DIDEROT

Călugărița
Nepotul lui Rameau
Jacques fatalistul

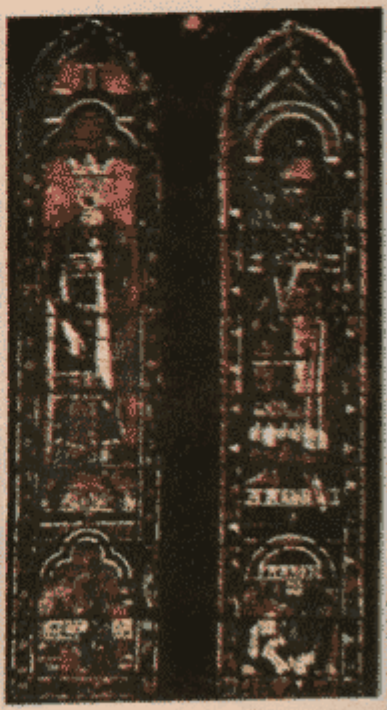

Editura Univers

clu

Clasicii

Literaturii Universale

Coperta colecției de *Vasile Socoliuc*

Traducerea s-a făcut după volumul :

DIDEROT — *OEUVRES ROMANESQUES*
Editions Garnier Frères, Paris, 1959

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate Editurii UNIVERS

DIDEROT

CĂLUGĂRIŢA
NEPOTUL LUI RAMEAU
JACQUES FATALISTUL

Traducere şi note de
GELLU NAUM

Bucureşti, 1985

Editura Univers

CĂLUGĂRIȚA

(Scrisă prin 1760 — Publicată în 1796)

Răspunsul domnului marchiz de Croismare — dacă voi primi vreunul — îmi vai fi punctul de plecare al acestei povestiri. Înainte de a-i scrie, am vrut să-l cunosc. Domnul marchiz face parte din înalta societate, s-a distins în serviciu, e un om în vîrstă și a fost căsătorit ; are o fiică și doi fii, pe care îi iubește și cărora le este drag. E de neam mare, cult, inteligent, vesel, îi plac artele și, mai cu seamă, e un om original. Mi s-au spus multe lucruri frumoase despre sensibilitatea, onoarea și cinstea sa ; și mi-am putut da singură seama, după interesul viu pe care mi l-a arătat și după toate cîte le-am auzit, că nu m-am înșelat adresîndu-mă lui ; dar nu-mi închipui că se va decide să-mi schimbe soarta pînă nu va ști cine sînt ; de aceea m-am hotărît să-mi înfrîng amorul propriu și sila, scriind memoriile acestea, în care zugrăvesc o parte din nenorocirile mele, fără talent și fără pricepere, cu naivitatea vîrstei mele fragede și cu sinceritatea firii mele. Fiindcă s-ar putea ca protectorul meu să se intereseze de unele fapte petrecute mai demult, sau să-mi dea mie prin minte să-mi termin memoriile cînd faptele acelea vor fi uitate, m-am gîndit că notarea lor pe scurt, adăugată la sfîrșit, cît și impresia adîncă pe care mi-au lăsat-o pentru toată viața vor fi de ajuns ca să mi le amintească fără greș.

Tata era avocat. Se însurase cu mama în pragul bătrîneții, și din căsătoria lor s-au născut trei fete. Tata avea mai multă avere decît i-ar fi trebuit ca să-și mărite bine fiicele ; dar pentru asta ar fi trebuit să le iubească pe toate trei deopotrivă și, din păcate, lucrurile stăteau cu totul altfel, așa că nu-i pot aduce o asemenea laudă. Fără doar și poate că eu eram mult mai drăgălașă

la fire și la chip decît surorile mele, pe care le întreceam și prin caracter și prin talente ; dar tata și mama păreau mîhniți din pricina aceasta. Însușirile mele cele bune, dăruite de natură sau căpătate prin sîrguință, mi-au adus numai necazuri ; de aceea, ca să pot fi și eu iubită, dezmierdată, răsfățată și iertată mereu, așa cum erau surorile mele, am dorit să le semăn încă de pe cînd eram micuță de tot. Dacă se întîmpla să-i spună cineva mamei : „Drăguți copii aveți...", asemenea cuvinte nu mă priveau niciodată și pe mine. Uneori se întîmpla să fiu răzbunată pe deplin pentru nedreptatea asta, dar laudele primite mă costau atît de scump cînd rămîneam numai noi, încît în locul lor aș fi dorit de o mie de ori nepăsarea sau chiar ocara ; cu cît musafirii arătau că eu le sînt cea mai plăcută, cu atît ai mei păreau mai nemulțumiți după plecarea lor. Vai, de cîte ori n-am plîns de necaz că nu m-am născut urîtă, neghioabă, proastă, îngîmfată ; într-un cuvînt, cu toate cusururile care pe surorile mele le făceau dragi părinților ! Și m-am întrebat cum se poate ivi o asemenea ciudățenie la niște părinți cinstiți, drepți și cuviosi. Să vă spun totul, domnule ? Cîteva cuvinte scăpate de tata în clipele de mînie, căci era iute din fire, cîteva lucruri pe care le-am observat cînd și cînd, cît și unele vorbe ale vecinilor și ale slugilor m-au făcut să bănuiesc ceva care i-ar scuza oarecum. Poate că tata se îndoia că aș fi fost a lui ; poate că mamei îi aminteam de un păcat săvîrșit și de ingratitudinea unui bărbat căruia îi dăduse prea multă ascultare ; ce știu eu ? Dar, chiar dacă bănuielile mele ar fi neîntemeiate, de ce să nu vi le destăinuiesc ? Tot veți arde aceste file, iar eu vă făgăduiesc să ard răspunsul dumneavoastră.

Surorile mele și cu mine veniserăm pe lume la scurtă vreme una după alta, așa că ne-am făcut mari toate trei odată. Și au început să se ivească pețitorii. Pe sora mea mai mare a cerut-o un tînăr încîntător ; dar mi-am dat seama de îndată că tînărul începuse să mă placă pe mine și că sora-mea nu va mai fi, curînd-curînd, decît un pretext ca să vină atît de des pe la noi. Am presimțit cîte necazuri îmi va aduce alegerea asta ; și am prevenit-o pe mama. E poate singura faptă pe care-am făcut-o vreodată fără ca s-o supăr, și iată cum am fost răsplătită : peste

vreo patru zile mi-au spus că mi s-a oprit un loc într-o mănăstire ; iar a doua zi am şi fost dusă acolo. Fiindcă acasă nu avusesem trai bun, plecarea nu m-a întristat de loc ; şi m-am dus la Sainte-Marie — aşa se numea mănăstirea — cu inima uşoară. În timpul acesta, iubitul sorei mele, nemaivăzîndu-mă, m-a uitat şi i-a devenit soţ. Îl cheamă domnul K... ; e notar şi locuieşte la Corbeil, iar căsnicia lor merge cum nu se poate mai rău. Cea de a doua soră s-a măritat cu un oarecare domn Bouchon, negustor de mătăsuri pe strada Quincampoix, la Paris, şi o duce destul de bine cu el.

După măritişul surorilor mele, mi-am închipuit că au să-şi aducă aminte de mine şi că n-am să mai rămîn mult în mănăstire. Aveam, pe atunci, şaisprezece ani şi jumătate. Surorilor li se dăduse zestre mare ; de aceea, gîndindu-mă că mi se va hărăzi o soartă asemănătoare lor, îmi făceam tot felul de planuri, care de care mai ademenitoare, cînd, deodată, m-am pomenit chemată la vorbitor. Venise să mă vadă părintele Séraphin, duhovnicul mamei ; fiindcă fusese şi duhovnicul meu, nu i-a fost greu să-mi lămurească scopul vizitei sale ; voia să mă convingă să mă călugăresc. Fără doar şi poate că m-am împotrivit unei propuneri atît de ciudate ; i-am spus răspicat că n-aveam de loc poftă de călugărie. „Cu atît mai rău, mi-a răspuns el. Părinţii dumitale şi-au dat ultimul ban ca să-ţi înzestreze surorile, şi nu văd cum te-ar mai putea ajuta acum, cînd sînt atît de strîmtoraţi. Gîndeşte-te bine, domnişoară : ori te călugăreşti şi rămîi aici pentru totdeauna, ori te duci în altă mănăstire, în provincie, unde te-ar putea primi pentru o mică plată lunară, şi de unde nu vei mai ieşi pînă la moartea părinţilor dumitale, care s-ar putea întîmpla peste cine ştie cîtă vreme..." Am plîns, plină de amărăciune, şi-am vărsat şiroaie de lacrimi. Stareţa ştia despre ce e vorba ; de aceea, cînd m-am întors de la vorbitor, am găsit-o aşteptîndu-mă. Eram într-o stare de nedescris. Ea mă întrebă : „Ce ai, draga mea copilă ? (Şi doar ştia mai bine decît mine ce aveam !) Ce ţi s-a întîmplat ? N-am mai văzut atîta deznădejde ; mă faci să tremur. Nu cumva ţi-ai pierdut tatăl sau mama ?" Era cît pe-aci să mă arunc

la pieptul ei și să spun : „Ah ! unde dă Dumnezeu !...“, dar m-am mulțumit să strig : „Vai, nu mai am nici tată, nici mamă ; sînt o biată năpăstuită ; părinții mă urăsc și vor să mă îngroape de vie aici“. Stareța așteptă să-mi treacă plînsul și să mă potolesc. I-am spus mai limpede ce veste mi se adusese. S-ar fi zis că-i e milă de mine ; mă plînse ; mă sfătui să nu îmbrac veșmîntul către care nu mă simțeam de loc atrasă ; îmi făgădui să se roage, să le arate părinților mei nedreptatea, să stăruie. O, domnule, cît de prefăcute sînt starețele ! Nici n-aveți idee. E drept că le-a scris. Dar știa bine ce răspuns va primi ; și mi l-a adus la cunoștință ; iar eu abia mult mai tîrziu am început să mă îndoiesc de buna ei credință. Cînd s-a împlinit răgazul care mi se dăduse ca să mă hotărăsc, stareța a venit să mă înștiințeze, arătîndu-mi o mîhnire cît se poate de bine jucată. La început a stat fără să scoată o vorbă, apoi a lăsat să-i scape cîteva cuvinte de compătimire, din care am înțeles totul. A urmat încă o criză de deznădejde ; ultima, căci altele nu voi mai avea să vă descriu. Doar sînt neîntrecute în arta de a ști să se stăpînească. În cele din urmă mi-a spus, și cred că avea lacrimi în ochi : „Așadar, copila mea, ne vei părăsi ! Copilă scumpă, n-o să ne mai vedem !...“ Mi-a mai spus și alte cîteva cuvinte, pe care nu le-am mai auzit. Mă prăbușisem pe un scaun : cînd tăceam, cînd suspinam, cînd rămîneam împietrită, cînd mă ridicam, ca să mă rezem de ziduri, sau să-mi plîng durerea la sînul ei. Iată în ce stare mă aflam, cînd stareța adăugă : „De ce nu faci un lucru simplu ? Ascultă-mă, să nu zici cel puțin că nu te-am sfătuit ; dar să păstrezi cea mai adîncă taină, fiindcă n-aș vrea pentru nimic în lume să mi se poată aduce vreo vină. Ce ți se cere ? Să iei vălul călugăriei ? Ei bine ! de ce nu l-ai lua ? Întrucît te legi ? Ar însemna doar să mai rămîi încă doi ani cu noi, atîta tot. Nu poți să știi cine moare și nici cine trăiește ; doi ani înseamnă timp, nu glumă ; cîte nu se pot întîmpla în doi ani...“ Își însoțea vorbele viclene cu atîtea mîngîieri, cu atîtea asigurări de prietenie, cu atîtea fățărnicii duioase — știam unde mă găsesc, îmi zicea ea, dar nu știam unde am să fiu dusă — încît m-am lăsat convinsă. Așadar, stareța îi scrise tatălui meu ; scrisoarea ei era

cît se poate de bine adusă din condei ; cît despre asta nu le întrece nimeni ; n-a ascuns nici chinul, nici durerea, nici plîngerile mele ; vă asigur că ar fi putut înșela chiar o fată mai isteață decît mine ; bineînțeles că pînă la urmă a dobîndit și consimțămîntul meu. Cu cîtă grabă au fost apoi pregătite toate ! S-a hotărît ziua, mi-am făcut veșmîntul, și clipa ceremoniei sosi atît de repede, încît astăzi mi se pare că lucrurile acestea s-au petrecut toate odată, fără pic de răgaz între ele.

Uitasem să vă spun că mi-am văzut părinții, că n-am cruțat nimic ca să-i înduioșez, și că ei au rămas neclintiți în hotărîrea lor. Un oarecare preot Blin, doctor de la Sorbona, a ținut predica [1], iar domnul episcop d'Alep mi-a înmînat veșmîntul. O asemenea ceremonie e tristă prin ea însăși ; dar în ziua aceea a fost și mai tristă decît de obicei. Deși maicile se îngrămădeau în jurul meu, ca să mă sprijine, am simțit de zeci de ori că mi se moaie genunchii și că sînt gata să mă prăbușesc pe treptele altarului. Nu mai auzeam și nu mai vedeam nimic, eram năucită ; mă lăsam dusă ; mi se puneau întrebări la care răspundeau alții în locul meu. În cele din urmă, ceremonia aceasta crudă se sfîrși ; toți ceilalți au plecat, și am rămas în mijlocul turmei de care mă legaseră. Maicile s-au strîns în jurul meu și m-au sărutat, vorbind între ele : „Ia te uită, soră, ce frumoasă e ! Ia te uită cum vălul negru face să-i pară și mai alb tenul ! Și ce bine îi șade ! Cum îi mai rotunjește fața ! Cît de netezi îi par acum obrajii ! Și veșmîntul, cum îi mai scoate la iveală frumusețea taliei și a brațelor !" Abia le auzeam ; eram deznădăjduită ; dar, cu toate astea, nu pot să ascund că, de îndată ce am rămas singură în chilie, mi-am amintit de cuvintele lor măgulitoare și nu m-am putut opri să iau oglinjoara ca să văd cît erau de adevărate ; la drept vorbind, mi s-a părut că le meritam întrucîtva.

Există obiceiul ca într-o asemenea zi să ți se aducă oarecare cinstiri ; pentru mine au făcut mai mult decît se cuvenea ; dar, deși se vedea limpede că lucrul acesta nu mă interesa cîtuși de puțin, maicile s-au prefăcut că

[1] E vorba de *exhortarea* (îndemnul, încurajarea) obișnuită la asemenea ceremonii.

sînt convinse de bucuria mea şi chiar mi-au spus-o. Cînd s-a sfîrşit rugăciunea de seară, stareţa a venit în chilia mea. „Zău dacă mai înţeleg de ce ţi-e atîta silă de veşmîntul călugăresc, mi-a spus ea, după ce m-a privit cîteva clipe; îţi vine minunat, te face încîntătoare. Nimic de zis, sora Suzana e o maică preafrumoasă ; aşa, vei fi şi mai iubită. Ia umblă puţin, să vedem cum cade. Nu prea te ţii dreaptă ; să nu stai niciodată încovoiată..."

Mi-a arătat cum să-mi mişc capul, braţele, palmele, picioarele, cum să-mi ţin talia, mi-a ţinut o lecţie, aproape ca Marcel [1], despre graţia mănăstirească, fiindcă fiecare profesiune îşi are graţia ei. Apoi s-a aşezat şi mi-a spus : „Aşa-i bine ; acum hai să vorbim puţin şi despre lucruri serioase. Iată, deci, că ai cîştigat doi ani, în care timp părinţii dumitale îşi pot schimba hotărîrea ; ba chiar s-ar putea ca dumneata însăţi să vrei să rămîi aici cînd ei vor dori să te scoată ; un asemenea lucru n-ar fi de loc cu neputinţă." — „Maică, să nu credeţi una ca asta." — „Ai stat mult printre noi, dar încă nu ne cunoşti viaţa ; îşi are ea necazurile ei, nici vorbă, dar are, de asemenea, şi bucurii..." Vă daţi seama ce-a mai putut să-mi îndruge despre lume şi despre mănăstire ; cuvinte ca ale ei se găsesc scrise pretutindeni şi totdeauna în acelaşi fel ; căci, slavă Domnului, mi s-au dat să citesc destule din nimicurile în care călugării au sporovăit despre traiul lor, pe care şi-l cunosc bine şi îl urăsc, şi împotriva lumii, pe care o iubesc, o sfîşie şi n-o cunosc de loc.

N-am să vă dau amănunte despre noviciatul [2] meu ; dacă s-ar ţine seama de toate opreliştile, n-ar putea nimeni să reziste ; şi totuşi acesta e timpul cînd viaţa monahală e cea mai puţin aspră. Maica în a cărei grijă sînt date novicele e de obicei cea mai blajină din mănăstire. Rostul ei e să-ţi ascundă spinii traiului mănăstiresc ; şi pentru asta face un adevărat curs menit să te ademenească prin metodele cele mai subtile şi mai încercate. Ea

[1] Renumit maestru de dans.

[2] Stagiu de ucenicie înainte de călugărie, avînd durata de doi ani.

;i întunecă şi mai mult bezna care te înconjoară ; şi tot a te leagănă, te adoarme, te înşală şi te vrăjeşte ; maica oastră se ocupa îndeosebi de mine. Nu cred să existe ie lume vreun suflet tînăr şi fără experinţă care să poată ezista stăruinţelor acestora ademenitoare şi funeste, fă- ute cu atîta pricepere. Lumea îşi are străfundurile ei de răpăstii, dar n-aş fi crezut că se poate aluneca în ele pe o pantă atît de uşoară. Dacă strănutam de două ori la rînd, eram scutită şi de slujbă, şi de lucru, şi de rugă- ciune ; mi se dădea voie să mă culc mai devreme şi să mă scol mai tîrziu ; regulile mănăstireşti încetau atunci pentru mine. Închipuiţi-vă, domnule, că ajunsesem pînă acolo, încît uneori oftam după clipa cînd trebuia să mă jertfesc, oftam de dorul călugăriei. Nu se petrecea nici o faptă rea în lume despre care să nu mi se vorbească ; cele adevărate erau răstălmăcite cum trebuie, cele false erau născocite ; şi apoi urmau laudele nesfîrşite şi mul- ţumirile aduse lui Dumnezeu că ne-a păzit de întîmplări atît de înjositoare. Cu toate acestea, timpul călugăririi, pe care-l doream uneori să vină mai repede, se apropia. Şi atunci am căzut pe gînduri, am simţit cum mi se tre- zeşte sila şi cum îmi creşte neîncrederea. Mi-am mărtu- risit sila şi stareţei, şi maicii noastre, a novicelor.

Femeile acestea ştiu să se răzbune straşnic pentru su- părarea pe care le-o pricinuieşti ; să nu vă închipuiţi cumva că le distrează rolul fătarnic pe care-l joacă sau nerozîile pe care sînt silite să ţi le repete ; toate acestea li se par pînă la urmă tare învechite şi neplăcute ; dar le fac pentru mia de scuzi intrată în pungă. Iată lucrul im- portant din pricina căruia mint toată viaţa, pregătind fe- telor nevinovate o deznădejde de patruzeci-cincizeci de ani şi, poate, o nenorocire veşnică ; deoarece e sigur, dom- nule, că, între o sută de călugăriţe care mor înainte de a împlini cincizeci de ani, găseşti tot o sută sortite iadului, fără să le punem la socoteală pe cele care, în aşteptare, înnebunesc, se îndobitocesc sau sînt prinse de furii.

S-a întîmplat într-o zi ca una dintre acestea din urmă să scape din celula unde o ţineau închisă. Am văzut-o şi eu. Domnule, iată de ce fericirea sau nefericirea mea de- pinde de felul cum vă veţi purta cu mine. N-am văzut

de cînd sînt ceva mai hidos. Era despletită și aproape goală ; își tîra după ea lanțurile de fier, avea privirile rătăcite ; își smulgea părul ; se izbea cu pumnii în piept, alerga, urla, se afurisea pe ea însăși și pe celelalte cu cele mai cumplite blesteme ; căuta o fereastră ca să se arunce jos. M-a cuprins groaza ; tremuram toată ; în nefericita aceea mi-am văzut soarta care mă aștepta și-am hotărît dintr-o dată, în fundul inimii mele, că-i mai bine de mii de ori să mor decît să ajung ca ea. Fiindcă și-au dat seama ce înrîurire ar putea să aibă asupra mea, au crezut că se cuvine s-o preîntîmpine. Mi-au spus despre biata călugăriță nu știu cîte minciuni prostești, care se băteau cap în cap ; că era țicnită încă de pe cînd o primiseră în mănăstire, că o dată, într-o anumită zi a lunii, trecuse printr-o spaimă cumplită ; că are vedenii ; că se crede în contact cu îngerii ; că citise cărți vătămătoare, care îi stricaseră mintea ; că dăduse ascultare inițiatorilor unei morale exagerate și se speriase atît de tare de cele auzite cu privire la judecata din urmă, încît mintea, și așa zdruncinată, i se zăpăcise de tot ; că nu mai vedea decît diavoli, iad și noianuri de flăcări ; că ele se simțeau cum nu se poate mai nefericite din pricina asta ; că era de mirare cum de putuse pătrunde o asemenea ființă în lăcașul lor ; și cîte și mai cîte încă. Dar nimic nu m-a putut convinge.

Călugărița nebună îmi revenea mereu în minte, și mi-am urat din nou să nu mă călugăresc.

Și totuși, clipa în care trebuia să arăt dacă știu să-mi țin cuvîntul sosi. Într-o dimineață, după slubă, m-am pomenit cu stareța la mine. Îmi aducea o scrisoare. Avea chipul trist și abătut ; brațele îi atîrnau moi ; părea că nu mai are putere nici să țină scrisoarea în mînă ; mă privea ; ochii îi păreau scăldați în lacrimi ; tăcea și ea, tăceam și eu ; aștepa să vorbesc cea dintîi; dar, deși m-am simțit îndemnată s-o fac, m-am abținut. M-a întrebat cum o mai duc ; mi-a spus că slujba durase prea mult în ziua aceea ; că mă auzise tușind și că îi păream suferindă. La toate acestea, i-am răspuns : „Nu, dragă maică". Ținea scrisoarea cu o mînă obosită, care îi atîrna pe lîngă trup ; după primele întrebări, o ridică pe genunchi

ascunzînd-o puțin cu palma ; în sfîrșit, după ce mi-a mai pus pe ocolite cîteva întrebări despre tata și despre mama, văzînd că n-o întreb de loc ce-i cu hîrtia aceea, mi-a spus :

— Iată o scrisoare...

Am simțit cum îmi zvîcnește inima și, cu buzele tremurînde și cu vocea întretăiată, am întrebat :

— E de la mama ?

— Da ; poftim, citește-o...

Mi-am mai venit puțin în fire, am luat scrisoarea și am citit-o ; la început m-am putu stăpîni îndeajuns ; dar cu cît citeam mai departe, mă cuprindea spaima, indignarea, mînia, ciuda, o sumedenie de sentimente aprinse, unul după altul ; glasul, chipul și gesturile mele exprimau simțămintele care clocoteau în mine. Cînd abia dacă mai puteam ține hîrtia în mînă, cînd o țineam ca și cum aș fi vrut s-o rup, cînd o strîngeam cu putere, ca și cum aș fi încercat s-o mototolesc și s-o arunc departe de mine.

— Ce să răspundem, copila mea ?

— Maică, știți foarte bine.

— Ba nu, nu știu de loc. Sînt vremuri grele, familia dumitale a trecut prin mari greutăți bănești ; nici treburile surorilor nu merg prea bine ; amîndouă au copii mulți ; părinții s-au ruinat ca să le mărite, iar acum se ruinează ca să le ajute. Le e peste putință să-ți facă și dumitale un rost ; ai intrat în mănăstire, i-ai pus să cheltuiască ; făcînd pasul acesta, le-ai dat nădejdi ; toată lumea știe că în curînd te vei călugări. Altminteri, fii sigură că eu te voi sprijini mereu. În viața mea n-am ademenit pe nimeni la călugărie. Aici numai Dumnezeu ne cheamă, și e din cale afară de primejdios să-ți amesteci glasul cu al Său. N-am să încerc să vorbesc inimii tale, dacă harul Domnului nu-i spune nimic ; pînă acum nu știu să am pe suflet nefericirea nimănui; cum aș începe, copila mea, tocmai cu tine, care-mi ești atît de dragă ? N-am uitat că primii pași i-ai făcut după îndemnurile mele ; și nu voi îngădui să fii silită a lua vălul împotriva voinței tale. Hai să ne sfătuim împreună, să ne înțelegem. Vrei să te călugărești ?

— Nu, maică.

— Nu simți nici o dragoste pentru veșmîntul religios ?
— Nu, maică.
— N-ai să te supui părinților ?
— Nu, maică.
— Atunci ce-ai de gînd să te faci ?
— Orice, în afară de călugăriță. Nu vreau să fiu călugăriță, și nici nu voi fi.
— Bine ! N-ai să fii. Acum, însă, hai să ticluim un răspuns către mama dumitale.

Am hotărît împreună cîteva lucruri pentru răspuns. Ea le-a așternut pe hîrtie și mi-a arătat scrisoarea, care mi s-a părut foarte bună. Între timp mi-a fost trimis grabnic duhovnicul mănăstirii ; mi-a fost trimis și doctorul care-mi ținuse predica la intrarea în noviciat ; am fost dată în grija specială a maicii novicelor ; l-am văzut și pe domnul episcop d'Alep ; am mai avut de luptat și cu niște cuvioase care se amestecau în treburile mele, deși nici nu le cunoșteam măcar ; am avut întruna consfătuiri cu tot soiul de preoți și călugări ; a venit tata, mi-au scris surorile ; în cele din urmă a venit și mama. Am ținut piept la toate. Ziua călugăririi, însă, tot a fost sorocită ; nu s-au dat în lături de la nimic ca să-mi obțină consimțămîntul ; dar cînd și-au dat seama că nu-i chip să li-l dau, s-au lipsit de el.

Din clipa aceea am fost închisă în chilia mea și silită la tăcere ; despărțită de toată lumea, lăsată singură cu mine însămi ; și am văzut limpede că erau decișî să-mi hotărască soarta fără măcar să mă întrebe. Nu voiam să mă călugăresc ; eram decisă ; și toate poveștile adevărate sau false prin care căutau să mă-nspăimînte nu mă clinteau din hotărîrea mea. Totuși, mă găseam într-o stare jalnică ; și nu știam cît o să dureze ; iar dacă avea să ia sfîrșit nu știam ce putea să mi se-ntîmple. În clipele acelea de nesiguranță, am luat hotărîrea pe care dumneavoastră, domnule, o veți judeca așa cum veți crede ; nu mai vedeam pe nimeni, nici pe stareță, nici pe maica novicelor, nici pe tovarășele mele ; am chemat-o pe cea dintîi și m-am prefăcut că m-aș lăsa oarecum înduplecată de voința părinților ; dar scopul meu era să pun capăt cu cît mai multă zarvă persecuției și să mă ridic în fața lumii împotriva silniciei pe care o plănuiau ; așadar,

i-am spus stareței că erau stăpîni pe soarta mea și că puteau hotărî după dorința lor ; mi se cerea să mă călugăresc, deci așa voi face. Și iată că voia bună se revărsă din nou asupra mănăstirii, iată că reveniră iar pentru mine toate mîngîierile, vorbele dulci și ademenirile : Dumnezeu vorbise inimii mele ; nici o ființă nu era mai potrivită pentru desăvîrșire decît mine. Era peste putință să nu se întîmple așa ; toată lumea se așteptase la asta. Doar nu-ți îndeplinești îndatoririle cu atîta smerenie și statornicie, dacă nu simți cu adevărat chemarea. Maica novicelor nu văzuse de cînd era pe lume, la nici una dintre elevele ei, o chemare mai deplină ; ea se mirase grozav de toana mea și îi spusese mereu maicii stareță să nu dea înapoi, că are să-mi treacă ; îi spusese că și cele mai evlavioase maici trecuseră prin asemenea clipe ; că de vină era numai duhul cel rău care își înzecea sforțările cînd vedea că prada e gata să-i scape ; că nu mai aveam a mă teme de el ; că de-acum înainte în calea mea n-aveau să mai fie decît trandafiri ; că îndatoririle vieții călugărești aveau să mi se pară cu atît mai ușoare, cu cît mi se păruseră pînă acum mai grele ; că îngreunarea aceasta neașteptată a jugului nu fusese altceva decît un har al cerului, care-l folosise tocmai ca să mi-l ușureze mai apoi... Mi se părea destul de ciudat cum unul și același lucru purcedea cînd de la Dumnezeu, cînd de la diavol, după cum le venea lor mai bine la socoteală. Asemenea lucruri nu sînt de loc rare în viața credincioșilor ; iar dintre cei care m-au consolat, unii mi-au spus adesea despre gîndurile mele că erau îmboldiri ale Satanei, iar alții că erau inspirații dumnezeiești. Același rău poate veni cînd de la Dumnezeu, care ne pune la încercare, cînd de la diavol, care ne ispitește.

Am luat-o cu binișorul, crezînd că pot să fiu sigură de mine. L-am văzut pe tata ; mi-a vorbit cu răceală ; am văzut-o pe mama ; ea m-a sărutat ; am primit scrisori de felicitare din partea surorilor mele și a multor rude și cunoștințe. Am aflat că predica mi-o va ține un oarecare preot Sornin, vicar la Saint-Roch, iar legămîntul mi-l va primi părintele Thierry, cancelar al Universității. Toate au mers bine, pînă în ajunul zilei sorocite, în a-

fără doar de vestea pe care am aflat-o că slujba se va ține pe ascuns, deci cu foarte puțină lume, și că ușa bisericii va fi deschisă numai pentru rude ; am chemat atunci prin portăreasă toți vecinii, prietenii și prietenele ; mi s-a dat voie să scriu și unora dintre cunoștințe. Toată mulțimea asta, la care nu se așteptau, a venit ; au fost nevoiți să-i lase să intre ; și s-a strîns destulă lume, a proape cîtă nădăjduisem eu ca să-mi poată izbuti planul. O, domnule ! Ce noapte cumplită a fost noaptea din ajun ! Nu m-am culcat de loc ; m-am așezat pe pat ; am invocat ajutorul lui Dumnezeu ; mi-am ridicat mîinile spre cer, luîndu-L martor pentru silnicia la care eram supusă ; mă și vedeam la picioarele altarului, o tînără strigînd în gura mare împotriva unei fapte pe care păruse că o încuviințează, îmi închipuiam indignarea celor de față, deznădejdea călugărițelor, furia părinților... „O, Doamne, ce-am să mă fac ?...“ Rostind cuvintele acestea, am simțit o moleșeală cuprinzîndu-mi tot trupul și am căzut leșinată de-a curmezișul patului ; după starea de moleșeală m-a prins un tremur care mi-a zgîlțîit genunchii și a făcut să-mi clănțănească dinții ; iar după tremur m-a cuprins o fierbințeală groaznică ; mi s-au tulburat mințile. Nu-mi aduc aminte nici să mă fi dezbrăcat, nici să fi ieșit din chilie, și cu toate astea am fost găsită numai în cămașă, la ușa stareței, zăcînd nemișcată și aproape moartă. Toate acestea le-am aflat mai tîrziu. Dimineața m-am trezit în chilie, cu stareța, cu maica novicelor și cu maicile care sînt numite însoțitoare strînse în jurul patului meu. Eram tare abătută ; mi-au pus cîteva întrebări ; din răspunsurile mele și-au dat seama că nu știam nimic despre cele petrecute ; și nu mi-au mai vorbit despre asta. M-au întrebat de sănătate, dacă mai stărui în sfînta mea hotărîre și dacă mă simt în stare să îndur ostenelile zilei. Le-am răspuns că da ; și, împotriva așteptării lor, nu s-a schimbat nimic.

Totul fusese pregătit din ajun. S-au tras clopotele, ca să afle întreaga lume că aveau să nenorocească o făptură omenească. Bătăile inimii nu mi se potoliseră încă. Au venit să mă gătească ; ziua aceasta e o zi a gătelii ; și acum, cînd îmi aduc aminte de toate ceremoniile cîte s-au desfășurat atunci, mi se pare că aveau ceva solemn

și foarte înduioșător pentru o tînără nevinovată care n-ar fi simțit chemarea către nimic altceva. Am fost dusă în biserică, unde s-a ținut sfînta slujbă ; bietul vicar, crezînd că m-am împăcat cu soarta, cînd de fapt nu era de loc așa, mi-a ținut o predică lungă, plină de cuvinte care mi se potriveau ca nuca-n perete ; vorbele lui despre fericirea, harul, curajul, sîrguința, osîrdia și toate simțămintele frumoase pe care își închipuia că le am erau cu totul caraghioase. Nepotrivirea dintre cuvintele lui de laudă pentru mine și ceea ce aveam de gînd să înfăptuiesc m-a tulburat ; cîteva clipe m-am simțit nesigură, dar mi-a trecut repede. Atunci, mai bine decît oricînd, mi-am dat seama că-mi lipsea cu desăvîrșire ceea ce e neapărat trebuitor pentru a deveni o bună călugăriță. În sfîrșit, sosi și clipa cumplită. Cînd am pătruns în locul de unde urma să rostesc legămîntul, nu-mi mai simțeam picioarele ; două dintre tovarășele mele m-au prins de subsuori ; îmi culcasem fruntea pe umărul uneia dintre ele și mă tîram. Nu știu ce se petrecea în sufletul celor de față, dar cred că vedeau în mine o tînără victimă gata să moară, mînată spre altar, căci se auzeau din toate părțile suspine și gemete, dintre care sînt sigură că lipseau ale tatii și ale mamei. Toată lumea se ridicase în picioare ; unii, mai tineri, se urcaseră pe scaune sau se agățaseră de zăbrelele grilajului ; și, deodată, se lăsă o tăcere adîncă, atunci cînd preotul care mă călugărea mă întrebă :

— Maria-Suzana Simonin, făgăduiești să spui adevărul ?

— Făgăduiesc.

— Oare cu bunăvoie deplină și nesilită de nimeni te afli aici ?

Eu am răspuns „nu", dar însoțitoarele răspunseră în locul meu „da".

— Maria-Suzana Simonin, îi făgăduiești lui Dumnezeu castitate, sărăcie și supunere ?

Am șovăit o clipă ; preotul aștepta, și i-am răspuns :

— Nu, părinte.

El spuse iar :

— Maria-Suzana Simonin, îi făgăduiești lui Dumnezeu castitate, sărăcie și supunere ?

I-am răspuns și mai răspicat :

— Nu, părinte, nu.

El se opri și-mi spuse :

— Copila mea, vină-ți în fire și ascultă-mă.

— Părinte, i-am răspuns, mă întrebați dacă îi făgăduiesc lui Dumnezeu castitate, sărăcie și supunere ; v-am auzit bine și vă răspund că nu...

Întorcîndu-mă către cei de față, din mijlocul cărora se ridica un murmur destul de puternic, le-am făcut semn că vreau să vorbesc ; cînd murmurul încetă, am spus :

— Domnilor, și mai ales voi, tată și mamă, vă iau martori pe toți...

La aceste cuvinte una din maici lăsă să cadă o perdea peste grilaj și mi-am dat seama că e zadarnic să mai vorbesc. Maicile mă înconjurară, acoperindu-mă de mustrări ; le ascultam fără să scot o vorbă. M-au dus în chilie și m-au încuiat cu cheia.

Acolo, singură, în voia gîndurilor, am încercat să-mi liniștesc sufletul. M-am gîndit la ce făcusem și nu m-am căit de loc. Am înțeles că, după zarva stîrnită, nu mai era cu putință să mă țină multă vreme aici, și că poate nu vor mai îndrăzni să mă vîre din nou într-o mănăstire. Nu știam ce vor face cu mine ; dar nimic nu mi se părea mai rău decît să fii călugăriță fără voie. Am stat destul de multă vreme fără să mai aud o vorbă măcar. Cele care îmi aduceau de mîncare intrau, puneau bucatele jos și plecau tăcute. Peste vreo lună mi s-au adus haine lumești ; le-am lepădat pe cele mănăstirești ; a venit stareța și mi-a spus s-o urmez. Am urmat-o pînă la poarta mănăstirii ; acolo m-am urcat într-o trăsură în care mă aștepta mama, singură ; m-am așezat pe scăunelul din fața ei ; și trăsura a pornit. Am stat cîtva timp așa, tăcute, una în fața celeilalte ; țineam ochii plecați și nu îndrăzneam s-o privesc. Nu știu ce se petrecea în sufletul meu ; dar pe neașteptate m-am aruncat la picioarele mamei și mi-am plecat fruntea pe genunchii ei ; nu spuneam o vorbă, dar hohoteam și mă înăbușeam. Ea m-a împins cu asprime. Dar nu m-am ridicat ; i-am prins, fără voia ei, o mînă ; și udînd-o cu lacrimi și cu sîngele care începuse să-mi curgă din nas, apăsîndu-mi buzele pe mîna

amei, am sărutat-o şi i-am spus : „Îmi eşti tot mamă, şi
i tot fiică îţi sînt !...“ Ea mi-a răspuns (împingîndu-mă
i şi mai multă asprime şi smulgîndu-şi mîna din palmele
ele) : „Ridică-te, nenorocito, ridică-te“. Am ascultat-o,
-am aşezat din nou pe scăunel şi mi-am acoperit obra-
ul cu broboada. Vorbise cu atîta severitate şi tărie, în-
t mi se părea că trebuie să mă feresc de privirile ei. La-
imile şi sîngele care-mi curgea din nas se amestecă-
ră, scurgîndu-mi-se de-a lungul braţelor, şi mă mur-
ăriseră fără ca eu să observ. Din cîteva vorbe ale ma-
ei am înţeles că-i pătasem cămaşa şi rochia şi că asta o
upărase. Am ajuns acasă, şi m-au dus numaidecît într-o
ămăruţă care-mi fusese dinainte pregătită. Pe scări,
-am aruncat din nou la picioarele mamei ; i-am prins
ochia ; dar nu m-am ales decît cu o privire şi cu o miş-
are minioasă a capului, a gurii şi a ochilor, mişcare pe
are v-o puteţi închipui mai bine decît v-aş putea-o
escrie eu.

Aşa am intrat în noua mea închisoare, unde am pe-
recut şase luni, cerînd, zadarnic, în fiecare zi îngăduinţa
e a-i vorbi mamei, de a-l vedea pe tata sau de a le
scrie. Mi se aducea mîncarea, eram servită ; o slujnică
mă însoţea la biserică în zilele de sărbătoare, apoi eram
din nou închisă. Citeam, lucram, plîngeam, uneori cîn-
tam ; şi aşa îmi depănam zilele. Mă întărea simţămîn-
tul tainic că sînt liberă şi că soarta mea, oricît ar fi fost
de aspră, putea să se schimbe. Dar fusese hotărît să mă
călugăresc, şi m-am călugărit.

Atîta neomenie, atîta înverşunare din partea părinţi-
lor mei au sfîrşit prin a-mi întări bănuiala cu privire la
naşterea mea ; nu le-am putut găsi niciodată vreo altă
scuză. Mama, după cît se pare, se temea să nu revin în-
tr-o bună zi asupra împărţirii averii ; să nu-mi dea cumva
prin minte să-mi cer partea care mi se cuvenea şi să nu
pun astfel un copil din flori alături de copiii legitimi. Şi
această presupunere a mea avea să se adeverească.

Pe cînd stăteam închisă în casă, îmi îndeplineam foarte
puţin îndatoririle religioase ; totuşi, mă trimiteau la spo-
vedanie în ajunul fiecărei mari sărbători. V-am spus că
aveam acelaşi duhovnic cu mama ; i-am vorbit ; i-am în-
făţişat toată asprimea purtării pe care o aveau faţă de

mine de trei ani încoace. El știa totul. M-am plîns mai ales de mama, cu amărăciune și cu ciudă în glas. Preotul, fiindcă îmbrăcase rasa la o vîrstă înaintată, mai avea puțină omenie în el ; de aceea, m-a ascultat liniștit și mi-a spus :

— Copilă, compătimește-ți mama, compătimește-o mai degrabă decît să gîndești rău despre ea. Are suflet bun ; fii sigură că fără voia ei se poartă așa.

— Cum fără voia ei, părinte ? Cine-o poate sili ? Oare nu ea m-a născut ? Și ce deosebire este între mine și surorile mele ?

— Mare deosebire.

— Mare ? nu înțeleg de loc ce-mi spuneți...

Eram gata să-ncep a-i arăta asemănarea dintre surorile mele și mine, cînd el mă opri, spunîndu-mi :

— Lasă, lasă ; păcatul părinților dumitale nu e neomenia ; caută să-ți înduri soarta cu răbdare și să-ți faci măcar din lucrul acesta un merit în fața lui Dumnezeu. Am s-o văd pe mama dumitale, și fii sigură că voi folosi marea autoritate morală pe care-o am asupra ei, ca să te ajut...

Cuvîntul *mare*, pe care-l rostise, m-a luminat dintr-o dată ; nu mă mai îndoiam de adevărul bănuielilor cu privire la nașterea mea.

Sîmbăta următoare, pe la cinci și jumătate seara, cînd tocmai amurgea, servitoarea care se îngrijea de mine veni și-mi spuse : „A poruncit doamna, mama dumneavoastră, să vă îmbrăcați..." Iar după o oră : „Doamna dorește să coborîm împreună..." La poartă ne aștepta o trăsură, și m-am urcat în ea însoțită de servitoare ; am aflat că ne ducem la mănăstirea feuillantinilor [1] la părintele Séraphin. Acesta ne aștepta singur. Servitoarea mă lăsă cu el ; și am intrat în vorbitor. M-am așezat neliniștită și dornică să aflu ce-mi va spune. Iată ce mi-a spus :

— Domnișoară, taina purtării aspre a părinților dumitale ți se va lămuri ; am primit încuviințarea doamnei. Ești cuminte, ești deșteaptă, ești dîrză ; ai vîrsta la care ți se poate încredința o taină, chiar dacă nu te-ar privi

[1] Membri ai unui ordin călugăresc înființat în 1588.

de loc. A trecut multă vreme de cînd am îndemnat-o pentru prima oară pe doamna, mama dumitale, să-ţi destăinuiască lucrurile pe care le vei afla acum ; dar n-a putut să se hotărască ; e greu pentru o mamă să-i mărturisească un păcat grav copilului ei : îi cunoşti firea ; nu se potriveşte de loc cu umilinţa pe care i-ar cere-o o anumită destăinuire. A crezut că va putea să te ducă acolo unde voia şi fără să fie nevoită să-ţi facă mărturisiri ; s-a înşelat şi acum îi pare rău : s-a hotărît să ţină seama de sfatul pe care i-l dădusem ; şi m-a însărcinat să-ţi aduc la cunoştinţă că nu eşti fiica domnului Simonin.

I-am răspuns numaidecît :

— Eram sigură.

— Acum vezi, domnişoară, cumpăneşte bine, judecă dacă doamna, mama dumitale, poate, fără consimţămîntul sau chiar cu consimţămîntul domnului, tatăl dumitale, să te pună laolaltă cu copiii cărora nu le eşti soră ; gîndeşte-te dacă ea îi poate mărturisi domnului, tatăl, dumitale, o faptă asupra căreia el are şi aşa destule bănuieli.

— Dar cine mi-e tată, părinte ?

— Lucrul acesta nu mi s-a spus, domnişoară. Dar e sigur, adăugă el, că surorile ţi-au fost părtinite într-un mod cu totul uimitor şi că prin contractele de căsătorie, prin înstrăinarea bunurilor, prin condiţiile prevăzute, prin trecerea moştenirii pe nume străine, cît şi prin alte mijloace s-au luat toate măsurile ca partea dumitale să fie redusă la nimic, în cazul cînd te-ai adresa vreodată legilor, ca să ţi-o ceri înapoi. Cînd îţi vor muri părinţii, nu-ţi va rămîne mare lucru de la ei ; acum nu vrei să intri în mănăstire, dar poate te vei căi odată...

— E cu neputinţă, părinte ; nu cer nimic.

— Nu ştii ce-nseamnă grija, truda, nevoile.

— Ştiu în schimb cît preţuieşte libertatea şi ce înseamnă povara unei vieţi spre care nu te simţi chemată.

— Ţi-am spus tot ce aveam de spus ; acum e rîndul dumitale, domnişoară, să te gîndeşti...

După asta, se ridică.

— Părinte, aş dori să vă mai pun o întrebare.

— Pune-mi cîte vrei.
— Surorile mele știu ce mi-ați spus ?
— Nu, domnișoară.
— Cum s-au putut deci hotărî să-și despoaie sora ? Fiindcă ele mă cred sora lor, nu ?
— Ah, domnișoară, interesul, interesul ! Altfel n-ar fi avut parte de soții bogați pe care i-au găsit. În lumea asta fiecare se gîndește la sine ; și nu te-aș sfătui să te bizui pe ele, cînd nu vei mai avea părinți ; fii sigură că vor încerca să-ți smulgă și ultima lăscaie din părticica pe care-o vei avea de împărțit cu ele. Au copii mulți, și asta le face să se creadă îndreptățite să te ducă la sapă de lemn. Și apoi, ele n-au nici o putere ; soții lor hotărăsc totul ; dacă surorile ar simți vreun pic de milă pentru dumneata, ajutorul pe care ți l-ar da fără știrea soților ar deveni un izvor de certuri casnice. Peste tot nu văd decît asemenea lucruri : sau copii lepădați, sau chiar copii legitimi, pe care unul din părinți îi ajută cu prețul liniștii casei. Și apoi, domnișoară, pîinea pe care o primești de pomană tare mai e amară ! Dacă m-ai asculta pe mine, ai căuta să te împaci cu părinții ; ai face fapta pe care o așteaptă mama dumitale : te-ai călugări ; și ți s-ar da o pensioară cu ajutorul căreia, de bine de rău, ți-ai duce zilele. De altminteri, n-am să-ți ascund că lepădarea aparentă la care te-a supus mama, îndărătnicia ei de a te închide și alte cîteva lucruri pe care acum le-am uitat, dar le știam altădată, au avut asupra tatălui dumitale aceleași urmări ca și asupra dumitale : avea unele bănuieli în privința nașterii ; acum nu le mai are ; și, fără să-i fi spus cineva, știe că nu ești copila lui decît prin legea care te-a dat celui ce poartă numele de soț. Hai, domnișoară, fiindcă ești bună și cuminte, gîndește-te la cele ce ți-am spus.

M-am ridicat, și am început să plîng. Am văzut că și el era înduioșat ; și-a înălțat încet ochii spre cer și m-a petrecut pînă la ușă. Am chemat servitoarea care mă însoțea ; ne-am urcat amîndouă în trăsură și ne-am întors acasă.

Se făcuse tîrziu. O parte din noapte, și chiar a doua zi, m-am gîndit la ceea ce mi se destăinuise. Nu mai aveam tată ; remușcările îmi îndepărtaseră mama ; se lua-

seră măsuri ca să nu pot pretinde drepturile unei naşteri legitime ; acasă trăiam ca într-o închisoare dintre cele mai aspre ; şi nu mai aveam nici o nădejde, nici un mijloc de scăpare. Poate că dacă mi s-ar fi explicat mai din vreme, după căpătuirea surorilor mele, dacă m-ar fi ţinut acasă, unde veneau mereu oaspeţi, s-ar fi găsit vreun om căruia firea, deşteptăciunea, înfăţişarea şi însuşirile mele să i se pară o zestre îndestulătoare; şi asta n-ar fi fost cu neputinţă nici mai apoi, dar scandalul pe care-l stîrnisem la mănăstire îngreunase lucrurile ; e greu de înţeles că o fată de şaptesprezece-optsprezece ani ar fi putut să facă ce făcusem eu, dacă n-ar fi fost deosebit de dîrză ; bărbaţii laudă însuşirea asta, dar mi se pare că nu doresc s-o găsească la cele cu care au de gînd să se însoare. Mai aveam totuşi de făcut o încercare, înainte de a mă gîndi la altceva ; m-am hotărît să mă destăinuiesc mamei ; i-am cerut o întrevedere, şi ea m-a primit.

Era iarnă. Mama stătea într-un jilţ, dinaintea focului ; avea o înfăţişare aspră, privirea fixă şi trăsăturile feţei neclintite ; m-am apropiat, m-am aruncat la picioarele ei şi i-am cerut iertare pentru toate necazurile pe care i le pricinuisem.

— Iertarea depinde numai de ceea ce ai să-mi spui, îmi răspunse ea ; ridică-te. Tatăl tău nu-i acasă, deci ai tot timpul să te explici. Ai vorbit cu părintele Séraphin şi ştii, în sfîrşit, cine eşti şi la ce te poţi aştepta din partea mea, dacă ai cumva de gînd să mă chinuieşti toată viaţa pentru o greşeală pe care am ispăşit-o din plin. Ei, spune, domnişoară, ce vrei de la mine. Te-ai hotărît ?

— Mamă, i-am spus eu, ştiu că n-am nimic şi că nu pot să pretind nimic ; departe de mine gîndul de a-ţi spori necazurile, oricare ar fi ele ; poate că ţi-aş fi fost mult mai supusă, dacă mi-ai fi destăinuit mai din vreme unele lucruri pe care eu cu greu le-aş fi putut bănui ; dar, în sfîrşit, ştiu, mă cunosc şi nu-mi rămîne decît să mă port după starea pe care-o am. Nu mă mai miră deosebirile făcute între mine şi surorile mele ; recunosc că sînt drepte şi n-am nimic împotriva lor ; dar tot copilul dumitale sînt ; m-ai purtat şi pe mine în pîntece, şi asta nădăjduiesc că n-o vei uita.

— Blestemată să fiu, strigă ea, dacă nu-ţi voi mărturisi tot ce-mi va fi cu putinţă.

— Atunci, hai, mamă, i-am spus eu, dovedeşte-mi bunătatea ta, ia-mă lîngă tine ; fă în aşa fel, încît să fiu din nou iubită de cel care se crede tatăl meu.

— Puţin mai lipseşte, urmă ea, să fie şi el tot atît de lămurit ca mine şi ca tine în ceea ce priveşte naşterea ta. De cîte ori vă văd împreună, îi aud mustrările ; asprimea lui faţă de tine mi se adresează mie, de fapt ; nici nu te gîndi că te-ar putea iubi cu dragostea unui tată adevărat. Şi apoi, ca să fiu sinceră, îmi aminteşti o trădare, o ticăloşie atît de groaznică din partea unui bărbat, încît nu pot suferi nici măcar să mă gîndesc la ea; chipul bărbatului aceluia mi se iveşte în minte de cîte ori te privesc ; mi se pare că mă respinge şi ura pe care i-o port lui se răsfrînge asupra ta.

— Cum, îi spusei, nu pot nici măcar să nutresc nădejdea că dumneata şi domnul Simonin vă veţi purta cu mine aşa cum v-aţi purta cu o străină, cu o necunoscută adăpostită din milă ?

— Nu putem face asta, nici eu şi nici el. Fiica mea, nu-mi mai otrăvi zilele. Dacă n-ai fi avut surori, aş şti ce trebuie să fac ; dar ai două ; şi amîndouă au familie numeroasă. Dragostea, care mă mai sprijinea, s-a stins de multă vreme, conştiinţa şi-a reluat drepturile ei...

— Dar cel căruia şi datorez viaţa ?

— Nu mai trăieşte ; a murit fără să-şi amintească de tine ; şi asta nu-i cea mai mare dintre ticăloşiile lui...

Ajunsă aici, obrazul i s-a întunecat, ochii i s-au aprins, şi mînia i-a năpădit faţa ; ar mai fi vrut să vorbească, dar nu rosti nici o vorbă, atît de tare îi tremurau buzele. Cum stătea în jilţ, şi-a plecat fruntea în palme, ca să-şi ascundă clocotul care-o frămînta. Rămase astfel cîtăva vreme, apoi se ridică, făcu de cîteva ori înconjurul camerei, tăcînd mereu ; îşi stăpîni lacrimile care îi curgeau încet şi-mi spuse :

— Monstrul ! Cu toate necazurile pe care mi le-a pricinuit, n-a izbutit să te înăbuşe în pîntecul meu ; ne-a fost dat amîndurora să trăim, pentru ca mama să-şi ispăşească vina prin copilul ei. Fiica mea, nici nu ai şi nici

nu vei avea nimic, niciodată. Puținul pe care-l pot face pentru tine îl voi răpi surorilor tale ; iată unde duce o clipă de slăbiciune. Nădăjduiesc, totuși, că voi muri avînd cugetul împăcat : îți voi strînge zestre din economii. Nu înșel bunăvoința soțului meu ; dar pun deoparte totdeauna ceea ce obțin din cînd în cînd datorită dărniciei lui. Mi-am vîndut giuvaerurile ; și mi-a dat voie să cheltuiesc cum vreau banii luați pe ele. Îmi plăcea să joc cărți, dar mă abțin ; îmi plăceau spectacolele, și m-am lipsit de ele ; îmi plăcea lumea, acum trăiesc în singurătate ; îmi plăcea luxul, am renunțat la el. Dacă te călugărești, cum doresc și eu și domnul Simonin, zestrea ta va fi rodul economiilor pe care le fac lipsindu-mă zilnic de cîte ceva.

— Mamă, îi răspunsei eu, dar tot mai vin pe aici cîțiva oameni cumsecade ; poate se va găsi printre ei unul care se va mulțumi numai cu ființa mea și nu vă va cere nici măcar cheltuielile pe care v-ați gîndit să le faceți pentru intrarea mea în mănăstire.

— Nici să nu te gîndești ; scandalul pe care l-ai făcut te-a pierdut.

— Și răul nu se mai poate îndrepta ?

— E cu neputință.

— Dar, chiar dacă nu-mi găsesc un soț, de ce e nevoie să mă închid într-o mănăstire ?

— Ții oare cu tot dinadinsul să-mi prelungești chinul și remușcările, pînă la moarte ? Căci acolo am să ajung ! Iar în clipa aceea cumplită, surorile tale îmi vor sta la căpătîi ; gîndește-te numai dacă te-aș putea vedea în mijlocul lor, și ce-aș simți avîndu-te în fața ochilor în clipele de pe urmă ! Fiica mea — fiindcă, vreau, nu vreau, îmi ești fiică — surorile tale au obținut prin lege un nume pe care tu îl ai printr-un păcat ; nu îndurera o mamă care-și dă sfîrșitul ; las-o să se coboare liniștită în mormînt ; las-o să-și poată spune sie însăși, atunci cînd va fi gata să se înfățișeze înaintea Marelui Judecător, că a făcut tot ce-a putut ca să-și îndrepte greșeala ; lasă-i mîngîierea de a ști că după moartea ei nu vei aduce tulburare în casă și că nu vei pretinde niște drepturi pe care nu le ai.

— Mamă, îi răspunsei, să n-ai nici o grijă în privința asta ; cheamă un magistrat ; să întocmească actul de renunțare, și voi semna tot ce-mi vei cere.

— E cu neputință, fiica mea : un copil nu se poate dezmoșteni singur; dezmoștenirea e pedeapsa pe care-o dau un tată și o mamă mîniați pe bună dreptate. Dacă Dumnezeu ar vrea să mă cheme la el mîine, chiar mîine ar trebui să aleg mijlocul acesta, și să-i mărturisesc soțului meu totul, ca să ne înțelegem pe deplin asupra măsurilor ce trebuie luate. Nu mă sili să mărturisesc un lucru care l-ar face să mă urască și ar avea urmări care ți-ar păta cinstea. Și, dacă ai trăi după moartea mea, ai rămîne fără nume, fără avere și fără situație. Nenorocito! spune-mi, ce-ai să te faci atunci ? Cu ce gînduri vrei să părăsesc lumea ? O să fiu nevoită, deci, să-i spun tatălui tău... Ce-am să-i spun ? Că nu ești copilul lui ! Fiica mea, poate trebuie să îngenunchez înaintea ta, pentru ca tu... Dar nu, pe tine nu te mișcă... ai inima împietrită, ca și tatăl tău...

În clipa aceea intră domnul Simonin ; văzu cît de tulburată îi era soția ; el o iubea ; și era iute din fire ; de aceea, se opri locului și, aruncîndu-mi o privire înfricoșătoare, îmi spuse :

— Ieși !

Dacă mi-ar fi fost tată, nu l-aș fi ascultat ; dar nu-mi era.

Și, vorbindu-i servitoarei care-mi lumina drumul, adăugă :

— Spune-i să n-o mai văd pe-aici.

M-am închis iar în mica mea închisoare. Mă gîndeam la ce-mi spusese mama ; îngenuncheam și-l rugam pe Dumnezeu să-mi lumineze mintea ; m-am rugat multă vreme ; am stat cu fața la pămînt ; oamenii nu cheamă cerul în ajutor aproape niciodată, în afară de clipele cînd nu mai știu ce să facă, și rareori se întîmplă ca glasul cerului să nu te îndemne la supunere. Așa am făcut și eu. „Vor să mă călugărească ; poate că asta e și voia lui Dumnezeu. Ei bine, mă voi călugări ! Dacă trebuie să sufăr, ce-mi pasă unde voi suferi !...“ Am rugat-o pe fata care mă slujea să mă anunțe de îndată ce va pleca tata. A doua zi i-am cerut mamei o întrevedere ; ea mi-a răspuns că-i

făgăduise domnului Simonin să nu mă mai vadă, dar că puteam să-i scriu, şi că-mi trimitea pentru asta un creion. Am scris, deci, pe un colţ de hîrtie (biletul acesta nu s-a pierdut, ci s-au slujit de el, din plin, împotriva mea) :

„Mamă, îmi pare rău de toate necazurile pe care ţi le-am pricinuit ; îţi cer iertare ; am de gînd să le pun capăt. Porunceşte-mi ce vrei ; dacă e voia ta să intru în mănăstire, doresc ca ea să fie şi voia lui Dumnezeu..."

Servitoarea a luat biletul şi l-a dus mamei. Peste o clipă s-a întors şi mi-a spus veselă :

— Domnişoară, dacă nu trebuia decît o vorbă ca să aduci fericirea domnului, a doamnei şi a dumitale, de ce-ai amînat-o atîta vreme ? De cînd mă aflu aici, nu i-am văzut niciodată pe stăpînii mei în starea aceasta ; mereu se certau din pricina dumitale ; acum, slavă Domnului, n-am să-i mai văd certîndu-se.

În timp ce ea îmi vorbea, eu mă gîndeam că-mi iscălisem condamnarea la moarte, şi presimţirea aceasta se va împlini, domnule, dacă mă veţi părăsi.

Au mai trecut cîteva zile, fără să mai aud vorbindu-se de ceva ; dar într-o dimineaţă, pe la ora nouă, uşa camerei mele fu deschisă pe neaşteptate, şi intră domnul Simonin, îmbrăcat în halat şi cu scufa de noapte pe cap. De cînd ştiam că nu-mi este tată, mă îngrozeam numai cînd îl vedeam. M-am ridicat şi i-am făcut o plecăciune. Mi se părea că am două inimi : nu mă puteam gîndi la mama fără să mă înduioşez şi să-mi vină să plîng ; dar pentru domnul Simonin simţeam cu totul altceva. Fără îndoială că un tată inspiră anumite sentimente pe care nu le ai pentru nimeni în lume în afară de el ; nu poate să ştie asta cine n-a stat, ca mine, faţă în faţă cu un om care multă vreme a purtat numele acesta măreţ, şi, dintr-o dată, l-a pierdut ; ceilalţi nu-şi dau seama. Dacă o vedeam pe mama în locul lui, mi se părea că sînt alta. El mă întrebă :

— Suzana, cunoşti biletul ăsta ?

— Da, domnule.

— L-ai scris de bunăvoie ?

— N-aş putea spune decît da.

— Cel puțin ești hotărîtă să îndeplinești ce-i scris în el?

— Sînt hotărîtă.

— Dorești să intri într-o mănăstire anumită?

— Nu, toate mi se par la fel.

— Atîta vroiam să știu.

Iată ce-am răspuns; dar, din nenorocire, cuvintele mele n-au fost scrise. Timp de vreo două săptămîni, în care n-am știut absolut nimic din ce se petrecea, mi s-a părut că s-au adresat la mai multe mănăstiri, și că scandalul stîrnit cu ocazia primei încercări împiedica primirea mea ca postulantă [1]. La Longchamp însă a mers mai ușor; și asta, fără îndoială, din pricină că li s-a vorbit maicilor despre faptul că mă pricep la muzică și că am voce frumoasă [2]. Ai casei mi-au arătat, exagerîndu-le, greutățile întîmpinate pentru primirea mea acolo, cît și favoarea care mi se făcea; m-au pus chiar să-i scriu stareței. Pe atunci nu-mi dădeam încă seama de urmările mărturiei scrise care mi se cerea: se temeau, după cît se pare, ca nu cumva să mă răzgîndesc într-o bună zi; voiau să aibă o dovadă scrisă de mîna mea că intram nesilită. Altfel cum ar fi fost cu putință ca scrisoarea, care trebuia să rămînă în mîinile stareței, să ajungă mai apoi în mîinile cumnaților mei? Dar să trecem cu vederea, cît mai repede, asemenea lucruri; ele mi-l arată pe domnul Simonin așa cum n-aș vrea să-l văd; acum e mort.

Am fost dusă la Longchamp; m-a însoțit mama. N-am cerut să-mi iau rămas bun de la domnul Simonin; mărturisesc că la asta nu m-am gîndit decît pe drum. La mănăstire eram așteptată; îmi cunoșteau și povestea, și însușirile; nu mi-au spus nimic despre faptele mele; dar s-au arătat foarte grăbite cînd a fost vorba să vadă dacă în ceea ce privește glasul îmi meritam laudele. Am discutat despre tot felul de nimicuri, căci, după cele întîmplate, vă dați seama că nu-mi puteau vorbi nici despre Dumnezeu, nici despre chemare, nici despre primej-

---

[1] Postulant — cel care cere să intre la mănăstire.

[2] Stareța din Longchamp (mănăstire situată în apropierea Parisului, pe locul unde mai apoi s-a instalat hipodromul), ca să facă slujba mai atrăgătoare, căuta maici cu voci cît mai frumoase și uneori împrumuta chiar corul operei.

diile lumești, nici despre farmecul vieții mănăstirești, și că nu puteau strecura nici un cuvințel din cuvioasele nerozii care ți se spun de obicei în primele clipe ; apoi stareța mi-a spus : „Domnișoară, am aflat că te pricepi la muzică și că știi să cînți ; avem un clavecin ; dacă vrei, să mergem în vorbitor..." Mi se strîngea inima ; dar nu se cuvenea să-mi arăt sila ; mama trecu înainte, eu o urmai ; apoi venea stareța, însoțită de cîteva maici mai curioase, care închideau alaiul. Se înnopta ; mi s-au adus lumînări ; m-am așezat la clavecin și mi-am plimbat mult timp mîinile peste clape, căutînd și negăsind nici un cîntec, deși știam atîtea ; dar stareța stărui, și am cîntat fără nici o intenție, din obișnuință, fiindcă știam cîntecul : *Triste pregătiri, pale făclii, zi mai înfricoșătoare decît beznele etc.* [1] Nu știu dacă le-a plăcut sau nu ; dar nu m-au ascultat multă vreme ; mi-au curmat cîntecul prin laude care mi s-au părut prea grăbite pentru atîta lucru. Mama mă dădu în primire stareței, îmi întinse mîna să i-o sărut și plecă.

Iată-mă dar într-o altă mănăstire, ca postulantă și, după cît se părea, intrată de bunăvoie. Dumneavoastră însă, domnule, care știți acum tot ce s-a întîmplat, ce credeți ? Cea mai mare parte din lucrurile acestea n-au fost amintite cînd am vrut să revin asupra hotărîrii mele ; unele fiindcă erau adevăruri lipsite de probe, alte fiindcă m-ar fi ponegrit fără nici un folos ; m-ar fi luat toți drept un copil denaturat, care necinstește memoria părinților săi, ca să-și capete libertatea. Existau probe numai *împotriva* mea; cele care pledau *pentru* mine nu puteau fi nici amintite, și nici dovedite. N-am vrut nici măcar să se strecoare în mintea judecătorilor bănuieli cu privire la nașterea mea ; cîteva persoane, care nu se pricepeau la treburile judecătorești, m-au sfătuit să-l citez și pe duhovnicul mamei și al meu ; asta n-ar fi fost cu putință ; și chiar dacă s-ar fi putut, eu n-aș fi îngăduit-o. Dar, fiindcă veni vorba și pentru că mă tem să nu uit, dacă dorința de a-mi fi de folos v-ar îndemna cumva să

[1] Cuvintele sînt din *Castor și Pollux* — tragedie lirică de Bernard, pe muzică de Rameau. Așa începe aria *Telaire!*, cîntată pe atunci, cu mult succes, de actrița Sophie Arnould.

uitați asta, cu voia dumneavoastră v-aș ruga să nu spuneți nimănui că mă pricep la muzică sau că știu să cînt la clavecin ; atît ar fi de-ajuns ca să se afle cine sînt ; cinstirea care se dă unor asemenea talente nu se potrivește de loc cu viața retrasă și liniștită pe care o caut eu. Cele ca mine nu cunosc astfel de lucruri, și trebuie deci să nu le cunosc nici eu. Dacă voi fi silită să mă expatriez, am să trăiesc din muzică. Să mă expatriez ! Spuneți-mi, de ce mă îngrozește oare ideea aceasta ? Poate fiindcă nu știu unde-am să mă duc ; sau fiindcă sînt tînără și fără experiență ; fiindcă mă tem de sărăcie, de oameni și de păcate, fiindcă am trăit mereu închisă, iar atunci cînd ieșeam din Paris mă credeam rătăcită în lume. Poate că mă înșel ; dar așa sînt. Iar dacă voi ști încotro să merg, domnule, și ce să fac, asta depinde de dumneavoastră.

La Longchamp, ca și în cele mai multe mănăstiri, starețа se schimbă din trei în trei ani. Cînd am venit eu, tocmai fusese aleasă o oarecare doamnă de Moni ; nu știu cum aș putea să v-o laud atîta cît merită ; și tocmai bunătatea ei m-a pierdut. Era o femeie cu bun-simț, care cunoștea inima omului ; era îngăduitoare, deși nimeni n-avea, de fapt, nevoie de îngăduință ; ne socotea pe toate drept copiii ei. Nu vedea niciodată decît greșelile pe care nu le putea trece cu vederea și a căror gravitate nu-i îngăduia să închidă ochii. Să nu credeți că v-o descriu așa fiindcă aș avea vreun interes ; mi-am îndeplinit întocmai îndatoririle ; și starețа ar fi putut să spună, pe bună dreptate, că n-am făcut nici o greșeală pentru care să mă fi pedepsit sau să mă fi iertat. Dacă îi plăcea cineva mai mult, însemna că merita să placă ; după ce v-am spus toate acestea, nu știu dacă se mai cuvine să vă spun că m-a iubit din toată inima și pe mine, și că n-am fost cea de pe urmă dintre favoritele ei. Știu că vorbind astfel îmi aduc o laudă, mai mare decît vă puteți închipui dumneavoastră, care n-ați cunoscut-o. Maicile le numesc, din invidie, „favorite" pe cele îndrăgite de starețа. Dacă ar fi să-i reproșez ceva doamnei de Moni, i-aș reproșa doar faptul că prea își arăta pe față dragostea pentru virtute, cucernicie, sinceritate, duioșie, talente și onestitate, umilind astfel, cu bună știință,

maicile care nu puteau năzui să aibă însușirile acestea. Doamna de Moni mai avea apoi darul, mai des întîlnit în mănăstire decît în lume, de a pătrunde dintr-o dată în suflete. Rar se întîmpla ca o călugăriță, care nu-i plăcuse de la bun început să-i placă mai apoi. Pe mine n-a trecut mult și m-a îndrăgit ; am avut, din primele clipe, încredere deplină în ea. Le plîng pe cele care nu știu s-o atragă în chip firesc ! Trebuiau să fie sau rele, sau lipsite de însușiri, și ea le-o spunea de-a dreptul. A stat de vorbă cu mine despre scandalul de la mănăstirea Sainte-Marie ; i-am povestit faptele, fără să-i ascund nimic ; i-am spus tot ce v-am scris și dumneavoastră : și despre nașterea mea, și despre necazurile îndurate ; n-am uitat nimic. Ea m-a compătimit, m-a mîngîiat și m-a făcut să nădăjduiesc într-un viitor mai blînd.

Dar timpul trecea ; sosi și clipa cînd trebuia să iau vălul, și l-am luat. Am făcut noviciatul fără nici o silă ; nu vă voi spune prea multe despre acești doi ani, fiindcă n-am avut nimic trist în ei, în afară de tainicul meu simțămînt că mă apropii pas cu pas de pragul unei vieți pentru care nu eram făcută. Uneori simțămîntul acesta mă răscolea cu putere ; atunci dădeam fuga la stareță, și ea mă dezmierda, îmi ușura inima, îmi arăta părerile ei convingătoare, și sfîrșea totdeauna cu următoarele cuvinte : „Există oare cale fără spini ? Dar așa e omul, nu-i simte decît pe cei așternuți în drumul lui. Hai, copila mea, să cădem în genunchi și să ne rugăm".

Și, îngenunchind, începea să se roage cu glas tare, dar cu atîta smerenie, prin vorbe atît de frumoase, cu atîta blîndețe, înălțare sufletească și tărie, încît ai fi zis că e inspirată de duhul lui Dumnezeu. Felul cum gîndea, felul cum vorbea dînd viață cuvintelor pătrundeau pînă în adîncul sufletului ; mai întîi o ascultai, apoi te simțeai încetul cu încetul atrasă, te uneai cu ea, îți tresărea sufletul și îi împărtășeai extazul. N-avea intenția să te ademenească, dar asta făcea, fără îndoială ; ieșeai de la ea cu un foc sacru în suflet, cu bucuria și extazul zugrăvite pe față ; lacrimile ți se păreau atît de plăcute ! Aceleași simțăminte le avea și ea, și le păstra multă vreme. Nu vă vorbesc numai despre ce se petrecea cu

mine, ci și cu toate celelalte maici. Unele dintre ele mi-au povestit că simțeau cum li se naște în suflet nevoia de a fi consolate, ca o nevoie a unei plăceri imense ; sînt convinsă că doar puțin mi-a lipsit ca să ajung și eu acolo.

Totuși, cu cît se apropia mai mult ceasul călugăririi, mă năpădea o tristețe atît de adîncă, încît maica stareță nu mai știa ce să facă ; nu mai avea har, ea însăși mi-a mărturisit-o :

— Nu știu ce-i cu mine, mi-a spus ea. Cînd vii să mă vezi, mi se pare că Dumnezeu se îndepărtează și că duhul lui tace ; degeaba mă străduiesc, degeaba caut idei și vreau să-mi înalț sufletul ; mă simt o biată femeie obișnuită și mărginită ; mi-e teamă pînă și să vorbesc...

— Ah, maică scumpă, i-am spus eu, ce presimțire ! Dacă îți ia chiar Dumnezeu graiul !...

Într-o zi, pe cînd mă simțeam mai nehotărîtă și mai abătută decît oricînd, m-am dus în chilia stareței. Cînd m-a văzut intrînd, a rămas o clipă încremenită : îmi citise, pesemne, în ochi și în toată ființa, iar simțămîntul adînc dinlăuntrul meu îi întrecea puterile, și ea nu voia să lupte fără convingerea că va birui. Cu toate acestea, începu să-mi vorbească și, încetul cu încetul, se simți cuprinsă de căldura focului sacru ; cu cît mi se stingea durerea, cu atît creștea avîntul stareței : pe neașteptate, ea căzu în genunchi, și eu făcui la fel. Am crezut că-i voi împărtăși extazul și aș fi dorit din toată inima să fie așa ; ea mai rosti cîteva cuvinte, apoi, dintr-o dată, tăcu. Zadarnic am așteptat ; n-a mai spus un cuvînt, ci s-a ridicat, a izbucnit în lacrimi, m-a luat de mînă și m-a îmbrățișat :

— Ah, copilă dragă, îmi spuse ea, ce putere cumplită ai asupra mea ! Iată, s-a dus duhul sfînt, simt că s-a dus : de-acum, Dumnezeu să-ți vorbească ție, de-a dreptul, fiindcă văd că nu-i place să se facă auzit prin gura mea...

La drept vorbind, nu știu ce se întîmplase cu ea : nu-mi pot da seama dacă îi insuflasem atîta neîncredere în propriile ei puteri, încît nu izbutise s-o alunge, nu știu dacă numai o intimidasem sau dacă îi rupsesem, într-adevăr, legăturile cu cerul ; dar n-a mai redobîndit

iarul de a mîngîia. În ajunul călugăririi, m-am dus din ou s-o văd ; era la fel de tristă ca și mine. Am început ă plîngem amîndouă ; m-am aruncat la picioarele ei, a m-a binecuvîntat, m-a ridicat, m-a îmbrățișat și mi-a lat drumul spunîndu-mi :

— M-am săturat de viață. Aș vrea să mor. I-am cerut lui Dumnezeu să n-ajung să văd ziua de mîine, dar n-a vrut să-mi împlinească ruga. Du-te, voi vorbi cu maică-ta, mă voi ruga toată noaptea, roagă-te și tu ; dar să te culci ; îți poruncesc să te culci.

— Dă-mi voie să rămîn cu dumneata, am rugat-o.

— Îți dau voie doar de la nouă la unsprezece, nu mai mult. La nouă și jumătate am să-mi încep rugăciunile, și să ți le începi și tu pe-ale tale ; dar la unsprezece să mă lași să mă rog singură, iar tu să te odihnești. Haide, copilă dragă, voi veghea eu în fața lui Dumnezeu, tot restul nopții.

A vrut să se roage, dar n-a putut. Pe cînd dormeam, femeia asta sfîntă a cutreierat coridoarele, bătînd din ușă în ușă, trezind maicile și chemîndu-le să coboare fără zgomot în biserică. S-au strîns toate acolo, și ea le-a cerut să se roage cerului pentru mine. Mai întîi s-au rugat pe tăcute ; apoi au stins luminile și au cîntat împreună *Miserere*, în afară de stareță, care, prosternată înaintea altarului, își canonea cumplit trupul și striga :

— O, Doamne ! dacă te-am alungat de la mine săvîrșind vreun păcat, iartă-mă. Nu cer să-mi înapoiezi darul pe care mi l-ai luat, ci doar să-i vorbești tu însuți neprihănitei care doarme, pe cînd eu mă rog aici. Vorbește-i, Doamne, vorbește și părinților ei și iartă-mă.

A doua zi, stareța intră devreme în chilia mea ; n-am auzit-o, fiindcă mai dormeam încă. S-a așezat lîngă patul meu, mi-a pus ușor o mînă pe frunte și m-a privit ; neliniștea, tulburarea și suferința i se zugrăveau rînd pe rînd pe față ; așa am văzut-o cînd am deschis ochii. Nu mi-a spus nimic despre cele petrecute în cursul nopții ; m-a întrebat doar dacă mă culcasem devreme ; i-am răspuns :

— M-am culcat cînd mi-ai poruncit.

Dacă m-am odihnit.

— Pe deplin.
— Era de așteptat.
Cum mă simțeam.
— Foarte bine. Dar dumneata, dragă maică ?
— Vai ! ori de cîte ori s-a călugărit cineva, nu mi-am simțit inima ușoară ; dar pentru nici una n-am fost atît de tulburată ca pentru tine. Aș dori din toată inima să fii fericită.
— Dacă tot îți mai sînt dragă, voi fi.
— Ah ! dacă atît ar fi de ajuns ! Nu te-ai gîndit la nimic în timpul nopții ?
— Nu.
— N-ai văzut nimic ?
— Nimic.
— Ce-i în sufletul tău acum ?
— Mă simt prostită ; mă supun sorții, fără nici o tragere de inimă și fără nici o împotrivire ; îmi dau seama că nevoia mă tîrăște, și mă las dusă. Ah ! maică stareță, nu simt nici o urmă măcar din fiorul, din melancolia sau din ușoara neliniște pe care am observat-o uneori la cele care urmau să se călugărească. Mă simt atît de vlăguită, încît nici măcar nu sînt în stare să plîng. N-am decît un singur gînd : așa vor — așa trebuie... Dar, de ce taci ?
— N-am venit să-ți vorbesc, ci să te văd și să te aud. O aștept pe mama dumitale ; caută să nu mă înduioșezi ; lasă-mi sufletul să se umple de simțăminte ; cînd va fi plin, am să mă duc. Trebuie să tac ; mă cunosc bine ; izbucnesc rar, dar atunci izbucnirea mea e năvalnică, și n-aș vrea s-o am față de tine. Mai odihnește-te o clipă, să te mai privesc ; spune-mi numai cîteva vorbe și lasă-mă să iau de-aici ceea ce am venit să caut. Apoi mă voi duce, și restul îl va săvîrși Dumnezeu...

Am tăcut, mi-am culcat capul pe-o pernă și i-am întins stareței o mînă. Ea a luat-o între ale ei, părînd că se gîndește adînc, adînc de tot ; își ținea ploapele strînse ; din cînd în cînd își deschidea însă ochii, și-i înălța spre cer, apoi mă privea ; se frămînta ; îi clocotea sufletul ; uneori lua o înfățișare gravă, apoi începea din nou să se frămînte. Nici vorbă că, judecînd-o după chip și după fire, femeia aceasta era născută să fie profet. Pe timpuri

fusese frumoasă ; iar vîrsta îmblînzindu-i trăsăturile şi brăzdîndu-i riduri adînci, îi dăduse şi mai multă demnitate. Avea ochi mici, care păreau cînd că privesc înlăuntrul ei, cînd că străbat prin lucrurile din preajmă, deslușind ceva, dincolo de ele, tare departe, în trecut sau în viitor. Din cînd în cînd, îmi strîngea mîna cu putere. Deodată mă întrebă cît e ceasul.

— Aproape şase.

— Rămîi cu bine, mă duc. Au să vină să te îmbrace ; nu vreau să fiu de faţă, fiindcă asta mi-ar abate gîndurile. Am o singură grijă : să fiu cît mai stăpînă pe mine în primele clipe.

De-abia ieşise, cînd maica novicelor intră, urmată de însoţitoarele mele ; îmi luară veşmintele mănăstireşti şi mă gătiră în haine lumeşti ; obiceiul acesta îl cunoaşteţi. Nu auzeam nimic din ce se vorbea în jurul meu ; devenisem aproape un automat ; nu-mi mai dădeam seama de nimic ; doar din cînd în cînd începeam să tremur din toate mădularele. Mi se spunea ce trebuie să fac ; de multe ori maicile erau nevoite să repete, căci nu le auzeam de prima dată ; şi asta nu pentru că m-aş fi gîndit la altceva, ci pentru că îmi simţeam mintea dusă, îmi simţeam capul greu, ca atunci cînd te obosesc gîndurile. În vremea asta, stareţa vorbea cu mama. N-am ştiut niciodată ce şi-au spus, dar întrevederea lor a durat foarte mult ; am aflat doar că, la despărţire, mama era atît de tulburată, încît nu mai putea nimeri uşa prin care intrase, şi că stareţa ieşise apăsîndu-şi fruntea cu pumnii.

Cînd au început să sune clopotele, am coborît. În biserică era puţină lume. Din predică, bună sau rea, n-am auzit nimic ; toată dimineaţa aceea, care parcă nici n-a existat în viaţa mea, fiindcă nici nu ştiu cît a durat, m-am lăsat pe de-a-ntregul în voia celorlalţi. Nu-mi amintesc nici ce-am făcut, nici ce-am spus. Fără îndoială că mi-au pus întrebări şi că le-am răspuns ; am rostit legămîntul, dar, cum vă spun, nu-mi amintesc nimic, şi m-am pomenit călugăriţă, pe neştiute, tot aşa după cum fusesem botezată. N-am înţeles nimic din slujba călugăririi mele, după cum nu înţelesesem nimic nici din a botezului, cu singura deosebire că pe cîtă vreme una

îţi dă harul, cealaltă îl presupune. Zău, domnule, deşi la Longchamp nu m-am răzvrătit, cum făcusem la Sainte-Marie, credeţi că legămîntul meu are mai multă valoare ? Sînteţi martor ; şi martor îmi e şi Dumnezeu. Eram într-o asemenea stare de buimăcire, încît peste cîteva zile, cînd m-au înştiinţat că fac parte din cor, n-am înţeles ce vor să-mi spună. Am întrebat dacă mă călugărisem cu adevărat ; voiam să văd semnătura legămîntului meu ; la dovezile acestea au trebuit adăugate mărturiile tuturor maicilor şi ale cîtorva străini care fuseseră de faţă la slujbă. Am întrebat-o de mai multe ori pe stareţă : „Aşadar, e adevărat ?..." şi m-am aşteptat de fiecare dată ca ea să-mi răspundă : „Nu, copila mea ; te-au amăgit..." Încredinţarea ei, de mai multe ori repetată, nu era de ajuns ca să mă convingă, şi nu izbuteam să cred că din cuprinsul unei zile întregi, atît de fărîmiţată, atît de felurită, în care se întîmplaseră atîtea lucruri extraordinare şi ciudate, puteam să nu-mi amintesc nimic, nici măcar chipurile celor ce mă însoţiseră, al preotului care ţinuse predica sau al celui care îmi primise legămîntul ; nu-mi aminteam decît despre schimbarea veşmîntului mănăstiresc cu un veşmînt lumesc ; din clipa aceea mi-am pierdut minţile. Au trebuit să treacă luni de zile ca să-mi revin în fire ; uitarea deplină a celor petrecute o pun tocmai pe seama lungimii convalescenţei acesteia : eram la fel cu cei care au trecut printr-o boală îndelungată, în timpul căreia au vorbit cum trebuie, s-au spovedit şi s-au grijit, iar la vindecare nu-şi mai aduc aminte de nimic. Am mai văzut multe cazuri asemănătoare în mănăstire, şi mi-am spus în sinea mea : „Se pare că şi mie mi s-a întîmplat la fel, în ziua cînd am luat vălul." Dar rămîne de aflat dacă faptele acestea intră în firea omului şi dacă el este cu adevărat în ele, chiar atunci cînd pare să fie.

În acelaşi an m-au încercat trei pierderi însemnate : a tatălui meu, sau mai bine zis a celui care trecuse drept tatăl meu — era om în vîrstă şi muncise din greu — a stareţei şi a mamei.

Stareţa şi-a simţit apropierea sfîrşitului cu mult înainte de a-i suna ceasul ; s-a osîndit la canonul tăcerii ;

a poruncit să i se aducă sicriul în odaie ; nu mai putea dormi şi-şi petrecea zilele şi nopţile cugetînd sau scriind : au rămas de la ea cincisprezece meditaţii, care mi s-au părut nespus de frumoase ; mai am încă o copie. Dacă veţi fi vreodată curios să ştiţi ce idei pot insufla clipele de pe urmă, am să v-o trimit ; meditaţiile ei poartă titlul : *Ultimele clipe ale maicii de Moni.*

În pragul morţii a cerut să fie îmbrăcată şi s-a întins pe pat ţinînd cu crucifix în braţe ; astfel a fost împărtăşită. Era noapte ; scena aceasta lugubră se desfăşura în lumina slabă a făcliilor. În jurul ei, noi plîngeam în hohote ; ea se ridică pe neaşteptate şi vorbi ; vocea îi era aproape la fel ca înainte de-a se îmbolnăvi ; îi revenise harul pierdut ; şi ne-a mustrat pentru lacrimile pe care le vărsam, spunînd că s-ar putea crede că-i pizmuim fericirea veşnică. „Copilele mele, durerea voastră e amăgitoare. Acolo, acolo sus, spunea ea arătînd spre cer, vă voi sluji mai departe ; mă voi uita mereu în jos, spre mănăstirea noastră ; mă voi ruga pentru voi şi rugăciunile mele se vor împlini. Veniţi lîngă mine, să vă sărut, veniţi să primiţi binecuvîntarea mea de bun rămas..." Rostind aceste ultime cuvinte a răposat femeia aceasta neobişnuită, lăsînd în urma ei nesfîrşite păreri de rău.

Mama a murit la întoarcerea dintr-o călătorie pe care-o făcuse la una din fiicele ei, spre sfîrşitul toamnei. A murit abătută şi sleită de puteri. N-am putut afla nici numele adevăratului meu tată, şi nici povestea naşterii mele. Prin duhovnicul ei, care fusese şi-al meu, am primit un pachetel ; înăuntru se aflau cincizeci de ludovici şi un bilet, totul învelit şi cusut într-o bucată de pînză. Iar în bilet scria următoarele :

„E puţin, copila mea, dar nu m-a lăsat conştiinţa să strîng o sumă mai mare ; atîta mi-a mai rămas, economisind din micile daruri ale domnului Simonin. Trăieşte cu pioşenie, e cel mai bun lucru pentru fericirea ta, chiar aici, pe pămînt. Roagă-te pentru mine ; naşterea ta e singurul meu păcat mai de seamă ; ajută-mă să-l ispăşesc, iar Dumnezeu, cumpănind faptele tale bune, să mă ierte că te-am născut. Ai grijă, mai cu seamă, să nu tulburi pacea familiei ; şi, cu toate că n-ai ales chiar de

bunăvoie, așa cum aș fi vrut eu, viața pe care o duci, teme-te s-o schimbi. De ce n-am avut parte să fiu închisă într-o mănăstire toată viața mea ? Nu m-ar fi frămîntat atîta gîndul că va trebui, odată, să apar în fața cumplitei judecăți. Copila mea, gîndește-te că soarta mamei tale pe cealaltă lume depinde în mare măsură de purtarea ta în lumea aceasta ; Dumnezeu, care le vede pe toate, va întoarce asupra mea tot binele sau tot răul pe care-l vei face. Adio, Suzana ; nu le cere nimic surorilor tale ; ele n-au putința să te ajute ; nu nădăjdui nimic de la tatăl tău ; el mi-a luat-o înainte, a văzut ziua cea mare și mă așteaptă ; lui îi va fi mult mai ușor decît mie în ceasul reîntîlnirii. Încă o dată, adio ! Ah, mamă nefericită ! Ah, nefericit copil ! Au sosit surorile tale ; nu sînt mulțumită de ele : sub ochii unei mame care-și dă sufletul, ele iau, cară tot, se ceartă pentru lucruri care mă mîhnesc. Cînd se apropie de patul meu, eu întorc capul ; ce-aș putea să văd ? Două ființe în care lipsurile au înăbușit orice simțire omenească. Amîndouă oftează după puținul pe care li-l las și pun doctorului și îngrijitoarei întrebări neobrăzate, care arată cu cîtă nerăbdare așteaptă clipa cînd îmi voi da suflarea de pe urmă, ca să pună mîna pe tot ce e în casă. Nu știu cum de-au bănuit că aș putea avea ceva bani ascunși între saltele ; au făcut tot ce au putut ca să mă ridice, și au izbutit ; din fericire însă, cel căruia îi încredințasem pachetul venise din ajun, și-i dădusem tot atunci și scrisoarea pe care a scris-o la dictarea mea. Arde scrisoarea ; și cînd vei afla că nu mai exist, ceea ce în curînd se va împlini, dă un acatist pentru mine și reînnoiește-ți legămîntul ; căci doresc din toată inima să rămîi la mănăstire ; gîndul că ai putea rămîne pe lume lipsită de apărare și de sprijin și atît de tînără mi-ar tulbura ultimele clipe."

Tata a murit la 5 ianuarie, stareța pe la sfîrșitul aceleiași luni, iar mama a doua zi de Crăciun.

După maica de Moni a urmat la stăreție sora Sainte-Christine. Ah ! domnule ! cîtă deosebire între una și alta ! V-am spus ce fel de femeie era maica de Moni. Noua stareță avea o fire meschină, o minte îngustă și îmbîcsită de superstiții ; îi plăcea să arate că îmbrăți-

şează ideile noi ; discuta cu sulpicienii [1], cu iezuiţii. De cum a venit, s-a înverşunat împotriva tuturor favoritelor fostei stareţe : cît ai clipi, mănăstirea se umplu de tulburări, de ură, de clevetiri, de învinuiri, de bîrfeli şi de persecuţii ; a trebuit să ne spunem părerea asupra unor probleme de teologie din care nu înţelegeam nimic, să consimţim la formule, să ne supunem la practici ciudate. Maica de Moni nu admisese chinurile trupeşti pentru pocăinţă ; ea însăşi, cît trăise, nu-şi chinuise trupul decît de două ori : o dată în ajunul călugăririi mele, şi altă dată într-o împrejurare asemănătoare. Despre asemenea canoane, fosta stareţă spunea că nu îndreaptă greşelile şi că nu sînt bune decît să dea prilej de îngîmfare. Ea dorise ca toate călugăriţele din mănăstire să aibă trupul sănătos şi mintea senină. Primul lucru pe care-l făcuse cînd luase conducerea fusese să adune toate cămăşile de păr şi toate bicele [2], şi să oprească stricarea mîncării prin cenuşă, dormitul pe scînduri şi folosirea tuturor acestor mijloace de pocăinţă. Noua stareţă, dimpotrivă, trimise fiecărei maici cămaşa de păr şi biciul şi nu mai îngădui să ţinem la noi Vechiul şi Noul Testament. Niciodată favoritele unei foste domnii nu sînt şi favorite ale domniei care urmează. Pe mine, noua stareţă m-a privit cu nepăsare, ca să nu zic mai rău, din pricină că-i fusesem dragă celei dinaintea ei ; dar în scurtă vreme mi-am îngreunat şi mai mult soarta făcînd unele fapte pe care le puteţi numi nesocotite sau îndrăzneţe, după cum veţi crede de cuviinţă să le priviţi.

În primul rînd, mi-am dat frîu liber durerii pricinuite de pierderea maicii de Moni ; am lăudat-o pe fosta sta-

---

[1] Membrii congregaţiei catolice *Sfîntul Sulpiciu*, fondată în secolul al XVIII-lea de către Orlier. Congregaţia se ocupa îndeosebi cu organizarea şi conducerea seminariilor catolice. În timpul revoluţiei franceze, sulpicienii s-au opus cu îndîrjire supunerii preoţilor faţă de legile laice. Au avut o deosebită influenţă mistică asupra învăţămîntului în Franţa.

[2] E vorba de cămaşa (uneori brîul) făcută de obicei din păr aspru de animal, pe care unii călugări o poartă direct pe piele, să-şi canonească trupul. „Biciul" era făcut din lănţişoare sau din cordeluţe cu noduri şi servea călugărilor sau credincioşilor catolici tot pentru a-şi chinui trupul.

reţă de cîte ori am avut ocazia ; am dat mereu prilejul să se facă între ea şi noua stareţă comparaţii care erau în dauna acesteia din urmă ; am zugrăvit viaţa mănăstirii aşa cum fusese mai înainte, am reamintit liniştea de care ne bucuram, îngăduinţa faţă de noi a maicii de Moni, hrana sufletească şi lumească pe care o primeam pe atunci, şi am ridicat în slavă purtarea, simţămintele şi firea fostei stareţe. Al doilea lucru pe care l-am făcut a fost să arunc în foc cămaşa de păr şi să mă descotorosesc de bici, propovăduind aceasta şi prietenelor mele şi îndemnîndu-le pe cîteva dintre ele să-mi urmeze pilda ; în al treilea rînd, mi-am făcut rost de un Nou şi de un Vechi Testament ; în al patrulea rînd, m-am lepădat de orice influenţă, păstrîndu-mi numai titlul de creştină, fără a mai da voie să mi se spună jansenistă sau molinistă ; în al cincilea rînd, m-am hotărît să păstrez cu străşnicie regulile mănăstirii, să nu fac mai mult sau mai puţin decît cereau ele, prin urmare să nu fac nimic în locul altei maici, căci şi obligaţiile care-mi reveneau erau destul de aspre ; să nu cînt la orgă decît în zilele de sărbătoare ; să nu cînt la cor decît atunci cînd îmi venea rîndul şi să nu las ca din pricina bunăvoinţei şi a talentelor mele să fiu pusă la toate treburile, în orice clipă. Am citit şi am recitit îndatoririle, şi le-am învăţat şi pe dinafară ; dacă mi se poruncea un lucru care nu era destul de lămurit, dacă nu era potrivnic acestora sau dacă mi se părea mie că ar fi aşa, refuzam cu îndîrjire să-l duc la îndeplinire ; luam cartea cu îndatoririle maicilor şi spuneam : „Iată ce m-am legat să fac ; altceva nu mă priveşte".

Cuvintele mele au atras cîteva maici de partea mea. Astfel, autoritatea celor de la conducerea mănăstirii fu îngrădită ; acum nu ne mai puteau mîna oriîncotro voiau, ca pe nişte roabe. Aproape că nu trecea zi fără să izbucnească certuri. Dacă existau îndoieli asupra vreunui lucru, maicile veneau să-mi ceară părerea ; şi totdeauna eram pentru rînduieli, împotriva tiraniei. Curînd am început să par şi chiar să fiu întrucîtva răzvrătită. Vicarii cei mari ai părintelui arhiepiscop erau chemaţi întruna ; mă înfăţişam dinaintea lor, mă apăram, îmi apăram tovarăşele ; şi, fiindcă aveam nespusă grijă să nu fac de-

it lucruri după dreptate, nu s-a întîmplat niciodată să iu osîndită ; în privința îndatoririlor, era cu neputință ă mi se găsească vreo vină, căci mi le îndeplineam cu trăşnicie. Cît despre micile hatîruri pe care o stareță le oate face sau le poate refuza, eu una nu le ceream iciodată. Nu mă duceam la vorbitor şi, fiindcă nu cunoşeam pe nimeni, nu primeam vizite. Dar îmi arsesem cănaşa de păr şi îmi aruncasem cît colo biciul ; mai mult, e sfătuisem şi pe alte maici să facă la fel ; nu voiam ă aud nici bine, nici rău despre jansenism [1] sau despre nolinism [2]. Cînd mă întrebau dacă mă supun legilor măînăstireşti, le răspundeam că mă supun bisericii ; cînd nă întrebau dacă recunosc bula [3], răspundeam că recunosc Evanghelia. Mi-au scotocit chilia, şi au descoperit acolo Vechiul şi Noul Testament. Scăpasem cîteva cuvinte care n-ar fi trebuit spuse, despre prietenia nu tocmai curată dintre unele favorite ; maica stareță avea întrevederi lungi şi dese cu un preot tînăr, şi eu deslușisem de ce se întîlneau mereu sub tot felul de pretexte. Făcusem tot ce se putuse ca să fiu temută, urîtă, şi să merg spre pierzanie ; mi-am atins ținta. Nu se mai plînseră de mine superiorilor, ci îşi dădură toată silința să-mi facă viața cît mai grea. Maicile nu mai aveau voie să se apropie de mine ; şi în curînd mă pomenii singură ; aveam puține prietene ; fiind bănuite că vor căuta să înfrîngă pe ascuns opreliştea la care fuseseră silite, şi că, neputînd să stea de vorbă cu mine ziua, vor veni să mă vadă noaptea sau în orele cînd nu era voie, au fost pîn-

---

[1] Sectă catolică întemeiată pe baza lucrărilor lui Jansenius, episcop de Ypres (1585—1638). Jansenişti credeau în predestinare şi erau critici înfocați ai moralei fățarnice a iezuiților.

[2] Concepție mistică elaborată de iezuitul spaniol Luis Molina (1535—1600), care şi-a propus să împace necesitatea cu „harul" divin. Concepția aceasta a avut, încă de la apariția ei (1588), partizani înflăcărați în cercurile iezuite şi dușmani înverșunați în special printre dominicani şi jansenişti. Certurile iscate au dus, într-o oarecare măsură, la discreditarea bisericii catolice. Pînă în secolul al XVIII-lea, în Franța molinismul a reprezentat concepția religioasă a cercurilor ultrareacționare.

[3] Referire la bula papală *Unigenitus*, dată în 1713 de papa Clement al XI-lea. Bula condamna cu strășnicie jansenismul, apărînd pozițiile iezuiților.

dite ; m-au prins cînd cu una, cînd cu alta ; au judecat nesăbuința aceasta cum le-a venit mai bine și m-au pedepsit fără pic de omenie ; m-au osîndit să stau săptămîni întregi, în genunchi, la o parte de celelalte, în mijlocul bisericii, cît țineau slujbele ; m-au osîndit să trăiesc cu pîine și cu apă ; să rămîn încuiată în chilie, să fac cele mai înjositoare munci ale mănăstirii. N-au fost cruțate nici așa-numitele mele complice. Cînd nu-mi puteau găsi nici o vină, mi le scorneau ele ; îmi dădeau în același timp porunci care se băteau cap în cap, și mă pedepseau pentru că nu le puteam îndeplini ; schimbau orele slujbelor, ale meselor ; tulburau toată rînduila mănăstirească, fără știrea mea și cu cea mai mare grijă să să nu aflu, și, deși mă străduiam din răsputeri să-mi îndeplinesc îndatoririle, nu trecea zi fără să mi se găsească vină și eram întotdeauna pedepsită. Sînt o ființă curajoasă ; dar cine are atîta curaj, încît să poată lupta cînd se știe părăsit, singur și prigonit pe nedrept ? Ajunseseră pînă acolo, încît făceau haz chinuindu-mă ; așa petrecea o șleahtă de vreo cincizeci de maici. Îmi e cu neputință să vă descriu cu de-amănuntul toate răutățile lor ; mă împiedicau să dorm, să veghez, să mă rog. Într-o zi mi-au furat o parte din veșminte ; în altă zi mi-au furat cheile și cartea de rugăciuni ; mi-au stricat broasca de la ușă ; nu mă lăsau să fac nimic bine și întorceau pe dos tot ce făcusem ca lumea ; mi se puneau în seamă tot felul de fapte și de cuvinte ; mă găseau vinovată de toate, viața îmi era plină de păcate, adevărate sau ticluite, și de pedepse care se țineau lanț.

N-am putut ține piept unor încercări atît de îndelungi și de aspre ; m-au cuprins descurajarea, mîhnirea și melancolia. La început îmi căutam tăria și împăcarea la picioarele altarului ; găsindu-le uneori, pluteam între resemnare și deznădejde, cînd supunîndu-mă loviturilor sorții, cînd gîndindu-mă să le înlătur jugul cu forța. În fundul grădinii se afla o fîntînă adîncă ; de cîte ori nu m-am dus acolo ! De cîte ori n-am privit înăuntrul ei ! Lîngă fîntînă era o bancă de piatră ; de cîte ori nu m-am așezat pe ea, sprijinindu-mi fruntea de jgheab ! De cîte ori, în vălmășagul gîndurilor, nu m-am ridicat deodată,

hotărîtă să-mi pun capăt necazurilor! Ce m-a oprit oare? De ce mă mulțumeam doar să plîng, să strig în gura mare, să-mi calc în picioare vălul, să-mi smulg părul și să-mi sfîșii obrajii cu unghiile? Dacă Dumnezeu voia să-mi împiedice pieirea, de ce nu-mi stăvilea și celelalte porniri?

Am să vă spun un lucru, domnule marchiz, care poate vi se va părea de necrezut, deși e pe deplin adevărat: desele mele drumuri spre fîntîna aceea sînt sigură că fuseseră observate; și sînt de asemenea sigură că nemiloasele mele dușmance nădăjduiau că într-o bună zi îmi voi duce la îndeplinire gîndurile care-mi clocoteau în adîncul inimii. Cînd mă îndreptam într-acolo, ele se prefăceau că pleacă sau că privesc în altă parte. Nu o dată am găsit poarta grădinii deschisă, la ore cînd trebuia să fie încuiată, mai cu seamă în zilele în care mă potopiseră cu necazurile, mă scoseseră din răbdări și credeau că-mi pierdusem mințile. Dar de cum am priceput că mijlocul acesta de-a muri era, ca să zic așa, dăruit deznădejdii mele, că ele mă duceau de mînă la fîntînă, că voi găsi fîntîna oricînd gata să mă primească, nu mi-a mai păsat de ea și-am început să caut alte locuri; colindam coridoarele și măsuram înălțimea ferestrelor; seara, cînd mă dezbrăcam, încercam, fără să-mi dau seama, tăria jartierelor; alteori nu voiam să mănînc; coboram în sala de mese și rămîneam cu spatele lipit de zid, cu brațele atîrnînd pe lîngă trup, cu ochii închiși, fără să ating bucatele puse dinainte; în asemenea clipe uitam într-atîta de mine, încît rămîneam mai departe așa, după ce plecau toate maicile. Atunci căutau să iasă cît mai tăcute și mă lăsau acolo; după care mă pedepseau sub cuvînt că lipsisem de la rugăciuni. Ce să vă mai spun? Mi s-a făcut silă de toate mijloacele de a-mi lua zilele, fiindcă mi-am dat seama că, în loc să mă împiedice, maicile mi le puneau la îndemînă. Nimeni nu dorește să fie trimis pe lumea cealaltă, și poate că eu aș fi pornit-o într-acolo, dacă ele s-ar fi prefăcut cît de cît că nu vor să mă lase. Cînd îți curmi viața, poate vrei să le pricinuiești altora durere; de aceea o păstrezi cînd crezi că moartea ta le-ar fi pe plac; asemenea lucruri se petrec cu totul pe nesim-

ţite în noi. Într-adevăr, dacă e cu putinţă să-mi amintesc de starea în care mă găseam, mi se pare că atunci cînd mă aflam lîngă fîntînă strigam în sinea mea către nenorocitele care se depărtau ca să înlesnească o nelegiuire : „Apropiaţi-vă cu un pas măcar, arătaţi-mi cea mai slabă dorinţă de a-mi scăpa zilele, daţi fuga să mă opriţi şi puteţi fi sigure că veţi ajunge prea tîrziu." Cu drept cuvînt, pot spune că nu trăiam decît pentru că ele îmi doreau moarte. Înverşunarea spre rău, spre chinuirea altora se mai potoleşte în lume ; dar în mănăstiri ea nu se potoleşte de fel.

Ajunsesem în asemenea hal, încît, amintindu-mi trecutul, m-am gîndit să-mi desfac legămîntul. La început, abia dacă visam s-o fac. Singură, părăsită, fără sprijin, cum aş fi putut izbuti să duc la îndeplinire un lucru atît de anevoios, chiar dacă aş fi avut ajutoarele care-mi lipseau ? Dar gîndul acesta m-a liniştit, mi-a potolit sufletul ; m-a făcut mai stăpînă pe mine ; am putut astfel să ocolesc necazurile şi să le rabd mai uşor pe cele care mă loveau. Maicile au observat schimbarea mea şi s-au mirat, răutatea li s-a oprit dintr-o dată, cum s-ar opri din urmărire un duşman laş cînd te întorci cu faţa la el pe neaşteptate. Aş vrea să vă întreb, domnule, de ce printre atîtea gînduri funeste care bîntuie minţile unei călugăriţe deznădăjduite nu-i vine de loc ideea de a da foc mănăstirii ? Nici mie nu mi-a venit în minte ideea asta, şi nici altora, deşi ar fi lucrul cel mai uşor de îndeplinit ; n-ai decît să duci o făclie în hambar, la magazia cu lemne sau într-un coridor, odată cînd bate vîntul. Nu există mănăstire care să fi luat foc ; şi, totuşi, în asemenea împrejurări porţile se deschid şi n-ai decît să fugi. Nu cumva te opreşte să dai foc teama că vei primejdui viaţa celor dragi şi pe-a ta şi sila c-ai putea fi salvată împreună cu cele pe care le urăşti ? O asemenea idee mi se pare prea subtilă, ca să poată fi adevărată.

Tot gîndindu-te la un lucru, începi să-l crezi drept, şi întrezăreşti chiar putinţa de a-l îndeplini ; atunci eşti cu adevărat tare. Eu am mintea aprigă şi nu mi-au trebuit decît vreo două săptămîni ca să ajung pînă acolo. Ce trebuia să fac ? Să întocmesc un memoriu şi să-l înaintez ? Nici vorbă că şi scrierea şi trimiterea lui erau

primejdioase. De cînd îmi schimbasem gîndurile, mă supravegheau cu şi mai multă atenţie decît înainte ; mă urmăreau din ochi, nu puteam face un pas pe ascuns ; nu puteam scoate o vorbă care să nu fie cumpănită. S-au apropiat de mine, au căutat să mă încerce ; mi-au pus întrebări ; mi-au arătat milă şi prietenie ; mi-au amintit trecutul ; abia dacă mă mai învinuiau, mă iertau, nădăjduiau că voi avea o purtare mai bună, îmi făgăduiau un viitor mai senin ; şi, cu toate acestea, îmi intrau mereu în chilie, ziua, noaptea, cu tot felul de motive ; îmi dădeau la o parte perdelele, pe neaşteptate şi pe tăcute, apoi ieşeau. Luasem obiceiul de a mă culca îmbrăcată ; îl mai luai şi pe acela de a-mi scrie spovedania. În zilele cînd o scriam, zile dinainte hotărîte, mă duceam să-i cer stareţei cerneală şi hîrtie, şi ea mi le dădea. Aşteptam deci ziua spovedaniei şi, aşteptînd-o, îmi rînduiam în minte ce trebuie să arăt în memoriu, adică un fel de rezumat al faptelor pe care vi le-am scris şi dumneavoastră, cu singura deosebire că dădea lămuririle sub nume împrumutate. Am făcut însă trei nerozii : mai întîi, i-am cerut stareţei mai multă hîrtie decît se dă de obicei, spunîndu-i că aş avea multe lucruri de scris ; a doua nerozie a fost faptul că, străduindu-mă cu memoriul, mi-am lăsat spovedania nescrisă ; iar a treia, că neavînd spovedania scrisă şi nefiind pregătită pentru actul acesta de credinţă, n-am rămas decît o clipă în faţa duhovnicului. Toate acestea n-au scăpat neluate în seamă ; şi s-a înţeles că hîrtia pe care o cerusem fusese folosită pentru altceva. Dar, dacă n-o folosisem la spovedanie, după cum se vedea, la ce putusem s-o folosesc ?

Fără să ştiu că voi isca astfel de bănuieli, mi-am dat seama că nu trebuie să se găsească la mine un act atît de însemnat. M-am gîndit mai întîi să-l cos în sulul patului sau în saltea, apoi să-l ascund în veşminte, să-l îngrop în grădină, să-l arunc în foc... Nici nu vă puteţi închipui cu cîtă grabă l-am scris şi cît de stînjenită m-am simţit cînd a fost gata. Mai întîi l-am pecetluit, apoi l-am pitit în sîn şi m-am dus la slujba care tocmai începea. Se cunoştea după mişcări cît eram de neliniştită. M-am aşezat lîngă o maică tînără, căreia îi eram dragă ; o văzusem uneori privindu-mă cu milă şi lăcrimînd :

nu-mi spunea nimic, dar fără îndoială că suferea. Cu orice risc, m-am hotărît să-i încredinţez hîrtia ; şi, într-un anumit moment al rugăciunii, cînd toate maicile îngenunchează, fac mătănii şi rămîn parcă scufundate în strane, am scos încetişor hîrtia şi am întins-o înapoia mea ; ea a luat-o şi a pus-o în sîn. Binele acesta a fost cel mai mare din cîte mi-a făcut ; dar nu m-a uitat nici mai apoi. Luni de zile ea s-a căznit să-mi înlăture, fără să se dea de gol, toate piedicile pe care mi le puneau în cale cele ce voiau să mă pedepsească ; venea să-mi bată la uşă cînd trebuia să ieşim ; punea la loc lucrurile învălmăşite de alţii ; suna cînd uitam, sau răspundea în locul meu ; se afla pretutindeni unde trebuia să fiu. Iar eu nu ştiam nimic din cîte făcea.

Hotărîrea de a-i da hîrtia a fost cum nu se poate mai bună, căci, pe cînd ieşeam de la slujbă, stareţa mi-a spus : „Soră Suzana, vino după mine... Am urmat-o ; apoi, oprindu-se în coridor dinaintea unei alte uşi, a adăugat : Iată chilia în care ai să locuieşti ; maica Saint-Jérôme o să se mute în fosta dumitale chilie..." Am intrat împreună cu ea. Stăteam amîndouă jos, fără să vorbim, cînd a venit o maică aducînd veşminte pe care le-a pus pe un scaun ; iar streţa mi-a spus : „Soră Suzana, dezbracă-te, şi ia veşmintele acestea..." I-am dat ascultare pe loc ; şi tot timpul ea a fost atentă la mişcările mele. Cealaltă maică aştepta la uşă ; după ce m-am schimbat, a intrat iar, a luat veşmintele pe care le lepădasem şi a plecat ; stareţa a ieşit după ea. Nu mi s-a spus de ce făcuseră toate astea ; dar nici eu n-am întrebat. În timpul acesta, îmi scotociseră chilia pe-ndelete ; descususeră perna şi salteaua ; mutaseră din loc tot ce putea fi mutat ; merseseră pe urmele mele, căutaseră în jilţul duhovnicului, în biserică, în grădină, la fîntînă, în jurul băncii de piatră ; o parte din cercetările lor le-am văzut ; restul l-am bănuit. N-au găsit nimic, dar asta nu le-a împiedicat să rămînă convinse că se petrecuse ceva. M-au pîndit încă zile întregi ; mergeau pe unde fusesem eu ; se uitau pretutindeni, dar degeaba. În sfîrşit, stareţa socoti că nu e cu putinţă să afle adevărul altfel decît de la mine. Într-o zi, intră în chilia mea şi-mi spuse :

— Soră Suzana, ai multe cusururi ; dar de mințit nu minți ; spune-mi, așadar, adevărat : ce-ai făcut cu hîrtia pe care ți-am dat-o ?

— V-am spus, maică.

— Nu se poate, fiindcă mi-ai cerut multă hîrtie, iar la spovedanie n-ai stat decît o clipă.

— Așa e.

— Prin urmare, ce-ai făcut cu hîrtia ?

— Ce v-am spus.

— Jură-mi atunci, pe sfînta supunere cu care te-ai legat în fața lui Dumnezeu, că nu minți ; și, cu toate bănuielile, te voi crede.

— Maică, n-aveți voie să-mi cereți jurăminte pentru un lucru atît de neînsemnat ; și nici nu se cade s-o fac. N-aș putea să jur.

— Mă înșeli, soră Suzana, și nu-ți dai seama la ce te expui. Ce-ai făcut cu hîrtia pe care ți-am dat-o ?

— V-am spus.

— Unde este ?

— N-o mai am.

— Ce-ai făcut cu ea ?

— Ceea ce se face de obicei cu asemenea scrieri, care nu mai folosesc la nimic după ce te-ai servit de ele.

— Jură-mi, pe sfînta supunere, că ai folosit-o toată numai ca să-ți scrii spovedania, și că n-o mai ai.

— Maică, vă mai spun o dată că nici lucrul acesta nu-i mai important decît cel dintîi, așa că n-am să jur.

— Jură ! îmi spuse ea, jură sau...

— N-am să jur.

— N-ai să juri ?

— Nu, maică.

— Așadar ești vinovată ?

— De ce-aș putea fi vinovată ?

— De toate ; fiindcă ești în stare de orice. Ai lăudat-o atîta pe stareța dinaintea mea, doar ca să mă înjosești pe mine ; ai disprețuit datinile înlăturate de ea, legile desființate pe care eu am crezut de cuviință să le restabilesc ; ai răzvrătit mănăstirea ; ai înfrînt regulile, ai iscat zizanie ; ți-ai călcat toate îndatoririle ; m-ai silit să te pedepsesc și să le pedepsesc și pe cele ademenite de tine, ceea ce mă doare și mai mult. Aș fi putut să iau

măsuri cît se poate de aspre împotriva ta, dar te-am cruțat ; am crezut că ai să-ți recunoști vina, că ai să recapeți spiritul tagmei noastre și că ai să revii la mine ; dar n-ai făcut-o. În mintea ta se coace un lucru rău ; ai anumite planuri ; trebuie să le cunosc, spre binele mănăstirii, și le voi cunoaște ; asta s-o știi de la mine. Soră Suzana, spune-mi adevărul.

— Vi l-am spus.

— Am să plec ; teme-te de întoarcerea mea... uite că mai stau ; îți mai las încă o clipă, să te hotărăști... Dă-mi hîrtiile, dacă mai există...

— Nu le mai am.

— Sau jură-mi că nu cuprindeau decît spovedania.

— N-am să jur...

Mai rămase o clipă, fără să scoată o vorbă, apoi plecă și se întoarse împreună cu patru dintre favorite ; toate păreau că-și ieșiseră din minți de furie. M-am aruncat la picioarele lor, cerșindu-le mila. Ele strigau, laolaltă : „Fiți fără milă, maică stareță ; nu vă lăsați înduioșată ; ori dă hîrtiile, ori să se ducă la *in pace* [1]... Le îmbrățișam genunchii, cînd uneia, cînd alteia, și le spuneam, chemîndu-le pe nume : „Maică Sainte-Agnès, maică Sainte-Julie, cu ce v-am greșit ? De ce întărîtați stareța împotriva mea ? Eu așa v-am făcut ? De cîte ori n-am cerut îndurare pentru voi ? Ați uitat ? Și voi erați vinovate, iar eu nu sînt".

Stareța, neclintită, mă privea și-mi spunea :

— Dă hîrtiile, nenorocito, sau arată ce cuprindeau.

— Maică, strigau ele, nu i le mai cereți, prea sînteți bună ; n-o cunoașteți ; are o fire răzvrătită, și numai asprimea îi poate veni de hac ; ea vă silește la asta ; cu atît mai rău pentru ea.

— Dragă maică, îți jur că n-am greșit cu nimic, nici în fața lui Dumnezeu, nici în fața oamenilor.

— Nu ăsta e jurămîntul pe care ți-l cer.

— O fi scris împotriva noastră și a dumitale vreun memoriu către marele vicar, către arhiepiscop ; Dumnezeu știe cum o fi zugrăvit viața din lăcașul nostru ; rău-

[1] Unele temnițe mănăstirești, adevărate cavouri, purtau numele de *in pace*.

lui i se dă lesne crezare, maică ; trebuie să-i venim de hac, dacă nu vrem să ne vină ea nouă.

Stareța adăugă :

— Vezi, soră Suzana...

M-am ridicat dintr-o dată în picioare și i-am spus :

— Am văzut tot ; și-mi dau seama că sînt pierdută ; dar, o clipă mai devreme sau mai tîrziu, e totuna. Faceți cu mine ce vă place ; dați ascultarei furiei lor, duceți nedreptatea pînă la capăt...

Și spunînd acestea le-am întins brațele. Ele mi le-au și înhățat. Mi-au smuls vălul ; m-au despuiat fără rușine. Mi-au găsit la sîn un mic portret al fostei starețe ; l-au luat ; le-am rugat să-mi dea voie să-l mai sărut o dată ; n-au vrut. Mi-au zvîrlit o cămașă, mi-au scos ciorapii, m-au acoperit cu un sac și m-au mînat, desculță și cu capul descoperit, de-a lungul coridoarelor. Strigam, chemam în ajutor ; zadarnic însă, pentru că trăseseră clopotele dînd de veste să nu iasă nimeni. Mă rugam cerului, trîntită la pămînt, iar ele mă tîrau. Cînd am ajuns la capătul scărilor, îmi sîngerau tălpile și mi se zdreliseră pulpele ; eram într-un asemenea hal, de-aș fi putut înduioșa și-o inimă de piatră. Și tousi, ele au descuiat cu niște chei grele ușa unei cămăruțe întunecoase, zidită în pămînt, și m-au îmbrîncit pe-o rogojină putrezită de igrasie. Acolo am găsit o fărîmă de pîine neagră și un urcior cu apă, împreună cu niște vase grosolane. Un capăt răsucit al rogojinei servea drept pernă ; pe un bolovan se găseau o țeastă de mort și un crucifix de lemn. Primul meu gînd a fost să-mi pun capăt zilelor ; mă strîngeam de gît și-mi sfîșiam îmbrăcămintea cu dinții ; scoteam strigăte înfiorătoare ; urlam ca o fiară ; mă izbeam cu capul de ziduri ; mă umplusem toată de sînge ; am încercat să-mi iau zilele ; peste puțină vreme, mi-s-au sleit puterile. Am petrecut acolo trei zile, crezîndu-mă închisă pentru toată viața. În fiecare dimineață, una din cele ce mă chinuiseră venea și-mi spunea :

— Supune-te stareței, și vei ieși de-aici.

— N-am făcut nimic, nu știu ce vreți de la mine. Ah ! maică Sainte-Clément, există un Dumnezeu...

A treia zi, pe la orele nouă seara, ușa s-a deschis ; veniseră aceleași maici. După ce-au lăudat milostenia

stareței, mi-au dat de veste că ea mă iertase și că aveau să-mi dea drumul.

— E prea tîrziu, le-am răspuns eu ; lăsați-mă, vreau să mor aici.

Dar ele m-au ridicat, m-au tîrît și m-au dus în chilia mea, unde ne aștepta stareța.

— L-am întrebat pe Dumnezeu ce să fac cu tine ; și el mi-a muiat inima : vrea să-ți arăt milă ; mă supun lui. Îngenunchează și cere-i iertare.

Am îngenunchiat și-am spus :

— Doamne, îți cer iertare pentru păcatele mele, așa cum tu, pe cruce, ai cerut pentru mine.

— Cîtă trufie ! strigară ele ; adică ea ar fi asemeni lui Isus Cristos, iar noi asemeni jidovilor care l-au răstignit.

— Lăsați-mă pe mine, le-am răspuns eu ; priviți-vă pe voi înșivă și judecați-vă.

— Mai e ceva, îmi spuse stareța. Jură-mi pe sfînta supunere că n-ai să vorbești niciodată despre cele întîmplate.

— Așadar, ați făcut un lucru rău, de vreme ce mă puneți să jur c-am să tac. Vă jur că nimeni, în afară de conștiința voastră, n-o să știe niciodată, nimic.

— Juri ?

— Da, jur.

M-au despuiat apoi de veșmintele pe care mi le dăduseră și m-au lăsat să mă îmbrac cu ale mele.

Răcisem din pricina umezelii ; mă găseam într-o stare jalnică, tot corpul îmi era zdrobit ; de mai multe zile abia dacă gustasem cîteva picături de apă și puțină pîine. Credeam că de aici înainte nu voi mai fi prigonită. Și ca urmare imediată a zguduirilor prin care trecusem, dovedind cîtă putere are natura în ființele tinere, m-am întremat repede ; iar cînd am reapărut, am găsit întreaga mănăstire convinsă că fusesem bolnavă. Mi-am reluat treburile monahicești și locul în biserică. Nu uitasem nici de hîrtii, nici de tînăra maică în ale cărei mîini le încredințasem ; eram sigură că ea le păstrase cu grijă, dar și cu neliniște. La cîteva zile după ce ieșisem din închisoare, tot cam la ora cînd i le dădusem, adică atunci

cînd îngenuncheam şi ne cufundam în stranele noastre plecîndu-ne una spre alta, cineva m-a tras binişor de rochie ; am întins mîna şi mi s-a dat un bilet care nu cuprindea decît aceste cuvinte : „Cît de îngrijorată am fost din pricina ta ! Şi cu hîrtiile acelea cumplite ce să fac ?" După ce-am citit biletul, l-am răsucit în palme şi l-am înghiţit. Toate acestea se petreceau pe la începutul postului. Se apropia vremea cînd curiozitatea atrage la Longchamp tot felul de oameni din Paris, şi mai aleşi, şi mai de rînd. Aveam un glas foarte frumos ; aproape tot atît de frumos ca mai înainte. În mănăstiri însă nu sînt lăsate la o parte nici cele mai mici însuşiri ; de aceea s-au purtat ceva mai blînd cu mine ; mi-au dat mai multă libertate ; maicile pe care le învăţam să cînte se puteau apropia de mine fără teamă ; şi printre ele era şi aceea căreia îi încredinţasem memoriul. În orele de odihnă pe care le petreceam în grădină, o luam deoparte, o puneam să cînte şi, pe cînd ea cînta, iată ce-i spuneam :

— Dumneata cunoşti multă lume, pe cînd eu nu cunosc pe nimeni. N-aş vrea să te compromiţi ; mai bine să mor aici decît să te ştiu bănuită că m-ai ajutat ; prietenă dragă, ştiu că de te-ar prinde ai fi pierdută, şi asta tot nu m-ar salva ; şi chiar dacă pierderea dumitale mi-ar aduce scăparea, n-aş primi-o cu un asemenea preţ.

— Să lăsăm astea, îmi răspunse ea ; spune-mi, despre ce-i vorba ?

— E vorba să treci hîrtiile, fără să afle nimeni, în mîinile vreunui avocat priceput, dar avocatul să nu ştie din ce mănăstire vin, şi să-ţi dea un răspuns pe care să mi-l aduci fie în biserică, fie în altă parte.

— Fiindcă veni vorba, mă întrebă ea, ce-ai făcut cu biletul meu ?

— Fii liniştită, l-am înghiţit.

— Fii şi dumneata liniştită, n-am să uit ce mi-ai cerut.

Ţineţi seama, domnule, că eu cîntam în timp ce ea îmi vorbea, iar ea cînta în timp ce eu îi răspundeam, şi că vorbele noastre erau întrerupte de mersul cîntecului. Tînăra aceasta mai e încă în mănăstire ; fericirea ei se află în mîinile dumneavoastră ; dacă se descoperă ce a făcut pentru mine, nu există chin la care să nu fie supusă. N-aş vrea să aud că din pricina mea a intrat în

temniță ; mai bine aș intra eu în locul ei. De aceea, domnule, ardeți scrisorile mele ; în afară de interesul pe care binevoiți să mi-l purtați, ele nu cuprind nimic care să merite osteneala de a le păstra.

Iată ce vă spuneam pe atunci ; dar, vai ! acum ea nu mai este, și am rămas singură...

N-a trecut mult pînă cînd prietena mea și-a ținut cuvîntul și m-a înștiințat, după cum vorbisem. A venit săptămîna mare ; o mulțime de oameni s-au adunat la slubele noastre. Am cîntat destul de bine, ca să stîrnesc din belșug acele scandaloase aplauze care îi răsplătesc pe actori în sălile de spectacole, și care n-ar trebui să fie niciodată auzite în templele Domnului, mai ales în zilele solemne și lugubre cînd se slăvește amintirea fiului său răstingnit pentru ispășirea crimelor omenirii. Tinerele mele eleve erau bine pregătite ; unele dintre ele aveau glasuri frumoase ; și aproape toate cîntau cu expresie și cu gust ; mi s-a părut că publicul le asculta cu plăcere și că întreaga comunitate e mulțumită de succesul străduințelor mele.

Știți, domnule, că joia sfintele daruri sînt duse din tabernacol într-un alt altar, unde rămîn pînă vineri dimineața. Și tot timpul nu mai contenesc rugăciunile maicilor, care se duc la altar una cîte una sau două odată. O listă îi arată fiecăreia ora de rugăciune ; cît de mulțumită am fost cînd am citit : Sora Suzana și sora Ursula, de la două pînă la trei dimineața ! La ora hotărîtă m-am dus spre altar ; prietena mea era acolo. Ne-am așezat una lîngă alta pe treptele altarului ; am îngenuncheat împreună și timp de-o jumătate de ceas ne-am rugat amîndouă. După aceea, Ursula mi-a întins mîna, a strîns-o pe a mea și mi-a spus :

— Poate n-o să mai avem niciodată prilejul să stăm de vorbă atîta vreme și atît de nestingherite ca acum ; Dumnezeu știe în ce silnicie trăim și-o să ne ierte că-i luăm o parte din timpul pe care i-l datorăm în întregime. Nu ți-am citit memoriul ; însă nu-i greu de ghicit ce cuprinde ; în curînd voi avea răspunsul. Dar dacă răspunsul te va îndreptăți să-ți ceri dezlegarea legămîntu-

lui, nu crezi c-ar fi nimerit să te sfătuiești cu vreun avocat ?

— Ba da.

— Și nu crezi că pentru asta o să ai nevoie de libertate ?

— Așa e.

— Dacă procedezi bine, te-ai gîndit că, pentru a-ți redobîndi libertatea, te poți folosi de dispozițiile existente în mănăstire ?

— M-am gîndit.

— Așadar, le vei folosi ?

— Am să văd...

— Încă ceva : dacă se află, te-ai gîndit că vei stîrni furia întregii comunități ? Te-ai gîndit la chinurile care te așteaptă ?

— N-o să sufăr mai mult decît am suferit pînă acum.

— De ! Nu știu...

— Iartă-mă, dar mai întîi n-au să îndrăznească să mă închidă.

— De ce nu ?

— Pentru că atunci mă voi afla sub ocrotirea legilor ; va trebui să mă înfățișez la proces ; am să fiu, ca să zic așa, între lume și mănăstire ; am să pot vorbi, am să am libertatea de-a mă plînge ; am să vă iau martore pe toate, și nu vor îndrăzni să-mi facă neajunsuri de care m-aș putea plînge ; au să se ferească să-și înrăutățească situația. Nici nu mi-aș dori altceva decît să se poarte rău cu mine ; dar n-au s-o facă ; fii sigură c-au să se poarte tocmai dimpotrivă. Vor stărui pe lîngă mine, îmi vor arăta răul pe care mi l-aș face mie însămi și mănăstirii ; la amenințări n-au să ajungă decît atunci cînd vor vedea că blîndețea și ademenirea nu duc la nimic ; dar la mijloace violente nu vor mai putea recurge.

— Nu-mi vine să cred că simți atîta silă împotriva unei vieți ale cărei îndatoriri le îndeplinești cu ușurință și conștiinciozitate.

— Sila asta o am în mine ; m-am născut cu ea, și nu mă va părăsi niciodată. Dacă aș rămîne, aș deveni o călugăriță netrebnică ; nu trebuie să ajung acolo...

— Dar dacă, din nenorocire, nu vei izbuti ?

— Dacă nu izbutesc, am să-mi cer mutarea în altă mănăstire. Sau am să pier aici.

— E mult de suferit pînă mori. Ah, prietenă dragă, încercarea ta mă înspăimîntă : tremur şi la gîndul că-ţi vor dezlega legămîntul, şi la gîndul că nu ţi-l vor dezlega. Dacă ţi-l vor dezlega, ce-ai să te faci ? Ce-ai să te faci în lume ? Eşti drăguţă, deşteaptă şi talentată ; dar se spune că atunci cînd eşti cinstită toate astea nu ajută la nimic ; şi sînt sigură că vei rămîne totdeauna cinstită.

— Eşti dreaptă cu mine, dar eşti nedreaptă faţă de cinste ; eu tocmai pe ea mă bizui ; cu cît e mai rară în lume, cu atît trebuie să fie mai respectată.

— Toţi o laudă, dar nu fac nimic pentru ea.

— Pe mine ea mă întăreşte şi mă face să fiu dîrză în hotărîrea luată. Orice mi s-ar spune, purtarea îmi va fi respectată ; cel puţin nu se va zice, ca despre atîtea altele, că am părăsit mănăstirea dintr-o patimă nesocotită ; nu văd pe nimeni şi nu cunosc pe nimeni. Cer să fiu liberă, fiindcă jertfa libertăţii mele a fost făcută cu sila. Mi-ai citit memoriul ?

— Nu ; am deschis pachetul, pentru că n-avea adresă, şi mi-am închipuit că era pentru mine , dar de la primele rînduri am înţeles despre ce-i vorba, şi n-am citit mai departe. Ce bine-ai făcut că mi l-ai dat ! Dacă l-ai mai fi ţinut încă o clipă măcar, îl găseau... Dar se apropie ceasul cînd se termină veghea noastră ; să îngenunchem ; e bine ca maicile care urmează după noi să ne găsească unde trebuie. Cere-i lui Dumnezeu să te lumineze şi să te îndrume ; am să-mi unesc rugăciunea şi suspinele mele cu alte tale.

Îmi simţeam sufletul mai uşurat. Sora Ursula se ruga stînd în picioare, eu îngenuncheasem ; îmi sprijinisem fruntea de treapta cea mai de jos a altarului şi-mi întinsesem braţele pe treptele de sus. Nu cred să mă fi rugat niciodată lui Dumnezeu cu mai multă seninătate şi cu mai multă osîrdie ; inima bătea să-mi spargă pieptul ; uitasem, într-o clipită, pînă şi locul unde mă găseam. Nu ştiu cît timp am rămas în starea aceasta, şi nici cît aş mai fi rămas încă ; dar pesemne că înfăţişam o privelişte cît se poate de înduioşătoare pentru prietena mea

și pentru cele două maici care urmau să vegheze după noi. Cînd m-am ridicat, credeam că sînt singură ; mă înșelasem însă ; toate trei maicile stăteau în spatele meu, cu ochii scăldați în lacrimi : nu îndrăzniseră să-mi tulbure rugăciunea ; așteptau să ies singură din extazul și delirul în care mă vedeau. Iar cînd m-am întors cu fața spre ele, pesemne că păream plină de măreție, dacă ar fi să judec după cum mă priveau și după spusele lor : li s-a părut atunci că semăn aidoma cu fosta noastră stareță, în clipele cînd ne mîngîia ; cînd m-au văzut, au tresărit de parcă ar fi văzut-o pe ea. Sînt sigură că dac-aș fi simțit vreo înclinare cît de slabă spre ipocrizie ori spre fanatism, sau dac-aș fi vrut să joc vreun rol în mănăstire, aș fi putut izbuti. Sufletul mi se înflăcărează ușor, mi se înalță și mi se înduioșează lesne ; buna maică stareța îmi spusese de zeci de ori, îmbrățișîndu-mă, că nimeni n-ar fi putut să-l iubească pe Dumnezeu ca mine ; că eu aveam inimă de carne, iar celelalte maici — inimă de piatră. E drept că îmi venea foarte ușor să-i împărtășesc extazul și că, în rugăciunile pe care ea le rostea cu glas tare, mi se întîmpla uneori să încep să vorbesc, să-i urmăresc firul ideilor și să spun, ca printr-o inspirație, cuvintele pe care le-ar fi spus ea însăși. Celelalte maici o ascultau, tăcute, sau o înghinau ; eu o întrerupeam, i-o luam înainte sau vorbeam odată cu ea. Starea aceasta dăinuia multă vreme ; și se pare că și stareța se alegea cu ceva de la mine ; căci dacă la celelalte se cunoștea imediat cînd stăteau de vorbă cu ea, în schimb la stareță se cunoștea de cîte ori stătea de vorbă cu mine. Dar la ce pot folosi toate astea, dacă nu simți chemarea... Cînd ne-am terminat veghea, am lăsat locul celor venite în urma noastră ; și ne-am îmbrățișat cu dragoste, amîndouă, înainte de-a ne despărți.

Scena de la altar făcuse vîlvă în mănăstire ; mai gîndiți-vă apoi și la succesul slujbei noastre din Vinerea Mare ; am cîntat din gură, am cîntat la orgă, am fost aplaudată. O, călugărițe smintite ! N-am avut de făcut mai nimic și iată-mă împăcată cu toată comunitatea ; mi-au ieșit în întîmpinare, cu stareța în frunte. Cîțiva oameni dinafară au căutat să mă cunoască ; lucrul a-

cesta se potrivea prea bine cu planurile mele, aşa că nu puteam să-l refuz. Am primit vizita primului preşedinte, a doamnei de Soubise şi a multor oameni aleşi ; au venit să mă vadă călugări, preoţi, militari, magistraţi, femei pioase, femei din lumea bună ; iar printre ei am cunoscut şi cîţiva dintre bezmeticii cărora dumneavoastră le spuneţi „curteni", şi de care m-am despărţit cît am putut mai repede. N-am păstrat decît legăturile care nu s-ar fi putut întoarce împotriva mea ; restul l-am lăsat pentru maicile noastre mai puţin pretenţioase.

Uitasem să vă spun că primul semn de bunăvoinţă care mi s-a arătat a fost că mi s-a redat vechea mea chilie. Am avut curajul să cer portretul fostei noastre stareţe, şi n-au îndrăznit să mă refuze ; chipul ei şi-a reluat locul, pe inima mea, şi acolo va rămîne cît voi trăi. În fiecare dimineaţă, întîia mea grijă e să-mi înalţ sufletul spre Dumnezeu, iar a doua să sărut portretul ; cînd vreau să mă rog şi-mi simt sufletul împietrit, scot portretul de la gît, mi-l pun dinaintea ochilor, îl privesc şi el mă însufleţeşte. Ce păcat că nu i-am cunoscut îndeaproape pe sfinţii ale căror chipuri le venerăm ; atunci ar fi fost cu totul altfel ; ei nu ne-ar fi lăsat la picioarele lor sau în faţa lor cu inimile atît de reci ca acum.

Am primit răspuns la memoriul meu, de la un oarecare domn Manouri ; răspunsul nu era nici favorabil, nici nefavorabil. Înainte de a-şi spune părerea, avocatul îmi cerea o mulţime de lămuriri, pe care cu greu i le-aş fi putut da fără să ne vedem ; i-am spus, aşadar, cum mă cheamă, şi l-am poftit pe domnul Manouri să vină la Longchamp. Domnii de felul lui pornesc anevoie la drum ; cu toate astea, el a venit. Am stat mult de vorbă ; ne-am înţeles cum să ne scriem ca să-i pot primi în mod sigur întrebările şi să-i pot trimite răspunsurile cerute. În ceea ce mă priveşte, mi-am folosit tot răgazul de timp ca să-i înduplec pe oameni, să-i fac să mă înţeleagă şi să le dobîndesc sprijinul. Le spuneam cine sînt, le arătam cum mă purtasem în prima mănăstire, cît avusesem de suferit în casa părintească, necazurile îndurate în mănăstirire ; le-am povestit despre împotrivirea mea de la Sainte-Marie, despre timpul petrecut la Longchamp, despre luarea vălului, despre mărturia mea de credinţă şi

despre cruzimea cu care fusesem tratată de cînd mă călugărisem. Toți mă compătimeau și-mi făgăduiau să mă ajute ; le-am mulțumit, spunîndu-le să-și păstreze bunăvoința pentru ziua cînd voi avea nevoie de ea ; alte lămuriri nu le-am dat. În mănăstire nu s-a aflat nimic despre toate acestea ; am primit de la Roma încuviințarea de a-mi cere dezlegarea legămîntului ; curînd-curînd, urma să fie intentată acțiunea, și asupra ei plutea cea mai desăvîrșită taină. Vă puteți deci închipui cît de uimită a fost stareța cînd i s-a înmînat, în numele maicii Maria-Suzana Simonin, un protest împotriva legămîntului, împreună cu cererea de-a lepăda vălul călugăresc și de-a părăsi mănăstirea, spre a se bucura de libertatea ei după cum va crede de cuviință.

Știam eu bine, încă dinainte, că voi avea de întîmpinat mai multe feluri de piedici: din partea legilor, din partea mănăstirii, din partea cumnaților și surorilor mele alarmate; ei luaseră doar toată averea familiei, și, o dată liberă, aș fi putut să le cer înapoi o mare parte din ea. Am scris surorilor, le-am rugat să nu se împotrivească ieșirii mele din mănăstire, le-am amintit cum fusesem silită să mă călugăresc, le-am făgăduit o renunțare cu forme legale la orice pretenție față de moștenirea tatei sau a mamei; am făcut tot ce-am putut ca să le conving că nu era vorba nici de interes și nici de patimă în încercarea mea. Dar știam că nu trebuie să mă bizui pe sentimentele lor; actul pe care li-l făgăduisem, făcut în timpul cît mă aflam încă la mănăstire, n-ar fi avut nici o valoare mai apoi ; iar ca să-l confirm, cînd aveam să fiu liberă, li se părea prea nesigur ; și-apoi, cum le-ar fi venit lor la socoteală să-mi primească propunerile ? Și-ar fi putut lăsa oare surioara fără adăpost și fără avere ? S-ar fi putut bucura oare de bunurile ei ? Și lumea ce avea să zică ? Dacă sora ar fi venit să le ceară o bucată de pîine, puteau s-o refuze ? Și dacă-i dădea prin gînd să se mărite, cine știe ce fel de om putea să ia ? Și dacă făcea copii ?... Trebuiau să se împotrivească din toate puterile acestei primejdioase încercări... Iată ce și-au spus și ce-au făcut surorile mele.

De cum a primit înștiințarea de la tribunal, stareța a dat fuga în chilia mea.

— Cum, soră Suzana, vrei să ne părăseşti ?
— Da, maică stareţă.
— Şi-ai să protestezi împotriva legămîntului ?
— Da, maică stareţă.
— Nu l-ai rostit de bunăvoie ?
— Nu, maică stareţă.
— Cine te-a putut sili ?
— Toţi.
— Şi tatăl dumitale ?
— Şi el.
— Şi mama dumitale ?
— Şi ea.
— Şi de ce n-ai strigat, cînd te-au dus înaintea altarului ?
— Eram atît de uluită, încît nici nu-mi aduc aminte că am fost acolo.
— Cum poţi să spui asemenea cuvinte ?
— Spun adevărul.
— Cum ? Adică nu l-ai auzit pe preot întrebîndu-te : „Soră Suzana Simonin, îi făgăduieşti Domnului să trăieşti în ascultare, castitate şi sărăcie ?"
— Nu-mi aduc aminte.
— Şi n-ai răspuns : „Da !" ?
— Am uitat.
— Şi-ţi închipui că are să te creadă cineva ?
— Fie că are să mă creadă, fie că nu, lucrurile n-au să fie mai puţin adevărate.
— Copilă dragă, dacă s-ar ţine seama de asemenea pretexte, îţi dai seama unde s-ar ajunge ? Ai făcut un pas nechibzuit ; te-ai lăsat mînată de răzbunare ; n-ai dat uitării pedepsele la care m-ai silit să te supun ; ai crezut că e de ajuns să-ţi calci legămîntul ; dar te-ai înşelat ; asta nu-i cu putinţă nici în faţa oamenilor, şi nici în faţa lui Dumnezeu. Gîndeşte-te că sperjurul e cea mai îngrozitoare crimă ; gîndeşte-te că l-ai şi săvîrşit în cugetul tău şi că eşti pe cale să-l duci pînă la capăt.
— N-am să fiu sperjură, fiindcă n-am jurat.
— Dacă ţi s-a făcut vreun rău, n-a fost el oare îndreptat ?
— Nu din pricină că am fost prigonită am luat această hotărîre.

— Atunci din ce pricină ?

— Nu simt chemare pentru viaţa călugărească ; mi s-a pus vălul cu de-a sila.

— Dacă n-ai simţit nici o chemare, dacă ai fost silită să vii aici, de ce n-ai spus-o cît mai era timp ?

— La ce mi-ar fi folosit ?

— De ce n-ai arătat aceeaşi tărie ca la Sainte-Marie ?

— Oare tăria depinde de noi ? Prima dată am fost tare, a doua oară n-am mai fost în stare de nimic.

— De ce n-ai chemat un avocat ? De ce nu te-ai împotrivit ? Ai avut răgaz douăzeci şi patru de oare ca să-ţi dai seama.

— Ce ştiam eu despre toate formalităţile astea ? Şi chiar dacă le-aş fi ştiut, aş fi fost oare în stare să le folosesc ? Aş fi putut ? Cum, maică, dumneata n-ai văzut în ce stare mă aflam ? Dacă te-aş lua martoră, ai putea jura că eram în toate minţile ?

— Aş jura.

— Ei bine, maică, atunci dumneata ai fi sperjură, nu eu.

— Copila mea, ai să faci zarvă de pomană. Vino-ţi în fire, te rog, pentru binele tău şi al mănăstirii ; astfel de fapte sînt totdeauna urmate de bîrfeli...

— N-o să fie din vina mea.

— Oamenii sînt răi ; au să-şi închipuie tot felul de lucruri murdare despre mintea, despre sufletul şi despre purtarea ta ; au să creadă...

— Creadă ce-or vrea.

— Haide, spune-mi cu inima deschisă ; dacă ai vreo nemulţumire tainică, oricare ar fi ea, o putem lecui.

— Am fost, sînt şi voi fi toată viaţa nemulţumită că m-am călugărit.

— Nu cumva duhul ispitei, care ne bîntuie fără încetare, şi care încearcă să ne piardă, s-o fi folosit de prea marea libertate care ţi s-a dat de cîtăva vreme, ca să te îmbie la cine ştie ce patimă vinovată ?

— Nu, maică ; dumneata ştii că eu nu jur cu una cu două ; martor mi-e Dumnezeu că am sufletul curat şi că nu mi-a pătruns niciodată în el vreun simţămînt ruşinos.

— E de necrezut.

— Şi cu toate astea, maică, nimic nu-i mai lesne de crezut. Fiecare îşi are firea lui ; mi-o am şi eu pe a mea ; dumneata iubeşti viaţa mănăstirească, eu o urăsc ; dumneata ai primit de la Dumnezeu harul călugăriei, iar mie îmi lipseşte ; dumneata ai fi păcătuit în viaţa lumească şi îţi găseşti aici izbăvirea ; eu aici aş cădea pradă răului şi nădăjduiesc să-mi găsesc mîntuirea ca mireană : am fost şi voi fi o călugăriţă rea.

— De ce spui asta ? Nimeni nu-şi îndeplineşte îndatoririle mai bine decît tine.

— Dar o fac anevoie şi în silă.

— Cu atît mai mare ţi-e meritul.

— Nimeni nu ştie mai bine decît mine cît merit am ; şi sînt silită să mărturisesc că, supunîndu-mă la toate, nu merit nimic. M-am săturat de făţărnicie ; făcînd ceea ce îi salvează pe alţii, mă disprețuiesc şi mă afurisesc. Într-un cuvînt, maică, adevărate călugăriţe cred că nu sînt decît acelea care stau aici fiindcă le place să trăiască departe de lume şi care ar rămîne chiar dacă n-ar mai fi garduri şi ziduri împrejurul lor, ca să le oprească. Eu, una, sînt departe de a mă număra printre ele ; trupul îmi e aici, dar inima mi-e în afara mănăstirii ; şi dacă mi-ar fi dat să aleg între moarte şi călugărie veşnică, n-aş şovăi să mor. Iată care-mi sînt simţămintele.

— Cum ! Ai lepăda fără remuşcare vălul, veşmintele care te-au legat de Isus Cristos ?

— Da, maică, fiindcă le-am îmbrăcat fără să judec şi cu de-a sila...

Îi vorbeam potolit, dar inima îmi şoptea cu totul altceva ; ea-mi spunea : „Oh ! de ce n-a sosit clipa cînd voi putea să le sfîşii şi să le arunc departe de mine ?...“

Totuşi, răspunsul meu o doborîse pe stareţă ; ea păli, voi să mai zică ceva, dar îi tremurau buzele şi nu ştia ce-ar mai fi putut spune. Pe cînd mă plimbam de colocolo, prin chilie, ea strigă :

— O, Doamne ! Ce-au să spună maicile ? O, Isuse, pogoară o privire milostivă asupră-i ! Soră Suzana !

— Te ascult, maică stareţă.

— Eşti hotărîtă, aşadar ? Vrei să ne dai de ocară, să ne faci de rîsul lumii, să-ţi aduci pieirea !

— Vreau să plec de-aici !

— Dacă numai mănăstirea nu-ţi place...

— Mănăstirea, călugăria ; nu mai vreau să fiu închisă nici aici, nici altundeva.

— Copila mea, eşti bîntuită de diavol ; el te tulbură, îţi dă grai, te ameţeşte ; ăsta-i adevărul ; vezi-te în ce hal eşti !

Într-adevăr, privindu-mă, am văzut că rochia mi se strîmbase, plastronaşul îmi ajunsese spre spate, iar vălul îmi căzuse pe umeri. Sfaturile stareţei acesteia răutăcioase, care-mi vorbea pe un ton îndulcit şi fals, mă plictiseau ; de aceea, i-am spus cu ciudă :

— Nu, maică, nu mai vreau veşmintele astea, nu le mai vreau...

În acelaşi timp, încercam să-mi potrivesc vălul, dar mîinile îmi tremurau, şi cu cît mă căzneam mai mult să-l îndrept, cu atît îl strîmbam mai tare ; pierzîndu-mi răbdarea, l-am înhăţat furioasă, l-am smuls, l-am azvîrlit jos şi am rămas dinaintea stareţei cu fruntea încinsă de-o fîşie de pînză, cu părul despletit. Iar stareţa, neştiind dacă să mai rămînă sau nu, umbla de colo-colo spunînd :

— Isuse ! e bîntuită de diavol ; se vede cît de colo că a intrat necuratul în ea...

Şi se închina, plină de făţărnicie, cu crucea mătăniilor.

Nu mi-a trebuit mult timp ca să-mi vin în fire ; mi-am dat seama de necuviinţa stării mele şi de nesocotinţa vorbelor rostite ; mi-am dres veşmintele cum am putut mai bine, mi-am ridicat vălul şi mi l-am pus pe cap ; apoi, întorcîndu-mă către stareţă, i-am spus :

— Maică, nu sînt nici nebună, nici posedată de diavol ; îmi pare rău că mi-am pierdut cumpătul şi-ţi cer iertare ; dar aş vrea să-ţi dai seama, tocmai din pornirile mele, cît de puţin sînt făcută pentru călugărie şi cît e de drept să caut s-o părăsesc, dacă e cu putinţă.

Fără să mă asculte, stareţa repeta întruna :

— Ce-o să zică lumea ? Ce-au să zică maicile ?

— Maică, am adăugat eu, dacă vrei cu orice chip să ocoleşti scandalul, s-ar putea găsi o cale. N-am nevoie de zestre ; nu cer decît libertatea ; nu spun să-mi des-

chizi porțile ; dar, astăzi, mîine sau în orice altă zi, fă așa fel ca ele să rămînă nepăzite, și ia-mi în seamă fuga cît mai tîrziu cu putință...

— Nefericito ! Ce îndrăznești să-mi propui ?

— Îți dau un sfat pe care o stareță bună și înțeleaptă ar trebui să-l urmeze față de toate cele cărora mănăstirea li se pare o temniță ; și mănăstirea e pentru mine o temniță de mii de ori mai groaznică decît temnițele pline de răufăcători ; ori ies de-aici, ori mor. Maică, am adăugat, vorbind cît puteam mai serios și privind-o drept în ochi, ascultă-mă : dacă legile cărora m-am plîns îmi vor înșela așteptările, și dacă, împinsă de deznădejdea pe care am mai gustat-o... există o fîntînă... mănăstirea are ferestre... ziduri sînt peste tot... veșminte ca să fie sfîșiate se găsesc... iar mîini ca să folosească fîșiile...

— Oprește-te, nenorocito ! Mă cutremur ! Cum ! Ai fi în stare.. ?

— Aș putea chiar să nu mai mănînc, de pildă, dacă n-aș găsi mijlocul de-a curma dintr-o dată necazurile vieții ; poți să mănînci sau să bei cînd vrei, nimeni nu te poate sili... Dacă s-ar întîmpla, după cum ți-am spus, să am curajul... și știi că-l am și că uneori e mai greu să trăiești decît să mori... Gîndește-te la judecata Domnului și spune-mi cine i se va părea mai vinovată : stareța sau sora ?... N-am cerut și nu voi cere niciodată nimic de la mănăstire ; nu mă îndemna la o nelegiuire ; cruță-te de nesfîrșitele remușcări care te vor năpădi apoi ; să ne înțelegem amîndouă...

— Nici nu te gîndi, soră Suzana ! Să-mi calc prima îndatorire ; să întind mîinile păcatului ; să fiu părtașa unui sacrilegiu !

— Adevăratul sacrilegiu îl făptuiesc eu, maică, în fiecare zi, pîngărind prin sila mea veșmintele sfinte pe care le îmbrac. Scoateți-mi-le, nu sînt vrednică de ele ; aduceți-mi din sat zdrențele celei mai nevoiașe țărance ; iar poarta lăsați-o întredeschisă.

— Și unde te-ai duce, ca să te simți mai bine ?

— Nu știu unde ; dar știu că nu e rău decît acolo unde nu te vrea Dumnezeu, și Dumnezeu nu mă vrea aici.

— Gîndește-te că ești săracă lipită pămîntului.

— Așa e ; dar nu de sărăcie mă tem...

— Gîndește-te unde te va tîrî sărăcia.

— Trecutul îmi e chezaș pentru viitor ; dacă mi-aș fi plecat urechea spre păcate, aș fi fost liberă. Dar dacă voi pleca din mănăstire, n-am s-o fac decît sau cu învoirea dumitale, sau sub pavăza legilor. Poți să alegi...

Discuția noastră ținuse multă vreme. Roșesc și acum cînd îmi amintesc lucrurile nelalocul lor și caraghioase pe care le-am spus și le-am făcut, dar e prea tîrziu. Stareța îi tot dădea zor cu : „ce-o să zică lumea ! ce-or să spună maicile !", cînd clopotul a sunat pentru slujbă, și ne-am despărțit. Plecînd, ea mi-a spus :

— Te duci la biserică, soră Suzana ; roagă-te lui Dumnezeu să se pogoare asupra ta și să-ți redea mințile ; întreabă-ți cugetul și crede ce-ți va spune : e cu neputință să nu te mustre. De cor te scutesc.

Am coborît aproape amîndouă odată. Slujba s-a sfîrșit ; în clipa cînd maicile erau gata să plece care încotro, stareța le-a oprit făcîndu-le semn cu cartea de rugăciuni.

— Vă chem pe toate să vă aruncați la picioarele altarului, le-a spus ea, și să chemați milostenia cerească asupra unei maici rătăcite, care nu mai simte nici o chemare pentru viața noastră cucernică și e pe cale de-a săvîrși o faptă nelegiuită în fața lui Dumnezeu și rușinoasă în fața oamenilor.

N-aș putea să vă zugrăvesc uimirea tuturora ; cît ai clipi din ochi, fiecare, fără să se clintească, le-a privit pe cele din preajmă, căutînd să ghicească cine e vinovata. Apoi au îngenunchiat și s-au rugat în tăcere. După un timp destul de îndelungat, stareța a început să cînte încetișor *Veni Creator*, și toate i-au ținut isonul, la fel de încet ; cînd au sfîrșit, s-a făcut liniște ; atunci, stareța, lovind în strană, le-a făcut semn să iasă.

Vă puteți închipui cum au început maicile să murmure : „Cine e ? Care-o fi ? Ce-a făcut ? Ce vrea să facă ?..." Dar îndoielile lor n-au ținut prea mult. Cererea mea stîrnise o oarecare vîlvă în lume ; primeam mereu vizite ; unii mă mustrau, alții îmi dădeau sfaturi ; unii mă aprobau, alții mă defăimau. N-aveam decît o cale ca să le explic tuturor : aceea de a le arăta cum se purtaseră părinții mei ; or, vă puteți da seama cu cîtă grijă tăi-

nuiam lucrul acesta ; în scurtă vreme nu mi-au mai rămas decît puțini prieteni adevărați, în afară de domnul Manouri, care se însărcinase să ducă treaba pînă la capăt ; doar lor le puteam spune întregul adevăr. Mă gîndeam uneori cu spaimă la chinurile care mă amenințau, și îmi revenea în minte, cu întreaga ei hidoșenie, temnița în care fusesem tîrîtă odată ; știam ce înseamnă furia maicilor. I-am arătat domnului Manouri temerile mele ; el mi-a spus : „Mi-e cu neputință să te scap de toate necazurile ; vei avea destule, și trebuia să te aștepți la asta ; e bine să te înarmezi cu răbdare și să te întărești cu nădejdea că ele vor avea un sfîrșit. Cît despre temniță, îți făgăduiesc că n-ai să mai intri niciodată în ea ; în privința asta, las' pe mine..." Într-adevăr, peste cîteva zile i-a adus stareței ordinul de a mă lăsa să fiu prezentă la înfățișări ori de cîte ori i se va cere.

A doua zi, după slujbă, stareța a pus din nou maicile să se roage pentru mine ; s-au rugat în tăcere și au spus cu voce înceată același imn ca în ajun. A treia zi a fost la fel, cu singura deosebire că mi s-a poruncit să stau în picioare, în mijlocul bisericii, și că s-au citit rugăciunile pentru muribunzi și litaniile sfinților, cu refrenul *ora pro ea* [1]. A patra zi s-a petrecut o întreagă comedie, care se potrivea de minune cu firea ciudată a stareței. La sfîrșitul slujbei, m-au culcat într-un sicriu pus în mijlocul bisericii ; de o parte și de alta mi s-au pus candelabre și un agheasmatar ; m-au acoperit cu un giulgiu și mi-au cîntat slujba de înmormîntare, la sfîrșitul căreia fiecare călugăriță, ieșind, mă stropea cu apă sfințită și-mi spunea : *Requiescat in pace* [2]. Trebuie să știi graiul mănăstiresc ca să înțelegi cîtă amenințare cuprindeau cuvintele acestea. Două călugărițe au ridicat giulgiul, au stins lumînările, și m-au lăsat acolo, muiată pînă la piele de apa cu care mă stropiseră din răutate. Veșmintele s-au uscat pe mine ; n-aveam cu ce să mă schimb. După canonul acesta, a urmat încă unul. S-a adunat întreaga comunitate și m-a privit ca pe-o osîndită, iar fapta mea ca pe-o lepădare nelegiuită a credinței ; maicilor li s-a interzis, sub pedeapsă de nesupunere,

[1] Rugați-vă pentru ea (lat.).
[2] Odihnească în pace (lat.).

să-mi vorbească, să mă ajute, să se apropie de mine și chiar să atingă lucrurile de care m-aș fi folosit vreodată. Porunca a fost îndeplinită cu strășnicie. Coridoarele mănăstirii sînt înguste ; pe alocuri cu greu pot trece doi inși odată : dacă treceam și în fața mea se ivea o maică, ori se întorcea dincotro venise, ori se lipea de zid, strîngîndu-și vălul și veșmîntul, de teamă să nu le atingă pe-ale mele. Dacă aveau de luat ceva de la mine, trebuia să pun lucrul acela jos, și ele îl luau cu o cîrpă ; dacă voiau să-mi dea vreun obiect, mi-l aruncau. Dacă aveau nenorocul să mă atingă, se credeau pîngărite și mergeau la spovedanie sau la stareță să-i ceară dezlegare. Se spune că lingușirea e josnică și murdară ; ea e însă și mai cumplită și mai iscusită încă, atunci cînd vrea să se facă plăcută prin chinurile pe care le născocește. De cîte ori nu mi-am amintit cuvintele scumpei mele starețe de Moni : „Copila mea, printre toate făpturile atît de supuse, de nevinovate și de blînde pe care le vezi aici, în preajma ta, să știi că nu-i aproape nici una, da, aproape nici una, din care să nu poți face o fiară turbată ; și pentru schimbarea asta ciudată ești cu atît mai potrivită, cu cît ai intrat mai de tînără într-o chilie și cu cît cunoști mai puțin lumea dinafară ; văd că vorbele mele te uimesc ; să te ferească Dumnezeu să le simți adevărul pe pielea ta. Soră Suzana, nu-i o bună căluțăriță decît aceea care intră în mănăstire ca să ispășească cine știe ce mare păcat".

Nu mi-au mai dat nimic de făcut. La biserică rămînea locul gol de o parte și de alta a stranei mele. Cînd mîncam, stăteam singură la masă, și nu-mi aducea nimeni mîncarea ; eram nevoită să merg la bucătărie, ca să mi-o cer ; cînd am intrat prima dată, maica bucătăreasă mi-a strigat :

— Nu intra, pleacă de-aici...

M-am supus.

— Ce vrei ?

— Să mănînc.

— Să mănînci ? Nu meriți să trăiești...

Uneori plecam și nu mîncam nimic toată ziua ; alteori stăruiam, și mi se puneau pe prag bucate pe care mi-ar fi fost rușine să le dau și cîinilor ; le luam, plîn-

gînd, și plecam. Dacă mi se întîmpla să ajung vreodată ultima la biserică, găseam ușa încuiată ; atunci îngenuncheam și așteptam acolo sfîrșitul slujbei, iar dacă se cînta în grădină, mă întorceam în chilie. Din pricina lipsei de mîncare, a hranei proaste pe care o primeam și mai ales din pricina mîhnirii că eram nevoită să sufăr necontenite semne de neomenie, puterile îmi slăbiseră ; simțeam că, dacă am să mai sufăr fără să mă plîng, n-o să mai văd sfîrșitul procesului. De aceea, m-am hotărît să-i vorbesc stareței ; eram leșinată de frică ; și totuși am bătut, încetișor, la ușa ei. Mi-a deschis chiar ea, dar, văzîndu-mă, s-a dat înapoi cu cîțiva pași și mi-a strigat :

— Înapoi, nelegiuito !

M-am tras înapoi.

— Mai încolo !

M-am depărtat și mai mult.

— Ce vrei ?

— Fiindcă nici Dumnezeu și nici oamenii nu m-au osîndit la moarte, vreau să poruncești, maică, să mi se dea din ce să trăiesc.

— Să trăiești ? strigă ea, repetînd cuvintele maicii bucătărese. Dar meriți să trăiești ?

— Numai Dumnezeu știe dacă merit sau nu ; dar vă înștiințez că dacă și de acum înainte nu mi se va mai da hrană, mă voi vedea silită să mă plîng ocrotitorilor mei. Aici trebuie să stau numai pînă cînd viața și soarta îmi vor fi hotărîte.

— Pleacă, îmi răspunse ea ; nu mă pîngări cu privirile tale ; o să am eu grijă...

Am plecat, și stareța a trîntit ușa în urma mea. După cîte se pare, a dat poruncile făgăduite. Dar tot neîngrijită am rămas ; maicilor li se părea că e o cinste să nu asculte aceste porunci ale stareței ; mi se aruncau tot bucatele cele mai rele, ba încă le și spurcau cu cenușă sau cu alte murdării.

Iată ce viață am dus tot timpul cît a ținut procesul. Vizitele nu-mi fuseseră toate interzise ; nu mă puteau împiedica să stau de vorbă cu judecătorii și nici cu avocatul meu, deși acesta din urmă a fost silit, de cîteva ori, să folosească amenințări ca să mă poată vedea. De fiecare dată mă însoțea o maică ; dacă vorbeam încet,

protesta ; dacă stăteam prea mult, își pierdea răbdarea ; mă întrerupea, spunea că mint, mă contrazicea, îi repeta stareței toate vorbele mele, le răstălmăcea, le înrăia, îmi punea pe seamă chiar unele pe care nu le rostisem. Ce să vă mai spun ? Au ajuns pînă acolo, încît mi-au furat lucrurile, m-au despuit, mi-au luat scaunele, velințele, salteaua ; nu mi-au mai dat rufe de schimb ; veșmintele mi se zdrențuiseră ; umblam aproape desculță, și apa abia dacă puteam s-o capăt ; am fost silită de mai multe ori să mi-o scot singură din fîntînă, din fîntîna aceea despre care v-am mai vorbit. Mi-au spart vasele ; în felul ăsta, m-au silit să beau numai apa scoasă pe loc, fără să pot lua cu mine, în chilie. Dacă treceam pe sub ferestre, trebuia să fug ca să nu-mi arunce murdăriile din chilii. Unele maici mă scuipau în obraz. Ajunsesem înfricoșător de murdară. Și, fiindcă se temeau să nu mă plîng duhovnicilor, mi-au interzis spovedania.

Într-o zi de sărbătoare, cred că la Înălțare, mi-au stricat broasca de la ușă ; din pricina asta, n-am putut ieși și nu m-am putut duce la slujbă ; poate că n-aș fi apucat să mă duc nici la alte slujbe, dacă n-ar fi venit să mă vadă domnul Manouri, căruia i-au spus mai întîi că nu știu ce s-a întîmplat cu mine, că nu mai ieșeam, că nu-mi mai vedeam de îndatoririle mele de călugăriță. În timpul acesta am reușit, cu mari cazne, să scot broasca de la ușa chiliei și să mă duc la biserică. Am găsit ușa încuiată, așa cum se întîmpla cînd nu veneam printre primele. M-am întins pe pămînt, cu capul și spatele sprijinite de pereți, cu brațele încrucișate pe piept ; trupul meu, culcat, închidea trecerea, iar cînd s-a sfîrșit slujba și maicile au început să iasă, prima dintre ele s-a oprit deodată ; celelalte au venit după ea ; stareța a bănuit despre ce-i vorba și a strigat :

— Călcați-o în picioare, nu-i decît un stîrv.

Cîteva maici au ascultat-o și m-au călcat în picioare ; altele s-au arătat mai omenoase ; dar nici una n-a cutezat să întindă mîna și să mă ridice. În lipsa mea, mi-au luat din chilie scăunelul pentru rugăciuni, chipul ctitoriței mănăstirii, icoanele, crucifixul ; nu mi-a rămas decît crucea pe care o aveam la mătănii, dar curînd mi-au

luat-o și pe aceea. Așa trăiam, între patru ziduri goale, într-o odaie fără ușă, fără scaune, stînd în picioare sau pe paie, fără să am nici unul din vasele de care nu te poți lipsi, silită să ies noaptea afară ca să-mi fac nevoile, și învinovățită, dimineața, că am tulburat odihna lăcașului, că umblu năucă și că mi-am pierdut mințile. Fiindcă nu-mi puteam închide chilia, intrau noaptea făcînd zarvă, strigau, îmi trăgeau patul, îmi spărgeau geamurile, căutau cu orice chip să mă înspăimînte. Zgomotul se auzea la etajul de deasupra și la cel de dedesubt ; iar maicile care nu luau parte la complot spuneau că în chilia mea se petrec lucruri ciudate ; că auziseră voci înfiorătoare, țipete, zăngănit de lanțuri, că vorbeam cu strigoii și cu duhurile rele ; că pesemne am făcut un pact cu diavolul ; și că negreșit trebuia să nu mai locuiască nimeni pe același coridor cu mine.

În orice mănăstire există minți slabe ; ba chiar există destul de multe ; acestea credeau toate cîte se spuneau pe seama mea și nu îndrăzneau să treacă pe dinaintea ușii mele ; în mintea lor tulburată mă vedeau cu înfățișare hidoasă, își făceau cruce cînd mă întîlneau și fugeau de mine, strigîndu-mi : „Piei, Satană ! Doamne, ajută-mă !...“ Odată am dat peste una dintre cele tinere ; se afla în fundul coridorului și, cum mă îndreptam spre ea, nu era chip să mă ocolească ; a cuprins-o groaza. Mai întîi s-a întors cu fața spre zid, bîiguind cu glas tremurător : „Doamne ! Doamne ! Isuse ! Sfîntă Fecioară !...“ În timpul acesta, eu mă apropiam ; cînd m-a simțit lîngă ea, și-a acoperit obrazul cu palmele, de teamă să nu mă vadă, a sărit spre mine, mi s-a aruncat furioasă în brațe și a început să țipe : „Ajutor ! Ajutor ! Fie-ți milă de mine ! Sînt pierdută ! Soră Suzana, nu-mi face rău ; soră Suzana, fie-ți milă de mine !...“ Și spunînd acestea, a căzut dintr-o dată, aproape moartă, pe lespezi.

La strigătele ei, celelalte maici au dat fuga de-au luat-o ; și nu v-aș putea spune cît de răstălmăcită a fost întîmplarea aceasta ; din ea s-a scos cea mai ticăloasă poveste : s-a spus că demonul necinstei se strecurase în trupul meu ; mi s-au pus în seamă gînduri și fapte pe care nu îndrăznesc să vi le arăt, cît și pofte ciudate, cărora s-ar fi datorat starea de neorînduială vădită a tine-

rei maici. De fapt, pentru că nu sînt bărbat, nu prea știu ce și-or fi închipuit că pot face două femei împreună, și mai cu seamă o femeie singură ; cu toate astea, fiindcă n-aveam perdele la pat, iar în chilia mea se putea intra oricînd... ce să vă spun, domnule ? Pesemne că, deși par atît de cuviincioase, deși li se citește cumintenia în ochi și cinstea în cuvinte, femeile acestea au inima stricată de-a binelea ; ele, cel puțin, știu că poți face singură fapte rușinoase, pe cîtă vreme eu nu știu ; tot astfel n-am putut înțelege de ce mă învinovățeau : foloseau cuvinte atît de încîlcite, încît n-am știut niciodată ce le-aș fi putut răspunde.

N-aș mai sfîrși, dacă v-aș povesti toate amănuntele prigoanei la care m-au supus. Ah ! domnule, dacă aveți copii, aflați din nenorocirile mele ce-i așteaptă dacă le îngăduiți să intre în mănăstire fără să simtă chemarea cea mai puternică și mai hotărîtă. Cîtă nedreptate e în lume ! Se dă voie unui copil să facă ce vrea cu libertatea lui, la o vîrstă cînd n-ar trebui lăsat să hotărască ce să facă nici măcar cu un gologan. Mai bine ucideți-vă fiica decît s-o închideți, fără voia ei, într-o mănăstire ; da, e mai bine s-o ucideți. De cîte ori n-am dorit să mă fi sugrumat mama, cînd m-a născut ! Soarta mi-ar fi fost mai puțin cumplită. Mă veți crede cînd vă voi spune că mi-au luat cartea de rugăciuni și că mi-au interzis să mă mai rog ? Vă dați seama că nu le puteam lăsa. Vai ! era singura mea mîngîiere ; îmi înălțam brațele spre cer, strigam, nădăjduiam că strigătele mele vor fi auzite de singura ființă care îmi vedea întreaga nenorocire. Maicile ascultau la ușă ; iar într-o zi cînd mă rugam, cu inima copleșită, chemîndu-l pe Dumnezeu în ajutor, o maică mi-a spus :

— Îl chemi degeaba, pentru tine nu există Dumnezeu ; mori deznădăjduită, și fii blestemată...

Altele au adăugat :

— *Amen ! Amen !*

Dar iată un lucru care vi se va părea mult mai ciudat decît toate celelalte. Nu știu dacă le-a împins răutatea sau dacă li se părea așa ; oricum, deși nu făcusem nimic care să arate că mi-aș fi pierdut mințile, și cu atît mai puțin că aș fi fost în puterea duhurilor necurate, maicile

s-au sfătuit între ele să alunge diavolul din mine, și au hotărît, cu majoritate de glasuri, că mă lepădasem de mirul sfințit și de botez ; că Satana sălășluiește în trupul meu și mă alungă de la liturghii. O maică a adăugat că în biserică, la anumite rugăciuni, scrîșneam din dinți și mă înfioram ; și că, atunci cînd se înălța sfînta-cuminecătură, eu îmi suceam brațele. Altă maică a spus că-l calc pe Crist în picioare și că nu mai port mătăniile (tot ele mi le furaseră) ; că afuriseam prin cuvinte pe care n-aș îndrăzni să le repet. Toate au fost de părere că se petrece cu mine ceva nefiresc și că trebuia înștiințat marele vicar ; ceea ce, de altfel, au și făcut.

Marele vicar era un oarecare părinte Hébert, om în vîrstă, cu multă experință, aspru, dar drept și luminat. I s-a povestit cu de-amănuntul neorînduiala din mănăstire ; și nici vorbă că neorînduiala era mare și că, dacă eu i-aș fi fost cauza, apoi cauza aceasta era cu totul nevinovată ; vă închipuiți, fără doar și poate, că în memoriul pe care l-au trimis n-au uitat să vorbească despre plimbările mele din timpul nopții, despre faptul că lipseam de la slujbe, despre zgomotele care se auzeau în chilia mea, despre ce văzuse una, despre ce auzise alta, despre ura mea împotriva lucrurilor sfinte, despre afuriseniile mele, despre faptele rușinoase care mi se puneau în seamă ; cît privește întîmplarea cu tînăra maică, au interpretat-o cum au vrut. Mi s-au adus învinuiri atît de numeroase și de mari, încît, cu tot bunul lui simț, părintele Hébert n-a putut să nu le ia în seamă, ba chiar a crezut că multe dintre ele erau adevărate. Lucrurile i s-au părut destul de însemnate ca să le cerceteze el însuși ; și-a anunțat vizita și a venit într-adevăr, însoțit de doi călugări tineri, care i se dăduseră ca ajutoare și-i ușurau îndeplinirea grelelor lui sarcini.

Cu cîteva zile mai înainte, am auzit cum cineva intra încetișor, noaptea, în chilia mea. Am tăcut, așteptînd să mi se vorbească ; o voce înceată și tremurătoare mi-a spus :

— Soră Suzana, dormi ?

— Nu, nu dorm. Cine e ?

— Eu sînt.

— Cine anume ?

— Prietena ta, care moare de frică și se expune la pieire, ca să-ți dea un sfat, poate nefolositor. Ascultă : poimîine, sau într-una din zilele viitoare e anunțată vizita marelui vicar ; ai să fii învinuită, pregătește-te să te aperi. Adio ; fii curajoasă și Domnul cu tine.

Spunînd acestea, a plecat, ușoară ca o umbră.

După cum vedeți, există pretutindeni, chiar și în mănăstiri, suflete milostive, pe care nimic nu le împietrește.

În acest timp, procesul meu își urma cursul cu tot mai multă aprindere ; o mulțime de oameni de toate soiurile și de toate condițiile, bărbați și femei pe care nici nu-i cunoșteam se interesau de mine și-mi țineau parte. Printre ei ați fost și dumneavoastră, și poate cunoașteți povestea procesului meu mai bine chiar decît mine ; căci, în vremea din urmă, nu mă mai puteam sfătui cu domnul Manouri. I se spusese că sînt bolnavă ; el bănuia că e mințit ; se temea ca nu cumva maicile să mă fi întemnițat din nou. S-a adresat arhiepiscopului, dar nici n-au vrut să-l asculte măcar ; i se spusese că sînt nebună, sau poate și mai rău. Atunci domnul Manouri s-a adresat judecătorilor ; a stăruit să se țină seama de ordinul trimis stareței, în care i se poruncea să fiu înfățișată, vie sau moartă, de cîte ori i se va cere lucrul acesta. Judecătorii laici s-au adresat la rîndul lor judecătorilor bisericești ; aceștia și-au dat seama de urmările pe care le-ar fi putut avea un asemenea incident, dacă nu erau luate măsuri preventive ; iată ce a grăbit, după cum se pare, vizita marelui vicar, căci altminteri domnii aceștia, obosiți de veșnicele hărțuieli din mănăstiri, nu prea se grăbesc să se amestece ; știu, din experiență, că autoritatea le iese totdeauna zdruncinată și compromisă.

M-am folosit de înștiințarea prietenei mele, ca să cer ajutorul lui Dumnezeu, să-mi liniștesc sufletul și să-mi pregătesc apărarea. Nu-i ceream cerului decît fericirea de-a fi întrebată și ascultată fără părtinire ; am obținut-o, dar veți afla îndată cu ce preț. Dacă eu țineam să apar nevinovată și cuminte înaintea judecătorului, cu atît mai mult dorea stareța ca el să vadă în mine o bîntuită de diavol, rea, vinovată și nebună. De aceea, pe cînd eu îmi spoream rîvna și rugăciunile, ele își sporeau rău-

tăţile ; nu mi se mai dădea hrană decît atîta cît să nu mor de foame ; mă copleşeau cu caznele, sporeau spaimele în preajma mea ; nu-mi lăsau nici o clipă de odihnă, noaptea ; făceau totul ca să-mi doboare sănătatea şi să-mi tulbure minţile ; au fost de o cruzime cum nu vă puteţi închipui. De altfel, vă veţi putea da seama de asta, dacă am să vă povestesc o singură ispravă de-a lor :

Într-una din zile, pe cînd ieşeam din chilie ca să mă duc la biserică sau în altă parte, am văzut pe jos, de-a curmezişul coridorului, un cleştişor ; m-am aplecat să-l ridic şi să-l pun în aşa fel, încît aceea care l-a pierdut să-l poată regăsi cu uşurinţă : din pricina luminii n-am putut să văd că era aproape roşu ; l-am apucat, dar cînd i-am dat drumul, odată cu cleştişorul s-a dus şi toată pielea arsă de pe degetele mele. Noaptea, puneau în locurile pe unde trebuia să trec tot felul de piedici, fie la picioare, fie la înălţimea capului ; m-am rănit de zeci de ori ; mă întreb cum de-am scăpat cu viaţă. N-aveam cu ce să-mi luminez drumul şi eram silită să umblu tremurînd, cu mîinile întinse. Îmi presărau în cale cioburi de sticlă spartă. Eram hotărîtă să spun toate acestea, şi mi-am ţinut oarecum cuvîntul. Fiindcă găseam uşa privăţilor închisă, eram silită să cobor mai multe etaje şi să alerg în fundul grădinii, dacă găseam poarta descuiată ; iar dacă era încuiată... Ah ! domnule, îndrăcite fiinţe devin călugăriţele, cînd sînt sigure că merg la pas cu ura stareţei şi cînd cred că-l slujesc pe Dumnezeu chinuindu-te ! Abia aşteptam să sosească arhidiaconul, abia aşteptam să mi se sfîrşească procesul.

Iată şi clipa cea mai îngrozitoare din viaţa mea ; căci, gîndiţi-vă, domnule, habar n-aveam în ce culori mă zugrăviseră maicile faţă de vicar, şi nici că el venise numai din curiozitatea de-a vedea o bîntuită de diavol sau una care se prefăcea că-i bîntuită. Maicile îşi dădură seama că numai printr-o spaimă puternică mă vor putea aduce într-o asemenea stare, şi iată ce-au făcut :

În ziua venirii vicarului, de cu zori, stareţa intră în chilia mea ; era însoţită de trei maici ; una dintre ele purta un agheasmatar, alta cu crucifix şi cea de a treia nişte funii. Cu glas puternic şi amăninţător, stareţa îmi zise :

— Ridică-te... Îngenunchează și roagă-te.

— Maică, îi răspunsei eu, aș putea să te întreb, înainte de a mă supune, ce se va întîmpla cu mine, ce-ați hotărît să-mi faceți și ce îndurare trebuie să-i cer lui Dumnezeu ?

O sudoare rece îmi năpădise tot trupul ; tremuram, simțeam că mi se moaie genunchii ; mă uitam cu groază la cele trei însoțitoare ; stăteau în picioare, la rînd, cu fețele posomorîte, cu buzele strînse și cu ochii închiși. De spaimă, abia am putut rosti, unul cîte unul, cuvintele din întrebarea către stareță. Din pricină că tăceau, mi-am închipuit că nu mă auziseră ; am spus din nou ultimele cuvinte, fiindcă nu eram în stare să repet toată întrebarea ; am spus, așadar, cu o voce slabă, care părea tot mai stinsă :

— Ce îndurare trebuie să-i cer lui Dumnezeu ?

Mi s-a răspuns :

— Cere-i să-ți ierte păcatele săvîrșite de cînd te-ai născut ; vorbește-i ca și cînd ai fi gata să apari înaintea judecății lui.

Cuvintele acestea m-au făcut să cred că maicile se sfătuiseră împreună și că hotărîseră să-mi facă de petrecanie. Mai auzisem eu că în anumite mănăstiri există obiceiul de a judeca, de a osîndi și de a pune la cazne. Nu credeam că asemenea legiuiri neomenoase ar putea exista într-o mănăstire de maici ; dar erau atîtea lucruri pe care nici nu le bănuisem măcar și le văzusem apoi aici ! La gîndul morții apropiate, am vrut să strig, dar, deși am deschis gura, n-am reușit să scot nici un sunet ; mi-am întins brațele împreunate spre stareță și, nemaiputîndu-mă ține pe picioare, m-am prăbușit ; am căzut, dar căderea mi-a fost ușoară. În momente de acestea, de mare spaimă, cînd te părăsesc puterile, mîinile și picioarele își pierd vlaga, se prăvălesc, ca să zic așa, unele peste altele ; firea, nemaiputîndu-se ține, pare că încearcă să se prăbușească încet-încet. Mi-am pierdut și judecata, și simțirea ; nu mai auzeam decît un zumzet de voci nedeslușite și depărtate ; fie că vorbeau maicile, fie că-mi vîjîiau mie urechile, nu mai auzeam altceva în afara zumzetului acestuia necontenit. Nu știu cît am rămas așa, dar m-a trezit o răcoare neașteptată, care m-a înfiorat și

mi-a smuls un oftat adînc. Eram leoarcă de apă ; curgeau şiroaie de pe veşmintele mele : turnaseră peste mine apa din agheasmatarul cel mare. Zăceam pe-o rînă, în udătură, cu fruntea sprijinită de zid, cu gura întredeschisă, cu ochii pe jumătate stinşi şi închişi ; încercam să-i deschid şi să privesc, dar mi se părea că sînt învăluită de neguri, prin care nu puteam zări decît rochii care fluturau pe lîngă mine, şi încercam zadarnic să mă prind de rochiile acestea. Sprijinindu-mă într-o mînă, încercam s-o întind pe cealaltă ; voiam s-o ridic, dar mi se părea nespus de grea ; încetul cu încetul, însă, mi-a trecut leşinul ; m-am ridicat, m-am sprijinit cu spatele de zid ; mîinile îmi atîrnau amîndouă în apă ; capul mi se lăsase pe piept, şi am stat aşa, scoţînd din cînd în cînd gemete nedesluşite şi jalnice. Maicile îmi aruncau priviri pline de neîndurare, de asprime, care-mi tăiau curajul de-a le ruga. Stareţa zise :

— Ridicaţi-o în picioare.

M-au luat de subsuori şi m-au ridicat. Stareţa adăugă :

— Cu atît mai rău dacă nu vrea să se roage ; ştiţi ce aveţi de făcut ; începeţi.

Credeam că aduseseră funiile ca să mă sugrume ; le-am privit cu ochii plini de lacrimi. Am cerut să-mi dea crucifixul ca să-l sărut, dar nu mi l-au dat. Am cerut să sărut funiile, şi mi le-au întins. M-am plecat, am apucat patrafirul sfinţit al stareţei, şi l-am sărutat, spunînd :

— Doamne, fie-ţi milă de mine ! Doamne, fie-ţi milă de mine ! Dragile mele maici, căutaţi să nu mă chinuiţi.

Şi le-am întins gîtul.

N-aş putea să vă spun nici ce s-a întîmplat cu mine, nici ce mi-au făcut ; e sigur că cei ce sînt duşi la locul de execuţie — şi eu mă credeam asemeni lor — îşi dau sufletul înainte de-a fi ucişi. M-am pomenit pe paiele care-mi ţineau loc de pat ; îmi legaseră mîinile la spate şi-mi puseseră un crucifix mare, de fier, pe genunchi...

...Îmi dau seama, domnule marchiz, de tot răul pe care vi-l pricinuiesc povestindu-vă toate acestea, dar aţi vrut să ştiţi dacă sînt cît de cît vrednică de mila pe care-o aştept din partea dumneavoastră...

Abia atunci am simțit prin ce întrece creștinismul toate religiile din lume și cîtă adîncă înțelepciune există în ceea ce oarba filozofie numește nebunia crucii. În halul în care mă găseam, la ce mi-ar mai fi putut folosi icoana unui legislator fericit și copleșit de glorie ? Eu însă îl vedeam pe nevinovat cu coapsa străpunsă de lance, cu fruntea încununată de spini, cu mîinile și picioarele străpunse de piroane, dîndu-și sufletul în dureri, și îmi spuneam : „Iată Dumnezeul meu, și mai îndrăznesc să mă vaiet !" ...Am stăruit în gîndul acesta și-am simțit cum îmi renaște mîngîierea în suflet ; am priceput deșertăciunea vieții și m-am bucurat că mă despart de ea, înainte de a-mi înmulți păcatele. Totuși, socotindu-mi anii și gîndindu-mă că n-am decît douăzeci, am oftat ; eram prea slăbită, prea doborîtă ca să-mi pot înălța sufletul deasupra spaimelor morții ; dacă aș fi fost pe deplin sănătoasă, cred că le-aș fi privit cu mai mult curaj.

Cînd s-a întors stareța împreună cu satelitele ei, m-au găsit mai trează decît se așteptau și decît ar fi voit ele să fiu. M-au ridicat în picioare, mi-au pus vălul pe obraz ; două dintre ele m-au prins de subsuori ; o a treia m-a împins din urmă, iar stareța mi-a poruncit să umblu. Mergeam fără să văd unde, convinsă că mă îndrept spre locul osîndei ; și mergînd, mă rugam : „Doamne, fie-ți milă de mine ! Doamne, ajută-mă ! Nu mă părăsi ! Iartă-mă, dacă ți-am greșit !"

Am ajuns în biserică. Marele vicar oficiase slujba. Toate maicile erau adunate acolo. Am uitat să vă spun că atunci cînd m-am ivit în prag, cele trei maici, care mă mînau strîngîndu-mă și îmbrîncindu-mă furioase, păreau că se frămîntă în jurul meu, și unele mă tîrau de mîini, ca să intru, în timp ce altele, din spate, mă trăgeau înapoi, ca și cum n-aș fi vrut, ca și cum mi-ar fi fost silă să pătrund în biserică, deși eu nu mă împotriveam de loc. M-au mînat spre treptele altarului: abia mă mai țineau picioarele ; mi-au dat brînci să îngenunchez, ca și cum eu n-aș fi vrut ; apoi m-au ținut, de parcă aș fi avut de gînd să fug. După ce sa cîntat *Veni Creator* și au fost scoase sfintele daruri, vicarul a dat binecuvîntarea. În clipa binecuvîntării, cînd trebuie să te închini cu respect, maicile care mă țineau de mîini m-au încovoiat

cu forţa, iar celelalte m-au împins de umeri. Simţeam toate mişcările lor, dar îmi era cu neputinţă să bănuiesc de ce le fac ; în cele din urmă am priceput totul.

După binecuvîntare, marele vicar şi-a scos odăjdiile, îmbrăcînd doar stiharul şi etola, şi a venit spre treptele altarului unde mă găseam îngenuncheată. Venea între cei doi preoţi, cu spatele întors spre altarul pe care se vedeau sfintele daruri, şi cu faţa spre mine. Apropiindu-se, vicarul zise :

— Ridică-te, soră Suzana.

Maicile care mă ţineau m-au smucit dintr-o dată în sus ; celelalte m-au înconjurat, ţinîndu-mă de după mijloc, ca şi cum le-ar fi fost teamă să nu le scap. Vicarul spuse :

— Dezlegaţi-i funiile.

Dar nu i-au dat ascultare ; se prefăceau că văd cîtă primejdie ar fi dacă mi s-ar da drumul ; v-am spus însă că vicarul era un om dintr-o bucată ; el mai spuse o dată, tare şi apăsat :

— Dezlegaţi-i funiile.

Atunci s-au supus.

Cînd mi-am simţit mîinile libere, am scos un geamăt îndurerat şi ascuţit, care l-a făcut pe vicar să păleasca ; fătarnicele maici din preajma mea s-au tras înapoi, prefăcîndu-se înspăimîntate.

Vicarul şi-a venit repede în fire ; maicile s-au întors, avînd grijă să tremure.

— Cei cu tine ? m-a întrebat vicarul.

I-am răspuns, arătîndu-i braţele ; funia cu care mă legaseră îmi pătrunsese aproape pe de-a-ntregul în carne ; braţele îmi erau învineţite din pricina sîngelui oprit şi revărsat din vasele lui ; vicarul pricepu că geamătul se datora durerii cauzate de sîngele care începea să circule iar. Şi spuse :

— Să i se ia vălul.

Maicile, care cususeră vălul în mai multe locuri fără ca eu să bag de seamă, începură să-l smulgă dîndu-şi mai multă osteneală decît ar fi fost nevoie ; trebuia ca preotul să mă vadă zănatică, posedată de diavol sau nebună ; cu toate acestea, tot trăgînd, firul se desprinse pe a-

locuri, voalul și veșmîntul mi se sfîșiară, și am ieșit la iveală.

Am o înfățișare plăcută ; durerea adîncă prin care trecusem mi-o întunecase întrucîtva, dar nu mi-o schimbase ; glasul îmi e plin de duioșie ; se simte că nu spun decît adevărul. Însușirile acestea, laolaltă, au făcut să se nască mila în cei doi tineri care îl însoțeau pe arhidiacon ; cît despre el, nu cunoștea asemenea simțăminte ; drept, dar puțin simțitor, vicarul făcea parte dintre acei oameni născuți să practice virtutea fără a-i simți dulceața ; oamenii de felul lui fac binele din spirit de disciplină, și tot astfel judecă. Punîndu-mi mîneca etolei pe creștet, vicarul mă întrebă :

— Soră Suzana, crezi în Dumnezeu tatăl, fiul și sfîntul duh ?

I-am răspuns :

— Cred.

— Crezi în maica noastră, sfînta biserică ?

— Da.

— Te lepezi de Satana și de faptele lui ?

În loc să-i răspund, am făcut pe neașteptate un pas înainte, am scos un strigăt, și bucata de etolă mi s-a desprins de pe creștet. Vicarul s-a tulburat ; însoțitorii săi au pălit, cîteva dintre maici au fugit, iar cele ce se găseau în strană au încercat să iasă, făcînd un zgomot de nedescris. Vicarul le făcu semn să se potolească ; mă privea întruna, așteptînd să se petreacă vreun lucru nemaipomenit. L-am liniștit spunîndu-i :

— Nu s-a întîmplat nimic, părinte ; m-a înțepat una dintre maici cu ceva ascuțit. Și, ridicîndu-mi ochii și brațele spre cer, am adăugat, vărsînd un șuvoi de lacrimi : M-au înțepat tocmai cînd mă întrebați dacă mă lepăd de Satana și de deșertăciunile lui ; și înțeleg de ce m-au înțepat...

Maicile tăgăduiră toate, prin gura stareței, că m-ar fi atins.

Arhidiaconul îmi puse iar etola pe creștet ; călugărițele se pregăteau să vină lîngă mine ; dar el le făcu semn să se dea înapoi și mă întrebă din nou dacă mă lepăd de Satana și de faptele lui. I-am răspuns cu tărie :

— Mă lepăd, mă lepăd !

Vicarul ceru chipul lui Crist și mi-l dădu să-l sărut; i-am sărutat picioarele, mîinile și rana din coapsă.

Apoi mi-au poruncit să mă rog cu glas tare ; am pus icoana jos și, după ce-am îngenunchеat, am spus :

— Doamne, Mîntuitorul meu, tu care ai pierit de cruce pentru păcatele mele și ale întregului neam omenesc, te iubesc din toată inima ; fă-mă și pe mine vrednică de toate chinurile pe care le-ai îndurat ; fă să curgă asupra mea un strop din sîngele care ți-a curs ție, ca să mă curăț de păcate. Iartă-mă, Doamne, așa cum iert și eu tuturor dușmanilor mei...

După ce m-am rugat, vicarul mi-a zis :

— Fă mărturie de credință... și am făcut-o.

— Fă mărturie de iubire... și am făcut-o.

— Fă mărturie de nădejde... și am făcut-o.

— Fă mărturie de milostenie... și am făcut-o.

Nu-mi mai aduc aminte cu ce vorbe am făcut mărturiile acestea ; dar cred că erau patetice, căci le-am auzit pe cîteva maici suspinînd, iar pe cei doi călugări tineri i-am văzut plîngînd; arhidiaconul m-a întrebat, uimit, de unde scosesem rugăciunile pe care le spusesem.

I-am răspuns:

— Din fundul inimii mele; acestea îmi sînt gîndurile și simțămintele ; martor mi-e Dumnezeu care ne-aude pretutindeni și e de față aici, pe altar. Sînt creștină și nevinovată ; dacă am greșit, Dumnezeu singur știe ; și numai el e îndreptățit să-mi ceară socoteală și să mă osîndească...

La auzul cuvintelor mele, vicarul aruncă o privire cumplită stareței.

Apoi ceremonia aceasta, în care măreția Domnului fusese batjocorită, lucrurile cele mai sfinte pîngărite, și demnitarul bisericii făcut de ocară, se încheie ; maicile se retrăseră ; am rămas doar eu, starețа și cei doi călugări tineri. Arhidiaconul se așeză, scoase memoriul care i se trimisese împotriva mea, îl citi cu glas tare și-mi puse întrebări legate de învinuirile ce mi se aduceau.

— De ce nu te spovedești ? mă întrebă el.

— Fiindcă nu sînt lăsată s-o fac.

— De ce nu te atingi de cuminecătură ?

— Fiindcă nu mi se dă voie.

— De ce nu iei parte la liturghii și la sfintele slujbe ?

— Fiindcă nu mi se dă voie.

Stareța voi să se amestece în vorbă, dar vicarul îi spuse cu asprime :

— Taci, maică stareță...

— De ce ieși noaptea din chilie ?

— Fiindcă m-au lăsat fără apă, fără urcior și fără vase în care să-mi fac nevoile.

— De ce se aud zgomote, noaptea, în chilia ta ?

— Fiindcă vor să-mi răpească liniștea.

Stareța voi din nou să vorbească, dar vicarul îi spuse pentru a doua oară :

— Maică stareță, ți-am spus să taci ; ai să răspunzi cînd vei fi întrebată...

Apoi către mine :

— Ce-i cu maica pe care ți-au smuls-o din mîini și au găsit-o trîntită pe jos, în coridor ?

— E urmarea groazei de mine, insuflată maicilor.

— Îți este prietenă ?

— Nu, părinte.

— N-ai intrat niciodată în chilia ei ?

— Niciodată.

— Nu i-ai făcut niciodată vreun lucru de rușine, nici ei și nici alteia ?

— Niciodată.

— De ce te-au legat ?

— Nu știu nici eu.

— De ce nu ți se închide ușa la chilie ?

— Fiindcă am spart broasca.

— De ce ai spart-o ?

— Ca să deschid și să pot veni la slujbă, în ziua Înălțării.

— Va să zică, ai fost la biserică în ziua aceea !

— Da, părinte...

Stareța spuse :

— Părinte, nu-i adevărat ; toate maicile pot depune mărturie...

Am întrerupt-o :

— Pot depune mărturie că ușa bisericii era încuiată ; că m-au găsit culcată dinaintea ușii acesteia și că le-ai poruncit să mă calce în picioare, iar unele au și îndepli-

nit porunca ; eu, însă, le iert, maică, și te iert și pe dumneata că le-ai dat porunca ; n-am venit să aduc învinuiri nimănui, ci să mă apăr.

— De ce n-ai mătănii, nici crucifix ?

— Fiindcă mi le-au luat.

— Unde-ți este cartea de rugăciuni ?

— Mi-au luat-o.

— Atunci cum te rogi ?

— Mă rog în inimă și în cuget; cu toate că m-au oprit de la rugăciune.

— Cine ți-a dat oprelistea asta ?

— Stareța...

Ea vru din nou să spună ceva.

— Maică stareță, îi spuse vicarul, e adevărat sau nu că ai oprit-o să se roage ? Spune numai da sau nu.

— Credeam că, și pe bună dreptate credeam că...

— Nu te-am întrebat asta ; ai oprit-o să se roage, sau nu ?

— Am oprit-o, dar...

Stareța ar mai fi vrut să adauge ceva.

— Dar, îi tăie vorba vicarul, dar... soră Suzana, de ce ești desculță ?

— Fiindcă nu mi se dau nici ciorapi, nici pantofi.

— De ce rufele și veșmintele îți sînt atît de vechi și de murdare ?

— Fiindcă nu mi s-au mai dat rufe de vreo trei luni, și fiindcă sînt silită să mă culc îmbrăcată.

— De ce te culci îmbrăcată ?

— Fiindcă n-am nici perdele, nici saltea, nici velință, nici cearșaf, nici rufe de noapte.

— De ce nu le ai ?

— Mi-au fost luate.

— Hrană ți se dă ?

— Eu cer...

— Va să zică, nu ți se dă ?

Am tăcut ; iar vicarul adăugă :

— E de necrezut cum de s-au purtat atît de aspru cu tine, fără să fi săvîrșit vreun păcat care să merite asprimea asta.

— Păcatul meu e că nu simt chemarea pentru călugărie și că am cerut să fiu dezlegată de legămîntul făcut cu de-a sila.

— Asta au s-o hotărască legile, și orice ar hotărî ele, trebuie ca pînă atunci să-ți îndeplinești îndatoririle de maică.

— Părinte, nimeni nu le îndeplinește mai cu străşnicie decît mine.

— Trebuie să te bucuri de soarta tuturor celorlalte maici.

— Nici nu cer altceva.

— N-ai să te plîngi împotriva nimănui ?

— Nu, părinte, v-am spus ; n-am venit să învinuiesc, ci să mă apăr.

— Poți să te duci.

— Unde să mă duc, părinte ?

— În chilia ta.

Am făcut cîțiva pași, apoi m-am întors și am îngenuncheat la picioarele stareței și ale arhidiaconului.

— Ei, ce mai este ?

Și arătîndu-i capul rănit în mai multe locuri, picioarele însîngerate, brațele învinețite și slabe, zdrențele murdare și sfîșiate care mă acopereau, i-am spus :

— Iată !

Parcă vă aud, pe dumneavoastră, domnule marchiz, cît și pe cei ce vor mai citi memoriile acestea : „Atîtea grozăvii necurmate și mereu altele ! Atîtea cruzimi meșteșugite, la niște suflete cuviosse ! Nu poate fi adevărat !" Recunosc că așa pare, dar n-am scris decît adevărul, cerul mi-e martor ; iar dacă am lăsat să se strecoare printre rînduri măcar o umbră de calomnie, tot cerul să mă judece cu toată asprimea sa, și să mă osîndească să ard în focul cel veșnic ! Deși am putut să-mi dau seama, vreme îndelungată, că dușmănia unei stareț e un imbold puternic pentru perversitatea firească a unora, mai cu seamă cînd se face o cinste, o laudă și o fală din aserțiunea nelegiuiri, ura n-o să mă împingă la nedreptăți. Cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît îmi spun că toate cîte mi s-au întîmplat mie nu s-au mai întîmplat încă nimănui și nici nu se vor mai întîmpla, în veci. Odată (și deie Domnul să fi fost prima și ultima dată !), soarta, ale

cărei căi ne sînt ascunse, a vrut să adune asupra unei singure nefericite toate cruzimile împrăştiate în nepătrunsele ei hotărîri asupra mulţimii nesfîrşite de nenorocite care au pus înaintea mea piciorul în mănăstire şi care îl vor mai pune, după mine. Am suferit, am suferit crunt ; dar soarta asupritoarelor mele mi s-a părut totdeauna şi mi se pare şi acum mai de plîns decît a mea. Aş fi vrut şi mi-ar fi fost mult mai plăcut să mor decît să fiu în locul lor. Necazurile mele vor avea sfîrşit prin bunăvoinţa dumneavoastră ; dar maicilor le va rămîne amintirea, ruşinea şi remuşcările pentru crimele făptuite, pînă în ceasul de pe urmă. Fiţi sigur că ele se simt vinovate de pe acum ; se vor învinovăţi toată viaţa, şi groaza va coborî în mormînt odată cu ele. Cu toate astea, domnule marchiz, starea mea e şi astăzi de plîns, viaţa mi-e o povară ; sînt femeie şi am mintea slabă, ca toate femeile ; Dumnezeu mă va părăsi ; simt că n-am nici puterea şi nici curajul să mai îndur încă o dată ceea ce am îndurat. Domnule marchiz, temeţi-vă să nu se abată din nou nenorocirea asupra mea ; chiar dacă vă vor seca ochii plîngîndu-mi soarta, chiar dacă vă vor sfîşia mustrările, tot n-am să mă reîntorc din prăpastia în care voi cădea ; prăpastia aceea se va închide pentru totdeauna asupra unei biete deznădăjduite.

— Poţi să te duci, îmi spuse arhidiaconul.

Unul dintre preoţi îmi întinse mîna, ajutîndu-mi să mă ridic, iar arhidiaconul adăugă :

— Ţi-am pus întrebările pe care voiam să ţi le pun ; acum o voi întreba pe stareţă, şi nu voi pleca de-aici pînă cînd nu voi pune rînduială în toate.

Am plecat. Întreaga mănăstire clocotea. Le-am găsit pe maici în pragurile chiliilor, vorbindu-şi de la un capăt la altul al coridorului ; de cum m-am ivit, s-au şi retras, trîntind cu putere uşile, care se închideau una după alta, cu zgomot. Am intrat şi eu în chilia mea, am îngenuncheat lîngă zid şi m-am rugat lui Dumnezeu să ţină seama că-i vorbisem cu destulă cumpătare arhidiaconului şi să-i arate nevinovăţia mea şi adevărul.

Tot mă mai rugam, cînd au intrat în chilie arhidiaconul, stareţa şi cei doi călugări. V-am spus că n-aveam nici perdele, nici scaun, nici scăunel pentru rugăciune,

nici saltea, nici velință, nici cearșafuri și nici vase ; v-am spus că ușa nu mi se închidea și că n-aveam aproape nici un geam nespart la ferestre. M-am ridicat în picioare, iar arhidiaconul, oprindu-se dintr-o dată și aruncînd o privire mînioasă către stareță, o întrebă :

— Ce-ai de spus, maică ?

Ea îi răspunse :

— Nu știam...

— Nu știai ? Minți ! A trecut vreo zi fără să intri aici ? Și nu de-aici ai coborît cînd ai venit la mine ?... Ia spune soră, Suzana, stareța n-a dat astăzi pe-aici ?

Nu i-am răspuns, și nici el nu m-a mai întrebat ; iar călugării cei tineri, cu brațele lăsate în jos, cu frunțile plecate și cu ochii în pămînt, abia-și puteau ascunde mîhnirea și uimirea. Au ieșit împreună, și l-am auzit pe arhidiacon spunîndu-i stareței, pe coridor :

— Nu ești vrednică de stăreție ; ar trebui să fii alungată. Mă voi plînge arhiepiscopului. Pînă cînd plec, să îndrepți toată neorînduiala de-aici.

Mergînd mai departe și clătinîndu-și capul, vicarul adăugă :

— E groaznic. Creștine ! Maici ! Ființe omenești ! E groaznic !

Pe urmă n-am mai auzit nimic, dar mi s-au adus rufe, veșminte, perdele, cearșafuri, velințe, vase, cartea mea de rugăciuni precum și alte cărți pioase, mătăniile, crucifixul, geamuri, într-un cuvînt tot ce aveau și celelalte maici ; am fost lăsată din nou să merg la vorbitor, însă numai cînd eram chemată pentru treburi.

Treburile nu mergeau bine de loc. Domnul Manouri publicase un prim memoriu, care nu prea făcuse vîlvă ; era prea spiritual, nu îndeajuns de patetic și, aș putea spune, fără multe argumente. Dar nu trebuie să credeți că avocatul acesta iscusit ar fi fost de vină ! Nu, de vină eram eu, care nu voiam cu nici un chip să-l las să-mi facă de rîs nici părinții, și nici viața manohală sau mănăstirea unde sălășluiam ; și nu voiam nici să-mi zugrăvesc surorile și cumnații în culori prea urîte. N-aveam în sprijinul meu decît un prim protest, cu adevărat legal, dar făcut într-o altă mănăstire, și nereînnoit. Cînd cineva își mărginește la atîta apărarea, și cînd are de-a face

cu oameni care nu se dau îndărăt de la nimic în atacul lor, care calcă în picioare și ce-i drept, și ce nu e, care recunosc și neagă cu aceeași neobrăzare și nu roșesc nici de mustrări, nici de bănuieli, nici de clevetiri, nici de bîrfeli, e greu să biruie, mai ales la tribunale, unde obișnuința și plictiseala împiedică să fie cercetate ca lumea cazurile mai însemnate, și unde un protest ca al meu e totdeauna privit cu ochi răi de politicianul care se teme că izbînda unei călugărițe cerîndu-și dezlegarea legămîntului ar trage nenumărate altele pe aceeași cale ; el simte, în taină, că de s-ar îndura să doboare, măcar pentru o singură nenorocită, porțile acestor temnițe, mulțimea s-ar repezi să le dărîme. De asta tribunalul are grijă să ne descurajeze, să ne împace pe toate cu soarta, nimicindu-ne nădejdea că am putea-o schimba. Mi se pare, totuși, că într-un stat condus ca lumea ar trebui să fie tocmai dimpotrivă : să intri greu în mănăstire și să poți ieși ușor. Și de ce nu s-ar adăuga și un astfel de caz la atîtea altele, în care lipsa unei formalități neînsemnate nimicește procedura, chiar cînd altminteri e justă ? Mănăstirile sînt ele oare atît de trebuincioase pentru temeliile unui stat ? A făcut Isus Cristos călugări și călugărițe ? Biserica nu se poate cu nici un chip lipsi de ei ? Ce nevoie are mirele sfînt de atîtea fecioare nebune ? Și ce nevoie are neamul omenesc de atîtea victime ? Oare nu se va simți niciodată trebuința de a strîmta gura acestor prăpăstii, în care neamurile viitoare se vor pierde ? Toate rugăciunile făcute din obișnuință acolo prețuiesc oare cît gologanul dat din milostenie unui sărac ? Și e oare voia lui Dumnezeu să vadă trăind în sihăstrie omul pe care l-a menit să trăiască laolaltă cu semenii săi ? Dumnezeu, care l-a făcut atît de nestatornic, atît de ușuratic, cum poate îngădui îndrăzneala legămintelor călugăriei ? Legămintele acestea, împotriva firii omenești, pot fi oare păzite fără abatere de către oameni, în afara celor cîțiva cărora plămada le e greșită, iar inima le e secătuită de orice fel de imbold ? Dacă ne-ar îngădui mintea să cunoaștem tot atît de ușor și de bine alcătuirea lăuntrică a omului, pe cît ne îngăduie să-i cunoaștem înfățișarea, n-ar fi drept oare să socotim ca anormale asemenea ființe ? Și toate slujbele acestea lugubre,

care se țin la luarea vălului sau la mărturie, cînd un bărbat sau o femeie sînt dăruiți vieții monahale și nenorocirii, curmă oare funcțiunile animalice ale omului? Nu se trezesc ele, dimpotrivă, în tăcere, în silnicie și în trîndăvie, cu o putere necunoscută celor ce trăiesc în afara mănăstirilor și care își găsesc sumedenie de distracții? Unde oare, în afară de mănăstiri, poți găsi minți bîntuite de duhuri necurate, care nu le dau pace și le frămîntă? Unde, în afară de mănăstiri, poți vedea plictiseala adîncă, paliditatea, slăbiciunea, toate semnele acestea ale naturii care tînjește și piere? Unde, în afară de mănăstiri, nopțile sînt tulburate de gemete, zilele sînt muiate de lacrimi care curg din senin și precedate de triste fără pricină? Unde, în afară de mănăstiri, se mai întîmplă ca natura, răzvrătindu-se împotriva unei cazne pentru care nu e făcută, să cadă pradă furiilor și să ducă animalul din om la o tulburare fără leac? În care colț al lumii mîhnirea și supărarea au nimicit toate calitățile sociale? Unde, în altă parte, nu mai există nici tată, nici frate, nici soră, nici rudă, nici prieten? Unde, în afară de mănăstiri, omul, socotindu-și viața ca pe o clipă trecătoare, privește legăturile cele mai plăcute din lume cu aceeași nepăsare cu care un călător privește obiectele întîlnite în drum, fără pic de dragoste? Și unde oare e lăcașul urii, al scîrbei și al smintelii? Unde e locul slugărniciei și al despotismului? Unde nu se sting niciodată cușmăniile? Unde clocesc, în tăcere, patimile? Unde e lăcașul cruzimii și al curiozității? „Nu cunoaștem încă istoria acestor azile", spunea mai departe domnul Manouri în memoriul său: nu, n-o cunoaștem. Și, în altă parte, adăuga: „A face legămînt de sărăcie înseamnă a te lega prin jurămînt să fii trîndav și hoț; a face legămînt de castitate înseamnă a-i făgădui lui Dumnezeu încălcarea necontenită a celei mai cuminți și mai însemnate dintre legile sale; a face legămînt de supunere înseamnă a renunța la prerogativa inalienabilă a omului, la libertate. Dacă ții legămintele, ești ticălos; dacă nu le ții, ești sperjur. Viața monahală e viață de fanatic ori de fățarnic."

O fată a cerut voie părinților ei să intre în mănăstire. Taică-său i-a spus că-i îngăduie să se călugărească, dar că îi dă mai întîi trei ani de gîndire. O asemenea oprelişte i s-a părut tare aspră tinerei plină de rîvnă ; dar, neavînd încotro, a trebuit să se supună. Nespulberîndu-i-se chemarea, ea s-a întors la taică-său şi i-a spus că răgazul de trei ani trecuse. „Foarte bine, copila mea, i-a răspuns el ; ţi-am dat trei ani, ca să te încerc ; acum nădăjduiesc că ai să-mi dai şi tu alţi trei ani, ca să mă hotărăsc..." Şi de data asta răgazul i s-a părut prea lung tinerei fete ; au năpădit-o lacrimile ; dar tatăl era un om dintr-o bucată, care nu ştia de glumă. După trecerea acestor şase ani, fata s-a călugărit. A fost o maică bună, simplă, cuvioasă, cu grijă în îndeplinirea îndatoririlor ; dar s-a întîmplat ca duhovnicii să se folosească de sinceritatea ei pentru a dezvălui tribunalului bisericesc cele ce se petreceau în mănăstire. Starețele au bănuit-o, au întemniţat-o, maica şi-a pierdut mințile ; cum ar fi putut oare să ţină piept persecuţiilor a cincizeci de fiinţe care nu se gîndeau toată ziua decît în ce fel s-o mai chinuiască ? Mai înainte îi întinseseră mamei călugăriţei o cursă ; şi cursa aceasta vădeşte avariţia care domneşte în mănăstiri. I-au insuflat mamei nefericitei dorinţa de-a veni în mănăstire, ca să vadă chilia fiicei sale. Ea a cerut marilor vicari îngăduinţa de a intra, şi i s-a dat. A intrat în mănăstire şi a alergat spre chilie ; dar a rămas uimită negăsind altceva decît patru ziduri goale ! Maicile luaseră tot din chilie. Ştiau că mama aceasta, duioasă şi simţitoare, n-are să-şi lase fiica aşa ; şi, într-adevăr, ea trimise mobile noi, veşminte, rufe şi le spuse maicilor că o costase destul de scump curiozitatea, ca s-o mai încerce încă o dată, şi că trei sau patru asemenea vizite într-un an i-ar duce la ruină fraţii şi surorile... Acolo ambiţia şi luxul jertfesc o parte din familie, ca să-i facă celei rămase o soartă mai bună ; acolo e cloaca în care sînt aruncate gunoaiele societăţii. Şi cîte mame ca a mea nu-şi ispăşesc o crimă necunoscută de nimeni prin altă crimă !

Domnul Manouri publică un al doilea memoriu, care avu ceva mai mult succes. Se interveni cu stăruinţă pen-

tru mine ; am făgăduit din nou surorilor mele să le las în stăpînire deplină și netulburată moștenirea părintească. La un moment dat, procesul luase o întorsătură mai fericită, și nădăjduiam să scap din mănăstire ; din pricina aceasta, durerea mi-a fost și mai crîncenă, cînd am văzut că mă înșelasem ; cauza mea a fost pledată în ședință și pierdută. Toate maicile, în afară de mine, aflaseră rezultatul. Se iscase o frămîntare, un tumult, o bucurie, se țineau mici consfătuiri tainice, maicile trăiau într-un veșnic du-te-vino la stareță și se vizitau necontenit una pe alta. Tremuram ; nu puteam nici să stau în chilie, nici să ies ; n-aveam nici o prietenă în ale cărei brațe să mă arunc. Cît de cumplită a fost dimineața procesului ! Voiam să mă rog, dar îmi era peste putință ; îngenuncheam, mă reculegeam, încercam o rugăciune, dar îndată gîndurile îmi fugeau, fără voie, la judecători ; îi vedeam aievea, auzeam avocații, le vorbeam ; îi opream pe ai mei, găsind că nu mă apără cum trebuie. Nu cunoșteam nici un magistrat, totuși căutam să-mi închipui cum ar putea să arate, îmi făuream tot felul de imagini, unele bune, altele sinistre, altele indiferente ; mă cuprinsese un neastîmpăr, o năucire de nedescris. După toată zarva asta, a urmat o tăcere adîncă ; maicile nu-și mai vorbeau ; în biserică mi s-a părut că vocile lor răsună mai tare ca de obicei, cel puțin vocile celor din cor, fiindcă unele nu cîntau ; la sfîrșitul slujbei au plecat toate, în tăcere. Eram convinsă că așteptarea le neliniștea la fel de mult ca și pe mine ; dar după-amiază larma și fierberea au reînceput dintr-o dată, de pretutindeni ; am auzit cum se deschid și se închid ușile, am auzit pașii maicilor care forfoteau de colo-colo, șușotitul celor care își vorbeau prin colțuri. Mi-am lipit urechea de ușă, dar mi s-a părut că tăceau și pășeau în vîrfurile picioarelor atunci cînd treceau pe dinaintea chiliei mele. Mi-am dat seama că pierdusem procesul : nu mai aveam nici o îndoială în privința aceasta. Și am început să umblu tăcută, prin chilie ; mă înăbușeam, dar nu mă puteam plînge ; îmi sprijineam fruntea cînd de un perete, cînd de altul și-mi încrucișam brațele pe cap. Aș fi vrut să mă odihnesc, dar nu-mi dădeau pace bătăile inimii, pe care nu numai că le auzeam, dar le și simțeam săl-

tîndu-mi veşmîntul. În starea asta eram, cînd au venit să-mi spună că mă caută cineva. Am coborît şi n-am îndrăznit să păşesc mai departe. Călugăriţa care mă anunţase era atît de veselă, încît mi-am dat seama că vestea care mi se adusese nu putea fi decît tare tristă ; şi, totuşi, m-am dus. Cînd am ajuns la uşa vorbitorului, m-am oprit dintr-o dată şi m-am zvîrlit în ungherul dintre doi pereţi ; nu mă mai puteam ţine pe picioare ; şi, totuşi, am intrat în vorbitor. Acolo n-am găsit pe nimeni ; am aşteptat. Cel care mă chemase fusese oprit să intre înaintea mea ; îşi închipuiau că trebuie să fie vreun trimis de-al avocatului meu şi maicile voiau să afle ce se va mai întîmpla între noi, ba chiar, în aşteptare, se adunaseră laolaltă. Cînd a intrat trimisul, eu stăteam pe un scaun, cu fruntea în palme, sprijinită de gratiile grilajului.

— Din partea domnului Manouri, îmi spuse el.

— Ca să-mi spuneţi c-am pierdut procesul ?

— Habar n-am, maică ; atîta ştiu : că mi-a dat scrisoarea asta ; iar cînd mi-a dat-o părea mîhnit ; şi-am venit în grabă, după cum mi-a cerut.

— Dă-mi-o...

Trimisul mi-a întins scrisoarea, şi am luat-o, fără să mă mişc şi fără să-l privesc măcar ; am pus-o pe genunchi şi am rămas aşa. Iar el m-a întrebat :

— N-ai de dat vreun răspuns ?

— Nu, poţi pleca.

Trimisul s-a dus ; eu am rămas acolo, neputînd nici să mă mişc, şi nici să mă hotărăsc să plec.

În mănăstiri nu-i îngăduit nici să scrii, şi nici să primeşti scrisori fără voia stareţei ; ei i se dau şi cele care vin şi cele trimise ; trebuia deci să-i duc şi scrisoarea mea. Am pornit spre chilia ei ; mi se părea că drumul nu se mai sfîrşeşte ; un osîndit, cînd iese din temniţă ca să-şi audă osînda, n-ar fi mers mai încet sau mai îndurerat decît mergeam eu. Totuşi, am ajuns la uşa stareţei. Maicile mă priveau de departe ; nu voiau să piardă nimic din priveliştea durerii şi a umilirii mele. Am bătut, şi mi s-a deschis. La stareţă se mai aflau cîteva maici ; mi-am dat seama zărindu-le poalele rochiilor, căci ochii nu îndrăzneam să-i ridic ; i-am întins, cu mîna tremurîndă, scrisoarea ; a luat-o, a citit-o şi mi-a înapoiat-o.

M-am întors în chilia mea ; m-am aruncat pe pat, cu scrisoarea lîngă mine, și am stat așa, fără s-o citesc, fără să mă duc la masă, fără să fac nici o mișcare pînă la slujba de după-amiază. La trei și jumătate clopotele mi-au dat de veste că trebuie să cobor. Cîteva maici veniseră înaintea mea ; stareța stătea la ușa bisericii ; ea m-a oprit și mi-a poruncit să îngenunchez afară ; celelalte maici au intrat, și ușa s-a închis. După slujbă, au ieșit toate odată ; le-am lăsat să treacă. M-am ridicat abia după ce-a trecut ultima dintre ele. Din clipa aceea, am început să-mi dau singură tot felul de osînde: fiindcă nu mi se mai dădea voie să intru în biserică, m-am hotărît să nu mai intru în trapezărie și să nu mai ies în orele de odihnă. Oricum mi-aș fi cîntărit situația, nu găseam altă scăpare decît în nevoia pe care-o aveau de însușirile mele și în supunere. M-aș fi mulțumit cu soiul de uitare în care mă lăsaseră timp de cîteva zile. Deși am fost căutată de mai multă lume, nu mi s-a dat voie să-l primesc decît pe domnul Manouri. Cînd am intrat în vorbitor, l-am găsit întocmai cum mă găsise trimisul lui pe mine, cu fruntea în palme și cu brațele sprijinite de grilaj. L-am recunoscut, dar nu i-am spus nimic. El nu îndrăznea nici să mă privească, nici să-mi vorbească.

— Maică, îmi spuse el mai apoi, fără să se miște de la locul lui, ți-am scris ; mi-ai citit scrisoarea ?

— Am primit-o, dar n-am citit-o.

— Va să zică, nu știi...

— Dimpotrivă, domnule, știu tot ; mi-am ghicit soarta și m-am resemnat.

— Cum se poartă cu dumneata ?

— Încă nu se gîndesc la mine ; dar văd în trecut ce mă așteaptă pe viitor. Mă mîngîie doar gîndul că de-acum, fără nădejdea care mă susținea, n-am să mai sufăr cît am suferit ; altfel aș muri. În mănăstire, o vină ca a mea nu se iartă. Nu-i cer lui Dumnezeu să îmblînzească inimile celor în ale căror mîini a fost voia lui să mă părăsească ; îi cer doar puterea de-a îndura, îi cer să mă scoată din deznădejde și să mă cheme mai grabnic la el.

— Maică, îmi spuse domnul Manouri plîngînd, dacă mi-ai fi fost soră, tot n-aș fi putut face mai mult...

Ce om bun !

— Maică, adăugă el, dacă îți pot fi de vreun folos, nu te sfii să-mi spui. Am să mă duc la primul președinte, care mă stimează, am să mă duc la marii vicari, la arhiepiscop...

— Domnule, nu vă duceți nicăieri, totul s-a sfîrșit.

— Dar dacă te-am putea muta într-o altă mănăstire ?

— Sînt prea multe piedici.

— Care sînt piedicile astea ?

— E greu de căpătat învoirea ; mai e nevoie de încă o zestre sau trebuie luată zestrea de aici ; și-apoi, ce-am să găsesc în altă mănăstire ? Inima mea împietrită, starețe nemiloase, maici tot atît de rele ca și aici, aceleași îndatoriri, aceleași necazuri. E mai bine să rămîn aici ca să-mi sfîrșesc zilele ; așa, vor fi mai puține.

— Maică, gîndește-te că o mulțime de oameni se interesează de dumneata ; cei mai mulți dintre ei sînt bogați ; n-ai să fii oprită aici, dacă pleci fără să iei nimic.

— Așa cred și eu.

— O călugăriță care pleacă sau moare sporește bunul trai al celor care rămîn.

— Dar oamenii de treabă, oamenii bogați despre care-mi vorbiți nu se gîndesc la mine și vă vor primi cu răceală cînd le veți cere să mă înzestreze pe cheltuiala lor. De ce credeți că le-ar veni mai ușor bogaților să scoată din mănăstire o maică fără har decît le e credincioșilor să aducă una care simte chemarea ? Oare, cele care simt chemarea sînt mai ușor de înzestrat ? Vai, domnule, de cînd am pierdut procesul, m-au părăsit toți ; nu mai văd pe nimeni.

— Maică, lasă-mi mie grija asta ; aș fi mai fericit.

— Nu cer nimic, nu nădăjduiesc nimic, nu mai rezist, singurul imbold care-mi dădea tărie s-a frînt. Măcar de mi-aș putea făgădui c-o să mă schimbe Dumnezeu și că-n sufletul meu o să se nască dragostea pentru mănăstire, în locul nădejdii de-a o părăsi, pe care am pierdut-o... Dar e cu neputință ; veșmintele astea mi s-au lipit de piele, de oase ; și mă chinuiesc mai mult acum. Ah ! ce soartă ! Să fii maică pentru totdeauna și să simți că nu vei fi niciodată altceva decît o maică rea ! Să-ți petreci toată viața izbindu-ți capul de gratiile temniței !

Spunînd acestea, am început să strig ; voiam să-mi înăbuş strigătele, dar nu puteam. Uimit de izbucnirea mea, domnul Manouri îmi spuse :

— Maică, pot să te întreb ceva ?

— Întrebaţi-mă, domnule.

— O durere atît de adîncă nu ascunde cumva vreo taină ?

— Nu, domnule. Urăsc singurătatea, simt că o urăsc şi că o voi urî totdeauna. Mi-e cu neputinţă să mă supun tuturor mizeriilor vieţii de pustnică ; e o ţesătură întreagă de copilării care mă dezgustă ; m-aş fi supus, dacă aş fi putut ; de sute de ori am încercat să mă deprind, să mă las în voia lor, dar mi-e cu neputinţă. Am rîvnit şi i-am cerut Domnului fericita îndobitocire a minţii pe care o văd la celelalte maici, dar nu mi-a dat-o. Toate le fac rău, toate le spun pe dos, în toate faptele mele se simte, se vede că-mi lipseşte chemarea ; în fiecare clipă batjocoresc fără voie viaţa monahală ; nepotrivirea mea e luată drept trufie ; umilinţele curg, păcatele şi pedepsele mi se înmulţesc întruna, şi-mi trec zilele măsurînd cu ochii înălţimea zidurilor.

— Maică, să le dărîm nu sînt în stare, dar altceva aş putea.

— Vă rog, domnule, nu încercaţi nimic.

— Trebuie să te muţi în altă mănăstire ; îmi voi lua eu grija asta. Am să mai trec pe-aici ; nădăjduiesc că nu te vor ascunde ; am să-ţi trimit mereu veşti. Fii sigură că dacă vei voi, am să izbutesc să te scot de-aici. Iar dacă se vor purta prea aspru cu dumneata, nu uita să mă înştiinţezi.

Cînd a plecat domnul Manouri, se făcuse tîrziu. M-am întors în chilia mea. Curînd au sunat clopotele pentru vecernie ; am ajuns la biserică printre primele, le-am lăsat pe maici să treacă şi mi-am spus că trebuie să rămîn afară ; într-adevăr, stareţa a închis uşa. Seara, la cină, ea mi-a făcut semn să m-aşez pe podea, în mijlocul sălii de mese. M-am supus, şi nu mi-au dat decît pîine şi apă. Am mîncat o fărîmă de pîine udată cu lacrimi. A doua zi s-a ţinut sfat. Întreaga comunitate a fost chemată să mă judece, şi m-au osîndit să nu mai ies în orele

de odihnă, să ascult de-afară slujba, timp de o lună ; să mănînc pe jos, în mijlocul sălii de mese, să mă supun la canoane trei zile în şir, să fac încă o dată legămîntul şi să iau vălul ; să-mi îmbrac din nou cămaşa de păr, să postesc o dată la două zile şi să mă biciuiesc în fiecare vineri, după vecernie. Cînd mi-au rostit osînda, stăteam în genunchi, cu vălul coborît peste obraz.

Chiar a doua zi a şi venit stareţa, împreună cu încă o maică. Au intrat în chilia mea, aducîndu-mi o cămaşă de păr şi rochia din pînză grosolană pe care-o mai purtasem cînd fusesem întemniţată. Am înţeles de ce mi le-au adus. M-am îmbrăcat, sau mai bine zis ele mi-au smuls vălul, m-au despuiat şi mi-au întins rochia aceea. Eram în capul gol, desculţă ; pletele îmi cădeau pe umeri. N-aveam altă îmbrăcăminte decît cămaşa de păr, încă o cămaşă foarte aspră şi rochia lungă care începea la gît şi se cobora pînă la tălpi. Aşa am rămas toată ziua şi tot aşa mi-am îndeplinit toate îndatoririle.

Seara, cînd m-am întors în chilie, le-am auzit venind şi cîntîndu-mi litanii ; erau toate rînduite în două şiruri. Au intrat, m-am înfăţişat lor ; mi-au petrecut o funie pe după gît, mi-au pus o făclie într-o mînă şi un bici în cealaltă. O maică a prins funia de capăt, m-a tîrît printre cele două şiruri, şi întregul alai a pornit spre paraclisul dinăuntrul mănăstirii, închinat sfintei Maria. De venit, veniseră cîntînd ; de plecat, au plecat în tăcere. Cînd am ajuns în paraclis, unde ardeau două lumînări, mi s-a poruncit să cer iertare lui Dumnezeu şi comunităţii pentru scandalul stîrnit ; călugăriţa care mă mîna îmi şoptea ce anume trebuia să repet, şi am repetat întocmai ce mi s-a cerut, vorbă cu vorbă. După aceea, mi-au scos funia, m-au despuiat pînă la brîu, mi-au apucat pletele răvăşite pe umeri, mi le-au zvîrlit de o parte şi de alta a gîtului, mi-au pus în mîna dreaptă biciul pe care îl ţinusem în stînga şi au început rugăciunea *Miserere*. Am înţeles ce aşteptau de la mine şi m-am supus. Cînd rugăciunea s-a sfîrşit, stareţa mi-a ţinut o predică, apoi maicile au stins lumînările şi au plecat, iar eu m-am îmbrăcat.

Cum am intrat în chilie, am şi simţit dureri groaznice în picioare. Mi-am privit tălpile : erau numai sînge, din

ricina cioburilor de sticlă pe care maicile avuseseră neomenia să mi le împrăştie în cale.

A doua şi a treia zi m-au supus la aceleaşi canoane, cu singura deosebire că a treia zi au mai adăugat un psalm la *Miserere*.

A patra zi mi-au adus veşmîntul de maică, şi-au făcut lucrul acesta de parcă ceremonia ar fi fost publică.

În a cincea zi mi-am reînnoit legămîntul. Întreaga lună mi-am îndeplinit restul osîndei la care fusesem silită. Apoi, încetul cu încetul, am reintrat în viaţa de toate zilele a comunităţii. Mi-au reluat locul în biserică şi în sala de mese. am îndeplinit unele treburi ale mănăstirii, cînd mi-a venit rîndul... Dar care nu mi-a fost uimirea cînd mi-am întors privirile spre tînăra mea prietenă ! Mi s-a părut aproape tot atît de schimbată ca şi mine ; era înfiorător de slabă. o paloare de moarte îi acoperea obrajii, buzele i se albiseră, iar ochii parcă i se stinseseră.

— Soră Ursula, am întrebat-o eu în şoaptă, ce ai ?

— Ce să am ! mi-a răspuns ea ; mi-eşti dragă şi mă mai întrebi ce am ! De nu-ţi curmau suferinţele, îmi dădeam sufletul !

Dacă în ultimele două zile ale canoanelor nu-mi rănisem tălpile, aceasta se întîmplase doar fiindcă avusese ea grijă să mături pe furiş coridoarele şi să arunce la dreapta şi la stînga cioburile de sticlă. În zilele în care fusesem osîndită la post negru, ea se lipsea de o parte din hrană şi mi-o arunca, înfăşurată într-o pînză albă, în chilie. Se trăsese la sorţi care anume dintre maici să mă mîne de funie, şi sorţii căzuseră asupra ei ; dar a avut tăria să meargă la stareţă şi să-i spună că mai curînd s-ar hotărî să piară decît să înfăptuiască o ticăloşie atît de cumplită. Din fericire, tînăra aceasta avea neamuri sus-puse, se bucura de o pensie îmbelşugată, pe care o lăsa la cheremul stareţei, aşa că a putut găsi, pentru o mînă de zahăr şi un pic de cafea, o călugăriţă care să-i ia locul. Nu îndrăznesc să cred că mîna Domnului s-a abătut asupra nemernicei aceleia ; acum e închisă, căci a înnebunit, dar stareţa trăieşte, stăpîneşte, chinuieşte şi e zdravănă.

Ar fi fost cu neputinţă ca sănătatea mea să poată face faţă atîtor încercări lungi şi grele. Într-o bună zi m-am

imbolnăvit. Atunci mi-a dovedit sora Ursula cît de mult ținea la mine ; datorită ei am scăpat cu viață. Nici vorbă că, păstrîndu-mi zilele, nu-mi păstrase cine știe ce lucru de preț ; uneori, ea însăși îmi spunea asta. Dar nu era îngrijire pe care să nu mi-o dea cînd era de serviciu la infirmerie ; și nici în celelalte zile nu rămîneam uitată, mulțumită atît grijii sale, cît și darurilor împărțite maicilor care mă vegheau, fiecare după cum se purta cu mine. Ceruse să stea noaptea la căpătîiul meu, dar starețа n-o lăsase, sub cuvînt că e prea plăpîndă ca să poată face față unei asemeni osteneli. Cu toate îngrijirile ei însă, boala mi s-a înrăutățit ; ajunsesem la un pas de mormînt. Cu cîteva clipe înainte de a-mi primi împărtășania de pe urmă, am cerut să văd întreaga comunitate, și mi s-a dat voie. Maicile s-au strîns în jurul patului ; venise și starețа. Prietena mea veghea la căpătîi, ținîndu-mi o mînă pe care mi-o uda cu lacrimi. Bănuind că am ceva de spus, m-au ridicat și m-au ținut așa, sprijinindu-mă cu două perne. Atunci, adresîndu-mă stareței, am rugat-o să-mi dea binecuvîntarea și să-mi uite păcatele săvîrșite. Am cerut iertare tuturor maicilor pentru scandalul stîrnit. Cerusem să mi se aducă o seamă de nimicuri care îmi împodobiseră chilia sau pe care le foloseam zilnic și am rugat-o pe stareță să-mi dea voie să le dăruiesc. Ea nu s-a împotrivit. Și am dăruit toate lucrușoarele astea maicilor care o însoțiseră cînd mă zvîrlise în temniță. Am chemat-o lîngă mine pe aceea care mă mînase de funie în ziua canonului și i-am spus, îmbrățișînd-o și dîndu-i mătăniile și crucea mea : „Maică, amintește-ți de mine cînd te vei ruga și fii sigură că nici eu n-am să te uit înaintea lui Dumnezeu..." De ce nu m-a luat Dumnezeu în clipa aceea ? M-aș fi dus la el cu inima ușoară. Cine oare își poate îngădui de două ori o fericire atît de mare ? Cine poate să știe cum îmi va fi ultima clipă ? Și ea trebuie totuși să vină... Dea Domnul să trăiesc din nou toate necazurile, numai ultima clipă să-mi fie atît de senină, pe cît mi-a fost în ziua aceea ! Vedeam cerurile deschizîndu-se, și nici vorbă că așa era, fiindcă în clipa de pe urmă cugetul nu te înșală, iar cugetul meu îmi făgăduia fericirea veșnică.

După împărtășanie, am căzut într-un fel de letargie. Toată noaptea s-a crezut că-mi voi da sufletul. Din cînd în cînd, mi se pipăia pulsul. Simțeam mîini plimbîndu-se pe obraji și auzeam, ca din depărtare, felurite glasuri, zicînd : „Urcă... I s-a răcit nasul... n-o să apuce ziua de mîine... Au să-ți rămînă mătăniile și crucea...“ Apoi o voce mînioasă spunea : „Plecați de-aici, plecați de aici ; lăsați-o să moară în pace ; n-ați chinuit-o îndeajuns ?...“ Cît de plăcut mi-a fost cînd, sfîrșindu-se criza, am deschis ochii și m-am trezit în brațele prietenei mele ! Stătuse neclintită lîngă mine ; își petrecuse întreaga noapte îngrijindu-mă, murmurînd rugăciunile pentru cei în agonie, dîndu-mi să sărut chipul lui Crist și după aceea ducîndu-l ea însăși la buze. Cînd m-a văzut deschizînd ochii și oftînd, și-a închipuit că e pentru cea din urmă oară ; a început să țipe, să mă numească prietena ei și să spună : „Doamne, fie-ți milă de ea și de mine ! Doamne, primește-i sufletul ! Prietenă dragă, cînd te vei găsi dinaintea Domnului, amintește-ți de sora Ursula...“ Am privit-o zîmbindu-i cu tristețe și, lăsînd să-mi cadă o lacrimă, am strîns mîna prietenei mele.

În aceeași clipă sosi domnul Bouvard, doctorul mănăstirii. După cît se spune, e un om priceput, dar trufaș și aspru, din cuvintele căruia nu iese nimeni. Mi-a îndepărtat prietena cu forța. Mi-a luat pulsul și mi-a pipăit ușor pielea. Lîngă el stătea stareța și două-trei dintre favoritele ei. Doctorul mormăi cîteva întrebări cu privire la cele petrecute, apoi răspunse : „O să scape. Și privind-o pe stareță, căreia vorbele acestea nu-i fuseseră pe plac, adăugă : Da, maică stareță, o să scape, pielea arată bine, febra i-a trecut, și viața începe să-i mijească în ochi.“

Pe măsură ce doctorul vorbea, chipul prietenei mele se lumina de bucurie, pe cînd al stareței și al însoțitoarelor ei se acopereau de umbre, pe care ele se căzneau zadarnic să le ascundă

— Domnule, spusei eu, nu cer de loc să trăiesc.

— Te privește, îmi răspunse el. Apoi dădu cîteva porunci și plecă. Se spune că în timpul leșinului rostisem de mai multe ori : „Mamă, dragă mamă, am să te întîlnesc, în sfîrșit ! Am să-ți pot spune tot !“ Sînt sigură

că vorbeam cu fosta mea stareță, nici nu se poate altfel. Portretul ei nu l-am dat nimănui, dorind să-l duc cu mine în mormînt.

S-a întîmplat întocmai cum prevăzuse domnul Bouvard : febra mi-a scăzut, topită în valuri de năduşeală ; vindecarea mea devenise vădită, şi într-adevăr m-am făcut bine, dar am avut o convalescență nespus de lungă. Stătea scris să sufăr în mănăstirea aceasta toate necazurile cîte pot fi îndurate. Se pare că boala mea era molipsitoare, iar sora Ursula nu mă părăsise aproape de loc. Cînd mie au început să-mi revină puterile, pe ea au început s-o părăsească ; i se stricase stomacul, şi după-amiaza o cuprindeau leşinuri, care ţineau uneori pînă la un sfert de ceas ; atunci părea moartă, ochii i se stingeau şi fruntea i se acoperea cu o sudoare rece, care i se aduna în broboane şi-i şiroia de-a lungul obrajilor ; braţele îi atîrnau, nemişcate, pe lîngă trup. Se simţea ceva mai bine doar dacă o întindeau şi-i desfăceau veşmintele. Cînd îşi revenea din leşin, prima ei grijă era să mă caute lîngă ea, şi mă găsea întotdeauna ; ba uneori, dacă îi mai rămînea puţină simţire şi judecată, mă căuta cu mîna în preajmă. Nu mă îndoiam că mă caută pe mine, fiindcă uneori vreo maică încerca să-i mîngîie mîna care pipăia, dar nerecunoscînd-o, mîna ei cădea fără vlagă. „Soră Suzana, mă chemau celelalte, pe tine te caută, apropie-te..." Cădeam în genunchi, îi puneam mîna pe fruntea mea, şi Ursula rămînea aşa, pînă la trezire ; atunci îmi spunea : „Vezi, soră Suzana, eu mă duc şi tu rămîi. Eu am s-o văd cea dintîi şi am să-i vorbesc de tine, şi ea n-o să mă poată asculta fără să plîngă. Căci dacă există lacrimi amare, de ce n-ar exista şi lacrimi dulci, şi dacă în ceruri există iubire, de ce nu s-ar şi plînge ? Apoi îşi lăsa capul pe pieptul meu, şi, în timp ce lacrimile îi curgeau şiroaie, adăuga : Adio, soră Suzana ; adio, prietenă dragă ; cine-ţi va mai împărtăşi necazurile, cînd nu voi mai fi eu ? Cine... ? Vai ! prietenă dragă, cît te plîng ! Eu mă duc, simt că mă duc. Dacă ai fi fost fericită, ce rău mi-ar fi părut că mor !"

Starea ei mă îngrozea. Am vorbit cu stareţa. Voiam s-o duc la infirmerie, s-o scutească de slujbe şi de alte îndatoriri grele, să cheme un medic, dar mi-a răspuns

ntruna că nu-i nimic, că slăbiciunea are să-i treacă de a sine, iar draga soră Ursula nici nu voia altceva decît ă-şi îndeplinească îndatoririle şi să urmeze rînduiala obişnuită. Într-o zi, după slujba din zori, la care asis-ase şi ea, Ursula n-a mai ieşit. Mi-am închipuit că se imte rău ; cînd s-a sfîrşit utrenia, am zburat la ea şi-am găsit-o lungită pe pat. Era îmbrăcată. Mi-a spus : „Ai venit, prietenă dragă ? Ştiam că n-o să întîrzii. Ascul-tă-mă. De-ai şti cu cîtă nerăbdare te-am aşteptat ! Leşi-nul mi-a fost atît de puternic şi de îndelungat, încît cre-deam că n-o să mă mai trezesc şi n-o să te mai revăd. Ţine, iată cheia paraclisului ; să deschizi dulapul, să ri-dici scîndurica dintre rafturile de jos, în dosul ei ai gă-seşti un teanc de scrisori ; nu m-am putut despărţi de ele, cu tot pericolul care mă ameninţa din pricină că le păstram şi cu toată durerea pe care o simţeam recitin-du-le ; vai, atîta le-am udat cu lacrimi, încît aproape că nu mai pot fi citite ; cînd îmi voi da sufletul, arde-le..."

Era atît de slăbită şi de zdrobită, încît abia putea lega două vorbe ; se oprea după fiecare silabă şi vorbea atît de încet, încît abia o auzeam, cu toate că-mi lipisem urechea de buzele ei. Am luat cheia, i-am arătat cu de-getul paraclisul şi ea mi-a făcut semn că da ; apoi, pre-simţind că am s-o pierd şi convinsă că boala ei se trăgea fie din boala mea, fie din grijile avute, fie din îngrijirile pe care mi le dăduse, am început să plîng, şi să mă vaiet cu glas tare. I-am sărutat fruntea, ochii, obrajii, mîinile ; i-am cerut iertare ; dar ea părea că se gîndeşte cine ştie unde ; nici nu mă auzea măcar ; doar îşi plimba o mînă pe faţa mea, mîngîindu-mă. Cred că nu mă mai vedea sau că mă credea plecată, cînd m-a chemat :

— Soră Suzana !

I-am răspuns :

— Aici sînt.

— Cît e ceasul ?

— Unsprezece şi jumătate.

— Unsprezece şi jumătate ! Du-te la masă ; du-te şi întoarce-te degrabă...

Suna clopotul pentru masă, şi trebuia s-o părăsesc. Cînd am ajuns la uşă, m-a chemat din nou. M-am în-tors. S-a căznit să-mi întindă obrajii, i-am sărutat. M-a

prins de mînă, şi mi-a strîns-o. Părea că nu vrea, că nu poate să mă părăsească : „Totuşi, trebuie, îmi spuse ea, dîndu-mi drumul ; aşa vrea Domnul. Adio, soră Suzana. Dă-mi crucifixul..." I l-am pus în palme şi am plecat.

Cînd eram gata să ieşim de la masă, m-am adresat stareţei ; i-am vorbit de faţă cu toate maicile despre primejdia care-o ameninţa pe maica Ursula, şi-am îndemnat-o să meargă să se încredinţeze. „Bine, trebuie s-o vedem", mi-a răspuns ea. S-a urcat, însoţită de încă vreo cîteva maici. Am urmat-o. Au intrat în chilie ; biata maică îşi dăduse sufletul. Zăcea pe pat, îmbrăcată, cu capul plecat pe pernă, cu gura întredeschisă, cu ochii închişi, cu crucea în braţe. Stareţa o privi cu răceală şi zise : „E moartă. Cine-ar fi crezut că sfîrşitul îi e atît de aproape ? A fost o fată cum nu se poate mai bună ; trageţi clopotele şi înfăşuraţi-o în giulgiu".

Am rămas singură la căpătîiul moartei. Cîtă durere am simţit n-aş putea să vă spun şi, cu toate astea, aş fi vrut să fiu în locul ei. M-am apropiat de ea, am udat-o cu lacrimi, am sărutat-o de nenumărate ori, i-am acoperit obrazul ale cărui trăsături începuseră să se schimbe, apoi m-am gîndit să îndeplinesc ceea ce-mi ceruse. Ca să nu mă stingherească nimeni, am aşteptat să plece toată lumea la slujbă. Atunci am deschis dulapul, am scos scîndura şi-am găsit un teanc de scrisori pe care le-am ars chiar în seara aceea. Biata fată, fusese întotdeauna tristă, şi nu-mi amintesc s-o fi văzut zîmbind decît o singură dată, în timpul cînd se îmbolnăvise.

Iată-mă aşadar singură în mănăstire, singură pe lume ; fiindcă nu mai cunoşteam pe nimeni care să-mi ducă grija. Despre domnul avocat Manouri nu mai auzisem nimic ; îmi închipuiam sau că se descurajase în faţa greutăţilor, sau că din pricina distracţiilor, ori a treburilor, uitase făgăduiala dată, şi nu-i purtam pică ; aşa îmi e firea, gata oricînd să iert ; sînt în stare să le iert toate oamenilor, în afară de nedreptate, nerecunoştinţă şi neomenie. L-am iertat deci şi pe domnul Manouri şi pe toţi ceilalţi care arătaseră atîta însufleţire în timpul procesului şi care acum uitaseră că mai exist ; vă iertasem chiar şi pe dumneavoastră, domnule marchiz, cînd

ne-am pomenit cu o seamă de înalte feţe bisericeşti sosite să ne vadă mănăstirea.

Au venit, au intrat prin toate chiliile, au pus întrebări maicilor, au cerut socoteală de felul cum e cîrmuită mănăstirea, atît în privinţa administrării bunurilor, cît şi a respectării canoanelor ; şi, după cum s-a priceput fiecare să-şi îndeplinească sarcinile, au mai îndreptat cîte ceva, ori au mai sporit neorînduiala. L-am revăzut deci şi pe cinstitul, dar asprul părinte Hébert, cu tinerii şi milostivii lui însoţitori. Se pare chiar că şi-au amintit de starea jalnică în care mă găsiseră altădată ; ochii li s-au umplut de lacrimi, şi pe chipurile lor am putut vedea duioşenia şi bucuria. Părintele Hébert s-a aşezat şi mi-a spus să mă aşez şi eu, în faţa lui. Cei doi însoţitori au rămas în picioare, dinapoia jilţului marelui vicar, cu ochii ţintă spre mine. Părintele Hébert mi-a zis :

— Ia spune, soră Suzana, cum se mai poartă acum cu tine ?

I-am răspuns :

— M-au dat uitării, părinte.

— Cu atît mai bine.

— Asta mi-am dorit şi eu ; dar aş vrea să vă fac o mare rugăminte : s-o chemaţi aici pe stareţă.

— De ce s-o chem ?

— Pentru că de s-o întîmpla să se plîngă cineva de ea, apoi tot pe mine o să mă scoată vinovată.

— Înţeleg, dar, oricum, spune-mi ce ştii.

— Părinte, vă rog din suflet s-o chemaţi, ca să vă audă ea însăşi întrebările şi să-mi audă răspunsurile.

— Hai, spune.

— Părinte, mă mînaţi la pieire.

— Nu, nu te teme ; de azi înainte nu mai eşti sub stăpînirea ei ; pînă duminică te vei muta la mănăstirea Sainte-Eutrope, lîngă Arpajon. Să ştii că ai un prieten bun.

— Un prieten bun, părinte ? Nu ştiu cine-ar putea fi.

— Avocatul tău.

— Domnul Manouri ?

— El însuşi.

— Credeam că m-a uitat.

— A fost la surorile tale ; a fost la părintele arhiepiscop, la primul-președinte, la toți oamenii pioși ; ți-a făcut zestre pentru mănăstirea de care ți-am pomenit. Acum nu mai ai mult de stat aici. Așadar, dacă știi vreo neorînduială, poți să mi-o spui, fără nici o grijă, și-ți poruncesc pe sfînta supunere să mi-o spui.

— Nu știu nici una, părinte.

— Cum ? S-au purtat cum trebuie cu tine de cînd ai pierdut procesul ?

— Au crezut, așa cum era și firesc, că am săvîrșit un păcat cerînd dezlegarea legămîntului, și m-au făcut să cer îndurare lui Dumnezeu.

— Tocmai cum te-au făcut să ceri îndurare aș vrea să știu...

Spunînd aceasta, marele vicar își clătină capul și își îndreptă sprîncenele. Mi-am dat seama că nu depinde decît de mine ca să trimit pe spinarea stareței o parte din loviturile de bici pe care mă silise să mi le dau singură. Dar nu asta voiam. Vicarul văzu bine că n-o să scoată nimic de la mine și ieși, spunîndu-mi să nu vorbesc nimănui despre cele ce-mi încredințase cu privire la mutarea mea în mănăstirea Sainte-Eutrope din Arpajon.

Pe cînd bunul părinte Hébert se plimba singur pe coridor, cei doi însoțitori ai săi întoarseră capetele și mă salutară cu multă duioșie și blîndețe. Nu știu cum îi cheamă, dar să le țină Dumnezeu firea aceasta duioasă și milostivă, pe care o întîlnești atît de rar în tagma bisericească și care se potrivește atît de bine celor cărora li se încredințează atîtea slăbiciuni omenești și care se roagă ca mila Domnului să se pogoare asupra păcătoșilor. Credeam că părintele Hébert mai are încă de consolat, de întrebat sau de dojenit alte maici, cînd m-am pomenit cu el în chilie. M-a întrebat :

— De unde îl cunoști pe domnul Manouri ?

— De la proces.

— Cine ți l-a trimis ?

— Doamna președintă.

— În decursul procesului, a trebuit să stai adeseori de vorbă cu el ?

— Nu, părinte, abia dacă l-am văzut.

— Atunci cum v-aţi înţeles ?

— Prin cîteva memorii, pe care i le-am scris cu mîna mea.

— Ai copiile memoriilor ?

— Nu, părinte.

— Cine îi dădea memoriile ?

— Doamna preşedintă.

— Şi pe ea de unde o cunoşti ?

— Am cunoscut-o prin sora Ursula, prietena mea şi ruda ei.

— De la pierderea procesului, l-ai mai văzut pe domnul Manouri ?

— L-am mai văzut o singură dată.

— Cam puţin. Şi nu ţi-a scris ?

— Nu, părinte.

— Şi nici nu i-ai scris, de loc ?

— Nu, părinte.

— Fără doar şi poate că are să-ţi spună ce a făcut pentru tine. Îţi poruncesc să nu te duci la vorbitor cînd va veni ; iar dacă îţi scrie, fie direct, fie prin altcineva, să-mi trimiţi scrisoarea, fără s-o deschizi.

— Da, părinte, aşa voi face...

Neîncrederea lui, fie că mă privea pe mine, fie că-l privea pe binefăcătorul meu, m-a jignit.

Domnul Manouri veni la Longchamp în aceeaşi seară ; mi-am ţinut cuvîntul dat arhidiaconului şi nu m-am dus să-i vorbesc. A doua zi mi-a scris prin omul său ; am primit scrisoarea şi am trimis-o, nedeschisă, părintelui Hébert. După cîte îmi amintesc, era într-o marţi. Aşteptam cu nerăbdare urmările făgăduielii arhidiaconului şi ale străduinţelor domnului Manouri. Miercuri, joi, vineri şi sîmbătă trecură, fără să aud nimic nou. Cît de lungi mi s-au părut zilele acelea ! Tremuram de teamă să nu se fi ivit vreo piedică şi să fi răsturnat totul. Nu-mi recîştigam libertatea, dar schimbam temniţa, şi asta nu-i puţin lucru. O întîmplare fericită face să ne încolţească în inimi nădejdea unei alte fericiri ; poate de-aici se trage proverbul care spune : *o fericire nu vine niciodată singură.*

Îmi cunoşteam tovarăşele pe care le părăseam, şi nu era greu să-mi dau seama că voi avea de cîştigat trăind

cu alte prizoniere ; oriçine ar fi fost, ele nu puteau fi atît de rele, şi nici atît de răuvoitoare. Sîmbătă, pe la nouă dimineaţa, în mănăstire s-a iscat o fierbere de nedescris : maicilor nu le trebuie mult ca să-şi piardă capul. Umblau de colo-colo, şuşoteau ; uşile dormitoarelor se închideau şi se deschideau ; toate acestea, după cum v-aţi putut da seama din ce v-am scris pînă acum, sînt semnele răscoalei în mănăstire. Stăteam singură în chilie. Inima îmi bătea cu tărie. Ascultam la uşă, mă uitam pe fereastră, mă foiam de colo-colo, fără să-mi dau seama ; înfiorată de bucurie, îmi spuneam în gînd : „Pe mine mă caută ; în curînd am să scap de aici..." Şi aveam dreptate.

Două necunoscute au venit la mine ; era o călugăriţă, împreună cu portăreasa de la Arpajon ; în cîteva cuvinte mi-au spus de ce mă căutau. M-am repezit la bruma de lucruri pe care o aveam. Le-am aruncat de-a valma în şorţul portăresei, care le făcu pachet. Pe stareţă n-am cerut s-o văd. Sora Ursula murise. Nu părăseam pe nimeni. Am coborît, mi s-au deschis porţile, după ce mi-au fost controlate lucrurile pe care le luasem ; m-am urcat într-o trăsură, şi iată-mă plecată.

Arhidiaconul, cei doi preoţi tineri, doamna preşedintă de *** şi domnul Manouri se adunaseră la stareţă, unde li s-a anunţat plecarea mea. Pe drum, maica mi-a vorbit despre mănăstire, iar portăreasa adăuga ca un refren, după fiecare laudă : „Aşa e, tocmai aşa:..." Maica se mîndrea că fusese aleasă ca să mă aducă şi voia să-mi fie prietenă ; prin urmare, îmi destăinui unele secrete şi-mi dădu unele sfaturi despre cum trebuia să mă port. După cît se părea, ea se conforma acelor sfaturi, dar mie nu mi se potriveau de fel. Nu ştiu dacă aţi văzut vreodată mănăstirea din Arpajon. E o clădire pătrată, cu una din faţade spre drum şi cu cealaltă spre cîmp şi spre grădini. La fiecare fereastră a faţadei dinspre drum se găseau cîte două-trei maici ; lucrul acesta mi-a lămurit ce fel de ordine domnea în mănăstire, mai mult decît tot ce mi-au spus călugăriţa şi însoţitoarea ei. Se vede că ştiau în ce trăsură venim, fiindcă toate capetele dispărură într-o clipită de la ferestre ; şi astfel am ajuns la poarta noii

mele închisori. Stareța îmi ieși înainte, cu brațele deschise, mă sărută, mă luă de mînă și mă duse în sala mare, unde cîteva maici mă așteptau, pe cînd celelalte se grăbeau să vină și ele.

Pe stareță o cheamă doamna ***. Înainte de a merge mai departe, nu-mi pot stăpîni dorința de-a v-o descrie. E o femeie măruntă și grăsuță, dar sprintenă. Capul nu-i stă niciodată locului. Veșmintele îi atîrnă întotdeauna, ba într-o parte, ba într-alta. La chip e mai mult drăguță decît urîtă. Ochii, dintre care cel drept e mai sus și mai mare decît cel stîng, sînt plini de foc, iar privirea îi pare rătăcită. Cînd umblă, stareța își avîntă brațele înainte și înapoi. Dacă vrea să vorbească, mai întîi deschide gura și după aceea se gîndește. Din pricina asta bîiguie puțin. Dacă stă cumva pe vreun jilț, se foiește, ca și cum ar stingheri-o ceva ; nu ține seama de buna-cuviință, își ridică vălul ca să se scarpine, stă picior peste picior, te întreabă și nu-ți ascultă răspunsurile, îți vorbește și uită, se oprește pe neașteptate, nu mai știe ce vrea să spună, se necăjește și te face dobitoacă, nătîngă sau neroadă, dacă vrei s-o ajuți să-și amintească ; cînd e prietenoasă și te tutuiește, cînd e trufașă și disprețuitoare ; rareori își păstrează demnitatea. E, rînd pe rînd, miloasă și aspră. Pe chipul ei răvășit poți citi cum nu se poate mai bine cît e de nestatornică din fire. De aceea, în mănăstire domnește azi ordinea, iar mîine dezordinea. În unele zile numai deosebești pensionarele de novice și novicele de maici. Atunci aleargă unele în odăile celorlalte, beau împreună ceai, cafea, ciocolată, lichioruri. Slujba se face cu o grabă necuviincioasă, și dacă în mijlocul zarvei fața stareței se posomorăște pe neașteptate, clopotele prind să bată ; atunci toate se închid, se ascund ; după zgomot, strigăte și zarvă, urmează tăcerea cea mai adîncă, așa încît ai putea crede că a pierit, dintr-o dată, orice urmă de viață. De greșește cumva atunci vreo maică, stareța o cheamă în chilie, se poartă aspru cu ea, îi poruncește să se dezbrace și să-și tragă douăzeci de lovituri de bici ; maica se supune, se despoaie, își ia biciul și se bicuiește ; dar de-abia apucă să-și dea cîteva lovituri, că stareța, milostivindu-se, îi smulge unealta de tortură, începe să plîngă și să spună

cît e de nenorocită că trebuie să dea pedepse, îi sărută fruntea, ochii, gura, umerii ; o dezmiardă, lăundînd-o : „Vai, ce piele frumoasă şi dulce ai ! şi ce durdulie eşti ! Ce gît frumos ai ! Şi ce coc mic... Maică Sainte-Augustine, eşti nebună dacă te ruşinezi de mine ; hai, dă cămăşuţa la o parte, doar sînt femeie şi sînt stareţa ta. Oh, ce sîn frumos ! Şi ce tare e ! Cum de-am putut îndura să-l sfîrteci cu biciul ? Nu, nu, o să-ţi treacă..." Şi o mai sărută o dată, o ridică, o îmbracă ea însăşi, îi spune vorbele cele mai plăcute, o scuteşte de slujbe şi o trimite în chilie. Cu astfel de femei nu-i bine să ai de-a face. Nu poţi să ştii niciodată cum să le fii pe plac, cum să le intri în voie ; toate se fac fără rost ; ori ţi se dă să mănînci pînă nu mai poţi, ori flămînzeşti. Socotelile mănăstirii se încurcă, şi orice observaţie e luată în nume de rău sau e trecută cu vederea. Faţă de stareţe cu asemenea firi eşti totdeauna sau prea aproape, sau prea departe. Nu poţi păstra nici distanţa cuvenită şi nici măsura. Aici te îndrăgeşte, aici te surghiuneşte, şi treci de la preţuire la surghiun, fără să înţelegi de ce. Vreţi să vă dau, cu un lucru de nimic, o pildă grăitoare despre felul ei de-a conduce ? De două ori pe an, stareţa alerga din chilie în chilie şi poruncea să fie aruncate pe fereastră toate sticlele de lichior pe care le găsea, iar după patru zile trimitea ea însăşi alte sticle celor mai multe dintre maici. Iată cui i-am făcut legămîntul solemn de supunere, căci duceam legămintele cu noi, dintr-o mănăstire într-alta.

Am intrat împreună. Stareţa mă conducea, ţinîndu-mă îmbrăţişată de după mijloc. Ni s-a servit o gustare din fructe, pricomigdale şi dulciuri. Arhidiaconul cel serios începu să mă laude, dar stareţa îl întrerupse prin : „Au greşit, n-au avut dreptate, ştiu..." Arhidiaconul cel serios voi să vorbească mai departe, dar stareţa îl întrerupse iar : „Cum de-au lăsat-o să plece ? E modestia şi blîndeţea în persoană, şi se spune că-i plină de talente..." Arhidiaconul cel serios vru să mai spună ceva, dar stareţa îl întrerupse încă o dată şoptindu-mi la ureche : „Sînt nebună după tine, şi cînd domnii ăştia atît de pedanţi au să plece de-aici, am să chem maicile, şi-ai să ne cînţi un cîntec, nu-i aşa ?..." Era să pufnesc în rîs.

Părintele Hébert nu se simțea tocmai în largul lui. Tinerii săi însoțitori zîmbeau văzîndu-l încurcat, și la fel de încurcată mă simțeam și eu. Totuși, părintele Hébert își veni în fire și, după obicei, îi porunci cu asprime stareței să stea jos și o sili să tacă. Ea se așeză, dar nu-și mai găsea astîmpăr; se tot sucea pe scaun, se scărpina în cap, își îndrepta veșmintele unde nu era de loc nevoie, căsca, în timp ce arhidiaconul rostea cuvinte chibzuite despre mănăstirea de unde plecasem, despre necazurile îndurate acolo, despre mănăstirea în care venisem și despre îndatoririle mele față de cei ce mă ajutaseră. Cînd a spus cuvintele acestea, m-am uitat la domnul Manouri, dar el și-a plecat ochii. Pe urmă, s-au prins toți în vorbă. Stareța putu acum să iasă din tăcerea greu de îndurat care îi fusese impusă. M-am îndreptat spre domnul Manouri și i-am mulțumit pentru ajutorul dat. Tremuram, bîlbîiam și nu știam ce fel de recunoștință să-i făgăduiesc. Tulburarea, încurcătura, înduioșarea mea — căci mă simțeam cu adevărat înduioșată — amestecul de lacrimi și de bucurie, toate acestea i-au vorbit mai bine decît aș fi putut eu s-o fac. Nici răspunsul lui n-a fost mai ca lumea decît cuvîntarea mea. Și el era la fel de tulburat ca și mine. Nu știu ce-mi spunea, dar înțelegeam că ar fi îndeajuns de răsplătit dacă mi-ar îndulci cît de cît asprimile vieții, că-și va aminti de ceea ce făcuse cu și mai multă plăcere decît îmi voi aminti eu. Îi părea rău că treburile îl țineau legat de palatul justiției și nu-i permiteau să vină mai des la mănăstirea din Arpajon, dar nădăjduia să capete de la părintele arhidiacon și de la maica stareță îngăduința de a afla cum mă voi simți cu sănătatea și cum o voi duce.

Arhidiaconul nu l-a auzit, dar stareța îi răspunse: „Cum nu, domnule? De cîte ori vrea. Aici o să facă tot ce-o să-i placă. Vom încerca să îndreptăm necazurile pe care le-a îndurat". Apoi, plecîndu-se spre mine, stareța îmi șopti: „Va să zică, ai suferit mult, copila mea? Cum de-au avut creaturile alea din Longchamp îndrăzneala să te chinuiască? Ți-am cunoscut stareța; am fost amîndouă la Port-Royal, și nimeni nu putea s-o sufere. Lasă, o s-avem timp berechet, și-ai să-mi povestești toate, nu-i așa?..." Vorbindu-mi astfel, ea îmi prinse o mînă și mi-o

bătu ușurel cu palmele. Apoi mi-au spus și tinerii călugări cîteva cuvinte. Dar se făcuse tîrziu. Domnul Manouri își luă rămas bun de la noi ; arhidiaconul și însoțitorii săi plecară la domnul ***, seniorul Arpajonului, la care erau invitați, și am rămas singură cu stareța. Dar nu pentru multă vreme : toate maicile, toate novicele, toate pensionarele se îmbulziră să mă vadă. Într-o clipă m-am pomenit înconjurată de o sută de persoane. Nu mai știam pe cine să ascult și cui să răspund. În preajma mea se strînseseră tot felul de chipuri și se auzeau toate soiurile de cuvinte. Îmi dădeam totuși seama că maicile sînt mulțumite de răspunsurile mele și de mine.

După ce adunarea aceasta nepotrivită ținu o bucată de vreme, și după ce prima curiozitate se potoli, o parte din maici plecară. Stareța le îndepărtă pe celelalte și merse ea însăși să mă instaleze în chilia mea. Acolo se purtă după cum îi era obiceiul : arătîndu-mi paraclisul îmi spuse : „Aici o să se roage mititica mea ; am să-i pun o pernuță pe treaptă, ca să n-o doară genunchiorii. Ia te uită, n-au pus apă sfințită în aghiazmatar ! Maica asta, Doroteea, uită mereu cîte ceva. Ia încearcă jilțul ; vezi dacă stai bine în el..."

Și vorbindu-mi astfel, mă așeză, îmi plecă capul pe spătar și-mi sărută fruntea. Apoi merse la fereastră, ca să vadă dacă storurile se ridică și se lasă cum trebuie ; se îndreptă spre pat, unde trase într-o parte și într-alta perdelele, ca să vadă dacă se închid ca lumea ; îmi cercetă velințele : „sînt bune". Luă perna, și după ce-o bătu cu palma, spuse : „drăguțul de căpșor o să se simtă foarte bine aici ; cearșafurile sînt cam grosuțe, dar așa-i la mănăstire ; saltelele sînt însă bune..." Pe urmă veni spre mine, mă sărută și plecă. Tot timpul îmi spusesem în gînd, privind-o : „Nebună mai e !" Mă așteptam din partea ei și la zile bune, și la zile rele.

M-am instalat cum am putut mai bine în chilie ; am luat parte la vecernie, la cină și la odihna care a urmat. Unele maici s-au apropiat de mine, altele m-au ocolit. Cele dintîi se gîndeau că am să le părtinesc față de stareță ; celelalte se și speriaseră de dragostea pe care ea mi-o arăta. Prima întîlnire s-a scurs lăudîndu-ne unele pe altele, răspunzînd la întrebările despre mănăstirea de

unde venisem ; maicile căutau să-mi dibuie firea, înclinările și gusturile : așa-i la mănăstire, te încearcă întruna, îți întind tot soiul de lațuri, pe nesimțite, și din momelile astea înțeleg ce fel de ființă ești. De pildă, una aruncă o vorbă de ocară, și toate se uită la tine ; alta începe o poveste și așteaptă să-i ceri să-ți spună mai departe, sau să o lași baltă. Dacă spui o vorbă oarecare, toate o găsesc încîntătoare, deși știu foarte bine că nu-i așa. Ești lăudată sau dojenită dinadins. Maicile încearcă să-ți deslușească gîndurile cele mai tainice. Te întreabă ce citești, îți dăruiesc cărți bisericești sau lumești și pîndesc ce anume alegi. Te îndeamnă la mici abateri de la rînduielile mănăstirii. Îți fac mărturisiri, o bîrfesc pe stareță ; toate acestea sînt spuse și răsspuse ; te părăsesc și te caută, încearcă să afle ce crezi despre moravuri, despre credință, despre lume, despre biserică, despre călugărie, despre toate. Din cercetările acestea asidue, găsesc un cuvînt care ți se potrivește cel mai bine și ți-l adaugă ca poreclă lîngă numele tău : astfel, pe mine m-au numit Sora Suzana-cumpătata.

În prima seară am primit vizita stareței ; a venit să mă dezbrace ; ea mi-a scos vălul și gulerul, ea m-a pieptănat pentru culcare și tot ea m-a dezbrăcat cu sute de cuvinte dulci și mii de dezmierdări, care, nu știu de ce, m-au cam stînjenit, fiindcă nici eu nu înțelegeam nimic, și nici ea ; ba chiar acum, dacă aș sta să mă gîndesc, tot n-aș ști ce-am fi putut înțelege din ele. Totuși, cînd i-am spus duhovnicului, el a luat foarte în serios apropierea aceasta, care mi s-a părut și mi se pare încă nevinovată, și m-a oprit cu toată asprimea s-o mai repet de-acum înainte. Deci, stareța mi-a sărutat gîtul, umerii, brațele ; mi-a lăudat plinătatea trupului și subțirimea taliei, și m-a urcat în pat ; a ridicat velințele de o parte și de alta, mi-a sărutat ochii, a tras perdelele, apoi a plecat. Am uitat să vă spun că, știindu-mă ostenită, mi-a dat voie să stau oricît în pat.

M-am folosit de învoirea dată. A fost poate singura noapte bună petrecută în mănăstire ; și totuși, mai apoi n-am nesocotit regulile. A doua zi, pe la nouă dimineața, cineva mi-a bătut încetișor în ușă. Eram încă în pat. Am răspuns, și a intrat o călugăriță care mi-a spus, destul de

ursuză, că e tîrziu și că mă cheamă stareța. M-am sculat, m-am îmbrăcat în grabă și m-am dus.

— Bună ziua, copilă, îmi spuse ea. Cum ai dormit azi-noapte ? Hai, că te așteaptă de-un ceas cafeaua. Cred c-o să-ți placă. Grăbește-te s-o bei, ca să putem sta niteluș de vorbă...

Tot vorbind, stareța așternu pe masă un șervețel. Îmi dădu și mie unul. Turnă cafeaua și o îndulci. La fel făceau și celelalte maici, între ele. Pe cînd mîncam, îmi vorbi despre tovarășele mele, descriindu-le după cum îi plăcea ei ; îmi arătă nespus de multă bunăvoință, mă întrebă despre mănăstirea de unde venisem, despre rude, despre ce necazuri întîmpinasem din partea lor. Lăudă și defăimă la întîmplare și nu-mi ascultă nici un răspuns pînă la capăt. N-am contrazis-o de loc, așa că i-au plăcut firea, judecata și discreția mea. Între timp veni o maică, și încă una, și încă una, pînă se strînseră vreo șase. Se vorbi despre toate nimicurile, despre năravurile unei surori, despre cusururile celor ce nu erau de față. Și așa, ne-am înveselit. Într-un colț al chiliei se găsea un clavir. Am atins clapele, ca să fac ceva, fiindcă abia sosisem în mănăstire și, necunoscîndu-le pe maicile despre care se rîdea, nu făceam haz de glumele auzite. Și chiar dacă le-aș fi cunoscut, tot nu m-ar fi distrat. Trebuie să fii foarte deștept, ca să poți glumi cum trebuie. Și-apoi, cine n-are nici un cusur ? Așa că, în timp ce ele rîdeau, eu încercam clapele. Încetul cu încetul, au prins să mă asculte. Stareța veni lîngă mine, mă atinse pe umăr și-mi spuse : „Hai, soră Suzana, distrează-ne puțin. Cîntă-ne mai întîi la clavir și pe urmă din gură". Am ascultat-o și am cîntat ce mi-a venit în minte. Am lăsat degetele să-mi alerge în voie pe clape, apoi am cîntat cîteva versete din psalmii lui Mondonville [1].

— Foarte frumos, îmi spuse stareța, numai că sfințenie avem cîtă vrem în biserică. Acum sîntem între noi, măicuțele astea sînt prietenele mele și în curînd au să fie și prietenele tale. Ia cîntă-ne ceva mai vesel.

---

[1] Jean-Joseph Mondonville (1711—1772) — compozitor francez, autor de opere, motete și oratorii ; a luat parte la faimoasa ceartă a Bufonilor, ca partizan al muzicii franceze.

Cîteva dintre maici se amestecară în vorbă :

— Poate că nu ştie altceva ; o fi ostenită după drum ; s-o cruţăm ; e de ajuns pentru astăzi.

— Nu, nu, stărui stareţa, cîntă minunat la clavir şi are cea mai frumoasă voce din lume (glasul îmi e plăcut, într-adevăr, dar, deşi are justeţe, dulceaţă şi flexibilitate, nu prea are tărie) ; n-o las pînă ce nu ne mai cîntă ceva.

Mă cam necăjiseră spusele maicilor. De aceea, i-am răspuns stareţei că poate nu le-ar fi pe plac dac-aş mai cînta.

— Dar îmi place mie.

Mă aşteptam să spună aşa. Le-am cîntat, deci, un cîntec destul de drăguţ, şi maicile aplaudară, lăudîndu-mă, sărutîndu-mă, dezmierdîndu-mă şi cerîndu-mi încă unul. Toate dovezile acestea de admiraţie erau nesincere şi făcute numai de ochii stareţei ; cred că oricare dintre ele mi-ar fi smuls glasul şi mi-ar fi frînt degetele, dac-ar fi putut. Vreo cîteva, care se vede că nu ascultaseră muzică în viaţa lor, îmi zvîrliră cîteva vorbe pe cît de caraghioase pe atît de neplăcute, dar stareţa nu le luă în seamă.

— Ia mai tăceţi din gură, le spuse ea ; sora Suzana cîntă ca un înger, şi am s-o chem aici în fiecare zi. *Şi eu ştiam să cînt puţin la clavir, pe vremuri.* Vreau să mă înveţe ea, din nou...

— Vai, maică stareţă, îi răspunsei, cine a cîntat odată, nu poate uita de tot...

— Aşa ? Ce bine-mi pare ! Ia lasă-mă în locul tău...

Îşi puse degetele pe clape şi începu să cînte alandala, nebuneşte, fără nici o legătură, aşa cum îi erau şi gîndurile. Dar mi-am dat seama, cu toate greşelile făcute, că avea mîna mult mai uşoară decît mine. I-am spus lucrul acesta, căci îmi place să laud, şi rareori am pierdut prilejul să o fac, cînd lauda e dreaptă. Te simţi atît de bine atunci ! Maicile plecară pe neobservate, una cîte una, şi am rămas aproape singură cu stareţa, vorbind despre muzică. Ea stătea jos, eu în picioare ; îmi ţinea mîinile între ale ei, şi strîngîndu-mi-le, îmi spunea : „Nu numai că ştii să cînţi minunat, dar ai şi cele mai frumoase de-

gete din lume. Ia te uită, soră Tereza..." Sora Tereza pleca ochii, se roșea și îngăima ceva. Ce-i păsa sorii Tereza dacă eu aveam sau nu degete frumoase, sau dacă stareța le lăuda sau nu pe bună dreptate ? Stareța îmi îmbrățișase mijlocul. Găsea că am cea mai frumoasă talie din cîte există. Mă trăsese spre ea, mă luase pe genuchi, îmi ridica bărbia, îmi cerea s-o privesc în ochi, îmi lăuda ochii, gura, obrajii, pielea ; eu nu-i răspundeam nimic, mă uitam în jos, și o lăsam, prostește, să mă mîngîie cum voia. Sora Tereza, gînditoare, neliniștită, se plimba de colo-colo, punea mîna pe toate obiectele, fără să aibă nevoie de ele, nu știa ce să mai facă, se uita pe geam, i se părea c-a auzit bătăi în ușă, iar stareța îi spuse : „Soră Tereza, dacă te plictisești, poți să pleci".

— Nu mă plictisesc de loc, maică.

— Știi, aș avea multe de vorbit cu fata asta.

— Cred.

— Vreau să-i aflu toată povestea, altfel cum aș putea să îndrept tot răul ce i s-a făcut ? Vreau să-mi povestească tot, fără să uite nimic ; sînt sigură că o să-mi sfîșie inima și c-am să plîng, dar ce-are a face. Soră Suzana, cînd am să aflu tot ?

— Cînd vrei, maică stareță.

— Te-aș ruga să-mi spui chiar acum, dacă avem timp. Cît o fi ceasul ?...

Sora Tereza îi răspunse :

— E cinci, o să toace de vecernie.

— N-are decît să înceapă.

— Dar mi-ai făgăduit o clipă de mîngîiere, înaintea vecerniei. Mă tulbură gîndurile, și-aș vrea tare mult să-mi deschid inima dinaintea măicuței mele. Dacă m-aș duce așa la slujbă, n-aș putea să mă rog, aș sta cu gîndul aiurea.

— Ia lasă-mă, îi spuse stareța. Ești nebună, cu gîndurile tale. Pun rămășag că știu despre ce e vorba. O să stăm mîine de vorbă.

— Ah ! maică scumpă ! strigă Tereza, aruncîndu-se la picioarele stareței și izbucnind în lacrimi, nu mîine. Acum, acum...

— Maică, o rugai și eu pe stareță, ridicîndu-mă de pe genunchii ei, îngăduie-i ceea ce-ți cere. Curmă-i mîhni-

rea. Eu am să plec. Voi avea tot timpul să-ți mulțumesc pentru grija pe care te-ai milostivit să mi-o arăți, iar biata soră Tereza, după ce-ai s-o asculți, n-are să mai sufere...

Am făcut un pas spre ușă ; stareța mă ținu locului, apucîndu-mi o mînă ; sora Tereza, în genunchi, mi-o prinsese pe cealaltă, mi-o săruta și plîngea, iar stareța îi spunea :

— Vezi cum mă superi cu grijile tale, soră Tereza ? Ți-am mai spus că nu-mi place să mă superi ; nu vreau să mă superi.

— Știu, dar nu-mi pot stăpîni simțămintele, aș vrea și nu pot...

În timp ce vorbeau astfel, am plecat, lăsînd-o pe stareță cu tînăra maică. În biserică nu m-am putut împiedica s-o privesc ; părea tot tristă și abătută. Privirile ni s-au întîlnit de mai multe ori, și mi s-a părut că-i e tare greu să mi se uite în ochi. Cît despre stareță, ea moțăia în strană.

Slujba se sfîrși cît ai bate din plame. După cîte mi s-a părut, maicilor nu prea le plăcea să stea în biserică. Au ieșit grăbite, gungurind ca un stol de păsări scăpate din colivie, și s-au risipit care încotro, alergînd, rîzînd, vorbind. Stareța s-a închis în chilie, iar sora Tereza s-a oprit dinaintea ușii, pîndindu-mă, ca și cum ar fi vrut negreșit să știe ce-am să fac. Am intrat în chilia mea. De-acolo am auzit abia peste cîtăva vreme închizîndu-se încetișor ușa chiliei sorii Tereza. Mi-a trecut prin minte că fata asta e geloasă pe mine și că se teme să nu-i răpesc locul pe care-l avea în bunăvoința și în prietenia stareței. Timp de mai multe zile în șir am căutat să aflu dacă nu cumva mă înșel ; și cînd n-am mai avut nici o îndoială că bănuiala mea e dreaptă, cînd i-am înțeles ușoarele porniri de mînie, temerile copilărești, încăpățînarea de-a se ține scai după mine, de a mă cerceta, de-a se găsi mereu între stareță și mine, de a ne curma convorbirile, de a-mi bagateliza calitățile, de a-mi scoate la iveală cusururile, dar mai cu seamă cînd am văzut-o palidă, cînd mi-am dat seama că suferă, că i s-a șubrezit sănătatea și chiar mintea, m-am dus la ea și am întrebat-o :

— Draga mea, ce-i cu tine ?

Ea nu mi-a răspuns. Venirea mea o uimise şi o pusese în încurcătură ; nu mai ştia nici ce să spună, nici ce să facă.

— Eşti nedreaptă cu mine ; spune-mi adevărul, nu cumva ţi-e teamă că mă folosesc de prietenia stareţei ca să te alung din inima ei ? Linişteşte-te ; am altă fire decît îţi închipui ; dacă aş avea norocul să cîştig încrederea stareţei...

— Vei dobîndi orice voieşti ; te iubeşte ; acum face pentru dumneata exact ce-a făcut, la început, pentru mine.

— Ei bine, fii sigură că n-am să-i folosesc încrederea decît ca s-o fac să te iubească şi mai mult.

— Crezi că e în puterea ta ?

— De ce nu ?

În loc să-mi răspundă, mi s-a aruncat de gît şi mi-a spus oftînd :

— Ştiu că n-ai nici o vină, îmi spun mereu asta ; totuşi, făgăduieşte-mi...

— Ce să-ţi făgăduiesc ?

— Că...

— Spune ; am să fac tot ce-am să pot.

Ea se codi, îşi acoperi ochii cu palmele şi-mi spuse, atît de încet, încît abia dacă o auzeam :

— Făgăduieşte-mi că ai s-o vezi cît ai să poţi mai rar...

Rugămintea ei mi s-a părut ciudată ; de aceea, nu m-am putut împiedica s-o întreb :

— Dar ce-ţi pasă dacă o văd rar sau des pe stareţă ? Eu nu m-aş supăra, oricît ai vedea-o. N-ar trebui să te superi nici tu ; nu ţi-e de ajuns că-ţi făgăduiesc să nu te vorbesc de rău în faţa ei, nici pe tine şi nici pe oricare alta ?

Drept răspuns, ea se depărtă de mine, se trînti pe pat şi-mi şopti îndurerată :

— Sînt pierdută !

— Pierdută ? De ce ? Pesemne că mă crezi fiinţa cea mai rea din lume !

Abia îi spusesem cuvintele acestea, cînd intră stareța. Fusese în chilia mea, nu mă găsise acolo ; mă căutase zadarnic prin toată mănăstirea ; dar nu-i dăduse prin gînd că m-aș putea afla la sora Tereza. De îndată ce maicile trimise după mine îi spuseră unde sînt, ea veni în goană. Ochii îi erau tulburi, și fața i se întunecase, dar o știam atît de schimbătoare ! Sora Tereza stătea, tăcută, pe pat ; eu rămăsesem în picioare. I-am spus :

— Dragă maică, iartă-mă c-am venit aici fără să-ți cer voie.

— E drept c-ar fi fost mai bine să-mi ceri.

— Mi-a fost milă de biata soră Tereza : o vedeam că suferă...

— Ce are ?

— Să spun ? Și de ce-aș tăcea, la urma urmei ? E doar un lucru care-i face cinste și arată cît îi ești de dragă. Bunăvoința pe care mi-ai arătat-o i-a înfricoșat dragostea ; se teme să nu-i iau locul în inima dumitale ; și gelozia asta, atît de curată, atît de firească și de măgulitoare pentru dumneata, o chinuia cumplit pe biata soră Tereza ; am venit s-o liniștesc.

După ce mă ascultă, stareța luă o înfățișare aspră și impunătoare, apoi spuse :

— Soră Tereza, te-am iubit și te mai iubesc încă ; n-am a mă plînge de tine și nici tu nu vei avea de ce să te plîngi ; dar nu îngădui pretențiile tale egoiste de-a nu mai vedea pe nimeni în afară de tine. Dezbară-te de ele, dacă nu vrei să stingi dragostea pe care ți-o mai păstrez și dacă n-ai uitat încă soarta maicii Agata... Apoi, întorcîndu-se spre mine, îmi zise : Agata e maica aceea înaltă și oacheșă, care, la slujbă, stă în fața mea. (Îmi dădea explicații fiindcă ieșeam atît de rar, trecuse atît de puțină vreme de cînd mă găseam în mănăstire și eram atît de nouă, încît n-ajunsesem să cunosc numele tuturor maicilor.) Pe urmă, stareța adăugă : O iubeam pe Agata, cînd a venit Tereza la noi, și am îndrăgit-o pe ea. Maica Agata a fost la fel de neliniștită, a făcut aceleași nebunii ; am prevenit-o, dar nu s-a îndreptat și m-am văzut silită, multă vreme, să iau măsuri aspre, care nu sînt de loc potrivite cu firea mea ; altfel, oricare dintre maici îți va spune că sînt bună și că nu pedepsesc

decît călcîndu-mi pe inimă... Şi, adresîndu-se sorii Tereza, stareţa vorbi iar : Copila mea, nu-mi place să mă superi, ţi-am mai spus-o o dată ; mă cunoşti. Nu mă face să-mi ies din fire !.... Apoi, sprijinindu-se cu o mînă pe umărul meu, îmi spuse : Hai, soră Suzana, condu-mă.

Am ieşit împreună. Sora Tereza vru să vină după noi, dar stareţa, întorcîndu-şi nepăsătoare capul peste umărul meu, îi porunci cu asprime :

— Intră în chilie, şi să nu mai ieşi pînă nu ţi-oi îngădui eu !

Tereza se supuse ; trînti uşa şi rosti cîteva cuvinte la auzul cărora stareţa tresări ; de ce-o fi tresărit, nu ştiu, fiindcă n-aveau nici un sens ; am văzut însă că se mîniase şi i-am spus :

— Maică dragă, dacă ţii puţin la mine, iart-o pe sora Tereza. Şi-a pierdut capul, nu mai ştie nici ce spune şi nici ce face.

— S-o iert ? Şi eu aş vrea s-o iert, dar ce-mi dai ?

— Ah ! maică dragă, cît de fericită aş fi să am ceva care să-ţi placă şi să-ţi domolească mînia.

Ea lăsă ochii în jos, roşi, oftă ; ai fi zis că e un îndrăgostit. Apoi, lăsîndu-se alene spre mine, ca şi cum ar fi cuprins-o ameţelile, îmi şopti : „Dă-mi fruntea să ţi-o sărut..." M-am plecat, şi mi-a sărutat fruntea. De atunci, de cîte ori se întîmpla să greşească vreo maică, stăruiam pe lîngă stareţă şi eram sigură că-i dobîndesc iertarea, pentru cine ştie ce nimicuri nevinovate ; o sărutare pe frunte sau pe gît, pe ochi sau pe obraji, pe gură sau pe mîini, pe sîni sau pe braţe, dar mai ales pe gură ; spunea că am respiraţia dulce, dinţii albi, buzele fragede şi rumene.

Şi zău, tare frumoasă ar mai trebui să fiu, dacă aş merita măcar o mică parte din laudele ei : căci despre fruntea mea spunea că e albă, netedă şi de-o formă încîntătoare ; despre ochii mei că sînt strălucitori, despre obraji că sînt rumeni şi dulci, despre mîini că sînt mici şi grăsuţe ; despre sîni că sînt tari ca marmura şi că au o linie admirabilă, despre braţele mele că sînt cum nu se poate mai bine făcute şi mai rotunjite ; spunea că am un gît cum nici o altă maică nu mai are şi că e de o frumuseţe desăvîrşită şi rară ; şi cîte şi mai cîte nu-mi

spunea ! Pe ici pe colo mai era şi cîte un pic de adevăr în spusele ei ; nu credeam chiar tot ce-mi spunea, dar cîte un pic tot mi se potrivea. Uneori, măsurîndu-mă din creştet pînă în tălpi, cu o privire pe care n-o mai văzusem în ochii altor femei, îmi spunea : „E o adevărată fericire că te-a chemat Dumnezeu în mănăstire. Altfel, cu chipul tău, ai fi dus la pierzanie toţi bărbaţii care te-ar fi văzut, şi-ai fi fost sortită iadului şi tu, odată cu ei. Dumnezeu ştie ce face."

Tot mergînd, ne apropiaserăm de chilia ei. Tocmai mă pregăteam să plec, dar ea m-a prins de mînă, spunîndu-mi : „Cu toate că e prea tîrziu să-mi povesteşti ce-ai îndurat la Sainte-Marie şi la Longchamp, hai, intră să-mi dai o lecţioară de clavir".

Am intrat după ea. Într-o clipă a deschis clavirul, şi-a pregătit caietul, a tras un scaun. Era tare sprintenă. M-am aşezat. Fiindcă se temea să nu-mi fie cumva răcoare, a luat o pernuţă de pe scaun, mi-a adus-o dinainte, s-a aplecat, mi-a prins picioarele şi mi le-a pus deasupra pernuţei ; pe urmă i-am cîntat cîteva melodii de Couperin, Rameau, Scarlatti. În timp ce cîntam, ea îmi dezgolise puţin gîtul, îşi pusese mîna pe umărul meu gol, şi vîrfurile degetelor pe sîni. Ofta. Părea că se înăbuşă, că o apasă ceva ; mai întîi mîna pe care mi-o ţinuse pe umăr mă strînsese tare, apoi nici n-o mai simţeai de uşoară, ca şi cum şi-ar fi pierdut vlaga şi viaţa, iar capul şi-l lipise de al meu. Tare trebuie să mai fi fost simţitoare şi tare trebuie să-i mai fi plăcut muzica nebunei acesteia, fiindcă de cînd sînt n-am mai văzut încă la nimeni ca un cîntec, două să aibă urmări atît de neobişnuite.

Aşa petreceam amîndouă, simplu şi plăcut, cînd, pe neaşteptate, uşa s-a deschis cu putere ; m-am speriat şi eu, şi stareţa. Era zăpăcita de sora Tereza, cu veşmintele mototolite, cu ochii tulburi ; s-a uitat la noi cu o stăruinţă ciudată. Îi tremurau buzele de nici nu putea vorbi măcar. Cînd şi-a revenit în fire, s-a aruncat la picioarele stareţei. M-am rugat şi eu împreună cu ea şi i-am dobîndit încă o dată iertarea. Stareţa a mustrat-o însă cum nu se poate mai aspru, zicîndu-i că-i ultima oară cînd

o iartă, cel puțin pentru astfel de greșeli. Apoi am ieșit amîndouă odată.

În drum spre chiliile noastre, i-am spus :

— Ia seama, dragă soră Tereza, să n-o superi pe stareță. Eu n-am să te părăsesc, dar din pricina asta o să mă bucur de mai puțină trecere în fața ei ; și-aș fi deznădăjduită să nu mai pot face nimic, nici pentru tine, nici pentru alta. Tu ce crezi ?

Nici un răspuns.

— De ce te temi de mine ?

Nici un răspuns.

— Oare nu poate maica stareță să ne iubească la fel de mult pe amîndouă ?

— Nu, nu, strigă ea, asta e cu neputință ; în curînd o să-i fie silă de mine, și am să mor de durere. Ah ! de ce-ai venit aici ? N-ai să fii nici tu fericită multă vreme, sînt sigură ; iar eu voi fi totdeauna nenorocită.

— Știu că e o mare nenorocire să pierzi bunăvoința stareței, i-am răspuns eu, dar există una și mai mare : aceea de a merita s-o pierzi ; tu n-ai nici o vină.

— Ah ! Doamne !

— Dacă te mustră cugetul pentru vreun păcat, trebuie să-l ispășești, și cel mai sigur mijloc e să înduri fără cîrtire pedeapsa.

— Nu știu, nu știu dacă am păcătuit ! Și-apoi tocmai ea să mă pedepsească !

— Tocmai ea, soră Tereza, tocmai ea ! Așa se vorbește despre o stareță ? Nu-i frumos ; nu-ți dai seama ce vorbești. Și sînt sigură că păcatul ăsta e mai greu decît cele care te chinuiesc.

— Ah ! Doamne ! Doamne !... suspină ea.

Apoi ne-am despărțit ; sora Tereza ca să plîngă în chilia ei, eu ca să mă gîndesc, în chilia mea, la ciudățeniile minții femeiești.

Iată unde duce sihăstria. Omul e născut să trăiască în lume ; desparte-l de ea, izolează-l și i se vor împrăștia gîndurile, i se va strica firea, îi vor răsări în inimă o mie de patimi ridicole ; în minte îi vor încolți gînduri smintite, așa cum încolțesc mărăcinii în pustiu. Lasă-l pe om în pădure, și-o să devină fiară ; iar dacă-l duci în mănăstire, unde pe lîngă sărăcie mai are de îndurat și

robia, va fi şi mai rău încă. Dintr-o pădure tot mai ieşi, dar din mănăstire niciodată ; în pădure eşti liber, iar în mănăstire eşti rob. Poate că ai nevoie de mai multă putere sufletească pentru a îndura singurătatea decît pentru a îndura sărăcia cea mai cruntă ; sărăcia înjoseşte, sihăstria te corupe. Cum e oare mai bine să trăieşti : ca un mîrşav sau ca un nebun ? Asta n-aş îndrăzni s-o hotărăsc. Dar e bine să te fereşti şi de una, şi de alta.

Pe zi ce trecea, vedeam cum creşte dragostea stareţei pentru mine. Cînd ne căutai, sau eu eram în chilia ei, sau ea în chilia mea. Dacă mă durea cît de puţin capul, mă trimitea la infirmerie, mă scutea de slujbe, îmi poruncea să mă duc devreme la culcare, nu-mi dădea voie să vin la slujba de dimineaţă.

În biserică, la masă, în timpul recreaţiei, nu pierdea niciodată prilejul să-mi dea dovezi de prietenie. În biserică, dacă se nimerea vreun verset drăgăstos şi duios, ea îl cînta pentru mine, sau dacă îl cînta altcineva, ea mă sorbea din ochi. La masă îmi trimitea întotdeauna cîte ceva care-i plăcuse îndeosebi ; în timpul recreaţiei mă ţinea pe după mijloc şi-mi spunea lucrurile cele mai dulci şi mai plăcute. Nu primea niciodată vreun dar, fără să-l împartă cu mine : ciocolată, zahăr, cafea, lichior, tutun, rufe, batiste, orice. Îşi golise chilia de tablouri, vase, mobile şi de-o mulţime de alte lucruri plăcute şi comode, ca s-o împodobească pe a mea ; aproape că nu se întîmpla să lipsesc un ceas măcar, fără ca la întoarcere să nu mă pomenesc îmbogăţită cu vreun dar. Cînd mă duceam la ea să-i mulţumesc, o cuprindea o bucurie de nedescris ; mă săruta, mă dezmierda, mă lua pe genunchi, îmi spunea toate tainele mănăstirii, şi îşi făgăduia o viaţă de mii de ori mai fericită decît viaţa pe care ar fi avut-o în lume, numai s-o iubesc eu. După asta se oprea, mă privea cu duioşie în ochi şi mă întreba :

— Îţi sînt dragă, soră Suzana ?

— Cum s-ar putea altfel ? Ar însemna să fiu nerecunoscătoare.

— Aşa e.

— Eşti atît de bună.

— Ştii de ce ? Fiindcă-mi placi...

Şi vorbind astfel, lăsa ochii în jos ; mîna cu care îmi cuprinsese mijlocul mă strîngea şi mai tare ; cealaltă mînă, pusă pe genunchii mei, apăsa şi mai mult ; mă trăgea spre ea ; îşi lipea obrazul de al meu, gemea, se răsturna în jilţ, tremura ; s-ar fi zis că vrea să-mi încredinţeze o taină şi nu îndrăznea ; o năpădeau lacrimile ; apoi îmi spunea :

— Ah, soră Suzana, tu nu mă iubeşti !

— Cum nu te iubesc, maică stareţă ?

— Nu, nu mă iubeşti !

— Spune-mi ce să fac, ca să-ţi dovedesc ?

— Ar trebui să ghiceşti singură.

— Mă tot gîndesc, dar degeaba ; nu ghicesc.

Ea tăcea, şi tăceam şi eu. Îşi dezgolise gîtul, îmi luase una din mîini, punîndu-şi-o pe sîni ; părea că simte o plăcere de nespus. Îmi cerea să-i sărut fruntea, obrajii, ochii şi gura, iar eu mă supuneam. Cred că nu făceam nici un rău prin asta ; dar plăcerea ei părea să crească tot mai mult, şi cum nici nu doream altceva decît să-i măresc, într-un fel nevinovat, fericirea, îi sărutam mereu fruntea, obrajii, ochii şi gura. Mîna pe care mi-o pusese pe genunchi mi se plimba pe deasupra veşmintelor, de la vîrfurile picioarelor pînă la şold, strîngîndu-mă cînd într-un loc, cînd într-altul ; ea mă îndemna, îngăimînd cuvintele, cu voce schimbată şi înceată, s-o mîngîi şi mai mult, iar eu o mîngîiam ; pînă cînd, la un moment dat, nu ştiu dacă de plăcere sau de mîhnire, s-a îngălbenit ca o moartă ; i s-au închis ochii, i s-a încordat tot trupul : buzele mai întîi i s-au strîns, acoperite de-o spumă subţire ; apoi i s-a descleştat gura, şi a gemut adînc, de credeam că-şi dă sufletul. M-am ridicat repede, crezînd că i-a venit rău ; voiam să ies, să chem în ajutor. Ea şi-a deschis, uşor, pleoapele şi mi-a spus : „Nevinovato ! Nu-i nimic ; ce vrei să faci ? Stai locului..." O priveam uimită, neştiind dacă să plec sau să mai rămîn. Ea îşi deschise din nou pleoapele ; nu mai putea de loc să vorbească ; mi-a făcut semn să mă apropii şi să-i stau iar pe genunchi. Nu ştiu ce se petrecea cu mine ; mă temeam, tremuram, îmi bătea inima, respiram greu, mă simţeam tulburată, sufocată, frămîntată, îmi era frică ; mi se părea că mă părăsesc puterile şi că sînt gata să mă pră-

bușesc ; cu toate astea, n-aș putea spune că mă simțeam rău. M-am apropiat de ea ; mi-a făcut din nou semn să-i stau pe genunchi ; am stat ; ea era ca moartă ; eu, ca și cum m-aș fi găsit pe pragul morții. Și am rămas multă vreme, și una și alta, în starea aceea nefirească. Dacă s-ar fi întîmplat să intre vreo maică, s-ar fi speriat, pe bună dreptate ; și-ar fi putut închipui sau că am leșinat amîndouă, sau că am adormit. Și totuși, buna mea stareță, fiindcă e cu neputință să fii atît de simțitoare și să nu fii bună, s-a dezmeticit. Stătea tot răsturnată în jilț ; ochii îi ținea tot închiși ; dar în obraji i se iviseră cele mai frumoase culori ; îmi prinse o mînă și mi-o sărută, iar eu i-am spus : „Vai maică, tare mi-a fost teamă..." Ea îmi zîmbi blînd, fără să deschidă ochii. „Oare nu ți-a fost rău ?"

— Nu.

— Eu așa am crezut.

— Nevinovata ! Ah ! Nevinovata scumpă ! Cît o iubesc !

Și vorbind astfel, se săltă, se așeză cum trebuie în jilț, mă strînse la piept, îmi sărută obrajii cu putere și mă întrebă :

— Cîți ani ai ?

— Aproape douăzeci.

— Cum se poate ! N-aș crede...

— Nu te mint, maică.

— Vreau să-ți cunosc toată viața ; ai să mi-o povestești ?

— Da, maică.

— Toată ?

— Toată.

— Acum s-ar putea să vină cineva ; hai să ne așezăm la clavir : Ai să-mi dai lecții.

Ne-am așezat ; dar nu știu cum s-a făcut că-mi tremurau mîinile, nu vedeam în caiet decît o încîlceală de note, și-mi era cu neputință să cînt. I-am spus stareței lucrul acesta ; ea a rîs și s-a așezat în locul meu, dar a fost și mai rău : i se muiaseră brațele de tot.

— Văd eu, copila mea, că nici tu nu ești în stare să-mi arăți și nici eu să învăț, îmi zise ea ; am cam oste-

nit și trebuie să mă odihnesc : Adio. Mîine aș vrea negreșit să știu tot ce s-a petrecut în sufletelul tău ; adio...

De obicei, cînd plecam, mă însoțea pînă la ușă și mă petrecea cu ochii cît ținea coridorul, pînă ajungeam în chilie ; atunci îmi arunca o sărutare, cu vîrfurile degetelor, și nu închidea ușa pînă ce n-o închideam eu pe-a mea ; de data asta, însă, abia dacă s-a ridicat ; n-a fost în stare decît să se mute în jilțul de lîngă pat ; s-a așezat în el, și-a pleoat capul pe pernă, mi-a trimis o sărutare și a închis ochii, iar eu am plecat.

Chilia mea se găsea aproape față în față cu chilia sorei Tereza ; ușa ei era deschisă ; sora Tereza mă aștepta ; m-a oprit și mi-a spus :

— Ah ! soră Suzana, te-ntorci de la stareță ?

— Da.

— Ai stat mult acolo ?

— Cît a vrut ea.

— Parcă îmi făgăduiseși altceva.

— Nu ți-am făgăduit nimic.

— Ai avea îndrăzneala să-mi spui ce-ai făcut acolo ?...

Cu toate că nu știam să fi făcut vreun lucru rău, vă mărturisesc totuși, domnule marchiz, că întrebarea ei m-a încurcat ; sora Tereza băgă de seamă, stărui, și atunci i-am răspuns :

— Soră dragă, poate n-o să mă crezi pe mine ; dar pe stareță ai s-o crezi ; am s-o rog pe ea să-ți spună.

— Soră Suzana, draga mea, mă opri ea speriată ; să nu faci una ca asta ; doar nu vrei să mă nenorocești ; stareța n-o să mi-o ierte niciodată ; n-o cunoști : e în stare să treacă de la cea mai mare duioșie la cruzime ; și nu știu ce m-aș face. Făgăduiește-mi că n-ai să-i spui nimic.

— Vrei să nu-i spun ?

— Te rog, în genunchi te rog. Sînd deznădăjduită, dar n-am încotro ; văd că trebuie să dau înapoi ; n-am încotro. Făgăduiește-mi că n-ai să-i spui nimic.

Am ridicat-o și i-am făgăduit ; ea m-a crezut și bine a făcut ; apoi am intrat fiecare în chilia ei.

Cînd am rămas singură, m-au prins gîndurile ; aș fi vrut să mă rog, dar mi-era cu neputință ; căutam să fac ceva ; începeam un lucru și-l lăsam ca să încep altul, pe care iar îl lăsam apoi, de îndată ; mîinile mi se opreau

singure ; nu mai eram în stare de nimic ; niciodată nu mă simțisem așa. Apoi mi s-au închis ochii ; și-am adormit puțin, deși nu dorm niciodată în timpul zilei. Cînd m-am trezit, mă tot întrebam ce s-o fi petrecut între stareță și mine, mă cercetam... Și tot întrebîndu-mă, mi s-a părut că încep să înțeleg... dar îmi veneau în minte niște gînduri atît de nedeslușite, de nebunești și de ridicole, încît le-am alungat. În cele din urmă, mi-am închipuit că stareța trebuie să fie bolnavă ; apoi m-am gîndit că, pesemne, boala ei se ia ; sora Tereza se molipsise, și aveam să mă molipsesc și eu.

A doua zi, după utrenie, stareța mi-a spus :

— Soră Suzana, astăzi nădăjduiesc că-mi vei povesti tot ce ți s-a întîmplat ; hai cu mine...

M-am dus. M-a așezat în jilțul de lîngă pat, iar ea și-a tras un scaun ceva mai mic ; fiindcă sînt înaltă și stăteam în jilț, stareța părea tare mică pe lîngă mine. Stătea atît de aproape, încît genunchii îmi intraseră între genunchii ei ; ea își rezemase coatele de pat. După o clipă de tăcere, i-am spus :

— Cu toate că sînt tînără, am avut multe de suferit ; în curînd se vor împlini douăzeci de ani de cînd m-am născut și tot douăzeci de cînd mă chinuiesc. Nu știu dacă am să-ți pot povesti totul și dacă te va răbda inima să mă asculți ; n-am avut decît necazuri, și cu părinții, și la mănăstirea Sainte-Marie, și la Longchamp ; peste tot numai necazuri ; de unde vrei să încep, maică ?

— De la început.

— Ar însemna să-ți povestesc întîmplări prea multe și prea triste, și n-aș vrea să te mîhnesc.

— N-ai grijă ; îmi place să plîng ; plînsul e cum nu se poate mai plăcut pentru o inimă duioasă. Trebuie să-ți placă și ție ; tu ai să-mi ștergi lacrimile, eu am să ți le șterg pe-ale tale, și așa ne vom simți fericite în mijlocul suferințelor ; cine știe la ce ne poate duce înduioșarea... Și vorbind astfel, ea mă privi de jos în sus, cu ochii umezi ; îmi luă mîinile ; se ghemui și mai mult lîngă mine, pînă ce ne-am lipit una de alta.

— Povestește-mi, copila mea ; te-ascult și simt cum mă apasă nevoia de-a mă înduioșa ; de cînd sînt nu m-am simțit atît de miloasă și de drăgăstoasă...

Am început, așadar, să-i spun povestea vieții mele, aproape la fel cum v-am scris-o și dumneavoastră. Nici nu vă puteți închipui cît a tulburat-o, cum a suspinat, cîte lacrimi a vărsat, cît de indignată a fost împotriva cruzilor mei părinți, împotriva netrebnicelor maici de la Sainte-Marie și de la Longchamp ; m-ar mîhni dacă li s-ar întîmpla măcar o parte din relele pe care stareța ar fi dorit să li se-ntîmple ; mie, uneia, mi-ar fi cu neputință să clintesc măcar un fir de păr din capul celui mai cumplit dușman. Uneori stareța mă întrerupea, se ridica, umbla de colo-colo, apoi se așeza la loc ; alteori își înălța brațele spre cer și-și ascundea fața în poala mea. Cînd i-am povestit despre temniță, despre cum au vrut să alunge diavolul din mine, despre biciuire, doar că n-a țipat ; iar cînd am terminat și am tăcut, ea a rămas cîtva timp rezemată de pat, cu fața ascunsă în velințe și cu brațele întinse deasupra capului ; iar eu i-am spus : „Maică, iartă-mă că te-am mîhnit : eu te-am prevenit, dar așa ai vrut..." „Afurisitele ! Fiarele !" striga ea. „Numai în mănăstiri poate exista atîta neomenie. Cînd se îmbină ura cu iritarea zilnică, nu mai știi pînă unde pot ajunge lucrurile. Ce bine că eu sînt blîndă ; iubesc toate maicile ; și ele au luat, una după alta, cîte o părticică din firea mea ; acum se iubesc între ele. Dar cum de-a putut sănătatea ta, atît de gingașă, să facă față atîtor cazne ? Cum de nu s-au zdrobit picioruşele și mînuțele astea ? Cum de nu s-a sfărîmat un organism atît de plăpînd ? Cum de nu s-a stins în lacrimi luciul ochișorilor ăstora ? Auzi, fiarele ! să-i lege brațele cu funii..." și-mi sărută brațele. „Să-nece în lacrimi ochișorii ăștia !..." Și mi-i sărută. „Să smulgă suspine și gemete din gurița asta !..." Și-mi sărută gura. „Să acopere cu norii mîhnirii un chip atît de încîntător !..." Și iar mă sărută. „Să ofilești trandafirii din obrăjorii ăștia !..." Și-mi mîngîia obrajii, și mi-i sărută. „Să urîțești asemenea căpșor ! Să-i smulgi părul ! Să-i încrețești fruntea cu necazuri !..." Și-mi sărută capul, fruntea, părul... „Au îndrăznit să sugrume un gît ca al ei și să sfîșie umerii ăștia !..." Și-mi descheia gulerul, îmi desfăcea rochia și vălul ; pletele mi se răspîndiseră pe umerii dezgoliți ; pieptul îmi era

aproape gol, și ea mă săruta pe gît, pe umerii dezgoliți și pe pieptul aproape gol.

Atunci mi-am dat seama, după tremurul care o apucase, după cum bîiguia cuvintele, după ochii ei rătăciți și după mîini, după genunchiul care i se împingea între genunchii mei, după ardoarea cu care mă strîngea și după puterea cu care mă ținea în brațe, că în curînd are s-o apuce din nou boala. Nu știu ce se petrecea în mintea mea, dar mă cuprinsese o teamă, un fior și o moleșeală care-mi adevereau bănuiala cum că boala ei ar fi molipsitoare.

I-am spus :

— Maică, uite în cel hal m-ai adus ! dacă vine cineva...

— Stai, stai, mi-a răspuns ea, cu vocea sugrumată ; n-o să vină nimeni...

Eu însă tot mă căzneam să mă ridic și să mă smulg de lîngă ea, zicîndu-i :

— Maică, maică, ia seama ! Iar ți se face rău. Îndură-te și lasă-mă...

Voiam să plec ; sînt sigură de asta ; dar nu puteam. Mă moleșisem de tot, mi se muiaseră genunchii. Stareța stătea jos ; eu mă ridicasem în picioare ; dar mă temeam să nu cad peste ea și s-o rănesc ; de aceea m-am așezat pe marginea patului și i-am spus :

— Maică, nu știu ce am, mi-e rău.

— Și mie, îmi răspunse ea, dar nu-i nimic, odihnește-te puțin, o să-ți treacă...

Și, într-adevăr, m-am potolit și eu și ea. Păream doborîte amîndouă ; eu îmi pusesem capul pe pernă ; ea și-l ținea pe genunchii mei, cu fruntea sprijinită în palme. Am stat așa cîteva timp ; la ce s-o fi gîndit stareța, nu știu ; dar eu, una, nu mă gîndeam la nimic și nici n-aș fi putut să mă gîndesc, atît de slăbită mă simțeam. Tăceam și una și alta cînd stareța îmi zise :

— Suzana, n-ai spus cumva că-ți era tare dragă prima stareță ?

— Ba da.

— Nu te iubea ea mai mult decît mine ; tu însă o iubeai mai mult... De ce nu-mi răspunzi ?

— Eram neferidită și-mi alina necazurile.

— Dar de unde ți se trage sila asta pentru călugărie ? Suzana, tu îmi ascunzi ceva.

— Iartă-mă, maică.

— Suzana, e cu neputință, drăguță cum ești — fiindcă ești foarte drăguță, fetița mea, nici nu-ți dai seama cît ești de drăguță — e cu neputință să nu ți-o fi spus nimeni pînă acum.

— Ba mi s-a spus, maică.

— Și cel ce ți-a spus-o nu-ți displăcea ?

— Nu.

— Îți plăcea ?

— De loc.

— Cum, nu ți-a tresărit niciodată inima ?

— Niciodată.

— Adică, vrei să spui că nu din pricina unei patimi tainice sau neplăcute părinților ai prins sila asta de mănăstire ? Hai, mărturisește-mi, sînt înțelegătoare.

— Nu prea am ce să mărturisesc.

— Atunci, te mai întreb o dată, de unde ți se trage sila de mănăstire ?

— De la viața călugărească, maică. Nu pot să sufăr îndatoririle, treburile ei, singurătatea, silnicia ; mi se pare că sînt născută pentru altceva.

— Și ce te face să simți asta ?

— Urîtul care mă năpădește. Mi-e urîtă mănăstirea.

— Chiar și mănăstirea noastră ?

— Da, maică ; chiar și ea, cu toată bunăvoința pe care mi-o arăți.

— Dar ce imbolduri, ce dorințe simți în sinea ta ?

— Nici unul.

— Te cred ; pari foarte potolită din fire.

— Sînt destul de potolită.

— Ești chiar rece.

— Asta nu știu.

— Cunoști lumea ?

— Puțin.

— Cu ce crezi că te-ar putea ea atrage ?

— Nu-mi dau bine seama ; dar trebuie să fie ceva.

— Nu cumva îți pare rău că nu ești liberă ?

— Și de asta îmi pare rău, și de multe alte lucruri.

— Care sînt lucrurile acelea ? Draga mea, spune-mi cinstit ; nu cumva ai vrea să te măriţi ?

— Nici vorbă că aş vrea mai mult să mă mărit decît să fiu călugăriţă.

— Şi de ce ai vrea mai mult ?

— Nu ştiu.

— Nu ştii ? Dar, ia spune-mi ce simţi cînd te găseşti în faţa unui bărbat ?

— Nimic ; dacă e deştept şi vorbeşte frumos, îl ascult cu plăcere ; dacă e chipeş, îl privesc.

— Şi nu-ţi bate inima ?

— Pînă acum a stat liniştită.

— Cum ? Vrei să spui că atunci cînd te soarbe din ochi un bărbat nu simţi nimic... ?

— Ba, cîteodată, mă simt stînjenită ; şi-mi cobor privirile.

— Nu te simţi de loc tulburată ?

— De loc.

— Dar simţurile, ce-ţi zic ?

— Nu le cunosc graiul.

— Cu toate astea, ele vorbesc.

— Se poate...

— Şi nu le înţelegi ?

— De loc.

— Cum ? Tu... simţurile au un grai atît de dulce ; n-ai vrea să-l auzi ?

— Nu, maică ; la ce mi-ar folosi ?

— Ţi-ar ajuta să-ţi împrăştii urîtul.

— Sau poate să mi-l măresc. Şi apoi, ce poate să însemne graiul simţurilor, aşa, fără nici un rost ?

— Cînd îl vorbeşti, te adresezi totdeauna cuiva ; orice-ai spune, e mai bine decît să fii singură, cu toate că nici singură nu e rău de loc.

— Nu înţeleg nimic din tot ce-mi spui.

— Dacă ai vrea, fetiţa mea, ţi-aş vorbi mai lămurit.

— Nu, maică, nu vreau. Nu ştiu nimic ; şi-mi place mai mult să nu ştiu decît să aflu lucruri care m-ar face poate şi mai nefericită decît sînt. N-am dorinţe, şi nici nu vreau să-mi descopăr unele pe care nu mi le-aş putea împlini.

— Şi de ce crezi că nu ţi le-ai putea împlini ?

— Cum aș putea oare ?
— Ca mine.
— Ca dumneata ! Dar nu e nimeni în mănăstire.
— Sînt eu, draga mea ; și mai ești tu.
— Ei și ? Ce-ți sînt eu ? Și ce-mi ești dumneata ?
— Cît ești de nevinovată !
— Da, maică, e adevărat că sînt nevinovată ; și mai bine aș muri decît să nu mai fiu.

Nu știu cu ce-au putut-o supăra vorbele mele, dar chipul stareței se schimbă pe dată ; părea serioasă, îngrijată ; își plecase privirile ; mîna de pe genunchii mei își slăbi mai întîi strînsoarea, apoi se retrase.

Am întrebat-o :

— Ce s-a întîmplat, maică ? Mi-a scăpat cumva vreo vorbă care te-a jignit ? Iartă-mă. M-am folosit de libertatea pe care mi-o făgăduiseși ; și nu mă gîndesc prea mult înainte de a-ți răspunde ; dar chiar dacă m-aș gîndi, ar fi totuna, ba poate și mai rău. Toate lucrurile despre care am vorbit îmi sînt necunoscute ! Iartă-mă...

Vorbindu-i astfel, am prins-o cu brațele de după gît și mi-am culcat capul pe umărul ei. Ea m-a prins în brațe și m-a strîns, drăgăstoasă. Am rămas așa cîteva clipe, apoi, recăpătîndu-și duioșia și seninătatea, stareța m-a întrebat :

— Ia spune, Suzana, cum dormi noaptea ?
— Foarte bine, mai ales de cîtăva vreme încoace.
— Adormi numaidecît.
— De obicei, da.
— Și cînd nu adormi numaidecît, la ce te gîndești ?
— La ce-a fost, la ce-o să mai fie ; uneori mă rog ; alteori plîng, mai știu eu ?
— Dar dimineața te trezești devreme ?
— Devreme.
— Și te scoli imediat ?
— Da.
— Va să zică, nu-ți place să visezi ?
— Nu.
— Și nici să lenevești ?
— Nu.
— Și nici să te bucuri de căldura patului ?
— Nu.

— Niciodată ?

După ce-a spus asta, s-a oprit puţin, şi bine a făcut ; ceea ce voia să mă întrebe nu se cuvenea, şi poate nici eu nu se cuvine s-o spun, dar m-am hotărît să nu tăinuiesc nimic.

— ...Nu te-ai simţit niciodată ispitită să-ţi priveşti frumuseţea trupului ?

— Nu, maică. Nu ştiu dacă sînt chiar atît de frumoasă pe cît îmi spui ; şi-apoi, chiar dacă aş fi, frumuseţea e pentru alţii, nu pentru sine.

— Nu te-ai gîndit niciodată să-ţi plimbi mîinile pe sînişorul ăsta, pe coapsele astea, pe pîntec, pe carnea asta atît de tare, de fragedă şi de albă ?

— O ! asta nu ; şi, dacă m-aş fi gîndit, nu ştiu cum aş fi mărturisit-o la spovedanie...

Nu-mi aduc aminte despre ce-am mai vorbit, cînd a venit o maică să anunţe că o caută cineva pe stareţă. Mi s-a părut că vestea a mîhnit-o şi că ar fi preferat să rămînă cu mine, deşi vorbele noastre nu preţuiau mare lucru ; totuşi ne-am despărţit.

Niciodată mănăstirea nu fusese atît de fericită, pe cît era de cînd venisem eu. Stareţa părea că-şi pierduse nestatornicia ; se spunea că schimbarea mi se datoreşte mie. În cinstea mea, a îngăduit mai multe zile de odihnă şi de aşa-numite sărbători ; în asemenea zile hrana e mai bună decît de obicei ; slujbele sînt mai scurte, şi tot răgazul dintre ele ţi-l petreci după voie. Dar vremurile astea fericite aveau să treacă şi pentru mine, şi pentru celelalte maici.

După scena pe care v-am zugrăvit-o, au urmat multe altele asemănătoare ; am să trec însă peste ele ; şi n-am să povestesc decît urmările celei mai sus-pomenite.

Stareţa începuse să fie neliniştită ; se posomorîse, se simţea slăbită, îşi pierduse tihna. Noaptea următoarea, pe cînd toată lumea dormea, iar mănăstirea zăcea cufundată în linişte, ea se sculă ; după ce rătăci cîtva timp de-a lungul coridoarelor, veni spre chilia mea. Cum nu dorm greu, am auzit-o venind. Stareţa se oprise. Făcuse totuşi destul zgomot, sprijinindu-se de uşă, ca să mă deştepte din somn chiar dacă aş fi dormit. N-am scos o vorbă însă ; şi mi s-a părut că aud un vaiet sau

un plînset : m-am înfiorat, apoi m-am hotărît să spun *ave* [1]. În loc să-mi răspundă, ea se depărtă binișor. După cîtva timp am auzit din nou pași ; vaietele și suspinele reîncepuseră ; am spus din nou *ave*, și pașii s-au depărtat pentru a doua oară. Apoi m-am liniștit și am adormit. Pe cînd dormeam, cineva a intrat și s-a așezat lîngă patul meu ; perdelele patului erau trase ; ființa care se furișase în chilia mea ținea o lumînare în mînă și, luminîndu-mi fața, mă privea cum dorm ; cel puțin așa am crezut, judecînd după cum stătea, atunci cînd mi-am deschis ochii ; și ființa aceea era stareța.

Am sărit în sus ; ea, văzînd că m-am speriat, îmi spuse :

— Suzana, eu sînt, nu-ți fie teamă...

Mi-am lăsat iar capul pe pernă și-am întrebat-o :

— Ce cauți, maică, atît de tîrziu, în chilia mea ? Ce te-a îndemnat să vii încoace ? De ce nu dormi ?

— Nu pot să dorm, îmi răspunse ea ; și multă vreme de-aici înainte n-am să mai dorm. Mă frămîntă vise rele ; abia închid ochii, că-mi și vin în minte chinurile pe care le-ai îndurat ; te văd pe mîinile fiarelor acelora ; îți văd părul împrăștiat pe obraz, îți văd picioarele însîngerate, făclia în mînă, funia la gît ; mi se năzare că vor să-ți ia viața ; tremur, mă înfior ; o sudoare rece îmi nepădește trupul ; vreau să-ți sar în ajutor ; strig, mă trezesc și aștept zadarnic să mă cuprindă iar somnul. Iată ce mi s-a întîmplat în noaptea asta ; m-am temut să nu fie un semn al cerului ; să nu ți se fi întîmplat vreo nenorocire ; m-am sculat, am venit lîngă ușa ta, am ascultat ; mi s-a părut că nu dormi ; ai vorbit, iar eu am plecat ; m-am întors din nou, și din nou ai vorbit ; de aceea, am plecat și de data asta ; m-am întors pentru a treia oară ; și crezîndu-te adormită, am intrat. Sînt de mult lîngă tine, temîndu-mă să nu te deștept ; am pregetat, mai întîi, dacă să trag sau nu perdelele ; voiam să plec, pentru a nu-ți tulbura odihna ; dar n-am fost în stare să mă împotrivesc ispitei de-a vedea cum se sfinte draga mea Suzana ; te-am privit ; frumoasă mai ești, și cînd dormi, și cînd nu dormi !

---

[1] Cuvînt latin de salut, folosit de catolici.

— Cît eşti de bună, maică !

— Am răcit ; dar fiindcă ştiu că nu i s-a întîmplat nimic rău fetiţei mele, cred c-am să pot dormi. Dă-mi mîna.

I-am dat-o.

— Cît de potolit îţi bate pulsul ! Nimic nu-l tulbură.

— Am somnul destul de lin.

— Fericito !

— Maică, să nu răceşti mai rău.

— Ai dreptate ; la revedere, frumoasa mea, la revedere, plec.

Totuşi n-a plecat, ci m-a privit ca şi pînă atunci ; din ochi îi curgeau lacrimi.

— Maică, am întrebat-o, ce ai ? Plîngi ; ce rău îmi pare că ţi-am vorbit despre necazurile mele !... Deodată ea închise uşa, stinse lumînarea şi se repezi la mine. Mă ţinea strîns, se culcase pe velinţă alături de mine, îşi lipise obrazul de obrazul meu, lacrimile ei îmi udau faţa ; suspinînd, îmi spunea cu glas plîngător şi întretăiat :

— Draga mea, fie-ţi milă de mine !

— Maică, am întrebat-o eu, ce ai ? Ţi-e rău ? Ce să fac ?

— Tremur, îmi răspunse ea, mă trec fiori ; simt un frig ca de gheaţă.

— Vrei să mă scol şi să-ţi las patul meu ?

— Nu ; dacă te scoli, n-aş mai avea nevoie de el ; desfă numai puţin velinţa, să mă apropii de tine, să mă încălzesc şi să mă tămăduiesc.

— Vai, maică, ne e oprit să facem una ca asta. Ce s-ar spune, dacă s-ar afla ? Am văzut maici pedepsite pentru fapte mai puţin grave. La mănăstirea Sainte-Marie s-a întîmplat ca o maică să se ducă noaptea în chilia altei maici, care-i era prietenă bună, şi nici nu pot să-ţi spun ce mai păcătoşenii se vorbeau pe seama ei. Duhovnicul m-a întrebat de cîteva ori dacă nu mi-a cerut vreo maică să doarmă cu mine, şi mi-a poruncit, cu toată străşnicia, să nu primesc. I-am spus că mă dezmierzi, fiindcă îţi socotesc dezmierdările cît se poate de nevinovate, dar el nu crede aşa ; nu ştiu cum de i-am uitat sfaturile ; aveam de gînd să ţi le spun şi dumitale.

— Draga mea, îmi răspunse ea, toată mănăstirea doarme ; n-o să afle nimeni nimic. Mie mi-e dat să răsplătesc sau să pedepsesc aici ; şi, orice ar spune duhovnicul, nu văd ce păcat e dacă o prietenă primeşte lîngă ea o altă prietenă pe care a cuprins-o neliniştea, s-a deşteptat, şi a venit, cu tot întunericul şi frigul de-afară, să vadă dacă nu i s-a întîmplat ceva celei pe care o îndrăgeşte. Suzana, acasă, la părinţi, nu te-ai culcat niciodată cu vreuna din surorile tale ?

— Niciodată, maică.

— Şi dacă s-ar fi ivit prilejul, n-ai fi făcut-o cu inima curată ? Dacă surioara ta, speriată şi pătrunsă de frig, ar fi venit să ceară un locşor lîngă tine, n-ai fi primit-o ?

— Cred că nu.

— Şi nu sînt eu maica ta scumpă ?

— Ba eşti ; dar nu mi-e îngăduit să te primesc.

— Draga mea, eu îi opresc pe ceilalţi, iar ţie îţi îngădui şi îţi cer chiar. Doar să mă încălzesc puţin şi plec. Hai, dă-mi mîna... I-am dat-o. Ia te uită, urmă ea, pipăie, vezi ; tremur, mă trec fiorii, sînt rece ca marmura... Şi chiar aşa era.

— O ! maică, i-am spus eu, ai să te îmbolnăveşti. Dar stai puţin, am să mă trag spre margine, iar dumneata ai să te aşezi în locul încălzit. M-am tras mai spre margine, am desfăcut velinţa, şi ea mi-a luat locul. O ! cît îi era de rău ! O scuturau frigurile din creştet pînă-n tălpi ; ar fi vrut să-mi vorbească, să vină mai lîngă mine, dar nu putea rosti un cuvînt măcar şi nici să se mişte. Îmi şoptea doar : „Suzana, draga mea, vino mai lîngă mine..." Îmi întindea braţele, şi cum mă întorsesem cu spatele, mă apucă binişor, şi mă trase lîngă ea ; apoi îşi trecu un braţ pe sub mine şi altul pe deasupra, zicîndu-mi :

— Am îngheţat ; mi-e atît de frig, încît mi-e teamă să te ating, ca să nu-ţi fac rău.

— Nu-ţi fie teamă, maică.

Atunci şi-a pus o mînă pe pieptul meu, iar cu cealaltă m-a cuprins de după mijloc ; îşi vîrîse picioarele pe sub ale mele, şi i le apăsam, ca să i le încălzesc ; iar draga de ea îmi spunea :

— Ah, prietenă scumpă, uită-te cît de repede mi s-au încălzit picioarele, fiindcă nimic nu le mai desparte de ale tale.

— Maică, de ce nu te încălzeşti peste tot, în acelaşi chip ?

— Dacă m-ai lăsat tu, m-aş încălzi.

Mă întorsesem cu faţa spre ea ; maica îşi ridicase cămaşa şi era cît pe-aci să mi-o ridic şi eu, cînd, pe neaştate, răsunară două bătăi puternice în uşă. Înfricoşate, am sărit eu de o parte a patului, iar stareţa de cealaltă. Am ascultat amîndouă şi am auzit cum cineva intra în chilia de-alături, mergînd în vîrful picioarelor.

— Ah ! am spus eu, e sora Tereza ; te-o fi văzut trecînd pe coridor şi intrînd la mine ; o fi ascultat şi-o fi auzit ce-am vorbit ; ce-o să zică ?

Simţeam că mor de frică.

— Da, ea e, spuse stareţa, mînioasă ; ea e, nici vorbă ; dar cred c-o să-şi aducă multă vreme aminte de îndrăzneala asta.

— Ah ! maică, o rugai eu, să n-o pedepseşti.

— Te las, Suzana, îmi răspunse ea ; noapte bună ; culcă-te şi dormi liniştită ; te scutesc de slujbă ; acum mă duc la smintită. Dă-mi mîna...

I-am întins mîna, pe deasupra patului ; ea a ridicat mîneca, mi-a dezgolit braţul şi l-a sărutat, suspinînd, de la vîrfurile degetelor pînă la umăr ; apoi a plecat, spunînd că are s-o înveţe minte pe nechibzuita care-a îndrăznit s-o tulbure. M-am îndreptat şi eu, îndată, spre celălalt capăt al patului, lîngă uşă, şi am ascultat ; stareţa intră la sora Tereza. Mă simţeam ispitită să mă duc s-o apăr pe sora Tereza, dacă cearta n-ar fi înteţit ; dar eram atît de năucită, mă simţeam atît de rău, încît am rămas în pat ; însă n-am putut adormi. Îmi închipuiam că de-acum întreaga mănăstire numai despre mine o să vorbească ; că întîmplarea asta, care la urma urmei mi se părea cît se poate de firească, va fi povestită cu tot felul de adausuri mincinoase ; că o să-mi fie mai rău decît la Longchamp, unde nici nu ştiam măcar de ce fusesem învinuită ; că greşeala noastră va ajunge la urechile superiorilor, că stareţa va fi înlocuită şi că vom fi amîndouă pedepsite cu asprime. Şi în timpul acesta pîndeam, cu

auzul ațintit, așteptînd ca stareța să iasă de la sora Tereza ; dar se pare că i-a fost tare greu să ducă lucrurile la capăt, căci a rămas acolo toată noaptea. Ce milă îmi era de stareță ! O știam doar numai în cămașă, goală, pătrunsă de mînie și de frig.

Dimineața, aș fi avut poftă să mă folosesc de scutirea dată și să rămîn în pat ; dar m-am gîndit că nu se cade. M-am îmbrăcat repede și-am intrat prima în biserică ; stareța și sora Tereza n-au venit la slujbă în dimineața aceea ; lipsa lor m-a bucurat mult, mai întîi pentru că nu m-aș fi simțit tocmai în largul meu lîngă sora Tereza ; și apoi, fiindcă scutirea ei de a veni la slujbă dovedea că dobîndise iertarea într-un fel care mă putea liniști. Și chiar așa era.

De-abia se terminase slujba, cînd stareța trimise după mine. M-am dus s-o văd ; era încă în pat și părea abătută ; cum am intrat, îmi spuse :

— Mi-a fost rău ; n-am închis ochii toată noaptea ; sora Tereza e nebună ; dacă mai face o dată cea făcut, o închid.

— Nu, maică, am rugat-o eu, să n-o închizi.

— Să văd cum s-o purta ; mi-a făgăduit c-o să se îndrepte, și o cred. Dar tu, soră Suzana, cum te mai simți ?

— Bine, maică.

— Te-ai odihnit vreun pic ?

— Foarte puțin.

— Mi s-a spus c-ai fost la slujbă ; de ce n-ai rămas în pat ?

— M-aș fi simțit prost ; și-apoi m-am gîndit că e mai bine să...

— N-ar fi fost nimic dacă rămîneai în pat. Acum, uite că m-a prins somnul ; te-aș sfătui să te duci și tu la culcare, afară doar dacă nu vrei un locșor lîngă mine.

— Îți mulțumesc din toată inima, dragă maică, dar sînt obișnuită să mă culc singură și n-aș putea dormi cu cineva lîngă mine.

— Atunci, du-te ; n-am să cobor la masă ; o să mi se aducă mîncarea aici ; poate n-o să mă scol toată ziua din pat. Am să te chem la mine, împreună cu încă vreo cîteva maici.

— Pe sora Tereza ai s-o chemi ? întrebai eu.
— Nu, îmi răspunse ea.
— Nu-mi pare rău de loc.
— De ce ?
— Nu știu, dar parcă mi-e frică să dau ochi cu ea.
— Liniște-te, fetița mea ; îți spun eu că ea se teme mai mult de tine decît te temi tu de ea.

Am plecat să mă odihnesc. După masă m-am dus la stareță, unde am găsit adunate o mulțime de maici, cele mai tinere și mai drăguțe din mănăstire ; celelalte fuseseră s-o vadă și plecaseră. Vă asigur, domnule marchiz, că dumneavoastră, care vă pricepeți la pictură, v-ar fi plăcut să vedeți un asemenea tablou : închipuiți-vă un grup de zece-douăsprezece femei dintre care cea mai tînără putea să aibă cam cincisprezece ani, iar cea mai vîrstnică n-avea mai mult de douăzeci și trei ; închipuiți-vă, în mijlocul lor, o stareță de aproape patruzeci de ani, albă, fragedă, plinuță, stînd pe jumătate culcată, cu o gușă care nu-i venea rău de loc, cu brațele bine rotunjite, cu degetele ca niște fuse pline peste tot de gropițe ; cu ochii negri, mari, vii și drăgăstoși, aproape niciodată închiși de tot, ci mijiți, ca și cum stăpînei lor i-ar fi fost lene să-i deschidă ; cu buzele fragede și trandafirii, cu dinții albi ca laptele, cu obrajii cît se poate de frumoși, și cu un cap drăgălaș, înfundat în perne moi și adînci ; stareța își întinse alene brațele, sprijinindu-și coatele în niște pernuțe. Eu stăteam pe marginea patului, fără să fac nimic ; alta stătea într-un jilț, ținînd în poală o broderie la care lucra ; unele, așezate pe lîngă ferestre, împleteau dantele ; altele stăteau pe podea, deasupra pernuțelor luate de la scaune, și coseau, brodau, torceau sau depănau la vîrtelniță. Cîteva erau blonde, cîteva oacheșe ; și cu toate că nu semănau de loc una cu alta, toate erau frumoase. Și firile le aveau tot atît de deosebite, pe cît erau chipurile ; una era liniștită, alta zglobie, una serioasă, alta visătoare sau tristă. După cum v-am spus, toate lucrau, în afară de mine. Nu era greu să deosebești prietenele, printre indiferente și dușmance ; prietenele stăteau una lîngă alta sau față în față și, lucrînd, vorbeau între ele, se sfătuia, se priveau pe furiș, își strîngeau degetele, sub cuvînt că-și împru-

mută vreun ac sau vreo foarfecă. Stareța le privea pe rînd, dojenind-o pe una că e prea sîrguincioasă, pe alta că e nepăsătoare, pe alta că e tristă ; le cerea lucrul, le lăuda sau le mustra ; uneia îi potrivea vălul : „Prea e căzut pe frunte... Prea îți acoperă fața, și nu ți se văd obrajii... Cutele astea nu vin ca lumea..." Le împărțea tuturor fie dojeni blînde, fie dezmierdări.

Pe cînd ele lucrau astfel, am auzit cîteva bătăi ușoare în ușă și m-am dus să văd cine-i. Stareța îmi spuse :

— Să vii înapoi, soră Suzana.

— Vin, maică.

— Să nu uiți, fiindcă am să-ți spun ceva important.

— Mă întorc îndată...

În coridor, am dat de biata soră Tereza. Am stat un timp tăcute, amîndouă ; apoi am întrebat-o :

— Soră, nu cumva pe mine mă căutai ?

— Ba da.

— Cu ce te-aș putea ajuta ?

— Am să-ți spun. Maica stareță e din nou supărată pe mine ; credeam că mă iertase, și aveam de ce să cred asta ; dar uite că v-ați adunat toate, afară de mine, la ea, iar mie mi s-a poruncit să nu vin.

— Ai vrea să intri și tu ?

— Da.

— Să-i cer voie stareței ?

— Da.

— Așteaptă puțin, prietenă dragă ; mă duc îndată.

— Adevărat ? Ai să-i vorbești de mine ?

— Negreșit ; de ce nu ți-aș făgădui să-i vorbesc și, o dată ce ți-am făgăduit, de ce n-aș face-o ?

— Ah ! spuse Tereza, privindu-mă duios, o iert, o iert că te place atît de mult ; ești încîntătoare ; ai cel mai frumos suflet și cel mai frumos trup...

Mă bucuram că-i pot fi de folos. Am intrat în cameră. O altă soră îmi luase locul pe marginea patului stareței, cît timp lipsisem, și stătea aplecată, cu cotul sprijinit între pulpele ei, arătîndu-i lucrul ; stareța, abia ridicînd pleoapele, aproape fără s-o privească, îi spunea da sau nu ; și, cum stăteam în picioare lîngă ea, nici nu mă observă măcar. Dar își reveni curînd din visare. Sora care-mi luase locul se ridică și mi-l lăsă mie ; m-am

așezat, apoi, aplecîndu-mă binișor spre stareță, care se săltase puțin între perne, am tăcut, privind-o ca și cum aș fi vrut s-o rog ceva.

— Ce-i cu tine ? mă întrebă ea. Spune-mi, ce vrei ? Doar știi bine că fac orice pentru tine.

— Sora Tereza...

— Înțeleg. Sînt foarte supărată pe ea ; dar fiindcă pui tu o vorbă bună, am s-o iert ; du-te și cheam-o.

Am dat fuga. Biata măicuță aștepta la ușă ; i-am spus să intre, și m-a ascultat, tremurînd, cu ochii plecați ; ținea în mînă o bucată de mătase prinsă de-un tipar, dar o scăpă jos de cum intră pe ușă ; am strîns mătasea ; am luat-o pe sora Tereza de mînă și-am dus-o la stareță. Ea căzu în genunchi ; îi apucă o mînă și i-o sărută, suspinînd și lăcrimînd din belșug ; apoi îmi prinse o mînă și, unind-o cu a stareței, le sărută pe amîndouă. Stareța îi făcu semn să se ridice și să stea unde-o vrea ; Tereza se supuse. Ni se aduse o gustare. Stareța se ridică din pat ; nu s-a așezat lîngă noi, dar s-a plimbat tot timpul în jurul mesei, cînd punînd mîna pe capul uneia, dîndu-i-l încetișor pe spate și sărutîndu-i fruntea, cînd ridicînd gulerul alteia, punîndu-i mîna dedesubt și rămînînd sprijinită de spătarul scaunului ; cînd trecînd la o a treia, mîngîind-o, sau atingîndu-i gura cu degetele ; abia dacă gusta, cu vîrful buzelor, din mîncarea adusă și o împărțea uneia sau alteia dintre maici. După ce se plimbă așa un timp, stareța se opri în fața mea, privindu-mă cu ochii înduioșați și drăgăstoși ; celelalte se uitau toate în jos, de parcă s-ar fi temut să n-o stînjenească sau să n-o supere, și mai ales sora Tereza... Cînd s-a sfîrșit gustarea, m-am așezat la clavir și am acompaniat două maici care n-aveau multă pricepere, dar aveau glas frumos și cîntau cu gust și cu simțire. Am cîntat apoi și eu, acompaniindu-mă singură. Stareța se așezase la picioarele clavirului și părea că-i place nespus de mult să mă vadă și să mă audă ; celelalte ascultau, în picioare, nefăcînd nimic sau lucrînd mai departe. A fost o petrecere cum nu se poate mai plăcută. Cînd s-a sfîrșit, toate măicuțele au plecat.

Aș fi plecat și eu odată cu celelalte, dar stareța mă opri.

— Cît e ceasul ? mă întrebă ea.

— Aproape șase.

— Cîteva dintre cele mai de încredere maici au să se întoarcă peste o clipă, două. M-am gîndit la ce mi-ai povestit despre Longchamp ; le-am spus și lor ce gîndeam ; și ne-am înțeles toate să-ți propunem ceva. E cu neputință să dăm greș ; și, dacă izbutim, mănăstirea va cîștiga ceva, iar ție o să-ți facă plăcere.

La șase, maicile de încredere intrară în chilie ; sigur că mai întîi de toate trebuiau să știe să păstreze o taină ; și, ca în toate mănăstirile, însușirea aceasta o au maicile îmbătrînite și hodorogite de-a binelea ; m-am ridicat în picioare :

— Soră Suzana, nu mi-ai spus tu oare că zestrea cu care ai venit aici ai avut-o datorită domnului Manouri ?

— Ba da, maică.

— Va să zică, nu m-am înșelat ; și maicile de la Longchamp au rămas stăpîne pe zestrea cu care ai intrat la ele ?

— Așa e, maică.

— Nu ți-au dat nimic înapoi ?

— Nu, maică.

— Și nu-ți plătesc nici o pensie ?

— Nu, maică.

— E nedrept ; asta le-am spus și maicilor de față, iar ele gîndesc, ca și mine, că ești în drept să le ceri celor din Longchamp fie să-ți înapoieze zestrea, în folosul mănăstirii noastre, fie să-ți facă un venit din ea. Ceea ce domnul Manouri a făcut pentru tine n-are nimic a face cu ceea ce-ți datorează maicile din Longchamp ; doar nu ți-a strîns zestrea pe cheltuiala lor.

— Nu, maică, dar, pentru mai multă siguranță, cel mai bun lucru ar fi să i se scrie.

— Fără îndoială ; dar dacă răspunsul lui o să fie cel pe care-l dorim noi, iată ce vrem să-ți propunem : în numele tău mănăstirea noastră o să dea în judecată mănăstirea din Longchamp ; asta se va face pe cheltuiala mănăstirii noastre, fiindcă n-o să fie cine știe ce, întrucît s-ar părea că domnul Manouri nu va refuza să se ocupe de întreaga afacere ; iar dacă vom cîștiga, mănăstirea o să împartă pe din două cu tine, fie zestrea, fie ve-

nitul. Ce părere ai, soră ? De ce taci ? La ce te gîndeşti ?

— Mă gîndesc că oricît m-au chinuit maicile din Longchamp, mi-ar părea rău dacă şi-ar închipui că vreau să mă răzbun.

— Nu-i vorba de nici o răzbunare, ci de-a le cere ceea ce sînt datoare să-ţi dea.

— Iar să fac zarvă ?

— Nici nu te gîndi la una ca asta ; o să facem aşa fel, încît să nu fie de loc vorba despre tine. Şi-apoi mănăstirea noastră e săracă, iar cea din Longchamp e bogată. Vei fi binefăcătoarea noastră, măcar atît timp cît vei trăi ; deşi nu de asta am vrea să te avem cît mai mult printre noi ; doar ştii foarte bine cît te iubim...

Şi toate celelalte adăugară într-un glas :

— Cum ar fi cu putinţă să n-o iubească cineva ? E desăvîrşită.

— S-ar putea oricînd să-mi sfîrşesc zilele, şi starea care va urma poate să nu mai aibă aceleaşi simţăminte pentru tine ; ah, sînt sigură că n-o să le aibă. S-ar putea întîmpla să te încerce vreo boală sau vreun necaz, şi e bine să ai la îndemînă cîţiva bani cu care să te ajuţi singură sau să-i îndemni pe alţii să-ţi dea o mînă de ajutor.

— Dragele mele surori, le-am răspuns eu, voi ţine seama de tot ce-aţi avut bunăvoinţa să-mi spuneţi ; mai sînt şi alte lucruri peste care mi-e şi mai greu să trec ; dar sînt hotărîtă să nu mă dau în lături de la nici o jertfă, de vreme ce mi-o cereţi. Singura îngăduinţă pe care v-o cer la rîndul meu este să nu începeţi nimic pînă nu staţi de vorbă, în faţa mea, cu domnul Manouri.

— Asta dorim şi noi. Vrei să-i scrii chiar tu ?

— Cum crezi, maică.

— Scrie-i ; şi ca să terminăm odată, fiindcă mă plictisesc de moarte asemenea treburi, scrie-i chiar acum.

Mi-au dat pana, cerneala şi hîrtia, şi l-am rugat fără zăbavă pe domnul Manouri să binevoiască a veni la Arpajon, de îndată ce-i vor îngădui treburile ; i-am scris că am nevoie din nou de sfatul şi de sprijinul său, într-o

chestiune destul de însemnată etc. Consiliul de față citi scrisoarea, o aprobă și o trimise.

Peste cîteva zile, sosi și domnțul Manouri. Stareța îi arătă mai întîi despre ce e vorba ; el nu șovăi nici o clipă să fie de aceeași părere cu noi ; au socotit neîntemeiate mustrările mele de conștiință ; și s-a hotărît ca a doua zi să fie trimisă o notificare către maicile din Longchamp. Așa s-a și făcut ; și iată că, deși acest lucru nu-mi convenea, numele mi-a apărut din nou în memorii, în acte, în ședințe, împreună cu amănunte, bănuieli, minciuni și toate murdăriile care pot ponegri o ființă în ochii judecătorilor și o pot face vrednică de hulă în ochii tuturor. De ce, domnule marchiz, de ce li se dă voie avocaților să defăimeze cum le place ? Oare nu există justiție și împotriva lor ? Dacă aș fi știut cîte amărăciuni are să-mi aducă procesul, vă jur că n-aș fi îngăduit niciodată să fie deschis. Au mers pînă acolo, încît au avut grijă să trimită cîtorva maici din mănăstirea noastră scrierile îndreptate împotriva mea. Cînd le căutai, maicile veneau să-mi ceară amănunte despre grozăviile care n-aveau nici umbră de adevăr în ele. Și cu cît le spuneam că nu știu nimic, cu atît mă credeau mai vinovată ; fiindcă nu dădeam nici o lămurire, nu mărturiseam nimic și negam totul, își închipuiau că totul e adevărat ; zîmbeau, îmi spuneau vorbe cu două înțelesuri, dar cît se poate mai jignitoare ; și ridicau din umeri cînd era vorba despre nevinovăția mea. Iar eu plîngeam, eram deznădăjduită.

Un necaz nu vine niciodată singur. A sosit și timpul spovedaniei. Primele dezmierdări ale stareței le mărturisisem mai demult ; duhovnicul mă oprise atunci, cu toată asprimea, s-o mai las să mă mîngîie ; dar cum puteam refuza un lucru care-i plăcea atît de mult ființei sub a cărei stăpînire mă aflam, mai ales cînd eu însămi nu vedeam nimic rău în el ?

Duhovnicul despre care vă vorbesc va juca un rol însemnat în restul memoriilor mele ; de-aceea, cred că e nimerit să-l cunoașteți.

E un călugăr franciscan și se numește părintele Lemoine ; n-are mai mult de patruzeci și cinci de ani. E un bărbat chipeș, cum rar întîlnești, cu o față blîndă, senină,

deschisă, veselă, atunci cînd uită că trebuie să fie sever ; dar cînd își aduce aminte, fruntea i se încrețește, sprîncenele i se zbîrlesc, privirea i se pleacă, și toată făptura lui devine gravă. Nu cunosc doi oameni care să se deosebească mai mult unul față de altul pe cît se deosebește părintele Lemoine cînd e la altar, de părintele Lemoine cînd e la vorbitor, singur sau împreună cu alții. De altfel, cam așa sînt toate fețele bisericești ; uneori m-am surprins chiar pe mine însămi, oprindu-mă dintr-o dată înainte de-a mă arăta la grilaj, aranjîndu-mi vălul, bentița, potrivindu-mi chipul, ochii, gura, palmele, brațele, portul, mersul, luînd o ținută sfioasă și păstrînd-o mai mult sau mai puțin, după cei cu care trebuia să stau de vorbă. Părintele Lemoine e înalt, bine făcut, vesel și tare binevoitor, cînd nu se controlează ; vorbește minunat ; în mănăstire trece drept un mare teolog, iar în lume drept un mare predicator ; cînd vorbește, te farmecă. E foarte cult, știe o mulțime de lucruri, chiar dintre cele lumești ; are o voce nespus de frumoasă, cunoaște muzica, istoria ; știe cîteva limbi străine ; e doctor de la Sorbona. Deși e încă tînăr, a trecut prin toate demnitățile de frunte ale franciscanilor. Cred că nu e intrigant, și-i lipsit de ambiții ; confrații săi îl iubesc. A cerut stăreția mănăstirii din Etampes, ca pe-o muncă liniștită, în care ar fi putut duce la capăt, nestingherit, studiile începute ; și a devenit stareț. Pentru oricare mănăstire, alegerea unui duhovnic e mare lucru : trebuie să te conducă un om important și de seamă. Mănăstirea noastră a făcut tot ce s-a putut ca să-l aibă duhovnic pe părintele Lemoine și a izbutit să-l aducă măcar din cînd în cînd.

În ajunul sărbătorilor, i se trimitea trăsura, și el venea. Atunci să fi văzut frămîntare pe maicile care-l așteptau ! Cum se mai înveseleau, cum se mai reculegeau, cum mai lucrau să-și pregătească spovedania, cum își dădeau silința s-o prelungească pe cît se poate !

Era în ajunul Rusaliilor. Se aștepta sosirea părintelui Lemoine. Stareța băgă de seamă că sînt tulburată, și-mi vorbi. Nu i-am ascuns cauza tulburării mele ; mi s-a părut că ea e și mai speriată decît mine, deși făcea tot ce putea ca să nu văd asta. Despre părintele Lemoine mi-a

spus că e un caraghios ; a rîs de neliniștea mea ; m-a întrebat dacă, după cîte cred eu, duhovnicul ar putea ști mai mult decît noi despre nevinovăția și simțămintele noastre și dacă mă simt cumva vinovată. I-am răspuns că nu. „Ei bine, îmi spuse atunci stareța, eu sînt mai mare aici, și trebuie să mi te supui ; îți poruncesc să nu-i pomenești nimic duhovnicului despre toate prostiile astea. Și-apoi, de ce te-ai spovedi, cînd n-ai de mărturisit decît niște nimicuri ?"

Dar iată că părintele Lemoine sosi ; și mă pregăteam pentru spovedania pe care maicile mai grăbite o și începuseră. Cînd mi-a venit rîndul, stareța m-a luat deoparte și mi-a spus :

— Soră Suzana, m-am gîndit la toate cîte mi le-ai spus ; întoarce-te în chilie, nu vreau să te spovedești astăzi.

— De ce, maică ? am întrebat-o eu. Mîine e sărbătoare, și se împărtășesc toate : ce-au să creadă despre mine, dacă am să fiu singura care n-o să mă apropii de sfînta masă ?

— Creadă ce-or vrea, dar n-o să te duci la spovedanie.

— Maică, o rugai eu, dacă m-ai iubi cu adevărat, nu mi-ai da pedeapsa asta cumplită ; fii milostivă.

— Nu, nu, mi-e cu neputință, cine știe ce buclucuri ai să-mi faci cu hudovnicul, și n-am poftă de necazuri.

— Maică, n-am să-ți fac nici un necaz.

— Atunci făgăduiește-mi că... Adică nu ; n-are nici un rost ; mai bine vino mîine dimineață în chilia mea și spune-mi cu ce-ai greșit ; n-ai săvîrșit nici un păcat pentru care să nu-ți pot da iertare ; și după aceea te poți împărtăși, laolaltă cu celelalte. Hai, du-te.

Așadar, m-am închis în chilie, tristă, neliniștită, pradă gîndurilor, neștiind ce să fac, dacă să mă duc la părintele Lemoine fără voia stareței, dacă să mă mulțumesc ca dezlegarea să-mi fie dată numai de stareță, dacă să mă împărtășesc laolaltă cu celelalte maici, sau dacă să fug de împărtășanie, orice mi s-ar zice.

Cînd s-a întors, stareța se spovedise ; iar părintele Lemoine o întrebase dacă nu sînt cumva bolnavă, fiindcă nu dăduse ochi cu mine ; nu știu ce i-o fi răspuns ea,

dar urmarea a fost că duhovnicul mă aştepta la spovedanie.

— Dacă trebuie, du-te, mă îndemnă stareţa, dar mai întîi făgăduieşte-mi că n-ai să-i spui nimic. Pentru că şovăiam, ea stărui. Nebună mai eşti ! Ce rău vrei să fie dacă nu mărturiseşti un păcat pe care nu l-ai săvîrşit ?

— Dar ce păcat fac dacă îi mărturisesc ?

— Nici unul, numai că n-ar fi bine. Cine ştie dacă duhovnicului n-au să i se pară importante nimicurile astea ? Aşa că, făgăduieşte-mi...

Tot mai stăteam în cumpănă, dar pînă la urmă i-am făgăduit să nu spun nimic, dacă n-am să fiu întrebată, şi m-am dus.

M-a spovedit, şi-am căutat să tac, dar m-a întrebat duhovnicul, aşa că nu i-am ascuns nimic. Mi-a pus o mulţime de întrebări ciudate, pe care nici acum, cînd mi le amintesc, nu le înţeleg de loc. Cu mine s-a purtat blînd ; dar despre stareţă a spus nişte cuvinte înfricoşătoare ; a numit-o ticăloasă, desfrînată, călugăriţă netrebnică, buruiană vătămătoare, suflet păcătos ; şi m-a legat, sub pedeapsa celui mai mare păcat, să nu rămîn niciodată singură cu ea, să nu-i mai rabd nici un fel de dezmierdare.

— Părinte, i-am spus eu, dar cum să fac ? E doar stareţa noastră şi poate intra la mine sau mă poate chema la ea cînd vrea.

— Ştiu, ştiu, şi tocmai asta mă mîhneşte. Copila mea, lăudat fie cel de sus, că te-a ajutat să-ţi păstrezi curăţenia pînă acum ! Nu îndrăznesc să-ţi vorbesc mai limpede, de teamă să n-ajung eu însumi părtaşul netrebnicei stareţe şi să ofilesc prin suflarea otrăvită care mi-ar ieşi fără voie din gură o floare gingaşă pe care n-o poţi păstra proaspătă şi neîntinată pînă la vîrsta ta decît prin ocrotirea cu totul deosebită a Domnului ; dar îţi poruncesc să te fereşti de stareţă, să te lepezi de dezmierdările ei, să nu intri niciodată singură în chilia ei, să închizi uşa chiliei tale, mai cu seamă noaptea ; iar dacă intră fără voia ta, să te ridici din pat, să dai fuga în coridor, să strigi, la nevoie să cobori dezbrăcată pînă la picioarele altarului, să umpli mănăstirea cu strigăte şi să faci tot ce dragostea pentru Dumnezeu, teama de ticălo-

şie, sfinţenia stării tale şi grija de a-ţi izbăvi sufletu te-ar împinge, dacă diavolul însuşi ţi-ar ieşi în cale s te-ar urmări. Da, fiica mea, diavolul ; aşa sînt silit să ţi-o înfăţişez pe stareţă ; e prăbuşită în prăpastia ticăloşiei s caută să te afunde şi pe tine ; ba poate că ai fi şi ajun acolo, dacă n-ar fi înspăimîntat-o şi n-ar fi oprit-o nevinovăţia ta. Apoi, ridicîndu-şi ochii spre cer, părintele Lemoine adăugă : „Doamne, păzeşte şi de-acum înainte copila aceasta... Hai, spune cu mine : *Satana, vade retro, apage, Satana*[1]. Iar dacă te întreabă nefericita de stareţă, spune-i tot, repetă-i cuvintele mele ; spune-i că mai bine nu s-ar fi născut, sau că ar fi mai bine dacă s-ar prăbuşi în iad, luîndu-şi singură viaţa.

— Părinte, îl întrebai eu, n-ai spovedit-o chiar dumneata, adineauri ?

El nu-mi răspunse ; ci, oftînd din adînc, îşi puse palmele pe unul din pereţii chiliei duhovnice şi-şi sprijini fruntea în ele, ca un om copleşit de durere ; şi rămase aşa multă vreme. Nu ştiam ce să mai cred ; îmi tremurau genunchii, mă simţeam mai buimăcită, mai năucă decît vă puteţi închipui. Eram asemeni unui călător rătăcind în beznă printre prăpăstii nevăzute şi auzind din toate părţile voci subpămîntene carei strigă : „S-a sfîrşit cu tine".

Mai apoi, privindu-mă liniştit şi blînd, duhovnicul mă întrebă :

— Cu sănătatea cum o duci ?

— Bine, părinte.

— Nu te-ar osteni prea mult o noapte de veghe ?

— Nu, părinte.

— Atunci să nu te culci la noapte, mă sfătui el ; cum iei masa, să te duci în biserică, să îngenunchezi dinaintea altarului şi să-ţi petreci noaptea în rugăciuni. Nici nu-ţi dai seama prin ce primejdie ai trecut : să-i mulţumeşti Domnului că te-a scăpat ; iar mîine să vii la împărtăşanie, odată cu celelalte maici. Nu-ţi dau altă ispăşire decît să stai departe de stareţă şi să fugi de mîngîierile ei înveninate. Du-te ; am să mă rog şi eu pentru

[1] Piei, Satano, depărtează-te (lat.).

tine. Cîtă tulburare mi-ai pricinuit ! Văd de pe acum urmările sfatului pe care ţi l-am dat ; dar am fost nevoit să-l dau, şi pentru tine, şi pentru mine. Dumnezeu e mare ; şi legea lui e una singură.

Nu-mi amintesc, domnule, decît foarte nedesluşit tot ce mi-a spus. Acum, cînd cumpănesc vorbele lui, aşa cum vi le-am scris, cu spaima care m-a cuprins ascultîndu-le, mi se pare că nu există asemănare între ele ; dar asta e din pricină că nu-mi amintesc decît frînturi de cuvinte dezlînate, din pricină că am uitat o mulţime dintre ele ; pentru că pe multe nu le-am înţeles şi pentru că nu vedeam şi nici acum nu văd nimic de seamă în lucrurile împotriva cărora el se ridicase cu cea mai mare străşnicie. De pildă, ce i se păruse ciudat în scena cu clavirul ? Oare nu există fiinţe pe care muzica să le mişte atît de adînc ? Chiar mie mi s-a spus că unele arii, unele modulaţii, mă preschimbau cu desăvîrşire, că ascultîndu-le sau cîntîndu-le îmi ieşeam parcă din mine şi nu mai ştiam pe ce lume trăiesc ; nu cred că atunci eram mai puţin nevinovată. De ce nu s-ar fi putut întîmpla la fel şi cu stareţa, care, fără îndoială, cu toată sminteala şi nestatornicia ei, era una din femeile cele mai simţitoare din lume ? Ştiu prea bine că ea nu putea să asculte o povestire cît de cît înduioşătoare fără să izbucnească în lacrimi ; cînd i-am povestit suferinţele mele, ajunsese într-o stare de-ţi făcea milă. De ce nu găseau că şi milostenia ei este o ticăloşie ? Şi întîmplarea din noaptea aceea, al cărei sfîrşit duhovnicul l-a aşteptat cuprins de groază... Fără doar şi poate, omul acesta e prea aspru.

Oricum ar fi, însă, eu am îndeplinit întocmai toate poruncile ale căror urmări le prevăzuse. De cum am plecat de la spovedanie, am şi îngenuncheat în faţa altarului ; eram înfricoşată ; şi am rămas acolo, pînă la masă. Stareţa, îngrijată de lipsa mea, trimise să mă cheme ; i s-a răspuns că mă rog. S-a ivit chiar ea, de mai multe ori, la uşa bisericii, dar m-am făcut că n-o văd. Apoi sună ora mesei ; m-am dus în sala de mese, am mîncat în grabă şi m-am întors îndată la biserică ; n-am ieşit nici cînd s-a sunat pentru odihna de seară ; şi nu m-am urcat în chilie nici cînd a venit ora de culcare. Stareţa ştia ce-i cu mine.

Se făcuse noapte, tîrziu, şi toată mănăstirea dormea, cînd a coborît în biserică. Dar văzînd-o mi-am închipuit-o aşa cum mi-o înfăţişase duhovnicul ; tremuram ; nu îndărzneam s-o privesc ; mi se părea că are un chip hidos, învăluit în flăcări, şi-mi spuneam în sinea mea : „*Satana, vade retro, apage, Satana.* Doamne păzeşte-mă, alungă diavolul de lîngă mine."

Ea îngenunche şi, după ce se rugă un timp, îmi spuse :

— Ce faci aici, Suzana ?

— Vezi bine ce fac, maică.

— Ştii cît e ceasul ?

— Da.

— De ce nu te-ai urcat în chilia ta, la ora culcării ?

— Fiindcă mă pregătesc pentru sărbătoarea de mîine.

— Va să zică, aveai de gînd să rămîi toată noaptea aici ?

— Da, maică.

— Cine ţi-a dat voie ?

— Mi-a poruncit duhovnicul.

— Duhovnicul nu poate porunci nimic împotriva rînduielilor mănăstirii ; iar eu îţi poruncesc să te culci.

— Maică, ăsta-i canonul pe care mi l-a dat.

— Ai să-l înlocuieşti cu alte cazne.

— Nu mi-e dat să aleg.

— Haide, copila mea, vino. Răcoarea bisericii, noaptea, te pot îmbolnăvi ; ai să te rogi în chilie.

Şi spunîndu-mi acestea, voi să mă ia de mînă, dar m-am ferit în lături, cît am putut de repede.

— Fugi de mine ? mă întrebă ea.

— Da, maică, fug.

Şi, îmbărbătată de sfinţenia locului, de prezenţa divinităţii şi de nevinovăţia inimii mele am îndrăznit să-mi ridic ochii spre ea ; dar, cum am zărit-o, am ţipat şi am început să alerg ca scoasă din minţi prin biserică, strigînd : „Piei, Satană !"

Ea n-a venit după mine ; rămăsese pe loc şi-mi spunea cu glas dulce şi duios, întinzîndu-mi braţele : „Ce-i cu tine ? Ce te-a înfricoşat aşa ? Opreşte-te. Nu sînt diavolul, îţi sînt stareţă şi prietenă".

M-am oprit, mi-am întors încă o dată capul spre ea şi am văzut că mă înspăimîntase o nălucire ciudată, iscată

de închipuire : stareța stătea în așa fel față de candelabrul bisericii, încît numai chipul și palmele îi erau luminate, în timp ce restul corpului îi rămînea învăluit în umbră ; și faptul acesta îi dădea o înfățișare neobișnuită. Venindu-mi puțin în fire, m-am așezat într-o strană. Stareța s-a apropiat, cu gînd să se așeze în strana alăturată, dar eu m-am ridicat și-am trecut în strana de alături. Așa m-am tot mutat, din strană în strană, pînă cînd am ajuns la ultima ; acolo m-am oprit și am rugat-o pe stareță să lase măcar un loc gol între ea și mine.

— N-am nimic împotrivă, îmi răspunse ea.

Ne-am așezat amîndouă ; o strană goală ne despărțea ; apoi stareța, începînd să vorbească, m-a întrebat :

— Aș putea să știu și eu, Suzana, de unde ți se trage spaima asta față de mine ?

— Maică, i-am răspus eu, iartă-mă, nu de la mine a pornit, ci de la părintele Lemoine. Dragostea ce-mi porți, dezmierdările, în care mărturisesc că nu văd nici un păcat, el mi le-a înfățișat în culorile cele mai înspăimîntătoare. Mi-a poruncit să fug cînd te întîlnesc, să nu-ți intru niciodată, singură, în chilie ; și să ies dacă intri cumva în chilia mea ; te-a zugrăvit în fața inimii mele ca pe un diavol. Și cîte încă nu mi-a mai spus.

— Va să zică, tot i-ai vorbit ?

— Nu, maică ; dar n-am putut să nu-i răspund.

— Și acum te înspăimînt ?

— Nu, maică. N-aș putea că nu te mai iubesc, să nu-ți mai prețuiesc bunătatea, să nu te rog s-o ai și de-acum înainte ; dar trebuie să mă supun duhovnicului.

— Și n-ai să mai vii pe la mine ?

— Nu, maică.

— Nici n-ai să mă mai primești la tine ?

— Nu, maică.

— Și-ai să-mi respingi dezmierdările ?

— O să mă coste scump, fiindcă sînt născută să dezmierd și-mi place să fiu dezmierdată ; dar trebuie să mă supun ; i-am făgăduit duhovnicului și am jurat în fața altarului. Dacă aș putea să-ți arăt cum înțelege el lucrurile ! E un om cuvios și luminat ; la ce i-ar folosi să iște zîzanie între o călugăriță și stareța ei ? Dar poate că în faptele noastre preanevinovate el întrezărește sămînța

unei tainice desfrînări, pe care o crede crescută în dumneata, şi se teme să nu încolţească şi în mine. Nu-ţi ascund că dacă mă gîndesc la ce-am simţit uneori... Cum se face, maică dragă, că după ce stăteam lîngă tine şi mă întorceam în chilia mea, mă simţeam frămîntată, visătoare ? Cum se face că nu puteam nici să mă rog atunci, şi nici să-mi văd de treburi ? Şi de unde-mi venea urîtul acela, pe care nu-l mai simţisem pînă atunci ? De ce eu, care n-am dormit niciodată ziua, aş fi tot stat culcată ? Credeam că poate ai vreo boală molipsitoare, şi că începusem s-o iau şi eu ; dar părintele Lemoine crede cu totul altceva.

— Şi ce anume crede ?

— El vede în lucrurile acestea toată bezna ticăloşiei, pe dumneata te vede pierdută, iar pe mine mă vede sub ameninţarea pieirii. Ce ştiu eu ?

— Vezi-ţi de treabă, îmi spuse stareţa. Părintele Lemoine al tău pesemne că e lunatic ; nu-i prima ceartă de felul acesta pe care mi-o iscă. E de ajuns să leg prietenie mai strînsă cu vreo maică, şi el gata, îi sucește minţile ; puţin a lipsit ca să n-o înnebunească şi pe biata Tereza. A început să mă plictisească, şi-am să scap de el ; mai stă şi la zece leghe de-aici ; nu-i de loc uşor să-l chemi ; şi nici nu poate veni destul de repede, la nevoie : dar despre asta o să vorbim noi, mai pe îndelete. Va să zică, nu vrei să te duci în chilie ?

— Nu, maică, te rog, îngăduie să-mi petrec noaptea aici. Dacă mi-aş călca îndatorirea, n-aş mai îndrăzni să mă apropii mîine de împărtăşanie, odată cu celelalte maici. Dar dumneata te împărtăşeşti ?

— Sigur că da.

— Părintele Lemoine nu ţi-a spus nimic ?

— Nu.

— Cum se poate ?

— Se poate, fiindcă n-a avut prilejul să-mi spună. Doar nu te duci la spovedanie decît spre a-ţi mărturisi păcatele ; şi eu nu văd ce păcat fac dacă iubesc din toată inima o fetiţă atît de drăguţă ca tine, Suzana. Dacă e vorba de păcat, atunci n-am altul decît că revărs asupra ta toată dragostea pe care ar trebui s-o răspîndesc asupra întregii comunităţi ; dar asta nu-i vina mea ; nu

mă pot împiedica de-a recunoaşte meritul acolo unde se află şi de a-l preţui lăsîndu-mă atrasă de el. I-am cerut iertare lui Dumnezeu ; şi nu pot să înţeleg cum de părintele Lemoine al tău îmi găseşte păcate într-o înclinare atît de firească, împotriva căreia e greu să te păzeşti. Mă străduiesc ca toate să fie fericite ; dar sînt unele pe care le preţuiesc şi le iubesc mai mult decît pe celelalte, fiindcă sînt mai drăguţe şi mai vrednice de iubit. Ăsta mi-e tot păcatul faţă de tine, Suzana. Crezi că e mare ?

— Nu, maică.

— Atunci hai, fetiţo, să ne mai rugăm puţin şi să mergem la culcare.

Dar am rugat-o din nou să îngăduie să-mi petrec noaptea în biserică, şi mi-a dat voie, cu condiţia să fie pentru cea din urmă oară ; apoi a plecat.

M-am gîndit la ceea ce-mi spusese ; i-am cerut lui Dumnezeu să mă lumineze ; m-am gîndit adînc şi mi-am zis că, la urma urmei, chiar între două fiinţe de acelaşi sex poate exista măcar necuviinţă în dovezile de prietenie pe care şi le dau una alteia ; că părintele Lemoine, om straşnic de aspru, poate mersese prea departe, dar că sfatul lui de-a mă feri să mă apropii prea mult de stareţă, de-a sta mai la o parte e un sfat bun ; şi m-am legat să-l urmez.

Dimineaţa, cînd maicile au intrat în biserică, m-au găsit îngenuncheată dinaintea altarului ; şi s-au apropiat toate de sfînta masă, cu stareţa în frunte, lucru care m-a convins de nevinovăţia ei, fără să mă facă să-mi uit legămîntul. Şi-apoi, eram departe de a simţi pentru ea înclinarea pe care o simţea ea pentru mine. Nu puteam să n-o compar în minte cu prima mea stareţă : cîtă deosebire ! Nu avea nici aceeaşi cuviosenie, nici aceeaşi seriozitate, nici aceeaşi demnitate, nici aceeaşi osîrdie, nici aceeaşi judecată, şi nici aceeaşi dragoste pentru buna rînduială.

În răstimp de cîteva zile, s-au întîmplat două lucruri de seamă : mai întîi, am cîştigat procesul împotriva maicilor de la Longchamp ; au fost condamnate să plătească mănăstirii Sainte-Eutrope, în care mă găseam, o pensie proporţională cu zestrea mea ; al doilea fapt de seamă a

fost schimbarea duhovnicului. Despre acesta din urmă mi-a dat de veste însăşi stareţa.

Totuşi, nu mă duceam niciodată singură la ea, şi nici ea nu mai venea singură la mine. Mă căuta mereu, dar mă feream din calea ei ; ea îşi dădea seama de asta şi mă dojenea. Nu ştiu ce i se petrecea în suflet, dar trebuie să fi fost ceva cumplit. Se scula noaptea şi rătăcea prin coridoare, mai ales pe lîngă chilia mea ; o auzeam trecînd în sus şi-n jos ; se oprea în faţa uşii, plîngea, suspina ; simţeam cum mă trec fiorii şi mă ghemuiam în pat. Ziua, dacă mă aflam la plimbare, sau în sala de odihnă, sau în odaia de lucru, şi stăteam aşa ca să n-o pot vedea, ea rămînea ceasuri întregi privindu-mă ; îmi pîndea toate mişcările : dacă mă coboram, o găseam în josul treptelor ; dacă urcam, mă aştepta sus. Într-o zi m-a oprit şi s-a uitat lung la mine, fără să scoată o vorbă ; din ochi îi curgeau şiroaie de lacrimi ; apoi s-a trîntit la pămînt, pe neaşteptate, şi, strîngîndu-mi în plame un genunchi, mi-a spus : „Crudo, cere-mi viaţa, şi ţi-o dau, dar nu mă mai ocoli ; n-aş mai putea să trăiesc fără tine..." Mi s-a făcut milă de ea ; luminile ochilor i se stinseseră, slăbise, se gălbejise. Îmi era stareţă şi-mi căzuse la picioare, sprijinindu-şi fruntea de genunchiul pe care mi-l ţinea încleştat ; i-am întins amîndouă mîinile, şi ea mi le-a strîns cu înfocare, mi le-a sărutat şi m-a privit din nou, îndelung. Am ajutat-o să se ridice. Se clătina, abia dacă mai putea să meargă ; de aceea, am dus-o pînă la uşa chiliei. Acolo, m-a prins de mînă şi a încercat să mă tragă, binişor, înăuntru, fără să scoată o vorbă şi fără să mă privească în ochi.

— Nu, maică, i-am spus eu, nu ; am făcut legămînt să nu mai intru singură ; e mai bine pentru amîndouă aşa ; îmi dai prea mult din dragostea pe care i-o datorezi, întreagă, lui Dumnezeu.

— Şi tocmai tu mă dojeneşti ?...

Vorbindu-i, încercam să-mi desprind mîna dintre degetele ei.

— Aşadar, nu vrei să intri ? mă întrebă ea.

— Nu, maică, nu vreau.

— Nu vrei, Suzana ? Nici nu ştii la ce mă împingi, nu, n-ai de unde să ştii ; mă ucizi...

Cuvintele acestea avură asupra mea cu totul alte urmări decît ar fi vrut stareța ; mi-am tras mîna, cu putere, și am fugit. Ea a ieșit afară, s-a uitat puțin după mine, apoi a intrat din nou în chilie, lăsînd ușa deschisă, și a început să se vaiete cît putea mai tare. Îi auzeam plînsetul și mi-era milă. O clipă am stat în cumpănă, dacă să mă întorc sau să fug mai departe ; totuși, nu știu ce simțămînt de dezgust mă împingea să fug ; dar îmi era și milă de halul în care o lăsasem, fiindcă sînt miloasă din fire. M-am încuiat în chilia mea ; nu-mi puteam găsi locul, nu mai știam ce să fac ; m-am plimbat de colo-colo cîtva timp, tulburată, cu gîndurile împrăștiate ; apoi am ieșit, m-am întors în chilie și, în cele din urmă, am bătut la ușa sorii Tereza, vecina mea. Am găsit-o stînd de vorbă cu o soră tînără, prietenă de-a ei. I-am spus : „Soră Tereza, îmi pare rău că vă întrerup, dar te rog să mă asculți o clipă ; am să-ți spun ceva..." Ea a venit la mine : „Nu știu ce are stareța, am înștiințat-o eu ; e tare mîhnită ; dacă te duci la ea, poate izbutești s-o mîngîi..." Tereza nu mi-a răspuns ; și-a lăsat prietena în chilie, a închis ușa și a dat fuga la stareță.

În zilele următoare, stareța s-a simțit din ce în ce mai rău ; devenise melancolică și serioasă ; veselia, care de la venirea mea în mănăstire nu încetase o clipă, dispăruse pe neașteptate ; toate se făceau acum după rînduiala cea mai aspră ; slujbele se țineau pe de-a-ntregul ; străinii aproape că nu mai erau primiți în vorbitor ; maicile fuseseră oprite să se mai ducă una la alta ; rugăciunile se făceau fără nici o abatere ; la stareță nu se mai țineau adunări, nu se mai luau gustări ; cele mai mici greșeli erau pedepsite cu strășnicie ; uneori maicile îmi cereau să pun o vorbă bună ca să fie iertate, dar eu nu voiam nici în ruptul capului să-mi calc legămîntul. Toată lumea știa pricina schimbării acesteia ; celor mai în vîrstă nu le părea rău, însă maicile tinere erau deznădăjduite și se uitau urît la mine ; dar eu, una, fiind sigură că mă port cum se cuvine, nu le luam în seamă nici dușmănia, nici mustrările.

Stareța, căreia nu-i puteam ușura suferințele, după cum nu-i puteam nici opri lacrimile, trecu, rînd pe rînd, de la melancolie la habotnicie, și de la habotnicie la de-

lir. N-am să vă arăt cum s-au desfășurat toate acestea, fiindcă ar însemna să vă dau amănunte, la nesfîrșit ; am să vă spun doar că, în prima stare, cînd mă căuta, cînd mă ocolea ; că uneori se purta, față de celelalte și de mine, cu blîndețea ei obișnuită ; că alteori devenea, pe neașteptate, nespus de aspră ; ne chema și ne trimitea înapoi ; dădea recreație și, după o clipă, îi punea capăt ; ne chema în biserică și, cînd toată lumea dădea fuga la porunca ei, suna clopotul anunțînd maicilor să se închidă în chilii. E greu să vă închipuiți în ce neorînduială trăia comunitatea ; maicile își petreceau ziua intrînd și ieșind, întruna, din chilii, luîndu-și cartea de rugăciuni și lăsînd-o, urcînd și coborînd scările, coborîndu-și sau ridicîndu-și vălul. Noaptea era aproape aceeași frămîntare ca și ziua.

Cîteva maici veniră la mine încercînd să mă facă să înțeleg că, dacă aș avea mai multă bunăvoință față de stareță și i-aș da mai multă atenție, lucrurile s-ar întoarce la rînduiala lor obișnuită ; mă gîndeam, de fapt, c-ar fi trebuit să spună la *neorînduiala* lor și le-am răspuns, tristă : „Îmi pare rău de voi ; dar spuneți-mi lămurit, ce trebuie să fac..." Unele întorceau capul și nu mai spuneau o vorbă ; altele îmi dădeau sfaturi care nu se potriveau de loc cu sfaturile duhovnicului ; bineînțeles, vă vorbesc despre sfaturile fostului duhovnic, pentru că pe cel nou nu-l văzuserăm încă.

Stareța nu mai ieșea noaptea ; petrecea săptămîni întregi închisă în chilie, fără să se arate nici la slujbe, nici la biserică, nici la trapezărie, nici în orele de odihnă ; uneori rătăcea prin coridoare sau se cobora în biserică, bătea la ușile maicilor și le spunea cu glas plîngător : „Maică, roagă-te pentru mine ; maică, roagă-te pentru mine..." Umbla zvonul că se pregătește pentru o spovedanie generală.

Într-o zi, coborîndu-mă prima în biserică, am văzut o hîrtie agățată de perdeaua din spatele grilajului ; m-am apropiat și am citit : „Maicilor, rugați-vă pentru o călugăriță rătăcită, dornică să se întoarcă la Dumnezeu..." Am vrut să rup hîrtia, dar am lăsat-o. Peste cîteva zile am

găsit alta, în care scria : „Maicilor, sînteți rugate să cereți milostenia lui Dumnezeu pentru o călugăriță care și-a dat seama de rătăcirile ei, și mari sînt rătăcirile acestea..." În altă zi am dat peste altă chemare, care spunea : „Maicilor, sînteți rugate să-i cereți Domnului să alunge deznădejdea unei călugărițe care și-a pierdut nădejdea în milostenia cerească..."

Toate chemările acestea oglindeau cumplitele frămîntări ale bietului ei suflet și mă întristau adînc. Mi s-a întîmplat odată să rămîn împietrită în fața unei asemenea hîrtii, întrebîndu-mă care or fi rătăcirile care-i ard sufletul ? Ce o înfricoșează ? Pentru ce fel de crime se socotește vinovată ? Mi-am amintit strigătele duhovnicului, cuvintele lui ; le-am căutat un înțeles și, negăsindu-l, am rămas năucită. Cîteva maici care se uitau la mine au început să vorbească între ele ; și, dacă nu mă înșel cumva, mă priveau ca și cum aș fi fost și eu amenințată de aceleași grozăvii.

Biata stareță nu mai ieșea decît cu vălul pe obraz ; nu se mai amesteca în treburile mănăstirii și nu mai vorbea cu nimeni în afară de noul duhovnic ; ore întregi se sfătuiau amîndoi. Duhovnicul era un călugăr benedictin, tînăr. Nu știu dacă el dăduse toate pedepsele cu care se canonea stareța ; dar ea postea de trei ori pe săptămînă ; se biciuia și asculta slujba într-o strană de jos. Ca să mergem la biserică, trebuia să trecem pe la ușa ei ; acolo o găseam lungită cu fața la pămînt, și nu se ridica decît atunci cînd rămînea singură. Noaptea, cobora numai în cămașă, cu picioarele goale ; dacă, din întîmplare, se întîlnea cu sora Tereza sau cu mine, se întorcea și-și lipea fața de zid. Într-o zi, pe cînd ieșeam din chilie, am găsit-o lungită, cu fața în jos și cu brațele întinse ; și mi-a spus : „Haide, treci, calcă-mă în picioare ; nu merit altceva".

Vreme de mai multe luni, cît a ținut boala, întreaga comunitate avu tot timpul să pătimească și să mă urască. N-am să mai spun încă o dată ce poate păți o maică urîtă de celelalte, fiindcă acum știți. Încetul cu încetul, am simțit cum mă apucă iar sila de călugărie. Sila aceasta și toate necazurile îndurate i le-am mărturisit noului duhovnic, dom Morel, un om de aproape patruzeci de ani

şi cu o fire aprigă. El m-a ascultat cu luare aminte şi cu interes ; a vrut să-mi cunoască întreaga viaţă ; a intrat în cele mai mici amănunte cu privire la familie, la înclinările şi la firea mea, la mănăstirile în care fusesem, la cea în care mă găseam, la ce se petrecuse între stareţă şi mine... Nu i-am ascuns nimic. Şi mi s-a părut că nu dă aceeaşi însemnătate pe care o dăduse părintele Lemoine purtării stareţei faţă de mine ; s-a mulţumit să-mi spună doar, în treacăt, cîteva cuvinte despre asta, socotind că de-acum s-a terminat ; cel mai mult l-au interesat simţămintele mele tainice asupra călugăriei. Şi, pe măsură ce-mi deschideam inima, avea tot mai multă încredere în mine ; eu mă spovedeam, iar el, la rîndul lui, mi se destăinuia ; necazurile lui se potriveau de minune cu ale mele : intrase cu de-a sila în mănăstire ; simţea pentru călugărie aceeaşi silă pe care o simţeam şi eu şi nu era mai puţin de plîns decît mine.

— Soră dragă, îmi spunea el, ce poţi să faci ? N-avem decît o cale : să ne uşurăm cît mai mult viaţa de mănăstire. Apoi îmi dădea sfaturi înţelepte, arătîndu-mi cum trăieşte el : În felul acesta, soră, nu scapi de necazuri, ci numai te resemnezi să le înduri. Cuvioşii nu sînt fericiţi decît în măsura în care îşi fac din suferinţele lor un merit în faţa lui Dumnezeu ; atunci inima li se bucură, şi caută singuri chinurile ; cu cît ele sînt mai greu de îndurat şi mai dese, cu atît cuvioşii sînt mai mulţumiţi ; ei dau fericirea zilei de azi în schimbul fericirii viitoare şi astfel îşi cîştigă fericirea de-apoi, jertfind-o, de bunăvoie, pe cea a clipei de faţă. Chiar dacă îi doboară suferinţa, ei tot spun : *Amplius, Domine* — mai dă-mi, Doamne... iar Dumnezeu împlineşte totdeauna astfel de rugăciuni. Dar dacă suferinţe ca ale lor ne sînt date mie sau ţie, noi nu ne putem aştepta la aceeaşi răsplată, fiindcă ne lipseşte singurul lucru care o face să preţuiască : resemnarea. Şi lucrul acesta e trist. Vai, cum aş putea să-ţi insuflu o virtute pe care tu n-o ai, iar mie îmi lipseşte ? Dar fără ea ne-ar aştepta pierzania în viaţa de apoi, după ce am fost nefericiţi în viaţa pămîntească. Canonindu-ne aici, ne osîndim la fel cum se osîndesc cei ce se desfată în desfătări lumeşti ; noi în lipsuri, ei în belşug ; şi după moarte ne-aşteaptă aceleaşi chinuri. Cît e de grea viaţa unui

călugăr sau a unei maici care nu simte chemarea ! Și, cu toate astea, ea ne e dată nouă, și n-o putem schimba. Ne-au pus lanțuri grele, și sîntem osîndiți să le zornăim întruna, fără nădejde că le-am putea zdrobi ; să le tîrîm cît om putea, soră. Acum du-te ; am să mai vin să te văd.

Peste cîteva zile, duhovnicul a venit iar ; l-am văzut la vorbitor și l-am cercetat mai îndeaproape. Mi-a destăinuit pînă la capăt toată povestea lui, iar eu i-am mărturisit-o pe a mea ; nenumărate erau faptele care se asemănau, legîndu-ne unul de altul ; și el îndurase aceleași chinuri, acasă și în mănăstiri. Nu-mi dădeam seama că, ascultîndu-l vorbind despre sila lui, cu greu aș fi putut s-o destram pe a mea ; și, totuși, se destrăma ; ba chiar cred că ascultîndu-mi suferințele se simțea și el mai puțin chinuit. Astfel, asemănarea firilor noastre se uni cu asemănarea întîmplărilor vieții ; cu cît ne vedeam mai des, cu atît ne plăceam mai mult ; povestea vieții lui era povestea vieții mele ; povestea simțirilor lui era a simțirilor mele ; povestea inimii lui era a inimii mele.

După ce-am vorbit îndelung despre noi, am vorbit și despre ceilalți, mai ales despre stareță. Fiind duhovnic, nu-mi putea spune prea multe ; totuși, am înțeles din cîte mi-a spus că ea nu va putea să rămînă multă vreme în starea de-acum ; că se lupta cu ea însăși, zadarnic ; și că, mai curînd sau mai tîrziu, se va întîmpla una din două : ori o să se întoarcă la vechile ei apucături, ori o să înnebunească. Tare-aș fi vrut să aflu mai multe, să-mi lămuresc unele întrebări pe care mi le pusesem fără să le găsesc răspuns, dar nu îndrăzneam să-l întreb ; nu l-am întrebat decît dacă-l cunoaște pe părintele Lemoine.

— Cum să nu, îmi răspunse el. E un om de seamă.

— Acum nu-l mai avem ca duhovnic.

— Adevărat.

— N-ați putea să-mi spuneți din ce pricină ?

— Mi-e teamă să nu afle și alții.

— Fiți sigur că n-am să spun nimănui.

— Mi se pare că s-a scris la arhiepiscopie împotriva lui.

— Și ce-au putut să scrie ?

— Că locuia prea departe de mănăstire ; că nu putea veni cînd aveau nevoie de el ; că e prea aspru ; că, după

unele semne, voia să calce vechile rînduieli ; că semăna zîzania în mănăstire şi le înstrăina pe maici de starea lor.

— Cine v-a spus toate astea ?

— Chiar părintele Lemoine.

— Îl cunoaşteţi ?

— Sigur ; mi-a vorbit de cîteva ori şi despre dumneata.

— Şi ce v-a spus ?

— Că erai cu adevărat vrednică de plîns ; că nu putea pricepe cum ai fost în stare să înduri atîtea chinuri ; că, deşi nu te-a văzut decît o dată sau de două ori, nu crede c-ai putea să te obişnuieşti vreodată cu viaţa de mănăstire ; că avea de gînd...

Duhovnicul se opri, pe neaşteptate. L-am întrebat :

— Ce avea de gînd ?

Dom Morel îmi răspunse :

— E o taină prea mare, şi nu mi-e îngăduit să ţi-o spun :

N-am mai stăruit, ci am adăugat doar :

— E adevărat că părintele Lemoine m-a sfătuit să mă înstrăinez de starea ?

— Bine a făcut.

— De ce ?

— Soră, îmi răspunse el cu multă seriozitate, urmează-i sfaturile şi nu încerca niciodată să afli de ce ţi le-a dat.

— Ba eu cred că, dacă aş cunoaşte primejdia, m-aş putea feri mai bine de ea.

— S-ar putea întîmpla tocmai contrariul.

— Proastă părere trebuie să aveţi despre mine.

— Despre purtarea şi despre nevinovăţia dumitale am părerea pe care trebuie s-o am ; dar crede-mă că există lămuriri aducătoare de nenoroc, pe care nu le poţi căpăta fără să-ţi dăuneze. Numai nevinovăţia te-a scăpat de starea ; dacă ai fi ştiut mai multe, ea nu te-ar fi respectat atît.

— Nu înţeleg ce-mi spuneţi.

— Cu atît mai bine.

— Ce poate fi primejdios în prietenia şi în dezmierdările unei femei pentru altă femeie ?

Dom Morel nu-mi răspunse.

— Nu sînt oare la fel cum eram cînd am venit în mănăstire asta ?

Dom Morel nu-mi răspunse.

— N-aș fi fost tot așa și de-aci înainte ? Ce fel de păcat faci dacă iubești, dacă o spui și o dovedești ? E atît de plăcut !

— Adevărat, îmi răspunse dom Morel, ridicînd spre mine privirile pe care le ținuse plecate tot timpul cît vorbisem.

— Și asta se întîmplă deseori în mănăstiri ? Biata stareță ! În ce hal a ajuns !

— E rău, și tare mă tem c-o să ajungă și mai rău. Nu era făcută pentru călugărie ; iată ce se întîmplă, mai curînd sau mai tîrziu, cînd te împotrivești chemărilor celor mai puternice ale firii : constrîngerea te mină spre simțăminte desfrînate, și ele sînt cu atît mai puternice, cu cît sînt mai lipsite de rost ; e un fel de nebunie.

— Cum, stareța e nebună ?

— Negreșit că da, și va înnebuni tot mai mult.

— Și credeți că soarta asta îi așteaptă pe toți cei care duc o viață pentru care nu sînt făcuți ?

— Nu, nu pe toți ; unii mor mai înainte ; alții au firi mai mlădioase și-o duc vreme îndelungată ; alții trăiesc cîtva timp, nădăjduind...

— Oare ce poate nădăjdui o călugăriță ?

— Ce poate nădăjdui ? Mai întîi, să-și dezlege legămîntul.

— Și cînd și-a pierdut nădejdea asta ?

— Atunci visează că va găsi, într-o bună zi, porțile deschise ; că oamenii vor pune capăt țicnelii de-a închide în morminte ființe vii, și că mănăstirile vor fi desființate ; sau că vor lua foc, că se vor prăbuși zidurile și că o va scăpa cineva. Toate visurile astea îi umblă întruna prin cap ; vorbește despre ele cu alte maici ; cînd se plimbă prin grădină, măsoară, fără să vrea, înălțimea zidurilor ; cînd e în chilie, apucă zăbrelele ferestrei și le clatină încetișor, ca și cum s-ar juca ; dacă fereastra dă spre drum, se uită lung, afară ; îi bate inima de cîte ori aude pașii cuiva și oftează în tăcere de dorul unui eliberator ; dacă să iscă pe-aproape vreo zarvă și zgomotul

răzbate pînă în chilie, maica trage nădejde că-i pentru ea ; visează vreo boală care s-o ducă în preajma unui bărbat sau din pricina căreia să fie trimisă la băi.

— Așa e, așa e ! strigai eu ; parcă mi-ați citi în fundul sufletului ; și eu am avut și mai am încă asemenea visuri.

— Iar cînd le destrami cugetînd asupra lor — fiindcă amețeala aceasta plăcută, cu care inima învăluie mintea, se destramă din cînd în cînd — atunci vezi cît de adîncă îți e nenorocirea ; și-ți e silă de tine ; și-ți e silă de ceilalți ; plîngi, oftezi, strigi, simți cum te năpădește deznădejdea. În asemenea clipe, unele maici dau fuga să se arunce la picioarele stareței și caută acolo mîngîierea ; altele îngenunchează în chilie, sau dinaintea altarului, chemînd cerul în ajutor ; altele își sfîșie veșmintele și-și smulg părul ; altele caută vreo fîntînă adîncă, ferestre înalte, o funie, și uneori le găsesc ; altele, după îndelungi zvîrcoliri, cad într-un fel de îndobitocire și rămîn năuce ; altele, mai plăpînde și mai slabe, tînjesc și se prăpădesc ; altele își pierd mințile și devin furioase. Fericite sînt doar cele în care nădejdile renasc mereu și le leagănă, pînă în mormînt ; viața lor se scurge între amăgire și deznădejde.

— Și cele mai nefericite, după cîte se pare, adăugai eu oftînd, sînt cele care trec, rînd pe rînd, prin toate stările acestea. Ah, părinte, rău îmi pare că te-am ascultat !

— De ce ?

— Fiindcă nu mă cunoșteam ; iar acum mă cunosc ; visele n-au să mai poată ține cine știe cît. Și în clipa în care...

N-am putut sfîrși, fiindcă a venit o maică, și încă una, apoi a treia, a patra, a cincea, a șasea, nici eu nu mai știu cîte. Au intrat și ele în vorbă ; unele se uitau la duhovnic ; altele îl ascultau tăcute, cu ochii în jos ; îi puneau întrebări, mai multe deodată, și se minunau de înțelepciunea răspunsurilor lui ; cît despre mine mă retrăsesem într-un ungher, adîncită în gînduri. În mijlocul discuției acesteia, pe cînd maicile se străduiau să arate fiecare cît prețuiește și să-l încînte pe duhovnic

cu ce aveau mai bun, se auziră paşii cuiva care se apropia încet-încet, oprindu-se din timp în timp şi oftînd ; maicile ascultară şi-şi şoptiră între ele : „E ea ! E stareţa !" Apoi tăcură şi se strînseră roată. Într-adevăr era stareţa ; venea spre noi, cu vălul atîrnîndu-i pînă la briu, cu braţele încrucişate pe piept şi cu capul plecat. Mai întîi mă zări pe mine ; şi de îndată îşi desfăcu o mînă de sub văl şi-şi acoperi ochii, întorcîndu-se puţin într-o parte, iar cu cealaltă mînă ne făcu semn să plecăm ; am ieşit toate, în tăcere ; şi a rămas doar stareţa, singură cu dom Morel.

Prevăd, domnule Marchiz, că vă veţi face o părere rea despre mine ; dar dacă nu mi-a fost ruşine să fac ce-am făcut, de ce m-aş ruşina să vă mărturisesc ? Şi-apoi, cum să scot din povestirea mea un fapt care a avut atîtea urmări ? Să spunem deci că mintea mi-e alcătuită într-un fel cu totul neobişnuit ; cînd e vorba de lucruri care vă pot face să mă stimaţi sau să mă compătimiţi mai mult, atunci nu ştiu dacă scriu bine sau rău, dar ştiu că vă scriu cu o iuţeală şi cu o uşurinţă de necrezut ; inima mi se înveseleşte, cuvintele îmi vin singure, lacrimile îmi curg domol, şi mi se pare că sînteţi lîngă mine, că vă văd şi că mă ascultaţi. Iar dacă, dimpotrivă, sînt nevoită să mă zugrăvesc în culori neplăcute, atunci gîndesc anevoie, nu găsesc cuvintele, pana nu merge, chiar scrisul mi se schimbă, şi nu scriu mai departe decît nădăjduind în sinea mea că veţi sări peste toate rîndurile acelea. Iată cîteva asemenea rînduri :

După ce-au plecat toate maicile... „Ei, ce-ai făcut după ce-au plecat toate... ?" Aşa-i că nu ghiciţi ? Sînteţi prea cinstit, ca să vă treacă prin minte asemenea lucruri... Am coborît în vîrful picioarelor şi m-am aşezat fără să fac nici un zgomot la uşa vorbitorului, ca să ascult ce se vorbeşte acolo. „Foarte rău ai făcut", îmi veţi spune... O cît despre asta, ştiu că e foarte rău ; mi-am spus-o şi eu ; iar tulburarea care mă cuprinsese, grija de-a nu fi zărită de cîte ori mă opream, glasul conştiinţei, care mă îndemna la fiecare pas să mă-ntorc, îmi arătau cu prisosinţă că fac rău ; totuşi, curiozitatea a fost mai tare, şi

m-am supus ei. Dar dacă e urît c-am ascultat ce își vorbeau doi oameni care se credeau singuri, nu-i și mai urît să vă scriu cuvintele lor ? Iată, din nou cîteva rînduri pe care vi le trimit numai cu nădejdea că nu le veți citi ; știu că nu poate fi așa, dar trebuie să mă străduiesc să cred că va fi.

Primele cuvinte pe care le-am auzit, după o îndelungă tăcere, m-au cutremurat ; iată-le :

„Sînt sortită iadului, părinte..."

M-am liniștit. Am ascultat mai departe ; vălul care pînă atunci îmi ascunsese pericolul prin care trecusem, se sfîșia ; atunci m-a chemat cineva ; trebuia să plec și am plecat ; dar, vai ! auzisem destul. Ce femeie, domnule marchiz, ce femeie mîrșavă !...

Aici memoriul maicii Suzana se întrerupe ; cele ce urmează nu sînt decît însemnări ; se vede că ea avea de gînd să le folosească pentru restul povestirii. După cît se pare, stareța a înnebunit, așa că despre starea nenorocită a acesteia trebuie să fie vorba în fragmentele pe care le voi copia mai jos.

După spovedania stareței, urmară cîteva zile liniștite. Voioșia pătrunsese din nou în mănăstire ; maicile mă lăudau pe mine pentru asta, dar mă lepăd, cu indignare, de asemenea laude.

Stareța nu mai fugea de mine ; mă privea chiar ; și prezența mea părea că n-o mai tulbură. Mă sileam să-i ascund pe cît puteam groaza pe care mi-o insufla din ziua aceea cînd, printr-o curiozitate fericită sau nenorocită, învățasem s-o cunosc mai bine.

Peste cîtva timp, a devenit din nou tăcută ; nu mai spunea decît da sau nu ; se plimba singură ; nu voia să mănînce ; o cuprindeau fierbințelile, dădea în friguri, iar după friguri începea delirul.

Zăcea singură în pat și i se părea că mă vede, îmi vorbea, mă chema lîngă ea, îmi spunea cele mai duioase cuvinte. Dacă auzea pași pe coridor, striga : „E ea ; sînt pașii ei, o recunosc. Chemați-o... Nu, nu, lăsați-o".

Ciudățenia e că nu se înșela niciodată și striga numai cînd treceam eu.

Rîdea cu hohote ; iar după o clipă izbucnea în plîns. Maicile stăteau tăcute, în preajma ei ; unele plîngeau împreună cu ea.

Uneori se pomenea strigînd : „N-am mai fost la biserică ; nu m-am mai rugat lui Dumnezeu... Vreau să mă dau jos din pat și să mă îmbrac ; îmbrăcați-mă..." Dacă n-o lăsau, spunea : „Dați-mi măcar cartea de rugăciuni..." I-o dădeau ; ea o deschidea și întorcea foile, întruna, pînă la capăt, iar după ce ajungea la scoarțe tot își mai mișca degetele, ca și cum ar fi răsfoit o carte ; avea privirile rătăcite, țintuite în gol.

Într-o noapte s-a coborît în biserică, singură ; cîteva maici s-au ținut după ea ; s-a lungit pe treptele altarului gemînd, oftînd și rugîndu-se cu glas tare ; a ieșit, s-a întors, apoi a spus : „Trimiteți s-o caute, are un suflet atît de curat ! E atît de nevinovată ! Dacă s-ar ruga odată cu mine..." Apoi, adresîndu-se întregii comunități și întorcîndu-se spre stranele goale, striga : „Ieșiți toate afară, să nu rămînă decît ea și cu mine. Nu sînteți vrednice s-o atingeți ; dacă v-ați ruga odată cu ea, tămîia nelegiuită a glasurilor voastre ar strica, dinaintea Domnului, dulceața glasului ei. Haide, plecați, plecați..." Apoi mă îndemna să-i cer lui Dumnezeu ajutor și iertare. Vedea chipul Domnului ; i se părea că deasupra capului ei cerul se cască, bubuind, brăzdat de fulgere și că îngerii coboară mînioși ; privirile divinității o înspăimîntau ; alerga în toate părțile, se ascundea în ungherele cele mai întunecoase ale bisericii și, cu fruntea lipită de lespezi, cerea îndurare ; și rămînea așa pînă cînd, pătrunsă de frigul și de umezeala bisericii, era dusă ca o moartă, în chilia ei.

Dimineața nu-și amintea nimic din grozăviile nopții. Întreba : „Unde sînt maicile ? nu mai văd pe nimeni, am rămas singură în mănăstire ; m-au părăsit toate ; m-a părăsit și sora Tereza ; bine au făcut. Acum, dacă nu mai e sora Suzana, degeaba am să ies, că tot n-am s-o mai întîlnesc... Ah ! dacă aș mai vedea-o ! Dar nu mai e aici, nu-i așa ? Nu-i așa că nu mai e aici ?... Fericită e mănăstirea în care s-a dus ! O să-i povestească tot stareței celei noi ; și ce-o să creadă despre mine ?... Oare sora Tereza a murit ? Toată noaptea am auzit clopotele sunînd pentru morți... Biata fată ! E pierdută pentru ve-

cie ; eu am pierdut-o ! Eu ! Într-o zi, am să fiu dusă înaintea ei ; şi ce-am să-i pot spune ? Ce-am să-i pot răspunde ?... Biata de ea ! Vai mie, nefericita !"

Alteori, zicea : „Nu s-au întors încă maicile ? Spuneţi-le că sînt bolnavă, rău... Ridicaţi-mi perna... Desfăceţi-mi şireturile... Simt că mă apasă ceva, aici... Îmi arde capul, scoateţi-mi camilafca... Vreau să mă spăl... Daţi-mi apă ; turnaţi, mai turnaţi încă... Eu sînt albă, dar pata din suflet tot mi-a rămas... Aş vrea să mor ; să nu mă mai fi născut ; atunci n-aş mai fi văzut-o".

Într-o dimineaţă maicile au găsit-o desculţă, în cămaşă, despletită, urlînd, spumegînd şi umblînd în jurul chiliei, cu mîinile puse peste urechi, cu ochii închişi şi cu trupul înghemuit în zid... „Fugiţi de prăpăstiile astea ; nu auziţi strigătele ? Acolo e iadul ; văd flăcări înălţîndu-se din străfundurile lui ; şi, în mijlocul vîlvătăii, aud glasuri nedesluşite, care mă cheamă... Doamne, fie-ţi milă de mine !... Repede ; trageţi clopotele ; adunaţi toate maicile ; spuneţi-le să se roage pentru mine, şi-am să mă rog şi eu... Dar e în zori de-abia, maicile dorm... N-am închis ochii toată noaptea ; aş fi vrut să dorm, dar n-am putut."

Una dintre călugăriţe îi spunea : „Maică, te-apasă ceva pe suflet ; destăinuieşte-mi-te mie, poate asta te va mai uşura".

— Ascultă, soră Agata, vino mai lîngă mine... mai aproape... şi mai aproape... nu trebuie să ne-audă nimeni. Vreau să-ţi destăinuiesc tot ; dar să păstrezi taina... Ai văzut-o ?

— Pe cine să văd, maică ?

— Aşa-i că nu-i nimeni mai dulce ca ea ? Şi ce mers are ! Cîtă bună-cuviinţă, cîtă noblеţe, cîtă modestie !... Du-te la ea ; spune-i.... Ba nu ! Nu-i spune nimic ; nu te duce... N-ai putea să te apropii de ea ; îngerii din ceruri o păzesc şi veghează în preajma ei ; eu i-am văzut ; ai să-i vezi şi tu şi te vei înfricoşa, asemeni mie. Rămîi... Şi dacă te duci, ce-ai să-i spui ? Născoceşte ceva de care să nu roşească...

— Maică, dacă te-ai sfătui cu duhovnicul ?

— Da, da... Adică nu, ştiu ce-o să-mi spună ; l-am tot auzit... Şi despre ce-aş mai putea vorbi cu el ?... O, dacă mi-aş putea pierde memoria !... Dacă aş putea re-

intra în haos, sau dacă m-aș putea naște din nou !... Să nu-l chemi pe duhovnic. Mai bine citește-mi patimile Domnului nostru Isus Cristos... Citește-mi... Parcă mă simt mai ușurată... Îmi e de ajuns o picătură din sîngele ăsta, ca să mă purific... Uite-l, țîșnește clocotind din coapsa lui... Apleacă rana asta sfințită deasupra capului meu... Îi curge sîngele pe mine, dar nu mi se lipește de trup... Sînt pierdută !... Luați-l de-aici.... Aduceți-l înapoi...

I se dădea chipul lui Crist ; îl strîngea în brațe, îl sărută peste tot, apoi spunea : „Are ochii ei, gura ei : cînd am s-o mai văd oare ? Maică Agata, spune-i că o iubesc ; arată-i cu de-amănuntul în ce stare sînt ; spune-i că mă prăpădesc".

I s-a luat sînge ; i s-au făcut băi ; dar toate leacurile acestea mai mult i-au agravat boala. Nici nu cutez să vă scriu toate faptele rușinoase pe care le-a săvîrșit sau să vă repet toate vorbele urîte pe care le-a scăpat în timpul delirului. Își ducea mereu mîna la frunte, ca și cum ar fi vrut să alunge gîndurile supărătoare, vedeniile, cine știe ce fel de vedenii ! Își înfunda capul printre perne, își acoperea fața cu cearșafurile. „Ispita, striga ea, ispita ! Ce formă ciudată a luat ! Aduceți aghiazmă ; stropiți-mă cu aghiazmă... Gata ; ajunge ; s-a dus."

În cele din urmă, au închis-o ; dar, nefiind păzită cu destulă grijă, într-o bună zi a scăpat. Își sfîșiase veșmintele și alerga de-a lungul coridoarelor, goală, numai cu două capete de frînghie ruptă atîrnîndu-i de brațe, și striga : „Sînt stareța voastră ; mi-ați jurat, toate, supunere ; supuneți-vă. M-ați închis, nenorocitelor ! Asta-i răsplata bunătății mele ! Mă batjocoriți, fiindcă sînt prea bună ; dar n-am să mai fiu așa... Săriți !... Foc !... Ucigașii !... Hoții !... Ajutor !... Soră Tereza, ajutor !... Ajutor, soră Suzana !..." Și cum între timp o prinseseră și o duceau din nou spre temniță, ea spunea ; „Bine faceți, vai, bine faceți ! Sînt nebună. Simt că sînt nebună."

Citeodată părea că are în fața ochilor priveliștea unor cazne ; vedea femei cu funii de gît și cu brațele legate la spate, sau cu torțe în mîini ; suferea alături de cele supuse la cazne ; se credea osîndită la moarte ; și-i spu-

nea călăului : „Mi-am meritat soarta, da, mi-am meritat-o ; măcar de-ar fi ăsta chinul cel de pe urmă ; dar să arzi o veşnicie ! O veşnicie de flăcări !..."

Tot ce scriu aici e adevărul curat ; iar adevărurile pe care le-aş mai avea de scris, ori le-am uitat, ori mi-e ruşine să nu murdăresc cu ele hîrtiile acestea.

După ce-a mai trăit cîteva luni în aceeaşi stare de plîns, stareţa şi-a dat sufletul. Ce moarte a avut, domnule marchiz ! Eram de faţă şi am văzut groaznicul chip al deznădejdii şi al crimei, în ultimul său ceas ; se credea încolţită de duhurile iadului ; îi aşteptau sufletul, ca să i-l înhaţe ; şi stareţa gemea cu o voce înăbuşită : „Iată-i ! Iată-i !..." Încercînd să li se împotrivească, împingea spre dreapta şi spre stînga chipul lui Crist pe care-l ţinea în mîini, şi striga : „Doamne !... Doamne !..." Peste puţin timp, a murit şi sora Tereza ; iar mănăstirea a căpătat o stareţă nouă, bătrînă, ursuză şi îmbuibată de superstiţii.

M-au învinovăţit că i-aş fi făcut vrăji fostei stareţe ; ea crede ; iar încep necazurile. Noul duhovnic e şi el prigonit de mai-marii lui şi-mi spune mereu să fug din mănăstire.

Am pus la cale fuga. Între orele unsprezece şi miezul nopţii cobor în grădină. Mi se aruncă funii, mă leg cu ele ; dar se rup, şi cad ; mi-am jupuit picioarele şi m-am lovit groaznic la şale. Mai încerc o dată şi încă o dată, şi iată-mă sus, pe zid ; apoi cobor. Dar care nu mi-e mirarea cînd în locul unei trăsuri ca lumea, cum nădăjduiam să găsesc, dau peste o birjă păcătoasă. Şi iată-mă în drum spre Paris, cu un tînăr benedictin lîngă mine. Dar mi-am dat curînd seama, după tonul nerușinat cu care-mi vorbea şi după ceea ce cuteza să încerce, că nu-şi va ţine nici una din făgăduielile date ; atunci mi-a părut rău că mi-am părăsit chilia şi-am simţit toată ticăloşenia situaţiei mele.

Aici voi descrie scena din brişcă. Ce scenă ! Ce om ! Strig ; birjarul îmi sare în ajutor. Încăierare groaznică între el şi călugăr.

Sosesc la Paris. Birja se oprește într-o ulicioară, dinaintea unei porți strîmte, care dădea într-o alee întunecoasă și murdară. Gazda mi-a ieșit înainte și m-a dus la etajul cel mai de sus, într-o odăiță mobilată aproape cu tot ce trebuie. A venit să mă vadă femeia care locuia la etajul întîi. „Ești tînără și pesemne că te plictisești, domnișoară. Vino la mine, ai să te simți bine acolo, între bărbați și femei ; nu sînt toate atît de drăguțe ca dumneata, în schimb, însă, sînt aproape la fel de tinere. Vorbim, jucăm, cîntăm, dansăm ; petrecem cum putem mai bine. Dacă o să le sucești capetele cavalerilor noștri, poți să fii sigură că fetele n-au să fie nici geloase, nici supărate. Hai, domnișoară..." Aceea care-mi vorbea astfel era cam în vîrstă, avea privirea galeșă, vocea dulce și cuvintele foarte ispititoare.

Am trăit două săptămîni în casa aceea, primejduită de stăruințele vicleanului meu răpitor și de scenele gălăgioase ale unui loc suspect, pîndind în fiecare clipă prilejul de-a scăpa.

În sfîrșit, prilejul mi s-a ivit într-o seară, tîrziu ; dacă m-aș fi găsit în apropierea mănăstirii, m-aș fi întors acolo.

Alerg pe străzi, fără să știu încotro. Niște bărbați se leagă de mine, și mă cuprinde teama. Cad, sfîrșită de oboseală, pe pragul dughenei unui lumînărar ; mi se dau îngrijiri ; cînd mă trezesc, mă văd întinsă pe-un pat ca vai de lume, cu mai mulți oameni în jurul meu. Ei mă întreabă cine sînt ; nu știu ce să le răspund. E chemată o slujnică ; ea mă va însoți ; o apuc de braț ; pornim... După ce-am mers o bucată bună de drum, fata mă întreabă : „Domnișoară, barem știi unde mergem ?"

— Nu, draga mea ; cred că la spital.

— La spital ? Nu cumva ai rămas pe drumuri ?

— Ba așa-i, am rămas pe drumuri.

— Dar ce-ai făcut ca să fii alungată în puterea nopții ? Ei, uite că am ajuns la ușa Sfintei Ecaterina ; să vedem dacă au să ne deschidă ; oricum, n-avea grijă, n-o să rămîi în drum, ai să te culci cu mine.

M-am întors la luminărar. Slujnica s-a speriat cînd mi-a văzut picioarele, jupuite de cînd căzusem în noaptea fugii de la mănăstire. Am petrecut noaptea la ea. A doua seară m-am întors la Sfînta Ecaterina, unde-am rămas trei zile, după care mi s-a spus că trebuie sau să mă duc la spitalul general [1], sau să primesc orice slujbă mi s-o da.

Primejdia, care m-a amenințat la Sfînta Ecaterina, din partea bărbaților și a femeilor ; aici, după cîte mi s-au povestit mai apoi, vin desfrînații și mijlocitoarele din oraș, ca să ia ce le trebuie. Și, deși știam că mă așteaptă o viață plină de lipsuri, n-am căzut pradă ispitei de a primi propunerile josnice care mi-au fost făcute. Îmi vînd boarfele și-mi cumpăr altele, mai potrivite cu starea mea.

Intru în slujbă la o spălătoreasă ; la ea lucrez și acum. Primesc rufele și le calc ; munca e tare grea ; mă hrănesc prost ; am locuință proastă ; nu dorm de-ajuns ; în schimb, se poartă omenește cu mine. Bărbatul e birjar ; nevasta e cam repezită, dar are inimă bună. M-aș mulțumi cu traiul acesta, dacă aș putea nădăjdui să mă bucur în liniște de el.

Am aflat că poliția l-a prins pe răpitorul meu și l-a dat în mîna mai-marilor săi. Bietul om ! E mai de plîns decît mine ; fapta lui a stîrnit vîlvă ; și n-aveți idee cu cîtă cruzime pedepsesc călugării greșelile despre care se află ; o carceră îi va fi locuința, pînă cînd își va da sufletul ; și tot o carceră mă așteaptă și pe mine, dacă m-or prinde ; dar eu voi trăi mai puțin decît el.

Rănile căpătate în cădere mă dor ; mi s-au umflat picioarele și nu pot să fac un pas măcar ; lucrez așezată, fiindcă abia mă pot ține pe picioare. Totuși, mă tem de clipa vindecării : ce-am să pot spune atunci, ca să nu ies din casă ? Și cîte primejdii au să mă pîndească, dacă voi ieși ? Din fericire, mai e mult pînă atunci. Fără doar și poate că rudele mele, care bănuiesc că sînt în Paris, fac

[1] E vorba de spitalul Salpêtrière.

tot felul de cercetări ca să-mi dea de urmă. Mă hotărîsem să-l chem aici pe domnul Manouri, să-i cer și să-i urmez sfaturile, dar nu l-am mai găsit.

Trăiesc într-o veșnică spaimă ; la cel mai mic zgomot auzit în casă, pe scară, în stradă, mă sperii, tremur ca o frunză bătută de vînt, mi se moie genunchii și scap lucrul din mînă. Noaptea, nu închid ochii mai niciodată ; iar dacă se întîmplă să adorm, mă trezesc mereu, vorbesc în somn, chem, strig ; nu înțeleg cum de nu mi-au ghicit taina cei care dorm în preajma mea.

Toată lumea știe despre fuga mea ; mă așteptam la asta. Una dintre tovarășele mele mi-o povestea ieri, adăugînd amănunte înfiorătoare și păreri care mă loveau drept în inimă. Din fericire, în timp ce-mi vorbea, ea întindea rufele ude pe-o frînghie, cu spatele spre lampă, și nu putea vedea cît sînt de tulburată ; stăpîna însă a băgat de seamă că plîngeam și m-a întrebat : „Ce ai, Mario ?" „Nimic", i-am răspuns eu. „Ce naiba, a adăugat ea, să fii oare atît de năroadă, încît să te înduioșeze o maică țicăloasă, nerușinată, fără credință, care se îndrăgostește de un păcătos de călugăr și fuge cu el din mănăstire ? Mai bine ți-ar fi milă de noi, astelalte. Ea n-avea altceva de făcut decît să bea, să mănînce, să se roage și să doarmă ; îi mergea bine unde era ; de ce n-a rămas acolo ? Dacă s-ar fi dus numai de trei-patru ori la rîu, pe-o vreme ca asta, așa cum ne ducem noi, i-ar fi plăcut călugăria..." Eu i-am răspuns că nu putem ști ce necazuri o fi avut ; dar mai bine aș fi tăcut, fiindcă stăpîna a adăugat : „Dă-o-ncolo ; e o dezmățată, și-o s-o bată Dumnezeu..." Auzind-o vorbind astfel, m-am plecat peste masă ; și am rămas așa, pînă ce stăpîna mi-a spus : „La ce naiba te tot gîndești, Mario ? Tu dormi, și treaba stă pe loc".

Niciodată nu mi-a plăcut călugăria, și asta se vede îndeajuns din faptele mele ; dar m-am deprins în mănăstire cu unele obiceiuri, pe care le repet, fără să-mi dau seama ; de pildă : sună un clopot ? Eu sau mă închin, sau îngenunchez. Bate cineva la ușă ? Îi spun *Ave*. Mi se pune o întrebare ? Dau totdeauna un răspuns care se

sfîrşeşte cu da, sau nu, maică, sau soră. Dacă intră un străin, îmi încrucişez braţele pe piept şi, în loc să-l salut, fac o plecăciune. Tovarăşele mele rîd şi-şi închipuie că glumesc făcînd pe călugăriţa ; dar nu ştiu cît timp au să mai creadă asta ; nechibzuinţele mele au să mă dea de gol, şi-atunci voi fi pierdută.

Domnule, ajutaţi-mă cît mai e timp. O să-mi spuneţi, fără doar şi poate : arată-mi cu ce te pot ajuta. Iată ; nu doresc cine ştie ce lucruri mari. Mi-ar trebui un loc de cameristă sau de îngrijitoare, sau de simplă slujnică, numai să pot trăi neştiută de nimeni, undeva la ţară, în vreun fund de provincie, la nişte oameni de treabă, care să nu primească multă lume. De leafă nu-mi pasă ; să mă ştiu în siguranţă, să mă pot odihni, să am pîine şi apă. Fiţi sigur că am să-mi mulţumesc stăpînii. În casa tatălui meu am învăţat să muncesc, şi la mănăstire am învăţat să mă supun ; sînt tînără, am firea blîndă ; cînd mi se vor vindeca picioarele, am să am mai multă putere decît e nevoie pentru munca mea. Ştiu să cos, să torc, să brodez şi să spăl rufe ; cînd eram la părinţi, îmi dregeam singură horbotele şi în curînd am să le dreg din nou ; nu sînt de loc stîngace şi nu m-aş da înapoi de la nici o muncă. Am glas plăcut ; cunosc muzica şi cînt destul de bine la clavir, ca să fac să petreacă o mamă căreia i-ar place să m-asculte ; ba chiar aş putea să dau şi lecţii copiilor ; dar mă tem că aş dovedi prin asta că am primit o educaţie îngrijită şi că astfel m-aş da de gol. Dacă e nevoie să învăţ să coafez, cum nu sînt lipsită de gust, mi-aş lua un maestru şi în cîtăva vreme aş deprinde şi îndeletnicirea asta. Domnule, nu-mi trebuie decît o slujbă pe care s-o pot îndeplini, o slujbă oarecare, şi nu-mi doresc nimic mai mult. În ciuda tuturor aparenţelor, puteţi fi sigur că am purtări cinstite ; şi nici credinţa nu-mi lipseşte. Ah, domnule, aş fi pus capăt tuturor necazurilor, şi nu m-aş mai fi temut de oameni, dacă nu m-ar fi oprit Dumnezeu ; de cîte ori n-am călcat pe lîngă fîntîna aceea adîncă de la marginea grădinii mănăstirii ! Nu m-am aruncat în fundul ei, doar fiindcă îmi lăsau deplină libertate s-o fac. Nu ştiu ce soartă mă aşteaptă, dar dacă voi fi silită, într-o bună zi, să intru din nou în mă-

năstire, oricare ar fi mănăstirea, nu răspund de viața mea ; fîntîni sînt pretutindeni. Domnule, fie-vă milă de mine și cruțați-vă și dumneavoastră părerile de rău pe care le-ați putea avea cîndva.

P. S. Sînt frîntă de oboseală, spaima îmi dă tîrcoale, și nu pot dormi. Am recitit cu mintea limpede memoriile acestea, pe care le-am scris în grabă, și mi-am dat seama că, fără voia mea, m-am descris în fiecare rînd atît de nefericită pe cît eram cu adevărat, dar mult mai plăcută decît sînt în realitate. Oare să fie asta din pricină că-i credem pe bărbați mai puțin sensibili la durerile decît la farmecele noastre și ni se pare mai ușor să-i cucerim decît să-i înduioșăm ? Eu, una, nu-i cunosc mai de loc, și sînt prea puțin pricepută, ca să-mi pot răspunde la întrebarea asta. Totuși, dacă marchizul, despre care se spune că are o minte cum nu se poate mai iscusită, o să-și închipuie cumva că nu mă adresez bunăvoinței, ci poftelor lui, ce-o să creadă despre mine ? Gîndul acesta mă neliniștește. Într-adevăr, n-ar fi de loc drept să mi se facă o vină dintr-un instinct propriu sexului femeiesc. Sînt femeie și poate doresc să plac, cine știe ? Dar lucrul acesta îl fac în mod cinstit și firesc.

PREFAȚĂ — ANEXĂ LA „CĂLUGĂRIȚA"

Extrase din Corespondența literară a lui Grimm [1]
Anul 1770

Călugărița domnului de la Harpe [2] mi-a trezit conștiința adormită de zece ani, amintindu-mi de un complot îngrozitor, pus la cale de mine, împreună cu domnul Diderot și alți doi-trei bandiți de același soi, dintre cei mai buni prieteni ai noștri. De aceea, cred că nu-i prea devreme să mă spovedesc și să încerc să capăt, în aceste prea-sfinte zile ale postului, iertarea păcatului, împreună cu a celorlalte rele săvîrșite de mine, și să le înec pe toate în fîntîna fără fund a milosteniei divine.

Anul 1760 a fost însemnat în analele oricărui gură-cască parizian prin renumele cîștigat dintr-o dată, în mod strălucit, de Ramponeau [3] și prin comedia *Filozofilor*, jucată în urma ordinelor date de sus, pe scena Comediei Franceze. Astăzi, n-a mai rămas din toată această afacere decît amintirea plină de dispreț pentru autorul frumoasei rapsodii, pe nume Palissot, amintire pe care toți foștii săi protectori se feresc s-o împartă cu el ; cele mai supuse personaje, sprijinind în taină lucrarea lui Palissot, se credeau obligate să se lepede de ea în public, ca de

---

[1] Frédéric-Melchior von Grimm (1723—1807) — literat și critic german, prieten apropiat al enciclopediștilor și al lui Diderot ; și-a petrecut aproape întreaga viață în Franța. Scrierile lui, publicate sub titlul de *Corespondență literară*, sînt o valoroasă mărturie asupra mișcării culturale a vremii.

[2] Referire la *Melania*, drama lui La Harpe, în care se vorbea despre suferințele unei tinere silită să se călugărească. Piesa a fost jucată în 1770, dată la care *Călugărița* lui Diderot circula clandestin, în manuscris.

[3] Numele unui birtaș, care, cuprins pe neașteptate de scrupule religioase, n-a vrut să respecte contractul semnat în legătură cu un spectacol de bilci. Cu toată intervenția clerului, care i-a sărit în ajutor, birtașul a fost silit să plătească daune.

ceva care le-ar fi pătat onoarea. Pe cînd scandalul făcea vilvă în tot Parisul, singur domnul Diderot, pe care strengarul de Aristofan francez îl alesese să-i țină locul lui Socrates, nu se sinchisea de loc. Cu ce ne ocupam noi pe atunci ? Dea Domnul ca lucrurile acelea să fi fost nevinovate ! Cea mai caldă prietenie ne lega de multă vreme de domnul marchiz de Croismare, fost ofițer în regimentul regelui, retras din slujbă și unul din cei mai cumsecade oameni din Franța....

. . . . . .

Marchizul acesta încîntător ne părăsise pe la începutul anului 1759, ca să meargă la moșiile lui din Normandia, pe lîngă Caen. Ne făgăduise să nu stea acolo decît pînă ce-și pune treburile la punct ; dar șederea lui se prelungea mai mult decît ne așteptam...

. . . . . .

Cum lipsa lui ne era tare neplăcută, am chibzuit, în 1760, după ce o îndurasem timp de cincisprezece luni, asupra mijloacelor de a-l face să se întoarcă la Paris. Atunci, autorul memoriilor din paginile precedente își aminti că, doar cu puțină vreme înaintea plecării marchizului, se vorbise peste tot, cu mult interes, despre o tînără maică din Longchamp care ceruse pe cale judecătorească să i se dezlege legămîntul, întrucît fusese silită de părinți să ia vălul călugăriei. Această sărmană prizonieră îl interesase atît de mult pe marchiz, încît, fără s-o fi văzut vreodată, fără să-i știe numele, fără să fi cercetat măcar dacă dreptatea era de partea ei, ceruse sprijinul tuturor consilierilor parlamentului din Paris. Cu toată această mărinimoasă mijlocire, nu știu cum s-a făcut, dar sora Suzana Simonin pierdu procesul, iar legămîntul ei fu socotit valabil. Domnul Diderot hotărî să reînvie întîmplarea aceasta în folosul nostru. Își închipui că sora Suzana avusese fericirea să scape din mănăstire ; și ca urmare scrise, în numele ei, marchizului de Croismare, cerîndu-i ajutor și protecție. Eram siguri că-l vom vedea pe marchiz alergînd, cu toată graba, în ajutorul călugăriței ; sau, dacă s-ar fi întîmplat să ne bănuiască din prima clipă înșelătoria și planul nostru să rămînă baltă, eram siguri că vom avea de ce rîde mai apoi. Dar înșelătoria aceasta neînsemnată luă cu totul altă întorsătură,

după cum veți vedea din corespondența între domnul Diderot sau așa-zisa călugăriță și încîntătorul, cinstitul marchiz de Croismare, care n-a bănuit nici o clipă perfidia noastră. Perfidia aceasta ne-a apăsat multă vreme pe conștiință. Ne petreceam pe atunci serile citind, printre hohote de rîs, scrisorile care trebuiau să-i smulgă lacrimi marchizului ; și rîdeam, cu aceleași hohote, de răspunsurile demnului și mărinimosului nostru prieten ; scrisorile acestea le veți găsi în paginile ce urmează. Totuși, dîndu-ne seama că soarta nefericitei noastre începea să-l intereseze prea mult pe duiosul ei binefăcător, domnul Diderot se hotărî s-o omoare, preferînd să-l mîhnească pe marchiz decît să-l chinuiască mai departe, într-un mod și mai cumplit, cum s-ar fi întîmplat, fără doar și poate, dacă ar fi lăsat-o în viață pe sora Suzana. La întoarcerea în Paris, i-am mărturisit marchizului nelegiuitul nostru complot ; după cum vă puteți închipui, el a rîs ; iar nenorocirile bietei maici n-au făcut decît să strîngă și mai mult legăturile de prietenie dintre cei care i-au supraviețuit. Cu toate astea, marchizul nu i-a vorbit niciodată domnului Diderot despre cele petrecute. Un amănunt la fel de ciudat îl constituie faptul că, în timp ce farsa îl înfierbînta pe prietenul nostru în Normandia, la rîndul său, domnul Diderot se înfierbînta și el. Convins că marchizul n-o să adăpostească o tînără fată fără s-o cunoască, el începu să scrie cu de-amănuntul povestea călugăriței.

Într-o zi, pe cînd lucra din plin la scrisori, îl vizită domnul d'Alainville, unul dintre prietenii noștri comuni, și-l găsi copleșit de durere, cu fața scăldată în lacrimi. „Ce ți s-a întîmplat ? îl întrebă domnul d'Alainville ; arăți tare rău !" „Ce să mi se întîmple, îi răspunse domnul Diderot ; mă mîhnește povestea pe care o scriu." Fără îndoială că dacă ar fi terminat povestea aceasta, ar fi făcut unul din romanele cele mai adevărate, cele mai interesante și mai patetice din cîte avem. Nu s-ar fi putut citi o pagină fără lacrimi în ochi ; și totuși în el nu era vorba de dragoste. Lucrare de geniu, plină de puternica amprentă a imaginației autorului ; lucrare de folos public și general ; fiind cea mai cumplită satiră care s-ar fi scris vreodată împotriva mănăstirilor, ea ar fi fost cu atît

mai periculoasă, cu cît în prima parte nu sînt decît laude la adresa lor ; tînăra lui călugăriță era de-o pioșenie îngerească și păstra în inima ei simplă și caldă respectul cel mai sincer pentru tot ce fusese învățată să respecte. Dar din romanul acesta n-au fost scrise decît unele fragmente, și neterminat a rămas : s-a pierdut, ca atîtea alte nenumărate lucrări ale unui om rar, care ar fi cîștigat nemurirea prin zeci de capodopere, dacă ar fi știut să fie zgîrcit cu timpul său...

. . . . . .

RĂVAȘ
AL CĂLUGĂRIȚEI CĂTRE DOMNUL CONTE DE CROIXMAR[1], GUVERNATOR AL ȘCOLII MILITARE REGALE

O femeie nefericită, de care domnul marchiz de Croixmar s-a interesat acum trei ani, cînd locuia lîngă Academia regală de muzică, a aflat că ar locui acum la Școala militară. Ea ar dori să știe dacă se mai poate bizui pe bunătatea lui acum, cînd e într-o stare mai jalnică decît oricînd.

Un cuvînt de răspuns, dacă binevoiește ; situația ei e gravă ; și poate avea urmări pe care aducătorul acestui răvaș nici nu le bănuiește măcar.

I S-A RĂSPUNS

Că se înșela și că domnul de Croismare, despre care e vorba, locuiește acum la Caen.

Răvașul fusese scris de mîna unei tinere pe care am folosit-o în tot timpul cît a durat această corespondență. Un comisionar l-a dus la Școala militară și ne-a adus răspunsul verbal. Domnul Diderot considera acest prim pas trebuitor din mai multe motive, bine chibzuite. Că-

[1] Greșeala aceasta de titulatură și de ortografie e explicată ceva mai departe.

lugărița părea că-i confundă pe cei doi veri [1] și că nu cunoaște adevărata ortografie a numelui lor ; totodată ea afla, în mod firesc, că protectorul ei era la Caen. S-ar fi putut prea bine ca guvernatorul Școlii militare să se amuze pe socoteala vărului său și să-i trimită răvașul ; lucrul acesta ar fi făcut ca prea-cinstita noastră aventurieră să pară cum nu se poate mai reală. Bunul guvernator, ca și toți din familia lui, resimțea lipsa vărului, după cum o resimțeam și noi ; și nădăjduiam să-l atragem în rîndurile conspiratorilor. După primirea răspunsului, călugărița scrise la Caen.

SCRISOARE A CĂLUGĂRIȚEI CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE, LA CAEN

Nu știu cui scriu, domnule, dar, în deznădejdea mea, oricine veți fi, mă adresez dumneavoastră. Dacă cei de la Școala militară nu m-au amăgit și dacă dumneavoastră sînteți mărinimosul marchiz pe care îl caut, binecuvîntat fie Domnul ! Dar dacă nu sînteți dumneavoastră, nu știu ce-am să mă fac. Mă bizui însă pe numele ce purtați ; și nădăjduiesc că veți ajuta o nefericită pe care dumneavoastră, domnule, sau un alt domn de Croismare, care nu e cel de la Școala militară, ați sprijinit-o cu stăruințele dumneavoastră acum doi ani, într-o încercare făcută de ea , ca să scape de temnița veșnică la care o osîndise asprimea părinților. Deznădejdea m-a mînat la o a doua încercare ; pesemne că știți despre ce e vorba ; am fugit din mănăstire. Nu mai puteam să îndur, și altă cale n-aveam, în afară poate de-o ticăloșie și mai mare, ca să-mi recapăt libertatea, care nădăjduiam să-mi fie dată prin lege.

Domnule, dacă m-ați sprijini cîndva, fie ca starea mea de-acum să vă miște și să trezească în inima dumneavoastră simțămîntul milei ! Poate vi se va părea nepo-

[1] Marchizul de Croismare avea un văr, Jacques-René de Croismare, guvernator al Școlii militare regale. „Greșeala" de ortografie a fost făcută dinadins, pe baza faptului că locul de origine al familiei Croismare era Croixmare, lîngă Rouen.

trivit faptul că m-am adresat unui necunoscut, într-o astfel de împrejurare. Vai, domnule, dacă aţi şti cît sînt de părăsită ; dacă aţi şti cu cîtă lipsă de omenie se pedepsesc în mănăstiri păcatele care stîrnesc vîlvă, m-aţi ierta ! Dar aveţi o inimă simţitoare, şi vă veţi teme să vă amintiţi, într-o bună zi, despre o nevinovată, zvîrlită ca să-şi sfîrşească zilele în fundul unei carcere. Ajutaţi-mă, domnule, ajutaţi-mă ! Iată ce îndrăznesc să vă cer, şi dacă vă e mai uşor, ar fi mai bine în provincie decît la Paris. Să-mi găsiţi, prin dumneavoastră sau prin vreo cunoştinţă, un loc de cameristă sau de îngrijitoare, la Caen sau oriunde. N-aş vrea decît să trăiesc neştiută de nimeni, la nişte oameni cumsecade şi retraşi ; leafa nu mă interesează. Să am doar pîine şi apă şi să fiu la adăpost de cercetări ; cei ce mă vor primi au să fie mulţumiţi de munca mea, n-aveţi grijă. M-am deprins să muncesc, în casa părintească, şi am învăţat să mă supun, în mănăstire. Sînt tînără, sănătoasă şi blîndă din fire. Cînd mi-or reveni puterile, am să pot face orice fel de treburi casnice. Ştiu să brodez, să cos şi să spăl ; cînd eram în lume, îmi dregeam singură horbotele şi curînd voi putea s-o fac din nou. Nu sînt stîngace ; aş putea face orice. Dacă va trebui, voi învăţa să coafez ; am destul gust şi m-aş deprinde repede. Nu cer decît o slujbă pe care s-o pot îndeplini, o slujbă oarecare. Despre purtările mele, puteţi să vă luaţi, fără nici o grijă, răspunderea ; în ciuda aparenţelor, sînt evlavioasă. În fundul mănăstirii pe care am părăsit-o, se găsea o fîntînă la care m-am uitat adeseori ; mi-aş fi putut curma necazurile, dacă nu m-ar fi oprit Dumnezeu. Domnule, n-aş mai putea să mă întorc în mănăstirea aceea înfiorătoare ! Ajutaţi-mă ; e o faptă bună, de care vă veţi aminti cu mulţumire cît veţi trăi şi pe care Dumnezeu o va răsplăti cîndva, în lumea aceasta sau în cealaltă. Şi mai ales, domnule, gîndiţi-vă că trăiesc într-o spaimă neîntreruptă şi că-mi număr clipele. Rudele mele bănuiesc că sînt la Paris ; fără îndoială că mă caută pretutindeni ; nu le daţi răgaz să mă găsească. Mi-am luat cu mine toate veşmintele. Trăiesc din munca mea şi din mila unei femei cumsecade, care-mi e prietenă şi căreia vă rog să-i trimiteţi răspunsul dumneavoastră. O cheamă doamna Madin. Locuieşte la Versailles. Prietena aceasta

îmi va da tot ce va trebui pentru călătorie ; şi, cînd îmi voi găsi un loc, nu-mi va mai trebui nimic, şi n-am să-i mai fiu o povară. Domnule, purtarea mea vă va arăta că merit protecţia dumneavoastră, dacă vă veţi hotărî să mi-o acordaţi, dar oricare vă va fi răspunsul, eu n-am să mă plîng decît de vitregia soartei.

Iată adresa doamnei Madin : *Doamnei Madin, la pavilionul Bourgogne, strada Anjou, Versailles.*

V-aş ruga să fiţi bun şi să folosiţi două plicuri : unul cu adresa ei, iar înăuntru un altul, cu o cruce pe el.

Doamne, cum mai aştept să-mi răspundeţi ! Trăiesc într-o spaimă neîntreruptă.

Preasmerita şi preasupusa dumneavoastră slujitoare,

Semnat : *Suzana Simonin*

Aveam nevoie de-o adresă pentru răspunsuri, şi am ales-o pe a unei oarecare doamne Madin, soţia unui fost ofiţer de infanterie, care trăia într-adevăr la Versailles. Ea nu ştia nimic despre farsa noastră, şi nici despre scrisorile pe care i le-am scris chiar ei, mai apoi, folosindu-ne de mîna unei alte tinere. Doamna Madin nu ştia decît că trebuie să primească şi să ne trimită toate scrisorile venite din Caen. Întîmplarea a făcut ca domnul de Croismare, după întoarcerea sa la Paris, şi cam la opt ani după gluma noastră, s-o întîlnească pe doamna Madin la soţia unui prieten de-al nostru, care făcuse parte din complot. A fost o adevărată lovitură de teatru ; domnul de Croismare avea de gînd să pună mii de întrebări despre nefericita căreia îi purtase grija, iar doamna Madin nu ştia absolut nimic. Atunci a avut loc spovedania generală şi iertarea noastră.

RĂSPUNSUL
DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE

Domnişoară, scrisoarea dumitale a ajuns în mîinile celui căruia îi era adresată ! Nu te-ai înşelat de loc în privinţa simţămintelor lui ; poţi veni imediat la Caen, dacă îţi convine un loc pe lîngă o tînără domnişoară.

Doamna, prietena dumitale, să-mi scrie doar că-mi trimite o cameristă, așa cum i-am cerut ; să-ți laude însușirile cum va crede de cuviință, fără să intre în amănunte cu privire la viața dumitale. Să-mi scrie de asemenea numele pe care ți l-ai ales, ce trăsură ai luat, și, dacă se poate, în ce zi sosești. Dacă iei diligența de Caen, să știi că pleacă în fiecare luni din Paris, în zorii zilei, și ajunge aici vineri ; o găsești la Paris, în strada Saint-Denis, la „Cerbul mare". Dacă la sosirea în Caen nu vei găsi pe nimeni, adresează-te, pînă una alta, în numele meu, domnului Cassion, peste drum de Piața Regală. Fiindcă e nevoie să ne tăinuim numele, și unul și altul, o rog pe doamna care îți este prietenă să-mi trimită înapoi scrisoarea, în care, deși nu e semnată, poți avea deplină încredere. Păstrează numai pecetea, ca semn de recunoaștere la Caen, pentru persoana căreia te vei adresa.

Urmează, domnișoară, întocmai și degrabă ceea ce te sfătuiește scrisoarea aceasta; ca totul să se desfășoare în deplină siguranță, nu te încărca nici cu hîrtii, nici cu scrisori sau cu alte lucruri după care ai putea fi recunoscută ; îți va fi ușor să le aduci cu un alt prilej. Bizuie-te cu deplină încredere pe bunele intenții ale slujitorului dumitale.

A... lîngă Caen, astăzi, miercuri,
6 februarie 1760.

Plicul îi fusese trimis doamnei Madin. În el se găsea un alt plic, cu o cruce deasupra, după cum fusese înțelegerea. Pecetea înfățișa un Amor ținînd o făclie într-o mînă și două inimi în cealaltă mînă ; deviza n-a putut fi citită, fiindcă la deschiderea scrisorii se rupsese pecetea. Firește că o călugăriță tînără, care nu știa ce-i dragostea, nu putea să-i ia chipul decît drept un înger păzitor.

RASPUNS
AL CALUGARIȚEI CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Domnule, am primit scrisoarea. Cred că am fost bolnavă, bolnavă rău. Acum sînt slăbită. Dacă Dumnezeu mă cheamă la el, am să mă rog necurmat pentru sufletul

dumneavoastră ; iar dacă mă fac bine, voi îndeplini întocmai ceea ce-mi porunciți. Stimate și bunule domn, fiți sigur că n-am să uit niciodată bunăvoința ce mi-ați arătat.

Prietena mea va veni de la Versailles ; ea vă va povesti totul.

Februarie, în sfînta zi de duminică.

Voi păstra cu grijă pecetea. Pe ea, am găsit imprimat un înger ; sînteți îngerul meu păzitor.

. Fiindcă domnul Diderot lipsise de la adunarea complotiștilor, răspunsul acesta a fost trimis fără consimțămîntul său. El nu l-a găsit pe plac ; spunea că ne va da de gol, dar cred că n-a avut dreptate. Cu toate astea, ca să-l mulțumim, am așternut în registrele sfatului comun al înșelătoriei răspunsul următor, care n-a fost însă trimis. De altfel, boala ne era trebuitoare ca să amînăm plecarea la Caen.

EXTRAS DIN REGISTRU

După scrisoarea care a fost trimisă, iat-o pe aceea pe care ar fi trebuit s-o scrie sora Suzana :

Vă mulțumesc, domnule, pentru bunăvoința arătată ; dar trebuie să nu mă mai gîndesc la nimic ; totul se va sfîrși pentru mine. Peste cîteva clipe mă voi afla dinaintea lui Dumnezeu, milostivul ; acolo îmi voi aminti de dumneavoastră. Cei ce mă îngrijesc se gîndesc dacă să-mi ia sînge pentru a treia oară. Facă ce-or vrea. Adio, dragul meu domn. Nădăjduiesc că viața către care mă îndrept va fi mai fericită ; ne vom revedea în ea.

SCRISOARE
A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Sînt la căpătiiul ei, și mă îndeamnă să vă scriu. A fost la un pas de moarte, și treburile, care mă țin la Versailles, nu mi-au îngăduit să-i vin mai degrabă în a-

jutor. Știam că e bolnavă și părăsită de toată lumea, dar nu puteam pleca. Vă închipuiți, domnule, cît a suferit. Căzuse și nu-mi spusese lucrul acesta. Și, pe neașteptate, au cuprins-o căldurile, din pricina căderii ; am fost nevoiți să-i luăm de cîteva ori sînge, ca să-i ușurăm răul. Acum cred că a scăpat. Mă neliniștește însă teama că va avea o convalescență îndelungată și că nu va putea pleca decît peste vreo patru sau șase săptămîni. E destul de slăbită și va mai slăbi încă, fără doar și poate. Să încercăm, domnule, să folosim răgazul acesta, făcînd împreună ceva pentru salvarea ființei celei mai nenorocite și mai demne de milă din cîte există pe lume. Nici nu vă puteți închipui ce-a însemnat pentru ea scrisoarea dumneavoastră ; a plîns, a scris adresa domnului Gassion pe dosul unei sfinte Suzana din cartea de rugăciuni și a vrut să vă răspundă, cu toată slăbiciunea ei. Tocmai ieșise dintr-o criză ; nu știu ce v-a scris, căci bietul ei cap suferea încă din pricina febrei. Iertați-mă, domnule, că vă scriu în grabă. Mi-e milă de ea, n-aș vrea s-o părăsesc, dar îmi e cu neputință să rămîn aici mai multe zile. Vă trimit înapoi scrisoarea dumneavoastră. Am mai trimis una, așa cum mi-ați cerut. Nu pomenesc de însușirile ei plăcute, pentru că nu sînt potrivite slujbei care o așteaptă și, de nu mă înșel, trebuie să renunțe cu totul la ele, dacă vrea să nu fie recunoscută. De altfel, tot ce-am scris despre ea e adevărat ; orice femeie, domnule, ar fi fost fericită să-i fie mamă. După cum vă puteți închipui, prima mea grijă a fost s-o pun la adăpost, ceea ce am și făcut. N-am s-o las cu inima împăcată să plece decît atunci cînd se va însănătoși ; dar asta nu se va putea întîmpla mai înainte de patru sau șase săptămîni, după cum am avut cinstea să v-o spun ; și mai e nevoie ca pînă atunci să nu se mai întîmple cine știe ce. Ea păstrează pecetea scrisorii în cartea de rugăciuni, la căpătîi. N-am îndrăznit să-i spun că nu-i a dumneavoastră ; o rupsesem cînd am deschis plicul, și i-am dat-o pe a mea : în starea în care se găsea, nu puteam să-i înmînez răspunsul dumneavoastră înainte de a-l citi. Îndrăznesc să vă cer, domnule, să-i scrieți cîteva cuvinte care să-i întărească nădejdile ; sînt singurele ei nădejdi, și, fără ele, nu știu dacă ar mai putea trăi. V-aș ruga, de asemenea,

să binevoiți a-mi da, separat, cîteva amănunte asupra casei în care va intra ; mă voi folosi de ele, ca s-o liniștesc. Nu duceți grija scrisorilor dumneavoastră ; vi le voi înapoia, așa cum am făcut și cu cea dintîi ; și fiți sigur că eu însămi am tot interesul să nu săvîrșesc nici o nechibzuință. Vă vom asculta întocmai, bineînțeles dacă nu veți schimba cumva dispozițiile trimise. Adio, domnule. Draga mea nefericită se roagă, de cîte ori o lasă durerile, pentru sănătatea dumneavoastră.

Aștept răspunsul dumneavoastră tot la pavilionul Bourgogne, în strada Anjou, la Versailles.

Astăzi, 16 februarie, 1760.

SCRISOARE
TRIMISĂ PE FAȚĂ DE CĂTRE DOAMNA MADIN, AȘA CUM DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE ÎI CERUSE

Domnule, numele persoanei pe care v-o propun va fi Suzana Simonin. O iubesc ca pe copilul meu ; cu toate astea, trebuie să credeți întocmai ceea ce vă scriu despre ea, fiindcă n-am obiceiul să exagerez. N-are nici tată, nici mamă ; e de familie bună și a primit o educație aleasă. Se pricepe la toate trebușoarele care se pot învăța cînd ești îndemînatică și cînd îți place să le faci ; vorbește puțin, dar frumos, și scrie cu multă ușurință. Dacă persoana căreia o destinați va dori să i se facă lectură, aflați că Suzana citește minunat. Nu-i nici înaltă, nici scundă. Are talia frumoasă și chipul cum nu se poate mai interesant. Poate c-au s-o găsească prea tînără, fiindcă abia cred că a împlinit nouăsprezece ani : dar, dacă n-a trăit îndeajuns, în schimb a suferit mai mult decît trebuia. E foarte reținută și are o inteligență puțin obișnuită. Cît privește cinstea purtărilor ei, mă pun chezașă. E pioasă, fără a fi însă habotnică. E naivă, veselă, și n-o vezi niciodată posomorîtă. Am două fiice ; dacă anumite împrejurări n-ar împiedica-o pe domnișoara Simonin să locuiască la Paris, nu mi-aș dori o guvernantă mai bună pentru fiicele mele ; de altfel, nici nu cred că aș putea găsi. O cunosc din copilărie, și a trăit întotdeauna sub ochii mei. Va pleca de la mine cu destulă îm-

brăcăminte. Am să-i plătesc cheltuielile de călătorie și chiar pe cele de întoarcere, dacă va fi trimisă înapoi : e cel mai neînsemnat lucru pe care-l pot face pentru ea. Pînă acum n-a mai ieșit niciodată din Paris ; nu știe unde va merge ; se crede pierdută ! Mă necăjesc grozav, ca s-o pot liniști. Un simplu cuvînt de-al dumneavoastră, domnule, asupra persoanei la care merge, asupra casei în care va locui și îndatoririlor pe care le va avea de îndeplinit o va convinge mai mult decît toate cuvintele mele. Vă cer oare prea mult ? Se teme grozav că nu va putea să facă față : sărmana copilă, nu-și dă încă bine seama de ce este în stare să facă.

Am cinstea să vă fiu, cu toate simțămintele ce le meritați, preaumila și supusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : *Moreau-Madin*
Paris, 16 februarie 1760

SCRISOARE A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Acum două zile am primit, doamnă, scrisoarea în care e vorba, în cîteva cuvinte, despre boala domnișoarei Simonin. Soarta ei nefericită mă îndurerează ; sănătatea ei mă neliniștește. Pot oare să vă cer mîngîierea de-a mă ține la curent cu starea ei, cu ceea ce are de gînd să facă, într-un cuvînt cu răspunsul la scrisoarea ce i-am trimis ? Bunăvoința și interesul pe care i-l arătați mă fac să nădăjduiesc toate acestea.

Al dumneavoastră preaumil și supus slujitor.
Caen, 17 februarie 1760

ALTĂ SCRISOARE A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Eram foarte neliniștit, doamnă, și, din fericire, scrisoarea dumneavoastră mi-a risipit neliniștea cu privire la starea sănătății domnișoarei Simonin, despre care îmi

scrieți că e în afară de pericol și la adăpost de cercetări. I-am scris ; și o puteți asigura și dumneavoastră de statornicia simțămintelor mele. Scrisoarea ei mă tulburase ; și, în strîmtorarea în care o știam, am crezut că n-o pot ajuta mai bine decît luînd-o la mine și ținînd-o lîngă fiica mea, a cărei mamă, din nefericire, a murit. Iată, doamnă, casa pe care i-am hărăzit-o. Sînt sigur de mine și nu mă îndoiesc că am să-i pot ușura suferințele, fără să-i trădez taina, lucru greu de înfăptuit în alte case. Nu mă pot stăpîni să nu oftez și pentru starea ei, și pentru că averea nu-mi îngăduie să fac pentru ea tot ce-aș dori ; dar ce poți face cînd ești sub domnia legilor necesității ? Locuiesc la două leghe de oraș, în mijlocul unei cîmpii destul de plăcute ; trăiesc foarte retras, împreună cu fiica mea și cu fiul meu mai mare, care e un băiat plin de simțire și de evlavie, și căruia la nevoie aș putea să-i ascund taina. Cît despre servitori, îi am de mult timp în casă ; așa că sîntem o familie liniștită și unită. Mai adaug că propunerea pe care i-o fac nu va trebui s-o primească decît în lipsă de altceva ; dacă găsește vreo ocupație mai bună, n-am de gînd s-o împiedic, în nici un fel, să și-o ia ; să fie însă sigură că va găsi în mine, oricînd, un sprijin. Așadar, să se însănătoșească liniștită ; voi aștepta-o și-mi va face plăcere să primesc cît mai des știri despre ea.

Am cinstea, doamnă, de a fi preaumilul și preasupusul dumneavoastră slujitor.

Caen, 21 februarie 1760

SCRISOARE
A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE SORA SUZANA — PE PLIC ERA O CRUCE —

Nimeni, domnișoară, nu e mai mișcat decît mine, din pricina stării în care te găsești. Nu pot decît să mă interesez din ce în ce mai mult de dumneata și să încerc să-ți aduc o mîngîiere în ursita nefericită care te urmărește. Liniște-te, recapătă-ți puterile și bizui-te mereu, cu toată încrederea, pe simțămintele mele. Nu trebuie să

te gîndești la nimic altceva decît la recăpătarea sănătății și la păstrarea tainei. Dacă aș putea să-ți îmbunătățesc soarta, aș face-o ; dar sînt strîmtorat de nevoi și n-aș putea decît să oftez din pricina asprimilor vieții. Persoana pe lîngă care vei merge îmi e cum nu se poate mai dragă, și va trebui să răspunzi mai cu seamă față de mine. Eu, unul, pe cît îmi va fi cu putință, voi încerca să-ți ușurez micile neajunsuri legate de viața pe care o vei avea de dus. Te rog să ai încredere în mine, și eu, la rîndul meu, mă voi bizui cu totul pe serviciile pe care mi le vei aduce ; asigurarea aceasta trebuie să te liniștească și să-ți arate felul meu de a gîndi și prietenia sinceră ce-ți poartă, domnișoară, al dumitale preaumil și supus slujitor.

Caen, 21 februarie 1760

I-am scris și doamnei Madin, care-ți va putea spune mai multe.

SCRISOARE A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Domnule, vindecarea scumpei noastre bolnave e asigurată : nu mai are călduri, n-o mai doare capul, toate vădesc convalescența cea mai grabnică și însănătoșirea cea mai deplină. Buzele încă nu și-au recăpătat culoarea, dar ochii au început din nou să-i lucească. Obrajii încep să i se îmbujoreze ; carnea i s-a frăgezit și peste puțin își va recăpăta iar tăria ; toate merg bine, de cînd i s-a liniștit sufletul. Abia acum, domnule, își dă ea seama de bunăvoința dumneavoastră, și-mi spune asta în modul cel mai înduioșător cu putință. Tare mult aș vrea să vă pot descrie ce s-a petrecut între noi, cînd i-am adus ultimele dumneavoastră scrisori ! Le-a luat cu mîini tremurătoare ; le-a citit abia respirînd ; se oprea la fiecare rînd ; iar cînd le-a terminat, mi s-a aruncat de gît, plîngînd cu lacrimi fierbinți, și mi-a spus : „Iată, doamnă Madin, că nu m-a lăsat Dumnezeu ; vrea, în sfîrșit, să fiu și eu fericită. Da, Dumnezeu mi-a dat gîndul să-i scriu domnului marchiz : cine altul pe lume ar fi avut milă de mine ? Să-i mulțumim cerului pentru darurile acestea,

ca să ne mai trimită și altele". S-a așezat apoi pe pat și s-a rugat ; pe urmă, recitind scrisoarea, mi-a spus : „Îmi încredințează copila lui. Ah, mamă, ea are să-i semene ; va fi blîndă, binevoitoare și simțitoare ca el". Și adăugă, puțin îngrijată : „Copila n-are mamă ! Cît îmi pare de rău că n-am experiența care mi-ar trebui. Nu mă pricep de loc, dar voi face cum voi putea mai bine ; îmi voi aminti în fiecare dimineață și în fiecare seară ce îi datorez tatălui ei : recunoștința trebuie să înlocuiască multe lucruri. Cît am să mai fiu bolnavă ? Cînd o să mi se dea voie să mănînc ? Nu mă mai dor de loc rănile pe care mi le-am făcut căzînd. „Vă dau amănuntele acestea, domnule marchiz, pentru că nădăjduiesc c-au să vă facă plăcere. În cuvintele și în gesturile ei era atîta naivitate și sirguință, încît nu știam ce să mai cred. Aș fi dat orice ca s-o puteți vedea și auzi. Da, domnule, sau nu mă pricep eu la nimic, sau veți avea o comoară, care vă va aduce binecuvîntarea în casă. Ceea ce ați avut bunătatea să-mi spuneți despre dumneavoastră, despre fiica și fiul dumneavoastră, despre felul în care trăiți se potrivesc de minune cu dorințele ei. De aceea stăruie necontenit în ceea ce v-a cerut din prima dată. Nu vrea decît hrană și îmbrăcăminte, și nici nu-i nevoie să-i dați mai mult, dacă nu veți crede de cuviință : deși nu sînt bogată, mă voi îngriji eu de rest. Mi-e dragă copila, mi-am lipit-o de inimă ; și puținul ce-l voi face pentru ea în viață îi va fi asigurat și după moartea mea. N-aș vrea să vă ascund că vorbele dumneavoastră despre *situația pe care nu v-a trebui s-o primească decît în lipsă de altceva* și despre faptul că *o veți lăsa să-și aleagă, liberă, orice altă ocupație care i-ar fi mai pe plac* au mîhnit-o ; mie, însă, nu mi-a părut de loc rău că are atîta delicatețe sufletească. Am să vă scriu neapărat cum își petrece convalescența ; dar am un plan, pe care cred că-l voi duce la îndeplinire pînă cînd ea se va însănătoși cu totul, dacă îmi veți putea face cunoștință cu vreunul dintre prietenii dumneavoastră ; cred că aveți mulți prieteni aici. Aș avea nevoie de un om înțelept, discret, iscusit, care să se bucure de oarecare vază și care să poată merge, el sau vreunul din prietenii lui, la persoanele însemnate al căror nume i le-aș spune ; ar mai trebui ca omul acesta să aibă ușa

deschisă la palat, fără să facă parte dintre curtenii regelui. Așa cum văd eu lucrurile, nu cred că ar fi nevoie să fie pus la curent cu toate dedesubturile planului nostru ; ne-ar fi de folos fără să știe la ce ; în felul acesta, dacă nu mi-ar izbuti planul, am putea cel puțin să-l facem să creadă că ea e în străinătate. Dacă-mi puteți face cunoștință cu un asemenea om, v-aș ruga să-mi spuneți cum îl cheamă și unde locuiește, apoi să-i scrieți că doamna Madin, pe care o cunoașteți de multă vreme, va veni să-i ceară un serviciu, și că-l rugați să facă tot ce-i va sta în putință. Dacă nu cunoașteți un asemenea om, n-o să am încotro ; dar v-aș ruga să vă gîndiți bine. Acestea spuse, vă rog să vă bizuiți pe interesul pe care îl port bietei noastre nefericite și pe prudența cîștigată în urma experienței. Bucuria pricinuită de scrisoarea dumneavoastră i-a adus o ușoară bătaie de inimă ; dar o să-i treacă.

Am cinstea să fiu, cu cele mai respectuoase simțăminte, domnule, preaumila și supusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : *Moreau-Madin*
Paris, 3 martie 1760

Ideea doamnei Madin de a i se face cunoștință cu vreun prieten mărinimos de-al protectorului Suzanei o inspirase Satana, iar acoliții săi nădăjduiau în felul acesta să-și îmboldească prietenul din Normandia să-mi scrie și mie și să-mi aducă la cunoștință întreaga afacere ; după cum veți vedea din celelalte scrisori, ea a fost dusă la capăt cum nu se poate mai bine.

SCRISOARE
A SOREI SUZANA CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Domnule, doamna Madin mi-a adus cele două scrisori pe care mi-ați făcut cinstea să mi le trimiteți și mi-a dat să citesc, de asemenea, scrisoarea adresată ei. Primesc, primesc. E de o sută de ori mai mult decît merit ; da, de o sută, de o mie de ori mai mult. Cunosc atît de

puțin lumea, am atît de puțină experiență și-mi dau atît de bine seama de ceea ce mi-ar trebui ca să pot răspunde cu vrednicie încrederii dumneavoastră ! Dar îmi pun nădejdea în bunătatea dumneavoastră, în rîvna și în recunoștința mea. Locul pe care-l voi avea mă va forma, și doamna Madin spune că e mai bine așa decît să fi fost gata făcută pentru acest loc. Doamne ! Cît de repede aș vrea să mă vindec, să alerg și să mă arunc la picioarele binefăcătorului meu, să fac pentru fiica lui tot ce-mi va sta în putință ! Mi se spune că va trebui să mai treacă încă o lună pînă atunci. O lună ! E mult ! Dragă domnule, păstrează-mi bunăvoința ce-mi porți. Nu mai pot de bucurie ; dar nu mi se dă voie să citesc, mă țin în pat, mă silesc să beau tot felul de ceaiuri, mă lasă moartă de foame, și toate astea pentru binele meu. Domnul fie lăudat ! Și totuși, mă supun lor, fără voia mea.

Rămîn, cu inima plină de recunoștință, domnule, a dumneavoastră preasmerită și supusă slujitoare.

Semna : *Suzana Simonin*
Paris, 3 martie 1760

SCRISOARE A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Unele neplăceri, pe care le-am avut în ultimul timp, m-au împiedicat, doamnă, să vă răspund mai grabnic și să vă arăt cît m-a bucurat vestea că domnișoara Simonin merge spre bine. Trag nădejde că nu va trece mult și veți avea bunătatea să-mi anunțați deplina ei însănătoșire, pe care o doresc din toată inima. Sînt foarte mîhnit, însă, că nu vă pot ajuta la îndeplinirea planului dumneavoastră ; fără a-l cunoaște, nu-l pot găsi decît foarte bun prin prudența pe care o arătați, cît și prin dorința pe care o aveți de a-l duce la capăt. Sînt foarte puțin cunoscut la Paris și n-am decît un mic număr de prieteni, tot așa de puțin cunoscuți ca și mine : oameni asemeni celui despre care îmi scrieți nu sînt ușor de găsit. Vă rog să-mi dați vești despre domnișoara Simonin ; voi face

totdeauna, cu dragă inimă, tot ce-mi va fi cu putință pentru ea.

Am cinstea, doamnă, de a fi preaumilul și preasupusul dumneavoastră slujitor.

31 martie 1760

•

RĂSPUNSUL DOAMNEI MADIN CĂTRE MARCHIZUL DE CROISMARE

Poate că am greșit, domnule, neexplicîndu-vă planul meu ; dar mă grăbeam atît să-l îndeplinesc ! Iată la ce mă gîndisem. Mai întîi trebuie să știți că domnul cardinal de T *** era protectorul familiei Suzanei. Moartea lui a fost o pierdere mare pentru toți și mai cu seamă pentru Suzana, care-i fusese prezentată încă de pe cînd era copilă. Bătrînului cardinal îi plăceau copiii drăguți ; frumusețea Suzanei îl fermecase, și el făgăduise să-i poarte de grijă. Dar după moartea lui s-au purtat cu ea după cum știți, iar protectorii au crezut că-și fac datoria față de micuță măritîndu-le pe cele două surori mai mari cu doi dintre ai lor. Unul dintre acești protejați are o slujbă însemnată la Albi ; celălalt se ocupă cu stringerea impozitelor în Castries, la trei leghe de Montpellier. Sînt nemiloși amîndoi ; dar slujbele lor depind în întregime de cei care le-au dat. Mă gîndeam, așadar, că dacă am putea avea oarecare trecere pe lîngă doamna marchiză de T ***, despre care se spune că are inimă bună și că a făcut tot ce-a putut în procesul Suzanei, dacă i-am arăta trista situație a unei ființe tinere zvîrlite în ghearele mizeriei, într-o țară depărtată și străină, am fi putut smulge astfel o pensioară de la cei doi cumnați care au pus mîna pe toată averea familiei și nu se gîndesc de loc s-o ajute. Într-adevăr, domnule, face să ne ocupăm amîndoi de lucrul acesta. Cu pensioara pe care i-aș asigura-o și cu ceea ce va dobîndi datorită bunătății dumneavoastră, ar avea ce-i trebuie și acum, și în viitor, și aș lăsa-o să plece cu inima ușoară. Dar n-o cunosc nici pe doamna marchiză de T ***, nici pe secretarul defunctului cardinal, despre care se spune că ar fi scriitor ; nu cunosc pe nimeni din preajma lor ; iar copila mi-a dat ideea să mă

adresez dumneavoastră. În rest, pot să vă înștiințez că însănătoșirea ei merge bine. După cum cred că v-am spus, suferea de pe urma unei lovituri la rinichi : durerile căderii, care îi trecuseră, i-au revenit din nou ; sînt niște dureri care cînd o lasă, cînd o chinuiesc iar. Odată cu ele încep s-o scuture niște friguri ușoare, pe dinăuntru, dar pulsul îi rămîne cum nu se poate mai liniștit ; medicul clatină din cap și ia o înfățișare care nu-mi place de loc. Duminica viitoare Suzana va merge la biserică ; e dorința ei ; și i-am trimis o mantie, ca să se acopere pînă în vîrful nasului ; în mantia aceasta cred că va putea să stea, fără nici o primejdie, timp de jumătate de ceas într-o biserică întunecoasă din apropiere. Biata copilă oftează după clipa cînd va pleca, și sînt sigură că n-o să-i ceară lui Dumnezeu cu mai multă rîvnă altceva decît o grabnică însănătoșire și păstrarea milosteniei binefăcătorului ei. Dacă o să fie cumva în stare să poată pleca între Paști și duminica Tomei, am să vă dau neapărat de știre. De altfel, domnule, lipsa ei nu mă va împiedica să-mi duc planul la îndeplinire, dacă voi descoperi printre cunoscuți vreunul cu trecere pe lîngă doamna de T *** sau pe lîngă medicul A ***, care are multă influență asupra ei.

Rămîn, cu nemărginită recunoștință din partea copilei și a mea, preaumila și preasupusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : *Moreau-Madin*
Versailles, 25 martie 1760

P. S. Nu i-am dat voie să vă scrie, de teamă să nu vă plictisească prea mult ; numai grija aceasta a putut-o opri.

SCRISOARE
A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Doamnă, planul dumneavoastră pentru domnișoara Simonin mi se pare întru totul lăudabil și-mi place cu atît mai mult, cu cît eu însumi aș dori din toată inima s-o văd, în nenorocirea ei, pusă cît de cît la adăpost. Cred

c-am să pot găsi vreun prieten care să poată interveni pe lîngă doamna de T***, pe lîngă medicul A ***, sau pe lîngă secretarul defunctului cardinal, dar asta cere timp și măsuri de prevedere, atît pentru a nu dezvălui taina, cît și pentru a asigura discreția din partea persoanelor cărora vreau să mă adresez. N-am să uit lucrul acesta ; pînă atunci, dacă domnișoara Simonin nu s-a răzgîndit și dacă se simte destul de bine, nimic n-o împiedică să vină ; mă va găsi oricînd cu aceleași simțăminte pe care i le-am arătat și cu aceeași rîvnă de a-i ușura, pe cît se poate, necazurile vieții. Atît treburile, cît și nenorocirile vremii noastre mă silesc să trăiesc foarte retras, la țară, alături de copiii mei, ca să pot face economie ; așadar, ducem o viață destul de simplă. De aceea, nu-i nevoie ca domnișoara Simonin să cheltuiască bani pe veșminte elegante sau scumpe ; la noi sînt de ajuns cele obișnuite. Mă va găsi la țară, în simplitatea și liniștea aceasta, căreia aș dori să-i poată gusta dulceața și plăcerile, cu toată stînjeneala măsurilor de prevedere pe care voi fi silit să le iau în privința ei. Vă rog să fiți bună, doamnă, și să mă înștiințați cînd va pleca ; iar de teamă să nu fi rătăcit adresa, v-o mai scriu o dată : la domnul Gassion, peste drum de piața Regală, la Caen. Dacă mă veți înștiința din timp, va găsi la sosire pe cineva care o va conduce pînă aici, fără să se mai oprească.

Am cinstea de a fi, doamnă, preaumilul și preasupusul dumneavoastră slujitor.

31 martie 1760

SCRISOARE A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Dacă nu s-a răzgîndit, domnule ? Vă mai puteți îndoi oare ? Ce alta ar putea face mai bine decît să petreacă zile fericite și liniștite lîngă un om de inimă și o familie cinstită ? Poate fi o fericire mai mare pentru ea decît faptul că n-ați uitat-o ? Și unde și-ar mai putea găsi adăpost, dacă nu l-ar mai avea pe acela pe care ați avut mărinimia de a i-l oferi ? Acestea sînt cuvintele ei, dom-

nule ; și nu fac altceva decît să vi le repet. A ținut să meargă la biserică și în ziua de Paști ; n-aș fi vrut s-o las, și n-a fost bine că s-a dus. Cînd s-a întors, au prins-o frigurile ; și, din ziua aceea nenorocită, nu s-a mai simțit bine. N-am să v-o trimit, domnule, pînă cînd nu se va însănătoși pe deplin. Are arsuri deasupra rinichilor, în locul unde s-a lovit căzînd ; m-am uitat, dar n-am văzut nimic. Medicul însă mi-a spus, alaltăieri, cînd coboram amîndoi, că se teme de un început de pulsație și că trebuie să mai așteptăm, ca să putem ști ce are. Cu toate astea, Suzana mănîncă și doarme bine și n-a slăbit. Numai din cînd în cînd mi se pare că i se roșesc obrajii și că-i lucesc ochii mai mult decît de obicei. Și mai ales nerăbdarea ei mă mîhnește. Se ridică, încearcă să umble ; dar cum se pleacă spre partea bolnavă, țipă de-ți sfîșie inima. Pînă s-o însănătoși, nădăjduiesc totuși să pot pune la punct mica ei zestre.

Pentru timpul cît or ține căldurile, o să poarte o rochie de saten englezesc ; la iarnă, o s-o căptușească poate cu rochia de bumbac albastru, pe care o poartă acum.

Îi dau mai multe jupoane albe, dintre care două au fost ale mele, din șifon, garnisite cu muselină.

Două pieptărașe, făcute pentru fiica mea mai mică, și care i se potrivesc de minune. Acestea au să-i folosească pentru îmbrăcămintea de vară.

Cincisprezece cămăși, garnisite cu danteluțe, unele din batist ; altele din muselină. Pe la mijlocul lui iunie am să-i trimit să-și mai facă încă șase, dintr-o pînză pe care mi-o albește acum la Senlis.

Cîteva corsete, șorțuri și basmale de gît.

Două duzini de batiste.

Șase capoate de zi, festonate, cu opt perechi de manșete la un rînd, și trei perechi la două rînduri.

Șase perechi de ciorapi din bumbac fin.

Mai mult n-am putut să-i fac. I le-am dat a doua zi de sărbători și nu pot să vă spun cît de mișcată a fost cînd le-a primit ! Se uita la un lucru, încerca un altul, îmi lua mîinile, mi le săruta. Cînd a văzut pieptărașele fiicei mele, au năpădit-o lacrimile. „Ia ascultă, i-am spus eu, de ce plîngi ? N-ai fost și tu, întotdeauna, fiica mea ?“ „Așa este, mi-a răspuns ea ; apoi a adăugat : Acum, cînd

nădăjduiesc să fiu fericită, mi-ar părea rău să mor. Spune-mi, mămico, n-o să-mi treacă odată durerile din șale ? Dacă am pune ceva acolo ?" Sînt încîntată, domnule, că-mi aprobați planul și că întrevedeți putința de a-l face să izbîndească. Las totul în seama prudenței dumneavoastră ; dar e de datoria mea să vă anunț că doamna marchiză de T*** pleacă la țară, că domnul A*** e ursuz și face cu greu un bine, că secretarul, fălindu-se cu titlul de academician, pe care l-a obținut după douăzeci de ani de stăruință, se întoarce în Bretagne, și că peste trei-patru luni vom fi dați uitării. Se uită toate atît de repede în țara asta ! Abia dacă se mai vorbește despre noi, și în curînd nu se va mai vorbi de loc.

Să nu vă temeți că are să se piardă adresa trimisă. Nu deschide măcar o dată cartea de rugăciuni fără să se uite la adresă ; mai curînd ar uita numele ei, Simonin, decît pe acela al domnului Gassion. Am întrebat-o dacă n-ar vrea să vă scrie și mi-a răspuns c-a început o scrisoare lungă, care va cuprinde tot ce-ar fi dorit să vă spună dacă s-ar fi milostivit Dumnezeu s-o însănătoșească și v-ar fi întîlnit ; dar presimte că n-are să vă vadă niciodată : „Durează prea mult, mamă, și n-am să mă pot bucura nici de bunătatea ta și nici de a lui, a adăugat ea ; parcă văd că ori se răzgîndește domnul marchiz, ori nu mai mă fac bine..." „Ce-ți trece prin minte ! i-am spus eu. Știi că de ce ți-e teamă nu scapi, dacă te gîndești numai la lucruri triste ?" Ea mi-a răspuns : *„Facă-se voia Domnului"*. Am rugat-o să-mi arate ce v-a scris ; și m-am speriat : v-a scris o carte, o carte întreagă. „Iată ce te doboară", i-am spus eu mîndroasă. „Ce vrei să fac ? m-a întrebat ea. Sînt sau mîhnită sau plictisită." „Și cînd ai putut să zmîngălești toate astea ?" „Într-o zi cîteva pagini, în altă zi iar cîteva... Fie că scap cu zile, fie că mi-e dat să mor, vreau să știe tot ce-am suferit..." N-am mai lăsat-o să scrie mai departe. Și nici medicul nu i-a dat voie. Vă rog, domnule marchiz, să adăugați la rugămințile mele autoritatea pe care o aveți și să-i spuneți să nu mai scrie ; pe dumneavoastră vă privește ca pe un stăpîn drag, și știu că are să vă asculte.

Mă gîndesc, totuşi, cît de lungi trebuie să i se pară ceasurile ! Şi negreşit că sînt nevoită să-i dau ceva de lucru, cel puţin ca să nu mai scrie atîta, să nu mai cadă pe gînduri şi s-o feresc de mîhnire ; de aceea, i-am adus un gherghef şi i-am propus să brodeze o vestă pentru dumneavoastră. Nici nu vă puteţi închipui cît s-a bucurat ; a şi început, de îndată, s-o lucreze. Dea Domnul să n-aibă timp s-o termine aici ! V-aş ruga, dacă vreţi, s-o îndemnaţi să nu mai scrie şi să nu lucreze prea mult. Mă hotărîsem să mă întorc astă-seară la Versailles, dar sînt prea neliniştită : începutul acesta de pulsaţie mă îngrijorează, şi-aş vrea să fiu lîngă ea mîine, cînd o veni medicul. Din nefericire, am uneori încredere în presimţirile bolnavilor ; ei îşi simt starea. Cînd l-am pierdut pe domnul Madin, toţi medicii mă asigurau că se va face bine ; numai el, singur, spunea că nu-i nici o nădejde ; şi bietul om, avea dreptate. N-am să plec şi voi avea cinstea de-a vă scrie ; dacă o voi pierde, rămîn nemîngîiată pentru totdeauna. Cît de fericit sînteţi, domnule marchiz, că n-aţi văzut-o încă ! Abia acum îşi dau seama de ce-au pierdut ticăloasele care au silit-o să fugă ; dar e prea tîrziu.

Am cinstea de a rămîne, cu respectul şi cu recunoştinţa ei şi a mea, preaumila şi preasupusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : *Moreau-Madin*
Paris, 13 aprilie 1760

RĂSPUNS AL DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE CĂTRE DOAMNA MADIN

Împărtăşesc din toată inima, doamnă, îngrijorarea dumneavoastră cu privire la boala domnişoarei Simonin. Starea ei nefericită m-a mişcat întotdeauna, din plin ; dar amănuntele pe care aţi avut bunăvoinţa să mi le daţi despre însuşirile şi simţămintele ei m-au făcut s-o privesc cu ochi atît de buni, încît mi-ar fi cu neputinţă să nu-i port cea mai mare grijă ; aşadar, departe de a-mi da prin minte să mă răzgîndesc în privinţa ei, vă rog să aveţi bunăvoinţa de a-i spune încă o dată ce v-am

scris şi că sentimentele mele faţă de ea vor rămîne neschimbate. Am crezut că-i mai bine să nu-i scriu, ca să nu-i dau prilej de osteneală răspunzîndu-mi. Fără îndoială că orice fel de ocupaţie îi face rău, în starea în care se găseşte ; dacă aş avea vreo putere asupra ei, aş folosi-o ca să-i interzic orice osteneală. Nimeni n-ar putea să-i spună ce gîndesc în privinţa aceasta mai bine decît dumneavoastră, doamnă. Desigur că aş fi încîntat să primesc veşti chiar de la ea, dar nu i-aş îngădui să-mi scrie, aşa cum buna-cuviinţă o îndeamnă, ştiind că lucrul acesta i-ar întîrzia însănătoşirea. Grija pe care i-o purtaţi, doamnă, mă scuteşte de-a vă mai ruga încă o dată s-o domoliţi. Fiţi sigură de simţămintele pe care i le port, de stima deosebită şi de respectul profund cu care am cinstea de a rămîne, doamnă, al dumneavoastră preaumil şi preasupus slujitor.

25 aprilie 1760

P. S. Voi scrie neîntîrziat unuia dintre prietenii mei, căruia vă puteţi adresa pentru doamna de T***. Îl cheamă domnul Grimm, e secretar al ordinelor ducelui d'Orléans şi locuieşte la Paris, pe strada Neuve-de-Luxembourg, lîngă strada Sainte-Honoré. Îi voi da de veste că aveţi de gînd să treceţi pe la el şi-i voi arăta că vă sînt tare îndatorat şi că singura mea dorinţă este să vă dovedesc recunoştinţa ce vă port. De obicei, nu ia masa acasă.

SCRISOARE A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Vai, domnule, cît am suferit de cînd n-am avut cinstea să vă mai scriu ! Nu m-am putut hotărî să vă împărtăşesc durerea mea ; sper că nu-mi veţi lua în nume de rău faptul că am vrut să vă cruţ inima, pe care v-o ştiu atît de simţitoare. Dumneavoastră ştiţi cît îmi era ea de dragă. Ei bine, domnule, închipuiţi-vă că de două săptămîni văd apropiindu-i-se sfîrşitul, de două săptămîni o văd chinuindu-se groaznic. În sfîrşit, Dumnezeu a avut milă de ea şi de mine. Biata nefericită mai trăieşte

încă ; dar nu mai are mult. Zace, lipsită de puteri, nu mai scoate o vorbă și abia poate deschide ochii. Nu i-a mai rămas decît puterea de-a îndura. Dacă n-am ști să îndurăm, ar fi vai și amar de noi ! M-a părăsit dintr-o dată nădejdea de-a o mai vedea sănătoasă. Făcuse un abces la șale, care se dezvolta cu încetul, de cînd a căzut ; dar n-a vrut să lase medicul să i-l taie și, cînd s-a hotărît, era prea tîrziu. Acum știe că i se apropie sfîrșitul ; nu mă lasă să stau lîngă ea ; și vă mărturisesc că nici eu nu sînt în stare s-o văd murind. A fost împărtășită ieri, între ceasurile zece și unsprezece noaptea. Ea a vrut. După ceremonia aceasta tristă, am rămas singură la căpătîiul ei. M-a auzit suspinînd, mi-a căutat mîna, i-am dat-o ; a luat-o, a dus-o la buze, și, trăgîndu-mă spre ea, mi-a șoptit, atît de încet, încît abia am putut s-o aud :

— Mamă, nu-ți cer decît un lucru.

— Care, copila mea ?

— Să mă binecuvîntezi și să te duci. Apoi a adăugat : Domnul marchiz... nu uita să-i mulțumești.

Nu cred să mai fi rostit alte cuvinte. M-am îngrijit să aibă tot ce-i trebuie și am plecat la o prietenă unde aștept, clipă de clipă. Acum e aproape unu noaptea. Poate că la ora aceasta cineva care ne este drag s-a înălțat la ceruri.

Rămîn cu respect, domnule, preaumila și supusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : *Moreau-Madin*

Scrisoarea a fost scrisă la 7 mai, dar n-a fost datată.

SCRISOARE A DOAMNEI MADIN CĂTRE DOMNUL MARCHIZ DE CROISMARE

Biata copilă, nu mai este ; i s-au curmat suferințele ; iar inimile noastre poate că o vor plînge încă multă vreme. A plecat acolo unde vom merge cu toții ; și-a dat sufletul miercurea trecută, între ceasurile trei și patru dimineața. Pe cît de nevinovată i-a fost viața, pe-atît de liniștită i-a fost moartea, cu toate că au încercat în fel și chip să i-o tulbure. Îngăduiți-mi să vă mulțumesc

pentru duioasa grijă ce i-aţi purtat ; e singura îndatorire care mi-a rămas de îndeplinit pentru ea. Vă trimit toate scrisorile pe care am avut cinstea să le primim de la dumneavoastră. Pe unele le păstram eu, altele le-am găsit printre hîrtiile pe care mi le-a înmînat ea, cu cîteva zile înainte de a-şi da sufletul ; hîrtiile acestea, după cîte mi-a spus, cuprind povestea vieţii ei, acasă şi în cele trei mănăstiri în care a vieţuit, cît şi ce s-a petrecut după ce-a plecat de acolo. Nu prea cred că am să le pot citi curînd ; nu m-ar răbda inima să privesc fără adîncă durere nimic din ce-a fost al ei, nici chiar ceea ce, din prietenie, îi dăruisem eu.

Dacă v-aş putea fi de folos cu ceva, domnule, m-aş simţi măgulită să vă aduceţi aminte de mine.

Rămîn, cu simţămîntul de respect şi de recunoştinţă ce-l datorăm oamenilor milostivi şi binefăcători, preaumila şi preasupusa dumneavoastră slujitoare.

Semnat : *Moreau-Madin*

10 mai 1760

SCRISOARE
A DOMNULUI MARCHIZ DE CROISMARE
CĂTRE DOAMNA MADIN

Ştiu, doamnă, ce înseamnă pentru o inimă simţitoare şi milostivă să piardă o fiinţă dragă, să piardă fericitul prilej de a-i dărui mîngîieri dobîndite cu atîta demnitate, prin suferinţă şi prin însuşiri plăcute, aşa cum au fost cele ale domnişoarei care vă pricinuieşte astăzi păreri de rău. Părerile de rău vi le împărtăşesc şi eu, doamnă, din toată inima. Dumneavoastră, care aţi cunoscut-o, vă e mai greu să înduraţi despărţirea. Deşi eu n-am avut fericirea aceasta, vă rog să credeţi că suferinţele ei mă mişcaseră adînc, şi că mă bucuram dinainte la gîndul că voi putea fi şi eu cu ceva de folos ca să trăiască liniştită. Dacă cerul a poruncit altfel şi a vrut să mă lipsească de mulţumirea pe care o dorisem atît, facă-se voia lui ; dar nu pot rămîne nesimţitor. Dumneavoastră aveţi măcar mîngîierea că aţi ajutat-o cu simţămintele cele mai nobile şi cu purtarea cea mai mărinimoasă. Eu, unul,

v-am admirat și aș fi dorit să pot face același lucru. Nu-mi rămîne, deci, decît dorința arzătoare de-a vă cunoaște și de-a vă spune prin viu grai cît m-a încîntat mărinimia dumneavoastră și cu cîtă stimă respectuoasă am cinstea să fiu, doamnă, al dumneavoastră preaumil și preasupus.

18 mai 1760

P. S. Toate lucrurile legate de amintirea bietei noastre prietene îmi sînt cît se poate de dragi ; v-aș cere oare să faceți o jertfă prea mare, dacă v-aș ruga să-mi trimiteți memoriile cuprinzînd suferințele ei ? Îndrăznesc să vă cer aceasta, doamnă, încredințat că nu mă veți refuza, deoarece mi-ați adus la cunoștință că întrucîtva s-ar cuveni să le citesc și eu. Vi le-aș trimite negreșit înapoi, așa cum v-am trimis toate scrisorile dumneavoastră, cu primul prilej, dacă veți crede că e nevoie. Vă rog să aveți bunătatea de a mi le trimite prin surugiul diligenței de Caen, care locuiește la *„Cerbul-mare"*, strada Saint-Denis, Paris, și pleacă în fiecare luni.

Așa s-a sfîrșit povestea nefericitei călugărițe Suzana Sauliem, numită Simonin în descrierea vieții ei și în scrisorile de față. E păcat că nu și-a putut revedea și pune la punct memoriile ; ele ar fi format o lectură foarte interesantă. La urma urmei, pe domnul marchiz de Croismare n-avea de ce să-l supere perfidia prietenilor săi, căci ea i-a dat prilejul să ajute o ființă nefericită, cu noblețea, cu solicitudinea și cu simplitatea care-l caracterizează ; rolul pe care l-a jucat în această corespondență nu e cel mai puțin mișcător din roman.

Poate ni se va lua în nume de rău că am grăbit, cu atîta lipsă de omenie, moartea sorii Suzana, dar trebuia să facem așa, din pricina unei știri primite de la castelul din Lasson ; acolo se mobila un apartament pentru domnișoara de Croismare, pe care taică-său voia s-o scoată din mănăstirea unde intrase după moartea mamei sale. Aceeași știre adăuga că se așteaptă sosirea de la Paris a unei cameriste, care avea să joace rolul de guvernantă pe lîngă domnișoara de Croismare, și că domnul marchiz căuta s-o căpătuiască pe aceea care fusese pînă atunci femeia în casă a fiicei sale. Știrea aceasta nu ne putea

deci lăsa să alegem calea de urmat ; şi nici tinereţea, nici frumuseţea, nici nevinovăţia sorii Suzana, nici sufletul ei blînd, simţitor şi duios, în stare să mişte inimile cele mai împietrite, n-o puteră scăpa de la o moarte inevitabilă. Dar, fiindcă împărtăşeam cu toţii sentimentele doamnei Madin, părerile de rău încercate de noi la moartea nefericitei copile n-au fost de loc mai puţin vii decît cele ale respectabilului ei protector.

Dacă există cumva unele uşoare nepotriviri între povestire şi memorii, aceasta se datoreşte faptului că cea mai mare parte dintre scrisori au fost alcătuite după roman, şi nici vorbă că, dacă a existat vreodată o prefaţă folositoare, apoi atunci e aceasta, care totodată e şi singura ce-ar trebui citită după terminarea lucrării.

ÎNTREBARE CĂTRE SCRIITORI

Domnul Diderot, după ce-şi petrecea dimineţile alcătuind scrisori bine scrise, bine gîndite, cu totul înduioşătoare şi romanţioase, folosea restul zilei ca să le strice, scoţînd din ele, în urma sfaturilor soţiei şi a tovarăşilor săi întru ticluiri năzdrăvane, toate amănuntele sau scenele descrise în culori prea vii, exagerate, într-un cuvînt tot ce nu era absolut simplu şi firesc ; aşa că, dacă ai fi găsit pe stradă primele forme ale scrisorilor, ai fi spus : „Frumos, foarte frumos...", iar dacă ai fi dat peste ultimele forme, ai fi zis : „Asta e cum nu se poate mai adevărat..." Care sînt bune ? Cele ce-ar fi stîrnit, poate, admiraţie, sau cele pe care, fără îndoială, le-ai fi crezut adevărate ?

NEPOTUL LUI RAMEAU

SATIRĂ

(Scrisă în 1762 — Revăzută în 1773 — Publicată în 1891)

„*Vertumnis, quotquot sunt, natus iniquis*" [1].
Horaţiu, lib. II, sat. VII, v. 14

[1] „Născut sub semnul neprielnicilor zei
Vertumni, cîţi vor fi fiind" (În limba latină în original.)

Fie vreme bună, fie vreme rea, spre orele cinci seara am obiceiul să mă plimb, la Palais-Royal [1]. Cel care e văzut mereu singur, stînd gînditor pe banca lui d'Argenson [2], sînt eu. Vorbesc cu mine însumi despre politică, despre dragoste, despre arta literară sau despre filozofie ; îi dau frîu liber minţii, în toată nestăvilirea ei ; o las în voie să urmărească primul gînd, cuminte sau zănatic, care-mi trece prin cap, aşa cum îi vedem făcînd pe tinerii noştri dezmăţaţi care urmăresc prin aleea Foy vreo curtezană cu aer uşuratic, cu faţa surîzătoare, cu ochii vii, cu nasul în vînt, părăsind-o apoi ca să urmărească alta, ţegîndu-se de toate şi nerămînînd cu nici una. Gîndurile sînt fetişcanele mele desfrînate.

Dacă vremea e rece sau din cale afară de ploioasă, mă adăpostesc la cafeneaua „Regenţei". Acolo, îmi place să mă uit cum se joacă şah. Nicăieri în lume şahul nu se joacă mai bine decît la cafeneaua „Regenţei" ; La Rey [1] se întrec chibzuitul Légal, subtilul Philidor şi vigurosul Mayot ; se pot vedea mutările cele mai uimitoare şi se pot auzi cuvintele cele mai neghioabe ; căci dacă poţi fi totodată şi om inteligent şi mare jucător de şah, aşa

---

[1] Palais-Royal, ca şi Champs-Elysées, ca şi Cours (la Reine) despre care va fi vorba mai departe în text, erau, pe timpul acela, locurile de plimbare.

[2] Banca lui d'Argenson era aşezată în faţa palatului familiei d'Argenson, ai cărei membri au ocupat slujbe importante în timpul monarhiei franceze. Unul dintre ei, René-Louis (1694—1757) a fost economist, precursor al liberalismului burghez şi ministru de externe sub Ludovic al XV-lea.

[3] Patronul faimoasei cafenele a „Regenţei", fondată în 1718, frecventată şi de Diderot, unde, pînă aproape în zilele noastre, s-au întîlnit amatorii de şah din întreaga lume.

cum este Légal, poţi de asemenea să fii un mare şahist şi în acelaşi timp un neghiob ca Foubert şi Mayot [1].

Eram acolo, într-o după-amiază, privind cu nesaţ, abia vorbind, şi ascultînd cît puteam mai puţin, cînd s-a apropiat de mine unul dintre cele mai ciudate personaje din ţara aceasta, în care Dumnezeu a lăsat destule. Omul despre care vorbesc e un amestec de trufie şi de josnicie, de bun-simţ şi de sminteală ; pesemne că noţiunile de cinstit şi necinstit îi sînt învălmăşite în cap într-un mod cu totul neobişnuit, fiindcă omul acesta nu se fălește de loc cînd arată însuşirile bune pe care i le-a hărăzit natura, şi nici nu se ruşinează cînd le dă la iveală pe cele rele. Altminteri, e înzestrat cu o sănătate de fier, cu o imaginaţie deosebit de înflăcărată şi cu nişte plămîni neobişnuit de zdraveni. Dacă îl întîlneşti vreodată şi nu te ţintuieşte locului ciudăţenia lui, atunci trebuie sau să-ţi vîri degetele în urechi, sau s-o iei la goană. Doamne, ce mai plămîni grozavi are ! Şi cu nimic pe lume nu se aseamănă mai puţin omul acesta decît cu propria lui fiinţă. Uneori e slab şi jigărit, ca un bolnav înainte de a-şi da sufletul ; atunci i s-ar putea număra dinţii prin pielea străvezie a obrazului, s-ar putea crede că n-a mîncat de cine ştie cînd, sau c-a ieşit de la Trappe [2]. În luna următoare e gras şi dolofan, de parcă nu s-ar mai fi clintit de la masa vreunui financiar, sau ar fi fost închis în vreo mănăstire de-a bernardinilor [3]. Astăzi, îmbrăcat în rufe soioase, cu pantalonii sfîşiaţi, acoperit de zdrenţe, aproape desculţ, păşeşte cu fruntea în pămînt, ferindu-se, încît te simţi îndemnat să-l chemi şi să-i dai ceva de pomană. Iar a doua zi, pudrat, încălţat, frizat, îmbrăcat pe cinste, merge cu fruntea sus, te priveşte drept în faţă, încît aproape că l-ai putea lua drept un domn. Trăieşte de la o zi la alta, e trist sau vesel, după împrejurări. Di-

---

[1] Dintre şahiştii enumeraţi mai sus cel mai cunoscut e compozitorul *Philidor*.

[2] Mănăstire din Normandia meridională (departamentul Orne), fondată în secolul al XII-lea de către Sire de Rotrou. Diderot îi foloseşte aici numele ca simbol al locului unde oamenii sînt supuşi la posturi aspre.

[3] Călugări catolici. Diderot se referă la traiul îmbelşugat şi lipsit de griji pe care aceştia îl duceau în mănăstirile aparţinînd ordinului lor.

mineața, cînd se trezește, prima lui grijă este unde va prînzi ; după prînz se gîndește unde va cina. Și noaptea îi aduce griji ; fie că ajunge pe jos în podul unde locuiește, dacă nu cumva gazda, plictisită să tot aștepte plata chiriei, nu i-a încuiat ușa în nas ; fie că se abate pe la vreo crîșmă de la marginea orașului, unde așteaptă zorile între un codru de pîine și o stacană de bere. Cînd n-are gologani în buzunare, cum i se întîmplă cîteodată, își găsește scăparea fie la vreun birjar care-i e prieten, fie la vizitiul vreunui monsenior, care îi dă voie să se culce pe paie, lîngă cai. Iar dimineața o parte din saltea i se mai găsește încă prinsă în păr. Dacă e vreme frumoasă, umblă toată noaptea, de colo-colo, prin promenada de la Cours sau prin Champs-Elysées. O dată cu zorile el reapare în oraș, îmbrăcat din ajun pentru a doua zi și uneori de-a doua zi pentru întreaga săptămînă.

Asemenea originali mie nu-mi plac ; alții și-i fac cunoștințe apropiate, ba chiar prieteni. Eu stau de vorbă cu ei la un an o dată, cînd îi întîlnesc, pentru că firea lor se deosebește de a celorlalți oameni și pentru că ei rup monotonia plictisitoare pe care au adus-o educația, convenințele sociale și regulile noastre de bună-cuviință. Dacă vreunul dintre ei se ivește într-un grup, e ca o picătură de drojdie care dospește și redă fiecăruia o părticică din individualitatea sa firească. Îl vezi zgîlțîind, tulburînd, făcîndu-te să aprobi sau să dezaprobi, scoțînd la iveală adevărul, arătîndu-i pe oamenii de treabă, demascînd lichelele ; și abia atunci omul cu judecata sănătoasă care-l ascultă își deslușește lumea.

Pe cel despre care vorbesc îl cunoșteam de mult. Venea adeseori într-o casă unde era primit pentru talentul său. Gazdele aveau o singură fată ; omul nostru jura în fața tatălui și a mamei că se va însura cu fiica lor. Ei ridicau din umeri, îi rîdeau în nas și-l făceau nebun ; și am trăit clipa în care spusele lui se îndeplinire. Mie avea obiceiul să-mi ceară cu împrumut cîțiva gologani, pe care i-i dădeam. Se strecurase, nu știu cum, prin cîteva case cinstite, unde era primit la masă cu condiția să nu vorbească decît atunci cînd i se dă voie. El tăcea și mînca, furios ; era o minunăție întreagă să-l vezi așa, silit la tă-

cere. Dacă îl rodea pofta să calce înțelegerea și dacă deschidea gura, toți cei din jurul lui strigau : „Rameau !“ Atunci ochii îi sticleau de furie, și reîncepea să mănînce cu și mai multă turbare.

Erați curioși să știți numele acestui om, și vi l-am spus : este nepotul vestitului muzician [1] care ne-a scăpat de cîntarea plană [2] a lui Lulli [3], psalmodiată întruna, de peste un secol ; e nepotul vestitului autor al atîtor viziuni de neînțeles și adevăruri apocaliptice cu privire la teoria muzicii, din care nici el și nici altcineva pe lume n-a priceput niciodată nimic ; e nepotul muzicianului de la care ne-au rămas cîteva opere, cu armonie în ele, cîteva frînturi de cînturi, idei dezlînate, zgomote năprasnice, zboruri, triumfuri, lăncii, glorii, șoapte, victorii peste victorii, arii ce vor dăinui în vecii vecilor ; e nepotul celuia care, după ce l-a înmormîntat pe Lulli florentinul, va fi îngropat la rîndul său de virtuozii italieni ; e nepotul muzicianului care, presimțind lucrul acesta, devenise posomorît, trist, arțăgos, fiindcă nimeni nu poate fi mai necăjit — nici chiar o femeie frumoasă care se trezește cu o bubuliță pe nas — decît un autor amenințat să trăiască după ce i s-a uitat numele, ca de pildă Marivaux și Crébillon-fiul [4].

El se apropie de mine. „Ah, ah ! iată-te și pe dumneata, domnule filozof ; ce cauți pe aici, în ceata asta de

---

[1] Jean Philippe Rameau (1683—1764) — muzician francez, autor al unor lucrări de teorie a muzicii (printre care *Tratatul de armonie redusă la principiile ei naturale* și *Noul sistem de muzică teoretică*), a numeroase balete și opere, printre care *Castor și Pollux*, *Indiile galante* etc., al multor bucăți pentru clavecin, violă, flaut.

[2] Cînt liturgic (cantus choralis, cantus planis) al bisericii catolice, datînd de la începuturile creștinismului, cunoscut și sub numele de cîntare gregoriană, căci elementele sale au fost revăzute și clasate pe vremea papei Grigore (anul 600).

[3] Jean-Baptiste Lulli (1633—1687) — muzician, fondatorul operei clasice franceze. S-a născut la Florența.

[4] Pierre Carlet Marivaux (1688—1763) — autor a peste treizeci de comedii și al cîtorva romane. Cît despre Crébillon-fiul, Diderot se referă la romancierul francez Claude Crébillon (1707—1777) autor al *Sofalei*, al *Rătăcirilor dragostei* și al altor lucrări frivole și licențioase. Își spunea fiul spre a se deosebi de tatăl său, poetul tragic Prosper Crébillon (1674—1762).

trîntori ? Oare îţi pierzi şi dumneata vremea împingînd lemnele[1] ?" (Fiindcă aşa se spune, în batjocură, jocului de şah sau de dame.)

EU : Nici gînd, dar cînd n-am altceva mai bun de făcut, îmi place să mă distrez o clipă uitîndu-mă la cei care le împing bine.

EL : În cazul ăsta, te distrezi rar ; în afară de Légal şi de Philidor, ceilalţi habar n-au de joc.

EU : Nici măcar domnul de Bissy[2] nu se pricepe ?

EL : Domnul de Bissy, ca jucător de şah, e ceea ce domnişoara Clairon[3] este ca actriţă : amîndoi ştiu din jocurile astea numai atît cît se poate învăţa.

EU : Greu îţi poate intra cineva în voie, şi, după cîte văd, nu-ţi plac decît oamenii care sînt mai presus de semenii lor.

EL : Aşa e, cînd este vorba de şah, de joc de dame, de poezie, oratorie, muzică şi alte asemenea nerozii. La ce-i bună mediocritatea în lucrurile pe care ţi le-am înşirat ?

EU : La nimica toată, adevărat. Numai că e nevoie să se ocupe cu ele o mulţime de oameni, ca să se poată ivi un geniu. El e unul, în mijlocul mulţimii. Dar să lăsăm asta. Nu te-am mai văzut de-o veşnicie. Nu mă gîndesc la dumneata, cînd nu te văd, dar îmi face totdeauna plăcere să te întîlnesc. Ce-ai mai făcut ?

EL : Ceea ce faci şi dumneata, şi eu, şi alţii, adică bine, rău şi nimic. Şi-apoi mi-a fost foame şi-am mîncat cînd am avut prilejul ; după ce-am mîncat, mi s-a făcut sete şi-am băut cîteodată. Între timp îmi creştea barba, şi, după ce a crescut, am ras-o.

EU : Rău ai făcut ; barba e singurul lucru care îţi lipseşte, ca să fii un înţelept.

---

[1] Diderot juca el însuşi şah, destul de slab însă, fiind întotdeauna învins de Rousseau, a cărui superioritate în acest domeniu o recunoştea bucuros.

[2] E vorba de Claude de Thyard de Bissy (1721—1810) — autor al *Istoriei sufletului* (1752), atribuită de către Formay lui Diderot.

[3] Domnişoara Clairon (1723—1803) — cunoscută actriţă, cea mai bună interpretă a pieselor lui Voltaire şi prietenă a enciclopediştilor.

EL : Ce spui ! Am fruntea lată și zbîrcită, privirea înflăcărată, nasul cocîrjat, obrajii lătăreți, sprîncenele negre și dese, gura bine croită, buzele răsfrînte și fața pătrată. Dacă bărbia asta cît toate zilele mi-ar fi acoperită de-o barbă lungă, știi că aș arăta frumos turnat în bronz sau cioplit în marmură ?

EU : Lîngă vreun Cezar, Marc-Aureliu, Socrate.

EL : Nu. M-aș simți mai bine între Diogene și Frineea [1]. Sînt necuviincios ca Diogene și mă duc bucuros la celelalte [2].

EU : Cu sănătatea cum o mai duci ?

EL : De obicei o duc bine ; astăzi însă nu prea mă simt în apele mele.

EU : Cum se poate ! ai un pîntec de Silene [3] și un obraz...

EL : Un obraz pe care l-ai putea lua drept potrivnicul lui. După cîte se pare, amărăciunea care-l usucă pe unchi îl îngrașă pe scumpul său nepot.

EU : Fiindcă veni vorba de unchi, îl mai vezi cîteodată ?

EL : Da, trecînd pe stradă.

EU : Și nu te-ajută cu nimic ?

EL : Dacă face cuiva vreun bine, apoi fii sigur că-l face fără s-o știe. E un filozof, în felul lui ; nu se gîndește decît la el, de restul universului îi pasă cît de-un cui de papuc. Fiică-sa și nevastă-sa n-au decît să moară cînd or pofti ; numai clopotele parohiei care se vor trage pentru ele să sune și de-aici înainte a douăsprezecea și a șaptesprezecea [4], și totul va fi în regulă. Asta e spre fericirea lui, dar e totodată și ceea ce îmi place mai mult la oamenii de geniu. Nu sînt buni decît pentru un singur lucru, și atîta tot ; habar n-au ce înseamnă să fie cetă-

---

[1] Ca și Laïs, Frineea a fost o faimoasă curtezană greacă, tip al trufiei și lăcomiei.

[2] Pentru a explica acest „celelalte" unele ediții franceze au adăugat-o pe Laïs lîngă Frineea. „Celelalte" e un exemplu de felul în care Diderot acordă nu cuvintele, ci ideile, Frineea reprezentînd curtezanele în general.

[3] Personaj mitologic care l-ar fi crescut pe Bachus, zeul vinului.

[4] E vorba de anumite sisteme pentru a crea un fel de armonie din sunetele mai multor clopote.

ţeni, taţi, mame, fraţi, rude, prieteni. Fie vorba între noi, e bine să le semeni din toate punctele de vedere, numai că nu e de dorit să fie prea mulţi ca ei pe lume. De oameni e nevoie, dar de oameni geniali nu-i nevoie de loc ; nu, pe legea mea, nu-i nici o nevoie. Ei schimbă faţa pămîntului ; iar în cel mai mic lucruşor prostia e atît de obişnuită şi atît de înrădăcinată, încît n-o poţi schimba fără tămbălău. O parte din ce-au imaginat oamenii de geniu se înfăptuieşte, iar restul rămîne aşa cum a fost ; de aci, două scripturi, ceva ca un veşmînt petrit de arlechin. Adevărata înţelepciune pentru liniştea sa şi a celorlalţi era înţelepciunea călugărului lui Rabelais [1]. Să-ţi faci datoria aşa şi aşa, să nu spui decît vorbe bune despre părintele staret şi să laşi lumea să-şi facă de cap. Şi totul merge, fiindcă gloata se declară mulţumită. Dacă aş cunoaşte istoria, ţi-aş arăta că răul pe pămînt s-a tras totdeauna de la vreun geniu ; dar habar n-am de istorie, fiindcă nu ştiu nimic. Să mă ia naiba dacă am învăţat vreodată ceva şi dacă mă simt mai prost din pricina asta. Într-o zi, mă găseam la masa unui ministru al regelui Franţei, un om foc de deştept ; ei bine, ministrul ne-a arătat limpede că, aşa cum unu şi cu unu fac doi, nimic nu le foloseşte popoarelor mai mult decît minciuna şi nimic nu le e mai vătămător decît adevărul. Nu prea mi-aduc bine aminte cum ne-a dovedit-o, dar se înţelegea, fără putinţă de îndoială, că oamenii de geniu sînt netrebnici şi că dacă un copil ar avea pe frunte, de la naştere, semnul acestui periculos dar al naturii, ar trebui să fie sugrumat sau zvîrlit la cîini.

EU : Şi, totuşi, cei ce duşmănesc într-atît geniul pretind cu toţii că-l au ei înşişi.

EL : Nici vorbă că aşa îşi spun în sinea lor, dar nu cred de loc că îndrăznesc s-o mărturisească.

EU : Asta, din modestie. Aşadar, nutreşti o ură cumplită împotriva geniului ?

EL : Şi n-o să mi se domolească niciodată.

EU : Dar, după cîte îmi amintesc, pe vremuri sufereai groaznic la gîndul că nu eşti decît un muritor de

---

[1] Diderot se referă aici la personajul numit Jean des Entommeures (*Pantagruel*, cartea I, cap. XXXIX şi XL).

rînd. N-ai să fii niciodată fericit, dacă te mîhneşte la fel de mult un lucru şi opusul său ; va trebui să te hotărăşti pentru unul din două şi să rămîi legat de el. Recunoscînd, o dată cu dumneata, că oamenii de geniu sînt îndeobşte ciudaţi, sau, cum spune proverbul, că unde e un car de minte, acolo e şi un grăunte de nebunie, lumea o să creadă mai departe tot aşa ; vor fi dispreţuite veacurile care nu vor da naştere nici unui geniu. Ei vor face cinste popoarelor în sînul cărora au trăit ; mai curînd sau mai tîrziu, li se înalţă statui şi sînt priviţi ca binefăcători ai neamului omenesc. Nu-i fie cu supărare măreţului ministru pe care l-ai pomenit, dar cred că, dacă minciuna poate folosi o clipă, în cele din urmă ea devine neapărat vătămătoare ; iar adevărul, dimpotrivă, devine neapărat folositor pînă la urmă, cu toate că se poate întîmpla să vatăme la un moment dat. După toate astea, m-aş simţi îndemnat să închei spunînd că omul de geniu, care spulberă o eroare generală sau care se face chezaşul unui înalt adevăr, e totdeauna o fiinţă demnă de cel mai adînc respect din partea noastră. Se poate întîmpla ca fiinţa aceasta să fie victima prejudecăţilor şi a legilor ; dar există două feluri de legi ; unele de o dreptate şi de o generalitate desăvîrşită, iar altele ciudate, consfinţite numai datorită unei orbiri sau unei necesităţi de moment. Acestea din urmă nu-l acoperă pe vinovatul care le calcă decît cu o ocară trecătoare, ocară ce se întoarce, cu timpul, asupra judecătorilor şi asupra popoarelor, ca să rămînă acolo, pentru totdeauna. Dintre Socrate şi magistratul care l-a condamnat să bea cucută, care e astăzi dezonorat ?

EL : Şi cu ce s-a ales Socrate ? De condamnat, tot l-au condamnat ; de ucis, tot l-au ucis ; şi tot a fost socotit un cetăţean răzvrătit. Dispreţuind o lege nedreaptă, nu i-a îndemnat oare pe nebuni să dispreţuiască legile drepte ? Şi n-a fost tot un ins cutezător şi ciudat ? Mai adineauri erai cît pe-aci să pui o vorbă bună pentru oamenii de geniu.

EU : Ascultă-mă, omule dragă. O societate n-ar trebui să aibă de loc legi rele şi, dacă n-ar avea decît legi bune, nu s-ar găsi niciodată în situaţia de a persecuta un

geniu. Doar nu ţi-am spus că geniul e legat trup şi suflet cu răutatea, nici răutatea cu geniul. Mai curînd are să fie rău un om mărginit decît unul inteligent. Şi dacă un geniu ar fi îndeobşte neprietenos, anevoie de mulţumit, ţepos, nesuferit, dacă ar fi chiar rău la suflet, ce-ai spune la urma urmei ?

EL : Că e bun de înecat.

EU : Încetişor, omule dragă. Ştii, n-am să-ţi iau ca pildă unchiul. El e un om aspru şi grosolan ; lipsit de omenie, e avar, e tată rău, soţ rău, unchi rău ; dar nu e dovedit că e geniu, că arta lui a atins cine ştie ce culmi şi că peste zece ani se va vorbi încă despre lucrările lui. Dar Racine ? El, fără îndoială că avea geniu, şi nu trecea de loc drept un om prea cumsecade. Dar Voltaire ?...

EL : Nu mă înghesui cu întrebările, căci ştiu să-mi duc gîndurile pînă la capăt.

EU : Care din două ţi-ar fi plăcut mai mult : să fi fost un om de treabă, cu gîndul numai şi numai la tejghea, ca Briasson [1], ori la metru, ca Barbier, turnîndu-i nevestei în fiecare an cîte un copil legitim, fiind soţ bun, tată bun, unchi bun, vecin bun, negustor cinstit, dar nimic mai mult ; sau să fi fost mîrşav, trădător, ambiţios, pizmaş, rău, dar să fi scris *Andromaca*, *Britanicus*, *Ifigenia*, *Fedra*, *Atalia* ?

EL : Pentru el, pe legea mea dacă n-ar fi fost mai bine să se asemene cu primul dintre cei doi.

EU : Vorbele dumitale au în ele mai mult adevăr decît crezi.

EL : Oh ! cum sînteţi voi, filozofii ! Dacă spunem şi noi o vorbă mai ca lumea, atunci o facem din întîmplare, ca nebunii sau ca inspiraţii. Numai voi vă pricepeţi ; da, domnule filozof, află că mă pricep şi eu ; şi mă pricep la fel de bine ca şi dumneata.

EU : Nu te supăra ; dar, ia ascultă, de ce-ai zis „pentru el" ?

---

[1] Briasson — librar parizian, asociat la *Enciclopedie*, mort în 1775. Cît despre Barbier, se presupune că ar fi fost un negustor de mătăsuri din Paris.

EL : Fiindcă toate minunăţiile astea pe care le-a făcut nu i-au adus nici măcar douăzeci de mii de franci, iar dacă ar fi fost un bun negustor de mătăsuri pe strada Saint-Denis sau Saint-Honoré, sau măcar un bun băcan cu toptanul, un spiţer cu muşterii mulţi, ar fi strîns o avere uriaşă ; şi, strîngînd-o, n-ar mai fi existat nici un soi de plăcere de care să n-aibă parte ; şi ar fi dat din cînd în cînd cîte o băncuţă vreunui biet bufon ca mine, fiindcă, la nevoie, i-aş fi făcut rost de vreo fetişcană, să-i mai îndulcească plictisul veşnicului trai alături de nevastă ; am fi făcut nişte chefuri straşnice la el acasă, am fi jucat din gros, am fi băut vinuri grozave, lichioruri grozave, cafele grozave, ne-am fi plimbat la ţară ; vezi bine că mă pricep ; rîzi ?... dar lasă-mă să-ţi spun : ar fi fost mai bine pentru cei din jurul lui.

EU : Nu te contrazic. Numai să nu-şi fi folosit în vreun fel ruşinos bogăţia dobîndită prin negoţ legal ; să fi dat afară din casă toţi jucătorii, toţi paraziţii, toţi inşii ăştia searbezi, care nu fac decît să aprobe, toţi trîntorii, toţi pezevenghii nefolositori ; şi să fi pus băieţii din prăvălie să-l ciomăgească zdravăn pe binevoitorul care, prin anumite schimbări, mai alungă soţilor sila de traiul zilnic lîngă soţiile lor.

EL : Să-l ciomăgească, domnule, să-l ciomăgească ? Nimeni nu mai e ciomăgit aşa, cu una, cu două, într-un oraş civilizat. Iar meseria împotriva căreia te ridici e cinstită ; se îndeletnicesc mulţi oameni cu ea, ba unii dintre ei au chiar titluri. Şi, la urma urmei, pe ce naiba ai vrea dumneata să fie cheltuiţi banii, dacă nu pe mese bune, prieteni veseli, vinuri straşnice, femei frumoase, plăceri de toate soiurile, distracţii de toate felurile ? Aş prefera să fiu cerşetor decît să stăpînesc cîtămai averea şi să mă lipsesc de toate bucuriile astea. Dar să ne întoarcem la Racine. Cred că el n-a fost bun decît pentru cei cu care n-a avut a face şi pentru timpurile cînd n-a mai trăit.

EU : Aşa e ; dar cumpăneşte răul şi binele. Peste o mie de ani, Racine va face să curgă lacrimi, va fi admirat de oameni pe întregul pămînt ; va inspira omenia,

mila, duioșia. Cei ce vor trăi atunci se vor întreba cine a fost, în ce țară s-a născut, și vor invidia Franța. A făcut să sufere cîteva ființe care au pierit, cărora noi nu le mai dăm aproape nici o importanță ; n-avem de ce să ne temem acum nici de viciile, nici de păcatele lui. Fără îndoială că ar fi fost mai bine dacă natura i-ar fi hărăzit virtuțile unui om cumsecade împreună cu talentele unui mare om. El e asemeni unui arbore care a silit să se usuce alți cîțiva arbori plantați în preajma lui și a înăbușit plantele care îi creșteau la picioare, dar și-a înălțat creștetul pînă în nori, și-a întins ramurile pînă în zare ; și a dăruit umbră celor ce au venit, vin și vor mai veni să se odihnească în jurul trunchiului său măreț ; și a dat toate cu un gust minunat, care se împrospătează fără încetare. Ar fi bine ca Voltaire să mai aibă și gingășia lui Duclos [1] și nevinovăția abatelui Trublet [2], să fie drept ca abatele d'Olivet [3], dar, fiindcă asta nu e cu putință, să privim lucrurile din unghiul care ne poate arăta ceea ce au ele cu adevărat interesant ; să uităm o clipă locul unde ne aflăm în timp și în spațiu, și să privim spre secolele viitoare, spre ținuturile cele mai depărtate, spre popoarele care se vor naște. Să ne gîndim la binele speciei omenești ; dacă noi nu sîntem prea darnici, măcar să-i iertăm naturii că a fost mai înțeleaptă decît noi. Dacă arunci cu apă rece în capul lui Greuze [4], poate că o dată cu vanitatea îi vei stinge și talentul. Dacă ai să-l faci pe Vol-

---

[1] Charles-Pinot Duclos (1704—1772) — scriitor și istoric francez, autor de romane și nuvele.

[2] Literat francez mediocru (1697—1770) ; după douăzeci și cinci de ani de așteptare, a fost ales, prin înalte protecții, membru al Academiei. Între el și Diderot domnea o antipatie stărutoare. Trublet s-a opus la intrarea lui Diderot în Academie. Întreg acest pasaj trebuie înțeles ca o ironie la adresa lui Duclos, Trublet și d'Olivet.

[3] Abatele d'Olivet (1682—1768) — crescut de iezuiți, devine apoi academician. A tradus în limba franceză lucrările lui Cicero. În ceea ce privește activitatea în domeniul gramaticii, Goethe îl apreciază pe d'Olivet ca „dușman al reînnoirii limbii, purist și rigorist", arătînd că, de multe ori, fără să se priceapă, corecta lucrările poeților, din care pricină era dușmănit de aceștia.

[4] Jean-Baptiste Greuze (1725—1807) — pictor francez. Tablourile sale sînt mai cu seamă portrete sau scene de familie. A fost prieten cu Diderot, căruia i-a făcut portretul.

taire mai puțin simțitor față de critică, n-o să mai poată pătrunde în sufletul Meropei [1], n-o să te mai miște.

EL : Dar dacă natura a fost tot atît de puternică, pe cît s-a arătat de înțeleaptă, de ce nu i-a făcut la fel de buni, pe cît sînt de mari ?

EU : Oare nu-ți dai seama că printr-o asemenea judecată răstorni ordinea generală, nu-ți dai seama că dacă totul în lume ar fi fost cît se poate mai bun, n-ar mai fi existat nici un fel de „Cît se poate mai bun" !

EL : Ai dreptate ; principalul e ca dumneata și eu să fim, și să fim dumneata și eu ; altminteri, meargă totul cum o putea. Cea mai bună ordine a lucrurilor, după părerea mea, e aceea în care trebuie să fiu și eu, și ducă-se naibii cea mai perfectă dintre lumi, dacă nu sînt și eu în ea. Îmi place mai mult să fiu, chiar dacă nu sînt decît un neobrăzat care contrazice întruna, decît să nu fiu de loc.

EU : Nu există om care să nu gîndească așa cum gîndești dumneata și să nu condamne ordinea existentă nedîndu-și seama că renunță la propria lui existență.

EL : E-adevărat.

EU : Să luăm, deci, lucrurile așa cum sînt. Să vedem cît ne costă și cît ne aduc și să lăsăm deoparte tot ce nu cunoaștem îndeajuns pentru a putea lăuda sau defăima și care poate că nu e nici bine, nici rău, dacă e trebuitor, după cum își închipuie atîția oameni cumsecade.

EL : Nu prea înțeleg mare lucru din tot ce mi-ai înșirat. S-ar părea că e filozofie ; îți atrag atenția că în lucruri de-astea nu mă amestec. Tot ce știu e că aș vrea să fiu un altul, cu riscul chiar de-a fi un om de geniu, un om însemnat ; da, trebuie să recunosc, mi-o spune ceva dinăuntrul meu. N-am putut niciodată să ascult cum e lăudat cineva, fără ca lăuda să nu mă facă să turbez. Sînt invidios. Ascult cu plăcere cînd aud povestindu-se vreun lucru înjositor din viața personală a celor cu faimă ; asta mă apropie de ei ; așa îmi rabd mai ușor mediocritatea. Atunci îmi spun : sigur, tu n-ai fost nici-

---

[1] Eroina piesei cu același nume, scrisă de Voltaire și reprezentată pentru prima oară la 20 februarie 1743.

odată în stare să scrii *Mahomet*, dar nici elogiul lui Maupeou [1]. Am fost, aşadar, şi mai sînt încă, necăjit din pricina mediocrităţii mele. Da, da, sînt mediocru şi necăjit. N-am ascultat niciodată cîntîndu-se uvertura *Indiile galante* [2], n-am ascultat niciodată cîntîndu-se *Adîncile abisuri din Tenara ; Noapte, veşnică noapte*, fără să-mi spun cu durere în suflet : iată ceea ce tu nu vei putea face niciodată. Eram, deci, gelos pe unchiul meu şi dacă i s-ar fi găsit la moarte cîteva bucăţi frumoase pentru clavecin, rătăcite prin portofoliu, n-aş fi stat la îndoială între a rămîne eu şi a fi el.

EU : Dacă numai asta te mîhneşte, nu merită să-ţi baţi capul pentru atîta lucru.

EL : Nu-i nimic, o să-mi treacă.

Apoi începu să cînte din nou uvertura *Indiilor galante* şi aria *Adîncile abisuri* şi adăugă :

Ceva-ul acela dinăuntrul meu îmi spune : Rameau, cît de mult ai fi vrut să compui tu bucăţile astea două ; şi dacă le-ai fi compus tu, ai mai fi făcut încă două : şi cînd ai fi avut mai multe, te-ar fi jucat şi te-ar fi cîntat pretutindeni. Cînd ai fi mers, ai fi ţinut fruntea sus, conştiinţa ta ţi-ar fi dovedit ţie însuţi propriul tău merit, ceilalţi te-ar fi arătat cu degetul şi-ar fi spus : El e cel ce a compus frumoasele gavote *(şi cînta gavotele)*. Apoi, cu aerul unui om adînc mişcat, al cărui suflet se scaldă în bucurii şi ai cărui ochi sînt, din pricina aceasta, umezi, adăuga, frecîndu-şi mîinile : Ai fi avut o casă bună *(şi-i măsura întinderea cu braţele)*, un pat bun *(şi se tolănea acolo, alene)*, vinuri bune *(din care gusta plescăindu-şi limba de cerul gurii)*, o trăsură bună *(şi ridica piciorul ca să se urce în ea)*, femei frumoase *(pe care le şi lua de după gît, privindu-le voluptuos)* ; o sută de puşlamale ar fi venit să mă tămîieze în toate zilele *(şi i se părea că-i şi vede în jurul lui ; îi vedea pe Pa-*

[1] *Mahomet* şi *Elogiul lui Maupéou* — două lucrări ale lui Voltaire, în care scriitorul se situează pe poziţii cu totul diferite, ceea ce relevă şi Rameau-nepotul. Tragedia *Mahomet* biciuieşte fanatismul religios ; Maupéou, pe care Voltaire l-a elogiat, a fost prim-ministru al Franţei, cunoscut ca zbir.

[2] Balet eroic în trei acte şi un prolog, cu muzică de Rameau-unchiul, reprezentat pentru prima dată în 1735.

lissot[1], *pe Poincinet*[2], *pe Fréron tatăl şi fiul*[3], *pe La Porte*[4]; *îi auzea, se umfla în pene, îi aproba, le zîmbea, îi dispreţuia, nu-i lua în seamă, îi alunga, îi rechema, apoi vorbea mai departe)*; şi aşa, ţi s-ar spune dimineaţa că eşti un om mare; ai citi în *Istoria celor trei secole*[5] că eşti un om mare; seara ai fi convins că eşti un om mare, şi marele om, Rameau nepotul, ar adormi în murmurul dulce al laudelor, care i-ar suna în urechi chiar în timpul somnului; ar părea mulţumit; pieptul i s-ar umfla, i s-ar ridica şi i s-ar coborî în tihnă; ar sforăi ca un mare om...

Şi, vorbind astfel, Rameau se aşeza binişor pe o bancă, închidea ochii şi imita somnul fericit pe care şi-l închipuia. Iar după ce gusta cîteva clipe din dulceaţa odihnei acesteia, se trezea, întindea braţele, căsca, îşi freca pleoapele şi-şi căuta din nou în preajmă searbezii linguşitori.

EU: Aşadar, crezi că omul fericit îşi are un somn al lui?

EL: Cum să nu cred! Eu, bietul păcătos, cînd ajung seara în pod şi cînd mă vîr în aşternutul meu de zdrenţe, mă zgribulesc sub pătură, cu pieptul apăsat şi cu respi-

---

[1] Charles de Montenoy Palissot (1730—1814) — scriitor francez, caracterizat de Goethe drept „mediocritate, cu oarecare talent, dar grozav de pretenţios"; s-a făcut cunoscut mai cu seamă prin atacurile sale înverşunate şi dezgustătoare împotriva lui Rousseau, Diderot şi a prietenilor lor. Lupta lui împotriva enciclopediştilor era susţinută de cercurile conducătoare ale Franţei monarhiste şi catolice.

[2] Antoine-Alexandre-Henri Poincinet (1735—1769) — publicist francez din grupul lui Palissot, Fréron etc., potrivnic enciclopediştilor. Întreaga viaţă a servit confraţilor săi drept ţintă a ironiilor.

[3] Fréron-tatăl (1719—1776) — publicist francez. Duşman înverşunat al gîndirii înaintate, îl atacă pe Voltaire şi pe enciclopedişti, sprijinit fiind de cercurile reacţionare. Ambiţios din fire, se înconjoară de mediocrităţi, spre a domina asupra lor. Pînă la urmă, însă, nu face decît să se compromită. În demascarea lui Fréron, Voltaire a jucat un rol activ. Fiul său, cunoscut sub numele de *Fréron-fiul*, i-a urmat pilda.

[4] Abatele de la Porte (1713—1779) — publicist francez.

[5] E vorba de *Trei secole ale literaturii franceze*, lucrarea abatelui Sabatier de Castres, în colaborare, după unii, cu Palissot şi abatele Martin, apărută în anul 1772.

rația îngreunată ; atunci, abia dacă se aude un fel de scîncet, ușor, pe cîtă vreme un financiar sforăie de duduie toată casa, ba chiar toată strada. Dar ceea ce mă mîhnește astăzi nu e faptul că sforăi și dorm într-un mod meschin, ca un nefericit.

EU : Totuși, e și asta destul de trist.

EL : Ceea ce mi s-a întîmplat e și mai trist încă.

EU : Dar ce ți s-a întîmplat ?

EL : Totdeauna ai ținut nițeluș la mine, fiindcă sînt un băiat bun, pe care în fond îl disprețuiești, dar care te distrează...

EU : Nimic mai adevărat.

EL : De aceea, am să-ți povestesc.

Înainte de a începe, el oftează adînc, își duce amîndouă palmele la frunte, apoi se liniștește și-mi spune :

Știi că sînt un nepriceput, un prost, un nebun, un neobrăzat, un leneș, ceea ce noi, burgunzii, numim *o haimana patentată*, un potlogar, un mîncău...

EU : Ce mai panegiric !

EL : E în întregime adevărat ; trebuie să recunoști, cu voia dumitale, că nu-i nici un cuvînt de prisos în el. Nu mă cunoaște nimeni mai bine decît mă cunosc eu ; și încă nu spun tot.

EU : N-am să te contrazic de loc, fiindcă nu vreau să te supăr.

EL : Ei bine, îmi duceam zilele pe lîngă niște oameni care mă plăceau tocmai fiindcă sînt înzestrat din belșug cu toate aceste însușiri.

EU : Ciudat lucru ; crezusem pînă acum că oamenii își ascund însușirile astea față de ei înșiși sau și le iartă, și că le disprețuiesc atunci cînd le văd la alții.

EL : Să și le ascundă ? Oare pot s-o facă ? Nici nu te îndoi că Palissot, cînd e singur și se gîndește la sine, își spune cu totul alte lucruri ; fii sigur că, atunci cînd se găsește între patru ochi cu vreun coleg de-al lui, își mărturisesc deschis că nu sînt amîndoi decît niște lichele nemaipomenite. Și nici pomeneală să-și disprețuiască însușirile, atunci cînd le văd la alții ! Oamenii despre care vreau să-ți vorbesc știau să cîntărească mai bine lucrurile, și firii mele îi mergea de minune pe lîngă ei ; mă țineau ca în vată ; mă sărbătoreau, nu se puteau lipsi o

clipă de mine fără să le pară rău ; eram micuțul lor Rameau, nebunul lor Rameau, neobrăzatul, nepriceputul, leneșul, mîncăul, bufonul, nătîngul. Și nu exista unul, printre epitetele acestea, care să nu-mi fi adus un zîmbet, o mîngîiere, o bătaie pe umăr, o palmă, o lovitură de picior ; la masă, oricare din ele îmi aducea o bucățică bună, care mi se arunca în farfurie ; iar după-masă, îmi aduceau o libertate pe care mi-o luam singur și n-avea nici o importanță, fiindcă eu, unul, sînt un om fără importanță. Se face din mine, cu mine, în fața mea, tot ce vrei, fără ca să mă simt jignit. Și ce de mai dărulețe îmi picau ! Dar, javră păcătoasă, cum mă știi, am pierdut totul ! Am pierdut totul, fiindcă am avut judecata sănătoasă o dată, o singură dată în viață. Ah ! Dacă mi se mai întîmplă vreodată !

EU : Dar despre ce e vorba ?

EL : Despre o prostie de neasemuit, de neînțeles și de neiertat.

EU : Care mai e și prostia asta ?

EL : Rameau ! Rameau ! pentru asta te angajaseră ? E o neghiobie să ai un pic de bun-gust, un pic de inteligență, un pic de judecată ; Rameau, prietene, asta te va învăța minte să rămîi cum te-a făcut Dumnezeu și cum te doreau protectorii tăi. Așa, te-au luat de umeri, te-au condus la ușă și ți-au spus : „Secătură, șterge-o, și să nu mai apari pe-aici ; ia uitați-vă la el, mi se pare că vrea să aibă bun-simț și judecată ! Șterge-o ! Însușiri de-astea avem și noi". Ai plecat, mușcîndu-ți degetele ; blestemata de limbă ar fi trebuit să ți-o muști mai întîi. Fiindcă nu te-ai gîndit la asta, iată-te în drum, fără un gologan, și neștiind cum s-o scoți la capăt. Ți se dădea să mănînci după pofta inimii, ce mai ! Și acum vei fi silit să mănînci resturile care se vînd prin hale ; aveai o locuință, și acum ai fi fericit dacă ți s-ar da iar podul tău : dormeai bine, și acum te așteaptă paiele, între vizitiul domnului de Soubise [1] și prietenul Robbé [2] ; în locul somnu-

[1] Grajdurile domnului de Soubise serveau ca adăpost cîtorva scriitori și artiști aflați în mizerie.

[2] Robbé de Beauveset (născut la Vendôme, în 1725) — poet submediocru, care a încercat, fără succes, aproape toate genurile literare.

lui dulce și tihnit pe care-l aveai, de-acum înainte ai să asculți cu o ureche nechezatul și tropăitul cailor, iar cu cealaltă zgomotul de o mie de ori mai nesuferit al versurilor seci, aspre și barbare. Nefericitule, nechibzuit și apucat de-un milion de draci !

EU : Și nu vă puteți oare împăca ? Greșeala pe care ai făcut-o e chiar atît de gravă ? Dacă aș fi în locul dumitale, m-aș duce la oamenii aceia ; le ești mai trebuitor decît crezi.

EL : Oh ! sînt sigur că acum, cînd nu-i mai fac să rîdă, se plictisesc cîinește.

EU : Așadar, m-aș duce să-i caut ; nu le-aș da răgaz să mă uite și să se întoarcă spre vreo distracție mai cuviincioasă ; fiindcă nu se știe ce se poate întîmpla !

EL : De așa ceva nu mă tem ; n-o să se întîmple niciodată.

EU : Oricît ai fi de neîntrecut, un altul te-ar putea înlocui.

EL : Cu greu.

EU : Să zicem ; m-aș duce, totuși, cu mutra asta deznădăjduită, cu ochii rătăciți, cu gulerul descheiat, cu părul vîlvoi, în starea tragică în care te găsești. M-aș arunca la picioarele divinității. Mi-aș lipi fața de țărînă și, fără să mă ridic, i-aș spune cu voce stinsă și suspinătoare : „iartă-mă, doamnă ! iartă-mă ! Sînt un nemernic și un mișel. A fost o clipă nenorocită, fiindcă știți foarte bine că nu sînt făcut să am o judecată sănătoasă, și vă făgăduiesc că nu voi avea niciodată, cît voi trăi".

Nostim e că, pe cînd îi țineam discursul acesta, el îi executa pantomima. Căzuse în genunchi ; își lipise obrazul de țărînă, părea că ține în palme vîrful unui pantof, plîngea, suspina și spunea : „Da, micuța mea regină, da, făgăduiesc, n-o să am cît voi trăi, cît voi trăi..." Apoi, ridicîndu-se în picioare, adăugă pe un ton serios și chibzuit :

EL : Da, ai dreptate. Cred că așa ar fi cel mai bine. Ea e bună ; domnul Vieillard [1] spune că e atît de bună !

[1] Vieillard sau Vielard — fiul „directorului apelor" din Passy, amant al actriței Hus.

Şi eu îi cunosc, oarecum, bunătatea ; totuşi, să te umileşti în faţa unei maimuţe, să ceri îndurare la picioarele unei mici paiaţe, pe care o urmăresc fără răgaz fluierăturile spectatorilor ! Eu, Rameau, fiul domnului Rameau, spiţerul din Dijon, care-i un om cumsecade şi nu şi-a îndoit niciodată genunchii, înaintea nimănui ! Eu, Rameau, nepotul celui numit marele Rameau, care pot fi văzut plimbîndu-mă ţeapăn şi cu braţele ridicate prin Palais-Royal, de cînd domnul Carmontelle [1] l-a desenat încovoiat şi cu mîinile vîrîte sub pulpanele surtucului ! Eu, care am compus bucăţi pentru clavecin, necîntate de nimeni, singurele bucăţi care vor trece poate în posteritate şi vor fi cîntate ; eu ! eu... în sfîrşit !... Să mă duc ! Dar iată, domnule, îmi e cu neputinţă *(şi punîndu-şi mîna dreaptă pe piept, adăugă)* : Simt, aici, ceva care se împotriveşte şi-mi spune : Rameau, n-ai să faci una ca asta. Trebuie să existe o oarecare demnitate, legată de natura omului, pe care nimic n-o poate înăbuşi. Demnitatea asta se trezeşte ca din senin, da, iac-aşa ; fiindcă sînt zile în care nu mi-ar păsa de loc dacă aş fi cît de josnic vrei ; în zilele acelea, aş fi în stare, pentru o para, să o pup în c... pe micuţa Hus [2].

EU : Ehei ! prietene, dar ea e albă, e drăguţă, dulce, dolofană, şi la un asemenea act de umilinţă s-ar putea înjosi cîteodată chiar şi unul mai năzuros decît dumneata.

EL : Să ne înţelegem ; există pupatul în c... la propriu, şi pupatul în c... la figurat. Întreabă-l pe grăsunul de Bergier care o pupă în c... pe doamna de La Marc [3],

---

[1] Louis-Carrogis Carmontelle (1717—1806) — pictor, gravor şi scriitor francez ; a făcut portretul lui Rameau-unchiul, care se poate vedea şi astăzi la Cabinetul de stampe din Paris.

[2] Adélaïde-Louise-Pauline Hus — născută la Rennes în 1734 — a jucat la Comedia Franceză între anii 1753—1780 şi a murit în 1805. Era întreţinuta lui Bertin, despre care se vorbeşte în text.

[3] La Marck (ducesa de) — una dintre doamnele care s-au străduit cel mai mult să asigure reprezentarea piesei lui Palissot, *Filozofii*. Se înţelege lesne de ce Diderot îi pomeneşte numele în atare condiţii... Cît despre Bergier, se presupune că ar fi vorba de teologul şi academicianul Nicolas L. Bergier (1718—1790), duşman al iluminiştilor.

și la propriu, și la figurat ; și, la ea, pe cinstea mea că mi-ar displace și propriul și figuratul.

EU : Dacă nu-ți place calea pe care ți-o arăt, atunci ai curajul să fii cerșetor.

EL : E nespus de greu să fii cerșetor, cînd există atîția neghiobi înstăriți, pe socoteala cărora se poate trăi. Și apoi, sila de tine însuți este de nesuferit.

EU : Oare dumneata cunoști simțimîntul acesta ?

EL : Dacă îl cunosc ! De cîte ori mi-am spus : Cum, Rameau, sînt zece mii de mese bune în Paris, cu cîte cincisprezece sau douăzeci de tacîmuri fiecare, și printre toate aceste tacîmuri nu e nici unul pentru tine ! Există pungi pline, din care curge aur în dreapta și-n stînga, și tie nu-ți pică un gologan ! Atîția deștepți mărunți și fără talent, fără merite ; atîția tipi lipsiți de farmec ; atîția intriganți josnici sînt îmbrăcați ca lumea, și tu să umbli gol ! Și tu să fii atît de neghiob ? Oare nu știi să lingușești, ca oricare altul ? N-ai putea să minți, să juri, să-ți calci jurămintele, să făgăduiești, să-ți ții sau nu cuvîntul, ca oricare altul ? Oare tu n-ai putea să stai în patru labe, ca oricare altul ? N-ai putea să înlesnești aventurile amoroase ale doamnei și să duci bilețele dulci domnului, ca oricare altul ? N-ai putea să-l încurajezi pe tinerelul acela să-i vorbească domnișoarei și s-o convingi pe domnișoară să-l asculte, ca oricare altul ? Oare n-ai putea tu s-o faci să înțeleagă pe fiica vreunuia dintre burghezii noștri că e prost îmbrăcată, să-i arăți că niște cercei frumoși, un pic de roșu, cîteva dantele sau o rochie *à la polonaise* i-ar veni de minune ? N-ai putea tu s-o convingi că picioruşele ei nu sînt făcute să umble pe jos ? Că există un tînăr domn, frumos și bogat, cu veșmîntul gătit în fireturi de aur, cu o trăsură superbă, cu șase lachei tot unu și unu ? N-ai putea tu să-i spui că tînărul acela a văzut-o trecînd, că a găsit-o încîntătoare, și că de atunci nu mai bea, nu mai mănîncă, nu mai doarme și-are să moară ?

— Dar ce-o să zică tătucu ?

— Ei, ei, tătucu ! la început o să se supere nițel.

— Și mămica, ea care-mi spune întruna să fiu fată cuminte și mă învață că nu există nimic de preț pe lumea asta, în afară de cinste !

— Vorbe învechite, care n-au nici o noimă.

— Și duhovnicul meu ?

— N-o să-l mai vezi, sau dacă tot o să-ți mai vină chef să te duci să-i povestești distracțiile dumitale, o să te coste cîteva livre de zahăr și de cafea.

— Nici nu știi cît e de neîngăduitor ; odată n-a vrut să-mi ierte păcatele, fiindcă am cîntat *Vino în chilia mea.*

— Asta din pricină că nu i-ai dat nimic ; dar cînd ai să apari în dantele...

— Va să zică, voi avea dantele ?

— Nici vorbă, tot felul de dantele... și cu cercei de diamante...

— Va să zică, voi avea cercei frumoși, cu diamante ?

— Sigur.

— La fel cu ai marchizei care vine uneori să-și cumpere mănuși din dugheana noastră ?

— Întocmai... Cînd vei apărea într-o trăsură frumoasă, cu cai suri-rotați, cu doi lachei grozavi, cu un negru mic și cu alergătorul dinainte ; cînd vei apărea fardată, cu benghiuri, cu trenă lungă.

— La bal ?

— La bal, la Operă, la teatru... *(Inima îi tresaltă de pe acum, de bucurie... Tu te joci cu o hîrtiuță, pe care o ții între degete.)*

— Ce ai acolo ?

— Nimic.

— Ba mi se pare că ai ceva.

— Am un bilet.

— Pentru cine ?

— Pentru dumneata, dacă ai fi cît de cît curioasă.

— Curioasă ? sînt foarte curioasă, haide... *(ea citește)* O întîlnire ! E cu neputință.

— Poate cînd te duci la biserică...

— Mama merge totdeauna cu mine ; dar dacă ar veni el aici mai de dimineață, eu mă trezesc prima și sînt la tejghea înaintea celorlalți...

El vine și place ; iar într-o bună zi, pe înserat, micuța dispare, și mie mi se numără cei două mii de scuzi care mi se cuvin... Păi cum ! Adică să ai asemenea talente și să n-ai o bucată de pîine ? Nu ți-e rușine, nenorocitule ? Îmi aminteam o serie de secături care nu-mi ajun-

geau nici pînă la călcîie măcar şi erau, totuşi, tixiţi de bani. Eu purtam un surtuc de lînă grosolană, în timp ce ei se înveleau în catifele ; se sprijineau în bastoane cu măciulie de aur şi cu ciocul încovrigat, aveau Aristotelul şi Platonul[1] la deget. Şi cine erau, mă rog ? Nişte lăutari păcătoşi ; iar astăzi sînt boieri mari. Atunci simţeam cum prind curaj, îmi simţeam sufletul înălţat, mintea ascuţită şi capabilă de orice ; dar, după cîte se pare, stările astea nu durează cine ştie cît, şi pînă în clipa de faţă n-am izbutit să mă căpătuiesc. Orice ar spune, iată despre ce discut adeseori, de unul singur ; îmi poţi parafraza vorbele după cum ai chef, numai să pricepi, pînă la urmă, că şi eu cunosc sila de mine-însumi, sau zbuciumul acesta al conştiinţei care se naşte din zădărnicia darurilor pe care ni le-a împărţit cerul ; e cel mai cumplit dintre toate. Aproape că ar fi mai bine ca omul să nu se fi născut.

Îl ascultam şi, pe măsură ce juca scena pezevenghiului şi a tinerei fete seduse, îmi simţeam sufletul frămîntat de două imbolduri potrivnice : nu ştiam dacă o să izbucnesc în rîs sau dacă o să mă las pradă mîniei care mă cuprindea. Sufeream ; de zeci de ori un hohot de rîs mi-a stăvilit mînia ; de zeci de ori mînia, stîrnită în fundul inimii mele, s-a sfîrşit printr-un hohot de rîs. Mă uimise atîta agerime a minţii şi atîta josnicie, mă uimiseră ideile, rînd pe rînd juste şi false, perversitatea atît de deplină a sentimentelor, mîrşăvia desăvîrşită şi sinceritatea atît de neobişnuită. El îmi observă frămîntarea şi mă întrebă : „Ce ai ?"

EU : Nimic.

EL : Pari tulburat.

EU : Chiar sînt.

EL : La urma urmei, ce mă sfătuieşti să fac ?

EU : Să schimbi vorba. Ah, nefericitule ! Cît de josnic te-ai născut sau ai ajuns !

EL : Nu te contrazic ; totuşi, n-aş vrea ca starea mea să te mişte prea mult ; dacă mi-am deschis inima în faţa

---

[1] E vorba de inele, pe ale căror pietre erau gravate figurile acestor filozofi antici.

dumitale, n-am făcut-o cu gîndul să te mîhnesc. Am pus ceva bani deoparte, cît am stat la oamenii aceia ; gîndește-te numai că n-aveam nevoie de nimic, dar absolut de nimic ; și mi se dădeau atîtea pentru micile mele plăceri !

Începu din nou să-și lovească fruntea cu unul din pumni; să-și muște buzele, să-și dea peste cap ochii rătăciți, adăugînd : De-acum s-a isprăvit ; am pus ceva deoparte ; timpul s-a scurs, și ce aveam a sporit încă pe-atîta.

EU : Vrei să spui că s-a pierdut ?

EL : Nu, nu, a sporit. Te îmbogățești cu fiecare clipă ; o zi mai puțin din viață, sau un ban mai mult e același lucru ; principalul e să te duci în tihnă, în fiecare seară, la privată : *O, stercus pretiosum !* [1] Iată marele rezultat al vieții, oricine ai fi. În ultima clipă, toți sînt la fel de bogați ; și Samuel Bernard [2], care, după numeroase furturi, jafuri și falimente, lasă în urma lui douăzeci și șapte de milioane aur, ca și Rameau, în urma căruia nu va rămîne nimic. Rameau căruia mila publică îi va face rost de giulgiu, ca să-l înfășoare. Mortul n-aude dangătele clopotelor. Degeaba răgușesc o sută de preoți cîntînd pentru el, degeaba merge înainte și în urma lui un șir de oameni cu făclii aprinse ; sufletul lui nu pășește lîngă maestrul de ceremonie. A putrezi sub marmură ori a putrezi sub țărînă înseamnă tot a putrezi, și nimic altceva. La cc-ți folosește dacă ai în jurul coșciugului copii roșii, copii albaștri [3], sau dacă n-ai pe nimeni ? Și apoi, ia uită-te la încheietura asta a mîinii : era țeapănă ca naiba ; toate cele zece degete păreau niște bețe înfipte într-o palmă de lemn, iar tendoanele ei erau asemeni unor coarde vechi făcute din mațe mai uscate, mai țepoase, mai nemlădioase decît cele pe care le folosește strungarul la roată ; dar mi ți le-am chinuit atîta, mi ți le-am frămîn-

[1] O, excrement prețios ! (În limba latină în original.)

[2] Samuel Bernard — bancher al regilor Ludovic al XIV-lea și Ludovic al XV-lea ; a murit în 1739, lăsînd în urma lui o avere evaluată la treizeci și trei de milioane de franci.

[3] Copii roșii — orfani parizieni din azilul înființat de Francisc I în 1536 și purtînd costume roșii ; copii albaștri — orfani de la azilul Sfintei Treimi din Paris. Și unii și alții erau folosiți în cortegiile funerare, ca purtători de făclii sau coriști.

tat atîta, și atîta le-am frînt... Tu nu vrei să te clintești, dar eu, mii de draci ! eu spun că te voi clinti, și așa va fi...

Și, spunînd acestea, își apucase cu mîna dreaptă degetele și încheietura mîinii stîngi și le răsucea în sus, în jos ; vîrfurile degetelor îi atingeau brațul, încheieturile trosneau ; mă temeam ca oasele să nu sară de la locul lor.

EU : Bagă de seamă, i-am spus, ai să te schilodești.

EL : N-ai grijă, sînt obișnuite ; de zece ani le-am tot schimbat forma ; în ciuda lor, ticăloasele au fost nevoite să se deprindă, să învețe să se așeze pe clape și să zburde pe coarde ; așa că acum merge, da, merge...

Spunînd acestea, el ia poziția unui violonist, cîntă încetișor din gură un *allegro* de Locatelli [1], cu mîna dreaptă imită mișcarea arcușului, în timp ce mîna stîngă și degetele par a i se plimba de-a lungul gîtului viorii ; dacă scoate un ton fals, se oprește și întinde sau slăbește coarda ; o ciupește apoi cu unghia, ca să vadă dacă a acordat-o exact : reia bucata de unde se oprise. Bate măsura cu piciorul, dă din cap, din mîini, din picioare, își mișcă palmele, se zvîrcolește tot, așa cum i-am văzut făcînd uneori, la concertele religioase, pe Ferrari, pe Chiabran [2] ori pe vreun alt virtuoz cuprins de aceleași convulsiuni, înfățișîndu-mi imaginea aceleiași cazne și cauzîndu-mi aproape aceleași suferințe ; căci nu e oare groaznic să vezi durere cumplită la cel ce vrea să-ți înfățișeze plăcerea ? Lăsați să cadă o cortină între omul acesta și mine, ca să nu-l mai văd, dacă e vorba să-mi arate un nefericit pus la cazne. Cînd, printre zvîrcoliri și strigăte, ajungea la un *tenuto*, una din acele părți armonioase în care arcușul se mișcă încetișor, pe mai multe coarde deodată, chipul lui părea cuprins de extaz, vocea i se

[1] Pietro Locatelli (1693—1764) — violonist și compozitor italian, unul dintre primii reprezentanți ai muzicii instrumentale dramatice cu caracter programatic. A locuit multă vreme la Paris.

[2] Ferrari Dominic (violonist) sau Louis (violonist), ca și violonistul piemontez Chiabran, au concertat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea.

îndulcea, se asculta singur, beat de încîntare ; sînt sigur că acordurile răsunau și în urechile lui, și în ale mele ; apoi, repunîndu-și instrumentul sub brațul stîng, cu aceeași mînă în care îl ținea, și lăsînd să-i alunece în jos mîna dreaptă cu arcușul, mă întrebă : „Ei bine, ce-ai de zis ?"

EU : Minunat !

EL : Mi se pare că merge, sună aproape ca și celelalte...

Și se lăsă îndată pe vine, ca un muzician care s-ar așeza la clavecin.

EU : Te rog să te cruți și să mă cruți...

EL : Nu, nu, acum că am pus mîna pe dumneata, ai să mă asculți. Ne-am nevoie de laude aduse fără să știi pentru ce. După asta, ai să mă lauzi cu și mai multă convingere, și poate că am să capăt vreun elev.

EU : Cunosc atît de puțină lume, încît te ostenești de pomană.

EL : Nu mă ostenesc niciodată.

Cînd am văzut că încerc zadarnic să-l cruț, căci sonata la vioară făcuse să-i curgă nădușelile, m-am hotărît să-l las să cînte ; iată-l stînd la clavecin, cu picioarele îndoite, cu capul ridicat spre tavan, unde s-ar fi spus că vedea o partitură ; iată-l cîntînd, improvizînd, executînd o bucată de Alberti [1] sau de Galuppi [2], nu mai știu de care anume dintre amîndoi. Vocea îi zbura ca vîntul, iar degetele îi fluturau pe clape, cînd lăsînd discantul [3] ca să ia notele joase, cînd părăsind acompaniamentul ca să revină la discant. Pe chip i se iveau pasiunile, una după alta ; puteam deosebi dragostea, mînia, plăcerea, durerea ; se simțeau nuanțele de *piano* și *forte*, și sînt sigur că cineva mai iscusit decît mine ar fi putut recunoaște bucata pe care o cînta după ritm, după stil, după

---

[1] Giuseppe Matteo Alberti (născut la 1685) — compozitor italian.

[2] Baldasare Galuppi (1706—1785) — compozitor venețian. E socotit întemeietor al operei-bufe.

[3] Discantul înseamnă : a) partea superioară a unei partituri vocale sau instrumentale ; b) cea mai ridicată categorie de voci (de pildă, sopranul, într-un cor) sau de instrumente.

expresia feţii lui şi după cele cîteva frînturi de cîntec care îi scăpau uneori. Dar lucrul cel mai ciudat era că el dibuia din cînd în cînd, începea de la capăt, ca şi cum ar fi greşit şi se necăjea că nu mai ştie bucata pe dinafară.

„În sfîrşit, îmi spuse el ridicîndu-se şi ştergîndu-şi picăturile de sudoare care-i şiroiau de-a lungul obrajilor, îţi dai seama că ştim şi noi să plasăm un triton, o chintă superfluă, şi că înlănţuirea dominantelor ne este foarte cunoscută. Pasajele enarmonice [1], cu care scumpul meu unchi a făcut atîta vîlvă, nu sînt cine ştie ce mare lucru, şi ne descurcăm şi noi în ele."

EU : Ţi-ai dat prea multă osteneală, ca să-mi arăţi că eşti foarte priceput. Eu te-aş fi crezut pe cuvînt.

EL : Foarte priceput ? A, nu ! Cînd e vorba de meseria mea, pot spune că mă pricep oarecum, şi asta e mai mult decît trebuie, ori poate crezi că în ţara noastră eşti dator să şi ştii cea ce îi înveţi pe alţii ?

EU : Nu mai mult decît să ştii ceea ce se învaţă.

EL : Asta e adevărat, pe toţi dracii ! Ba încă foarte adevărat ! Ia spune, domnule filozof, spune cu mîna pe conştiinţă, cinstit. Pe vremuri nu erai atît de procopsit ca acum, nu-i aşa ?

EU : Nici astăzi nu sînt prea procopsit.

EL : Dar nu mai umbli prin Luxembourg [2], vara... Îţi mai aduci aminte ?

EU : Să lăsăm asta ; că mi-aduc aminte.

EL : În redingotă cenuşie, de pluş...

EU : Da, da.

EL : Făcută ferfeniţă într-o parte, cu dantelele de la mîneci sfîşiate şi cu ciorapi de lînă negri, cîrpiţi pe dos cu aţă albă.

EU : Bine, bine, fie cum spui.

EL : Ce făceai pe-atunci în aleea Suspinelor ?

EU : Mergeam destul de plouat.

---

[1] *Triton* (de la latinescul *tritonus* — trei tonuri) denumire dată unui interval absolut interzis în muzica veche. De asemenea, *chinta superfluă, înlănţuirea dominantelor, pasajele enarmonice* sînt termeni tehnici folosiţi în muzică.

[2] Pe atunci existau în grădina Luxembourg, din Paris, două alei de platani, numite *aleea Suspinelor şi aleea Filozofilor.*

EL : Şi cînd plecai de-acolo, băteai trotuarele.

EU : Nu zic ba.

EL : Dădeai lecţii de matematică.

EU : Fără să mă pricep de loc ; la asta voiai să ajungi, nu-i aşa ?

EL : Exact.

EU : Învăţam eu însumi, învăţîndu-i pe alţii, şi unora le-a prins bine.

EL : Tot ce se poate ; numai că, vezi, cu muzica nu e tot aşa cum e cu algebra sau cu geometria. Acum, cînd eşti cineva...

EU : Nu sînt chiar cineva.

EL : Cînd ai bani la ciorap...

EU : Nu prea am.

EL : Îi pui fetei dumitale profesori.

EU : Încă nu-i pun ; las educaţia în grija maică-si, fiindcă trebuie să ai linişte în casă.

EL : Linişte în casă ? Mii de draci ! N-ai linişte decît atunci cînd eşti slugă sau stăpîn, şi e bine să fii stăpîn... Am avut şi eu o nevastă... Dumnezeu să-i odihnească sufletul ; dar cînd îi venea cîteodată chef să deschidă pliscul, mă răţoiam la ea, începeam să tun şi să fulger, şi spuneam ca Dumnezeu : „Să se facă lumină", şi lumină se făcea. În felul ăsta, timp de patru ani n-am avut nici o ceartă. Cîţi ani are fata dumitale ?

EU : Asta n-are a face.

EL : Cîţi ani are fata dumitale ?

EU : La naiba ! Să lăsăm în pace copilul şi vîrsta lui, şi să ne întoarcem la profesorii pe care-i va avea.

EL : Doamne ! N-am văzut de cînd sînt lighioane mai încăpăţînate decît filozofii. Dacă v-aş ruga frumos, domnule filozof, nu s-ar putea să-mi spuneţi cam ce vîrstă poate avea fiica domniei voastre ? [1]

EU : Să zicem că are opt ani.

EL : Opt ani ! De patru ani trebuia să-i pui degetele pe clape.

---

[1] Marie-Angélique Diderot, devenită mai apoi doamna de Vandeul, se născuse pe la sfîrşitul anului 1753, deci prin 1762 avea ceva mai mult de opt ani.

EU : Să zicem că n-am vrut să-i încarc programul cu un studiu care-i cere atîta vreme și-i folosește foarte puțin.

EL : Și cam ce-ai s-o înveți, dacă nu te superi?

EU : Dacă am să pot, am s-o învăț să judece drept ; e un lucru pe care îl știu puțini bărbați și încă și mai puține femei.

EL : Eh ! las-o să judece cît de aiurea o vrea, numai să fie frumoasă, veselă și cochetă.

EU : Fiindcă natura a fost vitregă cu ea, dîndu-i un trup plăpînd și un suflet sensibil și punînd-o în fața acelorași necazuri ale vieții ca și cum ar fi avut un trup zdravăn și o inimă de piatră, am s-o învăț, dac-am să pot, să le facă față cu curaj.

EL : Eh ! las-o să plîngă, să sufere, să facă mofturi, să se enerveze, ca toți ceilalți, numai să fie frumoasă, veselă și cochetă. Și cum adică ? N-o înveți nici dansul ?

EU : O învăț doar atît cît îi trebuie ca să știe să facă o reverență, să aibă o ținută cuviincioasă, să știe să se prezinte în lume și să meargă frumos.

EL : Și n-o înveți nici cîntul ?

EU : Atîta doar cît îi trebuie ca să pronunțe bine.

EL : Și nici muzica ?

EU : Dacă aș găsi un profesor de armonie bun, i-aș încredința-o bucuros două ore pe zi, timp de un an sau doi, nu mai mult.

EL : Și ce pui în locul obiectelor de bază pe care le suprimi ?

EU : Pun gramatică, mitologie, istorie, geografie, puțin desen și multă morală.

EL : Ce ușor mi-ar fi să-ți dovedesc cît de nefolositoare sînt toate cunoștințele astea într-o lume ca a noastră ; și nu numai nefolositoare ; periculoase chiar ! Dar deocamdată mă mulțumesc cu o întrebare : nu cumva o să aibă nevoie de-un profesor, doi ?

EU : Fără îndoială.

EL : Aha ! iată-ne din nou aici. Și speri că profesorii ăștia au să cunoască gramatica, mitologia, istoria, geografia și morala, din care îi vor da lecții ? Mofturi, maestre dragă, mofturi ; dacă ei ar ști din toate astea atîta cît să-i învețe pe alții, n-ar da lecții de loc.

EU : De ce nu ?

EL : Pentru că ar fi trebuit să-şi petreacă toată viaţa studiindu-le. Trebuie să pătrunzi adînc în artă sau în ştiinţă ca să ştii bine primele noţiuni. Lucrările clasice nu pot fi înlocuite ca lumea decît de cei care au încărunţit trăgînd la jug ; numai cunoscînd mijlocul şi sfîrşitul poţi să limpezeşti negurile începutului ; întreabă-l pe prietenul dumitale D'Alembert, corifeul ştiinţelor matematice, dacă s-ar pricepe să predea primele noţiuni. Unchiul meu abia după treizeci sau patruzeci de ani de exerciţiu a întrezărit primele licăriri ale teoriei muzicii.

EU : O, nebunule, căci eşti nebun de legat, strigai eu, cum se face că în capul tău scrîntit se găsesc idei atît de juste, învălmăşite cu atîtea ţîcneli ?

EL : Naiba ştie cum ? Vin aşa, la întîmplare, şi rămîn acolo. Oricum, atunci cînd nu ştii tot, nu ştii nimic cum trebuie ; habar n-ai unde duce un lucru, de unde vine altul, unde trebuiesc puse amîndouă ; care trebuie să aibă precădere, care e mai bine să urmeze. Se poate oare preda bine fără metodă ? Iar metoda cum ia naştere ? Iată, filozofule, pe mine, unul, mă bate gîndul că fizica va fi totdeauna o biată ştiinţă, o picătură luată cu vîrful unui ac dintr-un ocean uriaş, un grăunte desprins din crestele muntoase ale Alpilor ! Şi cauzele fenomenelor ? Într-adevăr, ar fi mai bine să nu le cunoaştem de loc decît să le cunoaştem atît de puţin şi de prost ; şi tocmai la ideile astea ajunsesem, cînd am început să dau lecţii de acompaniament. La ce te gîndeşti ?

EU : Mă gîndesc că tot ce mi-ai spus pare adevăr la prima vedere, dar e lipsit de trăinicie ; să lăsăm asta însă ; şi spui că ai dat lecţii de acompaniament şi de compoziţie ?

EL : Da.

EU : Şi nu cunoşteai de loc, nici una, nici alta ?

EL : Nu, pe cinstea mea ; ba încă în privinţa asta alţii stăteau şi mai rău decît mine : cei care îşi închipuiau că ştiu ceva. Eu, cel puţin, nu stricam nici mintea, şi nici mîinile copiilor. Cînd treceau de la mine la un profesor bun nu erau nevoiţi să se dezbere de nimic,

fiindcă nu-i învățasem nimic, și cu asta le economiseam și timpul, și banii.

EU : Dar cum făceai ?

EL : Așa cum fac toți. Soseam și mă trînteam pe un scaun. „Ce vreme păcătoasă ! Cît e de obositor să umbli !" Apoi flecăream despre ultimele noutăți : Doamna Lemierre [1] trebuia să joace un rol de vestală într-o operă nouă ; dar e însărcinată pentru a doua oară ; nu știu cine o va înlocui. Domnișoara Arnould [2] l-a părăsit pe micul ei conte ; se spune că e în vorbă cu Bertin [3]. Cu toate astea, micuțul conte a găsit porțelanul domnului de Montamy [4]. La ultimul concert dat de amatori, era o italiancă despre care pot spune că avea o voce de înger. E cineva Preville ăsta, trebuie să-l vedeți în *Mercur galant* [5] ; scena cu ghicitoarea e de neprețuit ; biata Dumesnil [6] nu mai știe nici ce face, nici ce spune... „Hai, domnișoară, luați-vă cartea."

Și pe cînd domnișoara, care nu se grăbește de loc, își caută cartea pe care nu știe unde a pus-o, mai cheamă și servitoarea și o ceartă, iar eu vorbesc mai departe : „La Clairon [7] e cu adevărat de neînțeles. Se vorbește despre un măritiș cum nu se poate mai caraghios : acela al domnișoarei... cum o cheamă ?... fetișcana aceea pe care... o întreținea, căreia i-a făcut vreo doi-trei copii ; aceea care fusese întreținută de atîția alții."

— Vai, Rameau, vorbești prostii ! E cu neputință.

— Nu vorbesc de loc prostii ; se spune chiar că s-a și măritat. Se aude c-ar fi murit Voltaire ; cu atît mai bine.

---

[1] Faimoasă cîntăreață din acele timpuri.

[2] Madeleine-Sophie Arnould (1740—1802) — celebră cîntăreață de operă.

[3] Bertin d'Antilly — demnitar din acea vreme.

[4] Arclais de Montamy (mort în 1765), de ale cărui cercetări asupra culorilor pentru pictura de porțelan Diderot s-a interesat îndeaproape. Contele de Lauraguais a publicat și el, în 1766, o lucrare privind porțelanurile.

[5] *Mercur galant* sau *Comedia fără titlu* de Bourdault, deși scrisă în secolul al XVII-lea (1683), a fost reluată în 1753. Actorul Preville (Pierre-Louis-Dubus, 1721—1799) juca în ea cinci roluri diferite.

[6] E vorba de actrița Dumesnil Marie-Françoise-Marchant (1714—1803).

[7] Faimoasă actriță din acele timpuri.

— De ce cu atît mai bine ?

— Fiindcă iar o să ne facă vreo năzbîtie ; de obicei, moare cu două săptămîni înainte de a le face...

Ce să-ţi mai spun ? Dădeam drumul cîtorva lucruri mai deocheate aduse de prin casele de unde fusesem, pentru că noi toţi sîntem mari răspînditori de ştiri. Făceam pe nebunul, ei mă ascultau, rîdeau şi strigau : „Vai, cît e de încîntător". În răstimp, cartea domnişoarei fusese găsită sub un jilţ, unde o tîrîse, o morfolise şi o sfîşiase vreun dog tinerel sau vreo pisicuţă. Domnişoara se aşeza la clavecin, şi mai întîi făcea ea singură zgomot, apoi mă apropiam şi eu de ea, după ce-i făceam maică-si un semn de aprobare.

Mama : Merge binişor ; n-ar fi nevoie decît să vrea ; dar nu vrea ; îi place mai mult să-şi piardă vremea pălăvrăgind, dichisindu-se, alergînd sau făcînd mai ştiu eu ce. Dumneata nici n-apuci bine să pleci, că ea şi închide cartea, ca să n-o mai deschidă decît atunci cînd vii din nou ; şi n-o dojeneşti de loc.

Fiindcă totuşi trebuia să facem ceva, îi luam mîinile domnişoarei şi i le aşezam altfel ; mă supăram, strigam : *Sol, sol, sol,* e un *sol,* domnişoară.

Mama : Nu mai ai ureche de loc, domnişoară ? Eu, care nu sînt la clavecin şi nici nu-ţi văd cartea, tot simt că trebuie un sol. Tare îţi mai necăjeşti profesorul ; nu pricep cum poate fi atît de răbdător ; nu reţii nimic din ce-ţi spune, nu faci măcar un pas înainte...

Atunci eu param puţin loviturile şi, clătinînd din cap, spuneam : „Iertaţi-mă, doamnă, iertaţi-mă ; ar putea merge mult mai bine dacă domnişoara ar vrea, dacă ar studia puţin, dar şi aşa merge binişor".

Mama : Dac-aş fi în locul dumitale, aş ţine-o un an la aceeaşi bucată.

— O ! n-aveţi nici o grijă ; n-o să treacă mai departe pînă cînd n-o să cînte bucata asta fără nici o greutate ; şi n-o să dureze atît de mult cît credeţi.

— Domnule Rameau, o măgulesti. Eşti prea bun. Ce-ai spus acum e singurul lucru pe care-l va reţine din lecţie, şi mi-l va repeta ori de cîte ori va avea prilejul...

Ora trecea, şcolăriţa îmi dădea bănuţii cu o mişcare graţioasă a mîinii şi cu o reverenţă pe care o învăţase

de la profesorul de dans ; iar eu îi puneam în buzunar, în timp ce mama spunea : „Foarte bine, domnișoară ; dacă Javillier [1] ar fi pe-aici, te-ar aplauda..." Mai flecăream apoi o clipă, după cum se cuvine ; apoi dispăream, și iată ceea ce se numea o lecție de acompaniament.

EU : Și astăzi e oare altfel ?

EL : La naiba ! Cred și eu că e altfel ; sosesc ; sînt grav ; mă grăbesc să-mi scot manșonul, deschid clavecinul, încerc clapele. Sînt mereu grăbit ; dacă sînt lăsat să aștept cît de puțin, țip de parcă mi-ar fura banii ; peste o oră trebuie să fiu la cutare, peste două ore la doamna ducesă cutare ; sînt așteptat la masă de o frumoasă marchiză, iar la plecarea de-acolo trebuie să merg la un concert, la domnul baron de Bagge [2], în strada Neuve-des-Petits-Champs.

EU : Și în tot acest timp nu ești așteptat nicăieri. Nu-i așa ?

EL : Așa e.

EU : Atunci ce rost au vicleșugurile astea murdare ?

EL : Murdare ? De ce mă rog ? Sînt lucruri obișnuite în meseria mea ; nu mă înjosesc de loc făcînd ceea ce face toată lumea. Nu le-am inventat eu, și ar fi ciudat și stîngaci din partea mea, dacă nu m-aș conforma lor. Nici vorbă, știu că dacă o să le supui unor principii generale, ale nu știu cărei morale, pe care toți o au pe buze, dar nimeni n-o pune în practică, o să scoți că albul e negru și negrul e alb ; dar, domnule filozof, există o conștiință generală, așa cum există o gramatică generală, și apoi mai sînt și excepții în fiecare limbă, pe care voi, savanții, le numiți... asta... cum le numiți ?

EU : Idiotisme.

EL : Exact. Ei bine, fiecare meserie își are excepțiile ei de la conștiința generală, excepții pe care le-aș numi bucuros idiotisme ale meseriei.

EU : Înțeleg, Fontenelle vorbește bine, scrie bine, cu toate că în stilul lui mișună idotismele franțuzești.

---

[1] Jacques-Letarig Javillier — faimos dansator al Operei, maestru de dans la curtea regelui Franței.

[2] După cum arată Goethe, baronul de Bagge a fost un aristocrat german sau brabanson, mare amator de muzică și organizator al multor concerte bune în locuința sa din Paris.

EL : Şi regele, ministrul, financiarul, magistratul, militarul, scriitorul, avocatul, procurorul, bancherul, meseriaşul, profesorul de cînt, profesorul de dans sînt oameni foarte cumsecade, cu toate că purtarea lor se depărtează în multe privinţe de conştiinţa generală şi e plină de idiotisme morale. Cu cît orînduirea e mai veche, cu atît sînt mai multe idiotisme în ea ; cu cît vremurile sînt mai nefericite, cu atît se înmulţesc idiotismele. Cît preţuieşte omul, atît preţuieşte meseria, şi reciproc ; pînă la urmă, cît preţuieşte meseria, atîta preţuieşte şi omul. Deci trebuie să te străduieşti pe cît poţi să-ţi faci preţuită meseria.

EU : Ce pricep eu din toate frazele astea încurcate e faptul că puţine meserii sînt făcute cinstit, sau că există puţini oameni cinstiţi în meseriile lor.

EL : Bun ! să zicem că nu există de loc ; în schimb, însă, există puţini potlogari care să lucreze în afara meseriei lor ; şi totul ar merge binişor, dacă n-ar mai exista şi vreo cîţiva oameni aşa-numiţi sîrguincioşi, punctuali, îndeplinindu-şi cu stricteţe datoria, riguroşi sau, ceea ce e cam totuna, nescoţîndu-şi nasul din meseria lor, făcînd-o de dimineaţă pînă seara şi nefăcînd nimic altceva. Aştia sînt singurii care se umplu de bani şi sînt stimaţi.

EU : Ţinînd seama cu strictete de idiotisme.

EL : Aşa e ; văd că m-ai înţeles. Ei bine, un idiotism comun tuturor oamenilor, fiindcă există lucruri comune tuturor ţărilor, tuturor timpurilor, după cum există şi neghiobii comune ; un idiotism comun, aşadar, este acela de a avea cît mai mulţi clienţi ; iar o neghiobie comună este să crezi că e mai iscusit cine are mai mult. Iată două excepţii de la conştiinţa generală în faţa cărora trebuie să te pleci. Ele n-au nimic în sine, sînt aşa, ca un fel de credit, dar au preţ din pricina opiniei celorlalţi. S-a spus că *faima bună face mai mult decît punga plină* ; şi, cu toate astea, cine are faimă bună n-are de loc punga plină, ba chiar văd că în zilele noastre cine are punga plină are şi faimă. Pe cît poţi, e bine să ai şi punga plină, şi faimă ; iată care-mi e scopul cînd mă fac preţuit prin ceea ce dumneata numeşti vicleşuguri murdare. Predau lecţii, şi le predau bine : iată regula generală ; las să se creadă că

am de dat mai multe lecții decît încap într-o zi : iată idiotismul.

EU : Și spui că predai bine lecțiile ?

EL : Da, nu prea rău, binișor. Basul fundamental [1] al scumpului meu unchi a simplificat destul lucrurile. Pe vremuri furam banul elevului meu, da, i-l furam, nici vorbă ; astăzi îl cîștig, cel puțin tot așa cum îl cîștigă și ceilalți.

EU : Și n-aveai remușcări cînd furai ?

EL : Oh ! N-aveam remușcări ! Se spune că atunci cînd un hoț îl fură pe altul, diavolul rîde. Părinții erau plini de bani cîștigați numai Dumnezeu știe cum ; erau curteni, financiari, mari negustori, bancheri, oameni de afaceri ; eu, împreună cu mulți alții, pe care îi foloseau ca și pe mine, îi ajutam să dea banii înapoi. În natură, toate speciile se mănîncă una pe alta ; în societate, toate stările se sfîșie una pe alta. Ne facem dreptate unii altora, fără ca legea să se amestece. Pe vremuri actrița Deschamps, iar acum actrița Guimard îl răzbună pe prinț în dauna financiarului, iar modista, giuvaergiul, tapițerul, lenjereasa, escrocul, camerista, bucătarul, curelarul îl răzbună pe financiar în dauna actriței Deschamps. În virtejul acesta, doar nătîngul sau trîndavul pot fi jigniți fără să fi supărat pe nimeni, și e foarte bine așa. De unde se poate vedea că excepțiile de la conștiința generală sau, după cum le-am numit, idiotismele morale, despre care se face atîta zarvă sub denumirea de *potlogării*, nu sînt nimic, și că la urma urmei nu-i nevoie decît să știi să vezi cum trebuie.

EU : În privința asta, ești de admirat.

EL : Și-apoi, nu uita mizeria : vocea conștiinței și a onoarei nu prea se aud cînd îți chiorăie mațele. E de ajuns să-ți spun, că dacă mă voi îmbogăți vreodată, voi fi silit să dau înapoi ce-am luat, și că sînt hotărît s-o fac în toate felurile posibile : prin mese, joc, vin, femei.

EU : Mă tem doar că n-ai să te îmbogățești niciodată.

EL : Așa bănuiesc și eu.

EU : Și dacă s-ar întîmpla, totuși ce-ai face ?

EL : Aș face ca toți golanii îmbogățiți ; aș fi cea mai

---

[1] Numele unui element din sistemul armonic al lui Rameau.

neruşinată lichea care s-a născut vreodată. Abia atunci mi-aş aduce aminte de cîte m-au făcut să sufăr şi le-aş întoarce cu vîrf şi îndesat toate ticăloşiile. Îmi place să poruncesc şi aş porunci. Îmi place să fiu lăudat şi aş fi lăudat. Aş lua pe socoteala mea toată trupa villemoriană [1] şi i-aş spune, aşa cum mi s-a spus şi mie : „Hai, secăturilor, distraţi-mă", şi m-ar distra ; „să-mi fie bîrfiţi oamenii cumsecade", şi-ar fi bîrfiţi, dacă ar mai exista ; şi apoi am avea fetişcane, şi ne-am tutui cînd am fi beţi ; ne-am îmbăta, ne-am spune năzdrăvănii, am avea tot felul de toane şi de vicii, şi ar fi cît se poate de plăcut. Am dovedi că Voltaire n-are pic de geniu, că Buffon [2], veşnic scrobit şi plin de ifose, nu-i decît un retor cu stil umflat ; că Montesquieu nu-i decît un scriitor abil ; l-am surghiuni pe d'Alembert în matematicile lui. I-am învăţa minte pe toţi catonaşii [3] de teapa dumitale, care ne disprețuiesc din invidie, cărora modestia le serveşte drept mantie a orgoliului, iar cumpătarea drept lege a sărăciei. Şi muzica ? Abia atunci am face muzică.

EU : După demna întrebuinţare pe care ai da-o averii dumitale, văd ce păcat e că nu eşti decît un calic. Ai trăi într-un mod cu totul onorabil pentru specia omenească, folositor pentru concetăţenii dumitale şi glorios pentru dumneata însuţi.

EL : Mi se pare că mă cam iei peste picior. Domnule filozof, nu ştii cu cine ai de-a face ; nu-ţi dai seama că în clipa de faţă sînt reprezentantul celor mai de seamă oameni din oraş şi de la curte. Fie că bogătaşii noştri de toate soiurile şi-au spus în sinea lor ceea ce ţi-am mărturisit eu, fie că nu şi-au spus, adevărul e că, dacă aş fi în locul lor, aş duce o viaţă leită cu aceea pe care o duc ei. Rău aţi mai ajuns voi, ăştia, care vă închipuiţi că fericirea e aceeaşi pentru toţi. Ciudată nălucire ! Fericirea voastră presupune o oarecare înclinare romantică,

---

[1] Rameau se referă la fermierul-general Villemorien.

[2] Georges Buffon (1707—1788) — naturalist francez, unul din precursorii evoluţionismului în biologie. Autor al *Istoriei naturale a animalelor* în 36 de volume.

[3] În sensul de personaje jalnice. Denumirea e ironică, formată de la numele faimosului orator, om politic şi scriitor roman Marcus Porcius Cato.

pe care noi n-o avem, un suflet deosebit, un gust aparte. Ciudățenia asta o împodobiți cu numele de virtute și îi spuneți filozofie ; dar te întreb : oare virtutea și filozofia sînt făcute pentru toată lumea ? Le are și le păstrează cine poate. Închipuiește-ți universul înțelept și filozof ; recunoaște că ar fi al naibii de trist. Așa că, trăiască filozofia, trăiască înțelepciunea lui Solomon : să bei vinuri bune, să te îmbuibi cu mîncăruri alese, să te tăvălești peste femei frumoase, să-ți odihnești oasele pe paturi moi ; în afară de asta, restul nu-i decît deșertăciune.

EU : Cum ! dar să-ți aperi patria ?...

EL : Deșertăciune. Patria nu există : de la un capăt la altul al lumii, nu văd decît tirani și robi.

EU : Dar să-ți slujești prietenii ?...

EL : Deșertăciune ! Are cineva prieteni ? Și dacă ar avea, trebuie neapărat să faci din ei niște nerecunoscători ? Uită-te bine în jurul tău și-ai să vezi că la asta duc aproape întotdeauna serviciile făcute prietenilor. Recunoștința e un jug, și orice jug e făcut ca să fie scuturat.

EU : Dar să ai o funcție în societate și să-ți îndeplinești îndatoririle ?...

EL : Deșertăciune ! Ce contează dacă ai sau n-ai o funcție ? Totul e să fii bogat, fiindcă o funcție n-o iei decît pentru a te îmbogăți. Să-ți îndeplinești îndatoririle ; și la ce ajungi ? la gelozie, la neliniște, la persecuție. Oare îndeplinindu-ți datoriile devii cineva ? Să lingușești, pe toți dracii ! Să lingușești, să te ții după granguri ; să le studiezi gusturile, să le satisfaci toanele, să le slugărești viciile, să le aprobi nedreptățile : iată secretul.

EU : Dar să veghezi la educația copiilor tăi ?

EL : Deșertăciune ! Asta e treaba învățătorului.

EU : Dar dacă învățătorul e pătruns de principiile dumitale și nu-și vede de treabă, cine o pățește ?

EL : Pe legea mea că n-o is-o pățesc eu ; poate că într-o bună zi o s-o pățească soțul fiicei mele sau soția fiului meu.

EU : Dar dacă și unul și celălalt se aruncă în brațele desfrîului și ale viciilor ?

EL : Asta-i ceva obișnuit pentru ei.

EU : Și dacă-și pierd onoarea ?

EL : Orice ai face, cînd eşti bogat nu-ţi poţi pierde onoarea.

EU : Dar dacă se ruinează ?

EL : Cu atît mai rău pentru ei.

EU : Mă gîndesc că, dacă îţi cruţi osteneala de-a veghea asupra purtării soţiei, copiilor şi servitorilor, ar fi destul de lesne să nu-ţi mai pese nici de afacerile dumitale.

EL : Iartă-mă, dar uneori e greu să dai de bani, aşa că în privinţa afacerilor e mai cuminte să fii prevăzător.

EU : Iar de soţie o să ai puţină grijă ?

EL : Ba n-o să am de loc, dacă nu te superi. Cred că metoda cea mai bună pe care o poţi avea faţă de scumpa jumătate este s-o laşi să facă ce vrea. După părerea dumitale, n-ar fi foarte plăcută societatea, dacă fiecare şi-ar vedea de treaba lui ?

EU : De ce nu ? Niciodată seara nu mi se pare mai frumoasă decît atunci cînd sînt mulţumit de felul cum mi-am petrecut dimineaţa.

EL : Şi mie la fel.

EU : Doar trîndăvia în care sînt cufundaţi îi face pe cei sus-puşi să fie atît de năzuroşi cînd e vorba de distracţii.

EL: Să nu crezi asta; se frămîntă şi ei destul.

EU: Nu se odihnesc niciodată, fiindcă nu se ostenesc niciodată.

EL : Să nu crezi una ca asta ; sînt frînţi de oboseală totdeauna.

EU : Pentru ei, plăcerea nu-i niciodată o nevoie, ci o afacere.

EL : Cu atît mai bine ; nevoia înseamnă bătaie de cap.

EU : Cei sus-puşi nu cruţă nimic. Sufletul le este toropit de plictiseală. În mijlocul belşugului lor copleşitor, cel care le-ar răpi viaţa le-ar face un bine ; şi asta pentru că nu ştiu să-i ceară fericirii decît partea care se toceşte cel mai repede. Să nu-ţi închipui cumva că eu disprefuiesc plăcerile simţurilor ; am un cer al gurii căruia îi place grozav o mîncare fină sau un vin desfătător ; am inimă şi ochi şi-mi place să privesc o femeie frumoasă, îmi place să-i simt în palmă tăria şi rotunjimea

sînului, să-mi apăs gura pe buzele ei, să-i sorb voluptatea din priviri, să-mi dau sufletul în brațele ei. Cîteodată nu-mi displace de loc să trag un chef cu prietenii mei, ba chiar cîte unul mai zgomotos ; dar n-am să-ți ascund că-mi face infinit mai multă plăcere să-i ajut pe nefericiți, să termin o treabă spinoasă, să dau un sfat salvator și să citesc o carte frumoasă, să mă plimb cu un bărbat sau cu o femeie care-mi sînt dragi, să-mi petrec cîteva ore pline de învățăminte lîngă copiii mei, să scriu o pagină bună, să-mi îndeplinesc îndatoririle slujbei, să-i spun iubitei mele cîteva cuvinte duioase și dulci, care s-o facă să mă cuprindă în brațe. Cunosc o faptă pe care mi-ar fi plăcut s-o fi săvîrșit eu, chiar dacă ar fi trebuit să dau în schimb tot ce am ; *Mahomet* e o operă măreață, dar mi-ar fi plăcut și mai mult să reabilitez amintirea familiei Calas [1]. Unul dintre cunoscuții mei pribegise în Cartagina ; era mezinul familiei, într-o țară în care există obiceiul ca întreaga avere să treacă în mîinile celui mai mare dintre frați. Acolo, află că fratele său mai mare, un copil răsfățat, după ce-și jefuise cu ușurință tatăl și mama de tot ce aveau, îi alungase din castelul lor. Bieții bătrîni abia-și tîrau zilele în sărăcie, într-un orășel din provincie. Ce face atunci mezinul, pentru părinții care se purtaseră cu el atît de aspru, încît îl siliseră să-și încerce norocul departe ? Le trimite ajutoare, se grăbește să-și pună la punct treburile, se întoarce bogat, își readuce tatăl și mama în vechea lor locuință, își mărită surorile. Ah ! dragă Rameau, el socotea clipele acelea drept cele mai fericite din viața lui ; îmi vorbea despre ele cu lacrimi în ochi ; și eu, povestindu-ți, simt cum mi se tulbură sufletul de bucurie și cum plăcerea îmi înecă glasul.

EL : Ești o ființă cu totul ciudată.

EU : Și dumneata ești o ființă vrednică de plîns, dacă nu poți pricepe că unii își înfruntă soarta, și că e cu

[1] Diderot se referă la Jean Calas din Toulouse, care, învinovățit de fanatici că și-ar fi ucis fiul, a fost omorît (tras) pe roată, strigîndu-și nevinovăția. Ceea ce urmează i s-a întîmplat însă scoțianului Hoope, pe care Diderot l-a cunoscut prin anul 1759 în casa baronului d'Holbach, după cum reiese din scrisorile către domnișoara Volland.

neputință să fii nefericit, cînd ai săvîrșit fapte de felul celei pe care ți-am povestit-o.

EL : Iată un soi de fericire netulburată cu care mi-ar fi greu să mă deprind, fiindcă arareori o întîlnești. Așadar, după socoteala dumitale, ar trebui să fim oameni cumsecade ?

EU : Nici vorbă, dacă vrei să fii fericit.

EL : Și, cu toate astea, văd nenumărați oameni cumsecade care nu sînt de loc fericiți și nenumărați oameni fericiți care nu sînt de loc cumsecade.

EU : Ți se pare.

EL : Și oare nu mă întreb unde o să mănînc diseară numai pentru că am avut o clipă judecata sănătoasă și pentru că am fost sincer ?

EU : O, nu ! ci fiindcă n-ai fost mereu așa, fiindcă n-ai simțit din vreme că, mai întîi de toate, trebuie să-ți cauți mijloacele de trai nelegate de slugărnicie.

EL : Legate sau nelegate, ale mele sînt măcar cele mai comode.

EU : Și cele mai nesigure și mai puțin cinstite.

EL : Dar se potrivesc cel mai bine firii mele de trîntor, de neghiob și de secătură.

EU : Nu te contrazic.

EL : Și fiindcă pot să-mi cîștig fericirea prin vicii înnăscute, dobîndite fără muncă, păstrate fără sforțări, potrivite cu moravurile nației mele, pe placul celor ce mă ocrotesc și mai asemănătoare cu micile lor nevoi personale decît virtuțile care i-ar stingheri acuzîndu-i de dimineață pînă seara, ar fi ciudat să încep să mă frămînt ca un suflet blestemat, să mă schimonosesc, și să mă fac altul decît sînt. Ar fi ciudat să plămădesc o fire care-mi e străină ; ar fi ciudat să-mi caut însușiri — hai să zicem demne de toată stima, ca să nu mai lungim vorba — însușiri a căror dobîndire și punere în practică m-ar costa mult de tot și nu m-ar duce la nimic, ba poate chiar la mai rău decît nimic, făcînd de batjocură bogătașii pe lîngă care cerșetorii de teapa mea încearcă să trăiască. Virtutea e lăudată, dar în schimb e urîtă, și fugi de ea, fiindcă te îngheață cu răceala ei, iar în lumea asta e bine să trăiești mai la căldură. Și-apoi aș deveni morocănos ; de ce-ți închipui oare că vezi, adeseori, cum cei

cucernici sînt aspri, supărăcioşi şi neprietenoşi ? Fiindcă şi-au luat în spinare o sarcină care nu li se potriveşte ; ei suferă, şi cînd suferi îi faci şi pe alţii să sufere ; un asemenea lucru nu-mi convine nici mie, nici ocrotitorilor mei ; trebuie să fiu vesel, să ştiu să mă plec, să fiu glumeţ, bufon, caraghios. Virtutea se cere respectată, iar respectul e stînjenitor ; virtutea se cere admirată, şi nu e prea distractiv să tot admiri. Eu am de-a face cu oameni care se plictisesc, şi trebuie să-i fac să rîdă. Iar pentru că numai caraghiosul şi nebunul fac oamenii să rîdă, trebuie să fiu caraghios şi nebun, şi dacă natura nu m-ar fi făcut aşa, cel mai simplu lucru ar fi să par că sînt. Din fericire, nu-i nevoie să mă prefac ; există şi aşa destui prefăcuţi, de toate soiurile, chiar dacă nu-i mai punem la socoteală pe cei ce se prefac faţă de ei înşişi. Cavalerul ăsta de La Morlière [1], care-şi pune pălăria pe sprinceană, umblă cu nasul în vînt, se uită peste umăr la trecători, îşi bălăngăne cîtămai spada la şold şi are totdeauna o înjurătură la îndemînă pentru cel fără spadă, cavalerul de La Morlière, care pare că sfidează pe oricine, ce face el de fapt ? Tot ce poate ca să se convingă pe sine însuşi că e îndrăzneţ, dar e un laş. Dă-i un bobîrnac peste nas, şi-l va primi cu blîndeţe. Vrei să-l faci să-şi moaie glasul ? Strigă la el, arată-i bastonul şi dă-i un picior între buci. Mirîndu-se singur de laşitatea lui, o să te întrebe cine ţi-a spus că e laş, de unde ştiai ? El însuşi, cu o clipă mai înainte, habar n-avea de asta ; o îndelungă şi obişnuită maimuţăreală a curajului îl făcuse să se creadă brav ; făcuse atîtea strîmbături, încît începuse şi el să le creadă.

Dar femeia asta, care-şi chinuieşte trupul prin posturi, vizitează închisorile, ia parte la toate adunările de binefacere, merge cu ochii în jos şi n-ar îndrăzni să privească nici un bărbat în faţă, femeia asta care se fereşte mereu să nu-i ademenească cineva simţurile ? Oare tot ce face îi împiedică inima să ardă, suspinele să-i umfle pieptul, sîngele să i se aprindă, dorinţele s-o frămînte

[1] Charles-Jacques-Louis-Auguste Rochette, La Morlière (1701—1785) — scriitor francez, autor al lucrării *Angola*, destul de preţuită la vremea ei. La Morlière a fost însă un mare intrigant în lumea teatrelor şi un faimos desfrînat.

şi închipuirea să-i amintească, noaptea şi ziua, scenele din *Portarul Şartrezilor*[1] sau poziţiile Aretinului[2] ? Ce se petrece cu ea atunci ? Ce gîndeşte camerista cînd se trezeşte şi dă fuga numai în cămaşă ca să-şi ajute stăpîna care se prăpădeşte ? Justino, du-te şi te culcă din nou ; stăpîna, în delirul ei, nu te cheamă pe tine.

Iar prietenul Rameau, dacă s-ar apuca într-o bună zi să arate dispreţ pentru bogăţie, pentru femei, pentru traiul bun, pentru trîndăvie ; dacă s-ar apuca să facă pe virtuosul, ce-ar fi atunci ? Un ipocrit. Rameau trebuie să fie ceea ce este, adică un tîlhar fericit printre tîlharii bogaţi, şi nu un fanfaron al virtuţii, ori un virtuos silit să-şi roată coaja de pîine singur sau printre calici. Şi-apoi, ca să-ţi vorbesc deschis, nu mă împac de fel cu fericirea dumitale netulburată, nici cu aceea a cîtorva visători de teapa dumitale.

EU : Văd, dragul meu, că nici n-o cunoşti, şi nici nu pari făcut s-o înţelegi.

EL : Pe naiba ! Cu-atît mai bine ; poate că m-ar face să crăp de foame, de plictiseală şi de remuşcare.

EU : După toate astea, singurul sfat pe care ţi-l pot da este să te întorci cît mai grabnic în casa din care ai fost alungat fiindcă n-ai ştiut să te porţi cu destulă dibăcie.

EL : Şi să fac ceea ce dumneata nu dezaprobi la propriu, iar mie îmi cam face scîrbă la figurat.

EU : Asta e părerea mea.

EL : Fără nici o legătură cu metafora care-mi displace în clipa de faţă, dar nu-mi va displace de loc altă dată.

EU : Ce mai ciudăţenie !

EL : Nu-i nimic ciudat în asta ; vreau cu adevărat să fiu mîrşav, dar fără să mă silească nimeni. Vreau să-mi injosesc demnitatea... Rîzi ?

---

[1] Lucrare literară pornografică, apărută pe la 1744, atribuită lui J. Ch. Gerwaise de Latouche.

[2] Pietro Aretino (1491—1566) — umanist italian din epoca Renaşterii, scriitor, autor de tragedii şi comedii, vestit prin satirele sale necruţătoare împotriva papilor şi a monarhilor, pentru care a fost supranumit „biciul regilor". Adeseori, însă, şi-a folosit talentul pentru a şantaja pe bogătaşi. Diderot se referă aici la o lucrare imorală a lui Aretino.

EU : Da, demnitatea dumitale mă face să rid.

EL : Fiecare şi-o are pe a lui. Eu aş vrea s-o uit pe a mea, dar de bună voie şi nu la porunca altuia. Oare trebuie să mi se spună : tîrăşte-te, şi eu să fiu silit să mă tîrăsc ? Tîrîtul e mersul viermelui şi al meu ; şi unul şi altul ne îndeletnicim cu el cînd sîntem lăsaţi în pace, dar ne ridicăm atunci cînd sîntem călcaţi pe coadă ; am fost călcat pe coadă şi mă voi ridica... Şi apoi, habar n-ai ce sat fără ciini e acolo. Închipuie-ţi un personaj melancolic şi posac, ros de nevricale, cu halatul înfăşurat de două ori în jurul trupului, un personaj căruia îi e silă de el însuşi şi de toate ; pe care abia îl poţi face să zîmbească sgîrgîndu-ţi ţeasta şi mintea în o sută de chipuri ; un personaj care se uită cu răceală atît la schimonoselile hazlii ale obrazului meu, cît şi la cele, şi mai hazlii încă, ale minţii mele. Căci, fie vorba între noi, Moş Crăciunul despre care vorbesc, benedictinul ăsta josnic, atît de renumit pentru maimuţărelile lui, cu toate succesele pe care le are la curte, fără să mă laud nici pe mine, nici pe el, nu-i decît o paiaţă de lemn în comparaţie cu mine. Degeaba mă frămînt ca să ating măreţia nebunilor, nimic nu mă ajută. O să rîdă ? N-o să rîdă ? Iată ce sînt forţat să mă întreb în mijlocul strîmbăturilor, şi poţi să-ţi dai seama în ce măsură neliniştea asta dăunează talentului meu. Ipohondrul, cu ţeasta înfundată într-o scufă de noapte care îi acoperă ochii, pare un idol neclintit. Parcă i s-ar fi legat un fir de bărbie, şi-apoi firul ar fi fost coborît pînă sub jilţ. Aştepţi să se tragă de fir, şi nu se trage, sau dacă se întîmplă să i se caşte fălcile idolului, atunci el nu face decît să rostească vreo vorbă care să te mîhnească pînă în fundul inimii, o vorbă care să-ţi arate că nici nu te-a luat măcar în seamă şi că te-ai maimuţărit de pomană. Odată rostită vorba asta (drept răspuns la vreo întrebare pe care i-ai pus-o cu patru zile mai înainte), resortul mastoidal se destinde, şi fălcile se închid.

Spunînd acestea, începu să-şi imite omul. Se aşezase pe un scaun ; ţinea capul ţeapăn, avea pălăria trasă pe ochi şi pleoapele pe jumătate închise ; braţele îi atîrnau în jos ; îşi mişca fălcile asemeni unui automat, zicînd : „Da, da, aveţi dreptate, domnişoară, e nevoie de fineţe".

Ăsta hotărăşte, ăsta hotărăşte mereu şi fără putinţă de apel, seara, dimineaţa, la spălat, la masă, la cafenea, la joc, la teatru, la cină, în pat, şi, Dumnezeu să mă ierte, cred că pînă şi în braţele amantei. Hotărîrile luate în braţele amantei nu le-am auzit, dar de celelalte sînt sătul pînă în gît... Trist, întunecat şi neînduplecat ca destinul, aşa e patronul nostru.

În faţa lui stă o mironosiţă care-şi dă aere. Te-ai putea hotărî să-i spui că e drăguţă, fiindcă mai este încă, deşi are ici-colo, pe obraz, cîteva plăgi şi nu mai are mult pînă să ajungă la proporţiile doamnei de Bouvillon [1]. Îmi plac cărnurile, cînd sînt frumoase ; dar ce-i prea mult nu-i bun, iar mişcarea e atît de esenţială materiei ! *Item* [2], e mai rea, mai îngîmfată şi mai proastă decît o gîscă. *Item*, face pe deşteapta. *Item*, trebuie s-o convingi că o crezi grozav de deşteaptă. *Item*, habar n-are de nimic, dar dă şi ea decizii. *Item*, trebuie să aplauzi deciziile şi cu mîinile şi cu picioarele, să sări în sus de bucurie, să te înfiori de admiraţie : „Vai ce frumos, ce delicat, ce bine aţi vorbit ! Cu cîtă sensibilitate şi fineţe ! Ce părere originală! De unde iau femeile toate astea ? Fără să le fi învăţat cineva, numai aşa, din instinct şi din inteligenţa lor înnăscută ! Asta-i minune curată. Şi apoi să ni se mai spună că experienţa, studiul, gîndirea, educaţia sînt bune la ceva !..." Şi alte multe asemenea prostii şi plînsete de bucurie ; să te ploconeşti de zeci de ori pe zi, cu un genunchi îndoit, cu piciorul celălalt tras înapoi, cu braţele întinse spre zeiţă, căutîndu-i dorinţa în ochi, cu privirea atinţită la buzele ei, aşteptîndu-i porunca şi pornind ca o săgeată. Cine s-ar putea supune unui asemenea rol, dacă nu nefericitul care găseşte acolo, de două sau de trei ori pe săptămînă, cu ce să-şi potolească necazurile maţelor ! Ce să mai spun de alţii, ca Palissot, Fréron, Poinsineţii, Baculard [3], care au cu ce să-şi ţină zilele şi a căror josnicie nu poate fi scuzată prin chiorăiturile unui stomac bolnav ?

EU : Nu te-aş fi crezut niciodată atît de preţios.

---

[1] Personaj gras şi îndesat din *Romanul comic* al lui Scarron.

[2] În plus, între altele (lat.).

[3] Baculard d'Arnaud sau Darnaud-Baculard (1718—1805) — scriitor submediocru, prieten cu Poinsinet.

EL: Nici nu sînt. La început mă uitam cum fac ceilalți, făceam și eu la fel ca ei, ba poate ceva mai bine chiar, pentru că sînt mai nerușinat din fire, mai bun măscărici, mai flămînd și am plămîni mai zdraveni. Se pare că sînt urmaș direct al vestitului Stentor [1].

Și ca să-mi arate ce bojoci grozavi are, începu să tușească cu atîta putere, încît zbîrnîiau geamurile cafenelei, din care pricină jucătorii de șah își uitară pentru o clipă de jocul lor.

EU : Și la ce folosește un asemenea talent ?

EL : Nu ghicești ?

EU : Nu ; sînt cam mărginit.

EL : Închipuiește-ți că a început sfada și că nu sînt încă sigur de victorie ; atunci mă ridic și spun cu un glas răsunător : „Așa e, cum zice domnișoara... asta înseamnă să judeci ! Nici unul din cei care fac pe deștepții în saloanele noastre n-ar putea-o egala. Ceea ce spune e genial". Dar nu trebuie să aprobi întotdeauna în același fel ; ar fi monoton, ar suna fals, ar deveni insipid. Ca să scapi de asemenea lucru e nevoie de chibzuială și de inventivitate ; trebuie să știi să-ți pregătești și să plasezi la timp tonurile majore și definitive, să prinzi prilejul și momentul potrivit. Cînd, de pildă, sentimentele sînt împărțite, cînd discuția a ajuns la punctul culminant, cînd nu se mai înțeleg și vorbesc toți odată, trebuie să te așezi undeva, deoparte, în colțul camerei cel mai depărtat de cîmpul de luptă, să-ți pregătești explozia printr-o tăcere îndelungată și să pici în mijlocul conversațiilor pe neașteptate, ca o bombă *Comminges* [2] ; în arta asta sînt neîntrecut. Dar sînt și mai uimitor în contrara ei : îmi am tonulețele mele pe care le întovărășesc cu zîmbete și cu nenumărate mutre aprobatoare ; atunci, aprob cu nasul, cu gura, cu fruntea, cu ochii ; am o ușurință de-a mă ploconi, un fel al meu de a-mi muia spinarea, de-a ridica sau de-a cobori din umeri, un fel de a-mi întinde degetele, de a-mi înclina capul, de-a în-

[1] Ostaș grec, erou al războiului troian, dotat cu o voce grozav de puternică. La această ultimă însușire se referă aici Rameau.

[2] Bombă de asediu, numită astfel după numele inventatorului ei, de Comminges.

chide ochii şi de-a rămîne uluit, ca şi cum aş asculta coborîndu-se din ceruri o voce îngerească şi divină ; asta măgulește. Nu ştiu dacă îţi dai seama de puterea unei asemenea atitudini ; n-am inventat-o eu, dar nu mă întrece nimeni în executarea ei. Ia priveşte, priveşte.

EU : E într-adevăr nemaipomenită.

EL : Crezi că există o minte de femeie, cît de cît înfumurată, care să-i reziste ?

EU : Nu ; sînt nevoit să recunosc că ai dus foarte departe talentul de-a face pe nebunul şi de-a te înjosi.

EL : N-au decît să facă orice, toţi, oricîţi or fi, şi n-au să mă întreacă niciodată ; Palissot, de pildă, cel mai tare dintre ei, n-o să fie niciodată decît un învăţăcel pe lîngă mine. Dar dacă la început rolul ăsta te distrează şi dacă simţi o oarecare plăcere să-ţi rîzi în sinea ta de neghiobia celor pe care îi ameţeşti, pînă la urmă el nu mai face nici două parale : şi-apoi după ce-l joci de cîteva ori, eşti silit să te repeţi ; fiindcă inteligenţa şi arta îşi au şi ele limitele lor ; numai Dumnezeu şi cîteva rare genii îşi lărgesc orizontul, pe măsură ce merg mai departe. Poate că unul dintre ăştia e Bouret [1] : face nişte isprăvi care îmi dau pînă şi mie, da, mie însumi, idei grozave. *Căţeluşul, cartea marii fericiri, făcliile* de pe drumul Versailles-ului sînt fapte care mă copleşesc şi mă umilesc ; cînd le auzi, nu-ţi mai vine să te-apuci de nimic.

EU : Nu înţeleg despre ce căţeluş vorbeşti.

EL : Pe ce lume trăieşti ? Chiar serios nu ştii cum a făcut omul ăsta nemaipomenit ca să-şi deprindă căţeluşul să nu mai ţină la el şi să se gudure la ministrul justiţiei, căruia îi plăcea javra ?

EU : Mărturisesc că nu ştiu.

EL : Cu atît mai bine. E unul din cele mai frumoase lucruri care se pot imagina ; a uimit toată Europa, şi n-a existat măcar un curtean să nu-l pizmuiască. Dumneata, care ai o minte ageră, cum ai fi făcut ? Ţine seama de faptul că ciudăţenia veşmîntului ministerial speria căţeluşul şi că javra îl iubea pe Bouret ; mai ţine seama că acesta n-avea decît opt zile la îndemînă ca să înlăture

[1] Financiar bogat, cu mare trecere la curtea Franţei. La moartea lui Ludovic al XV-lea, a dat faliment şi după aceea, ajuns în mizerie, s-a sinucis.

piedicile. Trebuie să cunoşti toate datele problemei ; doar aşa ai să înţelegi cum trebuie meritul dezlegării ei. Hai, spune !

EU : Ce să spun ? Mărturisesc că, în astfel de împrejurări, cele mai uşoare piedici mă stingheresc.

EL : Atunci ascultă (şi spunîndu-mi asta mă bătu uşurel pe umăr, fiindcă e prietenos de felul lui), ascultă şi admiră. Bouret îşi face o mască, asemănătoare cu obrazul ministrului ; împrumută, cu ajutorul unui valet, uniaşa lui robă ; îşi pune masca pe faţă ; îmbracă roba. Îşi cheamă cîinele, îl mîngîie, îi dă un covrig ; apoi, schimbîndu-şi pe neaşteptate găteala, nu mai e ministrul justiţiei, ci Bouret care îşi cheamă cîinele şi-l biciuieşte. În mai puţin de două sau trei exerciţii de felul ăsta, făcute de dimineaţă pînă seara, cîinele se deprinde să fugă de Bouret fermierul-general şi să alerge după Bouret ministrul de justiţie. Dar sînt prea bun ; dumneata eşti un profan care n-ar merita să cunoască minunile înfăptuite sub ochii lui.

EU : Totuşi, te rog să-mi vorbeşti şi despre *carte*, şi despre *făclii* [1].

EL : Nu, nu. Întreabă-l pe mutu ! Poate-o să-ţi spună el ; şi foloseşte împrejurarea care ne-a adus faţă-n faţă, ca să afli lucruri neştiute de nimeni pe lume.

EU : Adevărat.

EL : Să împrumuţi roba şi peruca ministrului — de perucă uitasem să-ţi spun — să împrumuţi roba şi peruca ministrului justiţiei ! Să-ţi faci o mască după chipul şi asemănarea lui ! Masca asta, mai ales, mă înnebuneşte. Iată pentru ce se bucură Bouret de cel mai înalt respect ; iată pentru ce are milioane. Sînt unii, decoraţi cu crucea Sfîntului Ludovic, care n-au nici cu ce să-şi cumpere pîine ; aşa că la ce bun să alergi după cruci şi să te speteşti, cînd poţi duce un trai tihnit, răsplătit totde auna cum se cuvine? Asta se cheamă a lucra în stil mare. Cînd

[1] În timpul unei vizite pe domeniile lui Bouret, regele Franţei primi un in-folio, intitulat : *Adevărata fericire*. Deschizîndu-l, văzu scris pe fiecare filă : „Regele a venit la Bouret". Cît despre isprava cu făcliile, se spunea că în timpul unei călătorii a regelui, pentru a-l linguşi, Bouret îi aşează în cale, din douăzeci în douăzeci de paşi, cîte un om purtînd o torţă aprinsă.

iei drept model oamenii de felul acesta, te simți descurajat ; ți se face milă de tine însuți, și te plictisești. Masca ! Masca ! Mi-aș fi dat un deget, numai să-mi fi trăsnit mie prin cap ceva asemănător.

EU : Dar dumneata, cu înflăcărarea pentru minunățiile astea și cu fertilitatea genială pe care o ai, oare n-ai inventat nimic ?

EL : Ba să mă ierți ; ia, de pildă, felul de a admira, despre care ți-am vorbit și în care dai o anumită poziție spinării : îl socotesc invenția mea, deși poate fi contestat de unii invidioși. Sînt convins că a fost folosit și mai înainte; dar cine și-a dat seama cît e de bun ca să-ți poți rîde pe ascuns de vreun neobrăzat pe care te prefaci că-l admiri ? Am apoi peste o sută de metode ca să izbutești să seduci o fată, sub nasul maică-si, fără ca bătrîna să bage măcar de seamă, ba chiar făcînd-o complice. De-abia îmi începusem cariera, cînd m-au și dezgustat toate metodele vulgare folosite pentru strecurarea bileţelelor dulci ; acum am zece mijloace ca să fac să-mi fie smulse, și, printre mijloacele astea, îndrăznesc să mă laud că sînt unele noi. Am talent mai ales cînd e vorba să încurajez vreun bărbat sfios ; i-am dus la izbîndă pe unii care erau și neghiobi, și sluți. Dacă toate astea ar fi scrise, cred că mi s-ar recunoaște oleacă de geniu.

EU : Ți-ar face o cinste neobișnuită.

EL : Cred și eu.

EU : În locul dumitale, le-aș așterne pe hîrtie. Ar fi păcat să se piardă.

EL : Așa e, dar habar n-ai ce puțin caz fac eu de metodă și de învățăminte luate de-a gata. Cine simte nevoia de a le avea scrise n-o să ajungă niciodată departe : geniile citesc puțin, fac multe și se formează de la sine. Uită-te la Cezar, la Turenne [1], la Vauban [2], la mar-

---

[1] Henri de la Tour d'Auvergne Turenne (1611—1675) — mareșal al Franței.

[2] Sébastien le Prestre de Vauban (1633—1707) — inginer și economist francez ; a deschis căi noi în arta militară a timpului său, în special în ceea ce privește construirea fortărețelor. În anul 1703 a primit titlul de mareșal, dar, criticînd sistemul de impozite al Franței, a căzut în dizgrație, iar lucrările economice i-au fost arse și distruse.

chiza de Tencin [1], la fratele ei, cardinalul [2], și la secretarul acestuia, abatele Trublet. Și Bouret ? Cine i-a dat lecții lui Bouret ? Nimeni ; pe oamenii ăștia mari îi formează natura. Crezi că ai să găsești scrisă undeva povestea ciinelui și a măștii ?

EU : Dar cînd n-ai ce face, cînd chinurile pîntecului gol sau osteneala pîntecului încărcat îți alungă somnul...

EL : Am să mă mai gîndesc. E mai bine să scrii lucruri mari decît să faci nimicuri. Atunci ți se înalță sufletul, imaginația ți se încălzește, ți se înflăcărează și crește ; tu ți se îngustează peste măsură, așa cum se întîmplă cînd e vorba să te miri în fața micuței Hus de aplauzele pe care un public tîmpit se încăpățînează să le risipească pentru sclifosita de Dangeville [3], care joacă fără pic de gust, se mișcă pe scenă aproape încovoiată, ba mai are încă și prefăcătoria de-a se uita în ochii celui cu care vorbește, jucînd cu subînțelesuri și luîndu-și propriile schimonoseli drept finețe, iar tropăiala drept grație ; sau despre afectata de Clairon, care e mai uscată, mai scrobită, mai artificială și mai bătoasă decît îți poți închipui. Iar imbecilii de spectatori bat din palme pînă nu mai pot, fără să-și dea seama că dumneata, micuță Hus, ești un mănunchi de grații (e adevărat că mănunchiul se cam îngroașă, dar ce-are a face ?), că ai cea mai frumoasă piele, cei mai frumoși ochi, cea mai frumoasă guriță, cam puțină simțire, ce e drept, și un mers nu tocmai sprinten, dar nici atît de greoi pe cît se spune. În schimb, cînd e vorba de temperament, nu-i nici una care să te întrecă.

EU : Și toate astea le spui în batjocură, sau ca pe niște adevăruri ?

---

[1] Claudine-Alexandrine Guerin, marchiză de Tencin (1681—1749). Salonul ei a fost frecventat de numeroși scriitori din secolul al XVIII-lea, printre care Fontenelle și Marivaux. După cum se vede, Diderot îi adresează cuvinte de laudă.

[2] Cardinalul Pierre Guerin de Tencin (1679—1758) — a fost ministru, mai ales datorită influenței surorii sale, după cîte se spunea. La retragerea din viața politică, se pare că și-a pierdut mințile.

[3] Numele de scenă al familiei Botot. Claude Charles Botot (1655—1743) — actor la Comedia Franceză, ca și fiul Charles Etienne Botot (1707—1787) și fiica sa, Marie-Anne Botot (1714—1796), despre care e vorba în text și care a debutat pe scenă la vîrsta de opt ani. A jucat un rol important în piesa lui Palissot *Filozofii*.

EL : Nenorocirea e că împielițatul ăsta de temperament stă pitit înăuntru și nu vrea să dea la iveală nici o licărire măcar ; dar eu, cel care îți vorbesc, știu, știu bine că ea are temperament. Și dacă nu chiar temperament, atunci în orice caz ceva asemănător. S-o vezi numai cînd o apucă toanele, cum se poartă cu valeții, cum cîrpește cameristele, ce mai picioare le trage în părțile moi pentru cea mai mică abatere de la respectul cuvenit. E un drăcușor, ți-o spun eu, un drăcușor plin de temperament și de demnitate... Oh, te-ai zăpăcit, nu-i așa ?

EU : Îți spun drept că nu-mi dau seama dacă bunacredință sau răutatea te face să vorbești astfel. Eu sînt un biet naiv ; fii bun și lasă-ți arta deoparte, vorbește-mi mai de-a dreptul.

EL : Cam așa îi vorbim noi micuței Hus despre Dangeville și despre Clairon, amestecînd pe ici, pe colo, cîteva cuvinte care te-ar face să bănuiești adevărul. Admit să mă iei drept o secătură, însă nu drept un prost, și numai un prost sau un nebun din dragoste ar putea să spună cu seriozitate asemenea obrăznicii.

EU : Dar cum te poți hotărî să le spui ?

EL : Asta nu se face dintr-o dată, ci încetul cu încetul. *Ingenii largitor venter* [1].

EU : Cumplită trebuie să fie foamea care te îmboldește.

EL : Se prea poate ; totuși, oricît de tari ți s-ar părea cuvintele, crede-mă că oamenii cărora li se adresează sînt mai obișnuiți să le asculte decît sîntem noi să le dăm drumul.

EU : Și mai există pe-acolo vreunul care să îndrăznească să fie de aceeași părere cu dumneata ?

EL : Ce vrei să spui cînd vorbești de vreunul ? Asta e doar părerea și limbajul tuturor.

EU : Acela dintre voi care nu e o mare secătură trebuie să fie un mare dobitoc.

EL : Dobitoci printre noi ? Îți jur că nu găsești decît unul singur, și anume gazda care ne prăznuiește ca să fie dusă de nas.

---

[1] Pîntecul dăruitor de talent (lat.).

EU : Dar cum se poate lăsa dusă de nas în mod atît de grosolan ? La urma urmei, superioritatea talentelor Dangevillei şi a Claironei nu mai poate fi pusă la îndoială.

EL : Minciuna care măgulește se înghite dintr-o sorbitură, iar adevărul care amărăşte se bea picătură cu picătură. Şi apoi, părem atît de convinşi, atît de sinceri !

EU : Trebuie totuşi să fi greşit vreodată faţă de principiile artei ăsteia şi să fi scăpat, din nebăgare de seamă, vreunul din adevărurile amare care jignesc ; fiindcă, în ciuda rolului ticălos, mîrşav, josnic, groaznic, pe care-l joci, cred că, de fapt, ai un suflet simţitor.

EL : Da' de unde. Să mă ia naiba dacă, de fapt, ştiu cum sînt. Mai întotdeauna drumul gîndurilor mele e neted ca-n palmă ; la mine, cum s-ar zice, ce e-n guşă şi-n căpuşă. Nu spun niciodată neadevăruri, cînd am cît de cît interes să fiu sincer, şi nu sînt niciodată sincer, cînd am cît de cît interes să mint. Spun lucrurilor aşa cum îmi vin ; dacă sînt mintos, cu atît mai bine ; dacă torn la obrăznicii, nu se ţine seama. Vorbesc fără pic de fereală. Nu m-am gîndit în viaţa mea, nici înainte de-a vorbi, nici cînd vorbesc, nici după ce-am vorbit ; aşa că nu jignesc pe nimeni.

EU : Şi totuşi ţi s-a întîmplat să-i jigneşti pe oamenii de treabă care te întreţineau şi-ţi arătau atîta bunăvoinţă.

EL : Ce să-i faci ? A fost o nenorocire, un ceas rău, cum vine cîteodată în viaţă. Fericire fără sfîrşit nu există ; prea o duceam bine, şi nu putea să mai dureze mult. După cum ştii, tagma noastră este cea mai numeroasă şi mai bine aleasă. E o şcoală de omenie, reînnoirea ospitalităţii antice : îi culegem pe toţi poeţii care cad ; pe Palissot l-am luat după ce a scris *Zara* [1], pe Bret după

[1] E vorba de *Zara* (1751), tragedie pe care, deşi publicul a primit-o cu bunăvoinţă, Palissot a retras-o după a treia reprezentaţie, pretinzînd, mai tîrziu, că actorii au jucat altă piesă decît aceea pe care le-o dăduse.

Falșii mărinimoși[1]; adunăm toți muzicanții rău famați, toți autorii care nu mai sînt citiți, toate actrițele fluierate, toți actorii huiduiți, o ceată întreagă de bieți mofluzi, de paraziți neghiobi, în fruntea cărora am cinstea să mă aflu eu, ca șef viteaz al unei armate nu prea cutezătoare. Cînd vin pentru prima oară, eu îi îndemn să mănînce, eu cer de băut pentru ei, atît de neînsemnați sînt! Se găsesc printre ei cîțiva tineri zdrențăroși care nu știu cu ce să înceapă, dar au înfățișare plăcută; restul nu sînt decît niște ticăloși, buni doar să lingușească patronul și să-l adoarmă, ca să culeagă de la patroană ce-a mai rămas în urma lui. Părem veseli; dar de fapt sîntem cu toții amăriți și grozav de flămînzi. Nici lupii nu sînt mai hămesiți, nici tigrii nu sînt mai cumpliți decît noi. Înghițim ca lupii la vreme de iarnă, cînd troienele acoperă zile de-a rîndul pămîntul; sfîșiem, ca tigrii, tot ce și-a făcut un drum în viață. Cîteodată gașca lui Bertin se adună cu a lui Monsauge[2] și cu a lui Villemorien și atunci e mare tămbălău în menajerie. Nu s-a mai pomenit niciodată atîtea jivine triste, arțăgoase, vătămătoare și întărîtate, strînse laolaltă. Și n-ai s-auzi altceva decît numele lui Buffon, al lui Duclos, al lui Montesquieu, al lui Rousseau, Voltaire, D' Alembert sau Diderot, și numai Dumnezeu știe de ce epitete sînt însoțite. Nu-i recunoaștem nimănui inteligența, dacă nu-i tot atît de neghiob ca noi. Acolo am conceput planul comediei *Filozofilor*; scena cu cel care bate toba în sat am făcut-o eu, inspirîndu-mă din *Teologia pe mîna femeilor*[3]. N-ai fost cruțat de ea nici dumneata, și nici nimeni altul.

---

[1] *Orfelina* sau *Falșii mărinimoși* — comedie scrisă în 1752 de către Antoine Bret (1717—1792), autor mediocru și editor la fel de mediocru al operelor lui Molière. *Falșii mărinimoși* a fost retrasă după cinci reprezentații, „pentru a fi corectată", și n-a mai fost reluată.

[2] D. Ph. Thiroux de Monsauge, care în unele copii ale manuscrisului lui Diderot e numit Mésenge, a fost ginerele lui Bouret, ca și Villemorien, și afacerist, amator de muzică și spectacole, ca și socrul și cumnatul său.

[3] *Femeia doctor* sau *Teologia pe mîna femeilor*, comedie în cinci acte de părintele Bougeant, îndreptată împotriva jansenîștilor, nu pare să fi fost reprezentată, dar a fost tipărită în 1731.

EU : Cu atît mai bine ! Poate mi s-a făcut mai multă cinste decît merit. M-aș simți înjosit dacă bîrfitorii atîtor oameni pricepuți și cinstiți s-ar gîndit să mă vorbească de bine.

EL : Sîntem mulți, și fiecare trebuie să-și dea obolul ; după sacrificarea vitelor mari, le jertfim și pe celelalte.

EU : Scump vă mai costă pîinea, dacă pentru a o dobîndi ocărîți știința și virtutea !

EL : Ți-am mai spus că sîntem oameni de nimic ; înjurăm toată lumea și nu mîhnim pe nimeni. Cîteodată îi avem printre noi pe greoiul abate d'Olivet, pe abatele Le Blanc [1] cel gras, sau pe ipocritul Batteux [2] ; abatele Le Blanc e răutăcios numai înainte de masă. Cum și-a luat cafeaua, se și trîntește într-un fotoliu, cu picioarele sprijinite de policioara vetrei, și adoarme ca un papagal bătrîn pe-o vergea. Dacă zarva se întețește peste măsură, abatele cască, se întinde, se freacă la ochi și spune : „Ei, ce s-a-ntîmplat, ce s-a-ntîmplat ?"

— Discutăm dacă Piron [3] are mai mult spirit decît Voltaire.

— Să fim lămuriți : spirit ați spus ? nu cumva vorbiți despre gust ? Fiindcă, în ce privește gustul, Piron al vostru e ageamiu de tot.

— Adică habar n-are ?

— N-are...

Și iată-ne vîriți într-o discuție despre gust. Atunci patronul face semn cu mîna să i se dea cuvîntul, fiindcă el se crede tare, mai ales cînd e vorba de gust. „Gustul, spune el... gustul e ceva..." Pe legea mea că nu știu ce îndrugă despre gust, și nici el nu știe.

Cîteodată vine printre noi amicul Robbé, și ne desfată cu povestirile lui cinice, cu minunile convulsionarilor [4] pe

---

[1] Abatele Le Blanc (1707—1781) — caracterizat de Goethe drept „o mediocritate ajunsă la situație înaltă și onoruri prin favoarea celor mari". Anecdota povestită de Diderot arată tocmai relațiile acestea dintre Le Blanc și Academie.

[2] Abatele Charles Batteux (1713—1780) — scriitor, prieten al abatelui d'Olivet și dușman înverșunat al lui Voltaire.

[3] Alexis Piron (1689—1773) — scriitor francez mediocru.

[4] Mistici religioși care, în timpul rugăciunilor, ajung într-o stare asemănătoare cu epilepsia.

care le-a văzut el însuşi, cu cîteva cînturi din poemul său, a cărui temă o cunoaşte cum nu se poate mai bine [1]. Nu pot să-i sufăr versurile, dar îmi place să-l ascult ; cînd recită, ai zice că-i apucat. În jurul lui toţi strigă : „Ăsta, da, poet !..." Fie vorba între noi însă, poezia lui nu-i decît un talmeş-balmeş alcătuit din toate soiurile de zgomote nedesluşite, e încîlceala sălbatică a limbii locuitorilor turnului Babel.

Mai vine cîteodată pe-acolo şi un nerod cu o înfăţişare ştearsă şi nătîngă, dar deştept ca un diavol şi viclean ca o maimuţă bătrînă. E una din mutrele care parcă-ţi cer batjocura şi bobîrnacele, una din mutrele lăsate de Dumnezeu spre îndreptarea celor ce judecă după înfăţişare şi cărora oglinda ar fi trebuit să le arate că e tot atît de uşor să fii deştept şi să pari neghiob, pe cît e de uşor să fii neghiob şi să te ascunzi sub o înfăţişare isteaţă. Ştii că e destul de obişnuită laşitatea de a jertfi un naiv pentru a-i distra pe ceilalţi ; faţă de omul nostru, laşitatea aceasta se comite întotdeauna. E o cursă pe care o întindem noilor veniţi şi aproape nici unul nu scapă fără să cadă în ea...

Mă uimea cîteodată justeţea observaţiilor nebunului de Rameau asupra oamenilor şi caracterelor, şi i-am mărturisit-o.

EL : Ştii, îmi răspunse, şi de la puşlamale te alegi cu ceva, şi chiar desfrînarea te poate învăţa destule ; îţi pierzi nevinovăţia, dar o dată cu ea scapi şi de prejudecăţi ; printre ticăloşi, unde viciul se arată fără mască, înveţi să-l cunoşti ; şi apoi, am şi citit puţin.

EU : Ce-ai citit ?

EL : Am citit, citesc şi recitesc întruna cărţile lui Teofrast, La Bruyère şi Molière.

EU : Sînt cărţi cum nu se poate mai bune.

EL : Ba chiar mai bune decît s-ar crede ; dar cine ştie oare să le citească ?

EU : Toată lumea ; fiecare după mintea lui.

EL : Eu cred că aproape nimeni nu ştie să le citească. Ai putea să-mi spui ce se caută în ele ?

---

[1] Povestirile lui Robbé, apărute în două mici volumaşe, nu sînt numai cinice, ci de-a dreptul pornografice. Cît despre „tema" poemului, ea era sifilisul, boala de care suferea poetul.

EU : Distracție și învățăminte.

EL : Dar ce fel de învățăminte ? Asta e principalul.

EU : Cunoașterea îndatoririlor, dragostea pentru virtute, ura față de viciu.

EL : Eu culeg din ele tot ce trebuie făcut și tot ce nu trebuie spus. Așa, de pildă, cînd citesc *Avarul* îmi spun : Fii avar dacă vrei, dar ferește-te să vorbești ca avarul. Cînd citesc *Tartuffe*, îmi spun : Fii ipocrit dacă ai chef, dar nu vorbi ca ipocritul. Păstrează viciile care îți sînt folositoare, dar lasă la o parte și tonul, și aparențele care te-ar face ridicol. Ca să te păzești de tonul și de aparențele astea, trebuie să le cunoști ; iar suspomeniții autori le-au zugrăvit cum nu se poate mai bine. Eu sînt eu, și rămîn ceea ce sînt, dar fac și spun ceea ce trebuie. Nu-i disprețuiesc de loc pe moraliști : ai multe de cîștigat de la ei, mai ales de la cei care au pus morala în acțiune. Viciul nu-l vatămă pe om decît din cînd în cînd ; manifestările viciului însă te lovesc la orice pas. Poate că e mult mai bine să fii obraznic decît să ai înfățișarea unui obraznic ; obraznicul din fire nu insultă decît din timp în timp, cel cu înfățișare de obraznic insultă fără răgaz. Și să nu-ți închipui că sînt singurul cititor de soiul ăsta ; n-am alt merit decît că procedînd cu sistem, judecînd limpede, văzînd lucrurile cum trebuie, am făcut ceea ce majoritatea celorlalți face din instinct. Din pricina asta, pe ei lecturile nu-i ajută să fie mai buni decît mine și, în ciuda lor, rămîn ridicoli ; pe cîtă vreme eu nu sînt așa decît dacă vreau, și atunci le-o iau cu mult înainte. Aceeași artă care, în unele ocazii, mă învață să mă feresc de ridicol, mă învață de asemenea ca în altele să-l folosesc cît mai bine. Atunci îmi aduc aminte de tot ce-au spus alții, de tot ce-am citit, și adaug tot ce iese din străfundul meu, care, pentru asemenea lucruri, e de o rodnicie uimitoare.

EU : Bine-ai făcut că mi-ai dezvăluit tainele astea ; altfel aș fi crezut că te contrazici.

EL : Nu mă contrazic de loc : pentru o singură dată cînd trebuie să eviți ridicolul, ai o sută de prilejuri în care trebuie să cauți cu tot dinadinsul să fii ridicol. Nu există alt rol de jucat pe lîngă cei mari decît rolul de nebun. Nebunul titular al regelui a existat vreme îndelungată,

dar niciodată regii n-au avut vreun înțelept titular. Eu, unul, sînt nebunul lui Bertin și al multor altora, poate chiar și al dumitale în clipa de față ; sau poate că dumneata ești nebunul meu : înțeleptul n-are nevoie de nebun ; deci cel ce are un nebun nu e înțelept ; și, dacă nu e înțelept, înseamnă că e nebun ; și poate fi, chiar dacă e rege, nebunul nebunului său. De altfel, adu-ți aminte că atunci cînd e vorba de ceva atît de schimbător cum sînt moravurile, nu există nimic absolut, nimic esențial, nimic adevărat sau fals pe deplin, în afară de faptul că trebuie să fii cum îți cere interesul, să fii bun sau rău, înțelept sau nebun, cu bun-simț sau ridicol, cinstit sau vicios. Dacă, din întîmplare, virtutea ar duce la bogăție, atunci ori aș fi fost virtuos, ori aș fi simulat virtutea, ca oricare altul ; oamenii m-au vrut ridicol și ridicol m-au făcut ; iar vicios sînt din născare și din bunăvoința naturii. Spun vicios doar ca să vorbesc pe limba voastră, fiindcă de-am sta să ne lămurim, s-ar putea întîmpla ca voi să înțelegeți prin viciu tocmai ceea ce eu numesc virtute, iar prin virtute tocmai ceea ce eu numesc viciu.

Și mai avem printre noi pe autorii de la Opera Comică, pe actorii și actrițele lor, și cel mai adesea pe antreprenorii lor, Corbie, Moette [1], toți oameni pricepuți și deosebit de merituoși.

Ei, dar uitam să-ți pomenesc de marii critici ai literaturii : cei de la *l'Avant-Coureur, les Petites-Affiches, l'Année littéraire, l'Observateur littéraire, le Censeur hebdomadaire* [2], toată gașca celor ce scriu fițuici.

EU : *L'Année littéraire* și *l'Observateur littéraire ?* Asta nu-i cu putință ; doar nu se pot suferi unul pe altul.

EL : Adevărat ; dar calicii se împacă în fața blidului. Blestematul de *Observateur littéraire*, lua-l-ar naiba cu

---

[1] E vorba de Corbie (sau Corby), mort pe la 1815, care a editat *Teatrul Bulevardier* (3 vol., 1756) și a fost antreprenor al Operei Comice, cît și de asociatul său Moette (Jean-Pierre), mort pe la 1806. După numele lor, Diderot a lăsat un spațiu liber în manuscris, urmînd pesemne să adauge numele unui asociat al acestora.

[2] Publicații ale timpului, la care scriau numai dușmanii enciclopediștilor.

ştuicile lui cu tot ! Ciinele ăsta, puiul ăsta de popă [1] zgîrcit, împuţit şi cămătar e cauza nenorocirii mele. Ieri ne-a ieşit pentru prima oară în cale : a sosit la ora care ne scoate pe toţi din bîrlogurile noastre, la ora mesei, şi la ora asta, dacă e vremea urîtă, fericit acela dintre noi care are în buzunar douăzeci şi patru de gologani, ca să-şi plătească o trăsură ! Cutare şi-a bătut joc de confratele lui, care sosise dimineaţa stropit de noroi pînă-n gît şi muiat pînă la oase, iar seara s-a întors el însuşi acasă, în acelaşi hal. Ba a fost unul, nu mai ştiu cine, care acum cîteva luni s-a certat straşnic cu savoiardul care ni se proţăpise în uşă ; era vorba de datorii : creditorul ţinea morţiş ca datornicul să-i plătească, iar acesta din urmă nu era în fonduri, şi nici nu putea să se urce la noi fără să treacă prin mîinile celuilalt.

Se aduce mîncarea şi i se dă abatelui locul de cinste în capul mesei. Intru ; îl zăresc. „Cum, părinte, prezidezi ? îl întreb eu... Asta-i foarte bine pentru astăzi, dar mîine, dacă nu-i cu supărare, ai să te cobori cu un tacîm mai încoace, poimîine cu încă unul, şi tot aşa, mergînd din tacîm în tacîm, cînd la dreapta, cînd la stînga, din locul pe care l-am ocupat eu, la rîndul meu, înaintea dumitale ; Fréron, la rîndul lui, după mine ; Dorat, la rîndul lui, după Fréron ; Palissot, la rîndul lui, după Dorat, şi o să înlemneşti lîngă mine, biet amărît care *siedo sempre come un maestoso cazzo fra duoi coglioni* [2].

Abatele, care e băiat bun şi înţelege de glumă, începe să rîdă ; domnişoara, pătrunsă de adevărul observaţiei mele şi de justeţea comparaţiei, începe şi ea să rîdă ; toţi cei ce stau la dreapta şi la stînga abatelui, ca şi cei pe care îi deplasase cu un loc, încep să rîdă. Rîde toată lumea, numai patronul se supără şi începe să-mi spună nişte cuvinte care, dacă am fi fost numai noi doi, n-ar fi avut nici o importanţă...

— Rameau, eşti un nerușinat.

— O ştiu prea bine, doar pentru asta sînt primit aici.

---

[1] E vorba de abatele Joseph de La Porte (1718—1779), redactor al *Observatorului literar*. La Porte fusese colaboratorul lui Fréron şi se certase apoi cu acesta ; de aceea, nu se puteau suferi unul pe altul.

[2] Expresie pornografică, intraductibilă (ital.).

— Ești o secătură.
— Ca oricare altul.
— Ești un golan.
— Dacă n-aș fi golan, m-aș mai găsi oare aici ?
— Am să te dau afară.
— După masă plec eu singur.
— Chiar te-aș sfătui s-o faci.

Am luat masa ; și n-am lăsat să-mi scape nici un dumicat. După ce am mîncat bine, am băut din plin, fiindcă, la urma urmei, tot un drac ar fi fost ; jupîn-burtă e un personaj căruia i-am făcut întotdeauna pe plac ; m-am împăcat cu gîndul că trebuie să plec și tocmai mă pregăteam s-o fac ; îmi dădusem cuvîntul în fața atîtor oameni și trebuia să mi-l țin ! Am pierdut o grămadă de timp cotrobăind prin casă, căutîndu-mi bastonul și pălăria acolo unde nu erau și așteptînd dintr-o clipă în alta ca gazda să dea drumul unui nou val de insulte, să intervină cineva, și, pînă la urmă, tot supărîndu-ne mereu, să sfîrșim prin a ne împăca. Mă suceam și mă învîrteam, fiindcă în sinea mea nu-i purtam de loc pică ; dar patronul, el, mai întunecat și mai crunt decît Apollo al lui Homer cînd își zvîrlea săgețile asupra armiei grecești și cu boneta mai trasă peste urechi decît de obicei, se plimba în lung și-n lat, cu bărbia în pumn. Domnișoara se apropie de mine :

— Dar ce lucru neobișnuit am făcut, domnișoară ? Am fost astăzi mai altfel decît mi-e felul ?

— Vreau să plece.

— Voi pleca... Dar nu eu l-am ofensat pe patron.

— Iartă-mă ; domnul abate e invitat și...

Patronul a dovedit că nu știe ce i se cuvine cînd l-a invitat pe abate, cînd m-a primit în casă pe mine și, o dată cu mine, atîția alți golani de teapa mea...

— Haide, micuțul meu Rameau, trebuie să-i ceri iertare domnului abate.

— Puțin îmi pasă de iertarea lui.

— Haide, haide, așa au să se potolească toate...

Sînt luat de mînă, tras spre jilțul abatelui ; îi întind brațele și mă uit la el cu oarecare admirație, căci s-a mai pomenit să-i ceară vreodată cineva iertare abatelui ? „Abate, îi spun, abate, toate astea sînt caraghioase, nu-i

așa ?“ Și-apoi încep să rîd, iar abatele rîde și el. Așadar, abatele mă iertase ; dar mai trebuia să-i vorbesc patronului, și ce-aveam să-i spun era cu totul altă chestie. Nu prea mi-aduc aminte cum mi-am ticluit scuzele :

— Domnule, uită-te la nebunul de mine...

— Mă amărăște de prea multă vreme ; nu vreau să mai aud de el.

— E supărat...

— Da, sînt foarte supărat.

— Asta n-o să se mai întîmple.

— Cea mai mare pușlama...

Nu știu dacă se găsea într-una din zilele de proastă dispoziție, în care domnișoara se teme să se apropie de el și nu îndrăznește să-i vorbească decît cu mănuși, nu știu dacă a înțeles greșit ce i-am spus, sau dacă eu i-am vorbit anapoda, dar știu că după asta a fost și mai rău ca înainte. Ce naiba ! Oare nu mă cunoaște de loc ? Oare nu știe că sînt ca un copil și că uneori îmi dau drumul la gură, fără să mă gîndesc ? Și apoi, Dumnezeu să mă ierte, cred că mi se cuvine și mie o clipă de răgaz. Și o paiață făcută din oțel s-ar toci, dacă ai juca-o așa, de dimineață pînă seara și de seara pînă-n zori. Sînt silit să-i înveselesc, altfel nici nu se poate, dar trebuie să mă mai distrez și eu cîteodată. Și în toată harababura aceea mi-a trăsnit prin minte un gînd nenorocit, un gînd care m-a umplut de trufie, insuflîndu-mi mîndrie și obrăznicie ; mi-a trăsnit prin minte că nu se pot lipsi de mine, că le eram un om neapărat trebuincios.

EU: Da, și eu cred că le ești foarte folositor, dar ei îți sînt și mai folositori dumitale. Doar nu poți găsi cînd vrei o casă atît de primitoare ; pe cînd ei, pentru un nebun care le lipsește, vor găsi o sută în loc.

EL : O sută de nebuni ca mine ? ! Domnule filozof, așa ceva nu se prea găsește pe toate drumurile. Nebuni obișnuiți, da, poți găsi. Dar oamenii sînt mai greu de mulțumit cînd e vorba de nerozii decît atunci cînd e vorba de talent sau de virtute. Eu sînt o raritate în felul meu, da, o adevărată raritate. Acum, cînd nu mă mai au, ce crezi că fac ? Se plictisesc ciinește. Eu sînt un izvor nesecat de obrăznicii. În fiecare clipă aveam cîte-o

glumă care-i făcea să rîdă cu lacrimi ; eram pentru ei un ospiciu întreg.

EU : Iar dumneata aveai masă, pat, haină, vestă și nădragi, pantofi și gologani în fiecare lună.

EL: Asta e partea frumoasă, e beneficiul ; dar despre îndatoririle mele nu sufli o vorbă. Mai întîi, dacă se zvonea că s-a scris o piesă nouă, oricum ar fi fost vremea, trebuia să plec să scotocesc toate podurile caselor din Paris, pînă dădeam peste autor ; trebuia să fac rost de textul lucrării și să-i dau să înțeleagă, cu dibăcie, că există un rol pe care l-ar juca grozav de bine una din cunoștințele mele.

— Și care, mă rog ?

— Care ? Mai și întrebi ! O persoană plină de grații, de drăgălășenii, de finețe.

— Vrei să vorbești de doamna Dangeville ? Nu cumva o cunoști ?

— Ba o cunosc puțin, dar nu despre ea e vorba.

— Atunci despre cine ?

Îi șopteam numele.

— Ea ? !

— Da, ea, repetam eu oarecum rușinat, fiindcă mi se mai întîmplă să mă rușinez uneori. Și-ar fi trebuit să vezi cum i se lungea fața poetului cînd auzea numele, sau cum îmi pufnea în nas cîteodată. Cu toate astea, cu sau fără voia lui, trebuia să-l poftesc la masă ; iar el, temîndu-se să nu intre prea tare în horă, dădea înapoi și-mi tot mulțumea. Și să fi văzut ce păteam cînd nu-mi reușeau negocierile ; mă făceau bădăran, neghiob, țărănoi, nu eram bun de nimic ; nu prețuiam nici cît paharul cu apă care mi se dădea de băut. Dar cel mai rău era cînd ea juca, și cînd trebuia să merg plin de curaj în mijlocul huiduielilor unui public care, orice s-ar spune, judecă bine ; să fac să se audă aplauzele mele izolate, să atrag privirile asupra mea, să abat cîteodată fluierăturile adresate actriței și să aud șușotindu-se în jurul meu : „E vreunul din valeții deghizați ai amantului ei. O să tacă odată derbedeul ăsta ?...“ De obicei nu se știe ce te poate împinge la asemenea isprăvi ; se crede că o faci din prostie, pe cîtă vreme tu ai un motiv care scuză totul.

EU : Pînă la încălcarea legilor civile.

EL : Totuşi, în cele din urmă mă recunoşteau, şi atunci se spunea : „Oh ! E Rameau..." Nu-mi mai rămînea altceva de făcut decît să arunc cîteva cuvinte ironice, ca să-mi salvez de ridicol aplauzele singuratice, care erau interpretate de-a-ndoaselea. Recunoaşte că trebuie să te împingă un interes puternic, ca să poţi înfrunta astfel întregul public, şi că fiecare din corvoadele astea merita mai mult decît un bănuţ.

EU : De ce nu-ţi luai ajutoare ?

EL : Ba îmi luam, dar şi atunci aveam parte de cîte ceva. Înainte de a merge la locul de tortură, eram silit să-mi încarc memoria cu pasaje strălucite la care trebuia să dau tonul aplauzelor. Dacă se întîmpla să le uit şi să mă înşel, tremuram cînd mă duceam apoi la ei ; nici nu-ţi închipui ce tărăboi ieşea. Şi unde mai pui că tot acolo mai aveam de îngrijit şi o haită de ciini ; e adevărat că eu singur îmi luasem, prosteşte, sarcina asta ; eram, de asemenea, şeful aprovizionării pisicilor. Mă simţeam prea fericit dacă *Micou* mă binecuvînta cu o zgîrietură care îmi sfîşia manşeta sau mîna. *Criquette* suferă de colici ; eu trebuie să-i frec pîntecele. Pe vremuri domnişoara avea nevricale, acum are nervi. Nici nu mai vorbesc despre alte indispoziţii uşoare, pentru care nu se sfia de loc faţă de mine. Asta hai, treacă-meargă ; nu i-am cerut niciodată să se abţină ; am citit nu mai ştiu unde că un prinţ, supranumit Cel Mare, stătea uneori sprijinit de spătarul jilţului cu fundul găurit în care amanta lui îşi făcea nevoile. Faţă de-ai casei poţi doar să faci ce vrei şi cine era pe-atunci mai de-al casei decît mine ? Am propovăduit întotdeauna că oamenii trebuie să trăiască laolaltă şi să facă ce le place ; dădeam eu însumi pilda şi nimeni nu mă ţinea de rău ; n-aveam decît să-mi dau frîu liber. Ţi l-am schiţat pe patron. Domnişoara începe să se cam îngraşe, şi să te ţii cîte au mai scornit pe seama ei !

EU : Şi dumneata ai făcut parte dintre cei ce-au scornit?

EL : De ce nu ?

EU : Fiindcă e cel puţin necuviincios să-ţi batjocoreşti binefăcătorii.

EL : Dar nu-i şi mai rău încă să-l înjoseşti pe cel ocrotit de tine, în numele milei pe care i-o arăţi ?

EU : Dacă cel ocrotit n-ar fi el însuşi josnic, atunci ocrotitorul n-ar mai avea putinţa să-l înjosească.

EL : Dar şi dacă oamenii n-ar fi ridicoli prin ei înşişi, nu s-ar rîde pe seama lor. Ce vină am eu dacă se înhăitează cu toţi nemernicii şi sînt trădaţi sau ocăriţi? Cînd te hotărăşti să ai de-a face cu oameni de teapa noastră şi cînd ai mintea sănătoasă, trebuie să te aştepţi la nu ştiu cîte mîrşăvii. Cînd ne ia cineva, nu ştie oare cum sîntem, nu ne cunoaşte sufletele interesate, josnice şi perfide ? Dacă ne cunoaşte, atunci nu-i rău de loc. Se subînţelege că între noi există un paqt, după care ni se va face bine, şi că, mai devreme sau mai tîrziu, noi vom răsplăti prin rău binele făcut. Un asemenea pact nu există oare între om şi maimuţa sau papagalul său ? Brun [1] ţipă cît îl ţine gura că Palissot, care îi e comesean şi prieten, a făcut cuplete împotriva lui. Palissot a fost nevoit să scrie cuplete, şi Brun n-are dreptate. Poinsinet ţipă cît poate că Palissot a pus pe seama lui cupletele făcute împotriva lui Brun. Palissot a fost nevoit să pună pe seama lui Poinsinet cupletele făcute împotriva lui Brun, iar Poinsinet n-are dreptate. Micul abate Rey ţipă cît îl ţine gura că prietenul său Palissot i-a suflat amanta cu care el îi făcuse cunoştinţă ; trebuia sau să nu-i prezinte amantei un individ de teapa lui Palissot, sau să se aştepte s-o piardă ; Palissot şi-a făcut datoria, iar micul abate Rey n-are dreptate. Librarul David ţipă cît poate că asociatul său Palissot s-a culcat sau a vrut să se culce cu nevastă-sa ; nevasta librarului David ţipă şi ea cît poate că Palissot a dat să înţeleagă cui a vrut şi cui n-a vrut că s-a culcat cu ea ; dacă Palissot s-a culcat sau nu cu nevasta librarului nu-i de loc uşor de ştiut sigur, fiindcă femeia a trebuit să nege adevărul, iar Palissot a putut lăsa să se creadă şi ce n-a fost. Orjcum ar fi, însă, Palissot n-a făcut decît să-şi joace rolul, iar David şi nevastă-sa n-au dreptate. Helvétius [1] ţipă cît îl ţine gura că Palissot îl înfăţişează pe scenă ca pe un om necinstit, tocmai pe el, căruia îi mai datorează încă

[1] Publicist din acea vreme.

[2] Pasajul se referă la faptul că Palissot l-a înfăţişat pe Helvétius în *Filozofii*, încercînd să-l denigreze, ca şi pe ceilalţi enciclopedişti, de altfel.

niște bani împrumutați ca să-și îngrijească sănătatea vătămată, să se hrănească și să se îmbrace. La ce ar fi putut să se aștepte din partea unui om mînjit cu tot felul de infamii, din partea unui om care și-a făcut prietenul să-și lepede religia, numai ca să petreacă el[1] ? La ce-ar fi putut să se aștepte din partea unui om care își însușește bunurile asociaților săi, nu crede în nimic pe lume, aleargă după noroc *per fas et nefas*[2], își numără zilele după ticăloșiile săvîrșite, ba încă se mai și înfățișează el însuși pe scenă drept unul dintre cei mai periculoși pungași, nerușinare cum n-a mai existat alta în trecut, și nici nu va mai exista în viitor[3] ? Nu. Așadar, nu Palissot, ci Helvétius n-are dreptate. Dacă duci un tînăr provincial la menajeria din Versailles, și dacă lui, din prostie, îi dă prin minte să-și vîre mîna printre gratii în cușca tigrului sau a panterei, dacă tînărul își lasă mîna în gura fiarei sîngeroase, cine e de vină ? Toate astea sînt cuprinse în pactul despre care-ți vorbeam ; n-are decît s-o pățească cine nu le cunoaște sau le uită. Ciți oameni pe care îi învinuim de răutate n-aș putea dezvinovăți prin pactul acesta universal și consfințit, acuzatorii trebuind, de fapt, să-și recunoască propria lor neghiobie ! Da, contesă dolofană, dumneata ești vinovată cînd îți aduni în casă ceea ce oamenii de rangul dumitale numesc ființe ordinare, dumneata ești de vină cînd ființele astea ordinare îți fac mîrșăvii, te împing și pe dumneata să le faci și-ți atrag ura oamenilor de treabă. Oamenii de treabă fac ce li se cade să facă, ființele ordinare fac și ele ce li se cade lor să facă, iar dumneata greșești primindu-i în casă. Dacă Bertinhus[4] trăia în pace, liniștit, împreună cu amanta lui, dacă, fiind oameni de

---

[1] Se povestea cum Palissot l-a înșelat pe Poinsinet, făgăduindu-i că dacă va trece la protestantism va deveni profesorul unui prinț protestant. În privința lui Poinsinet, și alte documente ale timpului arată cum adeseori a căzut victimă farselor sinistre făcute de Fréron-tatăl și alții.

[2] Prin mijloace îngăduite și neîngăduite (lat.).

[3] Se referă la lucrarea lui Palissot *Omul primejdios*, comedie în trei acte, în versuri.

[4] Numele e format din Bertin + Hus.

treabă, şi-ar fi făcut prieteni de treabă, dacă ar fi chemat în jurul lor oameni talentaţi şi cunoscuţi prin virtutea lor, dacă şi-ar fi rezervat numai pentru o mînă de oameni luminaţi şi aleşi orele de distracţie în care s-ar fi smuls din plăcerea de-a fi amîndoi, de-a şi-o spune unul altuia în liniştea singurătăţii, crezi că s-ar mai fi scornit vreun lucru bun sau rău pe seama lor ? Ce-au păţit ? Ce meritau, şi nimic altceva ; şi-au primit pedeapsa pentru nesocotinţa lor ; noi sîntem cei pe care soarta i-a hărăzit din vecii vecilor să-i pedepsească pe Bertin-ii zilelor noastre, iar nepoţii care ne vor semăna sînt hărăziţi să-i pedepsească pe Monsauge-ii şi Bertin-ii viitorului. Dar pe cîtă vreme noi executăm decretele juste ale sorţii asupra neghiobiei, voi, care ne zugrăviţi aşa cum sîntem, executaţi dreptele ei decrete asupra noastră. Ce-ai gîndi oare despre noi, dacă am pretinde, în ciuda tuturor moravurilor noastre ruşinoase, să ne bucurăm de respectul oamenilor? Ai gîndi că sîntem ţicniţi, nu-i aşa ? Şi cei ce se aşteaptă la purtări cinstite din partea unor oameni vicioşi din născare, mîrşavi şi josnici din fire sînt ei oare înţelepţi ? Toate îşi au o răsplată pe lumea asta. Există doi procurori-generali : unul e la îndemîna voastră şi pedepseşte delictele împotriva societăţii ; celălalt e natura. Ea cunoaşte toate viciile care scapă legilor. Desfrinează-te cu femeile şi te vei îmbolnăvi de dropică ; ţine-te de chefuri şi-ai să-ţi strici bojocii ; deschide-ţi uşa pentru secături, trăieşte cu ele, şi vei fi trădat, batjocorit, disprețuit. Nimic mai simplu decît să te supui fără cîrtire dreptăţii acestor judecăţi şi să-ţi spui în sinea ta : aşa mi se cade ; nimic mai simplu decît să te scuturi puţin şi să te îndrepţi, sau să rămîi cum eşti, dar în condiţiile sus-zise.

EU : Ai dreptate.

EL : Altminteri, să ştii că din toate bîrfelile astea nici una nu e inventată de mine ; eu nu fac decît să le răspîndesc. Cică acum vreo cîteva zile, pe la orele cinci dimineaţa, sa iscat o zarvă nemaipomenită ; în toată casa zbîrnîiau soneriile şi se auzeau strigătele întrerupte şi nedesluşite ale unui om care se înăbuşea : „Ajutor... săriţi... mă înăbuş... mor..." Strigătele acestea ieşeau din

apartamentul patronului. Oamenii se reped și-i dau ajutor. Burduhănosul acela, cu mințile rătăcite, aproape leșinat și fără să mai vadă nimic, cum se întîmplă în asemenea clipe, îi dădea zor înainte, se ridica în mîini și lăsa să-i cadă peste părțile moi, cît putea mai de sus, o greutate de două sau de trei sute de livre, animat de toată iuțeala pe care o dă furia plăcerii. Abia au putut să-l scoată de sub ea. Ce plăcere o fi putînd să găsească un ciocănaș cînd se vîră sub o nicovală cît toate zilele ?

EU : Mare strengar mai ești ! Dar să vorbim despre altceva. De cînd tot flecărim împreună, îmi stă pe limbă o întrebare.

EL : De ce nu i-ai dat drumul atîta vreme ?

EU : Fiindcă mă tem să nu fie indiscretă.

EL : După cele ce ți-am destăinuit, nu știu ce taină aș mai putea avea față de dumneata.

EU : Bănuiești cum te judec eu ?

EL : Nici vorbă : în ochii dumitale sînt o ființă pe de-a-ntregul mîrșavă și cu totul de disprețuit ; la fel mă văd și eu uneori, dar nu prea des ; de cele mai multe ori mă felicit, în loc să mă dojenesc pentru viciile mele ; dumneata, cu disprețul pe care îl ai, ești mai statornic !

EU : Așa e ; dar de ce îmi arăți toată mîrșăvia dumitale ?

EL : Mai întîi pentru că o cunoști, în bună măsură ; și apoi fiindcă vedeam că am mai mult de cîștigat decît de pierdut, dacă îți mărturisesc restul.

EU : Și cum asta, mă rog ?

EL : Dăcă are vreo importanță să fii măreț în vreun domeniu oarecare, apoi în rău e neapărată nevoie de măreție. Peste un pungaș oarecare scuip, dar pentru un mare criminal nu se poate să n-ai un fel de respect : curajul lui te uimește, cruzimea lui te înfioară. În orice lucru trebuie să prețuim unitatea caracterului.

EU : Numai că dumneata n-ai încă această unitate a caracterului, vrednică de stimă ; te văd din cînd în cînd șovăind în fața propriilor dumitale principii ; și apoi nu prea e sigur dacă răutatea o ai de la natură sau ți-ai căpătat-o prin studiu, și nici dacă datorită studiului ai ajuns atît de departe cît poate să ajungă un om.

EL : Asta așa e ; dar am făcut tot ce-am putut. N-am avut oare modestia să recunosc că există ființe mai perfecte decît mine ? Nu ți-am vorbit cu cea mai adîncă admirație despre Bouret ? Pentru mine, Bouret e omul cel mai de seamă din întreaga lume.

EU : Și îndată după Bouret vii dumneata, nu ?

EL : Da' de unde !

EU : Atunci Palissot ?

EL : Da, Palissot, dar nu singur.

EU : Cine mai e oare demn să-și împartă cu el al doilea rang ?

EL : Renegatul din Avignon.

EU : N-am auzit încă vorbindu-se despre renegatul din Avignon, dar trebuie să fie un om grozav.

EL : Așa și este.

EU : Istoria marilor personaje m-a interesat întotdeauna.

EL : Cred și eu. Cel despre care e vorba trăia la unul dintre bunii și cinstiții urmași ai lui Abraham, făgăduiți tatălui credincioșilor în număr egal cu numărul stelelor.

EU : La un evreu ?

EL : Da, la un evreu. Dobîndise mai întîi mila, apoi bunăvoința și, în cele din urmă, încrederea cea mai deplină a evreului ; fiindcă așa se întîmplă întotdeauna : ne bizuim atîta pe binefacerile noastre, încît rareori ne mai ascundem tainele față de cei pe care i-am copleșit cu bunătăți ; și atunci cum să nu existe ingrați, cînd chiar noi îi îndemnăm pe oameni să fie așa, nepedepsiți ? Iată o cugetare adevărată, pe care evreul nostru nu s-a priceput s-o facă. El îi mărturisi, deci, renegatului că nu-și simte cugetul curat, cînd gustă carne de porc. Ai să vezi cîte foloase a știut să tragă din mărturisirea asta o minte isteață. Se mai scurseseră cîteva luni, în timpul cărora renegatul nostru își spori dovezile de fidelitate ; cînd crezu că evreul e cu totul mișcat, robit, convins pe de-a-ntregul — prin silința pe care și-o dădea el — că n-are alt prieten mai bun în toate triburile lui Israel... Admiră, te rog, grija deosebită a renegatului ! Nu se grăbește de loc ; lasă para să se coacă bine, înainte de a scutura creanga ; prea mult zel ar fi putut să-i ducă de rîpă planul. De

obicei, măreția caracterului rezultă din cumpănirea firească a mai multor însușiri potrivnice.

EU : Ei, lasă cugetările și spune-mi mai departe povestea.

EL : Nu se poate, fiindcă există zile cînd sînt nevoit să cuget. E o boală care trebuie lăsată să-și urmeze cursul ei. Unde ajunsesem ?

EU : La prietenia statornicită de-a binelea între evreu și renegat.

EL : Atunci para se copsese... Dar dumneata nu mă asculți de loc ; la ce te gîndești ?

EU : Mă gîndeam la cît de inegal îți este tonul : cînd sus, cînd jos.

EL : Oare tonul omului vicios poate fi mereu același ?.. Așadar, într-o seară renegatul vine la prietenul său. Părea înspăimîntat, abia vorbea, avea fața pală ca moartea și tremura din toate încheieturile.

— Ce ți s-a întîmplat ? îl întrebă evreul.

— Sîntem pierduți.

— Pierduți ? Cum se poate ?

— Îți spun că sîntem pierduți, fără putință de scăpare.

— Vorbește lămurit.

— O clipă, să-mi mai treacă spaima.

— Hai, vino-ți în fire, îi spuse evreul, în loc să-i fi zis : „Mare pungaș mai ești ; habar n-am ce veste mi-aduci, dar ești un mare pungaș și te prefaci că ești îngrozit".

EU : De ce-ar fi trebuit să-i vorbească așa ?

EL : Fiindcă renegatul se prefăcea și întrecuse măsura ; pentru mine e limpede, și nu mă mai tot întrerupe. „Sîntem pierduți... pierduți... fără putință de scăpare !" Oare nu simți prefăcătoria acestui *pierduți* care se repetă ?... „Un trădător ne-a denunțat sfintei Inchiziții, pe dumneata ca evreu, iar pe mine ca renegat, ca renegat ticălos..." Iată cum trădătorul nu se sfiește să folosească cuvintele cele mai cumplite. Îți trebuie mult mai mult curaj decît crezi ca să-ți poți spune pe nume ; nici n-ai idee cît te costă să ajungi pînă acolo !

EU : Sigur că n-am idee. Și renegatul acela nemernic ?

EL : E prefăcut, dar are o prefăcătorie foarte dibace. Evreul se sperie, își smulge barba, se tăvălește pe jos, îi și vede pe zbiri la ușă, se și vede gătit cu *san benito* [1], își vede *autodafé*-ul [2] pregătit.

— Prietene, dragul și singurul meu prieten, ce-i de făcut ?

— Ce-i de făcut ? Să ieșim în lume, să ne prefacem că sîntem cum nu se poate mai liniștiți, să ne purtăm ca și cum nu s-ar fi întîmpat nimic. Cercetarea Inchiziției e tainică, dar înceată ; trebuie să folosim răgazul pe care ni-l dă și să vindem tot. Am să închiriez eu sau am să pun pe altcineva să ne închirieze o corabie, da, am să pun pe altcineva, e mai bine așa ; o să ducem pe corabie toată averea dumitale, fiindcă mai ales cu averea dumitale au ei ce au ; și-o să plecăm amîndoi, să căutăm sub alt cer libertatea de a-l sluji pe Dumnezeu și de-a urma în liniște legea lui Abraham și a cugetului nostru. În împrejurările primejdioase prin care trecem, cel mai de seamă lucru e să nu ne dăm de gol.

Zis și făcut. Plătesc corabia și urcă pe ea merinde și marinari ; averea evreului e dusă pe bord ; a doua zi, în zori, vor ridica pînzele, vor putea prînzi veseli și vor putea dormi fără grijă ; mîine vor scăpa de prigonitori. În timpul nopții, renegatul se scoală, jefuiește portofoliul, punga și giuvaerurile evreului, se urcă pe bord, și p-aci ți-e drumul... Dar crezi că asta e totul ? Aș ! N-ai ghicit. Cînd mi s-a povestit mie întîmplarea, eu am ghicit ceea ce dumitale nu ți-am spus, ca să-ți încerc agerimea minții. Bine ai făcut că ai rămas om cumsecade, căci n-ai fi fost în stare decît de găinării mărunte. Nu-i vorbă, pînă aici nici renegatul n-a fost decît un biet pungaș, căruia nimeni n-ar fi dorit să-i semene. Măreția răutății lui stă în faptul că l-a denunțat el însuși pe bunul său prieten israelit, care fu înhățat chiar a doua zi de sfînta Inchiziție, iar peste vreo cîteva zile fu ars pe un rugulet de mai mare dragul. Și astfel renegatul stăpîni în tihnă averea urmașului blestemat al celor ce l-au sacrificat pe Mîntuitor.

[1] Bluză de culoare galbenă, în care inchizitorii îi îmbrăcau pe cei osîndiți să fie arși pe rug.

[2] Arderea pe rug, poruncită de Inchiziție.

EU : Nu știu ce mă ingrozește mai mult: mîrșăvia renegatului dumitale sau tonul cu care povestești asemenea fapt ?

EL : Păi tocmai asta îmi spuneam și eu : cruzimea acțiunii te face să treci dincolo de dispreț, iată de ce am fost sincer. Am vrut să-ți dai seama cît de neîntrecut sînt în arta mea, să-ți smulg mărturisirea că sînt cel puțin original în josnicie, să iau loc în mintea dumitale printre marile secături și apoi să-mi strig : *Vivat Mascarillus, fourbum imperator*[1] ! Haide, fii vesel, domnule filozof, ține-mi isonul : *Vivat Mascarillus, fourbum imperator !*

Și, spunînd aceasta, începu să cînte o fugă cu totul ciudată ; melodia era cînd gravă și plină de măreție, cînd uscară și zburdalnică ; uneori Rameau imita partea basului, alteori imita vocile de sus ; îmi făcea semn cu brațele, indicîndu-mi prin alungirea gîtului părțile de *tenuto*, și își cînta, își compunea lui însuși, un cînt triumfal din care se vădea că e mult mai priceput în muzică bună decît în bunele moravuri.

Nu mai știam dacă trebuie să rămîn locului sau să fug, dacă trebuie să rîd sau să mă înfurii ; stăteam acolo cu gîndul de-a abate discuția spre vreun subiect în stare să alunge groaza care-mi umpluse sufletul. Abia mai puteam îndura prezența unui om care cerceta o faptă oribilă, o ticăloșie îngrozitoare, așa cum un cunoscător în ale picturii sau poeziei ar examina frumusețile unei lucrări de artă, sau așa cum un moralist ori un istoric ar da la iveală și ar desluși împrejurările în care s-a petrecut o faptă eroică. Mă posomorîsem, fără să vreau ; el observă și-mi spuse :

EL : Ce ai ? Nu cumva ți-e rău ?

EU : Nu mă simt tocmai bine ; dar o să-mi treacă.

EL : Ai aerul îngrijorat al unui om bîntuit de idei negre.

EU : Așa e...

După ce am tăcut amîndoi cîteva clipe, în care timp el s-a plimbat fluierînd și cîntînd, m-am gîndit să aduc

[1] Frază folosită de Molière (*L'Etourdi*, II, 8) și însemnînd : Trăiască Mascarillus, împăratul șmecherilor.

din nou vorba despre talentul lui. De aceea, l-am întrebat :

EU : Şi acum ce faci ?

EL : Nimic.

EU : Asta e foarte obositor.

EL : Eram şi aşa destul de prost, dar m-am mai dus să ascult muzica lui Duni [1] şi a celorlalţi autori tineri de pe la noi, şi ea m-a dat gata.

EU : Va să zică, nu eşti împotriva genului acestuia de muzică ?

EL : Fără îndoială că nu.

EU : Şi găseşti frumuseţe în noile cînturi ?

EL : Mai e vorbă ! Pe cinstea mea, poţi să fii sigur că găsesc. Ce frumos se declamă ! Cît adevăr şi cîtă expresie au !

EU : Orice artă de imitaţie îşi are modelul ei în natură. Care e modelul muzicianului, atunci cînd compune un cînt ?

EL : De ce n-am lua lucrurile ceva mai de sus ? Ce este melodia ?

EU : Ca să-ţi spun drept, întrebarea asta mă depăşeşte. Aşa sîntem toţi : ţinem minte numai cuvintele, pe care credem că le înţelegem, din pricină că le întrebuinţăm adesea şi le folosim exact ; iar în cap n-avem decît noţiuni nedesluşite. Să nu-ţi închipui că atunci cînd pronunţ cuvîntul *cînt* eu am o noţiune mai clară decît ai dumneata sau majoritatea semenilor dumitale cînd spun : *faimă, defăimare, onoare, viciu, virtute, modestie, cuviinţă, ruşine, ridicol.*

EL : Cîntul e o imitare, prin sunete, a unei scări inventate de artă sau inspirate de natură, cum vrei s-o iei ; sau o imitare, fie prin voce, fie prin instrument, a zgomotelor fizice şi a accentelor pasiunii. Vezi că, schimbînd

---

[1] Egidio Romoaldo Duni (1709—1775) compozitor italian, a scris opere cu subiecte istorice şi mitologice printre care *Neron, Artaxerxe* etc. Începînd de pe la 1733, trăieşte la Paris, avînd un rol foarte important în afirmarea şi dezvoltarea operei-comice franceze. În operele lui apar ca eroi pozitivi oameni din popor (ţărani, meseriaşi etc.) şi se dezvoltă elemente de dramatism cu caracter realist. S-a bucurat de preţuirea multor literaţi, printre care şi Diderot.

ceea ce se poate schimba înăuntrul ei, definiția se va potrivi întocmai picturii, oratoriei, sculpturii și poeziei. Acum, să ne întoarcem la întrebarea dumitale : care este modelul muzicianului sau al cîntului ? E declamația, dacă avem de-a face cu un model viu și înzestrat cu gîndire ; e zgomotul, dacă avem de-a face cu un model neînsuflețit. Trebuie să privim declamația ca pe o linie, iar cîntul ca pe o altă linie, care ar șerpui peste cea dintîi. Cu cît declamația aceasta, tip al cîntului, va fi mai puternică și mai reală, cu atît cîntul care i se potrivește o va întîlni în mai multe puncte, cu atît va fi mai adevărat și mai frumos ; iată ce au simțit foarte bine tinerii noștri muzicieni. Cînd auzi : *Sînt un biet om* [1], ți se pare că recunoști plîngerea unui avar ; dacă avarul nu cîntă, fără îndoială că pe tonurile acestea vorbește el pămîntului, cînd îi încredințează aurul său și-i spune : *O, pămînt, primește-mi comoara* [2]. Iar fetița care simte că-i bate inima și se roșește, fetița care se tulbură și-l roagă pe monsenior, s-o lase să plece, oare s-ar exprima ea altfel ? Există tot felul de caractere în lucrările despre care-ți vorbesc, există în ele o nesfîrșită varietate a declamației ; asta e ceva măreț, ți-o spun eu. Hai, ascultă bucata în care tînărul, simțindu-și moartea apropiată, strigă : *Sufletu-mi piere !* Ascultă melodia, ascultă muzica, și ai să-mi spui după aceea dacă vocea unui muribund se deosebește de întorsăturile cîntului ; vei vedea dacă linia melodiei nu coincide în întregime cu linia declamației. Nu-ți spun nimic despre măsură, care e și ea una dintre condițiile cîntului, îți vorbesc numai despre expresie, și nimic nu-i mai limpede decît următoarele cuvinte citite de mine, undeva : *Musices seminarium accentus*, accentul este răsadnița melodiei. Dă-ți acum seama cît e de greu și ce însemnătate are să știi să faci cum trebuie recitativul [3]. Nu există arie frumoasă din care să nu se poată face un recitativ frumos, și nu există recitativ frumos din care un om iscusit să nu poată face o arie frumoasă. Nu vreau să spun neapărat că un om

[1] Arie cîntată de avarul Sordide din *Insula nebunilor* (1760), comedie în două acte, cu muzică de Duni.

[2] Idem.

[3] Un mod de a cînta.

care recită bine va şi cînta bine ; dar m-aş mira dacă unul care cîntă bine nu va şti să recite în acelaşi fel. Şi te rog să crezi tot ce ţi-am spus, fiindcă e adevărul curat.

EU : Mi-ar place grozav să te cred, dar vezi că mă împiedică ceva.

EL : Ce te împiedică ?

EU : Iată : dacă muzica asta e sublimă, atunci muzica divinului Lulli, a lui Campra [1], a lui Destouches [2], a lui Mouret [3] şi chiar, între noi fie vorba, muzica scumpului dumitale unchi înseamnă că e cam searbădă.

EL : (apropiindu-se de urechea mea, îmi răspunnse) : N-aş vrea să mă audă nimeni, fiindcă sînt pe-aici o mulţime de oameni care mă cunosc ; dar chiar că e searbădă. Şi asta o spun încet, nu fiindcă m-aş sinchisi de scumpul meu unchi. *Scump*, vorba vine. E nesimţitor ca un pietroi şi nu mi-ar da un pahar cu apă, măcar de m-ar vedea scoţînd limba de-un cot ; dar degeaba a compus el : *Hon, hon, hin, hin, tu, tu, tu, turlututu*, în septimă, în octavă, cu un tărăboi drăcesc ; cei care încep să se priceapă, şi nu mai iau de loc tărăboiul drept muzică, nu se vor împăca niciodată cu asta. Ar trebui ca printr-o ordonanţă poliţienească să se interzică tuturor, oricît de supuşi sau de umili ar fi, să mai cînte *Stabat*-ul lui Pergolese [4]. Iată un *Stabat* care ar trebui ars de mîna călăului.

---

[1] André Campra (1660—1744) — compozitor francez. Dintre lucrările lui citäm: *Europa galantă*, *Carnavalul din Veneţia*, *Muzele*, *Tancred*, *Telemac* etc.

[2] André Destouches (1672—1749) — după o călătorie ca misionar, în Siam, devine muşchetar, apoi, în 1696, părăseşte armata. Campra introduce în opera sa *Europa galantă* cîteva arii de Destouches şi-l ajută pe acesta să scrie *Issé*, operă foarte apreciată la vremea ei. Destouches a compus şi alte opere, printre care citäm : *Carnavalul şi nebunia* (1704), *Telemac* (1714), *Semiramida* (1718) etc.

[3] Jean-Joseph Mouret (1682—1738) — a scris opere, balete etc., într-un stil care, ca formă, se depărta de stilul tradiţional al lui Lulli.

[4] E vorba de *Stabat-mater*, poem religios, scris în ritm de cîntare plană şi analogic imnului, care se cîntă în bisericile catolice în vinerea Paştilor. Compozitorul italian Giovanni Battista Pergolese (1710—1736), a scris, în afara muzicii de operă, importantă pentru începuturile operei-comice franceze, şi un *Stabat-*

Pe legea mea, ne-au dat destule picioare în spate bufonii aştia cu a lor *Slujnică stăpînă* sau cu *Tracallo*. Pe vremuri un *Tancred*, un *Issé*, o *Europă galantă*, *Indiile*, *Castor*, *Talentele lirice* [1] se jucau cîte patru-cinci luni ; era greu de prevăzut cît vor ţine reprezentaţiile Armidei [2] ; acum toate cad, unele peste altele, ca un castel din cărţi de joc. Din pricina asta Rebel şi Francoeur [3] sînt foc şi pară. Îi auzi spunînd că totul e pierdut, că sînt ruinaţi şi că de li s-o mai îngădui multă vreme să cînte pîrliţilor ăstora, buni de bîlci, se duce dracului muzica naţională, iar Academiei regale din fundătură [4] nu-i rămîne decît să-şi tragă obloanele. În spusele lor e un pic de adevăr. Bătrînele peruci care vin acolo de vreo treizeci-patruzeci de ani, în fiecare vineri, în loc să se distreze ca altădată, se plictisesc şi cască fără să prea ştie de ce, se tot întreabă şi nu prea ştiu să-şi răspundă. De ce nu mă întreabă pe mine ! Precizarea lui Duni se va împlini, şi, aşa cum merg lucrurile, să mor dacă peste patru sau cinci ani, socotind de la *Pictorul îndrăgostit de modelul său*, o să se mai audă vreun miorlăit măcar în faimoasa fundătură. Sărmanii de ei ! Şi-au lăsat baltă simfoniile proprii, ca să cînte simfonii italiene. Au crezut că-şi vor deprinde urechile cu ele, fără să-şi schimbe cît de cît muzica vocală, ca şi cum simfonia (neuitînd o oarecare destrăbălare inspirată de mărimea instrumentelor şi de mobilitatea degetelor) n-ar fi pentru cînt ceea ce cîntul este pentru declamaţia reală ; ca şi cum vioara n-ar fi maimuţa cîntăreţului, care la rîndul lui va deveni maimuţa viorii, într-o bună zi, cînd dificilul va înlocui frumosul. Cel care l-a cîntat primul pe Locatelli a fost apostolul muzicii noi. S-o spună altora ; au crezut că ne vor obişnui cu imitarea accentelor pa-

---

mater renumit. *La serva padrona*, *Servitoarea stăpînă* (1731), *intermezzo* în două acte de Pergolese, reprezentată la Paris în 1746 şi 1752, a jucat un mare rol în „cearta muzicală" în care iluminiştii, şi în special Diderot, au fost de partea muzicii italiene.

[1] Operă şi balet de Rameau, ca şi *Indiile galante* — balet în trei acte.

[2] *Armida* — operă de Lulli, în cinci acte şi un prolog (1686).

[3] Ambii au fost directori ai operei.

[4] Pînă la incendiul din 6 aprilie 1736, Opera se afla într-o fundătură, la Palais-Royal.

siunii sau a fenomenelor naturii prin cînt, voce şi instrument, fiindcă asta e toată desfăşurarea şi obiectul muzicii, şi că noi ne vom păstra mai departe gustul pentru zboruri, lănci, glorii, triumfuri, victorii ? Vezi, Ioane, dacă vin ![1] Şi-au închipuit că vor plînge sau că vor rîde la scena de tragedie sau de comedie muzicală, că vor putea asculta sunetele mîniei, ale geloziei, plîngerile adevărate ale iubirii, ironiile, glumele teatrului italian sau franţuzesc şi că în acelaşi timp vor rămîne admiratori ai *Ragondei*[2] sau ai *Plateei*[3]. Mofturi, toate, nici vorbă. Să simtă la tot pasul cu cîtă uşurinţă, cu cîtă mlădiere şi dulceaţă se potriveşte armonia, prozodia, elipsele şi inversiunile limbii italiene cu arta, cu mişcarea, cu expresia, cu întorsăturile cîntului şi cu valoarea măsurată a sunetelor şi să n-aibă habar cît de aspră, înăbuşită, greoaie, apăsătoare, dăscălească şi monotonă e propria lor limbă ! Ei, da, da ; şi-au vîrît în cap că după ce-şi vor amesteca lacrimile cu plînsetele unei mame deznădăjduite de moartea fiului ei, după ce se vor cutremura ascultînd cum un tiran porunceşte să se săvîrşească o crimă, după toate astea nu se vor plictisi de propriile lor feerii, de mitologia lor searbădă, de micile lor madrigaluri dulcege, care dovedesc în acelaşi timp şi prostul gust al poetului, şi mizeria artei care li se potriveşte. Bieţi naivi ! Ceea ce îşi închipuie ei nu există, şi nici nu poate exista ; adevărul, bunul, frumosul îşi au drepturile lor, care pot fi tăgăduite, dar în cele din urmă sfîrşesc prin a fi admirate ; ceea ce e lipsit de ele poate fi admirat un timp, dar pînă la urmă te face să laşti. Căscaţi deci, domnilor, căscaţi în voie, nu vă sfiiţi. Domnia naturii şi a trinităţii mele, veşnic nebiruită de porţile iadului : adevărul-tată, zămislind bunul care îi este fiu, din care purcede frumosul ca un fel de duh-sfînt ; domnia naturii şi a trinităţii acesteia se statorniceşte încetul cu încetul. Zeul străin se aşază smerit pe altar, lîngă idolul ţării ; încet-încet el prinde puteri ; într-o bună zi îşi împinge camaradul cu cotul, şi, bîldîbîc,

---

[1] Refrenul unui cîntec vechi, de La Motte.

[2] *Iubirile Rogondei* — comedie lirică în trei acte, cuvinte de Destouches, muzica de Mouret (1742).

[3] *Plateea sau Junona geloasă* — balet de Rameau, reprezentat pentru prima oară în 1749.

iată idolul prăbușit. Tot așa se zice că au sădit iezuiții creștinismul în China și în Indii ; și degeaba îi auzi pe janseniști spunînd : cea mai bună metodă politică pare a fi aceea care merge spre scop, fără zgomot, fără vărsare de sînge, fără martiri, fără să clintească un fir de păr măcar.

EU : Ai judecat cum trebuie aproape tot ce mi-ai spus.

EL : Am judecat ? Cu atît mai bine. Să mă ia naiba dacă am făcut-o cu dinadinsul. Mi-a venit așa, pe negîndite. Fac la fel cum au făcut muzicanții din fundătură, cînd s-a ivit unchiul meu : dacă am nimerit-o, să fiu sănătos ! Un ucenic de cărbunar o să vorbească totdeauna despre meseria lui mai cu pricepere decît toată Academia și decît toți Duhamelii [1] din lume.

Apoi începu să se plimbe pe neașteptate, mormăind în gîtlej cîteva din ariile *Insulei Nebunilor*, din *Pictorul îndrăgostit de modelul său*, din *Potcovarul*, din *Pricinașa*, începu să-și înalțe mîinile și ochii spre cer, strigînd din cînd în cînd : „Și se mai întreabă unii dacă muzica asta e frumoasă ! Pe toți dracii ! Auzi vorbă : dacă e frumoasă ! Cum poate cineva să aibă două urechi și să mai pună o asemenea întrebare ?" Începu să se înflăcăreze și să cînte încetișor, să-și ridice glasul pe măsură ce se înflăcăra mai tare, să facă tot felul de gesturi, să-și schimonosească obrazul și trupul ; și mi-am zis : „Aha, iată-l cum își pierde mințile, iată cum se pregătește o nouă scenă !"

Într-adevăr, își dădu drumul vocii : *Sînt un biet nefericit... Monseniore, monseniore, lasă-mă să plec... O, pămînt, primește-mi aurul, păstrează-mi bine comoara, sufletul meu, sufletul meu, viața mea ! O, pămînt !... Iată-l, micul meu prieten, iată-l, micul meu prieten [2] ! Aspettare e non venire !... A Zerbina penserete... Sempre in contrasti*

---

[1] Duhamel du Monceau (1709—1782) — botanist, membru al Academiei de științe, autor a numeroase manuale, printre care și *Meseria cărbunarului* (1760), colaborator al Enciclopediei. A lăsat un număr imens de lucrări din cele mai variate domenii.

[2] Arie din *Insula nebunilor* de Duni.

con te si sta [1]... Îngrămădea și amesteca laolaltă treizeci de opere italiene, franceze, tragice comice, de toate felurile. Cînd cobora pînă în infern, cu o voce de bas-prim, cînd îmi spărgea urechile, țipînd pînă nu mai putea și încercînd să ia un falset ; imita mersul, ținuta, gesturile diferitelor personaje pe care le interpreta ; era rînd pe rînd furios, potolit, trufaș, rînjit. Cînd imita o fată care plîngea, și făcea asta cu toată grația afectată, cînd devenea preot, rege, tiran, amenința, poruncea, se mînia, era sclav, se supunea, se potolea, deznădăjduia, jelea, rîdea ; păstrînd totdeauna tonul, măsura, sensul cuvintelor și caracterul ariei.

Șahiștii își lăsară jocurile și se strînseră în jurul lui ; trecătorii, atrași de zarvă, se îngrămădeau la ferestrele cafenelei. Rîdeau toți, de se cutremurau pereții. El nu-și dădea seama de nimic și cînta mai departe, cuprins de un delir, de un avînt atît de nebunesc, încît mă temeam că n-o să-și mai vină în fire, că ar trebui zvîrlit într-un cupeu și dus de-a dreptul la ospiciu, așa, cîntînd o frîntură din *Lamentațiile* lui Jomelli [2]. Repeta cu precizie, cu un realism și cu o căldură de necrezut cele mai frumoase părți ale fiecărei bucăți : frumosul recitativ obligat[3], în care profetul deplîngea jalea Ierusalimului, îl stropi cu un torent de lacrimi care muie ochii ascultătorilor. Punea în el de toate : delicatețea cîntului, forța expresiei, durerea. Insista mai ales asupra părților în care compozitorul dovedise îndeosebi o mare măiestrie. Iar dacă părăsea partea vocii, o făcea numai ca să redea partea instrumentală, pe care, la rîndul ei, o părăsea pe neașteptate, ca să revină la voce, înlănțuindu-le una de alta în așa fel, încît să păstreze legătura și unitatea întregului ; punînd stăpînire pe sufletele noastre și ținîndu-le în starea cea mai ciudă pe care am simțit-o vreodată. Îi admi-

---

[1] Să aștepți și să nu vină... Te vei gîndi la Zerbina... Ești totdeauna în dezacord cu tine... (ital.) — arie din *La serva padrona* de Pergolese.

[2] Nicola Jomelli (1714—1774) — compozitor din școala napolitană. De cel mai mare succes s-au bucurat operele sale *Armida* (1770), *Demafoonte* (1710) și *Ifigenia în Taurida* (1771) ; a scris și un *Miserere* renumit.

[3] Termen tehnic muzical.

ram felul în care cînta ? Da, fără îndoială. Mă cuprinsese mila ? Da, mă cuprinsese. Dar în simțămintele acestea se amesteca o umbră de ridicol care le denatura.

Sînt sigur că ați fi izbucnit în hohote de rîs văzîndu-l și ascultîndu-l cum imita feluritele instrumente : cu obrajii rotunjiți și umflați și cu un sunet răgușit și mohorît reda cornul și fagotul ; pentru oboi lua un ton răsunător și nazal ; ca să imite instrumentele cu coarde, ale căror sunete căuta să le redea cît mai bine, își repezea glasul cu o iuțeală de necrezut, fluiera ca să imite picola, gîngurea ca să imite flautele, striga, cînta, se zvîrcolea ca un turbat, reprezentînd, el singur, dansatorii, dansatoarele, cîntăreții, cîntărețele, o orchestră întreagă, o întreagă operă, împărțindu-se în douăzeci de roluri diferite, alergînd, oprindu-se ca un apucat, fulgerînd cu privirea și făcînd spume la gură.

Se făcuse o căldură îngrozitoare, și din pricina asta sudoarea care aluneca pe cutele frunții și de-a lungul obrajilor lui Rameau se amesteca în pudra căzută de pe păr, îi șiroia și-i brăzda partea de sus a veșmintelor. Ce nu l-am văzut făcînd ? Plîngea, rîdea, suspina, privea, fie înduioșat, fie liniștit, fie mînios. Era cînd o femeie înnebunită de durere, cînd un nefericit cuprins de-o groaznică deznădejde ; ne înfățișa fie un templu care se înalță, fie păsările care tac în amurg ; fie apele care murmură într-un loc singuratic și răcoros sau se prăvălesc în torente din vîrfurile munților ; era o vijelie, o furtună ; era jalea celor sortiți pieirii, învălmășită cu șuierăturile vîntului, cu bubuitul tunetului. Era noaptea cu beznele ei, sau umbra și tăcerea, fiindcă tăcerea însăși poate fi redată prin sunete. Își pierduse pe de-a-ntregul mințile.

Apoi, zdrobit de oboseală, asemenea unui om care-și revine după un somn adînc sau după o buimăceală îndelungată, rămase nemișcat, încremenit, năuc ; privea în jurul lui ca un om rătăcit, care încearcă să-și dea seama unde se găsește, aștepta să-și recapete puterile și mințile ; își ștergea obrajii în neștire. Asemeni celui care, trezindu-se, ar da cu ochii de mulțimea strînsă în jurul patului său și n-ar mai ține minte de loc, n-ar mai ști ab-

solut nimic din ce a făcut, el strigă îndată : „Ia ascultați, domnilor, ce s-a întîmplat ? De ce rîdeți și vă mirați ? Ce s-a întîmplat ?...“ Apoi adăugă : „Iată ce-ar merita să se cheme muzică și muzician ! Totuși, domnilor, unele arii de Lulli nu trebuiesc disprețuite. Desfid pe oricine să facă mai bine scena din *Ah ! voi aștepta...* fără ca să schimbe cuvintele. Nu trebuiesc disprețuite unele părți din bucățile lui Campra, nici ariile pentru vioară ale unchiului meu, gavotele lui, sau intrările soldaților, ale preoților și ale jertfitorilor. *Făclii palide, noapte mai groaznică decît tenebrele... Zeu al Tartarului, Zeu al uitării* [1]...“ Spunînd acestea își întărea glasul, prelungea sunetele ; vecinii ieșeau la ferestre, iar noi ne vîram degetele în urechi. El adăugă : „Asta fiindcă aici e nevoie de plămîni zdraveni, de o voce puternică, de respirație ; dar mai e puțin pînă la *Adormirea Fecioarei*, *Postul* și *Magii s-au dus*. Habar n-au încă despre ce trebuie pus în muzică, și prin urmare nu știu nici ce i se potrivește muzicianului. Poezia lirică nu s-a născut încă ; dar vor ajunge la ea, tot ascultîndu-l pe Pergolese, pe Sason [2], pe Terradeglias [3], Traetta [4] și pe toți ceilalți ; vor trebui să ajungă la ea, tot citindu-l pe Metastasio [5]“.

EU : Cum adică ? Oare Quinault [6], La Motte [7], Fontenelle n-au înțeles nimic din toate astea ?

EL : Nimic, cînd e vorba de noul stil. În toate poemele lor încîntătoare n-ai să găsești nici măcar șase ver-

---

[1] Arie din *Castor și Polux* de Rameau.

[2] E vorba de Hans Hasse (1699—1783), supranumit de italieni *Il Sassone* (Pietroiul).

[3] Domenico-Michele-Barnaba Terradeglias — renumit compozitor din școala napolitană ; născut la Barcelona (1711), mort la Roma (1751) ; moartea pretimpurie pare că a fost urmarea insuccesului operei sale Sestoris.

[4] Tommaso Traetta (1727—1779) — a compus 46 de opere clt și lucrări de muzică religioasă. În 1774 i-a luat locul lui Galuppi, devenind compozitorul curții Ecaterinei a II-a a Rusiei.

[5] E vorba de poetul italian Pietro-Bonaventura Trapassi, supranumit Metastasio (1698—1782), care a fost și un libretist fecund.

[6] Philippe Quinault (1635—1688) — poet francez, ca și *Fontenelle* și *La Motte* a scris cea mai mare parte a versurilor pentru operele lui Lulli, Campra, Destouches etc.

[7] Houdar La Motte (1678—1731) — poet și fabulist francez.

suri la rînd care să poată fi puse pe muzică. Au fost cugetări ingenioase, madrigaluri uşoare, duioase şi delicate. Dar ca să-ţi dai seama că ele nu fac doi bani pentru arta noastră, cea mai nestăvilită dintre toate artele, mai nestăvilită chiar decît arta lui Demostene, pune să ţi se recite poeziile lor şi vei vedea cît de reci, de neînsufleţite şi de monotone ţi se vor părea. Nu-i nimic în ele care să-i poată sluji drept model cîntului ; mai mult mi-ar place să pun pe muzică maximele lui la Rochefoucauld sau cugetările lui Pascal. Linia care ni se potriveşte trebuie să fie dictată de strigătul animalic al pasiunii ; simţămintele trebuie să se îmbulzească unele în altele ; fraza trebuie să fie scurtă, sensul tăiat, suspendat ; trebuie ca muzicianul să poată dispune de întreg şi de toate părţile lui, să scoată sau să repete un cuvînt, să-i adauge un altul care lipseşte, să-l sucească încoace şi încolo ca pe un polip, fără să-l distrugă ; de-asta poezia lirică franceză e mult mai anevoiasă decît a limbilor care admit inversiunea şi au în ele însele toate aceste posibilităţi... *Sălbaticule, crudule, împlîntă-ţi pumnalul în pieptul meu ; sînt gata să primesc lovitura mortală ; loveşte, îndrăzneşte... Ah ! îmi pierd firea, mor... Un tainic foc mi se aprinde-n simţuri... Iubire crudă, ce-ai cu mine ?... Lasă-mi blînda pace care-mi plăcea atît... Redă-mi judecata...* Pasiunile trebuie să fie puternice ; sensibilitatea muzicianului şi a poetului liric trebuie să fie nemărginită... Aria e aproape întotdeauna peroraţia scenei. Ne trebuiesc exclamări, interjecţii, opriri, întreruperi, afirmări, negaţii ; chemăm, invocăm, strigăm, gemem, plîngem, rîdem din toată inima. N-avem nevoie de glume, de epigrame, de idei ingenioase ; ele n-au nimic a face cu firea simplă, şi să nu credeţi că jocul actorilor de teatru şi declamaţia lor ne pot servi drept modele. De loc ! Pentru noi ar trebui să fie mai energice, mai puţin meşteşugite, mai reale ; vorbirea simplă, felul cum se exprimă în mod obişnuit pasiunea ne sînt cu atît mai necesare, cu cît limba va fi mai monotonă şi mai puţin accentuată ; strigătul animalic sau al omului pasionat le va da acest aer de adevăr.

Pe cînd îmi vorbea astfel, mulţimea care ne înconjurase pînă atunci se retrăsese, fie din pricină că nu înţelegea nimic, fie din pricină că nu dădea atenţie spuselor

lui, fiindcă, în general, copilului, asemeni omului, și omului, asemeni copilului, îi place mai mult să se distreze decît să învețe ceva ; fiecare se așezase la locul lui, iar noi rămăsesem singuri în ungherul nostru. Stînd pe o laviță, cu capul sprijinit de zid, cu brațele atîrnînd în jos, cu ochii pe jumătate închiși, el îmi spuse :

EL : Nu știu ce am ; cînd am venit aici mă simțeam odihnit, bine dispus, și acum iată-mă frînt, dărîmat, ca și cum aș fi mers zece leghe pe jos ; m-a apucat așa, dintr-o dată.

EU : N-ai vrea să bei ceva ?

EL : Cu plăcere. Sînt cam răgușit, nu mai am putere și mă doare puțin pieptul. Așa mă apucă în fiecare zi, din senin, fără să știu de ce.

EU : Ce vrei să bei ?

EL : Mi-e totuna ; nu sînt mofturos ; nevoia m-a învățat să mă deprind cu toate.

Ni se aduce bere și limonadă ; el umple un pahar mare din care bea de două sau de trei ori la rînd ; apoi, ca și cum i-ar fi revenit puterile, tușește tare, se scutură și reîncepe :

EL : Oare după părerea dumitale, mărite filozof, nu e cu totul ciudat că un străin, un italian, un Duni, vine și ne învață să ne punem în valoare muzica și să ne supunem cîntul la toate mișcările, la toate măsurile, la toate intervalele, la toate declamările, fără să stricăm prozodia ? Doar nu era cine știe ce mare lucru s-o facem noi singuri. Oricine a ascultat un pîrlit cerînd de pomană pe drum, un om cuprins de mînie, o femeie geloasă și furioasă, un amant deznădăjduit, un lingușitor îndulcindu-și glasul, tărăgănindu-și cu o voce mieroasă silabele, într-un cuvînt oricine a ascultat glasul unei pasiuni omenești, oricare ar fi ea, dar capabilă prin forță să fie luată drept model de un muzician, ar trebui să observe două lucruri : mai întîi că silabele lungi sau scurte n-au de loc o durată fixă și nici măcar nu există un raport determinat între duratele lor ; că pasiunea dispune aproape cum vrea ea de prozodie ; că ea face intervalele cele mai mari și că acela care strigă în culmea durerii : „Ah ! Cît sînt de nefericit !“ ridică silaba exclamării la tonul cel

mai înalt și mai ascuțit, și le coboară pe celelalte la tonul cel mai grav și mai jos, luînd octava sau chiar un interval mai mare și dînd fiecărui sunet cantitatea care se potrivește întorsăturii melodiei, fără ca să supere urechea, fără ca nici silabele lungi și nici cele scurte să fi păstrat lungimea sau scurtimea vorbirii liniștite. Sînt departe timpurile cînd citam ca pe niște minuni ale declamației muzicale paranteza *Armidei : Învingătorul lui Rénaud (dacă-l poate învinge cineva)* sau *Să ne supunem fără cîrtire* din *Indiile galante*. În clipa de față, minunile astea mă fac să ridic din umeri, cu milă. Nu știu unde va ajunge arta, așa cum a pornit-o. În așteptare, să mai bem o înghițitură...

Bău două-trei înghițituri, fără să știe ce face. S-ar fi înecat, tot așa cum se sfîrșise de oboseală, fără să-și dea seama, dacă nu i-aș fi luat din față sticla pe care o căuta, cu gîndul la cine știe ce. Apoi i-am spus :

EU : Cum se face că, deși ai un simț atît de fin, o sensibilitate atît de mare pentru frumusețile artei muzicale, ești atît de orb față de frumusețile morale și atît de nesimțitor la farmecele virtuții ?

EL : S-ar părea că unii au un simț care mie îmi lipsește, o coardă care nu mi-a fost dată, o coardă moale, pe care, oricît ai ciupi-o, vibrează ; sau poate e de vină faptul că am trăit întotdeauna printre muzicieni buni și oameni răi, de la care m-am ales cu o ureche foarte fină, în timp ce inima mi-a asurzit. Și-apoi mai e și ceva moștenit : sîngele tatei și sîngele unchiului meu e același : sîngele meu e același cu al tatei ; molecula paternă era dură și mărginită, și blestemata asta de moleculă primă și-a asimilat tot restul.

EU : Îți iubești copilul ?

EL : Ce întrebare ! Sălbăticuțul ! Sînt nebun după el.

EU : Și nu cauți, cu toată seriozitatea, să oprești urmările pe care le-ar putea avea asupra lui blestemata de moleculă paternă ?

EL : Cred că m-aș osteni degeaba. Dacă îi e hărăzit să devină om de treabă, osteneala mea nu i-ar dăuna ; dar dacă molecula vrea să facă din el o haimana ca taică-su, osteneala pe care mi-aș da-o ca să-l fac om cumsecade i-ar fi foarte dăunătoare. Dacă educația s-ar pune fără

încetare de-a curmezișul înclinării moleculei, copilul s-ar simți ca tras de două forțe potrivnice și ar merge cu totul pieziș pe drumul vieții, așa cum văd că merg nenumărați alții, la fel de stîngaci și în bine, ca și în rău. Unui asemenea om noi îi dăm cea mai cumplită poreclă din cîte există : spunem că este *un specimen*, porecla asta însemnînd și mediocritate și ultimul hal de dispreț pe care personajul îl merită. O mare secătură e o mare secătură, dar nu e un *specimen*. Va trece timp îndelungat, copilul își va pierde cei mai frumoși ani, pînă să fie stăpînit de molecula paternă și mînat de ea la josnicia deplină în care mă găsesc eu ; deocamdată îl las în pace, îl las să se dezvolte în voie. Îl cercetez : e de pe acum mîncăcios, pișicher, pungaș, leneș, mîncinos ; mă tem că aschia n-o să sară departe de trunchi.

EU : Și-o să-l faci muzician, ca să nu-și piardă nimic din asemănare ?

EL : Muzician ! Muzician ! Mă uit uneori la el, scrîșnesc din dinți și-i spun : dac-ai să înveți măcar o singură notă în viața ta, cred c-am să-ți sucesc gîtul.

EU : Și de ce, mă rog ?

EL : Fiindcă muzica nu te duce la nimic.

EU : Ba dimpotrivă, te duce la toate.

EL : Da, te duce atunci cînd ești desăvîrșit ; dar cine poate fi sigur că fiul lui va fi desăvîrșit ? Eu aș putea pune rămășag, pe zece mii contra unu, că al meu nu va fi decît un nenorocit de lăutar prost, ca mine. Știi oare că mai lesne s-ar putea găsi un copil în stare să conducă un regat, să fie un mare rege decît un mare violonist ?

EU : Mi se pare că talentele plăcute, chiar dacă sînt mediocre, îl duc repede pe om la bogăție, cînd trăiește în mijlocul unui popor lipsit de moravuri, căzut în destrăbălare și în lux.

Eu, unul, am auzit o discuție între un fel de protector și un fel de protejat. Acesta din urmă fusese îndrumat spre protector ca spre un om de bine, care l-ar fi putut ajuta :

— La ce te pricepi, domnule ? îl întrebă protectorul.

— Știu puțină matematică.

— N-ai decît să predai matematicile ; după ce-ai să baţi zece sau doisprezece ani toate noroaiele Parisului, ai să ai un venit de trei-patru sute de livre.

— Am studiat legile şi mă pricep în chestiuni de drept.

— Dacă Puffendorf şi Grotius [1] ar învia, ar crăpa amîndoi de foame, la marginea drumului.

— Cunosc foarte bine istoria şi geografia.

— Dacă ar exista părinţi dornici să dea o creştere aleasă copiilor lor, ai scăpa de griji ; dar asemenea părinţi nu există.

— Sînt muzician destul de bun.

— Eh, de ce n-ai spus aşa de la început ? Şi ca să dovedesc ce-ţi poate aduce talentul ăsta, iată : am o fiică, vino zilnic între orele şapte jumătate seara şi nouă ; ai să-i dai lecţii, iar eu îţi voi plăti douăzeci şi cinci de ludovici pe an ; vei lua, împreună cu noi, şi micul dejun, şi prînzul, şi gustarea, şi cina ; restul zilei va fi al dumitale, şi îl vei folosi după plac.

EL : Şi ce-a devenit omul acela ?

EU : Dacă s-ar fi purtat cum trebuie, pesemne că s-ar fi îmbogăţit ; e singurul lucru care te interesează, nu-i aşa ?

EL : Aur, aur, fără îndoială ; aurul e totul ; iar restul fără aur nu-i nimic. De aceea, în loc să-i îmbuib capul copilului cu maxime înţelepte, pe care va trebui să le uite ca să nu rămînă un biet pîrlit, de cîte ori mi se-ntîmplă să am un ludovic, şi asta nu mi se-ntîmplă prea des, mă aşez în faţa lui, scot ludovicul din buzunar, i-l arăt plin de admiraţie, ridic ochii spre cer, aplec ludovicul spre băiat şi, ca să-l fac să înţeleagă şi mai bine încă importanţa piesei sfinţite, îi îngîn, îi arăt cu degetul toate cîte se pot dobîndi cu bani : o cămăşuţă frumoasă, o scufiţă ca lumea, un biscuit gustos ; apoi îmi pun ludovicul în buzunar, mă plimb mîndru, îmi salt pulpanele vestei, mă bat cu palma peste buzunăraşe ; şi aşa îl fac să priceapă că din ludovicul de acolo se naşte încrederea pe care mi-o vede.

---

[1] Grotius (1583—1645) şi Puffendorf (1632—1694) — vestiţi jurisconsulţi din secolul al XVIII-lea.

EU : Nici că s-ar putea mai bine ; dar dacă se întîmplă ca într-o bună zi, pătruns de valoarea ludoviculuí...

EL : Te înțeleg. Atunci n-o să am încotro, va trebui să închid ochii ; nu există principiu moral care să nu-și aibă neajunsurile lui. La urma urmei, m-aș necăji un sfert de oră, și gata.

EU : Chiar după ce ți-am ascultat părerile atît de curajoase și de înțelepte, rămîn la convingerea că ar trebui să-l faci muzician. Nu cunosc alt mijloc mai rapid de a-i cîștiga pe cei mari, de-a le sluji viciile și de a-ți putea folosi viciile proprii.

EL : E adevărat ; dar mă gîndesc la un succes mai grabnic și mai sigur. Ah ! dacă aș fi avut o fată ! Dar, fiindcă nu faci ce vrei, ești nevoit să primești ce-ți vine și să tragi cît mai multe foloase cu putință ; pentru asta trebuie să nu dai, prostește, unui copil care va trăi la Paris, o educație de lacedemonian, așa cum fac numeroși părinți, care, chiar dacă ar dori să-și nenorocească odraslele, și tot n-ar găsi ceva mai rău. Dacă educația nu-i bună, nu sînt eu de vină, ci moravurile națiunii mele. Răspundă cine poate ; eu vreau ca fiul meu să fie fericit, adică să fie onorat, bogat și puternic, ceea ce e cam același lucru. Cunosc întrucîtva căile cele mai ușoare pentru a merge într-acolo. Și i le voi arăta de timpuriu. Dacă voi, înțelepții, mă veți ține de rău pentru atîta lucru, mulțimea și succesele mă vor spăla de păcate. Copilul va avea aur, ți-o spun eu, și, dacă va avea mult, nu-i va lipsi nimic, nici chiar stima și respectul dumitale.

EU : S-ar putea să te înșeli.

EL : Sau o să se lipsească de ele, ca atîția alții.

Cuvintele lui cuprindeau multe din lucrurile acelea pe care oamenii le gîndesc, după care ei se conduc chiar, dar nu le spun niciodată cu glas tare. Într-adevăr, iată deosebirea cea mai de seamă dintre omul meu și marea parte a semenilor noștri. El își mărturisea viciile proprii, vicii pe care le au și alții, fără a fi de fel ipocrit. Nu era nici mai mult, nici mai puțin mîrșav decît ei, ci doar mai sincer, mai statornic și uneori spunea lucruri mai adînci, în depravarea lui. Mă cutremuram gîndindu-mă la soarta copilului cu un astfel de profesor. Nici vorbă că, fiind

crescut în idei despre lume luate aidoma după moravurile noastre, va trebui să ajungă departe, dacă nu va fi cumva oprit de timpuriu din drum.

EL : Oh ! nu te teme ; lucrul cel mai important și mai greu, în privința căruia un tată trebuie să se străduiască îndeosebi, nu e să-i dea copilului năravuri care-l îmbogățesc, și nici caraghioslîcuri prețuite de cei mari ; asta o face toată lumea, dacă nu ca mine, din sistem, cel puțin prin pildă și lecție. Lucrul cel mai important este să-l deprinzi cu măsura justă, să-l înveți arta de a se feri de ruină, de dezordine și de legi. Armonia socială are unele disonanțe pe care trebuie să știi cum să le mînui, unde să le așezi, ca să iasă bine. Nu există nimic mai plictisitor decît o suită de acorduri perfecte ; e nevoie de ceva care să atîțe, să desfacă mănunchiul și să împrăștie razele.

EU : Foarte bine ; prin comparația asta, m-ai readus de la moravuri la muzica de care mă depărtasem fără să vreau ; îți mulțumesc, fiindcă, la drept vorbind, îmi placi mai mult ca muzician decît ca moralist.

EL : Totuși, sînt mult inferior în muzică, și mult superior în morală.

EU : Mă îndoiesc ; dar chiar dacă ar fi așa, ține seama că eu sînt un om corect și că nu-ți împărtășesc principiile.

EL : Nu te fericesc de loc. Ah ! dacă aș fi avut eu talentele dumitale !

EU : Să lăsăm în pace talentele mele și să ne întoarcem la ale dumitale.

EL : Dacă aș fi știut să mă exprim ca dumneata ! Dar eu abia dacă am un biet ciripit caraghios, pe jumătate de om bine crescut și de literart, pe jumătate de tejghetar.

EU : Eu nu vorbesc frumos ; nu mă pricep decît să spun adevărul, și asta, după cum știi, nu merge întotdeauna.

EL : Dar nu pentru a spune adevărul, ci dimpotrivă, pentru a minți cum trebuie îți rîvnesc talentul. Ah ! de-aș ști să scriu, să cîrpăcesc o carte, să torn o epistolă cu dedicație, să ametesc vreun neghiob lăudîndu-i meritele, să mă vîr pe sub pielea femeilor !

EU : Toate astea le știi de o mie de ori mai bine decît mine ; n-aș fi demn nici măcar să-ți fiu învățăcel.

EL : Cîte mari însușiri pierdute, cîte însușiri de-al căror preț habar n-ai !

EU : Culeg tot ce semăn.

EL : Dacă ar fi așa, n-ai purta o haină atît de grosolană, n-ai purta o vestă de etamină, și nici ciorapi de lînă, n-ai purta pantofi atît de greoi, și nici peruca asta antică.

EU : Sînt de aceeași părere cu dumneata ; trebuie să fii tare nepriceput cînd nu ești bogat, deși ai făcut orice ca să te îmbogățești ; există însă oameni de felul meu, care nu privesc bogăția ca pe lucrul cel mai prețios din lume ; oameni ciudați.

EL : Chiar foarte ciudați ; cu o asemenea fire nu te poți naște ; ea se capătă, fiindcă nu există în natură.

EU : În natura omului ?

EL : În a omului ; tot ce trăiește, și omul însuși, caută să trăiască bine pe socoteala cui va aparține ; sînt sigur că dacă l-aș lăsa în pace pe sălbăticuțul meu, fără să-i spun nimic, ar dori să aibă veșminte bogate, să fie hrănit cum nu se poate mai bine, să fie drag bărbaților și iubit de femei și să-i adune toate bucuriile vieții.

EU : Dacă micul sălbatic ar fi lăsat de capul lui, dacă și-ar păstra toată tîmpenia și dacă ar adăuga la puțina lui minte de prunc violența pasiunilor unui om de treizeci de ani, atunci fii sigur că i-ar suci gîtul lui taică-său și s-ar culca cu maică-sa.

EL : Spusele dumitale dovedesc necesitatea unei educații bune ; dar cine a contestat-o oare ? Și ce înseamnă o educație bună, dacă nu aceea care duce la tot felul de plăceri neprimejdioase și fără neajunsuri ?

EU : Sîntem aproape de aceeași părere ; dar e mai bine să nu ne explicăm.

EL : De ce ?

EU : Mă tem că nu sîntem de acord decît în aparență și că, odată intrați în discuția despre primejdiile și neajunsurile care trebuiesc ocolite, n-o să ne mai înțelegem de loc.

EL : Și ce-i dacă o să fie așa ?

EU : Îți spun că e mai bine să vorbim despre altceva ; ce știu eu despre toate astea știi și dumneata, la fel de bine ; mai lesne poți să-mi arăți din muzică ce nu cunosc eu și știi dumneata. Dragă Rameau, hai să vorbim despre muzică, și să-mi spui cum se face că, deși ai atîta ușurință de a simți, de a reține și de a reda cele mai frumoase bucăți ale marilor maeștri, cu tot avîntul pe care ele ți le insuflă, și reușești să-l transmiți și altora, n-ai compus încă nimic de preț...

În loc să-mi răspundă, el începu să-și clatine capul și, ridicînd un deget spre cer, strigă : „Și steaua ! Steaua ! Cînd natura i-a zămislit pe Leo [1], Vinci, Pergolese, Duni, ea a surîs. Și-a luat un aer falnic și grav alcătuindu-l pe scumpul unchi Rameau, care încă vreo zece ani va mai fi numit marele Rameau și apoi va fi uitat cu totul. Iar cînd l-a cîrpăcit pe nepotul său, ea s-a strîmbat, și s-a mai strîmbat o dată, și încă o dată". Și, spunînd acestea, își schimonosea obrazul în toate felurile : arăta cînd silă, cînd dispreț, cînd batjocură, părea că frămîntă între degete o pastă și că surîde formelor ridicule pe care i le dădea ; după ce făcu asta, aruncă departe de el ciudata figurină, și spuse : „Așa m-a făcut și m-a azvîrlit lîngă alte figurine, unele cu pîntece mari și zbîrcite, cu gîturi scurte, cu ochi holbați, damblagii, altele cu gîturi strîmbe ; printre ele erau unele uscate, cu ochiul pătrunzător, cu nasul cîrligat ; toate au început să plesnească de rîs văzîndu-mă, iar eu mi-am pus mîinile în șolduri și am început să crăp de rîs privindu-le, fiindcă neghiobii și nebunii își rid unii de alții, se caută și se atrag. Dacă atunci cînd am ajuns acolo n-am găsit gata făcut proverbul care spune că *banii proștilor sînt bogăția deșteptilor*, în orice caz trebuia făcut pentru mine. Am simțit că natura pusese bunul meu în pungile figurinelor și am născocit mii de mijloace ca să-l recapăt".

EU : Cunosc mijloacele astea ; mi-ai vorbit despre ele, și le-am admirat foarte mult ; dar printre atîtea posibilități cum de nu te-a atras să faci și ceva frumos ?

[1] Leo (1694—1715) — compozitor italian din școala napolitană.

EL : Cam același lucru l-a întrebat un nobil pe abatele Le Blanc. Abatele spunea : „Marchiza de Pompadour mă ia de mînă, mă duce în pragul Academiei și acolo își retrage mîna, iar eu cad și-mi frîng amîndouă picioarele". Nobilul zice : „Zău, abate, trebuia să te ridici și să spargi ușa cu capul". La care abatele îi răspunse : „Chiar asta am și încercat ; și știi cu ce m-am ales ? Cu un cucui în frunte..."

După ce isprăvi povestioara, omul meu începu să se plimbe cu capul plecat, cu un aer gînditor și abătut ; suspina, plîngea, se căina, își înălța brațele și ochii, își trăgea pumni în cap cu atîta putere, încît mă temeam să nu-și spargă fruntea, și adăuga : „Cu toate astea, mi se pare că e ceva, aici, înăuntru ; dar bat degeaba, zgîlții degeaba, nu iese nimic..." ; și iar începea să-și clatine capul, să-și lovească fruntea cît putea de tare și să spună : „Sau nu e nimeni înăuntru, sau nu vrea să-mi răspundă..."

Peste o clipă, își lua un aer falnic, își ridica fruntea, își punea mîna dreaptă pe inimă, umbla de colo-colo și spunea : „Simt, da, simt..."

Imita un om furios, indignat, înduioșat, poruncitor, rugător, și rostea pe neașteptate vorbele de mînie, de ură, de dragoste ; schița pasiunile cu o finețe și cu un realism uimitor ; apoi adăuga : „Asta așa e, nu ? Acum să ți-o arăt pe cealaltă ; iată ce înseamnă să nimerești un mamoș care știe să pricinuiască, să grăbească durerile și să scoată pruncul. Singur, îmi iau pana, vreau să scriu ; îmi rod unghiile, îmi tocesc fruntea ; bună seara, slugă, zeul e absent ; îmi băgasem în cap că am geniu ; iar după ce scriu un rînd văd în el că sînt un neghiob, un neghiob, un neghiob. Dar cum ai putea să simți, să te înalți, să gîndești, să zugrăvești cu vînă, atunci cînd ai a face cu oameni cărora trebuie să le calci pragul ca să poți mînca ? Cum ai putea, printre cuvintele pe care le spui, pe care le auzi, în mijlocul atîtor trăncăneli : „Astăzi bulevardul era fermecător. Ați auzit-o pe țărăncuța aia din Savoia ? Joacă minunat. Domnul cutare avea cei mai frumoși cai vineți-rotați care se pot imagina. Frumoasa doamnă cutare a început să se ofilească ; oare la

patruzeci și cinci de ani se mai poate purta o asemenea coafură ? Tînăra cutare e plină de diamante care n-o costă nimic...

— Vrei să spui : care o costă... scump ?

— Ba de loc.

— Unde-ai văzut-o ?

— La *Copilul Arlechinului pierdut și regăsit* [1].

— Scena desperării a fost jucată ca niciodată. Paiața din bîlci o fi avînd ea voce, nu zic, dar n-are pic de finețe, nu pune pic de suflet. Doamna cutare a născut doi copii odată ; fiecare tată își avea copilul lui..." Și crezi că vorbele astea, spuse, repetate și auzite întruna, înflăcărează și duc la lucruri mari ?

EU : Nu ; e mai bine să te închizi în podul dumitale, să bei apă, să mănînci pîine uscată și să te cauți pe tine însuți.

EL : Se prea poate ; numai că n-am curaj. Și, la urma urmei, de ce să-mi jertfesc fericirea pentru un succes îndoielnic ? Și numele pe care îl port ? Rameau !... e supărător să te cheme Rameau. Cu talentul e altfel decît cu noblețea, care se moștenește și a cărei glorie crește trecînd de la bunic la tată, de la tată la fiu, și de la fiu la nepot, fără ca strămoșul să-i ceară urmașului său vreun merit ; buturuga bătrînă dă lăstari noi, un șir nesfîrșit de proști, dar ce-are a face ? Cu talentul, însă, nu e același lucru. Numai ca să ajungi la faima tatălui, ești nevoit să fii mai priceput decît el ; trebuie să fi moștenit din plămada lui... Eu n-am avut parte de ea, dar încheietura mîinii mi s-a dezmorțit, arcușul merge, și-mi scot mîncarea : dacă n-am parte de glorie, măcar îmi scot o bucată de pîine.

EU : În locul dumitale, nu m-aș mulțumi numai s-o spun, aș pune-o la încercare.

EL : Și crezi că n-am încercat ? N-aveam nici cincisprezece ani, cînd mi-am spus pentru prima oară : Ce-i cu tine, Rameau ? visezi ; și la ce visezi ? Ce mult ai vrea să faci ceva care să stîrnească admirația întregii

[1] Piesă de Goldoni, jucată mai întîi în Italia și apoi, în 1761, în Franța.

lumi... Ei bine, n-ai decît să fluieri și să-ți miști degetele, n-ai decît să-ți tai o crenguță și gata flautul ! Mai tîrziu am repetat cuvintele spuse în copilărie, astăzi le mai repet o dată, și rămîn în preajma statuii lui Memnon [1].

EU : Ce vrei să spui cu statuia lui Memnon ?

EL : Mi se pare că nu-i greu de înțeles. În jurul statuii lui Memnon se mai găseau nenumărate alte statui, și soarele bătea în toate ; dar statuia lui Memnon era singura care răsuna la atingerea razelor lui. Voltaire e un poet ; și al doilea ? Voltaire ; și al treilea ? Voltaire ; și al patrulea ? Voltaire. Un muzician e Rinaldo de Capua ; și mai e Hasse, și mai e Pergolese, și Alberti, și Tartini, și Locatelli, și Terradeglias, și unchiul-meu, și micuțul Duni, pe care nu dai două parale cînd îl vezi, dar a cărui muzică, pe legea mea, e plină de sentiment, de armonie și de expresie. Ceilalți, pe lîngă puținii Memnoni pe care ți i-am numit, nu sînt decît niște perechi de urechi înfipte la capătul unui ciomag ; și sîntem atît de prăpădiți, atît de prăpădiți, încît lucrul ăsta e o adevărată binecuvîntare. Ah, domnule filozof, mizeria e ceva groaznic. O văd ghemuită pe vine, cu gura larg căscată, ca să prindă cîteva picături din apa înghețată care scapă din butoiul Danaidelor [2]. Habar n-am dacă ea ascute mintea filozofului, dar știu că răcește al naibii capul poetului ; sub un asemenea butoi nu se poate cînta bine. Dar e prea fericit cel care poate măcar să stea acolo. Am stat și eu, dar n-am putut rezista. Mai făcusem o dată

---

[1] După mitologia greacă, Memnon era regele etiopienilor și a fost ucis de Ahile. În Egipt erau numite *Coloșii lui Memnon* două statui ale regelui Amenhotep al III-lea. Una dintre aceste statui, pe jumătate dărîmată, avea însușirea ca, la răsăritul soarelui, să emită un sunet tremurător, datorită trecerii aerului prin crăpăturile construcției. De aici mitul după care Memnon, al cărui suflet ar trăi în piatră, își salută mama, pe Eos (zorile).

[2] În mitologia greacă, Danaidele au fost cele cincizeci de fiice ale lui Danaus, fiul regelui egiptean Bela. Tatăl lor, fiind persecutat de fratele său, Egipt, a fugit la Argos, împreună cu fiicele sale. Acolo e ajuns de fiii lui Egipt, care îl silesc să le dea fetele în căsătorie. Danaus, împins de frică, acceptă, dar le cere fiicelor să-și ucidă soții, ceea ce ele și fac, cu excepția uneia singure. Pentru crima lor, zeii le-au pedepsit să umple veșnic cu apă un butoi fără fund. Butoiul Danaidelor simbolizează munca zadarnică și fără sfîrșit.

prostia asta. Am călătorit în Boemia, în Germania, Elveția, Olanda, Flandra, la mama dracului.

EU : Sub butoiul ciuruit ?

EL : Da, sub butoiul ciuruit. Unui evreu bogat și risipitor îi plăcea muzica și nebuniile mele. Cîntam cum dădea Dumnezeu, făceam pe nebunul și aveam de toate. Evreul despre care îți vorbesc cunoștea opreliștile religiei lui și le păzea cu sfințenie, uneori chiar față de prieteni și totdeauna față de străini. Odată a avut o pățanie pe care trebuie să ți-o povestesc, fiindcă e hazlie.

La Utrecht, trăia o curtezană încîntătoare. Omul nostru se simți ademenit de farmecele creștinei și trimise un mijlocitor cu o poliță destul de ispititoare. Dar ființa aceea neobișnuită îi respinse oferta. Evreul se simți deznădăjduit. Mijlocitorul îi spuse : „De ce te mîhnești atîta ? Vrei să te culci cu o femeie frumoasă ? Nimic mai lesne ; poți să te culci chiar cu una și mai frumoasă decît aceea după care te ții ; ți-o cedez, la același preț, pe nevastă-mea". Zis și făcut. Mijlocitorul păstră polița, iar evreul meu se culcă cu nevasta acestuia. Sosi apoi ziua de scadență ; evreul lăsă polița să fie protestată și o declară falsă. Proces. Evreul își zicea : „Omul n-o să îndrăznească niciodată să spună cu ce preț a căpătat polița, și în felul ăsta eu nu voi plăti". La interogatoriu, îl întrebă pe soț :

— De la cine ai polița ?

— De la dumneata.

— Ți-am dat-o cumva pentru mărfuri trimise ?

— Nu.

— Atunci poate că ți-am dat-o pentru unele servicii pe care mi le-ai adus ?

— Nu ; dar nici nu-i vorba despre asta ; polița e a mea, ai semnat-o și o vei plăti.

— N-am semnat-o eu.

— Cu alte cuvinte, sînt un falsificator ?

— Nu știu, dumneata, ori altul, al cărui agent ești.

— Eu sînt laș, dar dumneata ești o secătură ; crede-mă, nu mă scoate din sărite, că spun tot ; am să mă fac de rîs, dar te voi distruge...

Evreul nu luă în seamă amenințarea, iar mijlocitorul dădu pe față, în ședința următoare, întreaga afacere. A-

mîndoi au fost aspru dojeniți ; evreul fu condamnat să plătească polița, iar suma obținută fu destinată ajutorării săracilor. Atunci m-am despărțit de el și m-am întors aici.

Ce era de făcut ? Fiindcă mă vedeam silit ori să pier din pricina mizeriei, ori să fac ceva. Mi-au trecut prin minte tot felul de planuri. Uneori mă gîndeam să pornesc razna chiar de-a doua zi cu vreo trupă din provincie, la fel de bună sau de proastă, și-n privința teatrului, și-n privința orchestrei. A doua zi, însă, îmi trăsnea prin cap să pictez vreun tablou din cele ce se agață pe prăjini la răspîntii, să mă așez sub el și să strig cît m-o ține gura : „Priviți, aici e pictat orașul în care s-a născut ; priviți-l dincolo, luîndu-și rămas bun de la taicăsău, spițerul ; iată-l sosind în capitală, căutînd locuința unchiului său... Scena de aici ni-l arată îngenuncheat dinaintea unchiului care îl alungă... Iată-l cu un evreu... etc." După o zi, mă trezeam pe deplin hotărît să mă întovărășesc cu cîntăreții ambulanți. Mi-ar fi plăcut : am fi mers împreună să concertăm sub ferestrele scumpului unchi, care ar fi plesnit de furie. Dar mi-am ales altă cale...

Aici se opri, și trecu, pe rînd, de la poziția unuia care ține o vioară, strîngîndu-i coardele cu putere, la poziția unui biet om zdrobit de oboseală, lipsit de puteri, abia ținîndu-se pe picioare, gata să-și dea sufletul, dacă nu i se azvîrle o bucată de pîine ; arătă cît de îngrozitor îi era foame, îndreptîndu-și un deget spre gura întredeschisă ; apoi adăugă :

„Gestul se înțelege ușor. Ni se arunca bucata și ne băteam pentru ea trei sau patru flămînzi, care ne găseam laolaltă... Și mai gîndește-te, dacă poți, la lucruri măreț, mai fă lucruri frumoase cînd treci prin asemenea chin."

EU : E greu.

EL : Din treaptă în treaptă, ajunsesem aici. Mă simțeam ca în vată. M-au dat afară. De-acum înainte va trebui să scîrțîi din nou la vioară și să fac din nou gestul cu degetul îndreptat spre gura căscată. În lumea asta nimic nu-i statornic : astăzi ești pe culme, mîine în no-

:oi. Ne mînă împrejurări blestemate, şi ne mînă al dra-cului de prost.

Apoi, dînd pe gît înghiţitura care mai rămăsese în fundul sticlei, se adresă vecinului său :

„Domnule, fie-vă milă şi daţi-mi puţin tabac. Văd că aveţi o cutie frumoasă. Sînteţi cumva muzician ?"

„Nu."

„Cu atît mai bine, fiindcă muzicienii sînt nişte bieţi pîrliţi, să le plîngi de milă, nu alta. Soarta a vrut ca şi eu să fiu muzician, pe cînd la Montmartre poate, într-o moară, există un morar, sau o slugă de morar, care nu va auzi niciodată altceva decît zgomotul aripilor morii şi va găsi în ele cele mai frumoase melodii. Rameau ! La moară, la moară, acolo ţi-e locul."

EU : Cu orice s-ar îndeletnici omul, tot de natură e menit.

EL : Natura face nişte boroboaţe destul de ciudate. Eu, unul, nu privesc de la înălţimea de unde pare că totul se scufundă : şi omul care curăţă cu foarfecele un pom, şi omida care roade frunzele ; nu privesc de la înălţimea de unde nu se văd decît două gîngănii diferite, fiecare cu munca ei. Cocoaţă-te dumneata pe epiciclul lui Mercur [1] şi de-acolo, dacă îţi convine, imită-l pe Réaumur [2], pe el, şi împarte clasa muştelor în muşte cusătorese, muşte hotarnice şi muşte secerătoare ; împărţiţi-vă pe voi, specia omenească, în oameni tîmplari, dulgheri, trepăduşi, dansatori sau cîntăreţi, treaba voastră ; eu nu mă amestec. Sînt în lumea asta, şi aici rămîn. Dar dacă e în firea lucrurilor să ţi se facă foame, fiindcă la foame revin mereu, la senzaţia asta pe care o simt totdeauna, găsesc că nu e firesc să n-ai totdeauna ce mînca. A naibii

---

[1] Referire la un pasaj din *Eseurile lui Montaigne* (II, 17). În vechea astronomie, prin epiciclu se înţelegea cercul pe care se presupunea că-l descrie un astru, pe cînd centrul acestui cerc descria el însuşi un alt cerc în jurul pămîntului. În pasajul amintit, Montaigne îşi arată disprețul faţă de oamenii „cocoţaţi pe epiciclul lui Mercur" şi care văd atît de departe, în cer.

[2] René-Antoine Ferchault de Réaumur (1683—1757) — naturalist, matematician şi fizician francez, remarcabil experimentator şi observator al fenomenelor, a adunat un număr important de date ştiinţifice, fără a ajunge însă la teoretizarea lor.

economie ! Unii sătui pînă în gît de toate bunătăţile, pe cînd alţii, cu un stomac sicîitor ca şi ei, cu o foame nestinsă şi mereu vie ca şi ei, n-au nici ce să pună în gură. Şi cel mai afurisit lucru e ţinuta pe care nevoia ne sileşte s-o avem. Omul nevoiaş nu merge ca oricare altul, ci sare, se caţără, se încolăceşte, se tîrăşte, îşi duce viaţa luînd şi executînd poziţii.

EU : Ce înţelegi prin poziţii ?

EL : Du-te şi-l întreabă pe Noverre [1]. Lumea arată mult mai multe decît poate să imite arta lui.

EU : Aşadar, iată-te *cocoţat pe epiciclul lui Mercur*, ca să folosesc expresia dumitale sau a lui Montaigne, iată-te privind diferitele pantomime ale speciei umane.

EL : Nu, îţi spun că nu, sînt prea greoi ca să mă pot ridica atît de sus. Mai bine las pentru cocori sălaşul ceţurilor ; eu calc cu picioarele pe pămînt. Mă uit în jurul meu, îmi iau poziţiile mele sau mă distrez privind poziţiile pe care le iau alţii ; după cîte ţi-ai putut da seama, sînt un pantomim cum nu se poate mai bun.

Spunînd acestea, începe să zîmbească, să imite, rînd pe rînd, un om care admiră, unul care se roagă, unul binevoitor ; îşi întinde înainte piciorul drept, şi-l trage înapoi pe cel stîng ; îşi încovoaie spinarea, ridică fruntea, priveşte ca şi cum s-ar uita ţintă în ochii cuiva ; cască gura şi întinde braţul spre ceva, ascultă o poruncă ; o primeşte, porneşte ca o săgeată, se întoarce, a îndeplinit porunca, dă socoteală ; e atent la toate ; adună ce pică ; pune o pernă sau un taburet sub picioare ; ţine o farfurioară ; aduce un scaun ; deschide o uşă ; închide o fereastră, trage perdelele ; se uită la stăpîn şi stăpînă ; stă nemişcat, cu braţele atîrnîndu-i, cu picioarele ţepene ; ascultă, caută să citească pe feţe şi adaugă : „Iată pantomima mea, nu se deosebeşte aproape de loc de pantomima linguşitorilor, a curtezanilor, a slugilor şi a puşlamalelor."

---

[1] Jean-George Noverre (1727—1810) — faimos coregraf, reformator al dansului, autor al *Scrisorilor despre dans şi balet*, apărute la Lyon în 1760.

Nebuniile omului ăstuia, povestirile abatelui Galiani [1] și ciudățeniile lui Rabelais mi-au dat uneori adînc de gîndit. Îi asemăn cu trei prăvălii de la care mi-am făcut rost de măști ridicole ; iar măștile le pun peste fețele personajelor celor mai grave ; cu ajutorul lor îl văd pe Pantalone [2] într-un preot, văd un satir într-un președinte, văd un purcel într-un chinovit, un struț într-un ministru și o gîscă în primul său funcționar.

EU : După socoteala pe care o faci, îi spusei lui Rameau, sînt nenumărate pușlamalele în lumea asta ; nu cunosc nici un om care să nu știe cîțiva pași din dansul dumitale.

EL : Ai dreptate. În tot regatul nu umblă decît un singur om : suveranul ; toți ceilalți iau poziții.

EU : Suveranul ? Și despre el ar fi cîte ceva de spus : Oare crezi că regele nu găsește, din cînd în cînd, prin preajmă, cîte un picioruș, cîte un coculeț sau cîte un năsuc care să-l pună să facă puțină pantomimă ? Oricine, cînd are nevoie de altul, se află la strîmtoare și ia o poziție. Regele ia poziție în fața amantei sale și în fața lui Dumnezeu ; își joacă și el pantomima lui. Ministrul face pasul curtezanului, al lingușitorului, al slugii sau al pușlamalei, în fața regelui. Ceata ambițioșilor dansează pantomima într-o sută de feluri, care de care mai josnice, în fața ministrului. Preotul cel elegant joacă cel puțin o dată pe săptămînă, îmbrăcat în patrafir și în sutană lungă, în fața păstrătorului catastifului cu parohii vacante. Pe legea mea, ceea ce dumneata numești pantomima pușlamalelor este marele dans al pămîntului ; fiecare își are micuța lui Hus sau Bertinul său, în fața căruia joacă.

EL : Asta mă consolează.

Și, în timp ce-i vorbeam, el începu să imite atît de bine pozițiile persoanelor pe care le pomeneam, încît îmi venea să mor de rîs. De pildă, ca să înfățișeze un preoțel, își ținea pălăria sub braț și ceaslovul în mîna

---

[1] Abatele Ferdinand Galiani (1728—1787) — scriitor și economist italian, prieten cu Diderot.

[2] Personaj comic din vechile comedii italiene.

stîngă ; cu dreapta își sălta coada sutanei ; înainta cu capul puțin plecat spre umăr, cu ochii în jos, imitîndu-l atît de bine pe ipocrit, încît mi se părea că-l văd cu ochii mei pe autorul *Combaterilor* [1] în fața episcopului de Orléans. Cînd îi imita pe lingușitori și pe ambițioși, se culca în țărînă și-ai fi putut jura că e Bouret, în fața vistiernicului Franței.

EU : I-ai imitat cum nu se poate mai bine, îi spusei eu ; dar să știi că tot există un om scutit de pantomimă. E filozoful care nu are și nu cere nimic.

EL : Și unde trăiește o asemenea creatură ? Dacă n-are nimic, suferă ; dacă nu cere nimic, n-o să capete nimic... și va suferi mereu.

EU : Nu ; Diogene își bătea joc de nevoi.

EL : Bine, bine, dar de îmbrăcat trebuia să se îmbrace.

EU : Nu, el umbla în pielea goală.

EL : Cîteodată era frig la Atena.

EU : Mai puțin frig decît aici.

EL : De mîncat, trebuia să mănînce.

EU : Fără îndoială.

EL : Pe cheltuiala cui ?

EU : Pe cheltuiala naturii. Sălbaticul cui îi cere ? Pămîntului, animalelor, peștilor, arborilor, ierburilor, rădăcinilor, prăiaielor.

EL : Proastă masă.

EU : În schimb e mare.

EL : Dar prost servită.

EU : Cu toate astea, e golită ca să le umple pe-ale noastre.

EL : Dar trebuie să recunoști că dibăcia bucătarilor, a plăcintarilor, a cîrnățarilor, a birtașilor, a cofetarilor mai adaugă și ea ceva. Diogene al dumitale se mulțumea cu puțin.

EU : Te înșeli ; pe vremuri veșmîntul cinicului avea aceleași virtuți pe care le are astăzi veșmîntul nostru călugăresc. Cinicii erau carmeliții și cordelierii [1] Atenei.

---

[1] E vorba despre abatele Gabriel Gauchat, autor al *Analizei și combaterii diferitelor scrieri moderne împotriva religiei*, lucrare în 19 volume, apărută între anii 1753—1763.

[2] Ordine călugărești catolice.

EL : Te-ai dat de gol. Va să zică, și Diogene a dansat pantomima, dacă nu în fața lui Pericle, măcar în fața Laisei sau a Frineii.

EU : Iar te înșeli ; ceilalți plăteau scump curtezana care cinicului i se dădea din plăcere.

EL : Dar dacă, cine știe cum, curtezana era ocupată, iar cinicul grăbit...

EU : Reintra în butoiul lui și se lipsea de ea.

EL : Și mă sfătuiești să-l imit ?

EU : Să mor dacă n-ar fi de o mie de ori mai bine decît să te tîrăști, să te înjosești și să te prostituezi.

EL : Dar tot așa avea nevoie de-un pat ca lumea, de-o masă bună, de-o haină călduroasă iarna, de-un costum răcoros vara, de odihnă, de bani și de multe alte lucruri pe care îmi place mai mult să le datorez bunăvoinței altora decît să le cîștig prin muncă.

EU : Asta fiindcă ești un trîntor, un mîncău, un mișel, o inimă de cîrpă.

EL : Mi se pare că ți-am mai spus-o și eu.

EU : Fără îndoială că plăcerile vieții trebuiesc prețuite, dar nu-ți dai de loc seama cu ce sacrificiu le obții. Ai jucat, joci și vei mai juca încă josnica pantomimă.

EL : E adevărat, însă nici nu m-a costat, și nici n-o să mă coste cine știe cît ; de asta aș face rău dacă mi-aș lua cine știe ce altă înfățișare, care nu numai că m-ar necăji, dar mi-ar fi cu neputință s-o păstrez : după cîte-mi spui, văd că biata mea nevestică era și ea un fel de filozof ; avea un curaj de leoaică : cîteodată rămîneam fără o para și fără nici o bucățică de pîine ; ne vînduserăm aproape toate zdrențele. Eu mă trînteam pe pat, bătîndu-mi capul să găsesc vreun om care să-mi împrumute ceva gologani fără să-i mai dau înapoi. Ea, veselă ca un cintezoi, se așeza la clavecin, cînta și se acompania ; avea un glas de privighetoare ; îmi pare rău că nu l-ai auzit. Cînd aveam vreun concert, o luam cu mine ; pe drum îi spuneam : „Hai, doamnă, fă-te admirată, desfășoară-ți talentul și farmecele, înflăcărează, scoate din minți...“ Ajungeam ; și ea cînta, înflăcărată, scotea din minți. Vai, mititica, am pierdut-o ! Și, în afară de talent, avea o guriță că de-abia îmi intra degetul cel mic în ea ; dinții — un șirag de perle ; și niște ochi, și

niște picioare, și o piele, și niște obraji, și niște sîni ! Avea gambe de căprioară, iar coapsele și fesele îi erau ca de statuie. Mai curînd sau mai tîrziu l-ar fi dat gata cel puțin pe ministrul de finanțe. Avea un mers, și niște șolduri, ah ! Doamne, ce mai șolduri !"

Și iată-l începînd să imite mersul nevestei sale. Mergea cu pași mărunți, cu capul ridicat, își flutura evantaiul, se căznea să meargă legănîndu-și șoldurile ! Făcea treaba cea mai hazlie și mai ridicolă a mondenelor noastre.

Apoi, reluîndu-și cuvîntarea, adăugă :

„O plimbam pretutindeni, la Tuileries, la Palais-Royal, pe bulevarde. Era cu neputință s-o păstrez. Cînd trecea strada, fără pălărie și îmbrăcată într-o hăinuță scurtă, de casă, te-ai fi oprit s-o privești și-ai fi avut chef s-o ciupești ușurel, fără să strîngi degetele. Cei ce se luau după ea o priveau cum tropăie din piciorușe, îi măsurau din ochi șoldurile pline, cărora fustele subțiri le desenau formele, și grăbeau pașii ; ea îi lăsa s-o ajungă din urmă, apoi întorcea repede spre ei doi ochi mari, negri și strălucitori, care îi țintuiau ; fiindcă fața medaliei nu era cu nimic mai prejos decît dosul. Dar, vai ! Am pierdut-o, și nădejdile mele de bogăție s-au spulberat o dată cu pierderea ei. Nu o luasem decît pentru asta, îi împărtășisem planurile mele, și ea era prea ageră la minte ca să nu priceapă că sînt sigure, și avea prea multă judecată ca să nu le aprobe."

Și iată-l suspinînd, plîngînd și spunîndu-mi :

„Nu, nu, voi rămîne în veci nemîngîiat. De atunci mi-am pus, ca popii, gulerașul și tichia."

EU : De durere ?

EL : Dacă vrei... De fapt, ca să-mi am blidul pe cap. Dar ia vezi cît e ceasul, fiindcă trebuie să mă duc la Operă.

EU : Ce se joacă ?

EL : Ceva de Dauvergne[1]. Are destule lucruri fru-

[1] Antoine Dauvergne (1713—1797) — de patru ori director al Operei din Paris, avea în reprezentație pe atunci *Hercule nurind* (1761) sau *Polixenia* (1763).

moase în muzică, păcat numai că le-au mai spus și alții înaintea lui. Printre morții ăștia sînt totdeauna vreo cîțiva care îi mîhnesc pe cei vii. Ce vrei ? *Quisque suos (non) patimur manee* [1]. Ei, dar s-a făcut ora cinci și jumătate ; aud clopotul sunînd vecerniile abatelui de Canaye [2] și ale mele. Adio, domnule filozof. Așa-i că sînt mereu același ?

EU : Vai, din nenorocire, da.

EL : Să mă țină nenorocirea asta numai vreo patruzeci de ani ; și-o să rîdă mai bine cine-o să rîdă la urmă.

---

[1] Pătimim cu toții de pe urma morților noștri (Vergiliu, Eneida, cartea a IV-a, v. 743).

[2] Abatele de Canaye — academician, prieten cu D'Alembert și mare amator de teatru. A murit în 1782, în vîrstă de optzeci și opt de ani. La pasiunea lui pentru teatru se referă Rameau cînd vorbește de „vecerniile abatelui de Canaye", adică reprezentațiile teatrale.

JACQUES FATALISTUL
ŞI
STĂPÎNUL SĂU

(scrisă în 1773 ? — publicată în 1796)

Cum se întîlniseră ? Din întîmplare, ca toată lumea. Cum se numeau ? Ce-ți pasă ? De unde veneau ? De undeva, de-aproape. Unde se duceau ? Parcă poți să știi încotro te duci ? Ce spuneau ? Stăpînul nu spunea nimic ; iar Jacques spunea că-i spusese căpitanul său că tot ce ni se întîmplă, fie bine, fie rău, stă scris în ceruri.

STĂPÎNUL : Asta-i o vorbă mare.

JACQUES : Ba căpitanul meu mai și adăuga că fiecare glonte pornit dintr-o pușcă își are destinația lui.

STĂPÎNUL: Și avea dreptate...

După o clipă de răgaz, Jacques exclamă : „Să-l ia naiba de crîșmar, cu crîșma lui cu tot".

STĂPÎNUL : De ce să-ți trimiți aproapele la naiba ? Nu-i creștinește.

JACQUES : Păi fiindcă în timp ce mă îmbătam cu vinul lui păcătos am uitat să duc caii la adăpat. Tata vede și se face foc. Eu dau din cap, nemulțumit ; el ia un ciomag și-mi freacă spinarea cu el, cam tărișor. Tocmai trecea pe-acolo un regiment mergînd spre cîmpul de bătălie de la Fontenoy ; de ciudă, m-am înrolat. Ajungem ; se dă lupta...

STĂPÎNUL: Și primești un glonte trimis pe adresa ta.

JACQUES : Ai ghicit : o împușcătură în genunchi. Și numai Dumnezeu știe cîte întîmplări și bune și rele, mi s-au tras de la împușcătura asta. Ele se leagă una de alta întocmai ca verigile într-o strună de cal. Fără împușcătura asta, de pildă, cred că în viața mea n-aș fi fost îndrăgostit, și nici șchiop.

STĂPÎNUL : Va să zică ai fost îndrăgostit ?

JACQUES : Ba bine că nu.

STĂPÎNUL : Și ți s-a tras de la o împușcătură ?

JACQUES : De la o împușcătură.

STĂPÎNUL : Mie nu mi-ai povestit niciodată nimic.

JACQUES : Cred și eu.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Fiindcă un asemenea lucru nu poate fi spus nici prea devreme, nici prea tîrziu.

STĂPÎNUL : Și acum a venit timpul să-ți aflu dragostea ?

JACQUES : Cine știe ?

STĂPÎNUL : Fie ce-o fi, dă-i drumul...

Jacques începu să-și povestească dragostea. Era după-amiază ; și un zăduf ! Stăpînul adormi. Îi prinse noaptea în mijlocul cîmpului ; iată-i rătăciți. Iată-l pe stăpîn, mînios nevoie mare, tăbărînd cu lovituri de bici asupra slugii, iată-l pe bietul om răcnind la fiecare lovitură : „După cîte se pare, și asta mi-era scris..."

Îți dai seama, cititorule, că sînt pe calea cea bună, și că n-ar depinde decît de mine să te fac să aștepți un an, doi sau chiar trei povestea dragostei lui Jacques, despărțindu-l de stăpînu-său și făcînd ca fiecare dintre ei să treacă prin tot felul de aventuri după bunul meu plac. Ce m-ar împiedica, la o adică, să-l însor pe stăpîn și să-l fac încornorat ? Ce m-ar împiedica să-l îmbarc pe Jacques și să-l trimit în insule, să-și însoțească stăpînul acolo ? Ce m-ar împiedica să-i aduc pe amîndoi înapoi, în Franța, pe aceeași corabie ? Ce ușor e să scornești povești ! Dar și unul și celălalt vor scăpa doar cu o noapte afurisită, iar dumneata numai cu zăbava asta.

Se iviră zorile. Iată-i cocoțați pe dobitoacele lor și urmîndu-și calea. — Dar încotro ? — Iată că-mi pui întrebarea asta pentru a doua oară, și pentru a doua oară îți răspund : Ce-ți pasă ? Dacă m-apuc să-ți povestesc călătoria lor, atunci poți să-ți iei rămas bun de la dragostea lui Jacques... Cîtva timp merseră tăcuți. Iar cînd fiecare își mai reveni cîte puțin din mîhnirea lui, stăpînul îi spuse slugii : „Ia ascultă, Jacques, unde rămăsesem cu dragostea ta ?"

JACQUES : Mi se pare c' la punerea pe goană a armiei dușmane. Unii fug, alții îi urmăresc, fiecare se gîndește la sine. Eu, unul, am rămas pe cîmpul de luptă, îngropat sub un maldăr nemaipomenit de morți și de

răniți. Și a doua zi m-au zvîrlit, împreună cu încă vreo zece, într-o droagă, ca să mă ducă la spital. Ah! domnule, nu-mi pot închipui că ar exista rană mai cumplită ca aceea de la genunchi.

STĂPÎNUL: Ei, lasă Jacques, pesemne glumești.

JACQUES: Ba nu, domnule, al naibii să fiu dacă glumesc! În genunchi sînt nu știu cîte oase, tendoane și altele, numite nu mai știu cum...

Un soi de țăran care se ținea după ei, avînd o fată alături, pe crupa calului, și care-i ascultase, luă cuvîntul și zise: „Domnul are dreptate..."

Nu se știe cui îi era adresat acest *domnul*, dar el nu fu nici pe placul lui Jacques, și nici pe al stăpînului său; iar Jacques îi spuse celui ce se amestecase în vorbă: „Tu ce te bagi?"

— Păi mă bag fiindcă asta mi-e meseria: sînt felcer, nu vă fie cu supărare, și vreau să vă dovedesc...

Femeia care călărea alături, pe crupa calului, îi spuse: „Domnule doctor, să ne vedem de drumul nostru și să-i lăsăm în pace pe domnii ăștia cărora nu le place să li se dovedească".

— Nu, îi răspunse felcerul, vreau să le dovedesc, și le voi dovedi...

Și tot sucindu-se ca să dovedească, își împinge tovarășa, o face să-și piardă echilibrul și-o trîntește la pămînt, cu un picior prins în pulpana hainei lui și cu fustele date peste cap. Jacques descalecă, desprinde piciorul sărmanei ființe și-i lăsă fustele în jos. Nu știu dacă a început cu lăsarea fustelor sau cu desprinderea piciorului; dar, judecînd starea femeii după strigătele pe care le scotea, se vede că era grav rănită. Iar stăpînul lui Jacques îi spuse felcerului: „Iată ce înseamnă să dovedești".

Și felcerul de colo: „Iată ce înseamnă să nu vrei să ți se dovedească".

Iar Jacques, către femeia căzută sau culeasă de pe jos: „Lasă, dragă, nu-i nici vina ta, nici vina domnului doctor, nici vina mea și nici a stăpînului meu: stătea scris ca astăzi, pe drumul ăsta, la ora asta, domnul doctor să fie un flecar, stăpînu-meu și eu să fim doi ursuzi, dumneata să ai o vînătaie la cap și să ți se vadă curul..."

Ce n-ar deveni întîmplarea asta în mîinile mele, dacă m-ar apuca cheful să vă scot din răbdări ! I-aș da importanță femeii ; aș face din ea nepoata unui popă din satul învecinat ; aș asmuți țăranii din sat ; m-aș pregăti de lupte și de dragoste ; fiindcă, orice s-ar spune, țăranca arăta bine pe sub fuste. Jacques și stăpînu-său băgaseră de seamă lucrul acesta ; dragostea n-a așteptat niciodată un prilej mai ademenitor. De ce atunci nu s-ar îndrăgosti Jacques pentru a doua oară ? De ce n-ar fi pentru a doua oară rivalul, și încă rivalul preferat, al stăpînului său ? — Nu cumva i s-a mai întîmplat vreodată ceva asemănător ? — Iar mă întrebi ! Nu vrei, deci, ca Jacques să povestească mai departe despre dragostea lui ? Lămurește-mă, odată pentru totdeauna : ți-ar place sau nu ți-ar place să-ți povestească ? Dacă ți-ar place, să ridicăm țăranca pe crupa calului, dinapoia felcerului, să-i lăsăm să plece împreună și să ne întoarcem la călătorii noștri. De data asta, Jacques fu cel care luă cuvîntul și-i spuse stăpînului său :

— Iac-așa e lumea ; dumneata care n-ai fost rănit niciodată și nu știi ce înseamnă o împușcătură în genunchi, îmi susții mie, care am genunchiul făcut zob și șchiopătez de douăzeci de ani...

STĂPÎNUL : S-ar putea să ai dreptate. Dar numai felcerul ăsta neobrăzat e de vină că încă te mai găsești într-o droagă, alături de camarazii tăi, departe de spital, departe de lecuire și departe de-a te îndrăgosti.

JACQUES : Oricum ai gîndi, durerea de la genunchi era de nesuportat ; o mai sporeau încă și tăria căruței și gropile drumului, iar la fiecare zdruncinătură țipam cît puteam.

STĂPÎNUL : Țipai oare fiindcă așa stătea scris ?

JACQUES : Negreșit că da ! Mi-aș fi pierdut tot sîngele și aș fi dat ortul popii, dacă droaga noastră, ultima din convoi, nu s-ar fi oprit dinaintea unei cocioabe. Acolo am cerut să fiu dat jos ; m-au întins pe pămînt. O femeie tînără, care stătea în picioare la ușa cocioabei intră înăuntru și ieși îndată cu un pahar și o sticlă de vin. Am dat pe gît o duscă sau două. Droagele care veniseră înaintea noastră o luară din loc. Tocmai se pregăteau să

mă arunce iar printre camarazi, cînd eu, apucîndu-mă cu tărie de veşmintele femeii aceleia şi de tot ce se găsea prin preajmă, am spus hotărît că nu mă mai urc nici în ruptul capului şi că, dacă mi-era dat să mor, aş fi preferat să mi se întîmple asta acolo unde mă găseam decît cu două leghe mai departe. Terminînd de rostit aceste ultime cuvinte, am leşinat. Iar cînd m-am trezit, m-am pomenit dezbrăcat şi culcat într-un pat care ocupa unul din ungherele cocioabei ; în jurul meu se găseau un ţăran, stăpînul casei, nevastă-sa, aceeaşi care mă ajutase, şi cîţiva copilaşi. Femeia îşi muiase colţul şorţului în oţet şi-mi freca nasul şi tîmplele cu el.

STĂPÎNUL : Ah ! nefericitule ! pungaşule !.. Văd unde vrei să ajungi, nemernicule.

JACQUES : Stăpîne, cred că nu vezi nimic.

STĂPÎNUL : Adică vrei să spui că n-ai să te îndrăgosteşti de femeia asta ?

JACQUES : Şi ce-ar fi de zis dacă m-aş îndrăgosti de ea ? Parcă eşti stăpîn pe tine cînd e vorba să te îndrăgosteşti sau să nu te îndrăgosteşti ? Şi, cînd eşti îndrăgostit, parcă poţi să te porţi ca şi cum n-ai fi ? Dacă aşa a fost scris, orice te-ai pregăti acum să-mi spui, mi-aş fi spus şi eu ; m-aş fi pălmuit, mi-aş fi izbit căpăţîna de pereţi ; mi-aş fi smuls părul ; toate s-ar fi petrecut aidoma cum îţi spun, iar binefăcătorul meu ar fi fost încornorat.

STĂPÎNUL : Păi, dacă judeci ca tine, nu există crimă care să nu fie săvîrşită fără remuşcări.

JACQUES : Dojenile auzite acum mi-au trecut prin cap de mai multe ori ; şi cu toate àstea, în ciuda lor, mă-ntorc mereu la vorba căpitanului meu : Tot răul şi tot binele care ni se întîmplă pe lumea asta stă scris sus, în ceruri. Nu cumva ştii dumneata, domnule, vreun mijloc ca să ştergi scrisul ăsta ? Oare aş putea eu să nu fiu eu ? Şi, fiind eu, aş putea să fac altfel decît mine ? Aş putea fi şi eu şi un altul ? Şi, de cînd mă aflu pe lume, a existat măcar o singură clipă cînd asta n-a fost adevărat ? Dăscăleşte-mă cît îţi place, poate că ideile dumitale or fi bune ; dar dacă stă scris în mine sau în ceruri să le găsesc rele, ce vrei să fac ?

STĂPÎNUL : Mă gîndesc la un lucru : dacă binefăcătorul tău ar fi fost încornorat fiindcă așa stătea scris în ceruri, sau stătea scris așa în ceruri fiindcă tu i-ai fi pus coarne binefăcătorului tău ?

JACQUES : Stăteau scrise amîndouă, una lîngă alta. Totul a fost scris în același timp. În ceruri e un fel de sul mare, care se desfășoară încetul cu încetul...

Dă-ți seama, cititorule, pînă unde aș putea duce convorbirea asta, asupra unui lucru despre care s-au vorbit și s-au scris atîtea, de două mii de ani încoace, fără să se facă măcar un pas înainte. Dacă îmi ești cît de cît recunoscător pentru ce ți-am spus, apăi poți să-mi fii și mai recunoscător pentru ce nu ți-am spus.

Pe cînd cei doi teologi ai noștri discutau fără să se înțeleagă, așa cum se poate întîmpla în teologie, se lăsă noaptea. Străbăteau un ținut primejdios din totdeauna, dar mai cu seamă acum, cînd reaua administrație și sărăcia înmulțiseră la nesfîrșit numărul tîlharilor. Traseră amîndoi la hanul cel mai năpăstuit. Li se așternură două paturi de campanie într-o odaie cu pereți subțiri și crăpați peste tot. Cerură de mîncare. Li se aduse apă stătută, pîine neagră și vin oțetit. Hangiul, hangița, copiii și argații aveau cu toții niște mutre înfiorătoare. Cei doi drumeți auzeau din odaia de alături rîsete necumpătate și voioșia gălăgioasă a vreo doisprezece tîlhari care sosiseră înaintea lor și puseseră mîna pe toate merindele. Jacques era destul de liniștit ; dar nu același lucru s-ar fi putut spune despre stăpînul său, care se plimba îngrijorat de colo-colo, în timp ce sluga mistuia cîteva coltuce de pîine neagră și înghițea, strîmbîndu-se, cîteva stacane de vin prost. Cam așa stăteau lucrurile, cînd auziră niște bătăi în ușă : era un argat pe care neobrăzații și primejdioșii vecini îl siliseră să le aducă celor doi călători, pe un taler de-al lor, oscioarele unei păsări din cele înfulecate de ei. Mînios, Jacques apucă pistoalele stăpînului.

— Unde te duci ?

— Las' pe mine.

— Te întreb unde te duci !

— Să-i învăț minte pe ticăloșii ăștia.

— Dar știi că sînt vreo doisprezece ?

— Pot să fie și o sută, numărul nu înseamnă nimic, dacă în ceruri stă scris că nu sînt destui.

— Să te ia naiba, cu zicala ta idioată cu tot !...

Jacques scăpă din mîinile stăpînului și dădu buzna în odaia tîlharilor, cu cîte un pistol încărcat în fiecare mînă. „La culcare, repede, le strigă el ; dacă mișcă vreunul, îi zbor creierii..." Înfățișarea și glasul lui Jacques erau atît de crunte, încît haimanalele acelea, care își prețuiau viața tot atît cît și-o prețuiesc și oamenii cumsecade, se ridicară de la masă fără să sufle o vorbă, se dezbrăcară și se culcară. Stăpînul, neștiind sigur cum se va sfîrși aventura, îl aștepta tremurînd. Jacques se întoarse încărcat cu veșmintele de care-i despuiase pe fîrtați ; pusese mîna pe ele ca nu cumva să le dea prin gînd să se scoale ; stinse lumina și răsuci de două ori cheia pe care o ținea atîrnată de unul din pistoale. „Acum, domnule, îi spuse el stăpînului, nu mai avem altceva de făcut decît să ne baricadăm proptindu-ne paturile în ușă și să dormim liniștiți..." Și se apucă să împingă paturile, povestindu-i stăpînului, cu sînge rece și pe scurt, amănuntele expediției.

STĂPÎNUL : Jacques, ce dihanie de om mai ești și tu ! Va să zică, tu crezi...

JACQUES : Nici nu cred, nici nu tăgăduiesc.

STĂPÎNUL : Și dacă nu voiau să se culce ?

JACQUES : Ar fi fost cu neputință.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Fiindcă s-au culcat.

STĂPÎNUL : Dar dacă se-mbătoșau ?

JACQUES : Cu atît mai rău ori cu atît mai bine.

STĂPÎNUL : Dacă... dacă... dacă... și...

JACQUES : Dacă, dac-ar fierbe marea, s-ar găsi, după cum se zice, o sumedenie de pești fierți. Ce dracu, domnule, adineauri credeai că mă paște o primejdie grozavă și te înșelai amarnic ; acum te crezi pe dumneata în mare primejdie și poate că iar te înșeli amarnic. Toți cîți ne găsim în casa asta ne temem unii de alții ; ceea ce dovedește că nu sîntem, toți, decît niște nătărăi...

Și, tot flecărind așa, iată-l dezbrăcat, culcat și adormit. Iar stăpînul, înfulecînd la rîndul lui o bucată de

pîine neagră şi bînd o înghiţitură de vin prost, ciulea urechile, asculta cum sforăie Jacques şi spunea : „Al naibii om mai e şi ăsta !"... Urmînd pilda slugii, stăpînul se lungi în culcuşul păcătos pe care-l avea, dar nu fu chip să doarmă ca el. Cînd mijeau zorii, Jacques simţi o mînă împingîndu-l ; era mîna stăpînului. Iar stăpînul îl striga încetişor: „Jacques ! Jacques !"

JACQUES : Ce-i ?

STĂPÎNUL : Se luminează de ziuă.

JACQUES : Se poate.

STĂPÎNUL : Păi, atunci, scoală-te.

JACQUES : De ce ?

STĂPÎNUL : Ca s-o ştergem cît mai repede de-aici.

JACQUES : De ce ?

STĂPÎNUL : Fiindcă nu prea stăm bine.

JACQUES : Cine ştie ? Crezi că în altă parte o să ne fie mai bine ?

STĂPÎNUL : Jacques !

JACQUES : Ei, Jacques ! Jacques ! Ce dihanie de om mai eşti şi tu ?

STĂPÎNUL : Ce dihanie de om mai eşti şi tu ? ! Jacques, prietene, te rog.

Jacques îşi frecă ochii, căscă de mai multe ori, se întinse, se sculă, se îmbrăcă fără grabă, împinse paturile, ieşi din odaie, coborî, merse la grajd, puse şeile şi căpestrele la cai, îl trezi pe hangiul care mai dormea încă, plăti ce era de plată, păstră cheile celor două odăi şi iată-l pornind la drum împreună cu stăpînu-său.

Stăpînul voia să se depărteze la trap întins ; Jacques voia să meargă la pas, ţinînd-o mereu pe-a lui. Cînd ajunseră la o depărtare destul de mare de amărîtul lor culcuş, stăpînul, auzind cum zăngăne ceva în buzunarul lui Jacques, îl întrebă ce are acolo. Jacques îi răspunse că are cheile celor două odăi.

STĂPÎNUL : Şi de ce nu le-ai dat înapoi ?

JACQUES : Fiindcă vor trebui să spargă două uşi : a vecinilor ca să-i scoată din închisoare, a noastră ca să li se dea hainele ; şi fiindcă aşa o să cîştigăm timp.

STĂPÎNUL : Foarte bine, Jacques ! Dar de ce să cîştigăm timp ?

JACQUES : De ce ? Pe cinstea mea că habar n-am.

STĂPÎNUL : Și dacă ai de gînd să cîștigi timp, de ce îți mortiș să mergi la pas ?

JACQUES : Asta din pricină că, neștiind ce-i scris în ceruri, nu știi nici ce vrei, nici ce faci, și te iei după vreo toană căreia i se spune judecată, sau după judecata care nu e adeseori decît o toană primejdioasă, și te duce cînd la bine, cînd la rău.

STĂPÎNUL : Ai putea să-mi spui și mie ce-i un nebun și ce-i un înțelept ?

JACQUES : De ce nu ?... un nebun... stai puțin... e un om nefericit ; și, prin urmare, un om fericit e înțelept.

STĂPÎNUL : Dar ce e un om fericit sau nefericit ?

JACQUES : La asta e lesne să-ți răspund. Un om fericit e acela a cărui fericire stă scrisă în ceruri ; și, prin urmare, unul a cărui nefericire stă scrisă în ceruri va fi nefericit.

STĂPÎNUL : Și cine a scris în ceruri fericirea sau nefericirea ?

JACQUES : Și cine a făcut cîtamai zapisul pe care sînt scrise toate ? Am cunoscut un căpitan, prieten de-al căpitanului meu, care ar fi dat cu dragă inimă un pol ca să afle ; dar căpitanul meu n-ar fi dat nici o lăscaie, și nici eu ; fiindcă, la ce mi-ar folosi dacă aș ști ? M-ar ajuta cumva să mă feresc de groapa în care oricum va trebui să-mi frîng gîtul ?

STĂPÎNUL : Cred că da.

JACQUES : Eu cred că nu ; fiindcă asta ar însemna că există un rînd neadevărat pe marele zapis care cuprinde adevărul, care nu cuprinde decît adevărul și care cuprinde tot adevărul. Adică să stea scris în marele zapis : „În cutare zi, Jacques își va frînge gîtul", iar Jacques să nu-și frîngă gîtul ? Îți închipui că se poate una ca asta, oricine ar fi autorul marelui zapis ?

STĂPÎNUL : De, aici ar fi mai multe de spus...

JACQUES : Căpitanul meu credea că prevederea e o presupunere, făcută atunci cînd experiența ne îngăduie să privim împrejurările în care ne aflăm ca pe niște cauze ale unor urmări de nădăjduit sau de temut pentru viitor.

STĂPÎNUL : Şi tu înţelegeai ceva din toate astea ?

JACQUES : Păi sigur, încetul cu încetul începusem si-i pricep limba. Dar, spunea el, cine s-ar putea lăuda că are destulă experienţă ? Cel care se crede cum nu se poate mai bine înzestrat n-a fost oare înşelat niciodată ? Şi, apoi, există vreun om în stare să-şi dea seama, fără greş, de împrejurările în care se află? Socoteala făcută în capetele noastre şi cea hotărîtă pe catastiful de sus sînt două socoteli cu totul deosebite. Ne mînăm noi soarta, sau soarta ne mînă pe noi? Cîte planuri, chibzuite cu înţelepciune, n-au dat greş, şi cîte încă nu vor mai da ! Cîte planuri nesăbuite n-au fost duse la capăt, şi cîte încă nu vor mai fi duse ! Asta îmi spunea într-una căpitanul meu, după luarea Bergop-zoom-ului şi a Port-Mahon-ului ; şi adăuga apoi că prevederea nu ne asigură un sfîrşit bun, ci numai ne mîngîie cînd sfîrşim rău un lucru; de aceea, în ajunul vreunei bătălii, el dormea în cort cum ar fi dormit acasă şi se ducea la luptă ca la bal. Despre el, nici vorbă c-ai fi strigat : „Al naibii om!"

Pe cînd vorbeau astfel, auziră ceva mai în urma lor zgomote şi strigăte ; se uitară înapoi şi văzură o ceată de oameni înarmaţi cu prăjini şi cu furci, care înaintau în goană spre ei. O să credeţi că erau hangiii, argaţii lor şi tîlharii mai sus-pomeniţi. O să credeţi că dimineaţa spărseseră uşile, din lipsă de chei, şi tîlharii îşi închipuiseră că drumeţii noştri o şterseseră cu toalele lor. Jacques aşa crezu, şi-şi şopti printre dinţi : „Blestemate fie cheile şi toana sau judecata care m-a făcut să le iau cu mine. Blestemată fie prudenţa ! etc., etc." O să credeţi că armata asta mică tăbărî pe Jacques şi pe stăpînul său, că s-a petrecut o faptă sîngeroasă, că a plouat cu comege şi că s-au tras focuri de pistol; şi, într-adevăr, ar fi de ajuns să vreau eu, ca toate astea chiar să se întîmple ; dar atunci s-a zis cu adevărul povestirii, s-a zis cu istorisirea dragostei lui Jacques. Nu, drumeţii noştri nu erau urmăriţi ; habar n-am ce s-a mai petrecut la han după plecarea lor. Ei îşi urmară drumul, mergînd tot fără să ştie încotro, deşi cam aveau idee pe unde ar

fi vrut să meargă ; își urmară deci drumul, înșelîndu-și urîtul și osteneala prin tăcere și flecăreală, așa cum fac cei ce umblă și uneori chiar cei ce stau locului, pe vreun scaun.

Se vede cît de colo că nu fac un roman, fiindcă nu țin seama îndeajuns tocmai de ceea ce un romancier ar folosi din plin. Iar cel care îmi ia scrisele drept adevăr curat greșește poate mai puțin decît cel care mi le-ar lua drept basme.

De data asta, stăpînul deschise vorba și începu cu refrenul lui obișnuit : „Ia ascultă, Jacques, ce s-aude cu povestea dragostei tale ?"

JACQUES : Nu mai știu unde am rămas. Am fost întrerupt de-atîtea ori, încît ar fi tot așa de bine dacă aș lua-o de la capăt.

STĂPÎNUL : Nu, nu. Să ne întoarcem la leșinul tău din ușa cocioabei. Te găseai în pat, cu gazdele la căpătîi.

JACQUES : Foarte bine ! Mai întîi de toate trebuia chemat un felcer, și nu se găsea nici unul pe-acolo, cale de-o poștă. Gazda își sui unul din copii pe cal și-l trimise la felcerul cel mai apropiat. Între timp, nevasta încălzise niște poșircă de vin, rupsese în fîșii o zdreanță de cămașă de-a bărbatului ei și mă pomenii cu genunchiul dezinfectat, acoperit cu prișnițe și oblojit în cîrpe. O parte din vinul care-mi folosise pentru leac fu îndulcit cu vreo cîteva fărîmițe de zahăr, și eu îl dădui pe gît ; apoi gazdele mă îndemnară să am răbdare. Se făcuse tîrziu ; oamenii se așezară la masă și cinară. Iată și cina sfîrșită. Dar copilul nu mai venea și nici pomeneală de felcer. Tatăl se înciudă. Era un om supărăcios din fire ; își bombănea nevasta și nimeni nu-i intra în voie. Își trimise ceilalți copii la culcare, răstindu-se la ei. Nevasta se așezase pe o laviță și începuse să toarcă. Bărbatul umbla de colo-colo și, tot umblînd, îi căuta nod în papură : „Dacă te-ai fi dus la moară, cum ți-am spus eu..." și-și sfîrșea vorbele arătînd cu capul spre patul meu.

— O să mă duc mîine.

— Astăzi trebuia să te duci, cum ți-am spus eu... Și ce mai aștepți ca să strîngi paiele care au mai rămas pe șură ?

— O să le strîng mîine.

— Păi, vezi că nu mai avem multe ; și tare-ai fi făcut bine să le strîngi astăzi, cum ți-am spus eu... Și maldărul de orz, care se strică în hambar, mă prind că nici nu te-ai gîndit să-l clinteşti măcar.

— L-au întors copiii.

— Trebuia să-l întorci tu. Dacă ai fi fost în hambar, nu te-ai fi aflat la poartă...

Și numai ce soseşte un felcer, apoi încă unul, și încă unul, aduşi de băieţaşul gazdei.

STĂPÎNUL : Iată-te bogat în felceri, ca sfîntul Roch în pălării [1].

JACQUES : Primul nu fusese acasă cînd îl căutase băieţaşul ; dar nevastă-sa îl vestise pe cel de-al doilea ; iar cel de-al treilea îl întovărăşise pe băieţaş. „Ei ! noroc, cumetrilor ; aţi venit ?" îi întrebă primul sosit pe ceilalţi doi... Aceştia veniseră în mare grabă, erau înfierbîntaţi, arătau rău. Și iată-i stînd laolaltă în jurul mesei încă nestrînse. Nevasta coborî în beci și urcă aducînd o sticlă. Bărbatul bombănea printre dinţi : „Ei, ce naiba căuta la poartă ?" Se bea, se vorbeşte despre bolile din ţinut ; începe fiecare să-și înşire cazurile. Eu mă vaiet ; mi se spune : „Peste o clipă o să vedem de dumneata". După prima sticlă, au mai cerut una, tot pe socoteala lecuirii mele, apoi încă una, și încă una, toate pe socoteala lecuirii ; și la fiecare sticlă soţul își spunea iar vorba lui „Ei, ce naiba căuta la poartă ?"

Ce-ar mai fi putut face un altul cu felcerii ăştia trei, cu discuţia lor cînd au ajuns la a patra sticlă, cu toptanul lor de lecuiri miraculoase, cu nerăbdarea lui Jacques, cu necazul gazdei, cu vorbele Esculapilor [2] noştri de ţară despre genunchiul lui Jacques, cu părerile lor felurite, unul susţinînd morţiș că Jacques va da ortul popii dacă nu se grăbesc să-i taie piciorul, altul că trebuie scos glontele și bucăţica de veşmînt care pătrunsese o dată cu el, și cruţat piciorul bietului om ! Și, în răstimp, l-am fi văzut pe Jacques stînd în pat, privindu-și cu jale picio-

[1] E vorba de cele trei pălării cu care este înfăţişat adeseori sfîntul Roch. Proverbul se foloseşte atunci cînd deţii mai multe lucruri de acelaşi fel, dintre care unele sînt nefolositoare.

[2] Esculap sau Asclepios, personaj mitologic ; zeu al medicinei.

rul, luîndu-şi adio pentru totdeauna de la el, aşa cum l-am văzut pe unul dintre generalii noştri între Dufouart şi Louis[1]. Al treilea felcer ar fi bătut apa în piuă pînă cînd s-ar fi iscat cearta, iar ocările ar fi adus după ele încăierarea cuvenită.

O să vă scutesc de toate lucrurile astea, pe care le veţi găsi în romane, în comedia veche şi în lume. Cînd l-am auzit pe bărbat strigînd despre nevastă-sa : „Ce naiba căuta la poartă ?", mi l-am amintit pe Harpagonul lui Molière, spunîndu-i fiului său : *Ce-o să facă pe galera asta*[2] ? Am priceput atunci că nu-i de ajuns numai să spui adevărul, ci mai e nevoie să fii şi glumeţ ; şi că, de aceea, se va spune în vecii vecilor *Ce-o să facă pe galera asta*, iar vorba ţăranului meu *Ce căuta ea la poartă* ? n-o să ajungă niciodată proverb.

Dar Jacques nu se purta cu stăpînul său la fel de grijuliu cum mă port eu cu dumneata ; nu lăsa la o parte nici cel mai mic amănunt, chiar de-ar fi fost să-l mai adoarmă o dată. Iar dacă la căpătîiul rănitului n-a rămas cel mai dibaci dintre felceri, în schimb a rămas cel mai vînjos.

Acum, o să mă întrebi ; nu cumva ai de gînd să scoţi bisturie în faţa mea, să tai cărnuri, să verşi sînge şi să-mi înfăţişezi o operaţie chirurgicală ? După a ta părere, asta n-ar fi tocmai o dovadă de bun-gust... Ei, hai să trecem peste operaţie, dar cred că o să-i dai voie măcar lui Jacques să-i spună stăpînului său, aşa cum de altfel i-a şi spus : „Vai ! domnule, cumplit mai e să ţi se pună la loc un genunchi sfărîmat !..." Iar stăpînul său să răspundă aşa cum mai răspunsese o dată : „Fugi de-aici, Jacques, pesemne glumeşti..." Dar ceea ce nici tot aurul din lume n-o să mă oprească să-ţi spun e că stăpînul lui Jacques abia dăduse răspunsul acesta potrivit, cînd calul i se poticni şi căzu, iar el îşi lovi genunchiul de-o pia-

[1] Doi faimoşi chirurgi ai epocii : *Dufouart Pierre* (1735—1813) — autor al unui tratat de analiză a rănilor produse de armele de foc, iar celălalt, *Louis Antoine* (1723—1792) — colaborator al *Enciclopediei* şi secretar al Academiei din Paris.

[2] De fapt, replica aceasta nu e a lui Harpagon, ci a lui Géronte din *Vicleniile lui Scapin*.

tră ascuțită și începu să țipe cît îl ținea gura : „M-am dus pe copcă ! Mi-am fărimat genunchiul !...“

Deși Jacques avea cea mai caldă inimă omenească din cîte se pot închipui și ținea mult la stăpînul său, zău c-aș vrea să știu ce s-a petrecut în fundul inimii lui, dacă nu în prima clipă, măcar atunci cînd a fost sigur că din căderea aceea n-o să iasă nimic grav ; și aș mai vrea să știu dacă a putut să nu se bucure cît de cît, în taină, de-o întîmplare din care stăpînul său avea să învețe ce înseamnă o rană la genunchi.

Și tare aș mai ține să-mi spui tu, cititorule, dacă stăpînului nu i-ar fi plăcut cumva să fie rănit, chiar mai grav, oriunde, numai la genunchi nu, și dacă nu l-a năpădit mai mult rușinea decît durerea.

Cînd stăpînul își mai veni puțin în fire de pe urma căderii și din tulburare, încălecă iar și dădu vreo cinci sau șase lovituri de pinteni calului, care porni ca fulgerul ; și tot așa făcu și bidiviul lui Jacques, căci între cele două animale exista aceeași prietenie strînsă care îi lega pe călărețiі lor ; laolaltă formau două perechi de prieteni.

Cînd cei doi cai, care gîfîiau de-ți rupeau inima, își reluară mersul obișnuit, Jacques îi spuse stăpînului : „Ei, ce părere ai, domnule ?“

STĂPÎNUL : Despre ce anume ?

JACQUES : Despre rana la genunchi.

STĂPÎNUL : Cred, ca și tine, că e una dintre cele mai cumplite.

JACQUES : Cea de la genunchiul dumitale ?

STĂPÎNUL : Nu, nu ; de la al meu, de la al tău, de la toți genunchii din lume.

JACQUES : Stăpîne, stăpîne, n-ai înțeles cum trebuie ; crede-mă că niciodată nu ne căim decît de durerile noastre.

STĂPÎNUL : Bați cîmpii !

JACQUES : Ah ! Dacă aș ști să vorbesc așa cum știu să gîndesc ! Dar stătea scris în ceruri să am lucrurile în cap și să nu găsesc cuvintele.

Spunînd acestea, Jacques se încurcă într-o metafizică foarte subtilă și poate foarte adevărată. Încerca să-și facă

stăpînul să priceapă că vorba durere e lipsită de sens și că nu începe să aibă un înțeles oarecare decît în clipa cînd ne aduce în minte un simțămînt pe care l-am mai încercat cîndva. Stăpînul său îl întrebă dacă a născut vreodată.

— Nu, îi răspunse Jacques.

— Dar crezi că atunci cînd naști ai dureri groaznice, nu-i așa ?

— Păi sigur !

— Și ți-e milă de femeile care sînt în durerile facerii ?

— Grozav.

— Va să zică, îi cănezi cîteodată și pe alții, nu numai pe tine.

— Îi cănez pe aceia sau pe acelea care își frîng mîinile, care își smulg părul, care strigă, fiindcă știu din experiență că nu faci astfel de lucruri decît atunci cînd suferi ; cît privește însă durerile facerii, hărăzite numai femeilor, nu le cănez de loc ; nu le-am încercat, slavă Domnului ! Dar să ne întoarcem la o durere cunoscută de amîndoi, la povestea genunchiului meu, care a devenit al dumitale, după ce ai căzut.

STĂPÎNUL : Nu, Jacques ; să ne întoarcem la povestea dragostei tale, care a devenit a mea, după mîhnirile îndurate.

JACQUES : Iată-mă oblojit și ceva mai ușurat. Felcerul pleacă, gazdele se retrag și se culcă. Odaia lor nu era despărțită de a mea decît printr-un perete de șipci peste care fusese lipită hîrtie albastră, iar pe hîrtia asta se aflau niște poze colorate. Cum nu dormeam, am auzit-o pe femeie spunîndu-i omului ei : „Dă-mi pace, n-am chef de joacă. Un biet nenorocit își dă sufletul la ușa noastră, și tu..."

— Măi femeie, o să-mi spui toate astea, după...

— Nu, n-am să te las. Dacă nu sfîrșești odată, să știi că mă dau jos din pat. Crezi că mi-ar face vreo plăcere, acum, cînd mi-e inima grea ?

— Oho, dacă-ți place să mă rog atîta de tine, tot tu ai să păgubești....

— Păi nu vreau să mă rogi, dar cîteodată ești atît de rău !... fiindcă... fiindcă...

După un răgaz atît de scurt, bărbatul luă din nou cuvîntul și spuse : „Acum, femeie, dă-ți și tu seama că dintr-o milostenie nelalocul e ne-ai vîrît într-o încurcătură din care e cu neputință să scăpăm. Recolta e proastă ; abia dacă putem face față nevoilor noastre și ale copiilor. Grînele sînt scumpe foc ! Vinul s-a dus ! Măcar dacă am putea găsi de lucru ; dar bogătanii vor să cheltuiască tot mai puțin ; calicii stau cu mîinile în sîn ; pentru o zi de muncă pierd alte patru zile ; creditorii se poartă cîinește ; și tocmai acum te-ai găsit să aduci în casă un necunoscut, un străin care o să rămînă aici cît o vrea Dumnezeu și cît o vrea felcerul ăsta, nezorit de loc, să-l lecuiască ; fiindcă felcerii lungesc bolile cît pot mai mult. Ai cules un străin fără o lăscaie, și o să ne dubleze, o să ne întreiască cheltuielile. la spune-mi, nevastă, cum o să scapi de omul ăsta ? Vorbește, femeie, judecă și tu și spune-mi ceva...

— Parcă se poate vorbi cu tine ?

— Zici că sînt ursuz, că te bombănesc ; ei ! Care n-ar fi așa, în locul meu ? Care n-ar bombăni ? Mai aveam și noi, acolo, un strop de vin în beci. Dumnezeu știe cum o să-i meargă ! Felcerii au dat pe gît într-o seară mai mult decît am fi băut noi și copiii într-o săptămînă. Iar felcerului care îți închipui și tu că nu vine de pomană, cine o să-i plătească ?

— Păi da, așa e, cum spui ; și tocmai fiindcă trăim în lipsuri îmi mai torni cîte-un copil, ca și cum n-am avea destui.

— Da' de unde !

— Ba da ; sînt sigură c-o să-mi ajungă iar burta la gură.

— Așa spui tu de fiecare dată.

— Și s-a întîmplat așa de cîte ori m-a mîncat urechea, după aia... Iar acum mă mănîncă mai rău ca oricînd.

— Urechea ta nu știe ce spune.

— Ia mîna de pe mine ! Lasă-mi urechea în pace ! Lasă-mă dracului, omule ; ce, ești nebun ? Iar o să-ți fie rău pe urmă...

— Așa ! N-am mai făcut asta de-atunci, din seara sfîntului Ioan.

— Faci tu ce faci, şi p-ormă, peste o lună, iar o să mîrîi, ca şi cum ar fi vina mea.

— Nu, nu.

— Iar peste nouă luni o să fie şi mai rău.

— Nu, nu.

— Va să zică tu ai vrut.

— Da, da.

— N-o să uiţi ? N-ai să-mi spui cum mi-ai mai spus de fiecare dată ?

— Nu, nu...

Şi-apoi, iată cum, din nu în nu şi din da în da, omul ăsta înverşunat împotriva nevesti-si, fiindcă se lăsase cuprinsă de-un simţămînt omenesc...

STĂPÎNUL : Tocmai la asta mă gîndeam şi eu.

JACQUES : Bineînţeles că soţul nu prea-şi ţinea făgăduiala ; dar era tînăr şi avea nevastă frumoasă. Niciodată nu se nasc atîţia copii ca în vremurile de sărăcie.

STĂPÎNUL : Nimic nu-i întrece pe calici cînd e vorba să se înmulţească.

JACQUES : Păi un copil mai mult nu înseamnă nimic pentru ei ; îi hrăneşte mila altora. Şi-apoi e singura plăcere care nu costă bani ; se mîngîie şi ei noaptea, pe gratis, de năpastele îndurate ziua... Totuşi, trebuie să recunoaştem că gazda avea dreptate. Şi pe cînd tocmai îmi spuneam asta în gînd, m-a apucat o durere cumplită la genunchi şi-am început să strig : „Ah, genunchiul !" Şi bărbatul strigă : „Oh, femeie !..." Iar femeia strigă : „Ah ! bărbate ! păi... păi... omul de dincolo !"

— Ei, ce-i cu el ?

— Ne-o fi auzit !

— N-are decît să ne-audă.

— Mîine o să-mi fie ruşine să-l privesc în ochi.

— Păi de ce ? Nu eşti tu nevastă-mea ? Şi eu nu sînt bărbatu-tău ? Oare un bărbat are o nevastă, şi o nevastă are un bărbat, aşa, de florile mărului ?

— Ah ! Ah !

— Ei, ce ţi s-a mai întîmplat ?

— Urechea !...

— Ce-i cu urechea ?

— Mă doare mai rău ca oricînd.

— Dormi, şi o să-ţi treacă.

— Nu pot. Ah, urechea ! Ah, urechea !

— Urechea, urechea, ușor de zis...

N-am să spun ce s-a mai petrecut între ei ; dar femeia, după ce repetă de mai multe ori cu voce înceată și repezită : „urechea, urechea", sfîrși prin a bîlbîi în silabe întrerupte „u...re...chea..." și după această „u...re... che..." a mai bîlbîit nu știu ce, care, împreună cu tăcerea ce urmă, mă făcu să-mi închipui că mîncărimea urechii i se potolise într-un fel sau altul, n-are a face ; și asta mie mi-a făcut plăcere. Dar și ei !

STĂPÎNUL : Jacques, pune-ți mîna pe inimă și jură-mi că nu de femeia asta te vei îndrăgosti.

JACQUES : Jur.

STĂPÎNUL : Cu atît mai rău pentru tine.

JACQUES : Cu atît mai rău, sau cu atît mai bine. Nu cumva crezi că femeile cu asemenea urechi te ascultă bucuroase !

STĂPÎNUL : Cred că așa stă scris în ceruri.

JACQUES : Eu cred că mai departe stă scris ca ele să nu asculte multă vreme de unul și același bărbat, și că sînt întrucîtva pornite să-și plece urechea și la ce spune un altul.

STĂPÎNUL : Așa o fi.

Și iată-i încurcați într-o gîlceavă nesfîrșită cu privire la femei ; unul susținea că femeile sînt bune, celălalt că sînt rele : și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt toante, altul că sînt deștepte : și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt mincinoase, altul că nu mint : și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt zgîrcite, altul că sînt darnice : și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt frumoase, altul că sînt slute ; și aveau amîndoi dreptate ; unul că sînt guralive, altul că au măsură la vorbă, unul că sînt sincere, altul că sînt prefăcute ; unul că n-au habar de nimic, altul că sînt atotștiutoare ; unul că sînt cuminți, altul că sînt desfrînate ; unul țicnite, altul chibzuite ; unul mari, altul mici : și aveau amîndoi dreptate.

Tot ținînd-o întruna cu sfada asta, care le-ar fi ajuns și dacă ar fi avut de gînd să facă înconjurul pămîntului fără să tacă nici o clipă și fără să cadă la învoială, îi întîmpină o furtună și-i sili să se îndrepte spre... — Încotro ? — Încotro ? Ei, cititorule, tare mă supără cu-

riozitatea ta ! Ce dracu îţi pasă ? Dacă am să-ţi spun că se îndreptau spre Pontoise sau spre Saint-Germain, spre Notre Dame de Lorette sau spre Saint-Jacques de Compostelle, ce-ai să cîştigi cu asta ? Dacă stărui, îţi voi spune că se îndreptau spre... da ; de ce nu ?... spre un castel uriaş, pe frontispiciul căruia stătea scris : „Nu sînt al nimănui şi aparţin tuturor. Eraţi aici înainte de a intra şi veţi mai fi încă şi după ce veţi ieşi." — Au intrat în castel ? — Nu, fiindcă sau era inscripţia falsă, sau fuseseră înăuntru înainte de a intra. — Dar cel puţin au ieşit de acolo ? — Nu, fiindcă sau inscripţia era falsă, sau tot au mai rămas şi după ce au ieşit. — Şi ce-au făcut acolo ? — Jacques spunea ce era scris pe frontispiciu ; stăpînul spunea ce poftea ; şi aveau amîndoi dreptate. — Ce fel de oameni au întîlnit acolo ? — Şi buni şi răi. — Şi ce spuneau ? — Cîteva adevăruri şi o grămadă de minciuni. — Oameni deştepţi erau ? — Păi se putea să nu dai de ei ? Şi să nu dai de afurisiţii care îţi pun mereu întrebări ? De ăştia fuge lumea ca de ciumă. Ceea ce i-a mirat mai mult, pe Jacques şi pe stăpînu-său, a fost faptul că au dat peste vreo douăzeci de îndrăzneţi care puseseră mîna pe locuinţele cele mai grozave şi se mai plîngeau că n-au loc destul ; îndrăzneţii ăştia susţineau, împotriva dreptului comun şi împotriva adevăratului sens al inscripţiei, că moşteniseră, ca stăpînitori deplini, castelul ; îndrăzneţii ăştia, împreună cu vreo cîţiva derbedei plătiţi de ei, convinseseră despre dreptatea lor numeroşi alţi derbedei, plătiţi tot de ei şi gata oricînd să spînzure sau să ucidă pentru un gologan pe oricine ar fi cutezat să-i contrazică : căci, pe vremea lui Jacques şi a stăpînului său, se mai întîmpla uneori ca unii să cuteze asemenea lucru. — Şi scăpau nepedepsiţi ? — Depinde.

O să zici că mă joc şi că, neştiind ce să fac cu drumeţii mei, mă vîr în alegorie, scăparea obişnuită a minţilor sterpe. Ţi-aş jertfi alegoria şi toate bogăţiile pe care le-aş putea scoate din ea ; aş recunoaşte tot ce-ai pofti, dar cu o condiţie : să nu mai îmi baţi capul cu ultimul culcuş al lui Jacques şi al stăpînului său ; să zicem că au ajuns într-un oraş mare şi că s-au culcat la nişte fetişcane ; sau că şi-au petrecut noaptea la un vechi prie-

ten, care i-a primit cît a putut mai bine ; sau că au cerut adăpost la călugării cerşetori, unde au fost prost găzduiţi şi prost hrăniţi, din dragoste pentru Dumnezeu ; că au fost primiţi în casa vreunui om de seamă şi au dus lipsă de tot ce le era trebuitor, în timp ce în preajma lor se găseau nenumărate lucruri de prisos ; că au plecat în zori dintr-un han mare, unde au fost nevoiţi să plătească foarte scump o cină proastă, servită pe talere de argint, şi o noapte petrecută între perdele de damasc şi cearşafuri umede şi boţite ; că i-a găzduit un popă de ţară neîndestulat, care s-a grăbit să folosească păsările enoriaşilor săi ca să facă rost de nişte jumări şi o tocană de pui ; sau că şi-au înecat minţile în vinuri din cele mai bune, s-au îndopat cu mîncăruri alese şi au căpătat o indigestie straşnică în vreo mănăstire bogată de-a Bernardinilor ; căci, deşi toate acestea ţi s-ar fi putut părea cu neputinţă, Jacques era de altă părere : n-ar fi fost într-adevăr cu putinţă decît ceea ce stătea scris în ceruri. Adevărul e că, oriîncotro ţi-ar place să-i porneşti, ei n-ar fi apucat să facă nici douăzeci de paşi, căci stăpînul, după ce-şi luă mai întîi, ca de obicei, priza de tabac, îl şi întrebă pe Jacques : „Ia ascultă, Jacques, ce s-aude cu povestea dragostei tale ?"

În loc să-i răspundă, Jacques strigă : „La naiba cu povestea dragostei mele ! Parcă n-ai vedea că am uitat..."

STĂPÎNUL : Ce-ai uitat ?

În loc să-i răspundă, Jacques îşi întorcea buzunarele pe dos şi se scotocea, de pomană, pretutindeni. Îşi uitase sacul de drum la căpătîiul patului şi de-abia apucă să-i mărturisească asta stăpînului său, că el şi strigă : „La naiba cu povestea dragostei tale ! Parcă n-ai vedea că mi-a rămas ceasornicul agăţat de vatră !"

Jacques nu se lăsă rugat ; o luă la goană de îndată, şi, fiindcă nu se grăbea niciodată, ajunse încetişor la... — La castelul uriaş ? — Nu, nu. Alege dintre culcuşurile posibile pe care le-am înşirat mai sus pe cel mai potrivit în împrejurarea de faţă.

Între timp, stăpînu-său ţinea mereu calea înainte ; dar iată-i, stăpîn şi slugă, despărţiţi, şi nu ştiu pe care să-l aleg. Dacă vrei să-l urmezi pe Jacques, bagă bine de seamă : căutarea pungii şi a ceasului poate deveni

atît de îndelungată și de încurcată, încît el nu-și va mai întîlni multă vreme stăpînul, singurul căruia îi povestește dragostea, și atunci s-a zis cu dragostea lui Jacques. Iar dacă lăsîndu-l singur în căutarea sacului și a ceasornicului, te-ai hotărî să-i însoțești stăpînul, atunci ai fi politicos, dar te-ai plictisi foarte ; nu cunoști încă soiul ăsta de oameni. Are idei puține în căpățînă și, dacă se întîmplă să spună și el un lucru mai ca lumea, atunci îl scoate din ce n-a uitat încă de tot sau din inspirație. Are și el ochi, ca dumneata sau ca mine ; dar nu se știe dacă, de obicei, privește cu ei. Nici nu doarme, nici nu e treaz ; își duce viața : asta e funcția lui obișnuită. Automatul ăsta merge drept înainte, întorcîndu-se din cînd în cînd să vadă dacă nu se zărea Jacques ; descăleca și mergea pe jos ; își încăleca iar gloaba, mai făcea un sfert de leghe ; descăleca din nou și se așeza jos, cu frîul trecut pe după braț și cu capul sprijinit în palme. Cînd se sătura să tot stea așa, se ridica și privea depărtările, ca să vadă de nu se zărește cumva Jacques. Dar nu se vedea nici urmă de Jacques. Atunci își ieșea din sărite și, fără să-și dea seama dacă vorbește sau nu, spunea : „Călăul ! ciinele ! ticălosul ! unde-o fi ? ce-o fi făcînd ? Oare îi trebuia atîta vreme ca să ia înapoi o pungă și un ceasornic ? Am să-l stîlcesc în bătaie ; o ! asta e sigur ; am să-l stîlcesc în bătaie." Apoi își căuta ceasornicul în buzunărașul de la cingătoare, unde bine-înțeles că nu-l găsea, și se prăpădea de mîhnire, fiindcă nu știa ce să se facă fără ceasornic, fără tabacheră și fără Jacques : astea îi erau cele trei pivoturi ale vieții, petrecută prizînd tabac, uitîndu-se cît e ceasul, punîndu-i întrebări lui Jacques și combinîndu-le în toate felurile cu putință. Lipsit de ceasornic, nu-i mai rămînea, așadar, decît tabacherea, pe care o deschidea și o închidea la fiecare minut, așa cum fac și eu cînd mă plictisesc. Tabacul care-mi mai rămîne seara în tabacheră e în raport direct cu distracția, sau în raport invers cu plictiseala din cursul zilei. Te rog să te obișnuiești, cititorule, cu felul acesta de-a vorbi luat din geometrie, fiindcă îl găsesc scurt și cuprinzător și de aceea mă voi folosi adesea de el.

Ce zici, te-ai săturat de stăpîn ? Şi fiindcă sluga nu mai vine odată, vrei să ne ducem noi la ea ? Bietul Jacques ! chiar în clipa cînd îi pomeneam numele, el striga îndurerat : „Stătea scris, va să zică, în ceruri, să fiu înhăţat în aceeaşi zi ca tîlhar de drumul mare, gata să fiu dus la temniţă şi învinuit că aş fi ademenit o fată !"

Pe cînd se apropia agale de castel, adică nu... de locul unde dormiseră în ajun, trece pe lîngă el unul din neguţătorii ambulanţi cărora li se zice boccegii şi-i strigă : „Domnule cavaler, ia jartiere, cingătoare, şnururi de ceas, tabachere la modă, jabackuri [1] veritabile, inele, brelocuri de ceas. Ia un ceasornic, domnule, un ceasornic frumos, de aur, dăltuit cu capac dublu, aproape nou..." Jacques îi răspunde : „Păi şi eu caut unul, dar nu pe al tău..." şi-şi vede mai departe de drum, mereu la pas. Şi tot mergînd aşa i se năzare că stă scris, în ceruri, că tocmai ceasornicul pe care voiseă să i-l vîndă omul acela era ceasornicul stăpînului său. Jacques se întoarce şi-i zice boccegiului : „Prietene, ia arată ceasul ăla cu capac de aur ; parcă mi-ar spune ceva c-ar putea să-mi fie pe plac".

— Pe cinstea mea că nu m-ar mira de loc să fie chiar aşa, zise boccegiul ; ceasul e frumos, cum nu se poate mai frumos, ieşit din mîinile lui Julien Le Roi [2]. Abia am făcut rost de el, mai adineauri ; l-am căpătat pe-un codru de pîine şi-o să-l dau ieftin. Îmi plac cîştigurile mici şi dese ; dar pe vremurile astea îmi merge al naibii de prost ; nici peste trei luni nu mai dau eu peste un chilipir ca ăsta. Îmi pari om de treabă şi mi-ar place să te bucuri dumneata de el şi nu altul...

Tot vorbind, marchitanul îşi pusese bocceaua jos, o deschisese şi scoase ceasornicul pe care Jacques îl recunoscu îndată, fără să se mire de loc ; căci nu se grăbea niciodată şi nu se mira decît arareori. Se uită bine la ceas : Da, îşi spuse în sinea lui, ăsta e... Apoi, către boccegiu : „Bine zici, e frumos, cum nu se poate mai frumos, şi eu ştiu că e şi bun..." Apoi, punîndu-l în buzu-

[1] Jabackuri se numeau mărunţişurile şi giuvaerurile vîndute pe atunci la casa Jabacki din Paris.

[2] Faimos ceasornicar (1686—1759).

năraș, îi zise boccegiului : „Mulțumesc frumos, prietene !“

— Cum, mulțumesc frumos ?

— Păi da, e ceasornicul stăpînului meu.

— Habar n-am cine ți-e stăpîn ; eu una știu : că e ceasornicul meu și că l-am cumpărat și l-am plătit...

Și, apucîndu-l pe Jacques de guler, se strădui să-și ia ceasornicul înapoi. Jacques se trage lîngă cal, apucă unul din pistoale și, sprijinindu-l în pieptul boccegiului : „Dă-te înapoi, îi zice, sau te ucid“. Înspăimîntat, boccegiul îi dă drumul. Jacques încalecă și pornește agale la drum, spre oraș, zicîndu-și în sine : „Iată ceasornicul redobîndit, acum să vedem ce-i cu punga...“ Boccegiul se grăbește să-și închidă lădița, și-o pune pe umăr și se ia după Jacques, strigînd : „Hoții ! Hoții ! Ucigașii ! Ajutor ! Săriți ! Ajutor !...“ Era pe vremea secerișului : lanurile gemeau de țărani. Își lăsară toți secerile și se strînseră gloată în jurul omului aceluia, întrebîndu-l unde e hoțul, unde e ucigașul.

— Uite-l, uite-l colo.

— Cum ! Ăla care se îndreaptă fără grabă spre poarta orașului ?

— Ăla.

— Fugi de-aici că ești nebun nu seamănă de loc a hoț.

— E un hoț, e un tîlhar, v-o spun eu ; mi-a luat cu japca un ceasornic de aur...

Oamenii nu mai știau în ce să se încreadă : în țipetele boccegiului sau în umbletul liniștit al lui Jacques. „Măi copii, adăugă boccegiul, zău că sînt ruinat dacă nu-mi dați o mînă de ajutor ; ceasornicul face treizeci de ludovici, cu ochii închiși. Ajutați-mă, se cară cu ceasornicul meu și, dacă apucă să dea pinteni calului, se duce de rîpă ceasornicul...“

Dacă Jacques se afla olecuță cam depărtișor ca să poată auzi strigătele, putea să vadă, totuși, destul de lesne gloata, dar tot încet mergea. Făgăduind țăranilor o răsplată, boccegiul îi hotărî să alerge după Jacques. Și iată o mulțime de bărbați, de femei și de copii alergînd și strigînd : „Puneți mîna pe hoț ! Prindeți ucigașul !“, iar pe urma lor boccegiul, ținîndu-se cît de aproape îi

îngăduia povara din spate și strigînd : „Puneți mîna pe hoț ! Prindeți ucigașul !...“

Au intrat în oraș, fiindcă într-un oraș poposiseră Jacques și stăpînu-său în ajun ; abia acum mi-am adus aminte. Localnicii ies din case, se alătură țăranilor și boccegiului, încep să strige toți într-un glas : „Hoțul ! Hoțul ! Ucigașul !... Îl ajung pe Jacques, toți odată. Boccegiul se repede la el, Jacques îi arde o lovitură de cizmă, trîntindu-l la pămînt, dar boccegiul strigă într-una : „Ticălosule, pungașule, ucigașule, dă-mi înapoi ceasornicul ; o să mi-l dai tu, și-or să te spînzure...“

Jacques, păstrîndu-și cumpătul, vorbește mulțimii, care crește clipă de clipă, și zice: „Aveți un magistrat ; să fiu dus în fața lui ; acolo am să arăt că nu sînt de loc ticălos și că s-ar putea ca tocmai omul ăsta să fie așa. E drept că i-am luat ceasornicul, dar ceasornicul e al stăpînului meu. Nu sînt de loc necunoscut în oraș ; alaltăieri seara am sosit aici, împreună cu stăpînu-meu, și am poposit la domnul locotenent-general, vechiul lui prieten.“ Dacă nu v-am spus încă pînă acum că Jacques și stăpînu-său trecuseră prin Conches și că fuseseră găzduiți la locotenentul-general din părțile acelea, e pentru că nu mi-am amintit mai din vreme. „Să fiu dus înaintea locotenentului-general“, spunea Jacques, care între timp descălecase. Iată-l în mijlocul alaiului, pe el, împreună cu calul și cu boccegiul. Merg, ajung la poarta locotenentului-general. Jacques, calul și boccegiul intră. Jacques și boccegiul nu slăbesc de fel. Mulțimea rămîne afară.

Dar ce făcea tocmai atunci stăpînul lui Jacques ? Ațipise pe marginea drumului mare, cu dîrlogii trecuți peste brat, iar calul păștea iarba în jurul lui, atîta cît îl lăsa lungimea dîrlogilor.

De cum îl zări pe Jacques, locotenentul-general strigă :

— Ei, tu ești, dragă Jacques ? Ce vînt te-aduce, singur, pe-aici ?

— Ceasornicul stăpînului meu. Îl lăsase agățat de coltul vetrei, și l-am găsit în bocceaua omului ăstuia ; apoi m-a mai adus punga, pe care am uitat-o sub pernă și care se va găsi și ea, dacă veți porunci.

— Şi dacă va fi fost scris în ceruri... adăugă magistratul.

Apoi îşi chemă de îndată slugile : şi, numaidecît, boccegiul, arătînd spre un vlăjgan cu mutră de tîlhar, adus de curînd în casă, zice : „Iată cine mi-a vîndut ceasornicul".

Magistratul ia o înfăţişare aspră şi zice boccegiului şi slugii : „Aţi merita amîndoi să fiţi trimişi la galere : tu fiindcă ai vîndut ceasornicul, iar tu fiindcă l-ai cumpărat..." Slugii sale : „Dă-i omului banii şi scoate-ţi livreaua numaidecît..." Boccegiului : „Grăbeşte-te s-o ştergi din locurile astea, dacă nu vrei să rămîi agăţat aici pentru totdeauna. Amîndoi vă îndeletniciţi cu o meserie care aduce ghinion... Şi-acum, Jacques, să vedem ce-i cu punga ta." Cea care şi-o însuşise ieşi la iveală singură : ero o fetişcană bine făcută. „Punga e la mine, domnule, îi spuse ea stăpînului, dar n-am furat-o ; mi-a dăruit-o el."

— Ţi-am dăruit eu punga ?

— Da.

— Se poate, dar să mă ia naiba dacă mi-aduc aminte...

Magistratul îi zise lui Jacques : „Haide, Jacques, mai bine s-o lăsăm încurcată".

— Domnule...

— E drăguţă şi binevoitoare, după cîte văd.

— Domnule, vă jur...

— Cît aveai în pungă ?

— Vreo nouă sute şaptesprezece livre.

— Ah ! Javette ! nouă sute şaptesprezece livre pentru o noapte e mult prea mult pentru tine, cît şi pentru el. Dă punga încoace.

Fetişcana dădu punga stăpînului ei, care scoase un scud de şase franci : „Ţine, îi spuse el aruncîndu-i scudul ; iată preţul serviciilor tale ; preţuiesc ele mai mult, nu-i vorbă, dar nu pentru Jacques. Îţi doresc de două ori pe-atît, în fiecare zi, dar nu în casa mea, auzi ? Iar tu, Jacques, grăbeşte-te să încaleci şi întoarce-te la stăpînu-tău."

Jacques îl salută pe magistrat şi plecă fără să răspundă, dar îşi zicea în gînd : „Nerušinata ! Ticăloasa !

Va să zică stătea scris în ceruri să se culce cu altul şi să-i plătească Jacques! ...Haide, Jacques, mîngîie-ţi inima; nu eşti îndeajuns de fericit că ai recăpătat şi punga şi ceasornicul stăpînului tău?"

Jacques încălecă şi despică gloata strînsă la poarta casei magistratului; dar, fiindcă îi venea greu ca atîta mulţime de oameni să-l ia drept o secătură, se prefăcu că-şi scoate ceasornicul din buzunar ca să vadă cît arată: apoi dădu pinteni calului, care, nefiind obişnuit cu asemenea lucruri, porni şi mai repede. De obicei, îl lăsa să meargă în voie; căci îi venea la fel de greu şi să-l oprească din galop, şi să-l îmboldească atunci cînd mergea cu-ncetul. Noi credem că ne mînăm soarta; dar, de fapt, ea ne mînă întotdeauna; şi soarta, pentru Jacques, era tot ce-l atingea sau îi ieşea înainte: calul, stăpînul, un călugăr, un cîine, o femeie, un catîr, o cioară. Calul îl ducea, deci, în goană spre stăpînul său, care aţipise la marginea drumului, cu dîrlogii petrecuţi peste braţ, după cum am spus. Pe atunci, calul întindea de dîrlogi; dar cînd sosi Jacques, dîrlogii rămăseseră locului, iar calul ia-l de unde nu-i. Un pungaş, după cît se pare, se apropiase de cel adormit, tăiase binişor căpăstrul şi luase dobitocul. La tropotul calului lui Jacques, stăpînul se deşteptă, şi primele cuvinte pe care le rosti fură: „Te-ai întors, te-ai întors marţafoiule! Am să te..." Zicînd asta, începu să caşte de-i trosneau fălcile.

— Cască, domnule, cască oricît vrei, îi zise Jacques, dar unde ţi-e calul?

— Calul meu?

— Da, calul dumitale...

Stăpînul, dîndu-şi seama pe dată că i se furase calul, era cît pe-aci să se repeadă la Jacques şi să-i ardă vreo cîteva cu dîrlogii, cînd Jacques îi spuse: „Încetişor, domnule, astăzi nu prea am chef să mă las cotonogit; am să primesc cea dintîi lovitură, dar la a doua jur că dau pinteni calului şi că te las aici..."

Ameninţarea asta a lui Jacques muie pe loc furia stăpînului, care îi spuse cu glas potolit: „Şi ceasornicul meu?"

— Iată-l.

— Şi punga ta?

— Iat-o.

— Mult ai mai zăbovit !

— Nu prea mult, pentru cîte am făcut. Ascultă aici. M-am dus, m-am bătut, s-au ţinut după mine toţi ţăranii de pe cîmp, s-au ţinut după mine toţi locuitorii oraşului, am fost luat drept tîlhar de drumul mare, am fost dus înaintea judelui, mi s-au luat două interogatorii, aproape că am făcut să fie duşi la spînzurătoare doi oameni ; am făcut să fie dat afară un servitor, am făcut să fie alungată o slujnică, mi s-a dovedit că m-am culcat cu o femeie pe care n-o văzusem în viaţa mea şi căreia totuşi i-am plătit ; şi m-am şi întors.

— Iar eu, aşteptîndu-te...

— Aşteptîndu-mă, stătea scris sus, în ceruri, să ţi se fure calul. Ştii ce, domnule ? Să nu ne mai gîndim la el ! E un cal pierdut, şi poate că stă scris să-l regăsim.

— Calul meu ! Bietul meu cal !

— Chiar dacă o să-l jeleşti pînă mîine, tot n-o să iasă nimic...

— Ce ne facem ?

— Ori te iau pe crupă, ori, dacă îţi place mai mult, ne descălţăm amîndoi, ne legăm cizmele de şaua calului meu şi pornim mai departe pe jos.

— Calul meu ! Bietul meu cal !

Se hotărîră să pornească pe jos, stăpînul strigînd din cînd în cînd : „Calul meu, bietul meu cal", iar Jacques făcîndu-i, totuşi destul de pe larg, rezumatul aventurilor sale. Cînd ajunse la învinovăţirea că s-a culcat cu o femeie, stăpînul îi zise ;

— E-adevărat, Jacques, că nu te-ai culcat cu ea ?

JACQUES : Nu, nu m-am culcat, stăpîne.

STĂPÎNUL : Şi i-ai plătit ?

JACQUES : Negreşit !

STĂPÎNUL : Eu am păţit-o odată şi mai rău decît tine.

JACQUES : Ai plătit după ce te-ai culcat ?

STĂPÎNUL : Ai ghicit.

JACQUES : Şi n-o să-mi povesteşti şi mie cum s-a întîmplat ?

STĂPÎNUL : Mai înainte de-a începe povestea dragostei mele, trebuie s-o sfîrşim pe-a dragostei tale. Ia as-

cultă, Jacques, n-ai de gînd să continui povestea aceea, pe care aș lua-o drept prima și singura dragoste din viața ta, în ciuda aventurii cu slujnica locotenentului-general din Conches? Căci, chiar de te-ai fi culcat cu ea, nu te-ai fi îndrăgostit pentru atîta lucru. Că doar oamenii se culcă zilnic cu femei pe care nu le iubesc și nu se culcă cu femei care le sînt dragi. Dar...

JACQUES : Ei ! Dar !... ce mai e ?

STĂPÎNUL : Calul meu !... Jacques dragă, nu te supăra ; pune-te și tu în locul calului meu, închipuie-ți că te-am pierdut și spune-mi de nu m-ai prețui mai mult dacă m-ai auzi strigînd : Jacques al meu ! Bietul meu Jacques !

Jacques zîmbi și zise : „Mi se pare că rămăsesem la discuția țăranului care mă găzduise cu nevastă-sa, în timpul nopții de după primul meu pansament. M-am odihnit un pic. Gazda și nevastă-sa se sculară mai tîrziu decît de obicei."

STĂPÎNUL : Cred și eu.

JACQUES : La deșteptare, dau ușurel perdelele la o parte și-l văd pe țăran discutînd în mare taină, lîngă ușă, cu nevastă-sa și cu felcerul. După cele auzite în timpul nopții, nu mi-a fost greu să ghicesc despre ce discutau acolo. Am tușit. Felcerul îi spuse soțului : „S-a trezit : cumetre, coboară-te în beci ; o să trag mai întîi o dușcă, să nu-mi tremure mîna ; pe urmă o să-i scot bandajul, și-apoi o să ne mai gîndim la ce mai e de făcut".

După ce sosi sticla și o goli, căci pentru cei din breasla asta a trage o dușcă înseamnă a goli cel puțin o sticlă, felcerul se apropie de patul meu și-mi zise :

— Cum te-ai simțit azi-noapte ?

— Binișor.

— Ia dă brațul... Bun, bun, pulsul nu-i rău de loc, aproape că nu mai ai călduri. Acum să vedem genunchiul... Haide, cumătră, îi spuse el nevestei care stătea în picioare, lîngă pat, dinapoia perdelelor, ajută-mă... Nevasta chemă unul dintre copii... N-avem nevoie aici de copii, ci de dumneata ; o mișcare greșită ne-ar da de lucru încă pe-o lună. Vino-ncoace. Nevasta se apropie, cu ochii plecați... Ține-i piciorul ăsta, pe cel sănătos, că

de celălalt am eu grijă. Încetişor, încetişor... Mai spre mine un pic mai spre mine... Prietene, întoarce-te numai puţintel spre dreapta... Spre dreapta ţi-am spus : ei, acum e gata...

Strîngeam salteaua cu amîndouă mîinile, scrîşnind din dinţi ; năduşeala îmi curgea şiroaie pe faţă.

— Nu-i prea plăcut, prietene.

— Vă şi eu.

— Acu eşti gata. Cumătră, lasă piciorul, ia perna, apropie scaunul şi pune perna deasupra. Prea aproape... Ceva mai încolo... Ia dă-mi mîna, prietene, strînge-mă tare. Cumătră, treci lîngă perete şi ţine omul de subsuori. Minunat... Cumetre, n-a mai rămas nimic din sticlă ?

— Nu.

— Treci de ia locul nevestei, ca să coboare ea, să ne mai aducă una... Bun, bun. Toarnă pînă sus... Femeie, lasă-ţi bărbatul unde e şi vino lîngă mine... Nevasta mai chemă încă o dată un copil. Ei, fir-ar să fie, ţi-am mai spus o dată că n-avem nevoie de copii. Aşază-te în genunchi şi trece-i mîna pe sub pulpă... Ce tremuri, cumătră, de parc-ai fi făcut vreun păcat ? Hai, curaj... Strînge în josul coapselor, acolo, deasupra bandajului... Foarte bine !...

Iată cusătura tăiată, feşele desfăcute, bandajul ridicat şi rana mea descoperită. Felcerul pipăie pe deasupra, pe dedesubt, pe margini, şi de cîte ori mă atinge zice :

— Nepriceputu ! Măgaru ! Vita ! Şi se mai crede chirurg ! Cum adică, piciorul ăsta e de tăiat ? O să ţină tot atîta cît şi celălalt : vă garantez eu.

— **Am să mă vindec ?**

— Am mai vindecat eu şi pe alţii.

— Şi am să pot umbla ?

— Ai să umbli.

— Fără să şchiopătez ?

— Asta e altă chestie ; ia-o mai binişor, dragul meu, ce naiba ! Nu-ţi ajunge că ţi-am salvat piciorul ? Altminteri, dacă o să şchiopătezi, parcă-i mare lucru ? Îţi place să joci ?

— Grozav îmi place...

— Dacă o să mergi ceva mai rău, în schimb o să ţopăi mai bine... Cumătră, dă nişte vin cald... Nu, mai

întîi dă-l pe ălălalt. Încă un păhărel, și pansamentul o să iasă mai bine.

Felcerul bea ; se aduce vin cald, mi se clătește rana, mi se pune oblojeala la loc, mă întind în pat, sînt îndemnat să dorm dacă pot, se trag perdelele, se sfîrșește sticla începută, se mai aduce una și se începe din nou discuția dintre felcer, gazdă și nevastă-sa.

GAZDA : Cumetre, o să țină mult ?

FELCERUL : Foarte mult... Hai noroc, cumetre.

GAZDA : Cam cît ? O lună ?

FELCERUL : Care o lună : Vreo două, trei, patru, cine știe ? Rotula e atinsă, femurul, tibia... Hai noroc, cumetre.

GAZDA : Patru luni ! Vai de capul nostru ! De ce l-am primit aici ? Ce naiba o fi căutat nevasta la poartă ?

FELCERUL : În sănătatea mea ; fiindcă am lucrat bine.

NEVASTA GAZDEI : Iar începi, bărbate ! Și doar mi-ai făgăduit azi-noapte. Dar lasă, te mai prind eu o dată...

GAZDA : Păi, spune-mi ce-i de făcut cu omul ăsta ? Măcar dacă am fi avut o recoltă mai bună.

NEVASTA GAZDEI : Dacă ai vrea, m-aș duce la popă.

GAZDA : Numai să te prind că pui piciorul pe-acolo și te snopesc în bătaie.

FELCERUL : De ce, cumetre ? Pe-a mea o las să se ducă.

GAZDA : Te privește.

FELCERUL : În sănătatea finei ! Cum o mai duce ?

NEVASTA GAZDEI : Cît se poate de bine.

FELCERUL : Hai, cumetre, în sănătatea nevesti-ti și a nevesti-mi ; sînt două femei cumsecade.

GAZDA : A dumitale e mai dibace ; ea n-ar fi făcut prostia...

NEVASTA GAZDEI : Păi, cumetre, mai sînt și maicile...

FELCERUL : Vai, cumătră : Un bărbat, un bărbat la maici ! Și mai e o stavilă, niteluș cam mare... Să bem în sănătatea maicilor, că sînt fete cumsecade !

NEVASTA GAZDEI : Ce stavilă ?

FELCERUL : Bărbatu-tău nu vrea să te duci la popă, și nevastă-mea nu vrea să mă duc la maici... Dar hai să mai tragem o duşcă, poate că ne vine vreo idee. L-aţi întrebat pe omul ăsta ? Poate că nu-i calic de tot.

GAZDA : Ce poate să aibă un soldat !

FELCERUL : Un soldat are tată, mamă, fraţi, surori, neamuri, prieteni, nu-i singur pe lume... Să mai tragem o duşcă, şi duceţi-vă de-aici ; lăsaţi-l în grija mea.

Cam asta a fost, vorbă cu vorbă, discuţia dintre felcer, gazdă şi nevastă ; dar cum aş mai fi putut s-o zugrăvesc de frumos, vîrînd un ticălos printre oamenii aceştia de treabă ! Jacques s-ar fi văzut, sau l-ai fi văzut dumneata, gata-gata să fie tras din pat, zvîrlit în drum sau în vreo băltoacă. — Şi de ce nu ucis ? — Ucis nu. M-aş fi priceput eu să chem pe cineva în ajutorul lui ; iar cineva ăsta ar fi fost un soldat, din aceeaşi companie cu el ; dar atunci toată povestea ar fi putut a Cleveland [1] cale de-o poştă. Adevărul, mai întîi de toate adevărul ! — Adevărul, o să zici, e adeseori rece, obişnuit şi plictisitor ; de pildă, tărăşenia asta din urmă cu spălatul rănii lui Jacques e adevărată, dar ce-i interesant în ea ? Nimic. — Sînt de-aceeeaşi părere. — Dacă e vorba să spui adevărul,, apăi atunci trebuie s-o faci la fel ca Molière, Regnard [2], Richardson [3], Sedaine [4] ; adevărul îşi are ascuţişurile lui, pe care le prinzi cînd ai geniu. — Da, cînd ai geniu ; dar dacă n-ai ? — Dacă n-ai, nu trebuie să scrii. — Şi dacă din nefericire te asemeni cu un oarecare poet pe care l-am trimis în Pondichéry [5] ? — Cine mai e şi poetul ăsta ? — Poetul ăsta... Dar dacă mă tot întrerupi, cititorule, şi dacă mă întrerup

---

[1] Adică ar fi semănat cu lucrarea abatelui Prévost *Povestea lui Cleveland, copilul din flori al lui Cromwell*, apărută în 1732.

[2] Jean François Regnard (1655—1709) — poet comic francez, autor a numeroase piese de teatru, dintre care cea mai cunoscută e *Le légataire universel*, şi a unor poezii mediocre.

[3] Samuel Richardson (1689—1761) — scriitor englez, socotit ca întemeietorul romanului englez modern.

[4] Michel-Jean Sedaine (1719—1797) — autor dramatic francez, a cărui lucrare mai însemnată este *Le philosophe sans le savoir* (1795).

[5] Veche colonie franceză în India.

și eu la tot pasul, ce-o să se aleagă din dragostea lui Jacques ? Crede-mă, să-l dăm încolo de poet... Gazda și nevastă-sa se depărtară... — Nu, nu, zi ce-i cu poetul din Pondichéry. — Felcerul veni lîngă patul lui Jacques... — Zi ce-i cu poetul din Pondichéry, zi ce-i cu poetul din Pondichéry. — Într-o bună zi a venit la mine un poet tînăr, așa cum vine în fiecare zi... Dar ia ascultă, cititorule, ce legătură are asta cu Jacques Fatalistul, cu stăpînu-său și cu călătoria lor ?... — Spune ce-i cu poetul din Pondichéry. — După ce mi-a spus obișnuitele laude despre inteligență, despre geniul, despre gustul și despre inima mea bună, cît și alte cuvinte din care nu cred o iotă, deși mi se spun întruna de peste douăzeci de ani, și poate cu bună-credință, tînărul poet scoate o hîrtie din buzunar : Sînt versuri, zice el. — Versuri ?! — Da, domnule, versuri, despre care cred că veți binevoi să vă dați părerea. — Îți place adevărul ? — Da, domnule, și vi-l cer. — O să-l afli. — Cum, ești atît de dobitoc, încît îți închipui că un poet poate veni să afle adevărul de la tine ? — Da. — Și o să i-l spui ? — Nici vorbă ! — Fără ocolișuri ? — Cred și eu : ocolișurile cel mai bine ticluite n-ar fi altceva decît insulte grosolane ; înțelese așa cum trebuie, el ar vădi că ești un poet prost ; și cum nu te cred destul de călit ca să poți asculta adevărul, nu ești decît tot un nătărău. — Și ai scos-o totdeauna la capăt cu sinceritatea ? — Aproape totdeauna... Citesc versurile tînărului poet, și-i spun : Nu numai că versurile dumitale sînt proaste, dar ele m-au lămurit pe deplin că n-o să faci niciodată altele mai bune. — Va să zică, o să trebuiască să fac versuri proaste ; fiindcă de făcut n-o să mă pot opri să le fac. — Asta-i o adevărată nenorocire ! Îți dai seama, domnule, în ce hal ești ? Nici zeii, nici oamenii și nici columnele n-au iertat mediocritatea poeților : asta a spus-o Horațiu. — Știu. — Ai avere ? — N-am. — Ești sărac ? — Foarte. — Și o să mai adaugi la sărăcie ocara poetului prost ; ai să-ți prăpădești viața de pomană, ai să îmbătrînești. Bătrîn, sărac și poet prost. Ah ! domnule, ce soartă ! — Îmi dau seama, dar mă trage așa, fără voia mea... (Aici Jacques ar fi spus : dar așa stă scris.) — Ai părinți ? — Am. — Cu ce

se ocupă ? — Sînt giuvaergii. — Ar fi în stare să facă ceva pentru dumneata ? — Poate. — Ei bine, caută-ţi părinţii şi spune-le să-ţi dea cîteva giuvaeruri false. Îmbracă-te şi porneşte spre Pondichéry ; pe drum ai să faci versuri proaste, dar, ajuns acolo, ai să te îmbogăţeşti. Odată îmbogăţit, poţi să te întorci aici şi să faci cîte versuri pofteşti, numai să ai grijă să nu le tipăreşti, fiindcă nu trebuie să ruinezi pe nimeni...

Trecuseră vreo doisprezece ani de cînd îi dădusem sfatul ăsta tînărului, cînd mă întîlnesc iar cu el ; nu-l mai recunoşteam. — Eu sînt, domnule, îmi spuse el, acela pe care l-aţi trimis în Pondichéry. Am fost acolo şi am agonisit vreo sută de mii de franci. Apoi m-am întors ; am început iar să fac versuri, şi iată că vi le-am adus... Tot proaste sînt ? — Tot proaste ; dar acum, cînd ţi-ai asigurat traiul, n-am nimic împotrivă să faci mai departe versuri proaste. — Aşa gîndesc şi eu...

Cînd felcerul se apropie de pat, Jacques nu-i dădu răgaz să deschidă gura. „Au auzit totul", îi spuse... Apoi, adresîndu-se stăpînului său, adăugă... Ar fi adăugat el ceva, dar stăpînu-său îl opri. I se făcuse lehamite de atîta umblet ; se aşează pe marginea drumului, întorcînd capul spre un călător care venea spre ei, pe jos, ducînd după el un cal şi ţinînd dîrlogii în mînă.

Calul ăsta o să crezi, cititorule, că e tocmai calul care i se furase stăpînului lui Jacques ; şi ai să te înşeli. Cam aşa s-ar întîmpla într-un roman, ceva mai devreme sau mai tîrziu ; aşa sau altfel ; dar acesta nu e un roman, ţi-am mai spus, cred, şi ţi-o repet. Stăpînul îi spuse lui Jacques : Îl vezi pe omul care vine spre noi ?

JACQUES : Îl văd.

STĂPÎNUL : Calul lui mi se pare bun.

JACQUES : Am slujit la infanterie şi nu mă pricep.

STĂPÎNUL : Eu am comandat la cavalerie şi mă pricep.

JACQUES : Ei şi ?

STĂPÎNUL : Ei şi ! Aş vrea să te duci şi să-i propui să ne lase nouă calul, pe bani, se-nţelege.

JACQUES : E o ţicneală curată, dar mă duc. Pînă la cît dai ?

STĂPÎNUL : Pînă la o sută de scuzi...

După ce-şi sfătuieşte stăpînul să nu adoarmă, Jacques iese în întîmpinarea călătorului, îi propune cumpărarea calului, plăteşte şi-l aduce. „Ascultă, Jacques, zice stăpînul, dacă tu ai presimţirile tale, apăi vezi că şi eu le am pe ale mele. Calul ăsta e frumos ; negustorul ţi-o fi jurat că n-are nici un beteşug ; dar cînd e vorba de cai, toţi oamenii sînt geambaşi."

JACQUES : Parcă numai cînd e vorba de cai sînt ei geambaşi ?

STĂPÎNUL : Ai să-l încaleci tu şi-ai să mi-l dai mie pe-al tău.

JACQUES : N-am nimic împotrivă.

Şi iată-i pe amîndoi călare, iar pe Jacques urmîndu-şi vorba :

— Cînd am plecat din casa părintească, tata, mama, naşul meu mi-au dat toţi cîte ceva, după cît a avut fiecare ; şi aveam şi eu puşi deoparte cinci ludovici pe care Jean, frate-meu mai mare, mi-i dăruise cînd a plecat în nenorocita lui de călătorie spre Lisabona... (Aici Jacques se porni pe plîns, iar stăpînu-său îi arătă că aşa fusese scris.) Aşa e, domnule, mi-am spus-o şi eu de-o sută de ori ; şi cu toate astea n-aş putea să nu plîng...

Şi numai ce începe Jacques să suspine şi să plîngă din ce în ce mai amarnic, iar stăpînu-său trage o priză de tabac şi se uită cît e ceasul. După ce ia dîrlogii între dinţi şi-şi şterge ochii cu amîndouă mîinile, Jacques spune mai departe :

— Din cei cinci ludovici de la Jean, din ce luasem pentru înrolarea în armată şi din darurile rudelor şi ale prietenilor, îmi garnisisem o pungă din care nu scosesem încă nici o lăscaie. Mi-am adus aminte de comoara asta tocmai la ţanc ; ce părere ai, stăpîne ?

STĂPÎNUL : Nu se putea să mai rămîi multă vreme în cocioaba aia.

JACQUES : Nici chiar plătind.

STĂPÎNUL : Dar ce căutase frate-tău la Lisabona ?

JACQUES : Mi se pare că-ţi dai toată osteneala să mă abaţi din drum. Cu întrebările dumitale, o să facem ocolul pămîntului şi tot n-o să ajung la sfîrşitul dragostei mele.

STĂPÎNUL : Ce-are a face, din moment ce tu vorbeşti, iar eu ascult ? Nu sînt astea cele două lucruri care te interesează mai mult decît orice ? Şi mai şi bombăni, cînd ar trebui să-mi mulţumeşti.

JACQUES : Frate-meu plecase la Lisabona să caute odihnă. Jean, frate-meu, era un băiat deştept ; asta l-a nenorocit ; mai bine ar fi fost un nătărău ca mine ; dar aşa stătea scris în ceruri. Stătea scris ca un călugăr carmelit care venea în satul nostru la cerşit ouă, lînă, cînepă, fructe şi vin, în fiecare anotimp, să tragă la tata şi să-l scoată din minţi pe Jean, frate-meu, ca să îmbrace veşmîntul călugăresc.

STĂPÎNUL : Frate-tău, Jean, a fost carmelit ?

JACQUES : Da, domnule, şi încă a fost carmelit din ăi desculţi [1]. Era sîrguitor, deştept şi priceput la chichiţe ; era avocatul sfătuitor al satului, ştia să citească şi să scrie şi, încă din tinereţe, îşi bătuse capul cu desluşitul şi copiatul pergamentelor vechi. La mănăstire a făcut de toate : a fost, pe rînd, portar, chelar, grădinar, paracliser, ajutor de iconom şi arhondar ; aşa cum o pornise, ne-ar fi pricopsit pe toţi. Le-a măritat, şi încă bine, pe două dintre surorile noastre şi pe încă vreo cîteva fete din sat. Nu se întîmpla să treacă pe drum fără ca taţii, mamele şi copiii să nu-i iasă fuga înainte şi să nu-i strige : „Bună ziua, frate Jean ; cum o mai duci, frate Jean ?“ Iar cînd intra în vreo casă, binecuvîntarea cerului intra o dată cu el ; şi dacă se afla vreo fată pe-acolo, la două luni după vizita lui o şi vedeai măritată. Săracu fratele Jean ! Ambiţia l-a dus de rîpă. Iconomul mănăstirii, căruia îi fusese dat ca ajutor, era bătrîn. Călugării au zis că-şi băgase în cap să-i ia locul, după moarte, că din pricina asta scotocise toate hrisoavele, că arsese registrele vechi şi că întocmise altele noi, în aşa fel ca la moartea bătrînului iconom nici dracu să nu mai poată descurca hîrţoagele tagmei. Dacă aveau trebuinţă de-o hîrtie, trebuiau să piardă o lună căutînd-o ; şi cel mai adesea nu dădeau de ea. Cuvioşii dibuiră şiretlicul fratelui Jean şi rostul lui ; ei luară lucrurile în serios şi

[1] Desculţi li se spunea unor călugări carmeliţi care acceptaseră reforma austeră instituită de sfînta Teresa şi de sfîntul Juan de la Cruz.

fratele Jean, în loc să ajungă iconom, după cum își închipuise, fu pus la canon de pîine și apă și biciuit bine, pînă ce-i destănui altuia cum să se descurce în registre. Călugării sînt neînduplecați. Cînd scoaseră de la fratele Jean toate deslușirile de care aveau nevoie, îl puseră să care cărbuni pentru laboratorul unde se distilează *apa Carmeliților* [1]. Fratele Jean, care fusese arhondar al mănăstirii și ajutor al iconomului, ajuns cărbunar ! Fratele Jean era simțitor ; el nu putea să îndure înjosirea asta a rangului și a măreției și pîndi prilejul să scape de umilință.

Tocmai atunci sosi în mănăstire un părinte tînăr, socotit la tribunal și în amvon drept minunea tagmei ; îl chema părintele Ange. Avea ochi frumoși, chip minunat, brațe și palme să le zugrăvești, nu alta ! Iată-l predicînd și iar predicînd, spovedind și iar spovedind ; iată-i pe bătrînii duhovnici lăsați în plata Domnului de preacucernicele lor enoriașe ; iată-le pe preacucernicele enoriașe legate de părintele Ange ; iată că în ajunul duminicilor și al marilor sărbători la dugheana părintelui Ange e îngrămădeală de păcătoși și de păcătoase, și că bătrînii părinți fluieră a pagubă în dughenele lor pustii : și asta îi mîhnea nespus... Dar ia ascultă, domnule, dacă am să las baltă povestea fratelui Jean și am să mă întorc iar la aceea a dragostei mele, poate că o să fie ceva mai vesel.

STĂPÎNUL : Nu, nu ; să luăm o priză de tabac, să ne uităm cît e ceasul și să-i zici mai departe.

JACQUES : Fie, dacă așa vrei...

Dar calul lui Jacques fu de altă părere ; numai ce-și ia odată vînt și se repede într-o surpătură. Degeaba îl stringe Jacques cu genunchii și-i strunește dîrlogii. Din josul surpăturii, dobitocul încăpățînat se repede înainte și începe să se cocoațe pe-un dîmb, unde se oprește brusc și unde Jacques, uitîndu-se de jur împrejur, se pomenește între niște stîlpi de spînzurători.

Un altul în locul meu, cititorule, nu s-ar da înapoi să agațe de spînzurătorile astea o pradă vrednică de ele, dîndu-i astfel lui Jacques prilejul să cerceteze o tristă

[1] Băutură alcoolică.

privelişte. Dacă aş face-o, m-ai crede poate, fiindcă se întîmplă cîteodată lucruri şi mai ciudate, dar spusele mele n-ar mai fi adevărate ; spînzurătorile erau goale.

Jacques îşi lăsă calul să răsufle ; dobitocul coborî apoi de pe dîmb fără să fie nevoie să i se dea ghes, urcă iar surpătura şi-l aduse pe Jacques lîngă stăpînul său, care îi zise : „Ah, prietene, cît m-ai speriat ! Credeam că ai murit... Dar văd că ai căzut pe gînduri ; la ce te gîndeşti ?"

JACQUES : La ce-am găsit sus, pe dîmb.

STĂPÎNUL : Şi ce-ai găsit acolo ?

JACQUES : Nişte spînzurători, cu laţul pregătit.

STĂPÎNUL : Drace ! E semn rău ; dar aminteşte-ţi vorba ta de totdeauna : dară aşa stă scris, orice-ai face, tot spînzurat vei fi, prietene dragă ; iar dacă nu e scris, atunci calul a mînţit. Şi dacă dobitocul nu e inspirat, atunci înseamnă că are năravuri ; trebuie să fii cu luare-aminte...

După o clipă de tăcere, Jacques îşi frecă fruntea şi-şi scuturâ urechile, aşa cum faci cînd încerci să alungi un gînd supărător. Apoi spuse pe neaşteptate :

— Bătrînii călugări se sfătuiră între ei şi hotărîră, cu orice preţ şi pe orice cale, să scape de ageamiul care-i umilea. Şi ştii ce-au făcut ?... Stăpîne, văd că nu mă asculţi.

STĂPÎNUL : Te ascult, te ascult : zi mai departe.

JACQUES : Îl atraseră de partea lor pe portar, care era o secătură ca şi ei. Secătura asta bătrînă îl învinovăţi pe tînărul părinte că şi-ar fi făcut mendrele cu o credincioasă, în vorbitor, şi întîi, prin jurămînt, că îl văzuse cu ochii lui. Poate spunea adevărul, dar poate mînţea : cine ştie ? Mai nostim e că, a doua zi după învinovăţirea asta, starețul mănăstirii primi plîngerea unui felcer, care cerea să i se plătească leacurile folosite şi îngrijirile date ticălosului de portar pentru o boală lumească... Stăpîne, văd că nu mă asculţi şi ştiu la ce te gîndeşti ; pun rămăşag că la spînzurători.

STĂPÎNUL : N-aş putea să tăgăduiesc.

JACQUES : Văd că nu-ţi mai iei ochii de pe chipul meu ; nu cumva găseşti că semăn a cobe ?

STĂPÎNUL : Nu, nu.

JACQUES : Adică da, da. Știi ce ? Dacă te înfricoșez, n-avem decît să ne despărțim.

STĂPÎNUL : Ce naiba, Jacques, ai început să-ți pierzi mințile ; te îndoiești de tine însuți ?

JACQUES : Nu, domnule ; dar parcă cine e sigur de sine ?

STĂPÎNUL : Orice om de treabă. Oare Jacques, cinstitul Jacques, nu se îngrozește în fața crimei ?... Haide, Jacques, să isprăvim sfada și să povestești mai departe.

JACQUES : În urma defăimării sau a clevetirii portarului, călugării se crezură îndreptățiți să-i facă mii de șotii și de răutăți bietului părinte Ange, iar el păru că începe să dea semne de țicneală. Atunci fu chemat un medic, pe care îl cumpăraseră ca să depună mărturie că sărmanul călugăr e capiu și că are nevoie să respire aerul meleagurilor natale. Dacă n-ar fi fost vorba decît să-l îndepărteze sau să-l închidă pe părintele Ange, treaba s-ar fi isprăvit repede ; dar printre preacucernicele al căror odor era, se găseau cîteva doamne din lumea mare, și ele trebuiau luate cu binișorul. Acestora li se vorbea despre duhovnicul lor cu fățarnică milă : „Vai ! bietul părinte Ange, păcat de el ! era fala mănăstirii noastre". „Dar ce i s-a întîmplat ?" La această întrebare nu răspundeau decît gemînd din adîncul inimii și înălțînd ochii spre cer ; dacă doamnele stăruiau, atunci plecau frunțile și tăceau. La maimuțăreala asta, se mai adăuga cîteodată : „O, Doamne ! vai de capul nostru !... Mai are din cînd în cînd sclipiri uimitoare... licăriri de geniu... Poate că o să-și revină, dar slabă nădejde... Ce pierdere pentru biserică !..." În vremea asta, sporeau canoanele ; nu se dădură în lături de la nimic ca să-l aducă pe părintele Ange în starea unde se spunea că este ; și ar fi izbutit, dacă nu i se făcea fratelui Jean milă de el... Ce să-ți mai spun ? Într-o seară, pe cînd dormeau cu toții, am auzit bătăi în poartă ; ne-am sculat și am deschis ușa fratelui meu și părintelui Ange, deghizați. A doua zi și-o petrecură în casă, iar ziua următoare o luară din loc, de cum se iviră zorile. Plecară amîndoi cu mîinile pline ; căci Jean, îmbrățișîndu-mă, îmi spuse : „Ți-am măritat surioarele ; dacă aș fi rămas ce eram în mănăstire, măcar încă doi ani, tu ai fi fost unul dintre fermierii cei mai

înstăriți din partea locului ; dar acum s-au schimbat toate, și asta-i tot ce mai pot să fac pentru tine. Rămîi cu bine, Jacques ; dacă părintele și cu mine o să dăm de noroc, atunci o să-l simți și tu, dar..." Apoi îmi turnă în palme cei cinci ludovici despre care ți-am vorbit și încă cinci pentru ultima fată din sat pe care o măritase și care tocmai născuse un plod zdravăn, aidoma la chip cu fratele Jean.

STĂPÎNUL (cu tabachera deschisă și cu ceasul pus la loc) : Și ce aveau de gînd să facă la Lisabona ?

JACQUES : Să caute un cutremur de pămînt care nu se putea isca fără ei [1] ; să fie striviți, înghițiți, arși ; precum stătea scris în ceruri.

STĂPÎNUL : Ah ! Călugării ! Călugării !

JACQUES : Cel mai bun dintre ei nu face nici două parale.

STĂPÎNUL : Asta o știu și eu, chiar mai bine decît tine.

JACQUES : Și dumneata le-ai trecut prin mîini ?

STĂPÎNUL : Am să-ți povestesc altădată.

JACQUES : Dar de ce or fi oare atît de răi ?

STĂPÎNUL : Poate fiindcă sînt călugări... Dar hai să ne întoarcem la dragostea ta.

JACQUES : Ba nu, domnule, să nu ne mai întoarcem la ea.

STĂPÎNUL : Adică nu mai vrei s-o aflu.

JACQUES : Ba eu tot mai vreau ; numai că soarta nu vrea de loc. Nu vezi că de îndată ce deschid gura își vîră dracu coada și se întîmplă ceva care-mi taie vorba ? N-am să isprăvesc în vecii vecilor, îți spun eu, fiindcă așa stă scris în ceruri.

STĂPÎNUL : Încearcă, dragul meu.

JACQUES : Dacă o să începi dumneata să mi-o povestești pe a dumitale, poate că s-o rupe vraja și are să meargă mai bine și cu a mea. Mi-a intrat în cap că așa trebuie să fie ; zău, domnule, cîteodată mi se pare că aud glasul ursitei vorbindu-mi.

STĂPÎNUL : Și-ți merge bine totdeauna cînd îl asculți ?

---

[1] În 1755 a avut loc la Lisabona un mare cutremur.

JACQUES : Păi sigur, dovadă ziua cînd mi-a spus că ceasornicul dumitale se afla pe spinarea boccegiului.

Stăpînul începu să caște ; și tot căscînd bătea cu pîma în tabacheră, și tot bătînd în tabachetă se uita în zare, și tot uitîndu-se în zare îi spuse lui Jacques : „Nu vezi oare ceva venind dinspre stînga ta ?"

JACQUES : Ba văd, și pun rămășag că e ceva care n-o să binevoiască să ne lase nici pe mine să-mi spun povestea mai departe, și nici pe dumneata s-o începi pe-a dumitale...

Jacques avea dreptate. Și cum lucrul pe care-l vedeau venea spre ei, și ei se îndreptau spre el, mersurile astea în sens contrar scurtară depărtarea ; și curînd zăriră un car învelit în pînze negre, tras de patru cai negri, acoperiți cu valtrapuri negre, care le înfășurau capetele și se coborau pînă la copite ; în urmă veneau doi servitori îmbrăcați în negru ; iar după ei, alți doi, tot în negru, călărind fiecare pe cîte un cal negru, învelit în negru ; pe capră stătea un vizitiu negru, cu pălăria pleoștită și legată cu un zăbranic lung, care-i atîrna de-a lungul umărului stîng ; vizitiul își ținea capul plecat, lăsase în voie hățurile, astfel încît mai mult îl mînau caii pe el decît îi mîna el pe ei. Iată-i pe cei doi călători ai noștri ajunși lîngă dricul acela. Deodată, Jacques scoase un țipăt și într-o clipă se află jos, de nu știai bine dacă a căzut sau a descălecat ; își smulge părul, se zvîrcolește în țărînă și strigă : „Căpitanul, bietul meu căpitan ! El e, sînt sigur de asta, uite-i armele..." Și, într-adevăr, în dric se găsea un coșciug cît toate zilele, sub giulgiu, iar pe giulgiu o spadă cu centura ei, și lîngă coșciug un popă, ținîndu-și cărticica de rugăciuni în mînă și psalmodiind. Dricul mergea tot înainte. Jacques se ținea după el bocind, stăpînul se ținea după Jacques înjurînd, iar servitorii îi adevereau lui Jacques că alaiul e al căpitanului său, mort în orașul din apropiere, de unde îl duceau la mormîntul strămoșilor. De cînd militarul acesta fusese lipsit, prin moartea unui alt militar, prieten cu el și căpitan în același regiment, de plăcerea de a se bate în duel măcar o dată pe săptămînă, căzuse într-o stenahorie care îi luase zilele în cîteva luni. După ce-i aduse căpitanului său prinosul de laude, păreri de rău și lacrimi pe

care i-l datora, Jacques îi ceru iertare stăpînului, încălecă şi porniră amîndoi tăcuţi mai departe.

Dar pentru numele lui Dumnezeu, o să mă întrebi, unde se duceau, autorule ?... Dar pentru numele lui Dumnezeu, am să-ţi răspund eu, parcă poţi să ştii unde te duci, cititorule ? Tu încotro mergi ? E nevoie să-ţi amintesc oare păţania lui Esop ? Stăpînu-său, Xantip, îi spuse într-o seară de vară sau de iarnă, fiindcă grecii fac baie în toate anotimpurile : „Esop, ia du-te tu pînă la baie ; dacă nu e multă lume, o să ne scăldăm..." Esop porni. Pe drum, întîlneşte patrula din Atena. „Unde te duci ? — Unde mă duc ? răspunde Esop. Habar n-am. — Habar n-ai ? Atunci marş la închisoare. — Păi vezi ! le vorbi Esop, nu spuneam eu bine că habar n-am unde mă duc ? Voiam să merg la baie, şi iată că mă duc la închisoare..." Jacques îşi urma stăpînul, aşa cum vi-l urmaţi şi voi pe-al vostru ; stăpînul şi-l urma pe-al lui, aşa cum îi urma Jacques pe el. — Dar cine era stăpînul stăpînului lui Jacques ? — Ei, parcă-i lipsă de stăpîni pe lumea asta ? Stăpînul lui Jacques avea, ca şi voi toţi, o sută şi mai bine. Dar printre atîţia stăpîni ai stăpînului lui Jacques, mai mult ca sigur că nu se găsea nici unul cumsecade ; fiindcă şi-i schimba de la o zi la alta. — Era un om adevărat. — Om înflăcărat ca şi tine, cititorule ; om curios ca şi tine, cititorule ; om plictisitor ca şi tine, cititorule ; om întrebăreţ ca şi tine, cititorule. — Şi de ce tot întreba ? — Frumoasă întrebare ! Întreba ca să afle şi să zică apoi mai departe, ca şi tine, cititorule...

Stăpînul îi zice lui Jacques : „Mi se pare că nu prea ai chef să-mi povesteşti urmarea dragostei tale."

JACQUES : Sărmanul meu căpitan ! Se duce acolo unde o să mergem cu toţii şi unde e foarte de mirare că n-a ajuns mai devreme. Ihî !... Ihî !...

STĂPÎNUL : Ia ascultă, Jacques, nu cumva plîngi ?... „Lasă-ţi lacrimile să curgă în voie, fiindcă poţi plînge fără să roşeşti ; moartea lui te scapă de buna-cuviinţă scrupuloasă care te stingherea pe cînd era în viaţă. Acuma nu mai ai, ca să-ţi ascunzi chinurile inimii, aceleaşi motive pe care le aveai ca să-ţi ascunzi fericirea ; nimănui n-o să-i dea prin gînd să scoată din lacrimile tale ceea ce ar fi scos din bucuria ta. Nenorocirii i se

iartă. Şi-apoi, în clipa asta trebuie să te arăţi fie simţitor, fie nerecunoscător şi, dacă stăm să cumpănim omeneşte, e mai bine să-ţi dai pe faţă o slăbiciune decît să te laşi bănuit de o patimă. Vreau să plîngi în voie, ca să poţi îndura mai lesne durerea ; jalea ta va dăinui mai puţin, dacă va izbucni mai cu putere. Adu-ţi aminte cum era el, ba chiar sporeşte-i virtuţile : adu-ţi aminte pătrunderea lui în cercetarea lucrurilor celor mai adînci ; ascuţimea lui în discutarea problemelor celor mai anevoioase ; gustul trainic care-l lega de lucrurile cele mai însemnate ; rodnicia pe care o aducea în cele mai sterpe ; cu cît talent îi apăra pe cei învinovăţiţi ; bunătatea lui îngăduitoare îi dădea de o mie de ori mai mult spirit decît i-ar fi putut da celui vinovat interesul sau amorul propriu ; el nu era aspru decît cu sine însuşi. Departe de a încerca să găsească scuze măruntelor greşeli care-i scăpau, el căuta, dimpotrivă, cu toată răutatea unui vrăjmaş, să şi le exagereze şi, mai mult chiar, stăpînit parcă de simţămintele unui gelos, făcea tot ce putea ca să-şi scadă preţul virtuţilor printr-o cercetare severă a motivelor care l-ar fi putut împinge spre ele, fără voia lui. Nu pune alt soroc părerilor tale de rău decît pe acela pe care ţi-l va pune timpul. Să ne supunem ordinii universale atunci cînd ne pierdem prietenii, tot aşa cum ne vom supune atunci cînd ea va hotărî că ne-a venit şi nouă rîndul ; să primim hotărîrea ursitei care îi osîndeşte, fără deznădejde, aşa cum o vom primi, fără împotrivire, atunci cînd ea se va rosti împotrivă-ne. Îndatoririle mormîntului nu sînt ultimele îndatoriri ale sufletelor noastre. Ţărîna scormonită în clipa de faţă se va întări pe mormîntul iubitului tău ; dar sufletul tău să nu se împietrească."

JACQUES : Stăpîne, cea ce-mi citeşti e foarte frumos ; dar la ce naiba foloseşte ? Mi-am pierdut căpitanul, sînt necăjit foc ; iar dumneata îmi repeţi, ca un papagal, o părticică din consolarea unui bărbat sau a unei femei către o altă femeie care şi-a pierdut iubitul.

STĂPÎNUL : Cred că e a unei femei.

JACQUES : Eu cred că e a unui bărbat. Dar fie că e a unui bărbat, fie că e a unei femei, te întreb încă o dată la ce naiba foloseşte ? Nu cumva mă iei drept a-

manta căpitanului meu ? Căpitanul, domnule, era un om de treabă ; iar eu am fost totdeauna un băiat cinstit.

STĂPÎNUL : Dar, Jacques, cine spune altfel ?

JACQUES : La ce naiba folosește deci consolarea dumitale din partea unui bărbat sau a unei femei către o altă femeie. Tot întrebîndu-te mereu, poate că pînă la urmă ai să-mi spui.

STĂPÎNUL : Nu, Jacques ; asta trebuie s-o ghicești singur.

JACQUES : Dacă m-aș gîndi toată viața, și tot n-aș ghici ; și nici pînă la judecata de apoi n-aș mai sfîrși !

STĂPÎNUL : Jacques, mi se pare că ascultai cu atenție în timp ce eu citeam.

JACQUES : Parcă poți asculta altfel caraghioslîcurile ?

STĂPÎNUL : Foarte frumos, Jacques !

JACQUES : Puțin mi-a lipsit să nu-mi ies din fire cînd citeai despre bună-cuviința scrupuloasă care mă stingherea în timpul vieții căpitanului și de care am fost slobozit prin moartea lui.

STĂPÎNUL : Foarte frumos, Jacques ! Va să zică, am reușit să fac ce aveam de gînd. Spune-mi dacă ar fi fost cu putință să fac ceva mai bun ca să te consolez. Tu plîngeai ; dacă ți-aș fi vorbit despre motivul mîhnirii tale, ce s-ar fi întîmplat ? Ai fi plîns și mai cu foc, căci eu ți-aș fi sporit deznădejdea. Te-am tras și eu pe sfoară atît prin caraghioslîcul cuvîntării mele funebre, cît și prin mica ceartă care a urmat după ea. Recunoaște acum că amintirea căpitanului tău ți-a fost tot atît de străină cît și dricul ce-l duce la lăcașul de pe urmă. Deci, socot că poți începe iar să povestești despre dragostea ta.

JACQUES : Așa socot și eu. „Doctore, îi spun felcerului, locuiești departe de-aici ?“ „La cel puțin un sfert de leghe.“ „Și ai o căsuță ceva mai acătării ?“ „Stau destul de bine.“ „Ai putea avea un pat liber ?“ „Nu.“ „Cum ! Chiar dacă ți se plătește, dacă ți se plătește bine ?“ „O, dacă mi se plătește, și mi se plătește bine, atunci se schimbă lucrurile. Dar tu, dragul meu, nu prea semeni a om care să aibă cu ce plăti, iar a om care să plătească bine semeni și mai puțin.“ „Treaba mea. Și aș găsi puțintică îngrijire la tine ?“ „Cum să nu ? Și încă ce îngrijire ! O am și pe nevastă-mea, care toată viața ei a în-

grijit bolnavi ; și o mai am și pe fiică-mea cea mare, care bărbierește orice muștеriu și care se pricepe să facă un bandaj la fel de bine ca și mine." „Cît mi-ai lua pentru locuință, hrană și îngrijire ?" Scărpinîndu-și urechea, felcerul răspunse : „Pentru locuință... hrană... îngrijire... Da' cine garantează pentru plată ?" „Am să-ți plătesc în fiecare zi." „Ei, așa mai putem sta de vorbă..." Dar mi se pare că nu mă asculți, domnule.

STĂPÎNUL : Nu, Jacques ; stătea scris, ca tu să vorbești de data asta, care poate nu va fi și ultima, fără să te asculte nimeni.

JACQUES : Cînd nu-l asculți pe cel ce vorbește, atunci sau nu te gîndești la nimic, sau te gîndești la altceva decît la trăncănelile lui ; pe care din două o făceai ?

STĂPÎNUL : Pe cea din urmă. Mă gîndeam la ce-ți spunea unul dintre servitorii în negru care mergeau după dric. Zicea că vrednicul tău căpitan fusese lipsit, prin moartea prietenului său, de plăcerea de a se bate măcar o dată pe săptămînă. Ai înțeles ceva din vorbele astea ?

JACQUES : Sigur că da.

STĂPÎNUL : Pentru mine ele sînt o enigmă, pe care ți-aș rămîne îndatorat să mi-o dezlegi.

JACQUES : Și la ce naiba o să-ți folosească ?

STĂPÎNUL : La nimica toată ; dar cînd ai să vorbești, mi se pare că ai să vrei să fii ascultat.

JACQUES : Se-nțelege de la sine.

STĂPÎNUL : Ei bine, pe cinstea mea că n-am să mai fiu în stare s-o fac atîta timp cît vorbele astea de neînțeles nu-mi vor da pace. Scapă-mă, te rog.

JACQUES : S-a făcut ! Dar cel puțin jură-mi că n-ai să mă mai întrerupi.

STĂPÎNUL : Fie ce-o fi, îți jur.

JACQUES : Află că bietul meu căpitan, om cumsecade, om de onoare, plin de merite, unul dintre cei mai buni ofițeri ai armatei, dar puțin cam într-o ureche, se întîlnise și legase prietenie cu un alt ofițer, din același corp, la fel de cumsecade, om de onoare, la fel de merituos, la fel de bun ofițer, dar la fel de alături cu drumul ca și el...

Jacques tocmai începuse poveștea căpitanului său, cînd auziră venind din urmă o ceată numeroasă de oameni și de cai. Era același car funebru, care acum se întorcea. Și era înconjurat de... De gărzile fiscale ? Nu. De jandarmi călări ? Poate. Oricum, înaintea alaiului mergeau popa în sutană și în stihar, cu mîinile legate la spate, vizitiul cernit, și el cu mîinile legate la spate, și doi argați cerniți, tot cu mîinile legate la spate. Cine se mira cel mai tare ? Jacques, care striga : „Căpitanul, bietul meu căpitan, n-a murit ! Domnul fie lăudat !" Apoi același Jacques porni în goană, dădu pinteni calului, ieși cît putu mai repede în întîmpinarea așa-zisului convoi. N-ajunsese însă nici la treizeci de pași, cînd paznicii fiscului sau jandarmii călări, ce-or fi fost ei, îl ochiră și-i strigară : „Stai pe loc ! Întoarce-te sau ești mort..." Jacques se opri deodată și-și întrebă în minte ursita ; iar ursita i se păru că-i spune : întoarce-te. Și chiar așa și făcu. Stăpînul îi zise : „Ei, Jacques, ce s-a întîmplat ?"

JACQUES : Habar n-am, pe cinstea mea.

STĂPÎNUL : Și de ce ?

JACQUES : Nici asta nu știu.

STĂPÎNUL : Ai să vezi că sînt niscai contrabandiști, care au umplut coșciugul cu mărfuri oprite și-au fost vînduți gărzilor fiscale chiar de către pungașii de la care le-au cumpărat.

JACQUES : Dar ce rost o fi avînd careta asta, cu armele căpitanului meu pe ea ?

STĂPÎNUL : Sau poate că e vreo răpire. Cine știe, or fi ascuns în sicriu vreo femeie, vreo fată, vreo călugăriță ; doar nu giulgiul îl face pe mort.

JACQUES : Dar ce rost o fi avînd careta asta cu armele căpitanului meu ?

STĂPÎNUL : Sau or fi ce vrei tu ; dar termină-mi odată povestea căpitanului.

JACQUES : Tot mai vrei s-o asculți ? Dar poate căpitanul meu e încă în viață.

STĂPÎNUL : Ce-are a face ?

JACQUES : Nu-mi place să vorbesc de cei vii, fiindcă din cînd în cînd te vezi nevoit să roșești pentru binele

sau răul pe care l-ai spus despre ei, pentru binele pe care îl terfelesc, pentru răul pe care îl îndreaptă.

STĂPÎNUL : Nu fi nici panegirist nerod, nici critic înverşunat ; spune lucrurile aşa cum sînt.

JACQUES : Păi nu-i tocmai lesne. Nu îţi ai oare firea ta, interesul, gustul, patimile tale, potrivit cărora exagerezi sau o laşi mai moale ? Spune lucrurile aşa cum sînt !... Asta poate că nu se întîmplă nici măcar de două ori pe zi într-un oraş întreg. Şi cel care ascultă e oare mai breaz decît cel ce vorbeşte ? Nu. Din pricina asta, chiar şi într-un oraş mare, lucrurile sînt înţelese abia de două ori pe zi aşa cum sînt spuse.

STĂPÎNUL : Ce naiba, Jacques, zicalele tale sînt în stare să desfiinţeze folosirea limbii şi a urechilor, să te silească să taci, să nu asculţi şi să nu crezi nimic ! Vorbeşte, totuşi, în felul tău ; eu am să te-ascult în felul meu şi am să te cred cum oi putea.

JACQUES : Stăpîne dragă, viaţa e plină de încurcături din astea, în care un lucru e luat drept altul. Există asemenea încurcături în dragoste, în prietenie, în politică, în finanţe, în treburile bisericeşti, în magistratură, în negoţ, încurcături cu nevestele, încurcături cu soţii...

STĂPÎNUL : Ei, lasă-le-ncolo de încurcături şi încearcă să-ţi dai seama că urzeşti una cum nu se poate mai grosolană, dacă te vîri într-o lecţie de morală cînd e vorba de un fapt istoric. Spui povestea căpitanului tău ?

JACQUES : Dacă nu se spune aproape nici o vorbă pe lumea asta care să fie înţeleasă aşa cum e spusă, apoi e şi mai rău că nu se face aproape nimic care să fie judecat aşa cum e făcut.

STĂPÎNUL : Cred că nu există sub bolta cerului cap care să cuprindă mai multe paradoxuri decît al tău.

JACQUES : Şi ce-i rău în asta ? Un paradox nu-i totdeauna un neadevăr.

STĂPÎNUL : Adevărat.

JACQUES : Căpitanul meu şi cu mine ne aflam la Orléans. Pe atunci nu se vorbea în tot oraşul decît despre o întîmplare petrecută de curînd : un cetăţean numit domnul Le Pelletier, om pătruns de o milostenie adîncă pentru năpăstuiţi, după ce cheltuise prin pomeni peste

măsură de mari o avere însemnată și nu-i mai rămăsese decît atît cît să nu moară de foame, umbla din poartă în poartă ca să caute în pungile altora pomenile pe care nu mai era în stare să le facă din punga lui.

STĂPÎNUL : Și crezi că existau două păreri despre purtarea omului acestuia ?

JACQUES : Printre cei săraci nu ; dar aproape toți bogătașii, fără excepție, îl priveau ca pe un țicnit ; și era cît pe-aci ca rudele să-l pună sub interdicție, învinovățindu-l că e mînă spartă. Pe cînd noi ne răcoream la crișmă, o mulțime de trîntori se strînseseră în jurul unui soi de orator, bărbierul străzii, și-i spuneau :

— Tu ai fost acolo ; povestește-ne și nouă cum s-au petrecut lucrurile.

— Cu mare plăcere, răspunse oratorul de doi bani, care nici că dorea altceva decît să trăncănească. Domnul Aubertot, unul dintre mușteriii mei, a cărui locuință se află în fața bisericii Capucinilor, stătea la poartă. Domnul Le Pelletier vine la el și-i zice : „Domnule Aubertot, nu-mi dai oare nimic pentru prietenii mei ?", fiindcă, după cum știți, așa le spune el săracilor. „Astăzi nu-ți dau nimic, domnule Le Pelletier." Domnul Le Pelletier stăruie. „Dacă ai ști pentru cine îți cer milostenie ! O biată femeie care abia a născut și n-are măcar o zdrențișoară ca să-și înfașe pruncul." „Nu pot să-ți dau." „Mai e o fată frumoasă și tînără, care n-are nici de lucru și nici pîine, și pe care mila dumitale o va scăpa, poate, de destrăbălare." „Nu pot să-ți dau." „Și mai e un salahor care n-are altceva decît brațele ca să-și țină zilele și acum și-a frînt un picior, căzînd de pe schelă." „Ți-am spus că nu pot să-ți dau." „Haide, domnule Aubertot, fie-ți milă, și crede-mă că niciodată nu vei avea prilejul să faci o faptă mai bună." „Nu pot, nu pot." „Bunule, milostivule domn Aubertot !..." „Domnule Le Pelletier, lasă-mă în pace ; cînd am chef să dau, nu mă las rugat..." Și spunînd acestea domnul Aubertot îi întoarse spatele, trecînd din ușă în prăvălie, unde domnul Le Pelletier îl urmă ; se ținu după el prin prăvălie pînă în odaia din dos, iar de-acolo în casă ; aici domnul Aubertot, scos din sărite de stăruințele domnului Le Pelletier, îi arse o palmă...

Atunci căpitanul meu sare în picioare și-l întreabă pe orator :

— Și nu l-a ucis ?

— Nu, domnule ; parcă se ucide așa, cu una cu două ?

— O palmă, pe toți dracii ! O palmă ! Și ce-a făcut atunci ?

— Ce-a făcut după ce a căpătat palma ? A luat o mutră voioasă, apoi i-a spus domnului Aubertot : „Asta a fost pentru mine ; dar pentru săracii mei, ce dai ?..."

La vorbele astea, toți cei de față scoaseră strigăte de admirație, în afară de căpitanul meu, care le zicea :

— Domnule Le Pelletier al vostru, domnilor, e un golan, un nenorocit, un laș, un ticălos, căruia, totuși, spada asta i-ar fi făcut dreptate, dacă m-aș fi nimerit eu pe-acolo ; iar Aubertot al vostru s-ar fi putut socoti fericit, dacă toată chestia nu l-ar fi costat decît nasul și urechile.

Oratorul îi răspunse :

— După cît văd, domnule, nu i-ai fi dat răgaz neobrăzatului să-și recunoască vina, să se arunce la picioarele domnului Le Pelletier și să-i întindă punga.

— Sigur că nu.

— Păi asta din pricină că dumneata ești militar, iar domnul Le Pelletier e creștin ; n-aveți amîndoi aceleași păreri despre palme.

— Obrajii tuturor oamenilor de onoare sînt la fel.

— Evanghelia nu e tocmai de părerea asta.

— Evanghelia e în inima și în teaca mea, iar alta nu cunosc...

Evanghelia dumitale, stăpîne, nu știu pe unde o fi ; a mea e scrisă în ceruri ; fiecare prețuiește ocara și binefacerea în felul său ; și poate că nu judecăm la fel nici măcar în două clipe ale vieții noastre.

STĂPÎNUL : Spune mai departe ce s-a mai întîmplat, flecar afurisit...

Cînd stăpînul lui Jacques își ieșea din sărite, Jacques tăcea, cădea pe gînduri și, adeseori, rupea într-un tîrziu tăcerea aruncînd doar cîte o vorbă, care în mintea lui avea desigur legătură cu cele spuse mai înainte, dar care pentru ceilalți era la fel de lipsită de legătură cu discu-

ția ca și lectura unei cărți căreia i-ai fi sărit cîteva file. Așa făcu și acum, cînd zise : „Stăpîne dragă..."

STĂPÎNUL : Aha În sfîrșit, ți-a revenit glasul. Îmi pare bine pentru amîndoi, fiindcă eu începusem să mă plictisesc nemaiauzindu-te, iar tu începuseși să te plictisești tăcînd. Dă-i drumu...

Jacques se pregătea să reînceapă povestea căpitanului, cînd, pentru a doua oară, calul său, sărind pe neașteptate în afara drumului mare, spre dreapta, îl duse de-a lungul unei cîmpii întinse, tocmai la un sfert de leghe de-acolo, și se opri deodată sub niște spînzurători... Sub niște spînzurători ! Ciudată purtare pentru un cal : își tot ducea călărețul la spînzurătoare !... „Ce-o fi însemnînd asta ? se întrebă Jacques. O fi un semn al ursitei ?"

STĂPÎNUL : Sigur că da, prietene. Calul tău e inspirat, și e tare supărător că toate prevederile, inspirațiile, semnele de sus, prin vise, prin năluciri, nu folosesc la nimic ; nu scapi de ce trebuie să ți se întîmple. Dragă prietene, te sfătuiesc să-ți pui la punct conștiința, să-ți duci la capăt micile tale afaceri și să-i dai zor, pe cît poți, cu povestea căpitanului și cu aceea a dragostei tale, fiindcă mi-ar părea rău să te pierd fără să te fi ascultat. Și dacă o să te îngrijorezi mai tare decît acum, la ce-o să folosească ? La nimic. Hotărîrea ursitei, de două ori rostită de calul tău, se va împlini. Ia ,gîndește-te: n-ai ceva de înapoiat vreunui om ? Încredințează-mi mie ultimele tale dorințe și fii sigur că vor fi îndeplinite întocmai. Dacă mi-ai luat vreun lucru, ți-l dăruiesc ; numai cere-i lui Dumnezeu iertare pentru asta, și, în răgazul mai mult sau mai puțin scurt pe care îl mai avem încă de trăit împreună, nu mă mai fura.

JACQUES : Degeaba mă uit în trecut, că nu văd nimic care ar trebui descurcat de către justiția omenească. Nici n-am ucis, nici n-am furat, nici n-am violat.

STĂPÎNUL : Cu atît mai rău ; la urma urmei, mi-ar fi plăcut mai mult, și nu degeaba, ca păcatul să fi fost săvîrșit, în loc să rămînă a fi săvîrșit.

JACQUES : Dar poate că n-am să fiu spînzurat pentru faptele mele, domnule, ci pentru faptele altuia.

STĂPÎNUL : Se poate.

JACQUES : Şi poate că nu voi fi spînzurat decît după moartea mea.

STĂPÎNUL : Şi asta se poate.

JACQUES : Ba poate chiar că nu voi fi de loc spînzurat.

STĂPÎNUL : Mă îndoiesc.

JACQUES : Poate că în ceruri stă scris numai să fiu de faţă la spînzurarea altuia ; şi altul ăsta, cine ştie cine o fi ? O fi lîngă mine ? O fi departe ?

STĂPÎNUL : Ascultă, Jacques, fii spînzurat cît pofteşti, fiindcă aşa vrea ursita şi aşa spune calul tău ; dar nu fi neobrăzat ; sfîrşeşte cu presupunerile nelalocul lor şi spune-mi la repezeală povestea căpitanului.

JACQUES : Nu te supăra, domnule, au fost spînzuraţi cîteodată şi oameni cumsecade : iată una din încurcăturile despre care vorbeam ; de data asta e făcută de justiţie.

STĂPÎNUL : Soiul ăsta de încurcături e supărător ; să vorbim despre altceva.

Jacques, ceva mai liniştit după tălmăcirile diferite pe care le găsise pentru prevestirile calului, zise : „Cînd am venit la regiment, se aflau acolo doi ofiţeri aproape de aceeaşi virstă, avînd aceeaşi obîrşie, grad şi merite. Unul dintre ei era căpitanul meu. Singura deosebire era că unul avea avere, iar celălalt era sărac. Cel cu avere era căpitanul meu. Asemenea povestire trebuia să iste sau prietenia, sau sila cea mai puternică ; le-a iscat şi pe una şi pe alta."

Aici Jacques se opri, şi lucrul acesta i se întîmplă de mai multe ori în decursul povestirii, de fiecare dată cînd calul îşi bălăbănea capul spre dreapta sau spre stînga. Şi atunci, ca să poată povesti mai departe, spunea încă o dată ultima frază, ca şi cum ar fi sughiţat. „...le-a iscat şi pe una şi pe alta. În unele zile erau cei mai buni prieteni din lume, iar în altele se duşmăneau de moarte. În zilele de prietenie se căutau, se prăznuiau, se îmbrăţişau, îşi împărtăşeau necazurile, plăcerile, nevoile ; se sfătuiau asupra treburilor celor mai tainice, asupra chestiunilor familiale, asupra nădejdilor, temerilor, planurilor de avansare. Se întîlneau cumva a doua zi ? Atunci treceau unul pe lîngă altul fără să se privească, sau se pri-

veau cu trufie, se adresau unul altuia cu *domnule*, își spuneau vorbe tari, puneau mîna pe spadă și se băteau. Dacă se întîmpla ca unul din ei să se fi rănit, celălalt se prăbușea peste camaradul său, plîngea, cădea în prada deznădejdii, îl însoțea acasă și rămînea la căpătîiul lui pînă la lecuire. Peste opt, peste cincisprezece zile, peste o lună, o luau de la capăt, și vedeai, dintr-o clipă în alta, doi oameni de treabă... doi prieteni sinceri în primejdia de a pieri unul de mîna altuia, și fără îndoială că nu mortul ar fi fost cel mai de plîns dintre amîndoi. Li se vorbise de multe ori despre ciudățenia purtării lor ; eu însumi, căruia căpitanul meu îmi îngăduise să vorbesc, îi spuneam : „Domnule, dar dacă se întîmplă să-l ucizi ?" La vorbele astea el izbucnea în plîns și își acoperea ochii cu palmele ; apoi alerga prin casă ca un nebun. Iar peste două ore, fie că îl aducea acasă rănit camaradul lui, fie că el îi făcea camaradului același serviciu. Nici mustrările mele... Nici mustrările mele, nici ale altora nu foloseau la nimic : nu le-au găsit alt leac decît să-i despartă. Ministrul de război află despre stăruința asta atît de ciudată în izbucniri potrivnice și-l numi pe căpitanul meu comandantul unui fort, dîndu-i totodată și porunca specială de a se duce de îndată la post, și ordinul de a nu pleca de-acolo ; un alt ordin îl stabili pe camaradul său la regiment... Cred că afurisitul ăsta de cal o să mă scoată din minți !... Abia sosiseră ordinele ministrului, cînd căpitanul meu, sub cuvînt că se duce să mulțumească pentru hatîrul ce i se făcuse, plecă la curte, arătă că el era bogat, iar camaradul său, care era sărac, avea aceleași drepturi să se bucure de bunăvoința regelui ; că postul care i se dăduse putea fi o justă răsplată a serviciilor aduse de prietenul său, adăugînd ceva la puțina lui avere, și că atunci el ar fi în culmea bucuriei. Cum ministrul nu dorea altceva decît să-i despartă pe acești doi oameni ciudați și cum purtările generoase mișcă totdeauna inimile, dădu ordin... Dobitoc afurisit, ai să ții odată capul drept ?... Dădu ordin să rămînă căpitanul meu la regiment, iar camaradul său să plece să ia comanda fortului.

Abia se despărți, că și simțiră nevoia pe care o aveau unul de altul ; căzură amîndoi într-o adîncă melancolie.

Căpitanul meu ceru un concediu de șase luni, ca să meargă acasă ; dar la două leghe de garnizoană își vinde calul, se deghizează în țăran și-o pornește spre fortul comandat de prietenul său. Se pare că ar fi existat o înțelegere între ei în privința asta. Iată-l sosit... Du-te unde vrei ! Mai e și acolo vreo spînzurătoare pe care ai chef s-o vizitezi ?... Rîzi, domnule ; adevărat, ai și de ce rîde... Iată-l sosit ; dar stătea scris în ceruri ca, oricîte măsuri de prevedere vor lua ascunzîndu-și plăcerea revederii și nevorbindu-și decît sub masca supunerii unui țăran față de un comandant de fort, cîțiva soldați și cîțiva ofițeri, care se întîmplase să-i vadă cînd se întîlniseră și care aflaseră despre aventura lor, să cadă la bănuieli și să meargă să-i dea de veste maiorului, comandantul garnizoanei.

Acesta, om prevăzător, zîmbi cînd află vestea, dar îi dădu toată însemnătatea pe care o merita. Puse spioni în preajma comandantului fortului. Primul raport al spionilor arătă că, în timp ce comandantul abia dacă ieșea din casă, țăranul nu ieșea de loc. Dar să trăiască laolaltă amîndoi timp de opt zile la rînd, fără să-i apuce ciudata lor manie, ar fi fost cu neputință ; și chiar așa s-a întîmplat.

Vezi, cititorule, cît sînt de binevoitor ; n-aș fi avut decît să dau bice cailor care trăgeau dricul cu valtrapuri negre, să-i adun la ușa celui mai apropiat han pe Jacques, pe stăpînul său, gărzile fiscale sau jandarmii călări împreună cu restul alaiului, să întrerup povestea căpitanului lui Jacques și să te necăjesc în voie ; dar ar fi însemnat să mint, și mie nu-mi place minciuna, cel puțin cînd nu e folositoare și silită. Vorba e, însă, că Jacques și stăpînu-său nu mai văzură careta cernită și că Jacques, mereu cu neliniștea în suflet din pricina calului, își continuă povestirea :

— Într-o bună zi, spionii îi raportară maiorului că avusese loc o ceartă foarte aprinsă între comandantul fortului și țăran, că apoi ieșiseră, țăranul mergînd înainte, iar comandantul urmîndu-l cu părere de rău, și că intraseră la un bancher din oraș, unde încă se mai găseau. Se află mai apoi că, pierzîndu-și nădejdea de a se

mai revedea vreodată, ei hotărîseră să se bată cu toată înverşunarea, şi că simţind imboldul celei mai duioase prietenii, chiar în clipele celei mai cumplite ferocităţi, căpitanul meu, care era bogat, după cum spuneam... căpitanul meu care era bogat îi ceruse camaradului său să primească o poliţă de douăzeci şi patru de mii de livre, care să-i asigure traiul în străinătate în cazul cînd l-ar fi ucis, spunîndu-i că nu se bate dacă nu primeşte condiţia asta, iar celălalt îi răspunsese : „Oare îţi închipui, prietene, că, dacă te ucid, eu am să mai pot trăi după aceea ?"... Nădăjduiesc, domnule, că n-ai să mă osîndeşti să merg pînă la capătul călătoriei noastre călare pe animalul ăsta ciudat... Ieşeau de la bancher şi se îndreptau amîndoi spre porţile oraşului, cînd se pomeniră înconjuraţi de maior şi de cîţiva ofiţeri. Deşi întîlnirea părea cu totul întîmplătoare, cei doi prieteni sau cei doi duşmani, cum îţi place să-i numeşti, nu se lăsară înşelaţi. Ţăranul dădu pe faţă adevărata lui stare. Se duseră să-şi petreacă noaptea într-o casă depărtată, iar a doua zi, cînd se iveau zorile, după ce-şi îmbrăţişă de mai multe ori camaradul, se despărţi de el pentru totdeauna. Abia se întoarse în ţinutul natal, că îşi dădu sufletul.

STĂPÎNUL : Dar cine ţi-a spus că a murit ?

JACQUES : Dar cosciugul ? Dar dricul cu armele lui ? Bietul meu căpitan a murit, sînt sigur.

STĂPÎNUL : Dar popa cu mîinile legate la spate ; dar oamenii cu mîinile legate la spate ; şi cei din garda fiscală sau jandarmii călări ; şi întoarcerea convoiului spre oraş ? Căpitanul tău e în viaţă, sînt sigur ; dar despre camaradul lui nu mai ştii nimic ?

JACQUES : Povestea camaradului său e un rînd, frumos ticluit, din marele hrisov, adică din ce stă scris sus, în ceruri.

STĂPÎNUL : Nădăjduiesc...

Calul lui Jacques nu-i dădu însă răgaz stăpînului să-şi sfîrşească vorba şi porni ca fulgerul de-a lungul drumului mare, fără să se abată nici la dreapta, nici la stînga. Jacques pieri ; iar stăpînu-său, încredinţat că drumul ducea spre niscai spînzurători, rîdea de-l dureau coastele şi, fiindcă Jacques şi stăpînul său n-au haz decît

împreună, iar despărțiți nu prețuiesc doi bani, ca și don Quijote fără Sancho și Richardet fără Ferragus, lucru pe care nici continuatorul lui Cervantes, nici imitatorul lui Ariosto, monseniorul Forti-Guerra [1], nu l-au priceput îndeajuns, hai, cititorule, să stmă de vorbă, împreună, pînă ce s-or întîlni iar.

O să iei povestea căpitanului lui Jacques drept o născocire, dar o să te înșeli. Te asigur că așa cum i-a povestit-o el stăpînului său a fost și povestirea pe care am auzit-o la Invalizi, în numai știu ce an, de ziua sfîntului Ludovic, la masa unui domn de Saint-Etienne, maior-invalid ; iar povestitorul, care vorbea dinaintea multor alți ofițeri de-ai casei, cunoscători ai faptelor, era un om serios și n-avea de loc aerul unui glumeț. Îți mai spun deci o dată, și pentru clipa de acum, și pentru cele ce vor urma : fii cu luare-aminte, dacă nu vrei să iei adevărul drept neadevăr și neadevărul drept adevăr în discuția asta dintre Jacques și stăpînu-său. Acum, dacă te-am avertizat, îmi spăl mîinile. — Păi ăștia sînt doi oameni nemaipomeniți ! o să-mi spui. — Și atîta lucru te face neîncrezător ? În primul rînd, natura e atît de felurită, mai cu seamă în privința instinctelor și a caracterelor, încît nu există lucru, oricît de ciudat, plăsmuit de imaginația vreunui poet, al cărui model experiența și observația să nu-l găsească în natură. Eu, care îți vorbesc, am întîlnit semenul *Doctorului fără voie*, pe care îl privisem pînă atunci ca pe cea mai nebunească și mai hazlie dintre născociri. — Cum ? Ai întîlnit semenul soțului căruia nevasta îi spune : „Am trei copii în brațe" ; și care îi răspunde : „Pune-i jos..." „Îmi cer pîine." „Dă-le o mamă de bătaie !" — Exact. Și iată discuția lui cu nevastă-mea :

— Dumneata ești, domnule Gousse [2] ?

— Da, doamnă, nu sînt altul.

---

[1] E vorba de Alonso Fernández de Avellaneda, autor al unei urmări a lui *Don Quijote*, tipărită în 1614, și de Niccolò Forteguerri (1674—1735), imitator al lui Ariosto și autor al poemului *Ricciardetto*, scris între 1716—1725) și tipărit la 1738.

[2] Ca și Prémontval (Pierre Le Guay de) și ținînd împreună cu acesta o școală prin anul 1740, Gousse a fost un cunoscut din tinerețe de-al lui Diderot.

— De unde vii ?
— De unde m-am dus.
— Ce-ai făcut acolo ?
— Am reparat o moară care mergea prost.
— A cui era moara ?
— Habar n-am, că nu m-am dus să-l repar pe morar.
— Te-ai îmbrăcat foarte îngrijit, cum nu te îmbraci de obicei ; dar de ce sub haina asta foarte curată ți-ai pus o cămașă murdară ?
— Fiindcă n-am decît una.
— Și de ce n-ai decît una ?
— Fiindcă n-am decît un singur trup, de fiecare dată.
— Bărbatul meu nu-i acasă, dar asta n-o să te împiedice să iei masa aici.
— Nu, fiindcă nu i-am încredințat nici stomacul, și nici pofta mea de mîncare.
— Cum o mai duce nevasta dumitale ?
— Cum îi place ; treaba ei.
— Dar copiii ?
— Minunat.
— Și acela cu ochi atît de frumoși, dolofanul cu pielea rumenă ?
— O duce mult mai bine decît ceilalți ; a murit.
— Îi înveți ceva ?
— Nu, doamnă.
— Cum așa ! Nici cititul, nici scrisul, nici catehismul ?
— Nici cititul, nici scrisul, nici catehismul.
— Și de ce, mă rog ?
— Fiindcă nici pe mine nu m-au învățat, și nu sînt mai neștiutor din pricina asta. Dacă sînt deștepți, au să facă așa cum am făcut și eu ; dacă sînt nerozi, ce-o să-i învăț o să-i facă și mai nerozi.

Dacă dai vreodată peste originalul ăsta, nu-i nevoie să-l cunoști ca să-i poți vorbi. Du-l într-o cîrciumă, spune-i ce dorești, propune-i să te urmeze de la o distanță de douăzeci de leghe, și te va urma ; după ce faci cu el tot ce vrei, dă-i drumul, fără să-i plătești un gologan ; și o să se întoarcă mulțumit.

Ai auzit vorbindu-se despre un oarecare Prémontval, care dădea la Paris lecții publice de matematici ? Era prietenul lui... Dar poate că Jacques și stăpînu-său s-or fi întîlnit ; vrei să mergem la ei sau să rămîi cu mine ?... Gousse și Prémontval aveau împreună o școală. Printre numeroșii lor elevi se găsea și o fată, domnișoara Pigeon [1], fiica iscusitului artist care a construit cele două frumoase planisfere transportate din Grădina Regelui în sălile Academiei de Științe. Domnișoara Pigeon venea la școală în fiecare dimineață ținîndu-și geanta la subsuoară și cutia cu compasuri în manșon. Unul din profesori, Prémontval, se îndrăgosti de elevă și, printre atîtea ecuații ale volumelor înscrise în sferă, se zămisli și un copilaș. Pigeon-tatăl nu era omul care să asculte cu răbdare adevărul acestui corolar. Situația amanților deveni supărătoare ; atunci chibzuiră ce e de făcut ; neavînd însă nici o para chioară, dar absolut nici una, care putea fi rezultatul chibzuinței lor ? Îl chemară în ajutor pe amicul Gousse. Acesta, fără să spună o vorbă, vinde tot ce are : rufărie, haine, scule, mobile, cărți ; adună o sumă, îi zvîrle pe cei doi îndrăgostiți într-o diligență, îi însoțește în goană pînă la Alpi ; acolo își golește punga de puținii gologani care îi mai rămăseseră, le dă îndrăgostiților banii, îi sărută, le urează călătorie bună și se reîntoarce pe jos, cerșind, pînă la Lyon, unde, pictînd biserica unei mănăstiri de călugări, face rost de banii care îi trebuiau ca să ajungă la Paris fără să mai cerșească, — Foarte frumos din partea lui. — Păi sigur ! Judecînd dupa fapta asta eroică, ai putea să crezi că Gousse era moral pînă în măduva oaselor. Da de unde ! Nu te amăgi de pomană ; n-avea nici măcar atîta moralitate cîtă se găsește în căpățîna unei știuci. — Nu se poate ! — Ba așa e. I-am dat și eu ceva de lucru. I-am dat un mandat de optzeci de livre, pe care trebuia să le ridice de la păstrătorii banilor mei ; suma era scrisă în cifre ; ce crezi c-a făcut ? A mai adăugat un zero și a încasat opt sute de livre. — Ah, dar e îngrozitor ! — Necinstea lui în clipa cînd mă fură nu-i depășește cinstea

[1] Domnișoara Pigeon, mai apoi soția lui Prémontval, a scris o lucrare despre tatăl ei, tehnicianul filozof Jean Pigeon, constructorul planisferelor pomenite în text.

în clipa cînd se despoaie pentru vreun prieten ; e un original, fără principii. Cele optzeci de livre nu-i ajung, și cu o trăsătură de condei își face rost de opt sute de livre, cîte îi trebuiesc. Și cărțile prețioase pe care mi le dăruia ? — Despre ce cărți e vorba ?... — Dar ce facem cu Jacques și cu stăpînu-său ? Dar cum rămîne cu dragostea lui Jacques ? Ah ! cititorule, răbdarea cu care mă asculți îmi dovedește că nu prea te interesează cele două personaje ale mele, și mă simt ispitit să le las acolo unde sînt... Aveam nevoie de-o carte rară, el mi-o aduce ; peste cîtăva vreme am avut nevoie de-o altă carte rară, el mi-o aduce și pe asta ; vreau să-i plătesc, nu vrea să primească banii. Am nevoie de-o a treia carte rară. „Asta n-o s-o mai ai, zice el ; mi-o ceri prea tîrziu ; doctorul meu de la Sorbona a murit."

— Păi ce-are a face moartea doctorului dumitale de la Sorbona cu cartea pe care o vreau ? Nu cumva pe celelalte două le-ai luat din biblioteca lui ?

— Sigur că de-acolo !

— Fără să-i ceri voie ?

— Ei, ce nevoie aveam să-i cer, ca să fac o împărțeală după dreptate ? N-am făcut altceva decît să mut cărțile cît mai bine, ducîndu-le dintr-un loc unde erau nefolositoare într-un altul unde sînt de folos... Ei, după asta să te aud rostindu-te asupra purtării oamenilor ! Dar mai cu seamă povestea lui Gousse cu nevastă-sa e grozavă... Te înțeleg ; te-ai săturat și ai fi de părere să ne întîlnim iar cu cei doi călători. Cititorule, te porți cu mine de parcă aș fi un automat, și zău că asta nu-i de loc cuviincios : povestește dragostea lui Jacques ; nu povesti dragostea lui Jacques... Vreau să-mi spui povestea lui Gousse ; m-am săturat de ea... Nici vorbă că uneori trebuie să țin seama de toanele tale, dar trebuie să mă mai țin cîteodată și după fantezia mea, fără să mai pun la socoteală că oricine îmi îngăduie să încep o povestire se angajează totodată să-i asculte și sfîrșitul.

Ți-am spus : în primul rînd ; și a zice în primul rînd înseamnă a anunța cel puțin un al doilea rînd. În al doilea rînd, deci... Mă asculți, nu mă asculți, eu tot am să vorbesc... Căpitanul lui Jacques și camaradul său erau pesemne roși de-o invidie puternică și tainică : ăsta e

un simțămînt pe care prietenia nu-l stinge totdeauna. Nimic nu-i mai greu de iertat decît meritul altuia. Nu se așteptau oare la un hatîr, care i-ar fi jignit deopotrivă pe amîndoi ? Fără să-și dea seama, căutau, fiecare dintre ei, să scape dinainte de-un concurent primejdios și se încercau în vederea prilejului care avea să vină. Dar cum să-ți închipui un asemenea lucru despre acela care și-a cedat cu atîta mărinimie comandamentul în folosul prietenului sărac ? L-a cedat, e drept ; dar, dacă i-ar fi fost luat, poate că l-ar fi cerut înapoi cu tăișul spadei. Între militari, un hatîr, dacă nu-l onorează pe cel căruia i se face, îi necinstește rivalul. Dar să vorbim despre altceva și să spunem că ăsta era gărgăunele lor. Parcă nu și-l are fiecare pe-al lui? Gărgăunele celor doi ofițeri ai noștri a fost, timp de secole, gărgăunele întregii Europe ; i se spunea cavalerism. Toată mulțimea asta strălucitoare, înarmată pînă-n dinți, împodobită cu felurile embleme ale dragostei, jucîndu-și pe loc bidiviii de paradă, cu lancea în mînă, cu viziera ridicată sau coborîtă, privindu-se cu trufie, măsurîndu-se din ochi, amenințîndu-se, răsturnîndu-se în praf, acoperind întinderea unei uriașe arene cu fărîmele armelor frînte, nu erau altceva decît o mulțime de prieteni geloși pentru faimă. În clipa cînd se aflau cîte unul la fiecare capăt al arenei, cu lăncile gata să împungă, și cînd își apăsau vîrfurile pintenilor în coapsele bidiviilor, prietenii aceștia deveneau cei mai înspăimîntători dușmani ; se năpusteau unul asupra altuia cu aceeași turbare care i-ar fi cuprins pe cîmpul de luptă. Ce să mai lungim vorba ! cei doi ofițeri nu erau decît niște cavaleri de modă veche, născuți în zilele noastre, dar cu apucături de pe vremuri. Fiecare virtute și fiecare viciu își are timpul său, apoi nu mai e la modă. Puterea trupească și-a avut vremea ei, iar dibăcia în lupta cu armele de asemenea. Îndrăzneala, cînd e, cînd nu e luată în seamă ; cu cît e mai obișnuită, cu atît e mai puțin trufașă și mai puțin lăudată. Uită-te cu luare-aminte la patimile oamenilor și vei băga de seamă că unii par a fi venit prea tîrziu pe lume; sînt din alte veacuri. Și ce ne împiedică oare să credem că și cei doi militari ai noștri se încurcaseră în bătăliile lor zilnice și primejdioase numai ca să găsească partea slabă a rivalului și să ajungă

mai cineva decît el ? Duelurile de toate soiurile se țin lanț în societate, între popi, între magistrați, între scriitori, între filozofi ; fiecare meserie își are lancea și cavalerii ei, iar adunările noastre cele mai respectabile, cele mai plăcute, nu sînt decît niște mici întreceri între cavaleri, unde cîteodată se poartă emblemele dragostei în inimă, dacă nu cumva se poartă pe spinare. Și cu cît sînt mai mulți oameni de față, cu atît lupta e mai aprigă. Prezența femeilor atițâ înflăcărarea și îndîrjirea fără margini, iar rușinea de-a fi doborît în fața lor nu poate fi niciodată uitată.

Și Jacques ?... Jacques trecuse de porțile orașului, străbătuse străzile în uralele copiilor și ajunsese la capătul mahalalei din partea cealaltă a tîrgului, unde, năpustindu-i-se calul printr-o portiță joasă, între pragul de sus al portiței aceleia și căpățîna lui Jacques avu loc o ciocnire grozavă, în urma căreia sau grinda ar fi trebuit să se mute din loc, sau Jacques să cadă pe spate; și, cum e lesne de închipuit, se petrecu tocmai ce-am spus mai pe urmă. Jacques se prăbuși, cu țeasta spartă și fără cunoștință. A fost cules de pe jos și readus la viață cu felurite rachiuri : ba chiar cred că stăpînul casei i-a luat și sînge. Va să zică, omul acela era felcer ? Nu. Între timp sosește și stăpînul lui Jacques cerînd vești de la toți cei întîlniți în cale :

— N-ați văzut cumva un lungan slăbănog, călare pe-un cal bălțat ?

— A trecut mai adineauri ; gonea de parcă ar fi intrat dracu în el ; trebuie să fi ajuns acum la stăpînu-său.

— Cine e stăpînu-său ?

— Călăul.

— Călăul ?

— Da, fiindcă al lui e calul.

— Unde stă călăul ?

— Destul de departe, dar nu te osteni pînă acolo, fiindcă uite-i argații aducîndu-l, după cît se pare, pe slăbănogul despre care întrebai și care nu poate fi decît vreo slugă de-a lui...

Dar cine vorbea astfel cu stăpînul lui Jacques ? Omul la poarta căruia se oprise, un hangiu, fără îndoială :

scurt și gros ca o butie, cu mînecile cămășii suflecate pînă-n coate, cu o scufă de bumbac pe cap, încins peste șale cu un șorț de bucătărie și cu cîtămai cuțitul la șold.

— Repede, repede, un pat pentru nefericitul ăsta, îi spuse stăpînul, cheamă un felcer, un medic, un spițer...

Între timp, i-l puseseră pe Jacques la picioare, cu fruntea acoperită de-o prișniță udă, groasă și mare, și cu ochii închiși.

— Jacques ! Jacques !

— Dumneata ești, stăpîne ?

— Da, eu sînt ; hai, uită-te la mine.

— Nu pot.

— Dar ce-ai pățit ?

— Ah, calul ! Afurisitul de cal ! Dacă nu crăp la noapte, îți povestesc eu mîine tot.

În timp ce-l duceau și-l urcau în odaia lui, stăpînul conducea alaiul, strigînd : „Băgați de seamă, duceți-l încetișor, ce naiba, o să-l vătămați. Tu, care îl ții de picioare, întoarce-te la dreapta; tu, care-i ții capul, fă-o la stînga. Iar Jacques șoptea cu glasul stins : „Va să zică, stătea scris în ceruri...!"

De-abia îl culcară pe Jacques, că el și adormi tun. Stăpînul își petrecu noaptea la căpătîiul lui, pipăindu-i pulsul și udîndu-i neîncetat prișnița cu apă de leac. La deșteptare, Jacques dădu cu ochii de el tocmai cînd se îndeletnicea cu treburile astea și-i zise : „Ce faci aici ?"

STĂPÎNUL : Veghez la căpătîiul tău. Tu ești sluga mea fie că sînt bolnav, fie că sînt sănătos ; dar eu sînt sluga ta cînd ție nu ți-e bine.

JACQUES : Îmi face plăcere să văd că ești omenos ; însușirea asta nu prea o au stăpînii față de slugile lor.

STĂPÎNUL : Cum se mai simte capul ?

JACQUES : La fel de bine ca și grinda împotriva căruia a luptat.

STĂPÎNUL : Ia cearșaful ăsta între dinți și scutură-l tare... Ce-ai simțit ?

JACQUES : Nimic ; urciorul nu mi se pare crăpat.

STĂPÎNUL : Cu atît mai bine. Nu cumva ai de gînd să te scoli ?

JACQUES : Păi ce vrei să fac aici ?

STĂPÎNUL : Să te odihnești.

JACQUES : Ba eu, unul, aș fi de părere să mîncăm și s-o luăm din loc.

STĂPÎNUL : Și calul ?

JACQUES : L-am lăsat la stăpînu-său, un om cinstit, un om de treabă, care l-a luat înapoi cu cît ni-l vînduse.

STĂPÎNUL : Și omul ăsta cinstit, omul ăsta de treabă, știi cine e ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Am să-ți spun cînd om fi pe drum.

JACQUES : De ce nu acum ? Ce taină se mai ascunde și aici ?

STĂPÎNUL : Taină sau nu, ce nevoie e să afli acum și nu altădată ?

JACQUES : Nici una.

STĂPÎNUL : Dar un cal îți trebuie, oricum.

JACQUES : Poate că stăpînul hanului acestuia abia așteaptă să ne lase unul din caii lui.

STĂPÎNUL : Mai dormi o clipă, și-am să mă duc să vorbesc cu el.

Stăpînul lui Jaqcues coboară, poruncește să li se servească masa, cumpără un cal ; apoi urcă iarăși sus și-l găsește pe Jacques îmbrăcat. Au mîncat și iată-i pornind ; Jacques tot dînd zor că nu-i frumos să plece fără să-i facă o vizită de politețe cetățeanului la a cărui poartă aproape că dăduse ortul popii și care-l ajutase cu atita bunăvoință, iar stăpînul liniștindu-l asupra bune-i cuviințe, prin încredințarea că-i răsplătise bine pe ciracii lui care-l căraseră la han ; Jacques susținînd sus și tare că banii dați slugilor nu-l achitau față de stăpînul lor ; că o asemenea purtare îi face pe oameni să regrete și să le fie silă de faptele bune pe care le-au săvîrșit, și că în felul ăsta el însuși ar părea nerecunoscător. „Stăpîne, îmi dau seama de tot ce ar putea să spună omul ăsta despre mine, gîndindu-mă la ce-aș spune eu despre el, dacă el ar fi în locul meu și eu într-al lui..."

Tocmai ieșeau din oraș, cînd întîlniră un bărbat înalt și zdravăn, cu o pălărie galonată pe cap și cu veșmîntul de asemenea plin de galoane pe la toate încheieturile. Bărbatul acela mergea singur, dacă nu ținem seama de doi cîini care alergau înaintea lui. Jacques de-abia îl zări, că descalecă într-o clipită și, strigînd : „El e !", îi

sări de gît. Bărbatul cu cei doi ciini păru foarte stînjenit de îmbrăţişările lui Jacques, îl împinse înapoi binişor şi-i zise.

— Domnule, îmi faci o prea mare cinste.

— Da' de unde ! Îţi datorez viaţa şi nu ştiu cum să-ţi mulţumesc mai mult.

— Văd că nu ştii cine sînt.

— Nu eşti dumneata cetăţeanul îndatoritor care mi-a sărit în ajutor, mi-a luat sînge, m-a oblojit, atunci cînd calul meu... ?

— Da, eu.

— Nu eşti dumneata cinstitul cetăţean care şi-a luat înapoi calul pentru acelaşi preţ cu care mi-l vînduse ?

— Eu sînt.

Şi Jacques dă-i şi pupă-l pe amîndoi obrajii, iar stăpînul zîmbeşte, şi cei doi ciini stau în două labe, cu nasul în vînt, fermecaţi parcă de priveliştea asta, pe care o vedeau pentru prima dată. După ce adăugă la dovezile lui de mulţumire numeroase plecăciuni, pe care însă binefăcătorul nu i le înapoie, şi numeroase urări, care fură primite cu răceală, Jacques încălecă pe calul său şi-i spuse stăpînului : „Am cel mai adînc respect pentru omul ăsta, pe care ar fi trebuit să mi-l prezinţi".

STĂPÎNUL : Şi de ce, Jacques, se bucură el de-atîta respect în ochii tăi ?

JACQUES : Fiindcă, nedînd nici o însemnătate binelui pe care îl face, trebuie să fie prin firea lui îndatoritor şi deprins de multă vreme cu binefacerile.

STĂPÎNUL : Ce te îndeamnă să crezi asta ?

JACQUES : Aerul nepăsător şi rece cu care mi-a primit mulţumirile ; nu mă salută, nu-mi spune o vorbă, pare că nici nu mă cunoaşte măcar, şi poate ca acum îşi zice în sine, cu un simţămînt de dispreţ : „Probabil că binefacerea îi este cu totul străină călătorului ăstuia, şi tare nedeprins trebuie să mai fie el cu dreptatea, dacă fapta mea l-a mişcat atîta..." Ce ţi se pare nesăbuit în vorbele mele, de rîzi cu atîta poftă ?... Oricine-ar fi, spune-mi numele omului ăstuia, ca să mi-l scriu în carneţel.

STĂPÎNUL : Cu multă plăcere ; scrie.

JACQUES : Spune.

STĂPÎNUL : Scrie : Omul căruia îi port cel mai adînc respect...

JACQUES : Cel mai adînc respect...

STĂPÎNUL : Este...

JACQUES : Este...

STĂPÎNUL : Călăul din...

JACQUES : Călăul ? !

STĂPÎNUL : Da, da, călăul.

JACQUES : Ai putea să-mi spui care e hazul glumei ăsteia ?

STĂPÎNUL : Nu glumesc de loc. Ia aminteşte-ţi din fir în păr întîmplările tale. Mai întîi ai nevoie de un cal ; ursita te trimite la un trecător, şi trecătorul e un călău. Apoi calul te mînă de două ori între furci de spînzurătoare ; a treia oară te lasă la un călău ; acolo te prăbuşeşti în nesimţire ; de-acolo te aduce, unde ? la un han, la un culcuş la un adăpost comun. Jacques, ştii povestea morţii lui Socrate ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Socrate era un înţelept din Atena. Printre nebuni, rolul de înţelept e primejdios încă de multă vreme. Concetăţenii lui îl condamnară să bea cucută. Ei bine ! Socrate a făcut întocmai cum ai făcut tu ; s-a purtat faţă de călăul care i-a adus cucuta la fel de cuviincios cum te-ai purtat tu. Recunoaşte, Jacques, că eşti un fel de filozof. Ştiu bine că filozofii sînt un soi de oameni odioşi celor mari, dinaintea cărora nu-şi pleacă genunchii ; magistraţilor, care prin însăşi meseria lor apără prejudecăţile împotriva cărora luptă filozofii ; popilor, care-i văd rareori la picioarele altarelor ; poeţilor, oameni fără principii şi care privesc din prostie filozofia ca pe pierzania artelor, fără să ţină socoteală că pînă şi aceia dintre ei care au folosit genul odios al satirei n-au fost decît nişte linguşitori ; popoarelor, sclave de totdeauna ale tiranilor care le asupresc, ale pungaşilor care le înşală, ale caraghioşilor care le distrează. Aşa că, după cum îţi dai seama, cunosc toată primejdia meseriei tale şi toată însemnătatea mărturisirii pe care ţi-o cer ; dar n-am să abuzez de taina ta. Jacques, prietene, eşti un filozof şi-mi pare rău de tine ; iar dacă ne e îngăduit să citim în lucrurile de faţă pe cele ce vor trebui să se întîmple într-o

bună zi și dacă din cele scrise în ceruri cîte unele se mai vădesc oamenilor cu mult înainte de-a se îndeplini, atunci îmi închipui că moartea ta va fi o moarte filozofică și că vei primi streangul la fel de binevoitor cum a primit Socrate paharul cu otravă.

JACQUES: Stăpîne, nici un profet n-ar vorbi mai bine ; noroc însă că...

STĂPÎNUL : Nu prea crezi în toate astea ; așa îmi întărești și mai mult presimțirea.

JACQUES : Dar dumneata, stăpîne, crezi în ele ?

STĂPÎNUL · Eu cred ; dar, chiar dacă n-aș crede, asta n-ar avea importanță.

JACQUES De ce ?

STĂPÎNUL Fiindcă numai cei ce vorbesc sînt în primejdie , iar eu tac.

JACQUES · Dar în presimțiri crezi ?

STĂPÎNUL : Rîd de ele, însă îți mărturisesc că rîd înfiorîndu-mă. Unele sînt atît de izbitoare ! Ni s-au împuiat urechile de la o vîrstă prea fragedă cu **toate** basmele astea ! Dacă ți s-ar împlini visele de cinci sau de șase ori, cînd s-ar întîmpla să visezi că ți-a murit un prieten, ai da fuga dimineața să vezi ce-i cu el. Dar presimțirile de care e cu neputință să scapi sînt mai ales cele iscate în clipa cînd lucrurile se petrec departe de noi, cele care au un aer simbolic.

JACQUES : Citeodată ești atît de profund și **de** sublim, încît nu te mai înțeleg de loc. N-ai putea să mă luminezi prin vreo pildă ?

STĂPÎNUL : Nimic mai lesne. O femeie trăia la țară împreună cu soțul ei, octogenar și bolnav de piatră **la** rinichi. Soțul își lasă nevasta și vine la oraș să se opereze. În ajunul operației, el îi scrie nevestei : „La ora cînd vei primi scrisoarea, eu voi fi sub bisturiul fratelui Cosma..." Cunoști verighetele care se desfac în două și au săpat pe fiecare parte numele soțului și al soției. Ei bine, femeia despre care-ți vorbesc avea o verighetă de astea în deget cînd a deschis scrisoarea soțului. Și, cît ai clipi, cele două jumătăți ale verighetei se despart ; cea cu numele ei îi rămîne pe deget ; iar cealaltă, cu numele soțului, cade, spartă, peste scrisoarea primită... la

spune, Jacques, îți închipui cumva că există o minte atît de chibzuită, un suflet atît de puternic, încît nici măcar să nu-l zguduie o astfel de întîmplare, într-o asemenea împrejurare ? Biata femeie simți că i-a venit sfîrșitul. Spaimele ei ținură pînă în ziua poștei următoare, cînd soțul îi scrise că operația s-a sfîrșit cu bine, că el e în afară de orice primejdie și că nădăjduia s-o îmbrățișeze înainte de sfîrșitul lunii.

JACQUES : Și chiar a îmbrățișat-o ?

STĂPÎNUL : Da.

JACQUES : Ți-am pus întrebarea asta, fiindcă am băgat de seamă de mai multe ori că ursita e vicleană. Îți spui în prima clipă că te-a mințit și, cînd colo, te pomenești că ți-a spus adevărul. Așadar, domnule dumneata crezi că am o presimțire simbolică ; și, fără voia dumitale, mă vezi amenințat de moartea filozofului ?

STĂPÎNUL : N-aș putea să-ți ascund ; dar ca să îndepărtăm gîndul ăsta, trist, n-ai vrea... ?

JACQUES : Să spun mai departe povestea dragostei mele... ?

JACQUES începu să spună mai departe povestea dragostei lui. Mi se pare că l-am lăsat vorbind cu felcerul.

FELCERUL : Mă tem că genunchiul dumitale o să-mi dea cam multișor de lucru.

JACQUES : Ce-are a face ? O să fie tocmai cît stă scris să fie.

FELCERUL : Atîta pe zi pentru locuință, hrană și îngrijire o să facă o sumă frumușică.

JACQUES : Doctore, nu-i vorba despre suma pentru tot timpul, ci despre cît îmi ceri pe zi.

FELCERUL : Douăzeci și cinci de gologani. Ți se pare mult ?

JACQUES : Prea mult ; vezi dumneata, doctore, eu sînt om sărac ; hai să scădem prețul la jumătate, și mută-mă cît poți mai curînd la dumneata acasă.

FELCERUL: Cu doisprezece gologani și jumătate nu merge ; dai treisprezece ?

JACQUES : Doisprezece gologani și jumătate, treisprezece... Bate laba !

FELCERUL : Și-o să plătești zilnic ?

JACQUES : Așa ne-am învoit.

FELCERUL : Te-ntreb fiindcă, vezi, am o muiere afurisită, care nu știe de glumă.

JACQUES : Zău, doctore, pune să mă ducă mai repede lîngă muierea dumitale afurisită.

FELCERUL : Treisprezece gologani pe zi fac nouăsprezece livre și zece gologani pe lună. Dai douăzeci de franci ?

JACQUES : Fie și douăzeci de franci.

FELCERUL : Vrei să fii bine hrănit, bine îngrijit și vindecat repede. Și-n afară de hrană, locuință și îngrijiri, au să mai fie poate medicamente, o să mai fie rufe, o să mai fie...

JACQUES : Ei și ?

FELCERUL : Pe cinstea mea, o să se ridice toate cam la douăzeci și patru de franci.

JACQUES : Fie și două zeci și patru de franci ; dar fără codiță.

FELCERUL : Prin urmare, douăzeci și patru de franci pe lună ; în două luni fac patruzeci și opt de livre ; iar în trei luni fac șaptezeci și doi. Ah ! ce mulțumită ar fi doctoreasa, dacă ai putea să-i plătești dinainte, cum intri în casă, jumătate din cele șaptezeci și două de livre.

JACQUES : Mă învoiesc.

FELCERUL : Ar fi și mai mulțumită dacă...

JACQUES : Dacă aș plăti pe-un trimestru ? Am să-i plătesc.

Apoi Jacques urmă : „Felcerul plecă să-mi caute gazdele, le vesti despre învoiala noastră și, peste un minut bărbatul, femeia și copiii se strînseră înseninați în jurul patului meu ; începură nesfîrșite întrebări despre sănătatea și genunchiul meu, laude la adresa cumătrului lor, felcerul, și a nevestei sale, urări cu nemiluita, cea mai grozavă bunăvoință, și o grijă ! o grabă să mă servească ! Și totuși, felcerul nu le spusese că aveam ceva parale, dar ei știau cu cine au de-a face ; mă lua la el, și ei îl știau cum este. Le-am plătit oamenilor ce le datoram ; le-am dat copiilor cîțiva gologani pe care tatăl și mama nu-i lăsară multă vreme în mîinile lor. Se făcu ziuă. Bărbatul plecă la cîmp, femeia își luă paporniță pe umeri și

porni şi ea ; copiii, mîhniţi şi nemulţumiţi că fuseseră jefuiţi, dispărură ; iar cînd veni vremea să mă scoată din păcătosul de pat, să mă îmbrace şi să mă încarce pe targă, doctorul se pomeni singur şi degeaba strigă cît îl ţinu gura, fiindcă nu-l auzi nimeni."

STĂPÎNUL : Iar Jacques, căruia îi place să-şi vorbească lui însuşi, se dojenea : „Dacă vrei să fii bine servit, nu plăti înainte".

JACQUES : Nu, stăpîne ; nu era momentul să faci morală, ci să-ţi ieşi din răbdări şi să ocărăşti. Mi-am ieşit din răbdări, am ocărît şi abia apoi am făcut morală ; şi pe cînd eu făceam morală, doctorul, care mă lăsase singur, se întoarse cu doi ţărani tocmiţi să mă transporte pe chetuiala mea, lucru pe care mi-l şi aduse îndată la cunoştinţă. Oamenii ăştia îmi dădură toate îngrijirile care trebuiau date înainte de-a mă pune pe targa făcută dintr-o saltea întinsă pe nişte prăjini.

STĂPÎNUL : Slavă Domnului ! Iată-te în casa felcerului, îndrăgostit de nevasta sau de fiica lui.

JACQUES : Mi se pare că te înşeli, stăpîne.

STĂPÎNUL : Şi-ţi închipui cumva că am să petrec trei luni în casa doctorului pînă ce-o s-aud prima vorbă despre dragostea ta ? Asta, Jacques, nu se poate. Scuteşte-mă, te rog, şi nu-mi mai descrie nici casa, nici firea doctorului ; nici cum se simţea doctoreasa, şi nici cum te-ai lecuit ; sări, sări peste toate astea. La subiect ! Să ajungem la subiect ! Iată-ţi genunchiul aproape lecuit, iată-te destul de binişor cu sănătatea, şi iubeşti.

JACQUES : Păi, dacă eşti aşa de grăbit, hai să iubesc.

STĂPÎNUL : Pe cine iubeşti ?

JACQUES : Iubesc o fată oacheşă şi înaltă, de vreo optsprezece ani, făcută cum nu se poate mai bine, cu ochii mari, negri, cu gurita rumenă, cu braţe frumoase şi cu nişte mîini... Ah, stăpîne, ce mai mîini! Mîinile astea...

STĂPÎNUL : Ţi se pare că le mai ţii şi acum într-ale tale.

JACQUES : Păi le-ai luat şi dumneata şi le-ai ţinut de mai multe ori, pe furiş ; n-a depins decît de ele că nu le-ai putut folosi cum ţi-ar fi plăcut.

STĂPÎNUL : Pe cinstea mea, Jacques, la una ca asta nu m-aş fi aşteptat de loc.

JACQUES : Eu nici pe-atît.

STĂPÎNUL : Degeaba, mă tot gîndesc, nu-mi aduc aminte de vreo oacheșă înaltă, nici de mîini frumoase : ia fii mai lămurit !

JACQUES : Primesc ; dar cu o condiție : să ne întoarcem înapoi și să intrăm iar în casa felcerului.

STĂPÎNUL : Crezi că așa stă scris în ceruri ?

JACQUES : Asta am s-o aflu de la dumneata ; dar stă scris aici, jos : *chi va piano va sano* [1].

STĂPÎNUL : Și *chi va sano va lontano* [2] ; iar eu zău că aș vrea să ajung.

JACQUES : Atunci ce-ai hotărît ?

STĂPÎNUL : Ce-i vrea tu.

JACQUES : În cazul ăsta, iată-ne din nou la felcer ; și stătea scris în ceruri să ne întoarcem acolo. Doctorul, nevastă-sa și copiii lor se înțeleseră atît de bine să-mi golească punga prin toate soiurile de furtișaguri, încît n-a lipsit mult să-și atingă țelul. Lecuirea genunchiului meu părea, fără să fie, destul de înaintată, rana aproape că se închisese, puteam să ies la aer sprijinindu-mă într-o cîrjă, și îmi mai rămăseseră vreo optsprezece franci. Nu există pe lume oameni cărora să le placă să vorbească mai mult decît le place bîlbîiților, și să le placă să umble mai mult decît le place șchiopilor. Într-o frumoasă după-amiază de toamnă mi-am pus în gînd să fac un drum destul de lung ; din satul unde locuiam și pînă în satul vecin erau vreo două leghe.

STĂPÎNUL : Și cum se numea satul ăsta ?

JACQUES : Dacă ți-aș spune numele, ai ști tot. Ajuns acolo, am intrat într-o cîrciumă, m-am odihnit, m-am răcorit. Se lăsa amurgul și tocmai mă gîteam să pornesc înapoi, spre culcușul meu, cînd, de la masa unde mă aflam, auzii o femeie țipînd de-ți lua auzul. Am ieșit îndată. Lumea se și îngrămădise în jurul ei. Ea se trîntise în țărînă, își smulgea părul și spunea, arătînd cioburile unui urcior mare : „S-au dus bănișorii mei, s-au dus bănișorii mei pe-o lună de zile ; și cine o să-mi hrănească

[1] În limba italiană : *Cine merge încet merge bine.*

[2] În limba italiană: *Cine merge bine ajunge departe.*

bieții copilași în vremea asta ? Intendentul, cu inima lui mai tare decît un bolovan, n-o să-mi ierte nici un bănuț. Vai, nefericita de mine ! S-au dus bănișorii mei ! S-au dus bănișorii mei !..." O plîngeau toți, n-auzeam în jurul ei decît : „Biata femeie !", dar nu-și băga nimeni mîna în buzunar. M-am apropiat repede de ea și am întrebat-o : „Ce ți s-a întîmplat, leliță ? „Ce mi s-a întîmplat ? Parcă nu vezi. M-au trimis să cumpăr un urcior de ulei ; am călcat strîmb, am căzut, urciorul s-a spart, și uleiul dinăuntru uite-l pe jos..." În clipa aceea veniră și țincii femeii ; erau aproape goi, iar veșmintele hărtănite ale mamei vădeau întreaga sărăcie a familiei ; și țincii, și mama se porniră pe bocit. Așa cum sînt eu făcut, ar fi fost de-ajuns de zece ori mai puțin ca să-mi moaie inima ; mi s-au mișcat măruntaiele de milă, și lacrimile mi-au năpădit ochii. Abia putînd să vorbesc, am întrebat-o pe femeie cîte parale făcea tot uleiul pe care îl avusese în urcior. „Cîte parale ? îmi răspunse ea, înălțîndu-și brațele spre cer. Nouă franci ; mai mult decît aș putea eu să cîștig într-o lună întreagă..." Și pe loc, dezlegîndu-mi băierile pungii și aruncîndu-i doi scuzi mari, i-am spus : „Ține, leliță, iată doisprezece franci..." și, fără să mai aștept să-mi mulțumească, am pornit-o la drum, spre sat.

STĂPÎNUL : Ai făcut o faptă bună, Jacques.

JACQUES : Ba am făcut o prostie, nu-ți fie cu supărare. Și cînd m-am depărtat la nici o sută de pași de sat, mi-am și spus-o ; cînd am ajuns la jumătatea drumului, mi-am spus-o și mai hotărît ; iar cînd am ajuns la felcerul meu, cu buzunărașul gol, am simțit-o pe deplin.

STĂPÎNUL : S-ar putea să ai dreptate, și lauda mea să fie la fel de nelalocul ei ca și mila ta... Nu, nu, Jacques, rămîn tot la prima mea părere ; mai ales uitarea propriilor nevoi îi dau faptei tale meritul ei deplin. Acum văd cum au să se desfășoare lucrurile ; ai să ai parte de neomenia felcerului și a nevestei-si ; au să te alunge din casă ; dar chiar dacă ar fi să mori la ușa lor, pe-o grămadă de bălegar, pe grămada asta de bălegar ai să-ți simți inima împăcată.

JACQUES : Stăpîne, nu sînt chiar atît de grozav. Umblam tîrîş-grăpiş ; şi, ca să-ţi spun tot adevărul, îmi părea rău după cei doi scuzi ai mei, care tot dăruiţi rămîneau, şi-mi stricam fapta bună prin regretele care mă năpădeau. Ajunsesem tocmai la mijlocul distanţei dintre cele două sate, şi se înnoptase de-a binelea, cînd se năpustiră asupra mea trei tîlhari ieşiţi din mărăcinişul de pe marginea drumului ; mă trîntiră la pămînt, mă scotociră şi se mirară că aveam atît de puţini bani la mine. Se bizuiseră pe-o pradă mai bogată ; fuseseră martori ai pomenii făcute în sat şi îşi închipuiseră că unul care poate să se lepede cu atîta uşurinţă de-o jumătate de ludovic, trebuie să mai aibă încă vreo douăzeci. Furioşi că îşi vedeau nădejdile înşelate şi că înfruntaseră primejdia de-a se pomeni cu oasele zdrobite de călău pentru o mînă de mărunţiş, dacă aveam să-i denunţ şi dacă aveau să fie prinşi cumva, iar eu i-aş fi recunoscut, şovăiră o clipă, cu gînd să mă ucidă. Norocul meu însă că se auziră nişte zgomote ; tîlharii o luară la goană, iar eu mă alesei doar cu cîteva vînătăi, fie făcute cînd căzusem, fie primite cînd mă scotociseră. După ce tîlharii s-au depărtat, am pornit şi eu ; m-am tîrît cum am putut pînă în sat ; am ajuns pe la două noaptea, palid, desfigurat, cu o durere groaznică la genunchiul bolnav, şi suferind, în diferite locuri, de loviturile pe care le încasasem. Doctorul... Dar ce ai, stăpîne ? Strîngi din dinţi şi te frămînţi de parcă ai fi în faţa unui duşman.

STĂPÎNUL : Păi chiar sînt ; am spada în mînă ; mă năpustesc asupra tîlharilor tăi şi te răzbun. Dar ia spune-mi, cum naiba de-a putut cel ce-a scris marele hrisov să treacă acolo că o faptă mărinimoasă va avea parte de o asemenea răsplată ? De ce eu, care nu sînt decît un nemernic, plin de păcate, îţi iau apărarea, pe cînd el s-a uitat liniştit cum te atacau, cum te doborau în ţărînă, cum te schingiuiau, cum te călcau în picioare, tocmai el, despre care se spune că este întru totul desăvîrşit !...

JACQUES : Taci, taci, stăpîne ; vorbele tale miros al naibii a erezie.

STĂPÎNUL : La ce te uiţi ?

JACQUES : Mă uit dacă nu e cineva prin preajmă, care să te fi auzit... Doctorul îmi pipăi pulsul şi găsi că

am călduri. M-am culcat fără să suflu o vorbă despre cele petrecute, gîndindu-mă, în culcuşul meu păcătos, că voi avea de furcă şi cu două suflete... şi, Doamne, ce mai suflete ! Nemaiavînd nici un gologan şi fiind sigur că a doua zi, la deşteptare, au să-mi ceară plata pe care ne învoisem să le-o dau zilnic.

La vorbele acestea, stăpînul se aruncă de gîtul slugii, strigînd : „Bietul meu Jacques, ce-ai să te faci ? Ce-o să ţi se întîmple ? Situaţia ta mă înspăimîntă."

JACQUES : Linişte-te, stăpîne, sînt aici.

STĂPÎNUL : Uitasem- asta ; mă aflam a doua zi lîngă tine, la doctor, în clipa deşteptării, cînd au venit să-ţi ceară banii.

JACQUES : Stăpîne, în viaţă nu poţi şti nici de ce să te bucuri, nici de el să te mîhneşti. Binele aduce rău, răul aduce binele. Orbecăim în beznă, sub cele scrise în ceruri, la fel de nesăbuiţi şi în dorinţe, şi în bucurie, şi în mîhnire. Cînd plîng, îmi dau adeseori seama că sînt un nerod.

STĂPÎNUL: Dar cînd rîzi ?

JACQUES : Şi atunci găsesc că sînt un nerod ; totuşi, nu mă pot împiedica nici să plîng, nici să rîd ; şi asta mă face să turbez. Am încercat de o sută de ori... N-am închis ochii toată noaptea...

STĂPÎNUL : Haide, haide, spune-mi ce ai încercat.

JACQUES : Am încercat să-mi rîd de toate. Ah ! dacă aş fi izbutit !

STĂPÎNUL : La ce ţi-ar fi folosit ?

JACQUES : Să scap de grijă, să nu mai am nevoie de nimic, să mă stăpînesc pe deplin, să mă simt la fel de bine cu capul pe-o piatră la colţul străzii, cum m-aş simţi pe-o pernă moale. Cîteodată aşa şi sînt ; dar porcăria e că nu ţine mult, şi că, deşi sînt tare şi neclintit ca o stîncă atunci cînd e vorba de încercări serioase, se întîmplă adesea ca o contrazicere cît de mică, o nimica toată, să mă scoată din ţîţîni ; şi îmi vine să mă pălmuiesc, nu alta. Aşa că m-am lăsat păgubaş ; m-am hotărît să fiu aşa cum mi-e felul ; şi, chibzuind un pic, mi-am dat seamă că e totuna şi-am adăugat : Ce-are a face cum eşti ? E şi asta un fel de resemnare mai, uşoară şi mai plăcută.

STĂPÎNUL : Că-i mai plăcută, e sigur.

JACQUES : În zori, felcerul trase perdelele şi-mi zise : „Ia să-ţi văd genunchiul, prietene ; fiindcă trebuie să plec la un drum lung."

— Doctore, zic eu cu un glas îndurerat, mi-e somn.

— Cu-atît mai bine ! E semn bun.

— Lasă-mă să dorm, n-am chef de pansamente.

— Nu-i nici o pagubă, dormi...

După ce spune asta, trage perdelele la loc ; dar eu nu dorm. Peste un ceas, doctoreasa trage şi ea perdelele şi-mi zice :

— Hai, dragul meu, ia-ţi cornuleţul cu zahăr.

— Cucoană doctoreasă, îi răspund eu cu glas îndurerat, n-am de loc poftă de mîncare.

— Mănîncă, mănîncă ; tot atîta o să plăteşti.

— Nu vreu să mănînc.

— Cu atît mai bine ; o să rămînă pentru copii şi pentru mine.

Acestea zise, femeia trage perdelele la loc, îşi cheamă plozii, şi iată-i că se apucă să dea gata cornuleţul meu cu zahăr.

Cititorule, dacă aş face aici o pauză şi aş începe iar povestea omului care n-avea decît o singură cămaşă, fiindcă n-avea decît un trup, tare aş vrea să ştiu ce-ai gîndi despre asta ? Că m-am vîrît într-un *impas*, cum îi zice Voltaire, sau, mai popular, într-o fundătură, de unde nu mai ştiu cum să ies, şi că mă arunc într-un basm născocit, ca să cîştig timp şi să caut vreun mijloc de ieşire din basmul pe care l-am început ? Ei bine, cititorule, te înşeli pe de-a-ntregul. Eu ştiu cum a scăpat Jacques de la ananghie, iar ceea ce îţi voi spune despre Gousse, omul care purta o singură cămaşă, fiindcă n-avea decît un trup, nu e de loc basm.

Era în ziua de Rusalii, dimineaţa, cînd am primit de la Gousse un răvaş prin care mă ruga să vin să-l văd într-o închisoare, unde fusese surghiunit. Pe cînd mă îmbrăcam, mă gîndeam la ce i s-o fi întîmplat ; şi-mi ziceam că pesemne croitorul, sau brutarul, sau cîrciumarul, sau proprietarul căpătaseră un mandat de arestare împotriva lui şi-l duseseră la îndeplinire. Ajung şi-l găsesc în tem-

niță laolaltă cu alți cîțiva, toți cu niște mutre de piază-rea. Îl întreb cine erau oamenii aceia.

— Bătrînul pe care-l vezi ținîndu-și ochelarii pe nas e un om iscusit : știe grozav de bine să socotească și caută să-și potrivească registrele pe care le copiază cu socotelile lui. E o muncă afurisit de grea ; am discutat amîndoi despre ea, dar nu mă îndoiesc că are s-o scoată la capăt.

— Și celălalt ?

— E un nătărău.

— Și mai ce încă ?

— Un nătărău care a născocit o mașină de fabricat bani, o mașină proastă, o mașină păcătoasă, greșită în vreo douăzeci de locuri.

— Dar cel de-al treilea, cel înveșmîntat în livrea și care cîntă la tubă ?

— E în treacăt pe-aici ; poate chiar diseară sau mîine dimineață o să fie mutat la Bicêtre, fiindcă învinuirea care i se aduce e o nimica toată.

— Dar dumneata ?

— Eu ? Învinuirea mea e și mai neînsemnată.

După vorbele astea, se ridică, își pune scufa pe pat, și într-o clipită cei trei camarazi de temniță dispar. Cînd intrasem, îl găsisem pe Gousse în halat, stînd la o măsuță, desenînd figuri geometrice și lucrînd, la fel de liniștit ca și cum ar fi fost la el acasă. Iată-ne singuri.

— Și dumneata, ce faci aici ?

— După cum vezi, lucrez.

— Dar cine te-a vîrît în temniță ?

— Eu.

— Cum, dumneata ?

— Da, eu, domnule.

— Și cum ai făcut ?

— Așa cum aș fi făcut pentru altul. Mi-am făcut un proces mie însumi ; l-am cîștigat, și, ca urmare a hotă-rîrii obținute împotriva mea și a decretului dat după aceea, am fost înhățat și adus aici.

— Ești nebun ?

— Nu, domnule, îți povestesc lucrurile așa cum s-au petrecut.

— Nu poți să mai faci încă un proces împotriva dumitale, să-l cîștigi, și, ca urmare a unei alte hotăriri și a unui alt decret, să te liberezi ?

— Nu, domnule.

Gousse avusese o slujnicuță frumușică și o folosise drept jumătate mai adeseori decît pe jumătatea lui. Împărțeala asta neegală tulburase liniștea casnică. Deși nimic n-ar fi fost mai greu decît să-l tulburi pe omul acesta, căruia puțin îi păsa de gura lumii, el se hotărî să-și lase nevasta și să-și ducă traiul mai departe, cu slujnica. Dar toată averea lui era formată din mobile, mașinării, desene, scule și alte lucruri casnice ; și i-ar fi plăcut mai mult să-și lase nevasta despuiată decît să plece cu mîinile goale ; prin urmare, iată ce plan își făuri : să scrie polițe către slujnicuță, care va urmări plata lor și va căpăta învoirea de a-i ridica și de a-i vinde lucrurile, iar acestea vor fi duse de-a dreptul de la podul Saint-Michel [1] în locuința unde avea de gînd să se mute cu ea. Încîntat de plan, face polițe, se dă în judecată, tocmește doi avocați. Iată-l alergînd de la unul la altul, urmărindu-se singur cu toată strășnicia, învinuindu-se bine, apărîndu-se prost ; iată-l osîndit să plătească sub amenințarea legii ; iată-l punînd stăpînire, în gînd, pe tot ce se găsea în casă : dar n-a fost să fie tocmai așa. Avea de-a face cu o pungășoaică foarte șireată, care, în loc să ceară plata prin mobile, se năpusti asupra lui, făcu să fie arestat și vîrît în temniță ; așa că, oricît de ciudate ar fi părut răspunsurile greu de tălmăcit pe care Gousse mi le dăduse, ele nu erau, totuși, mai puțin adevărate.

Pe cînd eu îți alcătuiam istorisirea asta, pe care o iei drept un basm... — Dar povestea omului în livrea, care zgîria urechile cu tuba lui ? — Cititorule, ți-o făgăduiesc ; pe cinstea mea că n-ai s-o pierzi ; dar îngăduie-mi să mă reîntorc la Jacques și la stăpînu-său. Jacques și stăpînu-său tocmai ajunseseră la culcușul unde aveau să-și petreacă noaptea. Era tîrziu ; poarta orașului fusese închisă, și din pricina asta se văzură siliți să rămînă în mahalalele de dincolo de ziduri. Acolo, am auzit

[1] Podul Saint-Michel era locul unde, pe atunci, se vindeau la licitație lucrurile datornicilor.

un tărăboi... — Ai auzit dumneata ? ! Doar nu te aflai la fața locului ; nici pomeneală de dumneata pe-acolo. — Adevărat. Ei bine, atunci Jacques... Stăpînu-său... Se aude un tărăboi înfricoșător. Văd doi oameni... — Ba nu vezi nimic ; nu-i vorba de dumneata, că doar nu erai acolo. — Adevărat. Doi bărbați stăteau la masă, discutînd destul de potoliți dinaintea ușii de la odaia pe care o ocupau ; o femeie, cu amîndoi pumnii înfipți în șolduri, vărsa asupră-le un potop de ocări, iar Jacques încerca s-o îmbuneze, dar ea nu-i asculta dojenile pașnice, după cum nici bărbații către care striga nu luau de loc în seamă ocările ei. „Haide, cumătră, îi zicea Jacques, ai răbdare, revino-ți în fire ; ia să vedem, despre ce-i vorba ? Domnii aceștia îmi par oameni cumsecade."

— Ei, cumsecade ? Sînt niște brute, fără pic de milă, fără omenie, fără nici un simțămînt în inimă. De ! Ce rău le-a făcut biata Nicole ca s-o schingiuiască așa ? S-ar putea să rămînă schiloadă pe viață.

— Poate că răul nu-i chiar atît de mare pe cît îți închipui.

— Îți spun eu că i-au dat o lovitură groaznică ; o să rămînă schiloadă.

— Trebuie să vedem ; să trimitem după un felcer.

— Sau dus să-l cheme.

— S-o culcăm în pat.

— E în pat și țipă de-ți frînge inima. Biata mea Nicole !...

În mijlocul acestor bocete, cîte unul striga : „Hei, hangițo ! adu niște vin..." Ea răspundea : „Îndată". Un altul, din altă parte, striga : „Hei, hangițo ! Adu rufărie de pat". Ea răspundea : „Îndată ! — Gata, fripturile și rața ? — Îndată. — O cană cu apă și un țucal ! — Îndată, îndată." Iar din alt ungher al hanului un glas furios striga : „Flecar afurisit ! Flecar înrăit ! Ce-ți bagi nasul unde nu-ți fierbe oala ? Ai de gînd să mă lași să te aștept pînă mîine ? Jacques ! Jacques N-auzi ?"

Hangița, mai potolindu-și puțin durerea sufletului și mînia, îi spuse lui Jacques : Ești prea bun, domnule, dar lasă-mă !

— Jacques ! Jacques !

— Dă fuga. Zău ! Dacă ai cunoaște toate suferințele ființei ăsteia nefericite !...

— Jacques ! Jacques !

— Zău, du-te ; mi se pare că te cheamă stăpînul dumitale.

— Jacques ! Jacques !

Era într-adevăr stăpînul lui Jacques, care se dezbrăcase singur și crăpa de foame și de ciudă că nu e servit. Jacques urcă la el, iar după o clipă veni și hangița, care părea cu adevărat mîhnită. „Vă cer de-o mie de ori iertare, domnule, glăsui ea către stăpînul lui Jacques ; dar, știți, se-ntîmplă cîteodată în viață lucruri peste care nu se poate trece ușor. Ce doriți ? Am pui, porumbei, o spinare de iepure grozavă, iepuri de casă ; aici e ținutul iepurilor gustoși. Sau v-ar place mai mult o pasăre de baltă ?" Jacques porunci, după obicei, cina stăpînului său, ca și cum ar fi fost cina lui. Li se aduseră cele cerute și, înfulecînd de zor, stăpînul îl întrebă pe Jacques : „Ia spune, ce dracu făceai tu, acolo jos ?"

JACQUES : Poate că făceam bine, poate că făceam rău ; cine știe ?

STĂPÎNUL : Și ce bine sau ce rău făceai tu acolo ?

JACQUES : O împiedicam pe femeia asta să se lase cotonogită de doi inși care sînt acolo și care i-au frînt cel puțin un braț slujnicei.

STĂPÎNUL : Și te pomenești că pentru ea ar fi fost un bine să fie cotonogită !

JACQUES : Sigur, din zece motive, care de care mai bun. Una dintre cele mai mari fericiri care mi s-au întîmplat vreodată în viață mie, ăstuia care vorbesc...

STĂPÎNUL : E că ai fost cotonogit ?... Dă-mi să beau.

JACQUES : Da, domnule, cotonogit, stîlcit în bătaie, la drumul mare, noaptea ; atunci cînd mă întorceam în sat, cum vă spuneam, după ce făcusem prostia, după părerea mea, sau fapta bună, după a dumitale, de a-mi dărui gologanii.

STĂPÎNUL : Mi-aduc aminte... Mai toarnă-mi... Și cum s-a iscat cearta pe care ai potolit-o ? Și de ce se purtau atît de rău cu fiica sau slujnica hangiței ?

JACQUES : Pe cinstea mea că habar n-am.

STĂPÎNUL : Habar n-ai despre ce e vorba şi te mai şi amesteci ! Jacques, asta nu-i de loc prevăzător şi nu-i nici după dreptate, nici după principiile... Hai, toarnă-mi de băut...

JACQUES : Nu ştiu ce-s alea principii, dacă n-or fi cumva niscai reguli pe care le prescrii altora să le păstreze faţă de tine. Eu gîndesc într-un anumit fel, dar nu m-aş putea împiedica să nu fac altfel decît gîndesc. Toate predicile se aseamănă cu precuvîntările edictelor regale ; toţi predicatorii ar vrea să li se pună în aplicare lecţiile, fiindcă ne-ar fi mai bine, poate, atunci ; dar cînd e vorba de ei, sigur... virtutea...

STĂPÎNUL : Virtutea, Jacques, e un lucru bun ; şi cei răi şi cei buni o vorbesc de bine... Toarnă-mi de băut...

JACQUES : Fiindcă şi unii şi alţii cîştigă ceva de pe urma ei.

STĂPÎNUL : Şi cum de ţi s-a părut o fericire atît de mare să fii cotonogit ?

JACQUES : E tîrziu, dumneata ai mîncat din belşug, şi eu la fel ; sîntem obosiţi amîndoi ; crede-mă, hai să ne culcăm.

STĂPÎNUL : Asta nu se poate, iar hangiţa ne mai datorează încă ceva. Pînă vine, spune mai departe povestea dragostei tale.

JACQUES : Unde rămăsesem ? Te rog, stăpîne, şi acum şi altă dată, să-mi reaminteşti.

STĂPÎNUL : Primesc, iar ca să-mi încep slujba de sufleur, iată : erai în pat, fără o lescaie, şi nu te simţeai de loc în largul tău, în timp ce doctoreasa şi copiii ei îţi îmbucau cornuleţul cu zahăr.

JACQUES : Atunci se auzi o caretă oprindu-se dinaintea porţii. Un argat intră şi întrebă : „Nu-i aşa că aici locuieşte un biet om, un soldat care umblă în cîrji şi care s-a întors ieri seară din satul celălalt ?"

— Da, îi răspunse doctoreasa ; ce-i cu el ?

— Vreau să-l iau în caretă şi să-l duc la noi.

— E în patul ăsta ; trage perdelele şi stai de vorbă cu el.

Aici ajunsese Jacques, cînd hangiţa intră şi îi întrebă :

— Ce doriţi să vă dau ca desert ?

STĂPÎNUL : Ce ai.

Hangiţa, fără să-şi dea osteneală să coboare, strigă din odaie :

— Nanon, adu fructe, pesmeţi, dulciuri...

La cuvîntul Nanon, Jacques zise, ca pentru sine : „Ah ! pe fiică-sa au schingiuit-o ; îţi poţi ieşi din sărite şi pentru mai puţin..."

Iar stăpînul îi zise hangiţei :

— Te-ai necăjit rău mai adineauri ?

HANGIŢA : Parcă cine nu s-ar necăji ? Biata fiinţă nu le făcuse nici un rău ; abia intrase în odaie cînd o aud ţipînd, dar ţipînd nu glumă... Mulţumesc lui Dumnezeu, acum m-am mai liniştit ; felcerul zice că n-o să se întîmple nimic ; şi totuşi are două vînătăi cît toate zilele, una la cap şi alta la umăr.

STĂPÎNUL : O ai de multă vreme ?

HANGIŢA : De vreo două săptămîni, cel mult. Fusese părăsită la staţia de poştă din apropiere.

STĂPÎNUL : Cum, părăsită ?

HANGIŢA : Ei, Doamne, da ! Fiindcă există oameni cu inima mai tare ca piatra. Credeam că o să se înece, cînd a trecut gîrla care curge pe-alături ; a ajuns aici ca prin minune, şi am primit-o din milă.

STĂPÎNUL : Cîţi ani are ?

HANGIŢA : Cred că mai mult de un an şi jumătate...

La vorba asta, Jacques izbucni într-un hohot de rîs şi strigă :

— E o căţea !

HANGIŢA : Şi încă cea mai drăguţă căţea din lume ; n-aş da-o pe Nicole a mea nici pentru zece ludovici. Biata mea Nicole !

STĂPÎNUL : Ai inimă bună.

HANGIŢA : Aşa e, ţin la dobitoacele şi la oamenii mei.

STĂPÎNUL : Foarte bine faci. Şi cine a schingiuit-o în halul ăsta pe Nicole a dumitale ?

HANGIŢA : Doi cetăţeni din oraşul vecin. Îşi şuşotesc într-una la ureche, amîndoi ; şi-or fi închipuit că nu se ştie ce-şi spun şi că nu le cunoaşte nimeni păţania. Au sosit aici abia de trei ceasuri, şi le ştiu toată povestea, de la un capăt la altul. E hazlie ; şi dacă nu v-aţi grăbi mai mult decît mine să vă culcaţi, v-aş povesti-o aşa cum a

povestit-o servitorul lor slujnicei mele, care s-a nimerit să fie dintr-un sat cu el și care și ea a povestit-o soțului meu, care mi-a povestit-o mie. Soacra celui mai tînăr dintre ei doi a trecut și ea pe-aici, nu sînt nici trei luni de-atunci; se ducea, cam fără voia ei, într-o mănăstire de provincie, unde n-a făcut mulți purici; a murit repede acolo ; de-asta cei doi tineri sînt în doliu... Ei, dar uite că, fără să-mi dau seama, vă-nșir povestea lor. Bună seara, domnilor, și noapte bună ; cum vi s-a părut vinul ?

STĂPÎNUL : Foarte bun.

HANGIȚA : Ați fost mulțumiți de cină ?

STĂPÎNUL : Foarte mulțumiți. Numai că spanacul a fost cam sărat.

HANGIȚA : Citeodată o mai scrîntesc și eu. Dar aveți paturi bune și cearșafuri curate ; nu le aștern niciodată de două ori.

Acestea zise, hangița plecă, iar Jacquesc și stăpînu-său se urcară în pat rîzînd de neînțelegerea care îi făcuse să ia o cățea drept fiica sau slujnica hangiței și de patima acesteia din urmă pentru o cățea rătăcită, pe care o avea de cincisprezece zile. Legîndu-și scufa de noapte cu o panglică, Jacques îi spuse stăpînului său :

— Aș pune rămășag că, dintre toate vietățile trăitoare în han, femeia asta n-o iubește decît pe Nicole a ei.

Iar stăpînu-său îi răspunse :

— Tot ce se poate, Jacques, dar hai să dormim.

Cît timp Jacques și stăpînu-său se odihnesc, vreau să-mi țin făgăduiala dată în legătură cu povestea omului din temniță, care împuia urechile celorlalți suflînd din tubă, sau mai degrabă în legătură cu povestea camaradului său, domnul Gousse.

— Cel de-al treilea, îmi spuse el, e intendentul unei case mari. Se îndrăgostise de o plăcintăreasă de pe strada Universității. Plăcintarul era un om de treabă, care își vedea mai mult de cuptorul lui decît de felul cum i se purta nevasta. Și dacă pe cei doi ibovnici nu-i stînjenea gelozia plăcintarului, îi sîcîia în schimb veșnica lui prezență. Ce credeți c-au făcut ca să înlăture piedica asta ? Intendentul îi aduse stăpînului său o jalbă în care plăcintarul era înfățișat ca un om cu purtări nerușinate, ca un

beţiv care nu mai ieşea din cîrciumă, ca o brută care-şi bătea nevasta, ea fiind cea mai cinstită şi mai nefericită dintre femei. Pe temeiul jalbei aceleia căpătă un ordin de arestare, iar ordinul de arestare, care-i răpea libertatea soţului, îl dădu în mîinile unui poliţai, ca să-l ducă, fără zăbavă, la îndeplinire. S-a întîmplat însă că poliţaiul acela să fie prieten cu plăcintarul : se ducea din cînd în cînd amîndoi la cîrciumă ; plăcintarul aducea brînzoaice, poliţaiul plătea băutura. Acesta, avînd ordinul de arestare la el, trece pe dinaintea uşii plăcintarului şi-i face semnul cunoscut. Iată-i pe amîndoi mîncînd şi udînd din plin brînzoaicele ; şi iată că poliţaiul îşi întreabă prietenul cum îi mai mergeau treburile ? Foarte bine. Nu-i mergea nimic rău ? Nimic. Dar nu cumva avea duşmani ? Nu-şi cunoştea nici unul. Cum o ducea cu neamurile, cu vecinii, cu nevasta ? În prietenie şi în pace.

— Atunci, întrebă mirat poliţaiul, de la cine să fi pornit ordinul pe care îl am de-a te aresta ? Dacă ar fi să-mi fac datoria, ţi-aş înfige mîna în guler ; s-ar găsi o trăsură la îndemînă, şi te-aş duce la locul arătat de ordinul ăsta. Iată, citeşte-l...

Plăcintarul citi şi păli. Atunci poliţaiul îi zise :

— Vino-ţi în fire, omule, şi să chibzuim împreună care-i cel mai bun lucru de făcut pentru siguranţa ta şi a mea. Cine vine pe la tine mai des ?

— Nimeni.

— Nu uita că nevastă-ta e cochetă şi drăguţă.

— O las în voia ei.

— Nu şi-a pus nimeni ochii pe ea ?

— Nimeni, pe cinstea mea, în afară doar de-un intendent, care-i strînge mîinile cîteodată şi-i toarnă la braşoave ; dar asta în dugheana mea, de faţă cu mine, de faţă cu ucenicii, şi cred că nu se petrece nimic necurat sau necinstit între ei.

— Eşti un mare nătăfleţ.

— Tot ce se poate ; dar cel mai bun lucru e să-ţi crezi nevasta cinstită, şi eu asta fac.

— Şi-al cui e intendentul ăsta ?

— Al domnului de Saint-Florentin [1].

— Şi de unde crezi tu că vine ordinul de arestare ?

— Nu cumva din birourile domnului de Saint-Florentin ?

— Ba chiar de-acolo.

— O ! Să-mi mănînce plăcintele, să se culce cu nevastă-mea şi să vrea să mă vîre şi în temniţă ar fi prea de tot şi nu-mi vine să cred.

— Mare naiv mai eşti ! Cum ţi se pare nevastă-ta de vreo cîteva zile încoace ?

— Mai mult tristă decît veselă.

— Şi intendentul, e mult de cînd nu l-ai mai văzut ?

— Cred că de ieri ; da, ieri l-am văzut.

— Şi n-ai băgat de seamă nimic ?

— Nu prea mă pricep să bag de seamă ; dar mi s-a părut că la plecare îşi făcea nişte semne din cap cu nevastă-mea, ca şi cum unul ar fi zis da, iar celălalt nu.

— Al cui cap zicea da ?

— Al intendentului.

— Ori sînt nevinovaţi, ori sînt complici. Ascultă, prietene, nu te întoarce acasă ; ascunde-te pe undeva, în vreun loc sigur la Temple, în Abbaye [2], unde vrei tu, şi lasă-mă să duc eu treaba la capăt. Dar mai cu seamă nu uita...

— Să nu mă arăt şi să tac.

— Întocmai.

Îndată după aceea, casa plăcintarului e înconjurată de spionii poliţiei. Copoii, înveşmîntaţi în fel şi chip, intră în vorbă cu plăcintăreasa şi o întreabă despre bărbatu-său : ea îi răspunde unuia că e bolnav, altuia că a plecat la un chef, altuia că s-a dus la o nuntă. Cînd o să se întoarcă ? Habar n-are.

A treia zi, cam pe la ceasurile două din noapte, i se aduse poliţaiului vestea că a fost văzut un om, cu faţa ascunsă în gulerul hainei, deschizînd binişor uşa de la drum şi strecurîndu-se încetişor în casa plăcintarului. Poliţaiul, însoţit de un comisar, de un lăcătuş, de un bir-

[1] Louis Phélipeaux de Saint-Florentin era ministru de stat pe la 1770.

[2] În epoca aceea, locuri de refugiu, unde cel adăpostit scăpa de urmărirea justiţiei.

jar și de cîțiva arcași, pornesc la fața locului. Lăcătușul descuie ușa, iar polițaiul și comisarul intră fără să facă zgomot. Bat la ușa odăii plăcintarului : nici un răspuns ; mai bat o dată : nici un răspuns ; a treia oară, un glas dinăuntru întrebă :

— Cine e ?

— Deschideți !

— Cine e ?

— În numele regelui, deschideți !

— Bun ! îi spune intendentul plăcintăresei, cu care se afla în pat ; nu-i nici o primejdie : e polițaiul care vine să-și îndeplinească ordinul. Deschide-i : am să-i spun cine sînt ; o să plece, și gata.

Plăcintăreasa, în cămașă, deschide, apoi dă fuga în pat.

POLIȚAIUL : Unde-ți e bărbatul ?

PLĂCINTĂREASA : Nu-i aici.

POLIȚAIUL (dînd la o parte perdelele) : Atunci cine e aici ?

INTENDENTUL : Sînt eu ; intendentul domnului de Saint-Florentin.

POLIȚAIUL : Minți, ești plăcintarul, fiindcă el se culcă cu plăcintăreasa. Scoală-te, îmbracă-te și urmează-mă.

Intendentul a trebuit să se supună ; l-au adus aici. Ministrul, încunoștințat de ticăloșia intedentului său, a aprobat purtarea polițaiului, care trebuie să vină astă-seară, cînd o amurgi, să-l ia din temnița asta și să-l mute la Bicêtre unde, mulțumită economiilor administratorilor, o să-și îmbuce sfertul lui de pîine proastă, dramul lui de carne și o să împuie urechile celorlalți cu tuba lui, de dimineață pînă seara... Iar dacă pînă la deșteptarea lui Jacques și a stăpînului său mi-aș pune și eu capul pe o pernă, ce-ai zice ?

A doua zi, Jacques se trezi tare devreme, se uită pe geam ca să vadă cum e vremea, văzu că e cum nu se poate mai păcătoasă, se culcă iar și ne lăsă în pace să dormim cît am vrut, pe stăpînu-său și pe mine.

Jacques, stăpînu-său și ceilalți călători care înnoptaseră sub aceeași streașină crezură pe la prînz că cerul se înseninează ; dar n-a fost să fie așa ; iar ploaia adusă de furtună umflînd într-atît pîrîiașul care despărțea maha-

laua de oraș, încît era primejdios să-l treci, toți cei care aveau drum într-acolo hotărîră să piardă o zi și să aștepte. Unii se puseră la taifas ; alții începură să umble de colo-colo, să-și scoată nasul pe ușă, să se uite la cer și să se întoarcă ocărînd și bătînd din picior ; mai mulți începură să facă politică și să bea ; alți cîțiva se așezară la joc, ceilalți fumară, dormiră sau nu făcură nimic. Stăpînul îi zise lui Jacques : „Trag nădejde că vei relua povestea dragostei tale, iar cerul, care vrea ca eu să am mulțumirea de-a auzi sfîrșitul, ne va opri aici prin vreo furtună".

JACQUES : Cerul care vrea ! Nu se știe niciodată ce vrea sau ce nu vrea cerul, ba poate că nici el însuși habar n-are de nimic. Bietul meu căpitan, care acum nu mai este, mi-a spus-o de-o sută de ori ; și cu cît am trăit mai mult, cu atît mi-am dat seama mai bine cîtă dreptate avea... În sănătatea dumitale, stăpîne !

STĂPÎNUL : Aștept. Rămăseseși la caretă și la valetul cruia doctoreasa i-a spus să ridice perdeaua și să-ți vorbească.

JACQUES : Valetul ăsta se apropie de patul meu și-mi zice :

— Hai, prietene, scoală-te, îmbracă-te, și să mergem.

I-am răspuns dintre perdele și de sub pătura cu care îmi înfășurasem capul, fără să-l văd și fără să mă vadă :

— Prietene, lasă-mă să dorm și șterge-o.

Valetul îmi răspunse că are poruncă de la stăpînu-său și că trebuie s-o ducă la îndeplinire.

— Stăpînu-tău, ăsta, care poruncește unui om pe care nu-l cunoaște, n-a poruncit cumva și să-mi plătești ce datorez aici ?

— S-a și făcut. Dă-i zor, te așteaptă toată lumea la castel, unde îți garantez că ai s-o duci mai bine decît aici, dacă au să fie la fel de mulțumiți văzîndu-te pe cît sînt de curioși să te vadă.

Mă las înduplecat ; mă scol, mă îmbrac, sînt dus de subsuori. Îmi luasem rămas-bun de la doctoreasă și eram gata să mă urc în trăsură, cînd ea, apropiindu-se de mine, mă trage de mînă, mă roagă să trec într-un colț al camerei, zicînd că are să-mi spună o vorbuliță.

— Ia ascultă, dragă, cred că n-ai de ce să te plîngi de noi ; doctorul ţi-a salvat un picior, eu te-am îngrijit pe cinste, şi nădăjduiesc că n-o să ne uiţi, la castel.

— Ce-aş putea să fac pentru voi ?

— Cere să vină tot bărbatu-meu să te panseze ; e o mulţime de lume acolo. Sînt cei mai buni muşterii din partea locului ; seniorul e om darnic şi plăteşte gras ; norocul nostru e acum în mîna dumitale. Bărbatu-meu a încercat de mai multe ori să se vîre pe-acolo, dar degeaba.

— Păi, doamnă doctoreasă, nu există un felcer al castelului ?

— Ba sigur că există.

— Şi dacă celălalt ar fi bărbatul dumitale, ţi-ar place să-i facă cineva rău şi să-l dea afară ?

— Felcerul castelului e un om căruia nu-i datorezi nimic, pe cîtă vreme bărbatului meu mi se pare că-i datorezi ceva ; dacă umbli iar în două picioare, e numai datorită ostenelii lui.

— Şi cum adică, fiindcă soţul dumitale mi-a făcut bine, trebuie ca eu să-i fac altuia rău ? Măcar de-ar fi liber locul de felcer...

Jacques ar fi povestit mai departe, dacă n-ar fi intrat hangiţa ducînd-o în braţe pe Nicole îmbrobodită, pupînd-o, bocind-o, alintînd-o, vorbindu-i ca şi cum ar fi fost copilul ei : „Biata mea Nicole, numai într-un ţipăt a dus-o toată noaptea. Dar dumneavoastră, domnilor, aţi dormit bine ?“

STĂPÎNUL : Foarte bine.

HANGIŢA : Vremea s-a zbîrlit de tot.

JACQUES : Sîntem destul de necăjiţi din pricina ei.

HANGIŢA : Domnii merg departe ?

JACQUES : Habar n-am.

HANGIŢA : Domnii urmăresc pe cineva ?

JACQUES : Nu urmărim pe nimeni.

HANGIŢA : Domnii merg sau se opresc după treburile pe care le au în drum ?

JACQUES : Păi n-aveam nici o treabă.

HANGIŢA : Domnii călătoresc de plăcere ?

JACQUES : Sau de neplăcere.

HANGIŢA : V-aş dori s-aveţi parte de cea dintîi.

JACQUES : Dorința dumitale nu face nici cît o ceapă degerată, o s-avem parte de ce-o fi stînd scris în ceruri.

HANGIȚA : O ! E vorba de-o nuntă ?

JACQUES : Poate că da, poate că nu.

HANGIȚA : Domnilor, băgați de seamă. Omul de jos, care s-a purtat atît de urît cu biata mea Nicole, a făcut una, halal să-i fie... Hai, bietul meu animal, vino să te pup ; îți făgăduiesc că n-o să ți se mai întîmple niciodată. Ia uitați-vă cum mai tremură din toate mădularele !

STĂPÎNUL : Și de ce e atît de neobișnuită căsătoria omului aceluia ?

La întrebarea asta a stăpînului lui Jacques, hangița zise : „Aud gălăgie jos, mă duc să dau niște porunci și mă întorc îndată, să vă povestesc..." Hangiul, plictisit să tot strige : „Nevastă, nevastă", se urcă sus, și în urma lui vine și cumătru-său, pe care el nu-l vede. Hangiul îi zise nevestei : „Ce dracu tot faci aici ?..." Apoi, întorcîndu-se și zărindu-și cumătrul : „Mi-ai adus gologanii ?"

CUMĂTRUL : Nu, cumetre, doar știi bine că n-am de unde.

HANGIUL : N-ai de unde ? Eu aș ști să fac rost de ei, cu boii, carul, caii și așternul tău. Cum, ticălosule !...

CUMĂTRUL : Ba nu sînt ticălos.

HANGIUL : Păi ce ești atunci ? N-ai după ce bea apă, nici nu știi măcar de unde-ai să iei sămînță pentru ogor ; proprietarul, sătul să-ți tot dea mereu, nu mai vrea să-ți împrumute nimic. Atunci vii la mine ; nevastă-mea pune o vorbă bună ; gură-spartă asta, din pricina căreia am făcut toate neghiobiile de cînd sînt pe lume, mă înduplecă să-ți dau cu împrumut ; și-ți dau ; iar tu făgăduiești să-mi plătești și-mi tragi de zece ori chiulul. Dar îți făgăduiesc că n-am să te las așa, cu una, cu două. Ieși afară...

Jacques și stăpînul său erau gata-gata să pună și ei o vorbă bună pentru bietul om ; dar hangița, ducîndu-și un deget la buze, le făcu semn să tacă.

HANGIUL : Ieși afară !

CUMĂTRUL : Cumetre, tot ce-ai spus e adevărat ; și tot așa de adevărat e că portăreii sînt la mine acasă,

și că peste o clipă o să ajungem cerșetori și fiică-mea, și fiu-meu, și eu.

HANGIUL : Asta-i soarta pe care o meriți. Ce-ai făcut azi-dimineață aici ? Îmi las baltă trasul vinului, ies afară din pivniță și, cînd colo, nu mai dau de tine. Ieși afară, cînd îți zic.

CUMĂTRUL : Cumetre, venisem ; mă temeam însă de felul cum ai să mă primești ; acum m-am întors : și mă duc.

HANGIUL : Bine faci !

CUMĂTRUL : Și iată că biata mea Marguerite, care e atît de cuminte și de drăguță, o să plece să intre slugă la Paris !

HANGIUL : Slugă la Paris ! Va să zică, vrei s-o nenorocești ?

CUMĂTRUL : Nu eu vreau, ci omul lipsit de inimă căruia îi vorbesc.

HANGIUL : Eu, lipsit de inimă ! Nu sînt de loc așa ; și știi foarte bine că nici n-am fost vreodată.

CUMĂTRUL : Mie nu-mi dă mîna să-mi hrănesc nici fata, nici băiatul ; fata o să slugărească, băiatul o să se facă soldat.

HANGIUL : Și asta din pricina mea ! Nu, asta n-o să se întîmple. Crud mai ești : o să mă chinuiești cît oi trăi. Hai, spune, ce-ți trebuie ?

CUMĂTRUL : N-am nevoie de nimic. Mă doare-n suflet că-ți sînt dator, și n-o să mai împrumut în viața mea de la tine. Cu ocările tale faci mai mult rău decît binele pe care-l faci cînd ajuți pe cineva. Dacă aș avea parale, ți le-aș azvîrli în obraz ; dar n-am nici de leac. Fiică-mea n-are decît să ajungă ce-o vrea Dumnezeu ; băiatul n-are decît să moară, dacă așa trebuie ; eu o să cerșesc, dar nu la ușa ta. Nu, nu mai vreau să-i fiu dator unui om rău, ca tine. Umple-ți buzunarele cu banii luați pe boi, pe cai și pe uneltele mele : halal să-ți fie ! Ești ursit să zămislești nerecunoscători, iar eu nu vreau să fiu așa. Rămîi cu bine.

HANGIUL : Nevastă, uite-l că pleacă : oprește-l !

HANGIȚA : Hai, cumetre, să chibzuim cum te-am putea ajuta.

CUMĂTRUL: N-am nevoie de ajutorul vostru, prea costă scump.

Hangiul îi şopteşte într-una neveste-şi: „Nu-l lăsa să plece, opreşte-l. Fiică-sa la Paris, băiatul în armată, el la uşa bisericii! Asta nu pot s-o îndur."

Degeaba se căznea însă nevastă-sa; ţăranul, dîrz, nu voia să primească nimic, şi abia dacă-l puteau ţine locului. Hangiul, cu lacrimi în ochi, se ruga de Jacques şi de stăpînu-său, zicîndu-le: „Domnilor, încercaţi să-l înduplecaţi..." Jacques şi stăpînul său se amestecară şi ei; îl rugau pe ţărani, toţi într-un glas. Dacă am văzut vreodată... — Dacă ai văzut vreodată?! Păi nu erai de faţă. Zi: dacă s-a văzut vreodată. — Ei bine, fie! Dacă s-a văzut vreodată un om mort de ruşine la gîndul că ar putea fi refuzat, fericit că altul binevoieşte să-i primească banii, apoi să ştii că ăsta era hangiul: îşi pupa nevasta, îşi pupa cumătrul, îl pupa pe Jacques şi pe stăpînă-său, şi striga:

— Să dea cineva fuga acasă la cumătru şi să-i ia la goană pe scîrboşii de portărei!

CUMĂTRUL: Recunoaşte că...

HANGIUL: Recunosc că stric tot; dar ce să-i faci, cumetre? Cum mă vezi, aşa sînt. Natura m-a făcut să fiu omul cel mai aspru şi cel mai bun la inimă; nu ştiu nici să dăruiesc, nici să refuz.

CUMĂTRUL: N-ai putea să fii şi tu mai altfel?

HANGIUL: La vîrsta mea nu se mai îndreaptă nimeni; dar dacă primii care ar fi avut de-a face cu mine m-ar fi mustruluit aşa, ca tine, poate că m-aş fi făcut mai bun. Cumetre, îţi mulţumesc pentru lecţia dată, poate că o să-mi fie de folos... Nevastă, dă fuga, coboară şi dă-i ce-i trebuie. Ce dracu, mişcă-te odată, mişcă-te, n-auzi?...Nevastă, rogu-te, dă-i zor un pic şi nu-l face să aştepte; o să te întorci pe urmă la domnii ăştia, care mi se pare că-ţi sînt pe plac...

Hangiţa şi cumătrul coborîră; hangiul mai rămase puţin, iar cînd se duse şi el, Jacques îi spuse stăpînului său:

— Uite ce om ciudat! Ce-o mai fi vrînd acum cerul care ne-a trimis vremea asta urîtă, ca să ne oprească

aici ? Vrea oare să-mi asculți dumneata povestea dragostei ?

Stăpînul, tolonindu-se în fotoliu, căscă, bătu în tabacheră și îi răspunse :

— Jacques, mai avem multe zile de trăit împreună, dacă nu cumva...

JACQUES : Adică, pentru ziua de astăzi cerul vrea ca eu să tac, sau să vorbească hangița ; e o guralivă care atît așteaptă ; n-are decît să vorbească.

STĂPÎNUL : Îți pare rău ?

JACQUES : Păi doar și mie îmi place să vorbesc.

STĂPÎNUL : O să-ți vină și ție rîndul.

JACQUES : Sau n-o să-mi vină de loc.

Parcă te-aud, cititorule : Iată, zici, adevăratul deznodămînt al *Ursuzului binefăcător* [1]. La el mă gîndesc. În piesa asta, dacă eu i-aș fi fost autorul, aș fi introdus un personaj despre care să se creadă că este episodic, și care, de fapt, să nu fie așa. Personajul s-ar fi ivit din cînd în cînd, iar prezența lui ar fi fost motivată. Prima oară ar fi venit să ceară iertare, dar de teama unei proaste primiri ar fi plecat înainte de sosirea lui Geronte. Îmboldit de năvala portăreilor în casă, a doua oară ar fi avut curajul să-l aștepte pe Geronte, dar acesta nu l-ar fi primit. În sfîrșit, l-aș mai fi adus o dată la deznodămînt, cînd ar fi jucat exact rolul țăranului față de hangiu ; ar fi avut, ca și țăranul, o fiică pe care ar fi fost gata-gata s-o ducă să lucreze la o modistă, un băiat pe care l-ar fi retras de la școală ca să-l trimită slugă ; iar el, unul, s-ar fi hotărît să cerșească pînă ce i s-ar fi făcut lehamite de viață. L-am fi putut vedea pe Ursuzul binefăcător la picioarele omului acestuia, l-am fi auzit pe Ursuzul binefăcător dojenit după cum i se cuvenea ; ar fi fost nevoit să se adreseze întregii familii, care s-ar fi adunat în jurul lui, pentru a-l îndupleca pe cel ce-i era dator și a-l sili să primească noi ajutoare. Ursuzul binefăcător ar fi fost pedepsit ; el ar fi făgăduit să se îndrepte ; dar în aceeași clipă, revenindu-și la vechile lui apucături și necăjindu-se pe cei din preajmă, care s-ar fi poftit de

[1] Piesă de Goldoni, jucată pentru prima oară în 1771.

zor, politicoși, să intre în casă, ar fi izbucnit deodată : „*Dracu să le ia de sluj...*“ Dar s-ar fi oprit pe neașteptate la mijlocul cuvîntului și, cu glasul îndulcit, le-ar fi spus nepoatelor lui : „Haideți, nepoțelelor ; dați-mi mîna și să trecem“. Iar pentru ca personajul acesta să fie legat de cuprins, ai fi făcut din el un ocrotit al nepotului lui Geronte ? — Desigur ! Bine gîndit ! — Iar unchiul și-ar fi împrumutat banii la rugămintea nepotului său ? — Minunat ! — Și împrumutul ăsta ar fi fost o pagubă adusă de unchi, nepotului ? — Întocmai. — Și deznodămîntul piesei n-ar fi fost o repetiție generală, cu toată familia în păr, a ceea ce el a făcut pînă atunci cu fiecare dintre ei în parte ? — Ai dreptate. — Iar dacă îl întîlnesc vreodată pe domnul Goldoni, îi voi povesti scena de la han. — Foarte bine ai să faci ; e destul de isteț ca să știe să-și tragă spuza pe turta lui.

Hangița urcă iar, ținînd-o mereu pe Nicole în brațe, și zise :

— Mi se pare că o să aveți o masă pe cinste ; tocmai a sosit braconierul ; și n-o să treacă mult și-o să pice și paznicul...

Și tot vorbind așa, luă un scaun. Iat-o stînd jos și începîndu-și istorisirea.

HANGIȚA : Nu trebuie să te încrezi în slugi ; stăpînii n-au dușmani mai răi pe lume decît...

JACQUES : Nu știi ce vorbești, doamnă ; sînt și slugi bune și slugi rele, ba poate că sînt mai multe slugi bune decît stăpîni buni.

STĂPÎNUL : Jacques, nu prea te gîndești la ce spui ; și faci aceeași greșeală care te-a jignit pe tine.

JACQUES : Păi stăpînii...

STĂPÎNUL : Păi slugile...

Ei bine, cititorule, ce mă ține să nu isc o ceartă frumoasă între aceste trei personaje ? De ce să nu fie hangița luată de umeri și zvîrlită pe ușă, afară, de către Jacques ; de ce să nu fie Jacques luat de umeri și alungat de stăpînu-său ; de ce să n-o pornească unul hăis și altul cea, iar dumneata să nu mai auzi nici istorisirea hangiței, nici sfîrșitul dragostei lui Jacques ? Liniștește-te, n-o să fac așa. Deci, hangița începu :

— Trebuie să recunoaștem că, dacă există bărbați ai dracului de răi, apoi există și femei ai dracului de rele.

JACQUES : Și că nu e nevoie să umbli cine știe cît, ca să dai de ele.

HANGIȚA : Ce te amesteci ? Eu sînt femeie și pot să spun ce poftesc despre femei. N-am nevoie de aprobarea dumitale.

JACQUES : Aprobarea mea prețuiește și ea cît oricare alta.

HANGIȚA : Aveți o slugă, domnule, care face pe grozavul și nu e cuviincios. Am și eu slugi, dar aș vrea numai să-i văd că îndrăznesc !...

STĂPÎNUL : Jacques, tacă-ți gura și las-o pe doamna să vorbească.

Hangița, încurajată de cuvintele stăpînului, se ridică, îl ia la zor pe Jacques, își pune mîinile în șolduri, uită că o are pe Nicole în brațe, o scapă, și iat-o pe Nicole jos, zbătîndu-se în scutecul ei, lătrînd cît o ține gura, iat-o pe hangiță amestecîndu-și țipetele cu lătrăturile lui Nicole, pe Jacques amestecîndu-și hohotele de rîs cu lătrăturile lui Nicole și cu țipetele hangiței, și pe stăpînul lui Jacques deschizîndu-și tabechera, trăgînd pe nas o priză de tabac și neputîndu-și stăpîni rîsul. Și iată întregul han cuprins de zarvă.

— Nanon, Nanon, repede, repede, adu o sticlă de rachiu... Biata mea Nicole a murit... Scoate-i scutecele... Nepricepută mai ești !

— Îmi dau toată silința.

— Cum mai țipă ! Șterge-o de-aici, lasă-mă pe mine... A murit !... Rîzi cît poți, prostălăule ! Chiar că ai de ce rîde... Biata mea Nicole a murit !...

— Nu, cucoană, nu ; cred că o să-și vină în fire. Uite-o că mișcă.

Nanon freacă nasul cățelei cu rachiu și-i dă să bea ; stăpîna bocește și se înfurie pe slugile neobrăzate ; iar Nanon zice :

— Uite-o, cucoană, c-a deschis ochii ; uite-o că te privește.

— Bietul animal, parcă-ar vorbi ! Cui nu i-ar rupe inima de milă ?

— Mîngîi-o, cucoană, un pic ; răspunde-i ceva.

— Hai, biata mea Nicole ; strigă, copilaşule, strigă, dacă asta te uşurează. Şi animalele au o soartă, ca şi oamenii ; ea trimite fericirea unor trîntori negri în cerul gurii, gălăgioşi şi lacomi, iar nenorocirea pe capul celei mai bune fiinţe din lume.

— Cucoana spune adevărul curat ; nu există dreptate în lumea asta.

— Lasă gura, înfaş-o iar, du-o pe perna mea şi gîndeşte-te că la cel mai mic ţipăt pe care-l va scoate, o să ai de-a face cu mine. Vino, biet animal, să te mai pup o dată, înainte de-a te duce. Apropi-o, n-auzi ? toantă ce eşti... Cîinii, şi mai ales ea, sînt atît de buni ; preţuiesc mai mult decît...

JACQUES : Decît tata, mama, fraţii, surorile, copiii, argaţii, soţul...

HANGIŢA : Păi da, degeaba rîzi, ea e nevinovată, e credincioasă, nu face niciodată rău, pe cînd ceilalţi...

JACQUES : Trăiască javrele ! Nu există pe lume nimic mai desăvîrşit decît ele.

HANGIŢA : Şi chiar dacă ar exista ceva mai desăvîrşit, în nici un caz n-ar fi omul. Tare aş vrea să-l cunoaşteţi pe cîinele morarului, amorezul Nicolei mele ; nu există nici unul printre voi, oricît aţi fi de mulţi, pe care să nu-l dea de ruşine. Îl vezi venind de cum se crapă de ziuă, de la o distanţă de peste o leghe ; se aşază sub fereastră şi suspină, suspină de ţi se face milă. Oricum ar fi vremea, el rămîne acolo ; ploaia îl bate pe spinare ; trupul i se înfundă în nisip ; abia dacă i se mai zăresc urechile şi vîrful botului. Dumneata tot aşa ai face pentru feneja pe care ai iubi-o mai mult decît orice pe lume ?

STĂPÎNUL : Frumos din partea lui.

JACQUES : Păi unde mai găseşti o femeie vrednică de toate atenţiile astea, ca Nicole a dumitale ?

Şi totuşi nu patima pentru animale era cea mai de seamă dintre patimile hangiţei, după cum s-ar putea crede, ci patima de-a vorbi. Cu cît avea cineva mai multă răbdare şi-i făcea plăcerea s-o asculte, cu atît era el mai merituos ; de aceea, nu se lăsă rugată de două ori ca să-i dea drumul istorisirii despre căsătoria neobiş-

nuită ; puse doar o condiție : să tacă Jacques. Stăpînul îi făgădui tăcere din partea lui Jacques. Jacques se tolăni alene într-un ungher, cu ochii închiși, cu scufa îndesată peste urechi și cu spatele pe jumătate întors spre hangiță. Stăpînul tuși, scuipă, își suflă nasul, își scoase ceasul și se uită cît arată, își scoase apoi tabachera, ciocăni ușurel în capac, trase o priză de tabac, iar hangița se pregăti să guste plăcerea nespusă de a-și asculta glasul.

Și era cît pe-aci să înceapă, cînd își auzi cățeaua țipînd.

— Nanon, vezi ce are bietul animal... Îmi face rău, nu mai știu unde am rămas.

JACQUES : Pînă acum n-ai spus încă nimic.

HANGIȚA : Cei doi bărbați cu care mă certam pentru biata mea Nicole, atunci cînd ați sosit, domnule...

JACQUES : Spune : domnilor.

HANGIȚA : De ce ?

JACQUES : Fiindcă pînă acum așa ni s-a spus și m-am obișnuit așa. Stăpînu-meu îmi spune Jacques, ceilalți — domnule.

HANGIȚA : Eu nu-ți zic nici Jacques și nici domnule Jacques ; ba nici nu-ți vorbesc măcar... (— *Cucoană ! — Ce e ? — Lista de la numărul cinci ! — Caut-o pe colțul vetrei.*) Cei doi bărbați sînt de neam mare ; vin amîndoi de la Paris și se duc la moșia celui mai vîrstnic dintre ei.

JACQUES : Cine știe asta ?

HANGIȚA : Ăi care-o spun.

JACQUES : Și ăsta-i un motiv să-i crezi ?

Stăpînul îi făcu hangiței un semn, din care ea înțelese că Jacques nu e în toate mințile. La semnul stăpînului, hangița răspunse printr-o mișcare compătimitoare din umeri și adăugă :

— La vîrsta lui ! E tare neplăcut.

JACQUES : E tare neplăcut să nu știi niciodată încotro mergi.

HANGIȚA : Cel mai vîrstnic dintre ei se numește marchizul des Arcis. A fost un om al plăcerilor, foarte curtenitor și neîncrezător în virtutea femeilor.

JACQUES : Avea dreptate.

HANGIȚA : Domnule Jacques, mă întrerupi.

JACQUES : Doamnă hangiță de la *Cerbul Mare*, nici nu-ți vorbesc măcar.

HANGIȚA : Domnul marchiz dădu totuși peste una destul de fistichie ca să nu se lase înduplecată. O chema doamna de La Pommeraye. Era o văduvă cuminte, de familie bună, cu avere și cu titlu nobil. Domnul des Arcis rupse toate legăturile de pînă atunci și se ținu scai numai după doamna de La Pommeraye, făcîndu-i curte cu cea mai mare stăruință, încercînd prin toate jertfele cu putință să-i dovedească dragostea lui, ba cerînd-o chiar de nevastă ; dar femeia aceasta fusese atît de nefericită cu primul ei bărbat, încît... *(— Cucoană ! — Ce e ? — Cheia de la lada cu ovăz ! — Caut-o în cui și, dacă nu-i acolo, vezi în broasca lăzii.)* încît ar fi preferat să îndure orice soi de nenorocire decît să mai dea piept cu primejdia unei a doua căsătorii.

JACQUES : De ! Dacă așa ar fi stat scris în ceruri !

HANGIȚA : Femeia asta trăia foarte retrasă. Marchizul era un fost prieten de-al soțului ei ; ea îl primise în casă și continua să-l primească. Dacă i se ierta gustul muieratic pentru curtenie, atunci se putea spune că era ceea ce se numește un om de onoare. Curtea stăruitoare a marchizului, ajutată de însușirile lui personale, de tinerețea, de înfățișarea lui, de aparențele unei patimi dintre cele mai adevărate, de singurătate, de înclinarea lui spre duioșie, într-un cuvînt de tot ce ne dă pradă ademenirii bărbaților... *(— Cucoană! — Ce e ? — Curierul ! — Dă-i camera verde și servește-l ca de obicei.)* își făcu efectul, și doamna de La Pommeraye, după ce luptă timp de mai multe luni împotriva marchizului, împotriva ei înseși, după ce îi ceru, după obicei, jurămintele cele mai solemne, îl făcu fericit pe marchiz, și el s-ar fi putut bucura de cea mai dulce viață, dacă ar fi știut să-i păstreze ibovnicei sentimentele pe care i le jurase și pe care ea le avea față de el. Vezi, domnule, numai femeile știu să iubească : bărbații nu se pricep de loc... *(—Cucoană ! — Ce e ? — Un călugăr cerșetor. — Dă-i doisprezece gologani din partea domnilor de-aici, șase din partea mea, și să se ducă prin celelalte odăi.)* După ce se scurseră cîțiva ani, marchizului începu

să i se pară că viața doamnei de La Pommeraye e prea liniștită. El îi propuse să iasă în lume ; și ea îi primi propunerea ; să primească în casă vreo cîteva femei și vreo cîțiva bărbați ; și ea consimți ; să primească oaspeți la cină, o dată pe săptămînă, într-o anumită zi ; și ea primi. Încetul cu încetul, el petrecu o zi, apoi două, fără s-o vadă ; încetul cu încetul, începu să lipsească de la serile cu oaspeți pe care singur le pusese la cale ; încetul cu încetul, își scurtă vizitele ; începu să aibă afaceri care îl chemau în alte părți ; de cum sosea, abia dacă arunca o vorbă, se tolănea într-un fotoliu, răsfoia o carte, o arunca cît colo, stătea de vorbă cu cîinele sau moțăia. Pe înserate, sănătatea lui, care se cam șubrezise, îi cerea să plece devreme la culcare : așa îi spusese Tronchin [1]. „Mare om e Tronchin ăsta ! Pe cinstea mea ! Sînt sigur că o s-o scoată din bucluc pe prietena noastră, despre care ceilalți spun că nu mai e nici o nădejde." Și tot vorbind așa, își lua bastonul și pălăria și pleca, uitînd uneori s-o sărute. Doamna de La Pommeraye... *(— Cucoană ! — Ce e ? Dogarul. — Să meargă în pivniță și să vadă cele două butii.)* doamna de La Pommeraye presimțea că el n-o mai iubește ; dar trebuia să fie sigură, și iată ce a făcut... *(— Cucoană ! — Vin acuși, vin acuși.)*

Hangița, plictisită de atîtea întreruperi, coborî, și, după cîte se pare, luă măsuri ca să le pună capăt.

HANGIȚA : Într-o bună zi, după ce luaseră masa, ea îi spuse marchizului :

— Dragul meu, te văd căzut pe gînduri.

— Și tu pari bătută de gînduri, draga mea.

— E adevărat, și chiar de gînduri destul de triste.

— Ce ai ?

— Nimic.

— Nu-i adevărat. Haide, marchiză, spuse el căscînd, povestește-mi și mie ; așa o să ne treacă de urît la amîndoi.

— Oare te plictisești ?

— Nu ; dar, vezi, sînt unele zile...

— Plictisitoare.

---

[1] Théodore Tronchin (1709—1781), faimos medic genovez, prieten al enciclopediștilor.

— Te înșeli, draga mea ; îți jur că te înșeli ; într-adevăr sînt unele zile... Nu se știe din ce pricină.

— Dragul meu, de multă vreme mă simt ispitită să-ți destăinuiesc ceva ; dar mă tem să nu te mîhnesc.

— Cum îți închipui că ai putea să mă mîhnești, tocmai tu ?

— Poate ; dar cerul e martor al nevinovăției mele... (— *Cucoană ! Cucoană ! — Ți-am spus că n-ai voie să mă mai chemi, oricine și oricare ar fi ; cheamă-l pe bărbatu-meu. — Nu-i aici.*) Vă cer iertare, domnilor. Mă întorc într-o clipă.

Iată că hangița a coborît, a venit înapoi și își continuă povestirea :

— ...S-a întîmplat fără consimțămîntul meu, fără voia mea, printr-un blestem căruia, după cîte se pare, îi e supus tot neamul omenesc, fiindcă eu, eu însămi n-am putut scăpa de el.

— Ah ! ți s-a întîmplat dumitale... Și ți-e teamă !... Despre ce-i vorba ?

— Marchize, e vorba de... Sînt deznădăjduită ; am să te mîhnesc, și, dacă mă gîndesc mai adînc, îmi dau seama că ar fi mai bine să tac.

— Nu, draga mea, vorbește ; îmi tăinuiești ceva în fundul sufletului tău ? Nu ne-am înțeles noi oare ca mai întîi de toate să ne deschidem pe deplin sufletele, unul față de altul ?

— E adevărat, și tocmai asta mă roade ; remușcarea mea pune vîrf unui lucru și mai important, care și așa îmi umple inima. Oare nu ți-ai dat seama că nu mai am voioșia de mai înainte ? Mi-am pierdut pofta de toate ; nu mai beau și nu mai mănînc decît fiindcă îmi spun că trebuie s-o fac ; nu mai pot să dorm. Prietenii cei mai apropiați mă plictisesc. Noaptea, stau și mă întreb : „Oare e el mai puțin drăguț ? Nu. Îl bănuiești că are vreo legătură amoroasă ? Nu. Se poartă mai puțin drăgăstos ? Nu. De ce atunci, dacă iubitul ți-a rămas același, ți s-a schimbat inima ? Fiindcă ți s-a schimbat ! Nu poți să n-o recunoști. Nu-l mai aștepți cu aceeași nerăbdare ; nu te bucuri la fel de mult cînd îl vezi ; neliniștea din clipele cînd întîrzia, dulcea emoție care te cuprindea cînd auzeai huruitul roților trăsurii, sau

cînd ți se anunța sosirea lui, sau cînd se ivea, nu te mai încearcă acuma.

— Cum, doamnă !

Atunci marchiza de La Pommeraye își acoperi ochii cu palmele, își plecă fruntea și tăcu o clipă, după care urmă :

— Marchize, mă așteptam la uimirea dumitale, mă așteptam la toate cuvintele amare pe care ai să mi le spui. Marchize, cruță-mă... Ba nu, nu mă cruța, spune-mi-le ; le voi asculta resemnată, fiindcă le merit. Da, dragă marchize, e adevărat... Da, sînt... Dar nu-i oare o nenorocire destul de mare că s-a întîmplat așa, ca să nu mai adaug și rușinea, sila de-a fi prefăcută, de a-ți ascunde adevărul ? Tu ești același, dar prietena ta s-a schimbat ; ea te cinstește, te stimează mai mult decît oricînd ; dar... dar o femeie ca ea, obișnuită să cerceteze îndeaproape tot ce se petrece în cutele cele mai tainice ale sufletului ei și să nu se înșele cu una, cu două, nu poate să-și ascundă că i-a pierit dragostea. Descoperirea e groaznică, dar e totuși reală. Eu, eu, marchiza de La Pommeraye, nestatornică ! Ușuratică !... Mînie-te, marchize, găsește-mi numele cele mai îngrozitoare ; eu mi le-am dat dinainte ; dă-mi-le și tu ; sînt gata să le primesc pe toate... pe toate în afară de acela de femeie falsă, pe care nădăjduiesc că nu mi-l vei spune, fiindcă, într-adevăr, nu sînt așa... *(— Nevastă ! — Ce e ? — Nimic. — N-are omul pic de liniște în casa asta, chiar în zilele în care aproape că nu sînt mușterii și cînd s-ar crede că nu-i nici o treabă de făcut. Of, e de plîns o femeie în situația mea, mai ales cînd are un nerod de bărbat !)* Acestea zise, doamna de La Pommeraye se trînti într-un fotoliu și începu să plîngă. Marchizul îi căzu la picioare și-i spuse :

— Ești o femeie încîntătoare, o femeie adorabilă, o femeie cum nu mai e alta pe lume. Sinceritatea și cinstea ta mă uluiesc și ar trebui să mă facă să mor de rușine. Ah ! cît te înalță clipa aceasta deasupra mea ! Cît de mare te văd pe tine și cît de mărunt mă găsesc pe mine ! Tu ai vorbit prima, iar eu am păcătuit cel dintîi. Draga mea, sinceritatea ta îmi dezleagă inima, aș fi un monstru dacă nu mi-ar dezlega-o, și-ți voi mărturisi că

povestea inimii tale este, vorbă cu vorbă, povestea inimii mele. Tot ce mi-ai spus mi-am spus și eu ; dar eu tăceam, sufeream și nu știu cînd aș fi avut curajul să-ți vorbesc.

— Adevărat, prietene ?

— Nimic mai adevărat ; și nu ne rămîne altceva de făcut decît să ne felicităm amîndoi că am scăpat în același timp de simțămîntul firav și înșelător care ne unea.

— Într-adevăr, ce nenorocire ar fi fost dacă dragostea mea ar fi durat și după ce ar fi pierit dragostea ta !

— Sau dacă dragostea ta se stingea mai întîi !

— Simt că ai dreptate.

— Niciodată nu mi-ai părut atît de bună, atît de frumoasă, ca în clipa asta ; și dacă experiența trecutului nu m-ar fi făcut prevăzător, aș crede că te iubesc mai mult ca oricînd.

Și vorbindu-i astfel, îi luă mîinile și i le sărută... *(— Nevastă ! — Ce e ? — A venit ăla care vinde paie. — Vezi în catastif. — Dar unde-i catastiful ?... Stai, stai că-i la mine.)* Doamna de La Pommeraye, stăpînindu-și ciuda aprigă care o sfîșia, vorbi din nou și-i spuse marchizului :

— Și ce-o să ne facem de-acum, marchize ?

— Nu ne-am înșelat unul pe altul ; ai dreptul la toată stima mea ; și nici eu nu cred că mi-am pierdut cu totul dreptul pe care-l aveam la stima ta : o să ne vedem și de-acum înainte, o să fim legați prin încrederea celei mai duioase prietenii. Nu vom mai avea de îndurat toate plictiselile, toate micile perfidii, toate mustrările, toată sila care însoțesc de obicei patimile ce se sting ; vom fi unici în felul nostru. Îți vei redobîndi întreaga libertate și mi-o vei reda pe a mea ; vom călători prin lume ; îmi vei destăinui cuceririle tale ; eu nu-ți voi tăinui nimic din ale mele, dacă am să fac vreuna, lucru de care mă cam îndoiesc, fiindcă m-ai deprins să fiu năzuros. Va fi cum nu se poate mai plăcut ! Ai să m-ajuți cu sfaturile tale, și nici eu nu mă voi da înapoi să te sfătuiesc cînd te vei găsi în primejdie sau cînd vei crede că ai nevoie de mine. Cine știe ce se mai poate întîmpla ?

JACQUES : Nimeni.

HANGIȚA : S-ar putea foarte bine să cîștigi, cînd te vei compara cu altele, pe măsură ce voi merge mai departe, și să mă reîntorc la tine mai pătimaș, mai duios, mai convins ca niciodată că doamna de La Pommeraye era singura femeie făcută să mă fericească ; iar după reîntoarcerea asta aș putea pune rămășag pe orice că voi rămîne al tău pînă la capătul vieții.

— Dar dacă se va întîmpla ca la reîntoarcere să nu mă mai găsești ? Căci, la urma urmelor, marchize, nu poți fi totdeauna dreaptă ; și n-ar fi cu neputință să mă leg din vreo toană, din vreo plăcere, sau chiar din patimă de un altul, care n-ar prețui cît prețuiești tu.

— Atunci sigur că aș fi deznădăjduit ; dar n-aș avea de ce să mă plîng ; aș face răspunzătoare doar soarta care ne-a despărțit cînd mai eram încă uniți, și care ne-a apropiat cînd nu mai puteam fi...

După discuția asta, începură amîndoi să scoată învățăminte morale din nestatornicia inimii omenești, din deșertăciunea jurămintelor, din legăturile căsătoriei... *(— Cucoană ! — Ce e ? A sosit diligența.)* Domnilor, spuse hangița, sînt nevoită să vă părăsesc. Mai tîrziu, cînd îmi voi termina toate treburile, am să mă întorc și vă voi povesti sfîrșitul aventurii, dacă sînteți curioși să-l aflați... *(— Cucoană ! — Nevastă ! — Hangiță ! — Iaca vin, iaca vin.)*

Hangița plecă, iar stăpînul îi spuse slugii sale :

— Jacques, ai băgat de seamă un lucru ?

JACQUES : Care anume ?

STĂPÎNUL : Că femeia asta povestește mult mai bine decît s-ar cuveni s-o facă o hangiță.

JACQUES : Așa e. Dar întreruperile ălor de jos m-au scos de cîteva ori din sărite.

STĂPÎNUL : Și pe mine la fel.

Și pe tine, cititorule, mărturisește, fără să te prefaci ; vezi doar că sîntem porniți de-a binelea pe calea sincerității ; vrei s-o lăsăm aici pe eleganta și mult prea guraliva hangiță și să reluăm povestea dragostei lui Jacques ? Mie mi-e indiferent. Cînd hangița se va urca din nou la ei, Jacques guralivul nici nu-și va dori altceva decît să-și reia rolul și să-i închidă ușa în nas ; și o să se

mulțumească doar să-i spună prin gaura cheii : „Noapte bună, cucoană ; stăpînul meu doarme, iar eu mă culc acușica ; lasă restul pentru cînd om mai trece pe-aici".

„Cel dintîi jurămînt pe care și l-au făcut vreodată două ființe omenești s-a săvîrșit la poalele unei stînci ce se prăbușea ; și-au luat drept martori ai statorniciei lor cerul, care nu-i măcar o clipă același ; totul trecea, și în ei, și în preajma lor, dar ei credeau că inimile le vor rămîne pururi neschimbate. O, copii ! veșnic copii !..." Nu știu dacă gîndurile acestea sînt ale lui Jacques, ale stăpînului său sau ale mele ; sigur însă că sînt ale unuia dintre noi trei și că au fost precedate și urmate de multe altele, care ne-ar fi dus, pe Jacques, pe stăpînu-său și pe mine, pînă la cină, pînă la reîntoarcerea hangiței, dacă Jacques nu i-ar fi spus stăpînului său : „Știi, domnule, toate vorbele mari pe care le-ai rostit într-o doară nu prețuiesc cît o fabulă veche, auzită la o claică, în satul meu."

STĂPÎNUL : Și ce fabulă e aia ?

JACQUES: E fabula Tecii și a Cuțitașului. Într-o bună zi, Teaca și Cuțitașul s-au luat la ceartă ; Cuțitașul îi spuse Tecii: „Teacă, draga mea, ești o dezmățată, fiindcă primești în fiecare zi alte cuțitașe..." Teacă îi răspunse cuțitașului: „Dragul meu Cuțitaș, tu ești o secătură, fiindcă îți schimbi teaca în fiecare zi..." „Teacă, alta ți-a fost făgăduiala..." „Cuțitașule, tu m-ai înșelat cel dintîi..." Discuția asta începuse la masă, iar acela care ședea între Cuțitaș și Teacă luă cuvîntul și le grăi lor: „Tu, Teacă, și tu, Cuțitaș, bine faceți că schimbați, fiindcă schimbarea plăcută vă este ; dar greșit-ați făgăduindu-vă să nu schimbați. Au nu vezi, Cuțitașule, că Domnul te-a făcut să umbli la mai multe teci ; iar pe tine, Teacă, nu vezi oare că te-a făcut ca să primești mai multe cuțitașe ? Smintite vi se par acele cuțitașe care se leagă prin jurămînte să se lipsească pe nedrept de teci, și la fel de smintite vi se par acele teci care se leagă cu jurămînt să se închidă dinaintea oricărui cuțitaș ; și nu vă dați seama că și voi erați aproape la fel de smintiți cînd v-ați jurat tu, Teacă, să fii doar a unui singur cuțitaș, iar tu, Cuțitașule, să fii al unei singure teci."

La acestea, stăpînul îi răspunse lui Jacques :

— Fabula ta nu prea e morală ; dar în schimb e veselă. Habar n-ai ce idee năstrușnică îmi trece prin minte. Te însor cu hangița noastră ; și vreau să văd cum o s-o scoată la capăt un soț căruia îi place să vorbească și are o nevastă căreia îi tăruie gura cît e ziulica de lungă.

JACQUES : Așa cum am scos-o la capăt în primii doisprezece ani ai vieții mele, petrecuți lîngă bunicul și bunica.

STĂPÎNUL : Cum îi chema ? Și ce meserie aveau ?

JACQUES : Erau negustori de vechituri. Bunicul meu, Jason, a avut mai mulți copii. Toți din familia noastră erau serioși ; se sculau, se îmbrăcau, plecau la treburi, se întorceau, mîncau, plecau iar, fără să scoată o vorbă. Seara, se aruncau pe scaune ; mama și fiicele torceau, coseau, împleteau, tot fără să scoată o vorbă ; băieții se odihneau ; tatăl citea Vechiul Testament.

STĂPÎNUL : Și tu ce făceai ?

JACQUES : Eu alergam prin odaie, cu un căluș în gură.

STĂPÎNUL : Cu un căluș ?

JACQUES : Da, cu un căluș ; și numai blestematului aceluia de căluș îi datorez furia mea de-a vorbi. Uneori se scurgea o săptămînă întreagă fără să deschidă cineva gura în casa Jasonilor. Toată viața ei, care a fost destul de lungă, bunica n-a spus altceva decît : *pălărie de vînzare* ; iar bunicul, pe care-l vedeai printre listele de mărfuri, țeapăn, cu mîinile sub surtuc, n-a spus decît : *un gologan*. Existau zile în care era ispitit să nu creadă în Biblie.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Din pricina repetărilor de prisos, pe care le privea ca pe niște flecăreli nevrednice de Sfîntul Duh. Spunea că numai nerozii se repetă întruna și-i socotesc nerozi pe cei care îi ascultă.

STĂPÎNUL : Jacques, dacă pentru a te despăgubi de lunga tăcere păstrată vreme de doisprezece ani, cît ai purtat căluș la bunicul tău, și în timpul cît a vorbit hangița...

JACQUES : Mi-aș spune mai departe povestea dragostei mele ?

STĂPÎNUL : Nu ; ci o alta, pe care nu mi-ai sfîrșit-o : pe a camaradului căpitanului tău.

JACQUES : Zău, stăpîne, cumplită ținere de minte mai ai !

STĂPÎNUL : Jacques, dragul meu Jacques...

JACQUES : De ce rizi ?

STĂPÎNUL : De ceva care o să mă mai facă să rîd și altă dată ; rîd fiindcă te văd copil, la bunicu-tău, cu călușul în gură.

JACQUES : Cînd nu mai era nimeni pe-acasă, bunica mi-l scotea ; și cînd băga bunicul de seamă, se făcea foc ; atunci îi spunea : „Fă mereu așa, și copilul ăsta o să ajungă cel mai neînfrînat flecar din cîți au trăit vreodată pe lume". Precizarea lui s-a adeverit.

STĂPÎNUL : Haide, Jacques, dragul meu Jacques, dă-i drumul poveștii camaradului căpitanului tău.

JACQUES : N-aș zice ba, dar n-ai să-i dai crezare.

STĂPÎNUL : Oare atît de năstrușnică să fie ?

JACQUES : Nu, fiindcă i s-a mai întîmplat și altuia, unui militar francez, pe care mi se pare că-l chema domnul de Guerchy [1].

STĂPÎNUL : Atunci am să spun și eu ce i-a spus un poet francez, care făcuse o epigramă destul de bună, altuia care, de față cu el, se dădea drept autorul epigramei : „De ce n-ai fi făcut-o și dumneata ? Eu cum am făcut-o ?..." De ce atunci povestea pe care vrei s-o spui nu i s-ar fi întîmplat și camaradului căpitanului tău, dacă i s-a întîmplat și militarului francez de Guerchy ? Iar povestindu-mi-o ai omorî două muște dintr-o lovitură, mi-ai spune aventura întîmplată amîndurora, fiindcă eu habar n-am de ea.

JACQUES : Cu atît mai bine ! Dar jură-mi !

STĂPÎNUL : Îți jur.

Tare m-aș simți ispitit, cititorule, să-ți cer și eu același jurămînt ; dar o să te rog numai să bagi de seamă

---

[1] Claude-Louis de Regnier Guerchy, ofițer la curtea lui Ludovic al XV-lea, cunoscut prin certurile sale cu cavalerul d'Eon. A murit în 1768.

că în firea lui Jacques exista o ciudățenie care, după cîte s-ar părea, i se trăgea de la bunicu-său, Jason, telalul cel tăcut ; vreau să spun că, deși îi plăcea grozav să trăncănească, Jacques nu putea suferi să repete aceleași lucruri, osebindu-se astfel de flecarii de rînd. De aceea îi spunea uneori stăpînului său :

— Îmi pregătești cel mai trist viitor ; ce-o să mă fac atunci cînd n-oi mai avea nimic de spus ?

— Ai s-o iei de la capăt.

— Jacques s-o ia de la capăt ! În ceruri stă scris tocmai dimpotrivă ; iar de mi s-ar întîmpla să repet cele spuse, nu m-aș putea împiedica să strig : Ah ! dacă te-ar auzi bunicul-tău !... Și mi-ar părea rău după căluș.

JACQUES : Pe vremea cînd se jucau jocuri de noroc la bîlciurile din Saint-Germain și Saint-Laurent...

STĂPÎNUL : Păi astea sînt la Paris, iar camaradul căpitanului era comandantul unui post de pe graniță.

JACQUES : Pentru numele lui Dumnezeu, domnule, lasă-mă să vorbesc... Mai mulți ofițeri intrară într-o dugheană și dădură acolo peste un alt ofițer, care stătea la taifas cu stăpîna dughenei. Unul dintre ei îi propuse acestuia să joace zaruri ; căci trebuie să știți că după moartea căpitanului meu, camaradul său, îmbogățindu-se, devenise jucător. Așadar el, sau domnul de Guerchy, primi. Soarta puse zarurile în mîna adversarului său, care dă, dă, dă și nu mai sfîrșește. Jocul se încălzise, și jucaseră a treia partidă, după revanșă, a patra partidă, o luaseră de la capăt cu miza pe jumătate, încă o dată și încă o dată, scăzînd sau dublînd mizele după regulă, cînd unul dintre cei de față se apucă să-i spună domnului de Guerchy, sau camaradului căpitanului meu, că ar face bine dacă s-ar opri și ar înceta jocul, fiindcă știu ei ce știu. La vorbele astea, care nu erau decît o glumă, camaradul căpitanului meu, sau domnul de Guerchy, crezînd că are de-a face cu un măsluitor, își vîrî de îndată mîna în buzunar, scoase un cuțit bine ascuțit, iar cînd adversarul său duse mîna spre zaruri, ca să le pună în cornet, îi înfipse cuțitul în palmă și i-o țintui pe masă, zicîndu-i : „Dacă zarurile sînt măsluite, ești un pungaș ; dacă sînt bune, înseamnă că am greșit..." Zarurile s-au găsit a fi bune, iar domnul de Guerchy a zis :

„Îmi pare foarte rău și-ți dau ca despăgubire tot ce vrei..." Dar nu tot așa spuse camaradul căpitanului meu ; cuvintele lui fură : „Mi-am pierdut banii ; am găurit palma unui om de treabă ; în schimb, însă, mi-am recăpătat plăcerea de a mă bate cît oi pofti..." Ofițerul țintuit pleacă și își îngrijește rana. Cînd se lecuiește, vine la ofițerul țintuitor și-i cere socoteală ; acesta, adică domnul de Guerchy, găsește cererea întemeiată. Celălalt, sau camaradul căpitanului meu, i se aruncă de gît și îi spune : „Te așteptam cu-o nerăbdare de nespus..." Ies amîndoi în cîmp ; țintuitorul, domnul de Guerchy, sau camaradul căpitanului meu, primește o lovitură zdravănă de spadă, care îi spintecă trupul ; țintuitul îl ridică, îl duce acasă și-i zice : „Domnule, o să ne mai vedem noi..." Domnul de Guerchy nu răspunde nimic ; camaradul căpitanului meu îi răspunde : „Așa nădăjduiesc și eu, domnule". Se mai bat încă o dată, de două ori, de opt sau de zece ori, și totdeauna țintuitorul e doborît la pămînt. Amîndoi erau ofițeri de soi, amîndoi erau oameni merituoși; aventura lor stîrni mare vîlvă ; ministrul găsi cu cale să se amestece. Unul fu oprit la Paris, iar celălalt obligat să rămînă la postul său. Domnul de Guerchy se supuse ordinelor Curții ; camaradul căpitanului meu fu peste măsură de mîhnit ; într-atît de mare e deosebirea între doi oameni viteji din fire, dintre care însă unul e înțelept, iar celălalt e cam într-o ureche.

Pînă aici aventurile domnului de Guerchy și ale camaradului căpitanului meu se asemănau întocmai ; erau la fel. Iată de ce i-am pomenit pe amîndoi ; înțelegi, stăpîne ? De-aci încolo am să-i despart și n-am să-ți mai vorbesc decît despre camaradul căpitanului meu, fiindcă restul nu-i aparține decît lui. Zău, domnule, acum ai să vezi cît de puțin sîntem stăpîni pe soarta noastră și cîte ciudățenii sînt scrise în marele hrisov din ceruri.

Camaradul căpitanului meu, sau țintuitorul, cere învoire să dea o raită prin provincia lui : și i se dă. Drumul trece prin Paris. Își ia un loc în diligența publică. La ceasurile trei dimineața, diligența trece pe dinaintea Operei ; oamenii ieșeau de la un bal. Vreo trei sau patru tineri bezmetici, costumați și mascați, plănuiesc să

ia masa împreună cu drumeții ; în zori ajung să se aşeze la masă. Se privesc unii pe alții. Şi cine rămîne uimit ? Ţintuitul, recunoscîndu-şi ţintuitorul. Acesta din urmă îi întinde mîna, îl îmbrăţişează şi-i mărturiseşte cîtă plăcere îi face o întîlnire atît de fericită ; şi trec de îndată amîndoi dinapoia unei şuri. Îşi iau spadele în mîini, aşa cum se găseau, unul în redingotă, celălalt în domino ; ţintuitorul, sau camaradul căpitanului meu, e lungit pe lespezi. Adversarul trimite după ajutor, apoi se aşază la masă cu prietenii lui şi cu restul celor din diligenţă, bea şi mănîncă voios. Unii se găteau să-şi urmeze drumul, ceilalţi să se întoarcă în capitală, aşa, mascaţi cum erau şi călare pe caii de poştă, cînd hangiţa reapăru şi puse capăt povestirii lui Jacques.

Iat-o din nou sus şi te previn, cititorule, că n-am puterea s-o alung. — De ce nu ? — Fiindcă vine cu două sticle cu vin de Champagne, cîte una în fiecare mînă, şi fiindcă stă scris în ceruri ca orice orator care i se va adresa lui Jacques cu o asemenea introducere să fie ascultat.

Ea intră, pune sticlele pe masă şi zice : „Hai să ne împăcăm, domnule Jacques..." Hangiţa nu era tocmai tînără ; înaltă şi dolofană, sprinteioară, plăcută la chip, plină de nuri, cu o guriţă cam mărişoară, dar cu dinţi frumoşi, cu obrajii lătăreţi, cu ochii bulbucaţi, cu fruntea pătrată, cu pielea catifelată, cu înfăţişare deschisă, vioaie şi voioasă, cu braţele puţin cam prea groase, avea nişte mîini superbe, nişte mîini de pictat sau de modelat. Jacques o prinse de după mijloc şi o strînse cu putere ; ciuda lui nu rezistase niciodată în faţa unui vin bun şi a unei femei frumoase ; aşa stătea scris în ceruri despre el, despre tine, cititorule, despre mine şi despre mulţi alţii. „Domnule, îi spuse ea stăpînului, aveţi de gînd oare să ne lăsaţi numai pe noi singuri ? Iacă, dacă aţi mai avea încă o sută de leghe de călătorit, n-o să beţi vin mai bun ca ăsta cît o ţine drumul." Astfel vorbind, ea îşi pusese una din cele două sticle între genunchi şi îi scotea dopul ; şi dovedi o pricepere neobişnuită în felul cum acoperi gîtul sticlei cu degetul mare, nelăsînd să scape nici o picătură de vin. „Haide, îi spuse ea lui

Jacques ; dă paharul, repede, repede." Jacques își apropie paharul ; hangița, dîndu-și nițel la o parte degetul mare, lăsă puțin liber gîtul sticlei, și iată obrajii lui Jacques umpluți cu totul de spumă. Jacques primi cu voie bună gluma asta, și hangița rise, iar Jacques și stăpînu-său rîseră și ei. Băură pe nerăsuflate cîteva pahare pline ochi, ca să domolească sticla, pe urmă hangița zise : „Mulțumesc lui Dumnezeu ! s-au culcat toți, n-o să mă mai întrerupă de loc și pot să vă istorisesc mai departe". Privind-o cu niște ochi cărora vinul de Champagne le sporise vioiciunea obișnuită, Jacques îi spuse ei sau lui stăpînu-său : „Hangița noastră trebuie să fi fost frumoasă ca un îngeraș la vremea ei ; ce părere ai, domnule ?"

STĂPÎNUL : De ce „trebuie să fi fost" ? ! Pe naiba, Jacques, mai este încă !

JACQUES : Ai dreptate, domnule ; dar vezi că eu n-o asemăn cu altă femeie, ci cu ea însăși cînd era tînără.

HANGIȚA : Acuma nu-i cine știe ce de capul meu ; dar să mă fi văzut cînd m-ați fi putut cuprinde între primele degete de la fiecare mînă ! Făceau oamenii un ocol de patru leghe ca să poposească aici. Dar să lăsăm încolo capetele bune sau rele pe care le-am sucit eu și să ne întoarcem la doamna de La Pommeraye.

JACQUES : Ce-ar fi dacă am bea mai întîi pentru capetele rele pe care le-ai sucit, sau în sănătatea mea ?

HANGIȚA : Cu plăcere ; erau unele care meritau atîta lucru, socotindu-l sau nesocotindu-l și pe al dumitale printre ele. Știți oare că eu, vreme de zece ani, am fost providența militarilor ? Și vă rog să nu-mi răstălmăciți cuvintele... I-am îndatorat pe mulți, care cu greu și-ar fi putut face campaniile fără mine. Erau flăcăi de treabă, nu pot să mă plîng de nici unul, și nici ei de mine. Nu ceream niciodată chitanță ; cîteodată m-au făcut să aștept ; dar peste doi, trei sau patru ani mi-au trimis banii înapoi...

Și iat-o începînd să înșire ofițerii care i-au făcut cinstea să-i golească punga, și domnul cutare, colonel din regimentul ***, și domnul cutare, căpitan din regi-

mentul ***, și iată-l pe Jacques că începe să strige „Căpitanul meu ! Bietul meu căpitan ! L-ai cunoscut ?"

HANGIȚA : Cum să nu-l cunosc ? Un bărbat înalt, bine făcut, cam uscățiv, cu înfățișare nobilă și severă, cu picioare zdravene, cu două aluniță roșii pe tîmpla dreaptă. Va să zică, și dumneata ai fost în armată ?

JACQUES : Păi cum să nu fiu ?

HANGIȚA : Să știi că-mi placi și mai mult pentru asta ; pesemne că mai ai încă unele însușiri bune, rămase din prima meserie. Să bem în sănătatea căpitanului dumitale.

JACQUES : Dacă o mai fi trăind.

HANGIȚA : Mort sau viu, ce-are a face ? Parcă militarul e făcut pentru altceva decît ca să fie ucis ? Trebuie să-i fie tare ciudă cînd, după zece asedii și cinci sau șase bătălii, e silit să moară înconjurat de toți ciocliii și de popimea asta păcătoasă !... Dar să ne întoarcem la povestea noastră și să mai tragem o dușcă.

STĂPÎNUL : Pe cinstea mea, hangițo, ai dreptate.

HANGIȚA : Îmi face plăcere că gîndiți așa.

STĂPÎNUL : Fiindcă ai un vin cum nu se poate mai bun.

HANGIȚA : Ah ! despre vinul meu e vorba ? Păi și în cazul ăsta aveți dreptate. Mai țineți minte unde rămăsesem ?

STĂPÎNUL : Da, la concluzia celei mai perfide mărturisiri.

HANGIȚA : Domnul marchiz des Arcis și doamna de la Pommeraye se îmbrățișară, încîntați unul de altul, și se despărțiră. Pe cît se abținuse doamna față de el, pe atît de cumplită i-a fost durerea după ce a plecat. „Va să zică, e pe deplin adevărat, strigă ea ; el nu mă mai iubește !..." N-o să vă spun cu de-amănuntul ce nebunii facem noi cînd sîntem părăsite, fiindcă v-ați lua nasul la purtare. V-am spus că femeia asta avea mîndrie în ea ; dar era și tare răzbunătoare. Cînd i se potoliră primele furii și cînd se bucură în toată tihna de mînia ei, se gîndi să se răzbune, dar să se răzbune cumplit, într-un fel care să-i bage în sperieți pe toți cei care, pe viitor, se vor simți ispitiți să sucească mințile și să înșele o fe-

meie cinstită. Şi s-a răzbunat, s-a răzbunat crunt ; răzbunarea ei s-a dezlănţuit, dar n-a îndreptat pe nimeni ; de-atunci încoace am fost la fel de josnic seduse şi înşelate.

JACQUES : Altele, hai, mai treacă, meargă ; dar dumneata !...

HANGIŢA : Vai de mine ! Eu înaintea tuturor celorlalte. O, ce neroade sîntem ! Şi măcar dacă bărbaţii ăştia josnici ar cîştiga ceva în schimb ! Dar să lăsăm asta. Ce va face ? Ea nu ştie încă ; se va gîndi, şi se gîndeşte.

JACQUES : Ce-ar fi dacă, în timp ce ea se gîndeşte...

HANGIŢA : Bine zici. Dar uite că ni s-au golit amîndouă sticlele... *(— Jean. — Da, cucoană. — Adă două sticle, din cele care-s în fund de tot, cu vinul cel mai bun. — Am înţeles.)* Şi tot gîndindu-se, iată ce idee îi vine : Doamna de La Pommeraye cunoscuse pe vremuri o femeie din provincie pe care un proces o adusese la Paris, împreună cu fiică-sa, tînără, frumoasă şi binecrescută. Mai aflase că femeia, ruinată prin pierderea procesului, ajunsese să ţină o speluncă. La ea se adunau bărbaţii, jucau, chefuiau, şi de obicei unul sau doi dintre oaspeţii rămaşi îşi petrecea noaptea cu doamna sau cu domnişoara, după alegere. Doamna de La Pommeraye trimise un servitor să le caute. Omul le găsi şi le pofti să-i facă o vizită doamnei de La Pommeraye, despre care ele abia dacă-şi mai aminteau. Femeile, care-şi ziceau doamna şi domnişoara d'Aisnon, nu se lăsară aşteptate ; chiar a doua zi, mama se duse la doamna de La Pommeraye. După ce se salutară, doamna de La Pommeraye o întrebă pe doamna d'Aisnon cum o duce şi ce mai făcuse de la pierderea procesului.

— Ca să vă spun sincer, îi răspunse doamna d'Aisnon, fac o treabă primejdioasă, murdară, puţin bănoasă şi care-mi face silă, dar la ananghie n-ai de ales. Eram aproape hotărîtă să-mi dau fiica la Operă, dar avea voce slabă, de cameră, şi n-a fost niciodată cine ştie ce dansatoare bună. Am plimbat-o, în timpul procesului şi după aceea, pe la magistraţi, pe la mărimi, pe la feţe bisericeşti, pe la bancheri, cărora le-a fost o vreme pe plac, după care au lăsat-o baltă. Şi asta nu că n-ar fi frumoasă ca un înger, că n-ar fi graţioasă şi isteaţă ; dar

nu simte nici un fel de imbold spre viața ușuratică, n-are nici unul din darurile menite să stîrnească poftele bărbaților plictisiți de prea multe plăceri. Și ce ne-a făcut mai rău a fost faptul că și-a pierdut mințile după un preoțel nobil, nelegiuit, neîncrezător, dezmățat, fățarnic, antifilozof, al cărui nume n-am să vi-l spun ; este ultimul dintre cei care, spre a ajunge la episcopat, a apucat pe calea cea mai sigură și mai lesnicioasă, întrucît cere cele mai puține însușiri. Nu știu ce-i tot îndruga fetei mele, în fiecare dimineață cînd venea să-i citească pamfletele, scrise ca să-și cîștige prînzul sau cina, mă rog, pagini din ghiveciul lui literar. O să ajungă episcop ? N-o să ajungă ? Din fericire, s-au certat. Fiică-mea, întrebîndu-l într-o zi dacă-i cunoaște pe cei împotriva cărora scria, iar abatele răspunzîndu-i că nu, fiică-mea întrebîndu-l dacă are cumva și alte simțăminte în afara celor de care-și bătea joc, iar abatele răzpunzîndu-i că nu, ea nu s-a mai putut stăpîni și i-a spus în față că, după faptele lui, îl socotește cel mai rău și mai prefăcut dintre oameni.

Doamna de La Pommeraye o întrebă dacă erau foarte cunoscute.

— Din nefericire, mult prea cunoscute.

— După cîte văd, nu prea ții la situația dumitale ?

— De loc, iar fiică-mea spune sus și tare în fiecare zi că i-ar place să aibă cea mai nefericită situație în locul celei de-acum ; și e de-o tristețe care pînă la urmă îi alungă pe oameni din preajma ei...

— Va să zică, dacă mi-aș pune în gînd să vă făuresc și uneia și alteia cea mai strălucită soartă cu putință, n-ați avea nimic împotrivă ?

— V-am fi recunoscătoare și pentru mai puțin.

— Dar mai întîi e vorba să știu dacă mi-ați putea făgădui să vă supuneți întocmai îndrumărilor pe care vi le-aș da.

— Puteți fi sigură, oricare ar fi ele.

— Și-o să fiți la poruncile mele, oricînd mi-ar plăcea ?

— Le-am aștepta cu nerăbdare.

— Mi-e de-ajuns atîta ; întoarce-te acasă ; poruncile le vei primi curînd. Pînă atunci, scapă-te de mobile,

vînde tot, nu opri nici măcar rochiile, dacă le aveți prea bătătoare la ochi ; asta nu s-ar potrivi vederilor mele.

Jacques, începînd să fie atras de povestire, îi spuse hangiței :

— Ce-ar fi să bem în sănătatea doamnei de La Pommeraye ?

HANGIȚA : Cu plăcere.

JACQUES : Și în sănătatea doamnei d'Aisnon.

HANGIȚA : Fie !

JACQUES : Și cred că n-o să ai nimic împotrivă să bem și în sănătatea domnișoarei d'Aisnon, care are o voce de cameră frumușică, puțin talent la dans și o melancolie ce-o împinge la trista nevoie de-a primi un nou ibovnic în fiecare seară.

HANGIȚA : Nu rîde, fiindcă asta e cel mai cumplit lucru. Dacă ai ști ce chin e cînd nu iubești !...

JACQUES : În sănătatea domnișoarei d'Aisnon, care s-a chinuit atît.

HANGIȚA : Haide !

JACQUES : Dragă hangiță, îți iubești bărbatul ?

HANGIȚA : Nu prea...

JACQUES : Atunci ești cu totul de plîns ; fiindcă mi se pare sănătos tun.

HANGIȚA : Nu tot ce lucește e aur.

JACQUES : În sănătatea hangiului nostru !

HANGIȚA : Beți singuri.

STĂPÎNUL : Jacques, Jacques, dragul meu, prea te pripești.

HANGIȚA : Nu vă temeți, domnule, e sincer ; mîine o să-i treacă.

JACQUES : Fiindcă mîine o să-mi treacă și fiindcă astă-seară nu pun mare temei pe judecata mea, frumoasă hangiță, hai să mai bem în sănătatea cuiva, în sănătatea unuia care mi-e tare drag, în sănătatea abatelui domnișoarei d'Aisnon !

HANGIȚA : Fugi de-aici, domnule Jacques ! Un fățarnic, un ambițios, un nepriceput, un bîrfitor, un intolerant ; căci așa sînt numiți, mi se pare, cei ce sugrumă bucuroși pe oricine nu gîndește la fel ca ei.

STĂPÎNUL : Ce nu știi dumneata, hangiță dragă, e că Jacques al nostru e un soi de filozof și că pune preț

nemaipomenit pe dobitocii ăştia care se necinstesc singuri şi necinstesc şi cauza apărată de ei atît de prost. El spune despre căpitanul său că-i numea contraotrava Hueţilor, a Nicolilor, a Bossueţilor [1]. Vezi că nu înţelegea nimic din toate astea, aşa cum nici dumneata nu înţelegi... Ţi s-o fi culcat bărbatul ?

HANGIŢA : Păi e şi timpul.

STĂPÎNUL : Şi te lasă aşa, la taifas ?

HANGIŢA : Soţii noştri sînt deprinşi... Doamna de La Pommeraye se urcă în caleaşcă, dă fuga în cartierul cel mai depărtat de locuinţa doamnei d'Aisnon, închiriază un mic apartament într-o casă cumsecade, pe lîngă locuinţa parohului, o mobilează numai cu strictul necesar, le poftеşte pe doamna d'Aisnon şi pe fiică-sa la masă şi le mută, chiar în ziua aceea, sau peste cîteva zile, lăsîndu-le o listă cu regulile de purtare pe care trebuiau să le respecte.

JACQUES : Hangiţă dragă, am uitat să bem în sănătatea doamnei de La Pommeraye şi a marchizului des Arcis ; zău ! asta nu-i cinstit din partea noastră.

HANGIŢA : Haide, haide, domnule Jacques, doar nu s-a golit pivniţa... Iată regulile de purtare sau ce mai ţin eu minte din ele :

„Veţi ocoli locurile pe unde se plimbă lumea, căci nu trebuie să fiţi recunoscute.

Nu veţi primi vizita nimănui, nici chiar pe a vecinilor şi a vecinelor voastre, trebuind să daţi impresia că trăiţi cît mai retrase de lume.

De mîine încolo vă veţi lua înfăţişarea unor femei cucernice, fiindcă aşa trebuie să se creadă că sînteţi.

Nu veţi ţine în casă decît cărţi pioase, fiindcă nu trebuie să aveţi pe lîngă voi nici un lucru care să vă poată trăda.

Vă veţi duce cu cel mai mare sîrg la slujbele bisericeşti, şi în zilele de sărbătoare, şi în zilele de lucru.

Vă veţi da toată silinţa să intraţi în vorbitorul vreunei mănăstiri de maici ; flecăreala femeilor ăstora care trăiesc închise o să ne fie folositoare.

---

[1] Huet (1630—1721), Nicole (1625 sau 1628—1695) şi Bossuet (1627—1704) — prelaţi şi apologeţi de seamă ai catolicismului.

Veți lega o cît mai strînsă prietenie cu parohul și cu preoții din parohie, fiindcă s-ar putea să am nevoie de mărturia lor.

Acasă, însă, nu veți primi pe nici unul din ei.

Vă veți duce la spovedanie și vă veți împărtăși cel puțin de două ori pe lună.

Vă veți relua numele de familie, fiindcă e cinstit, și fiindcă mai curînd sau mai tîrziu se vor căuta informații despre voi în provincie, unde ați locuit.

Din cînd în cînd veți face mici pomeni, dar nu veți primi nici una, sub orice pretext ar veni. Trebuie să se creadă că nu sînteți nici sărace, nici bogate.

Veți toarce, veți coase, veți tricota, veți broda și vă veți da lucrurile spre vînzare celor ce se ocupă cu milostenia.

Veți trăi în cea mai deplină cumpătare ; două porții de la han și atît.

Fiica dumitale nu va ieși niciodată fără să o însoțești, și nici dumneata fără ca ea să te însoțească. Pentru a vă arăta pioșenia, veți folosi în acest scop toate căile ușor de urmat.

Mai ales, vă repet, nu primiți niciodată în casă nici popi, nici călugări, nici mironosițe.

Pe străzi veți umbla cu ochii plecați ; la biserică nu-l veți vedea decît pe Dumnezeu.

O asemenea viață e aspră, recunosc, dar n-o să țină mult, și vă făgăduiesc pentru ea cea mai însemnată răsplată. Stați și cumpăniți bine : dacă asprimea unui astfel de trai vi se pare mai presus de puterile voastre, spuneți-mi deschis ; n-am să mă simt nici jignită, nici mirată. Uitasem să vă spun că ar fi bine să vă alcătuiți o poliloghie mistică și că va trebui să învățați bine povestea Vechiului și a Noului Testament, ca să nu puteți fi luate drept niște cucernice de azi, de ieri. Făceți-vă janseniste sau moliniste, cum v-o plăcea ; cel mai bine însă ar fi să aveți aceleași păreri cu popa din parohia voastră. Nu uitați niciodată să tunați și să fulgerați, orbește, la orice prilej, împotriva filozofilor ; strigați că Voltaire e Anticrist, învățați pe dinafară lucrarea micuțului vostru abate și, dacă e nevoie, răspîndiți-o..."

La care doamna de La Pommeraye adăugă : „Eu n-am să vă vizitez acasă ; nu sînt vrednică de prietenia unor femei atît de sfinte ; dar să n-aveți nici o grijă ; o să veniți aici cîteodată, pe ascuns, și o să ne despăgubim, între noi, de traiul vostru pocăit. Băgați de seamă, însă, tot făcînd pe cuvioasele, să nu vă prindeți în joc și să nu deveniți cumva într-adevăr cuvioase. Cheltuielile gospodăriei voastre mă privesc pe mine. Dacă îmi izbutește planul, n-o să mai aveți de loc nevoie de ajutorul meu ; dacă dă greș, și nu din vina voastră, sînt destul de bogată ca să vă asigur o viață mai cinstită și mai bună decît aceea pe care ați jertfit-o pentru mine. Și mai cu seamă vă cer supunere, supunere oarbă, nemărginită față de voința mea ; fără asta nu răspund de nimic pentru clipa de față și nu mă oblig la nimic pentru viitor."

STĂPÎNUL (ciocănindu-și tabachera cu degetele și uitîndu-se cît e ceasul) : Afurist cap de femeie ! Ferească Dumnezeu să întîlnesc unul asemănător.

HANGIȚA : Răbdare, răbdare, încă nu-l cunoașteți.

JACQUES : Pînă atunci, draga și frumoasa mea hangiță, ce-ar fi dacă i-am mai spune un cuvîntel sticlei ?

HANGIȚA : Domnule Jacques, vinul meu de Champagne mă înfrumusețează în ochii dumitale.

STĂPÎNUL : Îmi dă ghes de-atîta vreme o întrebare, poate nelalocul ei, pe care vreau să ți-o pun, încît n-aș mai putea să mă abțin.

HANGIȚA : Puneți-o.

STĂPÎNUL : Sînt sigur că dumneata nu ești născută într-un han.

HANGIȚA : Așa e.

STĂPÎNUL : Că ai ajuns aici datorită unor întîmplări neobișnuite, și că te-ai bucurat altădată de-o situație mult mai bună.

HANGIȚA : Recunosc.

STĂPÎNUL : Și dacă am întrerupe un pic povestea doamnei de La Pommeraye...

HANGIȚA : Asta nu se poate. Povestesc bucuroasă întîmplările altora, dar nu pe ale mele. Aflați doar că

am fost crescută la Saint-Cyr [1], unde am putut citi prea puțin din Evanghelie, însă am citit o mulțime de romane. De la stăreția regală și pînă la hanul meu e cale lungă.

STĂPÎNUL : Îmi e de-ajuns ; închipuie-ți că nu te-am întrebat nimic.

HANGIȚA : Pe cînd cele două mironosițe își dovedeau pioșenia, și pe cînd începuse să se răspîndească în preajmă mireasma smereniei și a cucerniciei lor, doamna de La Pommeraye îi dădea marchizului dovezi de stimă, prietenie și încredere cît se poate mai depline. Marchizul era totdeauna binevenit, nu-l bombănea, nu-i făcea mutre, chiar după ce lipsea vreme îndelungată ; el îi povestea toate cuceririle lui, și ea părea că se distrează din toată inima. Ba îi și dădea sfaturi pentru cazurile mai anevoioase ; aducea uneori vorba despre căsătorie, dar o făcea cu un ton atît de dezinteresat, încît nu putea fi bănuită că vorbește pentru ea. Iar dacă marchizul îi spunea vreuna din vorbele acelea duioase și măgulitoare de care nu te poți lipsi niciodată față de femeile cu care te-ai iubit, ea ori zîmbea, ori se prefăcea că n-aude. Dacă ar fi fost să te iei după ea, inima i se potolise ; și, lucru pe care nu și l-ar fi închipuit niciodată, își dădea seama că un prieten ca el îi era de-ajuns ca s-o facă fericită pe tot restul vieții ; și-apoi nu mai era în prima tinerețe, nu mai avea înflăcărarea de odinioară.

— Cum ! N-ai să-mi destăinuiești nimic ?

— Nu.

— Dar contele acela tinerel, draga mea, care îți tot dădea tîrcoale pe vremea cînd eu eram domn și stăpîn ?

— I-am închis ușa și nu-l mai văd.

— Asta nu-i firesc ! De ce l-ai alungat ?

— Fiindcă nu-mi place.

— Ah, draga mea, mi se pare că te ghicesc : tot mă mai iubești.

— Se poate.

— Te bizui că am să te iubesc iar ?

— De ce nu ?

---

[1] *Saint-Cyr-l'Ecole*, comună în apropiere de Versailles, unde se află o școală pentru fetele din familiile scăpătate.

— Şi-ţi asiguri toate avantajele pe care le-ar putea aduce o purtare neprihănită ?

— Aşa cred.

— Iar dacă aş avea norocul sau nenorocul să ne reîncepem dragostea, vei crede de datoria dumitale să treci sub tăcere greşelile mele.

— Prea mă crezi delicată şi mărinimoasă.

— După cele ce-ai făcut, draga mea, nu există nici un fel de eroism de care să nu fii în stare.

— Nu-mi pare rău că gîndeşti aşa.

— Pe cinstea mea, sînt sigur că mă pîndeşte cea mai mare primejdie din partea ta.

JACQUES : Şi eu sînt sigur.

HANGIŢA : Trecuseră vreo trei luni de cînd se găseau cam în aceeaşi situaţie, şi doamna de La Pommeraye socoti că a sosit clipa să pună totul în joc. Într-o zi senină de vară, pe cînd îl aştepta pe marchiz la masă, îi trimise vorbă doamnei d'Aisnon şi fetei ei să vină în *Jardin du Roi*. Marchizul sosi, prînziră devreme ; şi prînziră cu voioşie. După masă, doamna de La Pommeraye îi spuse marchizului că ar vrea să iasă la plimbare împreună, dacă n-are altceva mai bun de făcut. În ziua aceea nu erau spectacole nici la operă, nici la teatru ; marchizul făcu observaţia asta ; şi ca să se despăgubească de-un spectacol plăcut printr-un spectacol folositor, întîmplarea vru ca tot el s-o invite pe marchiză să meargă să vadă *Cabinetul Regelui*. După cum vă închipuiţi, ea n-a spus nu. Iată caii înhămaţi ; iată-i porniţi ; iată-i ajunşi la *Jardin du Roi ;* şi iată-i amestecaţi în mulţime, uitîndu-se la toate şi nevăzînd nimic, ca şi ceilalţi.

Cititorule, uitasem să-ţi zugrăvesc poziţia celor trei personaje despre care e vorba aici : a lui Jacques, a lui stăpînu-său şi a hangiţei ; dacă n-aş fi băgat de seamă, i-ai fi auzit mai departe vorbind, dar nu i-ai fi văzut de loc ; mai bine mai tîrziu decît niciodată. Stăpînul, la stînga, cu scufa de noapte pe cap, cu halatul pe el, se tolănise în voie într-un uriaş fotoliu tapisat, cu batista zvîrlită pe braţul fotoliului şi cu tabachera în mînă. Hangiţa, mai spre fund, în faţa uşii, aproape de masă, cu paharul dinainte. Jacques, în capul gol, la dreapta

ei, cu amîndouă coatele sprijinite de masă și cu nasul vîrît între două sticle ; alte două sticle zăceau pe jos, lîngă el.

După ce ieșiră din *Cabinet*, marchizul și buna lui prietenă se plimbară prin grădină. O luară amîndoi pe prima alee la dreapta, aproape de intrare, pe lîngă pepinieră, cînd doamna de la Pommeraye scoase un strigăt de uimire, spunînd :

— Nu mă înșel, cred că ele sînt ; da, sînt chiar ele.

Și, părăsindu-l de îndată pe marchiz, se repezi în întîmpinarea celor două cuvioase. D'Aisnon-fiica era minunată în veșmîntul ei simplu, care, neatrăgînd de loc privirile, atîntea întreaga atenție asupra ei.

— A, dumneata ești ?

— Da, eu sînt.

— Și cum o mai duci, ce-ai mai făcut, de-o veșnicie de cînd nu ne-am văzut ?

— Ne cunoașteți nenorocirile, a trebuit să ne resemnăm și să trăim retrase, după cum se cuvine cînd nu ești prea bogată ; e mai bine să te retragi din lumea mare, cînd nu mai poți să te arăți așa cum trebuie.

— Dar să mă părăsiți pe mine, pe mine care nu sînt din lumea mare și care am avut totdeauna bunul-simț s-o consider atît de plicticoasă pe cît este !

— Unul dintre neajunsurile nenorocirii e neîncrederea pe care ți-o sădește în suflet ; săracii se tem să nu pară nepoftiți.

— Voi, nepoftite în casa mea ? ! Bănuiala asta e o adevărată ocară.

— Doamnă, eu n-am nici o vină, de zece ori i-am amintit mamei de dumneavoastră, dar ea îmi spunea : Doamna de la Pommeraye... Nimeni nu se mai gîndește la noi, fiica mea.

— Ce nedreptate ! Ia să stăm puțin jos și să vorbim. Iată-l pe domnul marchiz des Arcis ; e prietenul meu ; și prezența lui n-o să ne stînjenească de loc. Cît a crescut domnișoara ! Și ce frumoasă s-a făcut de cînd nu ne-am mai văzut !

— Situația noastră are măcar o parte bună : ne lipsește de tot ceea ce poate dăuna sănătății ; priviți-i obrajii, priviți-i brațele ; iată la ce te duce o viață cum-

pătată şi ordonată, somnul, lucrul, conştiinţa împăcată ; şi asta nu-i puţin..."

Se aşezară şi stătură de vorbă prieteneşte. D'Aisnon-mama vorbi cum trebuie, d'Aisnon-fiica vorbi puţin. Şi una şi alta folosiră tonul cuceriniciei, dar firesc şi fără să facă pe mironosiţele. Cu mult înainte de-a se însera, cele două cuvioase se ridicară. Li se arătă că e încă devreme ; d'Aisnon-mama spuse destul de tare, la urechea doamnei de La Pommeraye, că mai aveau încă o îndatorire pioasă de săvîrşit şi că le era cu neputinţă să mai rămînă. Mama şi fiica ajunseseră destul de departe, cînd doamna de La Pommeraye se mustră că nu le-a întrebat unde locuiesc şi că nu le-a dat adresa ei : „E o greşeală, adăugă ea, pe care altădată n-aş fi făcut-o." Marchizul dădu fuga s-o îndrepte ; ele primiră adresa doamnei de La Pommeraye dar, oricît stărui marchizul, nu putu s-o afle pe-a lor ; nu îndrăzni să le dea trăsura lui, dar îi mărturisi doamnei de La Pommeraye că fusese ispitit s-o facă.

Marchizul nu uită s-o întrebe pe doamna de La Pommeraye cine erau cele două femei.

— Sînt două fiinţe mai fericite decît noi... Ai văzut cît sînt de sănătoase ! Ce senin le e chipul ! Ce nevinovăţie, ce bună-cuviinţă au în vorbire ! În lumea noastră nu se văd şi nu se aud asemenea lucruri. Noi îi deplîngem pe cuvioşi ; cuvioşii ne plîng pe noi ; şi, dacă stau să mă gîndesc, înclin să cred că ei au dreptate.

— Nu cumva, marchiză, te simţi şi dumneata ispitită să devii cuvioasă ?

— De ce nu ?

— Ia seama, n-aş vrea ca despărţirea noastră, dacă e într-adevăr despărţire, să te împingă pînă acolo.

— Ţi-ar place mai mult să-i redeschid uşa tînărului conte ?

— Mult mai mult.

— Şi mă sfătuieşti s-o fac ?

— Fără pic de şovăire...

Doamna de La Pommeraye îi spuse marchizului ce ştia despre numele, despre locul de baştină şi despre starea de mai-nainte a celor două cuvioase, punînd tot interesul şi toată simţirea cu putinţă, apoi adăugă :

— Sînt două femei de o cumințenie rară, mai cu seamă fiica. Îți dai seama că o fată cu un chip ca al ei n-ar duce lipsă de nimic, dacă ar vrea să-l folosească pentru asta ; dar ele preferă un trai sărac și cinstit unui belșug care să te facă să roșești ; le-a mai rămas atît de puțină avere, încît, într-adevăr, nu știu cum or fi putînd să-și țină zilele. Un astfel de lucru te frămîntă zi și noapte. Să îndure sărăcia, cînd te-ai născut calic, o mulțime de oameni se pricep s-o facă ; dar să treci de la îmbelșugare la strictul necesar, să te mulțumești cu el, să găsești fericirea în el, nu pot să înțeleg. Iată la ce folosește religia. Orice-ar zice filozofii noștri, religia e un lucru bun.

— Mai ales pentru nefericiți.

— Cine nu e oare mai mult sau mai puțin nefericit ?

— Pe cinstea mea că ai să devii cuvioasă.

— Mare nenorocire ! Viața asta e o nimica toată, cînd o compari cu veșnicia ce va să vină !

— Ai și început să vorbești ca o misionară.

— Vorbesc ca o femeie convinsă. Ascultă, marchize, răspunde-mi cinstit : toate bogățiile noastre nu ni s-ar părea oare niște biete zdrențe, dacă am cugeta mai adînc la răsplata sau la caznele care ne așteaptă în viața de apoi ? Să corupi o fată tînără sau o femeie care-și iubește bărbatul, cu ideea că ai putea să mori în brațele ei și să cazi dintr-o dată în chinuri fără sfîrșit, recunoaște că asta ar fi nebunia cea mai de necrezut.

— Și totuși, așa se întîmplă zilnic.

— Fiindcă nu există credință, fiindcă oamenii trăiesc ca niște bezmetici.

— Ba fiindcă părerile religioase n-au cine știe ce influență asupra moravurilor. Dar îți jur, draga mea, că ai pornit-o de-a binelea spre schimnicie.

— Nici n-aș putea face altceva mai bun.

— Haide, ești nebună ; mai ai înainte încă vreo douăzeci de ani de săvîrșit păcate plăcute : nu te lipsi de ele ; la urmă ai să te pocăiești și ai să te duci să te lauzi cu asta la picioarele preotului, dacă ai să vrei... Ei, dar serios mai discutăm ! Imaginația ți se întunecă peste măsură, din pricina ticăloasei de singurătăți în care te-ai adîncit. Crede-mă, cheamă-l cît mai repede pe tînărul

conte, n-o să-l mai vezi nici pe diavol și nici iadul, și-ai să fii încîntătoare, ca mai înainte. Ți-e teamă că am să te dojenesc atunci cînd ne vom împăca ? Dar, mai întîi de toate, s-ar putea să nu ne mai împăcăm niciodată ; iar pentru o temere, întemeiată sau nu, te lipsești de cea mai dulce plăcere ; și, zău, cinstea de a prețui mai mult decît mine nu merită o asemenea jertfă.

— Ai întru totul dreptate ; de aceea, nu asta mă oprește...

Și își mai spuseră unul altuia încă o mulțime de lucruri pe care nu mi le amintesc.

JACQUES : Hangițo dragă, hai să mai tragem o dușcă ; asta împrospătează memoria.

HANGIȚA : Să mai bem un pahar... După ce se plimbară puțin, doamna de La Pommeraye și marchizul se urcară în trăsură. Doamna de La Pommeraye zise :

— Cum mă mai îmbătrînește ! Cînd a venit la Paris nu era mai înaltă de-o șchioapă.

—Vorbești de fiica doamnei pe care am întîlnit-o la plimbare ?

— Da. E ca într-o grădină unde trandafirii ofiliți lasă locul celor proaspăt îmbobociți. Te-ai uitat la ea ?

— Cred și eu.

— Cum o găsești ?

— Are capul unei fecioare de Rafael, pe corpul *Galateei* [1] ; și are o dulceață în glas !

— Și o modestie în privire !

— O bună-cuviință în ținută !

— O cumințenie în cuvinte care nu m-a izbit la nici o altă fată cît m-a izbit la ea. Iată ce aduce creșterea aleasă.

— Cînd sămînța cade pe un pămînt bun.

Marchizul o lăsă pe doamna de La Pommeraye la poartă ; și doamna de La Pommeraye nu găsi nimic mai grabnic de făcut decît să le arate celor două cuvioase că era mulțumită de felul cum își jucaseră rolurile.

---

[1] În mitologie, nimfă iubită de ciclopul Polifem și de păstorul Acis ; subiect al unui tablou de Rafael, la care se referă aici marchizul.

JACQUES : Dacă au s-o țină și mai departe cum au început, atunci, domnule marchiz des Arcis, chiar dacă ai fi dracu, și tot n-o să scapi.

STĂPÎNUL : Tare aș vrea să știu ce plan au.

JACQUES : Ba mie nu mi-ar place să-l aflu ; asta ar strica tot.

HANGIȚA : Din ziua aceea marchizul începu să vină tot mai des pe la doamna de La Pommeraye, care băgă de seamă, dar nu-l întrebă din ce pricină. Ea nu aducea vorba niciodată prima despre cele două cuvioase ; aștepta să înceapă el ; și marchizul o făcea totdeauna, cu o nerăbdare prost ascunsă și cu o prefăcută nepăsare.

MARCHIZUL : Ți-ai mai întîlnit prietenele ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu.

MARCHIZUL : Știi că nu-i prea frumos ce faci ? Ești bogată ; ele sînt strîmtorate ; și nu le chemi măcar la masă, așa, din cînd în cînd ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Credeam că domnul marchiz mă cunoaște ceva mai bine. Pe vremuri, dragostea ce-mi purta făcea să-i par plină de calități ; astăzi, prietenia mă arată plină de lipsuri. Le-am invitat de zece ori, fără să le înduplec să vină vreodată. Nu vor să vină la mine din pricina unor idei ciudate ; și cînd mă duc eu la ele, trebuie să-mi las caleașca la colțul străzii și să fiu negătită, fără fard și fără diamante. Nu trebuie să te mire prudența lor ; ar fi de ajuns cîteva vorbe rele, aruncate fără nici un temei, ca să întunece mintea cîtorva persoane milostive și să le lipsească de ajutorul lor. Marchize, după cît se pare, e greu să faci un bine.

MARCHIZUL : Mai ales cuvioșilor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Fiindcă cel mai neînsemnat motiv îi poate lipsi de el. Dacă s-ar afla că eu le port de grijă, s-ar spune de-ndată : „Doamna de La Pommeraye le ocrotește ; nu mai au nevoie de nimic...“ Și iată milosteniile secătuite.

MARCHIZUL : : Milosteniile !

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da, domnule, milosteniile.

MARCHIZUL : Dumneata le cunoști, și ele mai au nevoie de milostenii ? !

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Încă o dată, marchize, văd bine că nu mă mai iubești și că o parte din stima dumitale s-a dus odată cu dragostea. Cine ți-a spus oare că, dacă femeile astea primesc milosteniile parohiei, e vina mea ?

MARCHIZUL : Îți cer de o mie de ori iertare, doamnă ; am greșit. Dar de ce nu primesc ajutorul unei prietene ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Vai, marchize, mult ne mai trebuie, nouă ăstora, oamenilor de lume, ca să ne dăm seama de cîte scrupule sînt frămîntate sufletele celor ce trăiesc cu frica de Dumnezeu. Fiindcă acestea nu cred că se cade să primească ajutoare de la oricine.

MARCHIZUL : Asta înseamnă că ne răpesc cel mai bun mijloc de-a ispăși pentru cheltuielile noastre nebunești.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Ba de loc. Să ne închipuim, de pildă, că pe domnul marchiz des Arcis l-ar înduioșa soarta lor ; de ce n-ar face ca ajutorul lui să treacă prin mîini mai vrednice ?

MARCHIZUL : Și mai puțin sigure.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Tot ce se poate.

MARCHIZUL : Ia spune-mi, dacă le-aș trimite vreo douăzeci de ludovici, crezi că nu i-ar primi ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Sînt sigură că te-ar refuza ; și refuzul n-ar trebui să ți se pară de loc nelalocul lui din partea unei mame care are o copilă încîntătoare.

MARCHIZUL : Știi că m-am simțit ispitit să mă duc să le văd ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Te cred, Marchize. Marchize, ia seama ; imboldul acesta de milă e prea neașteptat și dă de bănuit.

MARCHIZUL : Oricum ar fi, crezi că m-ar fi primit ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Sînt sigură că nu. Luxul trăsurii dumitale, al veșmintelor pe care le porți, slugile pe care le ai și farmecul tinereții dumitale ar fi prea de-ajuns ca să dea prilej de bîrfit vecinilor și să ducă de rîpă bunul nume al bietelor femei.

MARCHIZUL : Mă mîhnești ; căci, fii sigură, nu ăsta îmi e scopul. Așadar, trebuie să renunț la gîndul de-a ajuta și de-a le vedea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cred și eu.

MARCHIZUL : Dar dacă le-aș trimite ajutoare prin dumneata ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu cred că ajutoarele ar fi destul de curate ca să le duc eu.

MARCHIZUL : Crudă mai ești !

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da, crudă ; bine ai zis.

MARCHIZUL : Ce nălucire ! Marchiză, îți rizi de mine. O fată pe care n-am văzut-o decît o dată în viață...

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Dar făcînd parte dintre puținele fete pe care nu le mai uiți, cînd le-ai văzut o dată.

MARCHIZUL : Adevărat, chipuri ca al ei nu se uită ușor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Marchize, ia seama, îți pregătești singur chinurile, și aș fi mai dispusă să te feresc de ele decît să ți le alin. Nu confunda fata asta cu cele pe care le-ai cunoscut : nu e de loc asemenea lor ; nu le poți ispiti, nu le poți suci mințile, nu te poți apropia de ele, fiindcă nu-ți dau ascultare și n-ai s-o scoți la capăt.

După discuția asta, marchizul își aminti pe neașteptate că are niște treburi urgente. Se ridică brusc și plecă îngrijorat.

Și, mult timp după aceea, nu trecu zi în care marchizul să nu se abată pe la doamna de La Pommeraye ; dar cum venea, se așeza și tăcea ; vorbea numai doamna de La Pommeraye ; după ce trecea un sfert de oră, marchizul se ridica și pleca.

Lipsi apoi cu desăvîrșire timp de aproape o lună, după care reapăru ; dar era trist, melancolic, înfrînt. Văzîndu-l astfel, marchiza îi spuse :

— În ce hal ești ! De unde ai ieșit ? Oare ți-ai petrecut toată vremea în case de întîlniri ?

MARCHIZUL : Pe cinstea mea, aproape că da. Din deznădejde m-am aruncat într-o desfrînare groaznică.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cum ! Din deznădejde ?

MARCHIZUL : Da, din deznădejde...

După ce rosti vorbele acestea, el începu să se plimbe în lung și în larg, fără să spună o vorbă ; se ducea la fereastre, privea cerul, se oprea dinaintea doamnei de La Pommeraye ; se ducea la ușă, își chema slugile cărora n-avea să le spună nimic ; le trimitea înapoi ; se reîntorcea ; revenea la doamna de La Pommeraye, care lucra fără să-l ia în seamă, voia să vorbească, nu îndrăznea ; în sfîrșit, doamnei de La Pommeraye i se făcu milă de el și-i zise :

— Ce ai ? E o lună de cînd nu te-am mai văzut ; te-ai întors cu o înfățișare de parcă ai fi ieșit din mormînt și te zvîrcolești ca un suflet chinuit.

MARCHIZUL : Nu mai pot să îndur, trebuie să-ți spun totul. M-a tulburat adînc fata prietenei dumitale ; am încercat tot, absolut tot, ca s-o uit ; și cu cît am încercat mai mult, cu atît mi-am amintit-o mai tare. Ființa asta îngerească nu-mi iese o clipă din minte ; fă-mi un serviciu important.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Care ?

MARCHIZUL : Trebuie neapărat s-o revăd și am să-ți rămîn îndatorat pentru asta. Mi-am trimis oamenii de încredere să le urmărească. Toate venirile și toate plecările lor sînt de acasă la biserică și de la biserică acasă. De zece ori le-am ieșit în cale, pe jos ; nici nu m-au zărit măcar ; am așteptat ore întregi zadarnic la poarta lor. La început m-au făcut să fiu desfrînat ca un maimuțoi [1], apoi pios ca un înger ; în ultimele cincisprezece zile n-am scăpat o liturghie măcar. Ah ! prietenă, ce chip are ! Cît e de frumoasă !...

Doamna de La Pommeraye știa toate acestea.

— Adică, îi răspunse ea marchizului, după ce ai încercat totul ca să te lecuiești, n-ai lăsat nimic la o parte ca să înnebunești, și asta ai izbutit.

---

[1] În text : *comme un sapajou*. Sapajou — un soi de maimuță mică din America de Sud.

MARCHIZUL : Nici nu ți-aș putea spune cît de bine am izbutit. N-o să ai oare milă de mine, și n-am să-ți datorez fericirea de a o revedea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu-i de loc ușor ; am să încerc, dar cu o condiție ; să le lași în pace pe bietele nefericite și să nu le mai tulburi. N-am să-ți ascund că mi-au scris cu amărăciune despre felul cum le-ai urmărit pas cu pas, și iată scrisoarea...

Scrisoarea pe care i-o dădu marchizului s-o citească fusese întocmită în urma înțelegerii dintre ele. D'Aisnonfiica părea că o scrisese din porunca mamei sale ; pusese în ea atîta cinste, cuvinte atît de duioase și de mișcătoare, atîta eleganță și iscusință, încît nu mai era nevoie de altceva ca să-i sucească mințile marchizului. De aceea, el însoți fiecare cuvînt cu o exclamație ; nu lăsă nici o frază necitită de mai multe ori ; plînse de bucurie ; și îi spuse doamnei de La Pommeraye :

— Recunoaște, doamnă, că mai frumos decît așa nu se poate scrie.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Recunosc.

MARCHIZUL : Și că la fiecare rînd te simți pătruns de admirație și de respect pentru femei cu asemenea caractere.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nici nu se poate altfel.

MARCHIZUL : Îmi voi ține făgăduiala ; dar, te rog, gîndește-te și n-o uita pe-a dumitale.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Într-adevăr, marchize, sînt la fel de nebună ca și dumneata. Pesemne că mai ai încă o grozavă putere asupra mea ; asta mă înspăimîntă.

MARCHIZUL : Cînd le vei revedea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu știu încă. Mai întîi trebuie să am grijă să potrivesc lucrurile în așa fel, încît să înlătur orice bănuială. Ele nu se poate să nu știe ce urmărești ; dă-ți seama cum li s-ar părea bunăvoința mea, dacă și-ar închipui că sîntem înțeleși amîndoi... Dar, la urma urmei, marchize, ce nevoie am eu de toată încurcătura asta ? Ce-mi pasă mie că iubești, că nu iubești, sau că vorbești alandala ? Descurcă-ți singur ițele

încîlcite. Vrei să mă faci să joc un rol din cale afară de neobișnuit.

MARCHIZUL : Prietenă, dacă mă părăsești, sînt pierdut. Nu-ți voi vorbi despre mine, fiindcă te-aș jigni ; dar te-aș ruga fierbinte, pentru ființele acestea demne, care îți sînt atît de dragi ; mă cunoști ; apără-le de toate nebuniile pe care aș fi în stare să le fac. Am să mă duc la ele, da, am să mă duc, ți-o spun dinainte ; am să le sparg ușa, am să intru cu de-a sila, am să mă așez pe un scaun ; nu știu încă ce-am să le spun și ce-am să fac ; nu ți-e teamă oare de ce-ar putea să mi se întîmple în halul în care mă găsesc ?...

Băgați de seamă, domnilor, urmă hangița, că de la începutul întîmplării acesteia și pînă în clipa de față marchizul des Arcis n-a rostit nici un cuvînt care să nu fie un pumnal înfipt în inima doamnei de La Pommeraye. Ea se înăbușea de indignare și de furie ; de aceea, îi răspunse marchizului cu o voce tremurătoare și întretăiată :

— Ai dreptate. Ah ! dacă aș fi fost eu iubită astfel, poate că... Dar să lăsăm asta... Dacă voi face ceva, nu de hatîrul dumitale am s-o fac, și îngăduie-mi să cred măcar, domnule marchiz, că-mi vei lăsa timp.

MARCHIZUL : Cît mai puțin, cît mai puțin voi putea.

JACQUES : Ah, dragă hangiță, ce diavol de femeie ! Nici iadul n-o întrece. Mă bagă în sperieți ; și trebuie să mai dau o dușcă pe gît, ca să mă mai liniștesc... O să mă lași să beau de unul singur ?

HANGIȚA : Mie nu mi-e teamă... Doamna de La Pommeraye zicea : „Sufăr, dar nu sufăr numai eu. Bărbat fără inimă ! Nu știu cît va ține chinul meu, dar pe al tău îl voi face să dureze veșnic...“ Și îl ținu pe marchiz aproape o lună încheiată pe jeratic în așteptarea întrevederii făgăduite, adică îl lăsă tot timpul să pătimească, să se năucească de tot, și, sub cuvîntul că-i îndulcește lungimea răgazului, îi îngădui să vorbească despre dragostea lui înflăcărată.

STĂPÎNUL : Și s-o întărească, vorbindu-i despre ea.

JACQUES : Ce mai femeie ! Ce diavol de femeie ! Hangițo, mi-a sporit teama de două ori pe cît era.

HANGIȚA : Așadar, marchizul venea în fiecare zi să stea de vorbă cu doamna de La Pommeraye, care îl atîța, îl întărea în hotărîrea lui și-l ducea la pierzanie prin cuvintele cele mai prefăcute. El o întreba despre locul nașterii, despre neamurile, despre educația, despre averea și despre nenorocirea femeilor acestora ; revenea într-una la ele și tot i se părea că nu știe destul și că nu-i de ajuns de mișcat. Marchiza îl făcea să-și dea seama cum îi sporește dragostea, obișnuindu-l cu deznodămîntul ei, sub cuvînt că ar înspăimînta-o. „Marchize, îi spunea ea, bagă de seamă, toate astea au să te ducă departe ; s-ar putea ca într-o bună zi prietenia mea, de care abuzezi în mod ciudat, să nu mă mai dezvinovățească nici în ochii mei și nici în ai dumitale. Marile nebunii nu se fac în fiecare zi. Marchize, tare mă tem că n-o s-o ai pe fata asta decît cu unele condiții, care, pînă acum, nu ți-au fost de loc pe plac."

Cînd doamna de La Pommeraye socoti că marchizul era bine pregătit pentru succesul planului ei, se înțelese cu cele două femei să vină la ea, la masă ; iar cu marchizul să vină pe neașteptate, îmbrăcat ca și cum atunci ar fi sosit de la țară, ca să le poată înșela ; zis și făcut.

Tocmai li se adusese la masă felul al doilea, cînd fu anunțat marchizul. Acesta, cît și doamna de La Pommeraye și cele două d'Aisnon se prefăcură grozav de bine că sînt în încurcătură. „Doamnă, îi spuse el doamnei de La Pommeraye, sosesc de la moșie ; e prea tîrziu să mă mai duc acasă unde nu sînt așteptat decît diseară, și m-am gîndit că n-o să mă alungați de la masă..." Și tot vorbind așa, își luase un scaun și se așezase la masă. Tacîmul fu astfel pus, încît des Arcis se găsi alături de mama și în fața fetei, lucru pentru care îi mulțumi cu un semn din ochi doamnei de La Pommeraye pentru delicata ei atenție. După tulburarea primei clipe, cuvioasele noastre se liniștiră. Vorbiră și chiar se înveseliră. Marchizul îi dădu cea mai mare atenție mamei și se purtă cît se poate mai rezervat cu fata. Strădania lui de a nu spune nimic, de a nu-și îngădui nici un lucru care le-ar fi putut jigni, prilejui celor trei femei o distracție tainică, dar dintre cele mai plăcute. Ele avură neomenia de a-l face să vorbească despre lucruri pioase timp de

trei ceasuri în şir, iar doamna de La Pommeraye chiar îi spuse :

— Cuvintele pe care le rosteşti sînt o adevărată laudă pentru părinţii dumitale ; ce-ai învăţat în copilărie nu uiţi niciodată. Înţelegi toate subtilităţile dragostei divine, ca şi cum n-ai fi avut altă hrană în afară de a sfîntului Francisc de Sales. Nu cumva ai fost puţin quietist [1] ?

— Am uitat...

N-are nici un rost să mai spun că amîndouă cuvioasele puseră în convorbire toate graţiile, toată deşteptăciunea, toată puterea de ademenire şi fineţea pe care le aveau. Atinseră în treacăt capitolul pasiunilor, iar domnişoara Duquênoi (acesta îi era numele de familie) susţinu că numai una dintre ele e primejdioasă. Marchizul fu de aceeaşi părere. Între orele şase şi şapte cele două femei se retraseră, şi fu cu neputinţă să le mai oprească, doamna de La Pommeraye susţinînd împreună cu doamna Duquênoi că trebuie să dai întîietate îndatoririlor, fără de care aproape că n-ar exista zi a cărei bucurie să nu fie stricată de remuşcări. Iată-le plecate, spre marea părere de rău a marchizului, şi iată-l pe marchiz între patru ochi cu doamna de La Pommeraye.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Ei, ce zici, marchize, aşa-i că sînt cum nu se poate mai bună ? Mai găseşte-mi în Paris încă o femeie care să facă ce-am făcut eu.

MARCHIZUL (căzîndu-i la picioare) : Recunosc, nu mai există alta să ţi se asemene. Bunătatea dumitale mă uluieşte ; eşti singura prietenă adevărată din lume.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Eşti sigur că vei aprecia mereu aşa felul cum m-am purtat ?

MARCHIZUL : Aş fi un monstru, dacă n-aş recunoaşte că e de nepreţuit.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Să vorbim despre altceva. Cum stai cu dragostea ?

---

[1] Sfîntul François de Sales, episcop genovez, a trăit între anii 1567—1622. Quietiştii sînt adepţii unei secte catolice, foarte la modă în secolul al XVIII-lea.

MARCHIZUL : Ca să-ți vorbesc deschis, trebuie s-o am neapărat pe fata asta ; altfel îmi dau sufletul.

DOAMNA DE LA POMMERAYE. Ai s-o ai, nici vorbă, dar trebuie să știi cum.

MARCHIZUL : O să vedem noi.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Marchize, marchize, te cunosc eu și le cunosc și pe ele : pentru mine n-aveți taine.

Trecură vreo două luni fără ca marchizul să mai dea ochi cu doamna de La Pommeraye ; și iată ce făcu în răgazul acesta : mai întîi legă cunoștință cu duhovnicul mamei și al fetei. Duhovnicul era un prieten de-al tînărului preot despre care v-am vorbit. După ce se împotrivi cu toată fățărnicia unei intrigi atît de mîrșave și după ce-i vîndu cît putu mai scump sfințenia menirii sale, el deveni o unealtă oarbă a marchizului.

Prima ticăloșie a omului lui Dumnezeu fu să înstrăineze bunăvoința parohului, convingîndu-l că cele două ocrotite ale doamnei de La Pommeraye primeau din partea parohiei o pomană de care îi lipseau pe săracii mai de plîns decît ele. Scopul lui era să le aducă unde voia, prin sărăcie.

Apoi folosi jilțul duhovnicesc ca să vîre zîzanie între fiică și mamă. Cînd o auzea pe mamă plîngîndu-se de fată, întărea pe cît putea vinile acesteia și atița astfel supărarea celeilalte. Dacă se plîngea fiica de mamă, îi dădea să înțeleagă, cu dibăcie, că puterea taților și a mamelor asupra copiilor e mărginită și că dacă persecuția mamei avea să ajungă pînă la un anumit punct, poate că n-ar fi cu neputință s-o scape de sub stăpînirea ei tiranică. Apoi, drept canon, îi spunea să vină iar la spovedanie.

Altă dată duhovnicul îi vorbea despre farmecele ei, dar cu multă îndeminare : îi spunea că ele sînt cele mai primejdioase daruri pe care Dumnezeu i le poate hărăzi unei femei ; și-i povestea despre puternica impresie pe care o încercase din pricina farmecelor ei un bărbat, pe care nu-l numea, dar era ușor de ghicit cine e. Apoi duhovnicul trecea la îndurarea nemărginită a cerului și la îngăduința lui față de greșelile în care unele împrejurări te fac să cazi, vorbea despre slăbiciunea firii ome-

nești, pentru care fiece muritor își găsește scuza în sine însuși, vorbea despre puterea și generalitatea unor imbolduri care nu-i cruțaseră nici pe oamenii cei mai cucernici. Pe urmă o întreba dacă ea nu are cumva dorințe, dacă nevoile firii nu-i vorbesc în vise, dacă prezența bărbaților nu o tulbură. Mai apoi punea întrebarea dacă o femeie trebuie să cedeze sau să reziste unui bărbat pătimaș, dacă trebuie să-l lase să moară și să-l trimită în iad pe acela pentru care fusese vărsat sîngele lui Isus Cristos, dar nu cuteza s-o îndemne deschis. După aceea, gemea din adîncul inimii, își înălța ochii spre cer, se ruga pentru liniștea sufletelor tulburate... Tînăra îl lăsa în voie. Maică-sa și doamna de La Pommeraye, cărora ea le repeta întocmai vorbele duhovnicului, o învățau să facă unele mărturisiri menite să-l încurajeze.

JACQUES : Doamna de La Pommeraye a dumitale e o femeie rea.

STĂPÎNUL : Jacques, vorbești pripit. De unde i se trage răutatea ? De la marchizul des Arcis. Să se fi purtat el așa cum jurase și cum trebuia să se poarte, și atunci să te văd dacă-i mai găseai vreo lipsă doamnei de La Pommeraye. Cînd vom porni la drum, tu ai s-o învinovățești, iar eu am s-o apăr. Iar pe preotul josnic și ademenitor ți-l las ție, de tot.

JACQUES : E un om atît de ticălos, încît cred că de-acum înainte n-am să mai calc pe la spovedanie. Dar dumneata, hangiță dragă ?

HANGIȚA : Eu, una, o să mă duc mereu la bătrînul meu preot, care nu-i curios de loc și n-aude decît ce i se spune.

JACQUES : Ce-ar fi să bem în sănătatea preotului dumitale.

HANGIȚA : De data asta nu mă dau în lături : căci e un om de treabă, care, duminicile și în zilele de sărbătoare, lasă fetele și băieții să danseze și le dă voie bărbaților și femeilor să vină la mine, spunîndu-le doar să nu plece beți. În sănătatea preotului meu !

JACQUES : În sănătatea preotului dumitale !

HANGIȚA : Femeile noastre nu se îndoiră nici o clipă că în curînd omul lui Dumnezeu se va încumeta să-i

dea o scrisoare pocăitei lui ; și el chiar așa făcu ; dar cu cîtă precauție ! Zicea că habar n-are de la cine este dar că trebuie s-o fi trimis vreun om cu inimă bună și milostivă, care le descoperise mizeria și vroia să le ajute : lui i se întîmpla adeseori să înmîneze asemenea scrisori. „La urma urmei, dumneata ești cuminte, iar mama dumitale e o persoană prudentă, și-ți cer să n-o deschizi decît în fața ei.“ Domnișoara Duquênoi primi scrisoarea și o duse mamei sale, care o trimise de îndată doamnei de La Pommeraye. Aceasta, înarmată cu scrisoarea, chemă preotul, îl copleși cu mustrări după cum se cuvenea și-l amenință că-l va da pe mîna mai-marilor săi, dacă avea să mai audă vorbindu-se despre el.

În scrisoare, marchizul nu mai contenea, lăudîndu-se atît pe sine, cît și pe domnișoara Duquênoi ; își zugrăvea patima cu toată violența ei, și propunea soluții tari, la nevoie chiar o răpire.

După ce-l luă bine la rost pe preot, doamna de La Pommeraye îl chemă pe marchiz la ea ; îi arătă cît de puțin vrednică de un cavaler îi era purtarea ; în ce măsură putea s-o facă de ocară ; îi arătă scrisoarea și-i spuse că, oricît de caldă ar fi prietenia care îi lega, ea o va înmîna negreșit curții județătorești sau o va trimite doamnei Duquênoi, dacă se va întîmpla vreun scandal cu fiică-sa.

— Ah ! marchize, îi spuse ea, dragostea te strică ; ai inima unui om de rînd, de vreme ce făcătorul tuturor lucrurilor nu te îmboldește decît la josnicii ! Ce ți-au făcut bietele femei ca să le mai faci și de ocară, după ce trag atîta sărăcie ? Trebuie oare, pentru că fata e frumoasă și pentru că vrea să-și păstreze cinstea nepătată, s-o prigonești ? Îți e sortit dumitale s-o faci să-i fie silă de unul dintre cele mai frumoase haruri ale cerului ? Și prin ce am meritat eu să-ți fiu complice ? Haide, marchize, aruncă-te la picioarele mele, cere-mi iertare și jură-mi că ai să le dai pace prietenelor mele, care și așa sînt destul de amărîte.

Marchizul îi făgădui să nu facă nimic fără încuviințarea ei ; dar îi mai spuse că fata trebuia cu orice preț să fie a lui.

Marchizul nu-şi ţinu cuvîntul dat. Mama ştia totul; el nu şovăi să i se adreseze. Îi mărturisi planul său criminal; îi oferi o sumă foarte mare de bani şi o făcu să nutrească nădejdi care cu timpul s-ar fi putut îndeplini; scrisoarea lui fu însoţită de-o cutiuţă cu giuvaeruri scumpe.

Cele trei femei ţinură sfat. Mama şi fiica ar fi vrut să primească; dar doamna de La Pommeraye avea alte socoteli. Ea le reaminti cuvîntul dat; le ameninţă că va da totul în vileag; şi, spre marea părere de rău a celor două cuvioase, dintre care cea mai tînără trebuie să-şi scoată de la urechi nişte cercei care o prindeau minunat, cutiuţa şi scrisoarea fură trimise înapoi cu un răspuns plin de mîndrie şi de indignare.

Doamna de La Pommeraye i se plînse marchizului arătîndu-i cît de puţin temei se putea pune pe făgăduielile lui. Marchizul se scuză spunîndu-i că nu putuse să-i propună tocmai ei să-l ajute într-o treabă atît de necuviincioasă. „Marchize, marchize, îi spuse doamna de La Pommeraye, te-am prevenit o dată, şi-ţi repet şi acum: nu eşti pe calea cea bună; dar n-are nici un rost să-ţi ţin o predică; mi-aş risipi vorbele în vînt: nu văd ce s-ar mai putea face."

Marchizul mărturisi că şi el crede la fel şi-i ceru îngăduinţa de-a face o ultimă încercare; voia să le asigure celor două femei nişte venituri foarte însemnate, să-şi împartă averea cu ele şi să le dea în stăpînire, pe viaţă, una dintre casele lui de la oraş şi o casă la ţară. „Te priveşte, îi spuse marchiza; eu nu te opresc decît dacă ai de gînd să foloseşti forţa; dar crede-mă, prietene, că onoarea şi virtutea, atunci cînd sînt adevărate, sînt nepreţuite în ochii celor ce au fericirea să le aibă. Noile dumitale oferte au să fie primite întocmai ca şi cele vechi; le cunosc pe femeile astea şi aş paria că am dreptate."

Noile propuneri fură făcute. Altă consfătuire a celor trei femei. Mama şi fiica aşteptau tăcute hotărîrea doamnei de La Pommeraye. Aceasta se plimbă cîteva clipe fără să scoată o vorbă. „Nu, nu, spunea ea, inimii mele rănite nu-i e de ajuns numai atît." Şi rosti de îndată refuzul; şi de îndată cele două femei izbucniră în lacrimi, i se aruncară la picioare şi-i arătară cît de groaznic era

pentru ele să dea cu piciorul unei averi atît de uriașe, pe care ar fi putut-o primi fără urmări supărătoare. Doamna de La Pommeraye le răspunse scurt și cu asprime : „Vă închipuiți oare că pentru voi fac ceea ce fac ? Cine sînteți voi ? Și cu ce vă sînt datoare ? Aș putea foarte bine să vă trimit pe amîndouă înapoi în spelunca din care ați plecat. Dacă ceea ce vi se oferă e prea mult pentru voi, în schimb e prea puțin pentru mine. Scrie, doamnă, răspunsul pe care ți-l voi dicta eu și trimite-l de îndată." Cele două femei plecară acasă mult mai înfricoșate decît mîhnite.

JACQUES : Femeia asta are pe dracu în ea : ce tot vrea ? Cum ! Cineva care n-o mai iubește nu-i îndeajuns de pedepsit dacă pierde jumătate dintr-o mare avere ?

STĂPÎNUL : Jacques, tu n-ai fost niciodată femeie, cu atît mai puțin femeie cinstită, și judeci după firea ta, care nu se potrivește cu a doamnei de La Pommeraye ! Vrei să-ți spun tot ce cred ? Tare mă tem să nu fie scrisă în ceruri căsătoria marchizului des Arcis cu o tîrfă.

JACQUES : Dacă stă scrisă în ceruri, se va face.

HANGIȚA : Peste puțină vreme marchizul se ivi din nou la doamna de La Pommeraye. „Ia spune, îl întrebă ea, ce se aude cu noile propuneri ?"

MARCHIZUL : Le-am făcut și au fost respinse. Sînt deznădăjduit. Aș vrea să-mi smulg din inimă patima asta nenorocită și nu pot. Marchiză, uită-te la mine : nu găsești oare că semăn puțin cu fata aceea ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu ți-am spus-o pînă acum, dar băgasem și eu de seamă. Însă nu despre asta e vorba. Ce ai de gînd să faci ?

MARCHIZUL : Nu mă pot hotărî la nimic. Îmi vine să mă arunc într-o diligență și să alerg unde oi vedea cu ochii ; dar după o clipă mă părăsesc puterile ; mă simt prăpădit, mi se îngreunează capul : mă tîmpesc și nu știu ce să fac.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Nu te sfătuiesc să călătorești ; n-are nici un rost să te duci pînă la Villejuif [1] numai ca să te reîntorci.

[1] Localitate în apropierea Parisului (azi suburbie a Parisului).

A doua zi, marchizul îi scrise marchizei că pleacă la moşie ; că va rămîne atît cît va putea şi că o roagă din tot sufletul să-l ajute pe lîngă prietenele ei, dacă i se va ivi prilejul ; lipsa lui fu însă de scurtă durată ; reveni cu hotărîrea de a se însura.

JACQUES : Bietul marchiz, mi-e milă de el.

STĂPÎNUL : Mie nu prea.

HANGIŢA: Marchizul opri trăsura la poarta doamnei de La Pommeraye. Ea era plecată. Cînd se întoarse acasă, îl găsi tolănit într-un fotoliu, cu ochii închişi, pierdut în cea mai adîncă visare.

— Ah ! marchize, te-ai şi reîntors ? Se pare că moşia n-a avut cine ştie ce farmec pentru dumneata.

— Nu, îi răspunse el ; nu mă simt bine nicăieri şi am venit hotărît să fac cea mai mare neghiobie pe care un bărbat la vîrsta mea, cu situaţia şi cu firea mea, o poate face. Dar e mai bine să te însori decît să te chinuieşti. De aceea mă însor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Marchize, căsătoria e un pas serios şi cere chibzuinţă.

MARCHIZUL : N-am chibzuit decît o dată, dar adînc ; şi mi-am spus că mai nefericit decît sînt acum n-aş putea să fiu.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : S-ar putea să te înşeli.

JACQUES : Ce perfidă !

MARCHIZUL : Iată, în sfîrşit, dragă prietenă, o solie pe care cred c-o poţi îndeplini cu inima curată. Du-te la mamă şi la fiică, cercetează sufletul fetei şi spune-le ce am de gînd să fac.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Binişor, marchize. Credeam că le cunosc destul de bine pentru ceea ce am de făcut ; dar acum, cînd e vorba de fericirea prietenului meu, dă-mi voie să le privesc mai îndeaproape. Am să mă informez în oraşelul de unde au venit şi-ţi făgăduiesc să le urmăresc pas cu pas tot timpul cît vor rămîne la Paris.

MARCHIZUL : Toate acestea mi se par de prisos. Nişte femei care trăiesc în mizerie şi rezistă capcanelor întinse de mine, nu pot fi decît fiinţele cele mai alese.

Cu propunerile mele aș fi venit de hac și unei ducese. De altfel, nu mi-ai spus chiar dumneata...

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da, ți-am spus tot ce vrei, dar, cu toate astea, dă-mi voie să fac ce cred de cuviință.

JACQUES : Cățeaua ! Ticăloasa ! Turbata ! De ce să se lege atîta de-o asemenea femeie ?

STĂPÎNUL : Păi de ce s-o seducă și apoi să se lepede de ea ?

HANGIȚA : De ce să n-o mai iubească, așa, din senin ?

JACQUES (arătînd cu degetul cerul) : Ah, stăpîne !

MARCHIZUL : De ce nu te măriți și dumneata, marchiză ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cu cine, mă rog ?

MARCHIZUL : Cu tînărul conte ; e deștept, e de familie bună, are avere.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Și cine-mi garantează că-mi va fi credincios ? Poate dumneata !

MARCHIZUL : Eu nu ; dar cred că de fidelitatea unui soț te poți lipsi ușor.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Și eu cred la fel ; dar poate că sînt destul de ciudată ca să mă simt jignită ; și sînt răzbunătoare.

MARCHIZUL : Ei bine, ai să te răzbuni, asta se-nțelege de la sine. O să luăm o locuință comună și o să formăm toți patru cea mai plăcută societate.

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Toate astea sînt foarte frumoase ; atîta doar că eu nu mă mărit. Singurul om pe care poate că aș fi fost ispitită să-l iau...

MARCHIZUL : Sînt eu...

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Da. Acum pot mărturisi, fără să mă tem de urmări.

MARCHIZUL : De ce nu mi-ai spus-o ?

DOAMNA DE LA POMMERAYE : Cu totul întîmplător, și văd că n-am făcut rău de loc. Aceea pe care o vei avea ți se potrivește în toate privințele mai bine decît mine.

HANGIȚA : Doamna de La Pommeraye culese informațiile cu toată grija și cu toată graba cuvenită. Îi aduse marchizului dovezile cele mai măgulitoare ; printre ele

erau informații și din Paris, și din provincie. Îi ceru încă un răgaz de cincisprezece zile, ca el să le poată cerceta din nou. Cele cincisprezece zile i se părură marchizului că nu se mai sfîrșesc în vecii vecilor ; în fine, marchiza fu silită să cedeze în fața nerăbdării și a rugăminților lui. Prima vedere avu loc în casa prietenelor ei ; se înțeleseră în toate, fură publicate strigările ; se încheie contractul ; marchizul îi dărui doamnei de La Pommeraye un diamant neasemuit de frumos și nunta se făcu.

JACQUES : Ce complot și ce răzbunare !

STĂPÎNUL : E de neînțeles.

JACQUES : Dacă mă scapi de grija pentru noaptea nunții, eu pînă acum nu văd cine știe ce nenorocire.

STĂPÎNUL : Taci din gură, nătîngule.

HANGIȚA : Noaptea nunții trecu foarte bine.

JACQUES : Credeam că...

HANGIȚA : Crede ce ți-a spus stăpînul dumitale...

Și, tot vorbind așa, hangița zîmbea și, tot zîmbind, își trecea palma peste obrajii lui Jacques și-l strîngea de nas...

HANGIȚA : Dar abia a doua zi...

JACQUES : A doua zi n-a mai fost la fel. A doua zi doamna de La Pommeraye îi scrise marchizului un bilet prin care îl poftea să vină la ea cît de curînd, pentru o chestiune foarte importantă. Marchizul nu se lăsă așteptat.

Doamna de La Pommeraye îl primi cu o înfățișare pe care indignarea se zugrăvea din plin ; îi ținu un mic discurs ; iată-l : „Marchize, îi spuse ea, învață să mă cunoști. Dacă celelalte femei s-ar prețui îndeajuns ca să simtă ura mea, n-ar mai exista atîția oameni de teapa dumitale. Căpătaseși o femeie cinstită, pe care nu te-ai priceput s-o păstrezi ; femeia aceea sînt eu ; ea s-a răzbunat făcîndu-te să te însori cu una vrednică de dumneata. Pleacă de-aici și du-te pe strada Traversière, la hotelul Hamburg, unde o să ți se spună cu ce meserie murdară ți s-au îndeletnicit soția și soacra, timp de zece ani, sub numele de d'Aisnon."

Nu pot să spun cît de uimit și de încremenit a rămas bietul marchiz. Nu știa ce să mai creadă ; dar îndoielile

n-au ținut decît atîta cît i-a trebuit ca să străbată orașul de la un capăt la altul. N-a mai dat pe-acasă toată ziua ; a rătăcit pe străzi. Soacra și soția bănuiră întrucîtva ce se petrecuse. Iar la prima bătaie în ușă, soacra fugi în apartamentul ei și se încuie cu cheia ; îl așteptă numai soția, singură. Cînd soțul se apropie, ea îi citi pe chip furia care-l stăpînea. Femeia i se aruncă la picioare, cu fața lipită de dușumea, fără să rostească o vorbă.

— Pleacă de-aici, ticăloaso ! îi spuse el ; pleacă departe de mine.

Ea vru să se ridice ; dar se prăbuși din nou, cu obrazul pe dușumea, cu brațele întinse, la picioarele marchizului.

— Calcă-mă în picioare și strivește-mă, îi spuse ea, căci o merit ; fă din mine ce vrei, dar cruț-o pe mama...

— Pleacă, îi spuse din nou marchizul ; pleacă ! Destul m-ai tîrît în noroi ; nu mă împinge și la crimă acum...

Biata ființă rămase așa cum se afla, fără să-i răspundă nimic. Marchizul se prăbușise într-un fotoliu, cu fața în palme, cu trupul pe jumătate plecat spre picioarele patului și din cînd în cînd striga fără s-o privească : „Du-te !"... Mirat de tăcerea și neclintirea bietei nenorocite, îi strigă și mai tare : „Du-te odată ; n-auzi ce-ți spun ?..." Apoi se plecă, o îmbrînci fără milă, dar, dîndu-și seama că ea zăcea fără simțire și aproape moartă, o luă de mijloc, o culcă pe canapea și o privi o clipă, cu niște ochi în care se zugrăvea, rînd pe rînd, mila și furia. După aceea sună : veniră servitorii ; fură chemate slujnicele, cărora marchizul le spuse : „Stăpînei voastre îi e rău ; luați-o și duceți-o în apartamentul ei și aveți grijă de ea..." Peste cîteva clipe trimise în taină după vești. I se spuse că ea își revenise din primul leșin, dar că își pierdea cunoștința atît de des, atît de repede și de îndelung, încît se putea aștepta la orice. Peste o oră sau două, trimise din nou, în taină, să afle cum se mai simte. I se spuse că biata femeie se înăbușea și că o apucase un fel de sughiț care se auzea pînă în curte. A treia oară, spre dimineață, i se aduse vestea că plînsese multă vreme, că sughițul i se potolise și că părea atipită.

A doua zi, marchizul porunci să i se înhame caii la caleașcă și dispăru timp de două săptămîni, fără să se

poată afla ce se întîmplase cu el. Totuşi, înainte de-a porni la drum, avusese grijă să lase tot ce le-ar fi trebuit mamei şi fiicei, dînd porunci tuturor să i se dea ascultare doamnei aşa cum i s-ar fi dat lui însuşi.

În lipsa lui, cele două femei rămaseră una lîngă alta, aproape fără să-şi vorbească, fiica suspinînd, ţipînd uneori, smulgîndu-şi părul din cap, frîngîndu-şi mîinile, fără ca mama să îndrăznească să se apropie de ea şi să-i aline durerea. Una înfăţişa chipul deznădejdii, cealaltă pe al împietririi. De douăzeci de ori fiica îi spuse mamei : „Să plecăm de-aici, mamă, să fugim". Şi tot de-atîtea ori mama se împotrivea, răspunzîndu-i : „Nu, fata mea, trebuie să rămînem ; trebuie să vedem ce-o să se întîmple ; omul ăsta nu ne va ucide..." „De-ar fi dat Domnul s-o fi făcut..." spunea fiica. Iar maică-sa : „Ai face mai bine să taci decît să vorbeşti ca o neroadă".

Cînd se întoarse, marchizul se închise în odaia lui de lucru şi scrise două scrisori, una către soţie, alta către soacră. Aceasta din urmă plecă în aceeaşi zi şi se duse la mănăstirea Carmelitelor, unde a răposat acum cîteva zile. Fiica se îmbrăcă şi se tîrî în apartamentul soţului, unde se pare că el o poftise să vină. De cum intră pe uşă, i se aruncă la picioare. „Ridică-te", îi spuse marchizul...

În loc să se ridice, ea înaintă spre el în genunchi ; tremura toată ; era despletită ; stătea puţin încovoiată, cu braţele întinse în lături, cu fruntea ridicată, cu privirea aţintită în ochii lui, cu obrajii plini de lacrimi. „Mi se pare, îi spuse ea — şi suspinele îi întretăiau fiecare cuvînt — mi se pare că inima dumitale, mîniată pe drept, s-a îmblînzit, şi că poate, cu timpul, voi căpăta îndurare. Te rog, domnule, nu te grăbi să mă ierţi. Atîtea fete cinstite au devenit soţii necinstite, încît cu mine poate se va întîmpla tocmai dimpotrivă... Dar nu sînt încă vrednică să te apropii de mine ; aşteaptă şi lasă-mi numai nădejdea iertării. Ţine-mă departe de dumneata ; ai să-mi vezi purtarea ; ai s-o poţi judeca ; voi fi prea fericită, de-o mie de ori prea fericită, dacă vei binevoi să mă chemi vreodată ! Arată-mi ungherul întunecos al casei

dumitale unde îmi îngădui să trăiesc ; voi sta acolo fără să crîcnesc. Ah ! dac-aş putea să-mi smulg titlul şi numele pe care m-au făcut să-l iau pe nedrept şi după aceea să mor, într-o clipă totul s-ar sfîrşi după placul dumitale ! Slabă cum sînt, m-am lăsat mînată, prin ademenire, prin hotărîrea altora, prin ameninţări, la o faptă mîrşavă ; dar nu mă crede ticăloasă : să ştii că nu sînt aşa, altfel aş fi şovăit să vin în faţa dumitale cînd m-ai chemat şi n-aş fi cutezat acum să te privesc în ochi şi să-ţi vorbesc. Ah ! Dacă mi-ai citi pînă-n fundul inimii şi dacă ai putea vedea cît de străine îmi sînt păcatele de mai-nainte ; dacă ai putea vedea cît de străine îmi sînt purtările semenelor mele ! Destrăbălarea m-a atins cu aripa ei, dar nu m-a pătruns. Eu mă cunosc şi nu mă înşel cînd spun că prin gusturi, prin simţăminte, prin fire mă născusem vrednică de cinstea de a fi a dumitale. Ah ! dacă mi-ar fi fost îngăduit să te văd, ar fi fost de-ajuns un cuvînt şi cred că aş fi avut curajul să-l spun. Domnule, fă ce vrei din mine ; cheamă-ţi slugile să mă despoaie şi să mă zvîrle în drum ; nu mă împotrivesc la nimic. Orice soartă mi-ai pregăti, mă supun ei : fundul unui sat, bezna unei mănăstiri mă pot înlătura pentru totdeauna din faţa ochilor dumitale ; spune-mi să mă duc acolo. Fericirea dumitale nu-i pierdută fără scăpare, şi mă mai poţi uita..."

— Ridică-te, îi spuse marchizul cu blîndeţe ; te-am iertat ; chiar cînd te-am insultat îmi respectam în dumneata soţia ; nu mi-a scăpat din gură nici o vorbă care s-o înjosească, sau cel puţin mă căiesc şi spun că nu va mai auzi nici un cuvînt înjositor, dacă va ţine minte că nu-ţi poţi face soţul nefericit fără să devii tu însăţi nefericită. Fii cinstită, fii fericită şi fă-mă şi pe mine fericit. Te rog, ridică-te, soţie dragă, şi îmbrăţişează-mă ; ridică-te, doamnă marchiză, locul dumitale nu-i acolo ; doamna des Arcis, ridică-te...

Pe cînd el îi vorbea astfel, ea rămăsese cu faţa ascunsă în palme şi cu capul sprijinit de genunchii marchizului ; dar la cuvintele : soţia mea, la cuvintele : doamnă des Arcis, ea se ridică dintr-o dată, se aruncă în braţele marchizului şi îl îmbrăţişă strîns, pe jumătate sufocată de

suferință și de bucurie ; apoi se desprinse de la pieptul lui, se aruncă la pămînt și îi sărută picioarele.

— Ah ! îi spunea marchizul, doar te-am iertat : ți-am spus-o și văd că nu mă crezi.

— Trebuia să fie așa, iar eu să n-o cred niciodată... îi răspuse ea.

Marchizul adăugă :

— Zău, cred că nu-mi pare rău de nimic ; și că Pommeraye asta, în loc să se răzbune, mi-a făcut un mare bine. Soție dragă, du-te și te îmbracă, pînă cînd ți se vor pregăti cuferele. Plecăm la moșie și vom rămîne acolo pînă cînd ne vom putea arăta iarăși aici, fără să ne pese nici mie și nici ție...

JACQUES: Aș pune rămășag că anii ăștia trei s-au scurs ca o zi, că marchizul des Arcis a fost unul dintre cei mai buni soți și că a avut una dintre cele mai bune soții din cîte se află pe lume.

STĂPÎNUL: Eu aș crede-o numai pe jumătate ; și zău că nu știu de ce ; dar n-am fost mulțumit de fată în tot timpul uneltirilor doamnei de La Pommeraye și ale mamei sale. Nici o clipă de teamă, nici cel mai slab semn de șovăială, nici o remușcare ; am văzut-o lăsîndu-se tîrîtă fără pic de împotrivire în toată ticăloșia asta. N-a pregetat să facă tot ce i s-a cerut ; s-a spovedit, s-a împărtășit, s-a prefăcut cucernică și și-a bătut joc de preoți. Mi s-a părut la fel de fățarnică, la fel de josnică, la fel de ticăloasă ca și celelalte două... Hangiță dragă, te pricepi la povestit ; dar nu ești destul de meșteră în arta dramatică. Dacă vrei ca fata asta să ne stîrnească interesul, trebuie s-o arăți sinceră, victimă nevinovată, silită să se poarte astfel de maică-sa și de La Pommeraye ; trebuie să ne arăți că numai fiindcă a fost supusă la cele mai cumplite chinuri, și fără voia ei, s-a făcut părtașă timp de un an întreg la atîtea ticăloșii ; așa trebuia să pregătești împăcarea femeii acesteia cu soțul ei. Cînd introduci un personaj în scenă, trebuie ca rolul lui să fie unitar ; și atunci, te-aș întreba, preafrumoasă hangiță, dacă fata care uneltește împreună cu cele două ticăloase e femeia pe care am văzut-o cerînd îndurare la picioa-

rele soțului ei. Ai păcătuit împotriva regulilor lui Aristotel, Horațiu, Vida și Le Bossu [1].

HANGIȚA : Habar n-am nici de ghebos, nici de neghebos ; v-am povestit lucrurile așa cum s-au întîmplat, fără să scot nimic și fără să adaug nimic de la mine. Cine poate ști ce se petrecea în fundul inimii fetei ăsteia, și dacă nu cumva, atunci cînd purtarea ei ni se părea peste măsură de ușuratecă, n-o rodea vreo mîhnire tainică ?

JACQUES : Hangiță dragă, de data asta n-am încotro și sînt de aceeași părere cu stăpînul meu, care mi-o va ierta, fiindcă mi se întîmplă destul de rar ; nici eu n-am habar de ghebosul lui ; și nici de ceilalți domni, despre care a pomenit, nu știu mai mult. Dacă însă domnișoara Duquênoi, fostă d'Aisnon, ar fi fost o copilă cumintică, s-ar fi văzut asta din ce făcea.

HANGIȚA : Dacă a fost o copilă cumintică sau nu, puțin îmi pasă ; ca soție, însă, e neîntrecută ; iar soțul o duce împărătește cu ea și n-ar schimba-o nici în rîptul capului.

STĂPÎNUL : Îl felicit : a fost mai mult norocos decît chibzuit.

HANGIȚA : Iar eu vă doresc noapte bună. Acum e tîrziu și trebuie să fiu ultima care se culcă și prima care se scoală dimineața. Ce meserie afurisită ! Noapte bună, domnilor, noapte bună. Vă făgăduisem, în legătură cu nu mai știu ce, povestea unei căsătorii ciudate : cred că mi-am ținut făgăduiala. Domnule Jacques, îmi închipui că n-o să-ți fie greu să adormi, fiindcă ți s-au închis ochii mai mult de jumătate. Noapte bună, domnule Jacques.

STĂPÎNUL : Ascultă, hangiță dragă, n-am putea cumva să auzim și aventurile dumitale ?

HANGIȚA : Nu.

JACQUES : Te dai în vînt după povești.

---

[1] Cu alte cuvinte, împotriva regulilor artei poetice. Ca și Aristotel și Horațiu, ca și Vida și alții, călugărul Le Bossu (1631—1680) — al cărui nume înseamnă „ghebosul" — s-a ocupat de regulile artei poetice, dînd un *Tratat despre poemul epic*, lăudat de Boileau, dar uitat cu desăvîrșire în zilele noastre.

STĂPÎNUL : E adevărat ; ele mă învață multe și mă distrează. Un povestitor bun nu-l găsești pe toate drumurile.

JACQUES : Iacă de ce nu-mi plac mie poveștile, cel puțin atunci cînd nu le spun **eu**.

STĂPÎNUL : Tu ești de părere **că** e mai bine **să** vorbești prost decît să taci.

JACQUES : Așa e.

STĂPÎNUL : Iar mie îmi place mai mult să ascult povestindu-se prost decît să nu ascult nimic.

JACQUES : Din pricina asta ne simțim minunat împreună.

Nu știu pe unde or fi fost mințile hangiței, ale lui Jacques și ale stăpînului său, de n-au găsit singurul lucru care trebuia spus în apărarea domnișoarei Duquênoi. Oare a înțeles fata asta ceva din vicleșugurile doamnei de La Pommeraye, înainte de a ajunge la deznodămînt ? Nu i-ar fi plăcut mai mult să primească propunerile decît mîna marchizului, și să-l aibă ca amant în loc să-l aibă ca soț ? Nu era ea oare într-una sub amenințarea și tirania marchizei ? Poate fi defăimată fiindcă a simțit o silă de neînvins față de o situație înjositoare ? Și dacă, dimpotrivă, hotărîm s-o privim cu ochi buni, îi putem cere să fi folosit mijloace mai alese, să fi avut mai multe scrupule în încercarea ei de a scăpa ?

Și crezi cumva, cititorule, că e mai greu să iei apărarea doamnei de La Pommeraye ? Poate că ți-ar fi plăcut mai mult să auzi ce spun despre ea Jacques și stăpînu-său ; dar ei aveau de vorbit amîndoi despre alte lucruri, mult mai interesante și se pare că nu le-a păsat de asta. Îngăduie-mi deci mie, o clipă, să-ți spun cîteva cuvinte.

Te apucă furiile numai cînd auzi numele doamnei de La Pommeraye și-ncepi să strigi : „Ce femeie îngrozitoare ! Ce fățarnică ! Ce ticăloasă !...“ Lasă strigătele, lasă mînia, lasă părtinirea ; să chibzuim. Se săvîrșesc zilnic mîrșăvii și mai mari, ticluite fără pic de istețime. Pe doamna de La Pommeraye o poți urî, te poți teme de ea, dar n-o poți disprețui. Răzbunarea ei e fioroasă ; dar n-o murdărește nici o urmă de interes. Nu ți s-a spus că ea îi aruncase în nas marchizului frumosul diamant pe care acesta i-l dăruise ; și a făcut-o ; o știu de la oameni

de care nu te poți îndoi. N-a urmărit nici să-și sporească averea și nici să capete vreun titlu de cinste. Cum ! Dacă femeia aceasta s-ar fi purtat la fel, ca să capete pentru soțul ei răsplata serviciilor aduse ; dacă s-ar fi culcat cu vreun ministru sau chiar cu vreun înalt slujbaș, pentru o decorație sau pentru o comandă a vreunei companii de frunte ; dacă s-ar fi culcat cu administratorul Bunurilor Bisericești, pentru vreo stăreție bogată, atunci totul ți s-ar fi părut firesc, n-ai fi osîndit-o, fiindcă așa e obiceiul ; iar dacă se răzbună împotriva unei trădări, te ridici împotrivă-i; în loc să vezi că ura ei nu te mîniază decît pentru că nu ești în stare să urăști la fel de puternic sau pentru că nu pui nici un preț pe virtutea femeilor. Te-ai gîndit puțin la jertfele pe care doamna de La Pommeraye le făcuse pentru marchiz ? N-o să-ți spun că punga ei fusese oricînd deschisă și că ani de-a rîndul el n-avusese altă casă ; altă masă decît pe a ei ; asta te-ar face să clatini din cap ; dar ea îi îndurase toate toanele, toate gusturile ; ca să-i placă, își întorsese viața pe dos. Prin purtarea ei nepătată se bucura de un respect deosebit în lume ; și s-a coborît la linia de purtare obișnuită. Despre ea, cînd a acceptat omagiile marchizului, s-a spus : „În sfîrșit, și minunăția asta de doamnă de La Pommeraye a devenit asemeni nouă..." Observase zîmbetele batjocoritoare din jurul ei, auzise glumele și roșise adeseori. plecîndu-și ochii ; băuse pînă în fund cupa amărăciunii hărăzită femeilor a căror cumințenie a făcut prea multă vreme de ocară moravurile rușinoase ale celor din preajma lor ; îndurase tot disprețul ostentativ prin care lumea se răzbună împotriva falselor mironosițe, cînd acestea comit vreo imprudență. Era trufașă ; și mai degrabă ar fi acceptat să moară de durere decît să se arate în lume, acum cînd pe lîngă rușinea de a nu mai fi socotită o femeie virtuoasă, se mai adăuga și batjocura de-a fi părăsită. Se apropia de vîrsta cînd o femeie nu-și mai poate înlocui amantul pierdut. Iar firea ei era așa fel făcută, încît cele întîmplate însemnau osîndirea la urît și la singurătate. Un om îl înjunghie pe altul pentru un gest, pentru o vorbă de ocară ; și nu-i poate fi oare îngăduit unei femei deznădăjduite, dezonorate, trădate să-l

arunce pe trădător în brațele unei postituate ? Zău, cititorule, tare mai ești ușuratic în laude și tare mai ești aspru la dojeni. Dar, o să-mi spui, o dojenesc pe marchiză mai mult pentru felul cum s-a răzbunat decît pentru răzbunarea ei. Nu mă împac cu o ură care ține atîta ; și nici cu un păienjeniș de viclenii, de minciuni, care durează aproape un an. Nici eu, nici Jacquesc, nici stăpînusău și nici hangița. Dar tu ești foarte îngăduitor față de prima izbucnire ; iar eu am să-ți spun că dacă prima izbucnire ține la alții numai o clipă, ea ține foarte multă vreme la doamna de La Pommeraye și la femeile cu o fire ca a ei. Sufletul le rămîne uneori toată viața ca în prima clipă a ocării ; și ce neajuns, ce nedreptate găsești în asta ? Nu văd altceva decît trădări mai puțin obișnuite ; și tare mi-ar mai merge la inimă o lege care să-l dea pe mîna prostituatelor pe acel ce ademenește și apoi lasă o femeie cinstită : bărbatul de rînd să fie al femeilor de rînd.

În timp ce eu mă întind la vorbă, stăpînul lui Jacques sforăie ca și cum m-ar fi ascultat ; iar Jacques, pe care nu-l mai țin picioarele, umblă de colo-colo prin odaie, numai în cămașă și descult, răstoarnă tot ce-i iese în cale și își trezește stăpînul, care îi spune printre perdelele patului :

— Jacques, ești beat !

— Dacă nu sînt încă, nici mult nu-mi mai trebuie.

— La ce oră te-ai hotărît să te culci ?

— Chiar acum, domnule ; dar vezi că mai e... vezi că mai e...

— Ce mai e ?

— În sticla asta mai e nițel vin, care se strică. Nu pot să sufăr sticlele pe jumătate golite ; mi-ar reveni în minte, cînd m-aș culca ; și nu mi-ar trebui mai mult ca să nu pot închide ochii. Hangița asta, pe cinstea mea, e o femeie grozavă, și vinul ei de Champagne e la fel de grozav ; ar fi păcat să-l lăsăm să se strice... Uite că l-am pus la adăpost... și acum n-o să se mai strice...

Și, tot bolborosind, Jacques, descult și numai în cămașă, dădu pe gît vreo două-trei stacane, fără să pună punct între ele, după cum spunea, adică direct de la sticlă la pahar și de la pahar la gură. Există două ver-

siuni despre ceea ce s-a întîmplat după ce a stins lumina. Unii susțin că începuse să orbecăiască de-a lungul pereților, fără să-și poată găsi patul, și că zicea : „Pe cinstea mea, nu mai e aici, sau, dacă mai este, atunci stă scris în ceruri să nu mai dau de el ; și într-un caz și în altul, mai bine mă lipsesc" ; și că s-a hotărît să se lungească pe niște scaune. Alții spun că stătea scris în ceruri să-și încurce picioarele în scaune, să cadă pe dușumele și să rămînă acolo. Dintre aceste două versiuni alege-ți mîine, sau poimîine, cu mintea limpede, pe aceea care-ți va place mai mult.

Culcîndu-se tîrziu și cu mintea puțin încălzită de vin, călătorii noștri dormiră pînă aproape de amiază ; Jacques, lungit pe jos sau pe scaune, după versiunea pe care ai ales-o, iar stăpînu-său, mai ca lumea, în pat. Hangița se urcă la ei și-i vesti că vremea e tot urîtă ; chiar de s-ar însenina, spunea ea, și ar putea să pornească la drum, tot și-ar primejdui viața sau ar fi opriți de apele revărsate ale rîului pe care trebuiau să-l treacă ; și că mai mulți călăreți, nevrînd să-i dea crezare, fuseseră siliți să se întoarcă din drum. Stăpînul îi zise lui Jacques : „Ce facem, Jacques ?" Jacques îi răspunse : „Mai întîi să ne ospătăm împreună cu hangița ; așa, o să chibzuim mai bine ce-i de făcut". Hangița se jură că vorbise ca un înțelept. Li se aduse de mîncare. Hangița nici nu voia altceva decît să fie voioasă ; stăpînul lui Jacques nu s-ar fi dat nici el înapoi ; dar Jacques începu să se simtă prost ; mîncă în silă, abia gustă vinul și tăcu. Mai ales semnul acesta din urmă dădea de gîndit ; era urmarea nopții rele pe care o petrecuse și a patului prost pe care dormise. Se văietă de dureri în mădulare ; după cum vorbea de răgușit, era de așteptat că o să-l doară în gît. Stăpînul îl sfătui să se culce ; dar Jacques nici nu vru să audă. Hangița îi pomeni de niște cirobă cu ceapă. El ceru să i se aprindă focul în odaie, fiindcă îl lua cu frig ; să i se facă niște ceai de mușețel și să i se aducă o sticlă de vin alb ; și toate dorințele îi fură îndeplinite pe dată. După ce hangița s-a dus, Jacques a rămas între patru ochi cu stăpînu-său. Acesta se îndrepta spre fereastră și zicea : „Afurisită vreme !" ; se uita cît arată ceasul (fiindcă era singurul în care avea încredere), trăgea o

priză de tabac și iar o lua de la început, din oră în oră, strigînd de fiecare dată : „Afurisită vreme !", întorcîndu-se spre Jacques și adăugînd : „Ar fi un prilej minunat să spui mai departe și să sfîrșești povestea dragostei tale ! Dar cînd ești bolnav nu poți vorbi ca lumea nici despre dragoste și nici despre altele. Hai, pipăie-te ; dacă poți să povestești mai departe, povestește : dacă nu, bea-ți mușețelul și dormi."

Jacques susținea că tăcerea nu-i prieste ; că el e un animal trăncănitor ; și că folosul cel mai de seamă al meseriei lui, acela care îl ungea cel mai mult la inimă, era libertatea de-a se despăgubi pentru cei doisprezece ani cît purtase căluşul, petrecuți în casa bunicului, Dumnezeu să-l ierte.

STĂPÎNUL : Atunci vorbește, fiindcă ne place la amîndoi. Ajunseseși la nu mai știu ce propunere necinstită de-a nevestei felcerului ; mi se pare că era vorba să-l alunge pe cel care slujea la castel și să-l aducă acolo pe bărbatu-său.

JACQUES : Mi-aduc aminte ; dar stai puțin. Să-mi moi gîtlejul.

Jacques umplu cu ceai de mușețel o stacană cît toate zilele, turnă în ea un pic de vin alb și-l dădu pe gît. Era un leac știut de la căpitanul său și pe care Tissot [1], aflîndu-l de la Jacques, l-a recomandat în tratatul despre bolile cele mai răspîndite. Vinul alb, spun Jacques și domnul Tissot, te face să te pisi, e diuretic, înlătură grețoșenia mușețelului și menține tăria stomacului și a intestinelor. După ce-și bău stacana cu ceai de mușețel vorbi mai departe :

— Iată-mă ieșit din casa felcerului, urcat într-o trăsură, ajuns la castel și înconjurat de toți cei ce locuiau acolo.

STĂPÎNUL : Te cunoșteau cumva ?

JACQUES : Sigur că da ! Îți mai aduci aminte de femeia cu urciorul de ulei ?

STĂPÎNUL : Cum să nu !

---

[1] Medic elvețian (1727—1797). Tratatul la care se referă Diderot a apărut în 1761.

JACQUES : Femeia asta făcea cumpărături pentru intendent și pentru argați. Jeanne proslăvise în tot castelul milostenia pe care o făcusem față de ea ; fapta mea bună ajunse la urechile stăpînului ; ba aflase chiar și despre picioarele și pumnii cu care fusesem burdușit, drept răsplată, noaptea, la drumul mare. Atunci poruncise să fiu găsit și adus la castel. Iată-mă acolo. Toți se uită la mine, îmi pun întrebări, mă admiră. Jeanne mă îmbrățișează și-mi mulțumește. „Să i se dea o locuință cumsecade, spuse stăpînul către argați, și aveți grijă să nu ducă lipsă de nimic" ; iar către felcerul castelului : „Să-l vizitezi cît mai des..." Poruncile îi fură îndeplinite punct cu punct. Ei bine, stăpîne, cine poate ști ce stă scris în ceruri ? Să mai zică cineva acum că e bine sau rău să-ți dăruiești banii ; că e o nenorocire să fii snopit în bătaie.... Fără întîmplările astea două, domnul Desglands n-ar fi auzit niciodată vorbindu-se despre Jacques...

STĂPÎNUL : Domnul Desglands, senior de Miremont ? Va să zică, la castelul de Miremont ai fost ? La vechiul meu prieten, tatăl domnului Desforges, intendentul provinciei ?

JACQUES : Întocmai. Iar tînăra oacheșă, cu mijlocul subțire și cu ochii negri...

STĂPÎNUL : Să fie Denise, fata Jeannei ?

JACQUES : Ea însăși.

STĂPÎNUL : Ai dreptate, e una dintre cele mai frumoase și mai cinstite ființe din cîte se găsesc la douăzeci de leghe jur-împrejur. Și eu, și toți ceilalți care ne ducem mereu pe la castelul lui Desglands, am făcut pe dracu-n patru și nici vorbă s-o ademenim ; și nu-i nici unul dintre noi care să nu fi făcut nebunii mari pentru ea, doar o face și ea o nebunie cît de mică pentru vreunul dintre noi.

Și cum Jacques, la vorbele astea, încetase de-a mai povesti, stăpînul îl întrebă : „La ce te gîndești ? Ce faci ?"

JACQUES : Îmi fac rugăciunea.

STĂPÎNUL : Oare te rogi și tu ?

JACQUES : Cîteodată.

STĂPÎNUL : Și ce spui ?

JACQUES : Spun : „Tu, oricine ai fi, care ai alcătuit marele hrisov și a cărui mînă a însemnat tot ce e scris acolo sus, Tu ai știut dintotdeauna ce-mi trebuie mie ; facă-se voia Ta. *Amen.*"

STĂPÎNUL : Crezi că n-ai face la fel de bine dacă ai tăcea ?

JACQUES : Poate că da, poate că nu. Mă rog și eu, la întîmplare ; și orice mi s-ar întîmpla, nici nu m-aș bucura, nici nu m-aș văita, dacă m-aș putea stăpîni ; dar sînt nestatornic și furios, uit și de principiile mele, și de pildele căpitanului meu, și rîd și plîng ca un nerod.

STĂPÎNUL : Oare căpitanul ăsta al tău nu se văieta și nu rîdea niciodată ?

JACQUES : Rar de tot... Într-o dimineață, Jeanne mi-o aduce pe fiică-sa ; și vorbindu-mi mai întîi mie, îmi spuse : „Domnule, iată-te într-un castel frumos, unde o să te simți ceva mai bine decît la felcerul dumitale. La început mai ales, nici vorbă că vei fi îngrijit dumnezeiește ; dar eu știu cum sînt argații, că doar nu degeaba slujesc de cîțiva anișori ; încetul cu încetul o să le scadă rîvna. Stăpînii n-au să se mai gîndească la dumneata ; și dacă boala o să țină mult, ai să fii dat uitării, și încă într-atîta, încît, dacă o să-ți vină chef să crăpi de foame, ai să izbutești s-o faci..." Apoi, întorcîndu-se spre fiică-sa : „Ascultă, Denise, îi spuse ea, vreau să vii să-l vizitezi pe domnul acesta de patru ori pe zi : dimineața, la prînz, pe la cinci și pe la ora cînd se dă masa de seară. Să nu zici că nu ți-am spus și să nu-mi ieși din vorbă."

STĂPÎNUL : Știi ce-a pățit bietul Desglands !

JACQUES : Nu, domnule ; dar dacă urările de fericire pe care i le-am făcut eu nu s-au îndeplinit, nu înseamnă că n-au fost făcute din toată inima. El m-a dat comandorului de La Boulaye, care a pierit trecînd la Malta ; iar comandorul de La Boulaye m-a dat fratelui său mai mare, căpitanul, care s-ar putea să fi murit de mult, din pricina fistulei pe care o avea ; iar căpitanul m-a dat fratelui său mai mic, procurorul general din Toulouse, care a înnebunit și pe care l-a închis familia ; iar domnul Pascal, procurorul general din Toulouse, m-a dat contelui de Tourville, care s-a hotărît să-și lase barbă și să îmbrace veșmînt călugăresc ; numai ca să nu fie nevoit

să-și primejduiască viața ; contele de Tourville m-a dat marchizei du Belloy, care a fugit la Londra cu un venetic ; iar marchiza de Bellop m-a dat unuia dintre verii ei, care și-a prăpădit averea cu muierile și-a plecat în insule ; vărul acela m-a recomandat unui oarecare domn Hérissant, de meserie cămătar, care-i mînuia banii domnului de Rusai, doctor de la Sorbona, care mi-a găsit loc la domnișoara Isselin, pe care dumneata o întreții neai, și care m-a trecut dumitale, căruia îi voi datora o bucățică de, pîine la bătrînețe, căci așa mi-ai făgăduit dacă voi rămîne la dumneata ; și mi se pare cu neputință ca noi doi să ne despărțim. Jacques a fost făcut pentru dumneata, iar dumneata ai fost făcut pentru Jacques.

STĂPÎNUL : Măi, Jacques, dar prin multe case ai mai trecut, și într-un răstimp destul de scurt.

JACQUES : E-adevărat ; cîteodată m-au dat afară.

STĂPÎNUL : De ce ?

JACQUES : Fiindcă sînt flecar din născare și toți oamenii ăștia voiau să tac. Nu eram ca dumneata, care m-ai da chiar mîine afară; dacă aș tăcea. Aveam tocmai cusurul care îți place dumitale. Dar ce i s-a întîmplat domnului Desglands ? Spune-mi și mie, pînă ce-mi pregătesc o ceașcă de mușețel.

STĂPÎNUL : Ai stat la castel și n-ai auzit vorbindu-se despre plasturele lui ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Întîmplarea asta am să ți-o povestesc pe drum ; cealaltă e scurtă. Cîștigase o avere la joc. S-a îndrăgostit de o femeie pe care trebuie s-o fi văzut prin castel : deșteaptă, dar serioasă, tăcută, originală și aspră. Femeia asta îi spuse într-o zi. „Sau îți plac eu mai mult decît jocul de cărți, și-atunci dă-mi cuvîntul de onoare că n-ai să mai joci niciodată, sau îți place jocul de cărți mai mult decît îți plac eu, și-atunci nu-mi mai vorbi de dragoste și joacă pînă n-oi mai putea..." Desglands își dădu cuvîntul că n-o să mai joace de loc.

JACQUES : Ei zău, de loc, de loc ?

STĂPÎNUL : De loc, de loc. Trăiau de vreo zece ani împreună în castelul pe care-l știi, cînd Desglands, pornit la oraș după treburi, avu ghinionul să se întîlnească la notar cu unul dintre vechii lui prieteni de foițe, care-l

pofti să ia masa într-un tripou, unde își pierdu dintr-o dată tot ce avea. Amanta lui rămase neînduplecată ; era bogată ; îi făcu lui Desglands o pensioară și se despărți pentru totdeauna de el !

JACQUES : Îmi pare rău, era un om cu purtări alese.

STĂPÎNUL : Cum merge gîtul ?

JACQUES : Rău.

STĂPÎNUL : Fiindcă vorbești prea mult și nu bei destul.

JACQUES : Fiindcă nu-mi place mușețelul și-mi place să vorbesc.

STĂPÎNUL : Așadar, Jacques, iată-te la Desglands, lîngă Denise, și iat-o pe Denise avînd încuviințarea maică-si să vină de cel puțin patru ori pe zi la tine. Strengărița ! Să-i placă mai mult Jacques decît alți bărbați !

JACQUES : De ce nu ? Jacques, domnule, e și el un bărbat ca oricare altul.

STĂPÎNUL : Te-nșeli, Jacques. Jacques nu-i un bărbat ca oricare altul.

JACQUES : Ba chiar mai mult, cîteodată.

STĂPÎNUL : Jacques, nu mai știi ce vorbești. Mai bine spune povestea dragostei tale și nu uita că nu ești și că nu vei fi niciodată altceva decît un simplu Jacques.

JACQUES : Dacă în dugheana unde am dat peste pungași, Jacques n-ar fi prețuit ceva mai mult decît stăpînu-său...

STĂPÎNUL : Jacques, ești un neobrăzat ; profiți de bunătatea mea. Dacă am făcut neghiobia să-ți dau voie să nu mai fii la locul tău, am să întorc foaia. Jacques, ia-ți sticla și ibricul și dă-te jos.

JACQUES : Îți dă mîna să spui asta, domnule ; dar eu mă simt bine aici și nici prin gînd nu-mi trece să mă dau jos.

STĂPÎNUL : Îți spun să te dai jos.

JACQUES : Sînt sigur că glumești. Cum, domnule, după ce vreme de zece ani m-ai deprins să trăim ca niște fîrtați...

STĂPÎNUL : Acum nu mai vreau.

JACQUES : După ce mi-ai îndurat toate obrăzniciile...

STĂPÎNUL : Acum nu mai vreau să le îndur.

JACQUES : După ce m-ai așezat la masă cu dumneata și m-ai numit prieten...

STĂPÎNUL : Habar n-ai ce înseamnă cuvîntul prieten dat de un mai-mare subalternului său.

JACQUES : Cînd se știe că toate poruncile dumitale nu fac două parale, dacă n-au primit aprobarea lui Jacques; după ce ți-ai legat numele atît de strîns de numele meu, încît unul nu merge de loc fără celălalt, și toată lumea zice Jacques și stăpînu-său, dintr-o dată ai chef să le desparți! Nu, domnule, asta n-o să se întîmple. Stă scris în ceruri că atîta timp cît va trăi Jacques, atîta timp cît va trăi stăpînu-său, ba chiar după ce vor fi răposat amîndoi, se va spune Jacques și stăpînu-său.

STĂPÎNUL: Iar eu spun, Jacques, că ai să te dai jos, și încă degrabă, fiindcă așa îți poruncesc.

JACQUES: Poruncește-mi orice altceva, domnule, dacă vrei să te ascult.

La vorbele astea, stăpînul lui Jacques se ridică, îl apucă de guler și-i spuse grav:

— Dă-te jos.

Jacques îi răspunse cu nepăsare :

— Ba nu mă dau de loc.

Stăpînul, scuturîndu-l zdravăn, îi spuse :

— Dă-te jos, marțafoiule ! Ascultă-mi porunca.

Jacques îi răspunse cu și mai multă nepăsare :

— Zi-mi marțafoi cît poftești ; dar marțafoiul nu se dă jos. Știi, domnule, unde nu-i cap vai de picioare, cum se spune, dar vezi că eu am cap. Degeaba te înfurii, Jacques o să rămînă unde e și n-o să se dea jos de loc.

Apoi Jacques și stăpînu-său, care pînă atunci se stăpîniseră, își dădură drumul amîndoi odată și începură să zbiere cît îi ținea gura :

— Ai să te dai jos !

— Ba n-am să mă dau !

— Ai să te dai jos !

— Ba n-am să mă dau !

Auzind gălăgie, hangița dădu fuga să-i întrebe ce s-a întîmplat ; dar trebui să zăbovească puțin pînă i se răspunse, fiindcă ei zbierau de zor : „Ai să te dai jos !“ — „Ba n-am să mă dau deloc !“ În sfîrșit, stăpînul, gro-

zav de mihnit, plimbîndu-se de colo-colo prin odaie, mormăi : „Cine a mai pomenit una ca asta ?“ Iar hangița, înmărmurită, și rămasă în picioare : „Ia spune, domnule, despre ce-i vorba ?“

Jacques, ținîndu-și firea, către hangiță : „Nu știu ce l-a apucat pe stăpînu-meu ; e nebun !“ .

STĂPÎNUL : Adică nărod vrei să zici.

JACQUES : Cum vrei.

STĂPÎNUL (către hangiță) : L-ai auzit ?

HANGIȚA : Se înșală ; dar potoliți-vă, potoliți-vă odată ; vorbiți sau unul sau altul, ca să pot pricepe despre ce-i vorba.

STĂPÎNUL (către Jacques) : Vorbește, marțafoiule.

JACQUES (către stăpînu-său) : Ba vorbește dumneata.

HANGIȚA (către Jacques) : Hai, domnule Jacques, vorbește, îți poruncește stăpînul dumitale ; la urmă urmei, stăpînul e stăpîn...

Jacques îi spuse hangiței cum stăteau lucrurile ; după ce-l ascultă, hangița grăi : „Domnilor, vreți să mă primiți ca jude ?“

JACQUES ȘI STĂPÎNU-SĂU (amîndoi odată) : Cu plăcere, cu plăcere, hangiță dragă.

HANGIȚA : Și vă legați pe cuvînt de onoare să vă supuneți hotărîrii mele ?

JACQUES ȘI STĂPÎNU-SĂU : Pe cuvînt de onoare, pe cuvînt de onoare...

Atunci hangița, așezîndu-se pe masă și luînd tonul și ținuta unui jude serios, glăsui :

— Ascultînd declarația domnului Jacques, și ținînd seama de faptele care stau mărturie că stăpînu-său e un bun, foarte bun, un prea bun stăpîn și că Jacques nu-i o slugă rea, deși e cam înclinat să confunde stăpînirea deplină și inamovibilă cu unele concesii trecătoare și fără urmări, anulez pentru o bucată de vreme egalitatea care s-a statornicit între ei și o înființez iar, pe loc. Jacques se va da jos, iar după ce se va da jos se va urca din nou : el va reintra în toate drepturile de care s-a bucurat pînă astăzi. Stăpînu-său îi va întinde mîna și-i va spune prietenește : „Bună ziua, Jacques, îmi pare bine că te revăd...“ Jacques îi va răspunde : „Iar eu, domnule, sînt

încîntat că te regăsesc..." Şi le interzic să mai pomenească vreodată despre cele întîmplate, sau să mai iste pe viitor zizanie cu privire la întîietatea stăpînului sau a dreptului slugii. Dorim ca unul să poruncească şi celălalt să se supună, fiecare cît s-o pricepe mai bine, şi să fie lăsată, între ceea ce unul poate, iar celălalt datorează, aceeaşi nelimpezime ca şi mai înainte."

Terminînd de rostit hotărîrea aceasta, pe care o şterpelise din vreo lucrare a timpului, publicată cu prilejul vreunei certe asemănătoare şi în care se auzise, de la un capăt la altul al regatului, glasul stăpînului zbierînd către slugă: „Ai să te dai jos!" şi glasul slugii răcnind la rîndul ei: „Ba n-am să mă dau de loc", hangiţa îi zise ea lui Jacques: „Haide, dă-mi braţul şi să nu mai lungim vorba..."

Jacques spuse îndurerat: „Aşadar, stătea scris că mă voi da jos..."

HANGIŢA (către Jacques): Stătea scris ca în clipa cînd cineva îşi ia stăpîn, să coboare, să urce, să păşească înainte, să dea înapoi, sau să rămînă pe loc, şi asta fără să îngăduie vreodată picioarelor neascultare faţă de poruncile capului. Să mi se dea braţul şi să mi se împlinească porunca...

Jacques îi dădu hangiţei braţul; dar abia păşiră peste pragul odăii, că stăpînul se şi repezi la Jacques şi-l îmbrăţişă; apoi îl lăsă pe Jacques s-o îmbrăţişeze pe hangiţă, şi tot îmbrăţişîndu-i cînd pe unul cînd pe altul, zicea: „Stătea scris că nu mă voi descotorosi de zăpăcitul ăsta şi că toată viaţa el o să-mi fie stăpîn, iar eu slugă..." Hangiţa adăugă: „Şi că, de-aţi răscoli toată ţara, n-aţi nimeri-o mai bine amîndoi..."

După ce potoli cearta, pe care o credea cea dintîi, şi care făcea parte dintre sutele de acelaşi fel, şi după ce-l ajută pe Jacques să se urce în patul lui, hangiţa plecă la treburile ei, iar stăpînul îi zise lui Jacques: „Acum, cînd ne-am potolit şi cînd putem chibzui cu minteă întreagă, ai să recunoşti?"

JACQUES: Am să recunosc că dacă ţi-ai dat cuvîntul de onoare trebuie să-l ţii; şi fiindcă am făgăduit judelui nostru, pe cuvînt de onoare, să nu mai pomenim de chestia asta, trebuie să nu mai vorbim despre ea.

STĂPÎNUL : Ai dreptate.

JACQUES : Dar fără să mai pomenim de ea, n-am putea oare să ne scutim dinainte de altele o sută asemănătoare, cumpănind lucrurile şi căzînd la învoială ?

STĂPÎNUL : N-am nimic împotrivă.

JACQUES : Să aşternem clauzele pe hîrtie : 1. dat fiind că stă scris în ceruri să-ţi fiu neapărat trebuincios, şi pentru că simt şi ştiu că nu te poţi lipsi de mine, am să trag din asta cîte foloase voi putea, de cîte ori şi oricînd mi se va ivi prilejul.

STĂPÎNUL : Ia ascultă, Jacques, asemenea clauze n-au mai fost statornicite niciodată.

JACQUES : Au fost, n-au fost, aşa s-a făcut de cînd lumea, aşa se face astăzi şi aşa se va face pînă în ziua de apoi. Crezi oare că n-au căutat şi ceilalţi, ca şi dumneata, să scape de hotărîrea asta şi că eşti mai şmecher decît ei ? Mută-ţi gîndul şi supune-te unei legi de care nu-ţi stă în putere să scapi.

Să aşternem clauzele pe hîrtie : 2. dat fiind că-i e cu neputinţă lui Jacques să nu-şi cunoască autoritatea morală şi puterea pe care o are asupra stăpînului său şi dat fiind că îi este cu neputinţă stăpînului său să nu-şi recunoască slăbiciunea şi să se dezbare de îngăduinţa lui, trebuie ca Jacques să fie neobrăzat ; iar ca să domnească pacea, trebuie ca stăpînul să nu-i ia în seamă neobrăzarea. Toate astea au fost rînduite fără ştirea noastră şi-au fost pecetluite în ceruri, din clipa cînd natura i-a zămislit pe Jacques şi pe stăpînul său. A fost hotărît ca dumneata să ai zapisul, iar eu — bunul despre care e vorba în el. Dacă vei voi să te împotriveşti voinţei naturii, n-o să faci nici o scofală.

STĂPÎNUL : Păi, cu socoteala asta, partea ta ar preţui mai mult decît a mea.

JACQUES : Cine vrea să ţi-o ia ?

STĂPÎNUL : Păi, cu socoteala asta, n-am decît să iau eu locul tău şi să te pun pe tine în locul meu.

JACQUES : Ştii ce s-ar întîmpla atunci ? Dumneata ţi-ai pierde zapisul şi n-ai căpăta nici bunul despre care e scris în el. Să rămînem aşa cum sîntem, fiindcă ne e foarte bine la amîndoi ; iar ce ne-a mai rămas din viaţă să fie folosit pentru întocmirea unui proverb.

STĂPÎNUL : Jacques își conduce stăpînul. Noi vom fi primii despre care se va spune așa ; dar proverbul va fi repetat în legătură cu alte cîteva mii de oameni care prețuiesc mai mult decît dumneata și decît mine.

STĂPÎNUL : Mi se pare greu, foarte greu.

JACQUES : Stăpîne, dragă stăpîne, te împotrivești unui ghimpe care din pricina asta te va înțepa și mai tare. Așadar, ne-am înțeles.

STĂPÎNUL : La ce-i bun consimțămîntul nostru față de o lege necruțătoare ?

JACQUES : La multe. Crezi oare că-i nimica toată să știi o dată pentru totdeauna, deslușit, limpede, la ce te poți aștepta ? Toate certurile noastre de pînă acum nu s-au iscat decît din pricină că nu ne-am spus o dată lămurit, dumneata că te vei numi stăpînul meu, iar eu că voi fi al dumitale. Dar acum ne-am înțeles : și nu ne rămîne decît să ne purtăm așa cum ne-am învoit.

STĂPÎNUL : De unde dracu le-ai mai învățat și pe astea ?

JACQUES : Din cartea cea mare. Zău, stăpîne, degeaba ai să chibzuiești, să gîndești, să studiezi toate cărțile lumii ; dacă n-ai citit în cartea cea mare, rămîi toată viața un biet învățăcel...

După-amiază vremea se limpezi. Cîțiva drumeți spuseră că rîul se putea trece prin vad. Jacques coborî ; stăpînu-său îi plăti cu dărnicie hangiței. Și iată în ușa hanului, pregătindu-se de drum, un număr destul de mare de mușterii, pe care îi ținuse în loc vremea păcătoasă ; iar printre drumeții ăștia iată-i pe Jacques și pe stăpînu-său, pe omul care avusese parte de-o însurătoare neobișnuită și pe însoțitorul lui. Cei ce călătoreau pe jos și-au luat toiagele și desagii ; alții se rînduiesc în harabalele sau în trăsurile lor ; călăreții încalecă pe cai și sorb vinul de rămas-bun. Hangița, binevoitoare, ține un clondir în mînă, întinde pahare și le umple, fără să-l uite pe-al ei ; i se spun vorbe binevoitoare ; ea răspunde cuviincioasă și veselă. Călăreții dau pinteni cailor, salută și pornesc la drum.

S-a întîmplat ca Jacques și stăpînu-său, marchizul des Arcis și însoțitorul lui să aibă de făcut același drum.

Dintre toți patru numai pe cel din urmă nu-l cunoști. El abia dacă împlinea douăzeci și doi sau douăzeci și trei de ani. Și era tare sfios, iar sfiala i se putea citi pe obraz ; își ținea capul nițel aplecat spre umărul stîng ; era tăcut și nu știa mai de loc cum să se poarte în lume. Dacă făcea o plecăciune, își înclina partea de sus a trupului fără să-și miște picioarele ; cînd stătea jos, avea obiceiul să-și apuce pulpanele veșmîntului și să și le strîngă în jurul șalelor, să-și vîre mîinile sub haină și să-i asculte pe cei ce vorbeau, cu ochii aproape închiși. Lui Jacques îi fu de-ajuns să-i vadă felul ciudat de a se purta, ca să-și dea seama cu cine are de-a face ; și apropiindu-se de urechea stăpînului său, îi șopti :

— Pun rămășag că tînărul ăsta a purtat veșminte călugărești.

— De ce crezi asta, Jacques ?

— Ai să vezi îndată.

Cei patru călători pășeau alături, vorbind despre ploaie, despre vreme bună, despre hangiță, despre hangiu, despre cearta marchizului des Arcis din pricina lui Nicole. Cățeau asta flămîndă și spurcată venea mereu să se frece de ciorapii marchizului ; după ce o alungase degeaba de mai multe ori cu un ștergar, își pierduse răbdarea și-i arsese un picior destul de zdravăn... Și iată cum, pe dată, discuția se întoarse la ciudata dragoste pe care femeile o poartă animalelor. Fiecare își spuse părerea. Iar stăpînul, adresîndu-i-se lui Jacques, îl întrebă: „Tu ce părere ai, Jacques?"

Jacques își întrebă stăpînul dacă nu băgase de seamă că, oricît de mare ar fi sărăcia calicilor, chiar dacă n-au pîine nici pentru ei, au toți cîini ; dacă nu băgase de seamă că acești cîini, fiind învățați să facă giumbușlucuri, să meargă în două labe, să joace, să aducă înapoi lucrurile zvîrlite, să facă o tumbă pentru rege, pentru regină, să facă pe mortul, ajunseseră, din pricina învățăturii acesteia, cele mai nefericite dobitoace din lume. Și de aici trase concluzia că orice om vrea să-i poruncească altuia ; și că dobitocul, găsindu-se în societate imediat sub clasa celor mai de jos cetățeni, cărora le poruncesc toate celelalte clase, cei mai de jos cetățeni își iau și ei cîte un dobitoc, ca să aibă cui porunci. „Zău, adăugă Jac-

ques, fiecare își are cîinele lui. Ministrul e cîinele regelui, slujbașul cel mai înalt în grad e cîinele ministrului, nevasta e cîinele bărbatului, sau bărbatul e cîinele nevestei ; pe cîinele doamnei de colo îl cheamă Favori, iar Thibaud e cîinele cutăruia de pe stradă. Cînd stăpînuneu mă face să vorbesc tocmai în clipa în care eu aș vrea să tac ceea ce, vorbind cinstit, mi se întîmplă arareori, cînd mă face să tac tocmai în clipa în care aș vrea să vorbesc, ceea ce nu-i de loc ușor, cînd îmi cere să-i spun povestea dragostei mele tocmai în clipa în care mi-ar place mai mult să vorbesc despre altceva, cînd mi-am început povestea dragostei și el mă întrerupe, ce altceva sînt oare atunci decît cîinele lui ? Oamenii slabi sînt cîinii oamenilor dîrzi."

STĂPÎNUL : Păi să vezi, Jacques, dragostea asta pentru dobitoace n-o găsești numai la calicime ; cunosc doamne de neam mare înconjurate de haite de cîini, ca să nu mai pun la socoteală mîțele, papagalii, păsările.

JACQUES : Asta e spre ocara lor și a celor ce le înconjoară. Ele nu iubesc pe nimeni ; nimeni nu le iubește pe ele ; și atunci aruncă la cîini un simțămînt cu care nu știu ce să facă.

MARCHIZUL DES ARCIS : A iubi animalele e totuna cu a-ți arunca inima la cîini ? Ciudat fel de-a privi lucrurile.

STĂPÎNUL : Păi ceea ce li se dă animalelor ăstora ar fi de-ajuns pentru hrana a doi-trei nefericiți.

JACQUES : Acum ți se mai pare asta un lucru de mirare ?

STĂPÎNUL : Nu.

Marchizul des Arcis își întoarse privirile spre Jacques și zîmbi auzindu-i părerile ; apoi, adresîndu-se stăpînului, îi spuse : Aveți o slugă cum rar se găsește.

STĂPÎNUL : Slugă ? Sînteți prea bun, zău așa : eu sînt sluga lui ; și puțin a lipsit azi-dimineață, nu mai demult, să mi-o dovedească din plin.

Tot tăifăsuind așa, ajunseră la locul de popas și luară o odaie pentru toți patru. Stăpînul lui Jacques și marchizul des Arcis cinară împreună. Jacques și tînărul mîncară deoparte. Stăpînul îi schiță marchizului, în cîteva

cuvinte, povestea lui Jacques și sminteala lui fatalistă. Marchizul vorbi despre tînărul său însoțitor, care fusese călugăr. Ieșise din mănăstire printr-o întîmplare ciudată ; i-l recomandaseră niște prieteni ; și-l făcuse, pînă una-alta, secretarul său. Stăpînul lui Jacques zise : „Are haz".

MARCHIZUL DES ARCIS : Nu înțeleg ce ar putea avea haz.

STĂPÎNUL : : Vorbesc de Jacques. Abia am intrat în casa pe care am părăsit-o, că Jacques mi-a șoptit : „Domnule, uită-te bine la tînărul ăla ; aș paria c-a fost călugăr".

MARCHIZUL DES ARCIS : Nu știu după ce, dar a ghicit bine. Vă culcați devreme ?

STĂPÎNUL : De obicei, nu ; iar în seara asta mă grăbesc cu atît mai puțin să mă culc, cu cît n-am călătorit decît o jumătate de zi.

MARCHIZUL DES ARCIS : Dacă n-aveți nimic mai plăcut sau mai folositor ca să vă petreceți timpul, v-aș spune povestea secretarului meu ; nu-i de loc o poveste obișnuită.

STĂPÎNUL: O voi asculta cu plăcere.

Te aud, cititorule. Îmi spui : Și dragostea lui Jacques ?... Crezi că eu nu sînt la fel de curios ca și tine ? Ai auitat oare că lui Jacques îi plăcea să vorbească, și mai cu seamă să vorbească despre el ; boală generală a celor de teapa lui ; boală care îi face să-și uite nimicnicia, îi urcă la tribună și îi schimbă dintr-o dată în personaje interesante ? Care e, după părerea ta, pricina ce atrage norodul la execuțiile publice ? Neomenia ? Te înșeli : poporul nu e neomenos ; dacă ar putea, l-ar smulge din mîinile justiției pe nefericitul lîngă al cărui eșafod se strînge grămadă. El se duce în Piața Grève [1] ca să afle o întîmplare pe care s-o poată povesti la întoarcerea în mahala ; asta sau alta, puțin îi pasă, numai să aibă un rol în ea, să-și adune vecinii și să se facă ascultat. Dă o serbare frumoasă mulțimii ce forfotește pe bulevard și-ai să vezi că piața de execuție rămîne pustie. Poporul e nesătios de spectacole și dă fuga să le vadă, fiindcă îi place să se bucure de ele și îi mai place încă să și povestească

[1] Piață unde se făceau execuții publice.

atunci cînd se întoarce acasă. Poporul e cumplit la mînie; dar ea nu ține mult. Propria lui mizerie l-a făcut milos; el își întoarce privirile de la spectacolul groaznic pe care s-a dus să-l caute ; se înduioșează și vine acasă plîngînd... Tot ce-ți înșir aici, cititorule, mărturisesc că știu de la Jacques, fiindcă nu-mi place să mă laud cu deșteptăciunea altuia. Jacques nu știa nici ce e năravul rău, nici ce e virtutea ; el o ținea una și bună că omul e nenorocit sau fericit din născare. Cînd auzea rostindu-se cuvintele răsplată sau osîndă, înalță din umeri. După el, răsplata era imboldul celor buni ; iar osînda spaima celor răi. Ce altceva ar putea fi, spunea el, dacă nu există nici pic de libertate și dacă ursita ne e scrisă în ceruri ? El credea că un om se îndreaptă tot atît de neabătut spre slavă sau spre hulă, pe cît alunecă pe povîrnișul unui munte un bulgăre care ar avea conștiința de sine ; și că, dacă înlănțuirea cauzelor și a efectelor, care formează viața unui om de la prima clipă a nașterii lui și pînă la ultimul suspin, ne-ar fi cunoscută, am rămîne cu părerea neclintită că el n-a făcut decît ceea ce trebuia neapărat să facă. L-am contrazis eu, de mai multe ori, dar fără nici un folos. Într-adevăr, ce-i poți răspunde cuiva care îți zice : „Oricît de multe ar fi elementele din care sînt zămislit, eu sînt unul ; o cauză nu are decît un efect ; iar eu am fost totdeauna o singură cauză ; așa că n-am putut produce decît un singur efect ; durata mea nu e, prin urmare, decît o înșiruire de efecte necesare". Așa judeca Jacques, după pilda căpitanului său. Deosebirea dintre o lume fizică și o lume morală i se părea vorbă goală. Căpitanul îi băgase în cap toate ideile astea, scoase de el din Spinoza, pe care-l știa pe de rost. Judecînd după o asemenea teorie, cineva și-ar putea închipui că Jacques nici nu se veselea, nici nu se mîhnea de nimic ; și totuși nu-i adevărat. Se purta aproape la fel cum mă port eu sau dumneata. Îi mulțumea binefăcătorului, ca să-i mai facă și alt bine. Se mînia împotriva omului nedrept ; și dacă i se spunea atunci că e asemenea cîinelui care mușcă piatra care l-a lovit : „Da' de unde răspundea el, piatra mușcată de cîine nu se îndreaptă ; dar ciomagul îl poate îndrepta pe cel nedrept". Adeseori era nestatornic, ca dumneata și ca mine, și înclinat să-și

uite principiile, în afară de unele împrejurări cînd filozofia lui îl stăpînea vădit ; şi atunci zicea : „Aşa a trebuit să fie, fiindcă aşa stă scris în ceruri". Încerca să ocolească răul ; era prevăzător, avînd cel mai mare dispreţ pentru prevedere. Cînd i se întîmpla nenorocirea, se întorcea la refrenul lui ; şi se consola. Altminteri era bun, cu sufletul deschis, cinstit, vrednic, apropiat, credincios, foarte încăpăţînat, dar mai ales flecar, şi mîhnit, ca dumneata şi ca mine, că îşi începuse povestea dragostei fără nici o nădejde s-o sfîrşească. De acee te sfătuiesc, cititorule, să te resemnezi ; şi în lipsa dragostei lui Jacques să te mulţumeşti cu aventurile secretarului marchizului des Arcis. De altfel, îl şi văd pe bietul Jacques, cu gîtul înfăşurat într-o cîtămai basma ; plosca lui pînă acum plină ochi cu vin de soi nu mai are în ea decît ceai de muşeţel ; îl văd tuşind, ocărînd-o pe hangiţa de la care au plecat şi vinul ei de Champagne, ceea ce n-ar face dacă şi-ar aminti că totul, pînă şi guturaiul lui, stătea scris în ceruri.

Şi apoi, cititorule, mereu numai poveşti de dragoste ; ţi-am spus pînă acum una, două, trei, patru poveşti de dragoste ; şi te mai aşteaptă încă vreo trei-patru poveşti de dragoste ; sînt multe poveşti de dragoste. Pe de altă parte e adevărat că, dacă scriu pentru dumneata, trebuie sau să mă lipsesc de laudele dumitale, sau să-ţi îndeplinesc gusturile, iar gusturile dumitale sînt, fără urmă de îndoială, înclinate către povestirile de dragoste. Toate nuvelele voastre, în versuri sau în proză, sînt povestiri de dragoste ; aproape toate poemele, elegiile, eglogele, idilele, cîntecele; epistolele, comediile, tragediile sînt poveşti de dragoste. Aproape toate picturile şi sculpturile voastre nu sînt altceva decît povestiri de dragoste. Vă hrăniţi numai cu poveşti de dragoste, de cînd aţi venit pe lume, şi nu vă mai săturaţi. Sînteţi ţinuţi la regimul ăsta şi veţi mai fi ţinuţi încă multă vreme, bărbaţi şi femei, mari şi mici, fără să vă săturaţi, şi asta e într-adevăr minunat. Aş dori ca povestea secretarului marchizului des Arcis să fie tot o poveste de dragoste; dar mă tem că nu va fi aşa şi că te va plictisi. Cu atît mai rău pentru marchizul des Arcis, pentru stăpînul lui Jacques, pentru dumneata cititorule şi pentru mine.

„Bate uneori o clipă în care toate fetele tinere și toți flăcăii cad pradă melancoliei; atunci sînt frămîntați de o neliniște nedeslușită care învăluie totul, dar nu găsește nimic în stare s-o potolească. Iar ei caută singurătatea; plîng; tăcerea sihăstriilor le mișcă inima; imaginea păcii care pare că domnește în mănăstiri îi ademenește. Și ei iau primele manifestări ale unui temperament ce se dezvoltă drept vocea lui Dumnezeu care îi cheamă la el; și tocmai în clipa cînd natura îi cheamă cu stăruință, ei îmbrățișează un soi de viață potrivnic dorințelor naturii. Rătăcirea nu ține însă mult; cerința naturii se face tot mai limpede; e recunoscută; iar cel ce trăiește în sihăstrie cade pradă părerilor de rău, tînjelii, gărgăunilor, nebuniei sau deznădejdii"... Astfel își începe marchizul des Arcis povestirea. „Dezgustat de lume la numai șaptesprezece ani, Richard (așa se numește secretarul meu) fugi din casa părintească și îmbrăcă veșmîntul de premontrant [1]."

STĂPÎNUL: De premontrant? Îmi place alegerea lui. Călugării ăștia sînt albi ca lebedele, și sfîntul Norbert, care le-a întemeiat tagma, n-a uitat decît un lucru în opreliștile lui...

MARCHIZUL DES ARCIS: Să pună cîte o lebădă lîngă fiecare credincios.

STĂPÎNUL: Dacă amorașii n-ar avea obiceiul să umble despuiați, s-ar deghiza cu toții în premontranți. În tagma asta domnesc niște reguli ciudate. Îți e îngăduit să ai a face cu o ducesă, cu o marchiză, cu o contesă, cu soția președintelui sau a consilierului, ba chiar și cu a bancherului, dar nu-ți e îngăduit să ai legături cu nici o femeie din lumea burgheză; oricît ar fi de frumușică negustoreasa, rareori ai să întîlnești un premontrant într-o prăvălie.

MARCHIZUL DES ARCIS: La fel mi-a spus și Richard. El și-ar fi făcut legămîntul după doi ani de noviciat, dacă părinții lui nu s-ar fi împotrivit. Tatăl său i-a cerut să se întoarcă acasă, și acolo să-i fie îngăduit să-și

[1] Adept al unei tagme de călugări catolici, înființată în 1120 de sfîntul Norbert. Premontranții purtau veșmînt de lînă albă, îmbrăcat direct pe piele.

încerce chemarea, ținînd toate opreliștile vieții mănăstirești timp de un an ; și înțelegerea dintre ei fu îndeplinită întocmai, și de către unul, și de către celălalt. După ce se scurse anul de încercare sub ochii familiei, Richard ceru îngăduința de-a se călugări. Tatăl îi răspunse: „Ți-am dat un an de zile ca să iei o ultimă hotărîre și nădăjduiesc că și tu ai să-mi acorzi un an pentru același lucru; numai că n-am nimic împotrivă ca anul ăsta să te duci și să ți-l petreci unde-ți va place". Așteptînd trecerea celui de al doilea răgaz, starețul, mai-marele ordinului, îl luă pe lîngă sine pe Richard. În răstimpul ăsta fu amestecat într-una din acele aventuri care nu se petrec decît în mănăstiri. În fruntea uneia dintre mănăstirile tagmei se afla pe atunci un om cu o fire nemaipomenită, numit părintele Hudson. Părintele Hudson avea un chip deosebit de interesant : o frunte înaltă, o față ovală, un nas ca de vultur, ochi mari, albaștri, obrajii rumeni și largi, o gură frumoasă, dinți frumoși, un zîmbet foarte fin, un cap acoperit de-o claie de păr alb, care adăuga demnitate chipului său atrăgător ; era inteligent, cult, vesel, avea înfățișare de om cumsecade și folosea întotdeauna cuvintele cele mai cuviincioase cu putință, avea dragoste de tagmă și de muncă ; dar totodată și patimile cele mai aprige, gustul cel mai neînfrînat pentru plăceri și pentru femei, ca și geniul intrigii ajuns la culme, purtările cele mai dezmățate și tirania cea mai deplină în mănăstirea lui. Cînd i s-a încredințat conducerea, mănăstirea era infectată de ideile unor jansenișți ignoranți ; se studia prost, treburile lumești se aflau în neorînduială, îndatoririle religioase nu mai interesau pe nimeni, slujbele divine se țineau fără pic de bună-cuviință, locuințele de prisos erau ocupate de către pensionari desfrînați. Părintele Hudson converti parte din jansenișți, iar pe ceilalți îi alungă, conduse el însuși studiile, puse ordine în treburile lumești, făcu să fie respectate rînduielile mănăstirii, izgoni pensionarii din cale-afară de nesăbuiți, introduse rînduială și bună-cuviință în ținerea slujbelor și făcu din lăcașul său unul dintre cele mai vrednice de pildă. Dar de asprimea la care îi supunea pe ceilalți nu ținea seama și pentru el ; nu era atît de neghiob, încît să-și pună pe după gît jugul de fier sub care îi ținea pe cei aflați sub ordi-

nele lui ; de aceea, călugării simțeau împotriva părintelui Hudson o furie înăbușită și cu atît mai aprigă și mai primejdioasă. Fiecare dintre ei îi era dușman și-l spiona ; fiecare se străduia, în taină, să înlăture întunericul care acoperea viața starețului ; fiecare ținea o socoteală aparte a desfrînărilor lui ascunse ; fiecare îi hotărîse pieirea ; starețul nu făcea un pas măcar fără să fie urmărit ; uneltirile lui, de-abia le punea la cale, că erau de îndată cunoscute.

Starețul avea o casă lîngă mănăstire. Casa aceasta avea două uși, una dînd spre stradă, iar cealaltă în mănăstire : Hudson îi stricase zăvoarele ; stăreția devenise colțișorul petrecerilor nocturne, iar patul abatelui — patul plăcerilor. Tîrziu, în noapte, prin ușa dinspre stradă, Hudson dădea el însuși drumul, în apartamentele starețului, femeilor de toate soiurile : acolo se făceau ospețe alese. Hudson era duhovnic și le ticăloșise pe toate femeile atrăgătoare care veneau la spovedanie. Printre acestea se afla și o tînără nevastă a unui cofetar, care făcuse vîlvă în cartier prin cochetăria și farmecul ei ; Hudson, neputînd să se ducă la ea, și-o închisese în serai. O astfel de răpire dădu de bănuit părinților și soțului femeii, care veniră să-l vadă. Hudson îi primi părînd peste măsură de mîhnit. Și tocmai cînd oamenii aceia de treabă erau gata să-i împărtășească necazul lor, sună clopotul ; erau ceasurile șase seara : Hudson le porunci să tacă, își scoase pălăria, se ridică, făcu o cruce cît toate zilele și spuse cu glas duios și pătruns : *Angelus Domini nuntiavit Mariae* [1]... Și iată-i, pe tatăl cofetăriței și pe frații ei, rușinați de bănuiala lor, spunîndu-i soțului, pe cînd coborau scara : „Fiule, ești un neghiob... Frățioare, nu-ți crapă obrazul de rușine ? Un om care spune *Angelus*, un sfînt !"

Într-o seară de iarnă, pe cînd Hudson se întorcea la mănăstirea lui, fu oprit în drum de una dintre ființele acelea care opresc trecătorii ; i se păru frumușică ; o urmă ; și abia intrase, cînd pică peste ei straja de noapte. Aventura l-ar fi pierdut pe un altul ; dar Hudson era om cu cap, și întîmplarea asta îl făcu să capete bunăvoința

[1] În limba latină : *Îngerul Domnului a vestit Mariei.*

și ocrotirea magistratului polițienesc. Dus în fața lui, iată cum îi vorbi : „Mă cheamă Hudson și sînt starețul mănăstirii mele. Cînd am intrat în ea, domnea acolo cea mai mare harababură : nu găseai nici știință, nici rînduială, nici purtări bune ; grija de cele sufletești mai că nu exista ; iar în treburile lumești se dăduse într-atita iama, încît mănăstirea se ducea de rîpă. Am pus ordine în toate, dar sînt om și eu, și am crezut că fac mai bine să mă adresez unei femei stricate, decît uneia cinstite. Acum puteți face cu mine ce vreți..." Magistratul îl sfătui să fie mai prevăzător de-acum înainte, îi făgădui să păstreze taina asupra celor petrecute și-i mărturisi dorința de-a-l cunoaște mai îndeaproape.

În acest timp, însă, dușmanii pe care îi avea în preajmă trimiseră, fiecare în parte, memorii către superiorul ordinului, înfățișînd în ele cele știute despre nevrednica purtare a lui Hudson. Confruntarea memoriilor le spori și mai mult puterea. Superiorul era jansenist și, prin urmare, s-ar fi răzbunat cu dragă inimă pe Hudson din pricina prigoanei duse de acesta împotriva părtașilor părerilor lui. Ar fi fost încîntat să extindă asupra întregii secte învinuirea privind purtările dezmățate ale unui singur apărător al bulei [1]. Prin urmare, dădu memoriile primite despre faptele și gesturile lui Hudson în mîinile a doi comisari pe care îi trimise în taină, cu porunca de a le verifica și de a le constata temeinicia din punct de vedere juridic ; și mai cu seamă îi pofti cu tot dinadinsul să pună cît mai multă luare-aminte în cercetările lor, acesta fiind singurul mijloc de a-l prinde fără de veste pe vinovat și de a-l scoate de sub ocrotirea curții și a lui Mirepoix [2], în ochii căruia jansenismul era cel mai mare dintre păcate, iar supunerea față de bula Unigenitus — prima dintre virtuți. Richard, secretarul meu, fu unul dintre cei doi comisari.

Iată-i pe cei doi oameni ieșiți din noviciat, sălășluind în lăcașul lui Hudson și luînd pe ascuns informații. Alcătuiră în scurtă vreme o listă cuprinzînd mai multe ticăloșii decît ar fi fost nevoie ca să vîre cincizeci de călugări

[1] E vorba tot de Bula papală numită *Unigenitus*.

[2] Boyer, episcop de Mirepoix, fost preceptor al fiului lui Ludovic al XV-lea și dușman înverșunat al jansenișilor.

în *in pace*. Deşi poposiră acolo vreme îndelungată, lucrară cu atîta dibăcie, încît nu se află nimic. Hudson, cît era el de iscusit, se apropia de clipa pierzaniei, fără să aibă o cît de mică bănuială. Totuşi, puţina strădanie pe care şi-o dăduseră noii-veniţi ca să se pună bine cu el, taina care învăluia venirea lor acolo, ieşirile lor cînd împreună, cînd despărţiţi, desele lor convorbiri cu ceilalţi călugări, soiul de oameni care veneau pe la ei şi la care se duceau îl neliniştiseră întrucîtva. Hudson îi spionă şi puse să fie spionaţi; în curînd îşi dădu limpede seama ce căutau ei acolo. Dar nu-şi pierdu cumpătul : chibzui adînc asupra mijloacelor nu de a scăpa de furtuna ce-l ameninţa, ci de-a o abate asupra capetelor celor doi comisari; şi iată hotărîrea nemaipomenită la care se opri.

Ademenise o tinerică pe care o ţinea ascunsă într-o căsuţă din mahalaua Saint-Médard. Dădu fuga la ea şi-i vorbi precum urmează : „Copila mea, totul e descoperit, sîntem pierduţi; pînă în opt zile tu vei fi închisă, iar cu mine nu ştiu ce vor face. Nu deznădăjdui şi nu te văita ; revină-ţi în fire. Ascultă-mă, fă ce-ţi voi spune, nu ieşi din cuvîntul meu, şi de rest am eu grijă. Mîine plec la ţară. În lipsa mea, du-te şi caută-i pe cei doi călugări ale căror nume ţi le voi spune acum. (Şi îi spuse numele celor doi comisari.) Cere-le să le vorbeşti în taină. Cînd ai să rămîi singură cu ei, aruncă-te la picioarele lor, cere-le din toată inima ajutorul, cere-le să-ţi facă dreptate, roagă-i să-ţi fie mijlocitori pe lîngă superiorul ordinului, asupra căruia ştii că ei pot multe ; plîngi, suspină, smulge-ţi părul ; şi plîngînd, suspinînd, smulgîndu-ţi părul din cap, povesteşte-le tot ce s-a petrecut între noi, dar povesteşte în aşa fel, încît să le trezeşti compătimire faţă de tine şi silă groaznică faţă de mine.

— Cum părinte, să le spun...

— Da, să le spui cine eşti, a cui eşti, că te-am ademenit cu prilejul spovedaniei, te-am răpit din braţele părinţilor tăi şi te-am părăsit în casa unde te afli. Spune că după ce te-am necinstit şi te-am împins la ticăloşie, te-am lăsat în mizerie ; spune că nu ştii ce-ai să ajungi.

— Dar, părinte...

— Sau îndeplineşti întocmai ce ţi-am poruncit şi ce-mi mai rămîne să-ţi poruncesc, sau aduci pieirea ta şi a mea.

Călugării ăştia doi fără îndoială că au să te căineze, au să te asigure de sprijinul lor şi-au să-ţi ceară încă o întîlnire, pe care le-o vei da. Au să se intereseze despre tine şi despre părinţii tăi şi, fiindcă nu le-ai spus nici un neadevăr, nu vor avea de ce să te bănuiască. După cea dintîi şi cea de a doua întîlnire, îţi voi spune ce vei avea de făcut pentru a treia. Gîndeşte-te numai să-ţi joci bine rolul."

Totul se petrecu după cum îşi închipuise Hudson. El mai făcu încă o călătorie. Cei doi comisari o vestiră pe tînăra fată ; ea reveni în casa lor. Comisarii îi cerură din nou să-şi spună nefericita poveste. Pe cînd ea îi povestea unuia, celălalt lua note în carnetel. Gemură amîndoi de mila soartei ei vitrege, o înştiinţară despre deznădejdea părinţilor, care era pe deplin adevărată, şi îi făgăduiră s-o scape şi s-o răzbune curînd împotriva ademenitorului ; însă cu o condiţie : să iscălească o declaraţie. Propunerea aceasta păru mai întîi s-o revolte ; ei stăruiră, şi, în cele din urmă, ea consimţi. Nu mai rămînea de stabilit decît ziua, ora şi locul unde avea să fie întocmit actul acela, care cerea răgaz şi tihnă... „Aici unde ne aflăm nu e cu putinţă ; dacă se întoarce stareţul şi dă cu ochii de mine ?... La mine acasă, n-aş îndrăzni să vă propun..." Fata şi comisarii se despărţiră, lăsîndu-şi răgazul să chibzuiască la felul cel mai potrivit de a înlătura greutăţile ivite.

Chiar în ziua aceea, Hudson fu informat despre cele petrecute. Iată-l în culmea bucuriei; izbînda i se apropie ; în curînd o să-i înveţe pe cei doi papă-lapte cu cine au de-a face. „Ia pana, îi spune el fetei, şi dă-le întîlnire unde am să-ţi spun eu. Întîlnirea o să le fie pe plac, sînt sigur. Casa e onorabilă, iar femeia care locuieşte în ea se bucură de cea mai bună faimă printre vecini şi printre ceilalţi locatari."

Femeia aceea era, totuşi, una dintre intrigantele care lucrează în umbră şi care, prefecîndu-se că sînt cucernice, se insinuează în casele celor mai de seamă familii, una dintre cele care vorbesc blînd, drăgăstos, măgulitor şi înşală încrederea mamelor şi a fiicelor, ca să le tîrască spre desfrînare. Pentru asta o folosea Hudson ; era co-

soaşa lui. Nu ştiu, însă, dacă intrigantei i-a mărturisit au nu taina.

Şi, într-adevăr, cei doi trimişi ai superiorului ordinului primiră să se întîlnească cu fata. Iată-i împreună cu ea. Intriganta pleacă. Tocmai începuseră să întocmească declaraţia, cînd se auzi o mare gălăgie în casă.

— Pe cine căutaţi, domnilor ? — O căutăm pe doamna Simion. (Aşa se numea intriganta.) — Vă aflaţi la uşa ei.

Răsunară bătăi puternice în uşă.

— Domnilor, îi întrebă fata pe cei doi călugări, să răspund ?

— Răspunde.

— Să deschid ?

— Deschide...

Cel ce vorbea astfel era un comisar, bun prieten de-al lui Hudson, căci pe cine nu cunoştea el ! Îi arătase pericolul care îl pîndea şi-i dictase rolul. „Ia te uită ! spuse comisarul intrînd ; doi călugări, singuri-singurei cu o fată ! Da' ştii că-i drăguţă !" Fata se îmbrăcase atît de necuviincios, încît era cu neputinţă să te înşeli în privinţa ei şi a ceea ce ar fi putut avea de lămurit cu doi călugări dintre care cel mai vîrstnic n-avea încă treizeci de ani. Aceştia îşi susţinură nevinovăţia. Comisarul rînjea mîngîind pe sub bărbie fata, care i se aruncase la picioare şi-i cerea iertare :

— Ne aflăm într-o casă cinstită, spuneau călugării.

— Da, da, într-o casă cinstită, spunea şi comisarul.

Veniseră pentru o afacere importantă, susţineau.

— Afacerea importantă care vă aduce aici o cunoaştem noi. Vorbeşte, domnişoară.

— Domnule comisar, dumnealor spun adevărul curat.

Între timp, comisarul începuse şi el să întocmească procesul-verbal, şi fiindcă nu scrisese decît faptele, aşa cum se petrecuseră, cei doi călugări fură nevoiţi să semneze. Cînd coborîră dădură peste toţi locatarii strînşi dinaintea uşilor apartamentelor; la poarta casei se afla o mulţime de lume, o trăsură şi doi arcaşi, care îi urcară în trăsura aceea, în zarva nedesluşită a ocărilor şi a huiduielilor. Amîndoi călugării îşi acoperiseră faţa cu poalele sutanelor şi erau în culmea deznădejdii. Fătarnicul comisar strigă : „Ce caută sfinţiile-voastre prin case de-astea

şi cu fete de soiul ăsteia? Şi totuşi n-o să păţiţi nimic ; am ordin de la poliţie să vă depun în mîinile stareţului vostru, care e un om de treabă, îngăduitor şi n-o să dea faptului mai multă însemnătate decît merită. În lăcaşurile voastre cred că nu sînt obiceiuri ca la capucini [1]. Dacă aţi avea de-a face cu capucinii, pe cinstea mea că v-aş plînge de milă."

Pe cînd comisarul le vorbea, birja pornise spre mănăstire ; mulţimea privitorilor se îngroşa mereu, înconjura birja, i-o lua înainte şi o urma în goană. Ici se auzea : „Ce s-a întîmplat ?..." Dincolo : „Ia, nişte călugări..." „Ce-au făcut ?" „Au fost prinşi cu fete..." „Premontranţi la fete ? !" „Ei da ; calcă şi ei pe urmele carmeliţilor şi ale cordilierilor..." Iată-i ajunşi. Comisarul coboară, bate la poartă, mai bate o dată, bate pentru a treia oară ; în sfîrşit, poarta se deschide. E anunţat stareţul Hudson, care se lasă aşteptat cel puţin o jumătate de ceas, ca să dea timp scandalului să se desfăşoare în voie. În sfîrşit, iată-l că se iveşte. Comisarul îi şopteşte ceva la ureche : pare că mijloceşte ceva ; Hudson îi respinge cu asprime rugămintea ; în sfîrşit ia o înfăţişare severă şi cu un glas hotărît îi spune : „Eu n-am călugări desfrînaţi în lăcaşul meu ; oamenii aceştia sînt doi străini pe care nu-i cunosc, poate doi pungaşi deghizaţi, şi n-aveţi decît să faceţi ce poftiţi cu ei".

După ce Hudson vorbeşte astfel, poarta se închide ; comisarul se urcă iar în birjă şi le spune celor doi, care erau mai mult morţi decît vii, bieţii de ei : „Am făcut ce-am putut ; nu l-aş fi crezut însă atît de aspru pe părintele Hudson, zău aşa. Dar şi voi n-aveţi altă treabă decît să vă duceţi la fete ?

— Chiar dacă fata cu care ne-ai găsit nu e o fată cinstită, să ştii că nu desfrînarea ne-a mînat la ea.

— Zău, cinstite feţe ; şi-i spuneţi asta unui comisar bătrîn ca mine ? ! Cine sînteţi ?

— Sîntem călugări ; şi veşmîntul pe care îl purtăm e al nostru.

---

[1] Călugări catolici aparţinînd ordinului capucinilor, cunoscut prin asprimea sa.

Gîndiți-vă că mîine va trebui să limpezim afacerea voastră ; spuneți adevărul ; poate că vă pot ajuta cu ceva.

— Am spus adevărul... Dar încotro mergem ?

— La Petit Châtelet.

— La Petit Châtelet ? ! La închisoare !

Într-adevăr, acolo fură duși Richard și celălalt ; dar Hudson n-avea de gînd să-i lase așa. Se urcă într-o diligență și sosi la Versailles ; prezentîndu-se ministrului, starețul îi vorbi și îi înfățișă întîmplarea cum îi venea lui mai bine la socoteală. „Iată, monseniore, ce te așteaptă cînd introduci buna rînduială într-un lăcaș desfrînat și cînd îi alungi pe eretici. O clipă dacă mai întîrziam, aș fi fost pierdut, aș fi fost dezonorat. Prigoana n-o să se oprească aici ; veți auzi toate mîrșăviile cu care sînt în stare să ponegrească un om de treabă; dar după cîte nădăjduiesc, monseniore, vă veți aminti că superiorul ordinului nostru...

— Știu, știu, și te plîng. Serviciile pe care le-ai adus bisericii și tagmei dumitale nu vor fi uitate. Aleșii Domnului au fost în toate timpurile expuși urgiei; dar au știut să o îndure ; trebuie să știi să le imiți curajul. Bizuiește-te pe binefacerile și pe ocrotirea regelui. Călugării! Călugării ! Am fost și eu călugăr și știu din experiență de ce sînt în stare !

— Dacă aș ști că, spre binele Bisericii și al Statului, Eminența Voastră îmi va supraviețui, aș merge înainte fără să șovăi.

— Am să te scot eu curînd de-acolo. Acum du-te !

— Nu, monseniore, nu, n-am să plec de-aici fără un ordin special ca să-i eliberez pe cei doi călugări păcătoși...

— Văd că ții atîta la onoarea religiei și a veșmîntului dumitale, încît uiți ocările ce ți s-au adus ; e o faptă pe deplin creștinească și sînt pătruns de ea. Nu mă mir că vine din partea unui om ca dumneata. Mă voi îngriji ca întîmplarea cu cei doi călugări să nu facă vîlvă.

— Ah ! monseniore, îmi umpleți inima de bucurie ! În clipa de față, ăsta era singurul lucru de care mă temeam.

— Voi avea eu grijă.

În aceeași seară, Hudson căpătă ordinul de punere în libertate, iar a doua zi, în zori, Richard și însoțitorul

său se găseau la douăzeci de leghe de Paris, călăuziți de un ofițer de poliție care îi lăsă la mănăstire. Și ducea cu el o scrisoare prin care i se cerea superiorului ordinului să înceteze asemenea uneltiri și să dea o pedeapsă canonică celor doi călugări.

Întîmplarea asta semănă deznădejdea printre dușmanii lui Hudson ; nu mai exista călugăr în comunitatea lui care să nu tremure cînd îi întîlnea privirea. Peste cîteva luni, Hudson fu înzestrat cu o stăreție bogată. Superiorul ordinului prinse o ciudă de moarte din pricina asta. Era bătrîn și avea de ce să se teamă ca Hudson să nu-i ia locul. Și cum îl iubea cu duioșie pe Richard, îi spuse într-o bună zi : „Bietul meu prieten, ce-ai să te faci dacă ai să ajungi sub porunca lui Hudson ? Gîndul acesta mă îngrozește. Tu nu ți-ai depus încă jurămîntul ; dacă ai crede ce-ți spun, ai lăsa călugăria..." Richard îi urmă sfatul și se întoarse în casa părinților săi, care nu era departe de stăreția lui Hudson.

Hudson și Richard vizitau aceleași familii ; ar fi fost cu neputință să nu se întîlnească ; și într-adevăr se întîlniră. Într-o zi, Richard se afla la stăpîna unui castel situat între Châlons și Saint-Dizier, dar mai aproape de Saint-Dizier decît de Châlons, la o bătaie de pușcă de stăreția lui Hudson. Gazda îi spuse :

— Se află printre noi și fostul dumitale stareț : face impresie bună, dar, de fapt, ce fel de om e ?

— E cel mai bun dintre prieteni și cel mai primejdios dintre dușmani.

— Nu te-ai simți ispitit să-l vezi ?

— De loc...

Abia dăduse răspunsul acesta, cînd se auzi huruitul unei trăsurici care pătrundea pe alei și-l văzu pe Hudson coborîndu-se împreună cu una din cele mai frumoase femei din împrejurimi. „Îl vei vedea chiar dacă nu vrei, îi spuse lui Richard stăpîna castelului, căci iată-l."

Și dădu fuga în întîmpinarea doamnei din trăsurică și a abatelui Hudson. Doamnele se îmbrățișară ; Hudson, apropiindu-se de Richard și recunoscîndu-l, îi spuse :

— Ia te uită ! Dumneata erai, dragă Richard ? Mi-ai voit pieirea, dar te iert ; iartă-mi și dumneata plimbarea făcută la Petit Châtelet și să uităm toate.

— Recunoaște, părinte, că ai fost o mare secătură.

— Se poate.

— Recunoaște că, dacă s-ar fi făcut dreptate, plimbarea la Châtelet n-aș fi făcut-o eu, ci dumneata.

— Se poate... Cred că de la primejdia prin care am trecut atunci mi se trag noile mele purtări. Nici nu-ți închipui, dragă Richard, cît mi-a dat de gîndit și cît m-am schimbat !

— Femeia cu care ai venit împreună e încîntătoare.

— Nu mai am ochi pentru asemenea ispite.

— Ce talie are !

— Mă lasă rece.

— Cît e de nurlie !

— Mai curînd sau mai tîrziu nu te mai atrage o plăcere pe care n-o poți lua decît pe muchia unui acoperiș, cu riscul de-ați frînge gîtul la fiece mișcare.

— N-am văzut mîini mai frumoase ca ale ei !

— Mi-am luat gîndul de la asemenea lucruri. Un om înțelept se reîntoarce la traiul potrivit stării lui, la singura fericire adevărată.

— Și ochii ăștia care te privesc într-una pe furiș ; recunoaște și dumneata, ca un adevărat cunoscător ce ești, că n-ai avut niciodată alături niște ochi mai strălucitori și mai duioși. Ce grație, ce ușurință și ce noblețe în mers, în ținută !

— Nu-mi mai stă gîndul la deșertăciunile astea ; citesc Scriptura, cuget la sfinții părinți...

— Și din cînd în cînd la frumusețile femeii acesteia. Locuiește oare departe de Moncetz ? Bărbatu-său e tînăr ?

Hudson, scos din sărite de întrebările lui și încredințat că Richard nu-l lua drept un sfînt, îi spuse pe neașteptate : „Dragă Richard, mă f... al naibii, și ai dreptate s-o faci".

Iubite cititorule, iartă-mi înțelesul firesc al acestei expresii ; și recunoaște că aici ca și în nenumărate alte povestiri bune, ca de pildă aceea a convorbirii dintre Piron[1] și răposatul abate Vatri, cuvîntul cuviincios ar fi stricat totul. — Ce convorbire e asta dintre Piron și abatele Vatri ? — Du-te de-l întreabă pe editorul operelor

[1] Poet francez (1689—1733).

lui, care n-a cutezat s-o publice, dar n-o să se lase prea mult rugat să ți-o spună.

Cele patru personaje ale noastre se adunară la castel; se ospătară bine, se ospătară voioși, iar spre seară se despărțiră, făgăduindu-și că se vor mai revedea... Dar pe cînd marchizul des Arcis tăifăsuia cu stăpînul lui Jacques, nici Jacques, la rîndul lui nu stătea mut lîngă domnul secretar Richard, iar acesta îl găsea cu adevărat original, ceea ce s-ar întîmpla mult mai des printre oameni, dacă mai întîi educația și apoi marea școală a lumii nu i-ar toci ca pe monezile de argint care, tot circulînd mereu, își pierd pecetea. Se făcuse tîrziu; pendula le arătă stăpînilor și slugilor că e ora de odihnă, și ei îi urmară sfatul.

Dezbrăcîndu-și stăpînul, Jacques îi zise: „Domnule, îți plac tablourile?"

STĂPÎNUL: Da, dar în povestiri; căci la cele în culori și pe pînză, deși le judec la fel de convins ca orice amator, îți mărturisesc că nu mă pricep de loc; că mi-ar fi tare anevoie să deosebesc o școală de alta; că mi s-ar putea da un Boucher drept un Rubens sau drept un Rafael; că aș lua o copie proastă drept un original neîntrecut; că aș prețui la o mie de taleri o mîzgălitură de șase franci; și la șase franci o bucată de o mie de taleri; și ei nu m-am îngrijit să le iau decît de pe podul Notre-Dame, de la un oarecare Tremblin care, pe vremea mea, pricinuia mizeria sau desfrînarea, și ruina talentul tinerilor elevi ai lui Van Loo.

JACQUES: Cum asta?

STĂPÎNUL: Ce-ți pasă? Descrie-mi tabloul tău și vorbește mai pe scurt, căci pic de somn.

JACQUES: Așază-te în fața fîntînei Inocenților sau lîngă poarta Saint-Denis; sînt două motive care vor îmbogăți compoziția.

STĂPÎNUL: Iată-mă acolo.

JACQUES: Vezi în mijlocul străzii o birjă, cu arcurile rupte și prăvălită pe-o parte.

STĂPÎNUL: O văd.

JACQUES: Un călugăr și două fete au coborît din ea. Călugărul fuge cît îl țin picioarele. Birjarul se grăbește să coboare de pe capră. O javră cu părul creț a sărit jos

din birjă, aleargă în urmărirea călugărului și îl apucă de pulpană ; călugărul face toate sforțările ca să scape de cîine. Una dintre fete, o dezmățată cu sînii goi, se ține de coaste de-atita rîs. Cealaltă, care și-a făcut un cucui în frunte, stă sprijinită de ușița birjei și își apasă capul cu amîndouă mîinile. Între timp s-a strîns lumea, haimanalele vin fuga și strigă, negustorii și negustoresele s-au înșirat pe pragurile dughenelor, iar alți privitori s-au ivit pe la geamuri.

STĂPÎNUL: Pe cinstea mea, Jacques, compoziția ta e bine întocmită, bogată, hazlie, variată și plină de mișcare. Cînd vom ajunge la Paris, să-i duci subiectul ăsta lui Fragonard; și-ai să vezi ce-o să scoată din el !

JACQUES : După cele ce mi-ai destăinuit cu privire la priceperea dumitale în ale picturii; pot să-ți primesc lauda fără să-mi plec ochii.

STĂPÎNUL : Pun rămășag că mi-ai înfățișat una din aventurile abatelui Hudson !

JACQUES : Așa e.

Pe cînd oamenii ăștia cumsecade dorm, aș avea, cititorule, să-ți pun o mică întrebare, ca să te gîndești la ea cît stai cu capul pe pernă ; ce ar fi ajuns copilul născut din abatele Hudson și din doamna de La Pommeraye ? „Poate că ar fi ajuns un om de treabă." „Poate un pungaș nemaipomenit." O să-mi spui mîine dimineață.

Uite că a venit și dimineața, iar călătorii noștri s-au despărțit ; căci marchizul des Arcis nu avea același drum cu Jacques și cu stăpînu-său. „Va să zică, o să reluăm povestea dragostei lui Jacques ?" Așa nădăjduiesc și eu ; dar sigur e că stăpînul știe cît e ceasul, că și-a luat priza de tabac și i-a spus lui Jacques :

— Ce se mai aude cu dragostea ta, Jacques ?

În loc să răspundă la întrebare, Jacques zice :

— A dracului treabă ! Îi auzi din zori și pînă-n noapte, ocărînd viața, dar de îndurat nu se îndură s-o părăsească ! Oare din pricină că viața de-acum nu este, la urma urmei, chiar atît de rea, sau fiindcă se tem de una și mai afurisită, care va să vină ?

STĂPÎNUL : Și dintr-o pricină și dintr-alta. Ia ascultă, Jacques, tu crezi în viața de apoi ?

JACQUES Nici nu cred, nici n-o tăgăduiesc ; nu mă gîndesc de loc la ea. Mă bucur pe cît pot de cea care ne-a fost dăruită dinainte, ca parte din moştenire.

STĂPÎNUL Eu, unul, mă socotesc ca şi cum aş fi într-o crisalidă ; şi-mi place să cred că fluturele, sau sufletul meu, spărgîndu-şi găoacea, îşi va lua zborul spre judecata divină.

JACQUES : Imaginea dumitale e tare frumoasă.

STĂPÎNUL : Nu e de mine : mi se pare că am citit-o într-un poet italian numit Dante, care a făcut o lucrare cu titlul : *Comedia Infernului, a Purgatorului şi a Paradisului* [1].

JACQUES : Ciudat subiect de comedie !

STĂPÎNUL : Are lucruri frumoase în ea, pe cinstea mea, mai ales acolo unde e vorba de iad. Pe căpeteniile ereticilor le închide într-un mormînt de foc, a cărui vîlvătaie se întinde pînă hăt departe şi pustieşte totul ; pe nerecunoscători îi închide în firide, unde varsă lacrimi care le îngheaţă pe obraji ; iar pe leneşi îi închide în alte firide ; şi despre aceştia din urmă zice că sîngele li se varsă din vine şi că îl culeg viermii dispreţuitori... Dar de unde pînă unde ai ajuns la izbucnirea asta împotriva dispreţului nostru faţă de-o viaţă pe care ne temem să n-o pierdem ?

JACQUES : Pornind de la ce mi-a povestit secretarul marchizului des Arcis despre soţul frumoasei doamne din trăsurică.

STĂPÎNUL : E văduvă !

JACQUES : Şi-a pierdut soţul într-o călătorie pe care a făcut-o la Paris ; şi afurisitul de bărbat nici nu voia să audă vorbindu-se despre Sfintele Taine. De împăcarea lui cu scufa s-a ocupat stăpîna castelului în care Richard l-a întîlnit pe abatele Hudson.

STĂPÎNUL : Ce înţelegi prin scufă ?

JACQUES : Scufa este găteala care se pune pe capul pruncilor nou-născuţi !

---

[1] *Divina Comedie, Purgatoriul*, cîntul X, v. 124 şi urm. :

Voi nu vedeţi că numai viermi sîntem
născuţi spre-a deveni cereştii fluturi,
ce zboară slabi la Judele Suprem ?

(în traducerea lui George Coşbuc)

STĂPÎNUL : Te înțeleg. Și cum a făcut ea ca să-l îmbrobodească ?

JACQUES : S-au strîns roată în jurul focului. Doctorul, după ce a pipăit pulsul bolnavului, pe care l-a găsit încetinit de tot, s-a așezat lîngă ceilalți. Doamna despre care e vorba s-a apropiat de pat și i-a pus doctorului mai multe întrebări ; însă fără să ridice glasul mai mult decît era nevoie pentru ca omul să nu scape nici o vorbă din ce i se spunea ; apoi s-a încins o discuție între doamnă, doctor și cîțiva dintre cei de față, după cum am să-ți arăt.

DOAMNA: Ia zi, doctore, ce mai e nou cu doamna de Parme ?

DOCTORUL : Vin dintr-o casă unde mi s-a spus că îi e atît de rău, încît toți o cred pe ducă.

DOAMNA : Prințesa asta a dat mereu dovezi de cucernicie. De cum s-a simțit în primejdie, a cerut să fie spovedită și să i se dea împărtășania.

DOCTORUL : Preotul din Saint-Roche îi duce astăzi niște moaște, la Versailles ; dar o să ajungă prea tîrziu.

DOAMNA : Doamna Infantă nu e singura care dă asemenea pilde. Domnul duce de Chevreuse a fost bolnav rău și n-a așteptat să i se propună împărtășania, ci a cerut-o singur ; și asta a făcut mare plăcere familiei.

DOCTORUL : Acum se simte mult mai bine.

UNUL DINTRE CEI DE FAȚĂ : E sigur că Sfintele Taine nu aduc moartea ; dimpotrivă.

DOAMNA : Zău, îndatoririle astea ar trebui îndeplinite de cum se ivește primejdia. Bolnavii, după cîte se pare, nu pricep cît de greu le vine celor din preajmă și cît e de necesar, totuși, să le facă propunerea asta !

DOCTORUL : Tocmai vin de la un bolnav care acum două zile mi-a spus :

— Doctore, cum mă mai găsești ?

— Domnule, febra e mare și frigurile se întețesc.

— Crezi c-o să mă apuce din nou curînd ?

— Nu ; mă tem însă c-au să te scuture diseară.

— Dacă-i așa, am să dau de veste unui anumit om cu care am o mică treabă, ca s-o ducem la capăt cît mi-e mintea încă limpede... Și s-a spovedit, și-a primit împărtășania. Seara, cînd mă întorc, nici urmă de friguri.

Ieri s-a simțit mai bine ; astăzi a scăpat de orice primejdie. De cînd îmi fac meseria, am putut vedea o mulțime de asemenea urmări ale împrătășaniei.

BOLNAVUL (către servitorul său) : Adu-mi mîncarea de pui.

JACQUES : I se aduce puiul, și el vrea să-l taie, dar n-are putere; i se taie bucățele o aripă, el cere pîine, se înfige la ea, se căznește să mestece un dumicat pe care nu-l poate înghiți și-l scuipă în șervet ; apoi cere vin curat ; își moaie vîrful buzelor în el și zice : „Mă simt bine..." Da, dar peste o jumătate de ceas dădu ortul popii.

STĂPÎNUL : Doamna se purtase, totuși, cu cap... Dar dragostea ta ?

JACQUES : Păi cum rămîne cu învoiala noastră ?

STĂPÎNUL : Pricep... Ești instalat la castelul lui Desglands, iar bătrîna slujnică Jeanne i-a poruncit fiică-si, Denise, să te viziteze de patru ori pe zi și să te îngrijească. Zău, spune-mi, pînă nu mergem mai departe, Denise își păstrase fecioria ?

JACQUES (tușind) : Așa cred.

STĂPÎNUL : : Dar tu ?

JACQUES : A mea își luase de mult valea.

STĂPÎNUL : Va să zică, tu nu erai la prima dragoste ?

JACQUES : De ce, adică ?

STĂPÎNUL : Păi fiindcă o iubești pe aceea căreia i-o dai, după cum ești iubit de aceea căreia i-o răpești.

JACQUES : Cîteodată da, cîteodată nu.

STĂPÎNUL : Dar tu cum ți-ai pierdut-o ?

JACQUES : Eu n-am pierdut-o de loc ; am schimbat-o, pur și simplu.

STĂPÎNUL : Ia spune-mi și mie o vorbuliță despre schimbul ăsta.

JACQUES : Ar fi ca primul capitol din evanghelistul Luca, un pomelnic nesfîrșit de *genuit* [1] de la cea dintîi și pînă la Denise, cea de pe urmă.

STĂPÎNUL : Care a crezut că o are și n-a avut-o.

JACQUES : Iar înaintea Denisei, cele două vecine care locuiau lîngă cocioaba noastră.

---

[1] În limba latină : *a născut*.

STĂPÎNUL : Care au crezut că o au și n-au avut-o.

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Să lipsești două de-o feciorie, nu-i prea frumos.

JACQUES : Zău, stăpîne, ghicesc după cum ți se ridică colțul buzei drepte și după cum ți se strîcește nara stîngă, că-i mai bine s-o fac de bunăvoie decît să mă las rugat ; mai cu seamă fiindcă simt că mă apucă iar durerea de gît, că urmarea dragostei mele va fi lungă și că n-am curaj decît pentru o povestioară sau două.

STĂPÎNUL : Dacă Jacques ar vrea să-mi facă o mare plăcere...

JACQUES : Cum ar începe ?

STĂPÎNUL : Ar începe cu pierderea fecioriei lui. Vrei să-ți spun adevărul ? Mi-a plăcut totdeauna la nebunie să ascult povestindu-se acest mare eveniment.

JACQUES : Și de ce, mă rog ?

STĂPÎNUL : Fiindcă, dintre toate de același soi, ea e singura pipărată ; celelalte nu sînt decît niște repetări serbede și obișnuite. Sînt sigur că, din toate păcatele unei femei frumoase care se spovedește, duhovnicul nu ia aminte decît la ăsta.

JACQUES : Stăpîne, stăpîne, văd că-ți stă mintea numai la rele și că, atunci cînd va fi să-ți dai duhul, diavolul va putea să ți se arate sub aceeași formă de paranteză ca și lui Ferragus [1].

STĂPÎNUL : Tot ce se poate. Dar pun rămășag că ție ți-a rupt ața vreo babă nerușinată din sat...

JACQUES : Nu pune rămășag, că pierzi.

STĂPÎNUL : Atunci slujnica popii ?

JACQUES : Nu pune rămășag, că pierzi și de data asta.

STĂPÎNUL : Atunci nepoată-sa ?

JACQUES : Nepoată-sa plesnea de acreală și de piosenie, două însușiri care merg foarte bine una cu alta, dar mie nu-mi plac.

STĂPÎNUL : De data asta, cred c-am nimerit-o...

---

[1] E vorba de personajul din *Ricciardetto* de Forteguerri căruia, pe patul de moarte, diavolul i-a înfățișat unealta cu care fusese scopit.

JACQUES : Eu nu cred nimic...

STĂPÎNUL : Într-o zi de bîlci sau de tîrg...

JACQUES : N-a fost nici zi de bîlci, și nici zi de tîrg.

STĂPÎNUL : Te-ai dus la oraș.

JACQUES : Nu m-am dus de loc la oraș.

STĂPÎNUL : Și stătea scris în ceruri că vei întîlni într-o crîșmă vreuna din ființele acelea bune la inimă ; că te vei îmbăta...

JACQUES : Ba nu pusesem nici un strop în gură ; iar în ceruri stătea scris că la ora asta dumneata o vei lua razna cu presupuneri neadevărate și că vei căpăta un cusur de care pe mine m-ai lecuit ; patima ghicitului totdeauna anapoda. Așa cum mă vezi, domnule, am fost și eu botezat.

STĂPÎNUL : Dacă ai de gînd să-ți începi pierderea fecioriei de la ieșirea din cristelniță, n-o să ajungem curînd la capăt.

JACQUES : Am avut, va să zică, un naș și o nașă. Meșterul Bigre, cel mai vestit rotar din sat, avea un fiu. Bigre-tatăl mi-a fost naș, iar Bigre-fiul, prieten. La vîrsta de optsprezece-nouăsprezece ani ne-am îndrăgostit amîndoi o dată de-o fetișcană, o cusătoreasă, pe nume Justine. Nu trecea ea drept prea crudă la inimă ; dar a crezut nimerit să se laude că există unul care să nu-i placă, și m-a ales pe mine pentru treaba asta.

STĂPÎNUL : Iată una din ciudățeniile de neînțeles ale femeilor.

JACQUES : Toată locuința meșterului rotar Bigre, nașu-meu, era făcută dintr-o dugheană și o chițimie. Patul lui se afla în fundul dughenei. Bigre-fiul, prietenul meu, se culca în chițimie, unde trebuia să te cațări pe o scăricică, pusă la depărtare egală de patul tatălui și de ușa dughenei.

Cînd nașu-meu Bigre adormea buștean, prietenul meu Bigre deschidea binișor ușa, și Justine se urca în chițimie, pe scăricică. A doua zi, în revărsatul zorilor mai înainte ca Bigre-tatăl să se deștepte, Bigre-fiul se cobora din chițimie, deschidea ușa, iar Justine o ștergea așa cum intrase.

STĂPÎNUL : Ca să meargă să mai viziteze vreo chițimie, pe-a ei sau alta.

JACQUES : De ce nu ? Legătura dintre Bigre și Justine mergea destul de lin ; dar a trebuit să fie tulburată : așa stătea scris în ceruri ; și deci a fost.

STĂPÎNUL : De către tată ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : De către mamă ?

JACQUES : Nu, ea murise.

STĂPÎNUL : De către un rival ?

JACQUES : Ei ! Nu, nu, pe toți dracii ! Nu ! Stăpîne, stă în scris în ceruri că ai pățit-o pentru toată viața ; cît vei trăi ai să ghicești, îți mai spun o dată, și-ai să ghicești mereu anapoda.

Într-o dimineață, pe cînd prietenul meu Bigre, mai ostenit decît de obicei, fie din pricina muncii din ajun, fie din pricina plăcerilor nopții, se odihnea liniștit în brațele Justinei, iată că se auzi o voce grozavă la capătul scării :

— Bigre ! Bigre ! Leneș afurisit ! A bătut toaca la biserică, e aproape cinci jumătate, și tu tot în pod ! Ai de gînd să rămîi acolo pînă la amiază ? Trebuie să mă urc eu și să te dau jos mai repede decît ți-ar plăcea ? Bigre ! Bigre !

— Ce-i, tată ?

— Păi ai uitat de osia pe care o așteaptă morocănosul de arendaș ? Vrei să vină iar aici și să înceapă cu gura ?

— I-am terminat osia și pînă-ntr-un sfert de ceas o s-o aibă...

— Cred că-ți dai seama ce spaimă au tras Justine și bietul meu prieten, Bigre-fiul.

STĂPÎNUL : Sînt sigur că Justine s-a legat să nu mai calce în chitimie și că s-a întors acolo chiar în aceeași seară. Dar cum a ieșit atunci, dimineața ?

JACQUES : Dacă te apuci iar să ghicești, tac... Între timp, Bigre-fiul sare din pat, descuț, cu nădragii în mînă și cu vesta pe braț. Pe cînd el se îmbracă, Bigre-tatăl bombăne printre dinți : „De cînd l-a zăpăcit haimanaua aia mică, toate merg pe dos. Trebuie să se sfîrșească odată ; nu mai poate să țină așa ; a început să-mi fie lehamite. Măcar dacă ar fi o fată să merite osteneala ;

dar una ca asta ! Dumnezeu știe cum e ! Ah ! Dacă i-ar fi văzut biata răposata, care era cinstită pînă-n vîrful unghiilor, pe el l-ar fi ciomăgit de mult și ei i-ar fi scos ochii în tinda bisericii, la ieșirea de la slujbă, în văzul întregii lumi ; că nimic n-o stăvilea : dar dacă eu am fost prea cumsecade pînă acum, iar ei își închipuie că am să fiu tot așa și de-acum încolo, se înșală."

STĂPÎNUL : Și Justine auzea vorbele astea ?

JACQUES : Nici vorbă că le auzea. Între timp, Bigre-fiul o pornise la arendaș, cu osia pe umăr, iar Bigre-tatăl își începuse munca. După ce trage el de cîteva ori cu oblu, i se face de-o priză de tabac ; își caută tabacherea prin buzunare, la căpătîiul patului ; dar n-o găsește. „Mi-o fi luat-o pungașul de băiat, ca de obicei : ia să văd dacă n-o fi lăsat-o sus, la el..." Și iată-l urcîndu-se în chiti-mie. Mai apoi observă că-i lipsește pipa și cuțitul ; și hai, iarăși sus...

STĂPÎNUL : Dar Justine ?

JACQUES : Își strînsese în grabă veșmintele și se strecurase sub pat, unde stătea întinsă pe burtă, mai mult moartă decît vie.

STĂPÎNUL : Și prietenul tău, Bigre-fiul ?

JACQUES : După ce a dus osia, a pus-o la locul ei și a luat banii, apoi a dat fuga la mine și mi-a povestit cumplita încurcătură în care se afla. După ce m-am distrat puțin, i-am spus lui Bigre : „Ia ascultă, tu du-te de te plimbă prin sat, unde vrei, că te scap eu. Nu-ți cer decît un lucru, și anume să-mi lași timp..." Zîmbești, domnule ? Ce s-a întîmplat ?

STĂPÎNUL : Nimic.

JACQUES : Prietenul Bigre pleacă. Eu mă îmbrac, fiindcă nu mă sculasem încă din pat. Apoi mă duc la taică-său, care nici n-apucă să dea bine ochii cu mine că-mi și strigă plin de mirare și de bucurie :

— Ei, finule, iată-te ! De unde-ai ieșit și ce învîrtești pe-aici, cu noaptea-n cap ?...

Nașu-meu Bigre ținea cu adevărat la mine ; de-asta i-am răspuns cinstit :

— Nu-i vorba să afli de unde-am ieșit, ci cum am să mă întorc acasă.

— Ehei, finule, ai început să te strici ; tare mi-e teamă că te iei de mînă cu Bigre al meu. Zi, ţi-ai petrecut noaptea prin vecini ?

— Şi tata nu ştie de glumă cînd e vorba de asemenea lucruri.

— Titcă-tău are dreptate, finule, să nu ştie de glumă în chestii de-astea. Dar mai întîi să îmbucăm ceva ; clondirul o să ne sfătuiască ce-i de făcut.

STĂPÎNUL : Jacques, omul ăsta judeca sănătos.

JACQUES : I-am răspuns că n-aveam nici nevoie, nici poftă să beau sau să mănînc, şi că picam de osteneală şi de somn. Bătrînul Bigre, care la vremea lui nu fusese nici el mai uşă de biserică, adăugă rînjind :

— Finule, o fi fost fata frumoasă, şi n-ai stat nici tu cu mîinile în sîn. Ascultă : Bigre a plecat ; urcă-te în chimiţie şi lungeşte-te pe patul lui... Dar să-ţi spun o vorbă, pînă nu se întoarce. E prietenul tău ; cînd veţi fi între patru ochi spune-i că sînt nemulţumit, foarte nemulţumit. E o puştancă, Justine, de bună seamă că o cunoşti, (ce flăcău din sat n-o cunoaşte ?), care mi l-a desfrînat. Mi-ai face un mare bine, dacă l-ai scăpa de fiinţa asta. Mai înainte era, cum s-ar zice, un băiat de treabă ; dar de cînd a făcut cunoştinţa asta nenorocită... Nu m-asculţi ; văd că ţi se închid ochii ; urcă-te şi te odihneşte.

Mă urc, mă dezbrac, ridic pătura şi cearşafurile, pipăi peste tot ; nici urmă de Justine. În acest timp Bigre, naşu-meu, bodogănea : „Copiii ! Afurisiţii de copii ! N-o fi existînd oare nici unul care să nu-şi mîhnească părinţele ?“ Negăsind-o pe Justine în pat, am bănuit că se află dedesubt. În odăiţă era întuneric beznă. Mă aplec, caut cu mîinile, dau de-un braţ, îl apuc, îl trag spre mine ; ea iese, tremurînd, de sub culcuş. O iau în braţe, o liniştesc, îi fac semn să se culce. Îşi împreună mîinile, mi se aruncă la picioare, îmi strînge genunchii. Poate că n-aş fi putut să mă ţin tare în faţa scenei acesteia mute, dacă aş fi văzut-o la lumina zilei ; dar cînd întunericul nu te face sfios, atunci te face îndrăzneţ. De altfel, mai aveam la inimă şi dispreţul ei de pînă atunci. Drept orice răspuns, am împins-o spre scara care ducea în dugheană. Ea ţipă de spaimă. Auzind ţipătul, Bigre zise: „Visează, flăcăul...“ Justine leşină ; genunchii i se muiară ; în delirul ei, spu-

nea cu glas înăbușit : „O să vină... vine... îl aud cum urcă... sînt pierdută !“... „Nu, nu, i-am răspuns eu în șoaptă, liniștește-te, taci și culcă-te...“ Ea se împotrivește mereu ; dar nici eu nu mă las de loc ; în cele din urmă ea se împacă cu gîndul ; și iată-ne unul lîngă altul.

STĂPÎNUL : Trădătorule ! Ticălosule ! Știi ce crimă ai să săvîrșești ? Ai să violezi fata, dacă nu cu forța, măcar prin teroare. Iar cînd te vor urmări legile tribunalului, ai să simți toată asprimea hărăzită răpitorilor.

JACQUES : Habar n-am dacă am violat-o, dar știu bine că nu i-am făcut rău și că nici ea nu mi-a făcut rău mie. La început, ferindu-și gura de sărutările mele, mi-a apropiat-o de ureche și mi-a șoptit încetișor de tot : „Nu, nu, Jacques, nu...“ Cînd am auzit așa, m-a făcut că mă dau jos din pat și că pornesc spre scară. Ea m-a reținut și mi-a spus, tot la ureche : „Nu te-aș fi crezut niciodată atît de rău ; văd că nu mă pot aștepta la nici o milă din partea ta ; dar, măcar făgăduiește-mi, jură-mi... „Ce ?“ „Că Bigre n-o să afle nimic.“

STĂPÎNUL : I-ai făgăduit, i-ai jurat, și totul a mers de minune.

JACQUES : Și apoi și mai bine încă.

STĂPÎNUL : Și-apoi și mai bine încă ?

JACQUES : Vorbești de parcă ai fi fost de față. Între timp, prietenul Bigre, nerăbdător, îngrijorat și sătul să tot dea tîrcoale în preajma casei fără să mă întîlnească, intră la taică-său, care îl și ia la rost :

— Ai prăpădit atîta vreme pentru nimica toată...

Bigre-fiul îi răspunde și mai acru :

— Parcă n-ar fi trebuit să subțiez la amîndouă capetele afurisita aia de osie, care s-a nimerit să fie prea groasă !

— Eu ți-am spus de la început ; dar tu nu vrei să faci niciodată decît după cum te taie capul.

— Păi fiindcă e mai ușor să scoți decît să bagi la loc.

— Ia obada asta și du-te de sfîrșește-o la poartă.

— De ce la poartă ?

— Fiindcă zgomotul uneltei l-ar trezi pe prietenul tău Jacques.

— Jacques !

— Da, Jacques, e colo sus, în chițimie, și se odihnește. Ah ! Sînt de plîns bieții părinți ; cum se termină una, începe alta ! Ei, n-ai de gînd să te miști o dată ? Cît timp ai să rămîi aici ca un neghiob, cu capul plecat, cu gura căscată, cu brațele atîrnate, nu se face treaba...

Bigre, prietenul, se repede furios pe scară ; Bigre, nașu-meu, îl oprește, zicîndu-i :

— Unde te duci ? Lasă-l să doarmă pe bietul băiat, că e istovit. Dacă ai fi tu în locul lui, ți-ar place să-ți tulbure cineva odihna ?

STĂPÎNUL : Și Justine le auzea și pe astea ?

JACQUES : Cum m-auzi și dumneata.

STĂPÎNUL : Și tu ce făceai ?

JACQUES : Rîdeam.

STĂPÎNUL : Și Justine ?

JACQUES : Ea și smulsese tulpanul ; se trăgea de păr ; își ridica ochii la cer, așa bănuiesc cel puțin ; își frîngea mîinile.

STĂPÎNUL : Jacques, ești un sălbatic ; ai o inimă de piatră.

JACQUES : Nu, domnule, nu : sînt simțitor ; dar îmi păstrez simțirea pentru un prilej mai acătării. Risipitorii bogăției acesteia au cheltuit-o într-atîta cînd trebuiau să fie cumpătați, încît nu mai au nici pic atunci cînd trebuie s-o dăruiască... Între timp mă îmbrac și cobor. Bigre-tatăl îmi zice :

— Aveai nevoie de asta, ți-a făcut bine ; cînd ai venit parcă erai scos din groapă, iar acum ești rumen și proaspăt ca un prunc abia luat de la sîn. Somnul e lucru bun !... Bigre, du-te în pivniță și adu o sticlă, să îmbucăm ceva. Acum, fiule, ai să mănînci bucuros ?

— Foarte bucuros...

Sticla e adusă și pusă pe tejgheaua de lucru ; noi stăm în picioare, de jur-împrejur. Bigre-tatăl umple paharul lui și pe al meu ; Bigre-fiul, dîndu-l deoparte pe-al lui, zice cu un glas fioros :

— Mie, unul, nu mi-e sete așa de dimineață.

— Nu vrei să bei ?

— Nu.

— Aha ! Știu din ce pricină : află, fiule, că aici e amestecată Justine ; o fi trecut pe la ea și n-o fi găsit-o,

sau o fi prins-o cu altul ; supărarea asta pe sticlă nu-i firească, ascultă ce-ţi spun eu.

EU : S-ar putea să fi ghicit.

BIGRE-FIUL : Jacques, lasă gluma, potrivită sau nepotrivită, că nu-mi place.

BIGRE-TATĂL : Dacă nu vrea să bea, asta nu trebuie să ne împiedice pe noi. În sănătatea ta, finule !

EU : În sănătatea dumitale, nasule ! Bigre, prietene, bea cu noi. Te necăjeşti degeaba.

BIGRE-FIUL : Ţi-am spus o dată că n-am să beau.

EU : Păi dacă taică-tău a nimerit, ce naiba, ai s-o revezi, o să vă lămuriţi şi-ai să recunoşti că n-ai dreptate.

BIGRE-TATĂL : Ia lasă-l încolo ; nu-i drept oare să-l pedepsească matracuca aia pentru grijile pe care mi le face ? Hai, încă o duşcă şi să ne întoarcem la ce te priveşte pe tine. Mă bate gîndul că trebuie să mă duc la taică-tău ; dar ce vrei să-i spun ?

EU : Tot ce pofteşti ; tot ce l-ai auzit spunînd de-o sută de ori cînd ţi l-a adus el pe băiatul dumitale.

BIGRE-TATĂL : Haidem...

El pleacă, eu după el, şi ajungem la poarta casei ; îl las să intre singur. Curios să aud discuţia dintre Bigre-tatăl şi tata, mă ascund într-un ungher, dinapoia unui perete subţire, de unde nu scap nici o vorbă.

— Hai, cumetre, trebuie să-l ierţi de data asta.

— Să-l iert ? Pentru ce ?

— Te faci că nu ştii ?

— Nu mă fac, chiar nu ştiu.

— Eşti tu supărat, dar n-ai dreptate să fii.

— Nu sînt supărat.

— Îţi spun eu că eşti.

— Dacă vrei tu să fiu, nici nu cer altceva ; dar vreau să ştiu mai întîi ce năzbîtie a făcut.

— Eu nu sînt de loc împotrivă cînd se întîmplă de trei- patru ori ; numai să nu fie obicei. Se adună o ceată de flăcăi şi fete ; beau, rîd, dansează ; vremea trece repede ; şi între timp se încuie uşa casei...

Şi, coborînd glasul, Bigre adăugă :

— El nu ne aude ; dar hai, să vorbim cinstit, am fost oare noi mai cuminţi decît ei, cînd aveam vîrsta lor ? Ştii cine sînt părinţi răi ? Cei care şi-au uitat păcatele din ti-

nerețe. Ia spune-mi, n-am lipsit noi oare nici o noapte de-acasă ?

— Și tu, cumetre Bigre, ia spune-mi, n-am avut noi niciodată legături care nu erau pe placul părinților noștri ?

— Păi de-aia mai mult fac gură decît sufăr cu adevărat. Fă și tu la fel.

— Dar Jacques n-a lipsit de-acasă, sînt sigur, cel puțin în noaptea asta.

— Ei, atunci dacă nu în noaptea asta, în altă noapte, vorba e: nu ești supărat pe băiat ?

— Nu.

— Și cînd am să plec eu, n-ai să-l cotonogești ?

— De loc.

— Îmi dai cuvîntul tău ?

— Ți-l dau.

— Pe cinstea ta ?

— Pe cinstea mea !

— Asta voiam să-ți spun ; acum mă duc...

Pe cînd nașu-meu Bigre se afla în prag, tata îi spuse, bătîndu-l ușurel pe umăr :

— Bigre, dragul meu, aici e ceva necurat ; băiatul tău și-al meu sînt doi șmecheri afurisiți ; și tare mă tem că ne-au tras pe sfoară astăzi ; dar cu timpul o să descoperim noi despre ce e vorba. Noroc, cumetre !

STĂPÎNUL : Și cum s-a sfîrșit aventura dintre prietenul tău Bigre și Justine ?

JACQUES : Așa cum trebuia să se sfîrșească. El s-a îmbufnat, ea s-a îmbufnat și mai tare ; ea a plîns, lui i s-a muiat inima ; ea i-a jurat că eu eram cel mai bun prieten al lui ; eu i-am jurat că ea era cea mai cinstită fată din sat. El ne-a crezut, ne-a cerut iertare, ne-a îndrăgit și ne-a prețuit pe amîndoi mai mult ca înainte. Și iată începutul, mijlocul și sfîrșitul pierderii fecioriei mele. Acum, domnule, aș vrea să-mi arătați și mie morala povestirii ăsteia deocheate.

STĂPÎNUL: Te învață să cunoști mai bine femeile.

JACQUES : Și la ce aveai nevoie de lecția asta ?

STĂPÎNUL : Ca să-mi cunosc mai bine prietenii.

JACQUES : Nu cumva ţi-ai închipuit vreodată că există măcar unul care să-ţi ţină de rău nevasta sau fata, dacă ei i-a venit poftă să-şi dea poalele peste cap ?

STĂPÎNUL : Te învaţă să cunoşti mai bine părinţii şi copiii.

JACQUES : Nu zău, domnule ; de cînd lumea s-au înşelat unii pe alţii şi-au să se mai înşele cît lumea.

STĂPÎNUL : Vorbele tale sînt adevăruri veşnice, dar nu s-ar putea stărui prea mult asupra lor. Oricare ar fi povestirea făgăduită de tine după asta, fii sigur că nu va fi lipsită de învăţăminte decît pentru un neghiob ; şi zi mai departe !

Cititorule, mă cuprinde remuşcarea că i-am făcut lui Jacques sau lui stăpînu-său cinstea de-ai pune să rostească vreo cîteva idei care sînt de drept ale tale ; dacă e aşa, poţi să ţi le iei înapoi, căci n-au să se supere. Am cam observat că numele de *Bigre* [1] nu prea îţi e pe plac. Aş vrea să ştiu şi eu de ce. E adevăratul nume de familie al rotarului meu ; actele de naştere, de moarte şi de căsătorie sînt iscălite Bigre. Urmaşii lui Bigre, care stau şi astăzi în aceeaşi dugheană, se numesc tot Bigre. Cînd copiii lor, care sînt drăguţi, trec pe stradă, lumea spune : „Uite-i pe Bigrişori". Cînd dumneata rosteşti numele *Boule* îţi aminteşti de cel mai mare meşter de mobile din abanos pe care l-ai pomenit. Şi nici în ţinutul lui Bigre nu se rosteşte numele de Bigre fără ca oamenii să se gîndească la cel mai mare rotar de care îşi aduc aminte. Bigre, al cărui nume se citeşte la sfîrşitul tuturor cărţilor bisericeşti de la începutul veacului nostru, a fost o rudă de-a lor. Dacă vreodată vreun strănepot de-al lui Bigre va ajunge vestit prin vreo faptă măreaţă, numele pe care îl purta Bigre nu va fi mai puţin impunător decît al lui Cezar sau al lui Condé. Fiindcă există Bigre şi Bigre, după cum există Wilhelm şi Wilhelm. Dacă spun numai Wilhelm, simplu, n-o să însemne nici cuceritorul Marii Britanii, nici negustorul de pînzeturi din *Jupîn Patelin ;* numele de Wilhelm, singur nu va fi nici eroic, nici

[1] Joc de cuvinte intraductibil. *Bigre* înseamnă *ticălos*, după cum numele de mai jos, Boule, înseamnă, printre altele, şi căpăţînă, şi ghiulea, şi e şi numele meşterului pomenit în text, care a trăit între anii 1642–1732.

burghez ; tot așa și cu Bigre. Bigre, simplu, nu e nici faimosul rotar, nici vreunul din neînsemnații lui strămoși sau neînsemnații lui urmași. La drept vorbind, numele pe care îl porți poate oare să fie de bun-gust sau de prost gust ? Ulițele mișună de dulăi care se numesc Pompeius. Leapădă-ți deci falsa delicatețe, altfel mă voi purta cu dumneata cum s-a purtat lordul Chatham [1] cu membrii parlamentului ; el le-a spus : „Zahăr, zahăr, zahăr ; ce-i caraghios în asta ?..." Iar eu îți voi spune : „Bigre, Bigre, Bigre ; de ce nu l-ar chema pe cineva Bigre ?" Fiindcă, după cum îi spunea un ofițer generalului său, marelui Condé, există un Bigre mîndru, ca Bigre rotarul ; există un Bigre cumsecade, ca dumneata și ca mine ; și mai există niște Bigre oarecare, cum sînt nenumărați alții.

JACQUES : Era într-o zi de nuntă ; fratele Jean o măritase pe fata unui vecin. Eu eram vornicel. Mă puseseră la masă între doi hîtri cunoscuți în toată parohia ; păream un mare neghiob, deși nu eram chiar atît de neghiob pe cît mă credeau ei. Cei doi hîtri mi-au pus cîteva întrebări despre noaptea nunții ; eu am răspuns destul de prostește și iată-i izbucnind în rîs, iar pe nevestele șolticilor ăstora întrebînd de la capătul celălalt al mesei : „Ce s-a întîmplat ? Veseli mai sînteți voi acolo !" „E din cale-afară de caraghios, răspunse unul din soți către nevastă-sa ; am să-ți povestesc diseară." Cealaltă nevastă, la fel de curioasă, îi puse aceeași întrebare omului ei, iar el îi dădu același răspuns. Ospățul continuă, cu întrebările și cu neghiobiile mele, cu hohotele de rîs și cu uimirea nevestelor. După masă, joc ; după joc, culcarea soților, darul jartierei, eu în patul meu, și cei doi hîtri în paturile lor, povestindu-le nevestelor lucrul de neînțeles, de necrezut, că la douăzeci și doi de ani, fiind vlăjgan zdravăn, destul de chipeș, ager și isteț, eram la fel de curat, dar la fel, ca atunci cînd ieșisem din pîntecele mamei, iar cele două neveste se minunară, întocmai ca soții lor. Dar, a doua zi, Suzanne îmi făcu semn și-mi zise :

— Jacques, n-ai nici o treabă de făcut ?

— N-am vecină ; cu ce te pot ajuta ?

[1] William Pitt, conte de Chatham (1708—1778).

— Aș vrea... aș vrea... — și spunînd „aș vrea" îmi strîngea mîna și mă privea tare ciudat — aș vrea să iei cosorul și să vii în crîng să-mi ajuți să strîng vreo două-trei brațe de vreascuri, fiindcă e o muncă prea grea pentru mine singură.

— Cu plăcere, vecină Suzanne...

Iau cosorul și pornim. Pe drum, Suzanne își lăsa capul să-i cadă pe umărul meu, mă lua de bărbie, mă trăgea de urechi, mă ciupea de coaste. Ajungem. Locul era cam povîrnit. Suzanne se culcă pe jos cît era de lungă, în partea cea mai ridicată a locului, cu picioarele depărtate unul de altul și cu brațele trecute pe deasupra capului. Eu mă aflam lîngă ea, mai jos, făcîndu-mi de lucru cu cosorul în huceag, și Suzanne își strîngea picioarele apropiindu-și călcăiele de șezut; genunchii ei ridicați îi săltaseră fustele ; și eu îmi făceam de zor de lucru cu cosorul prin huceag, fără să mă uit unde dau și lovind adesea pe de lături. Suzanne îmi zice :

— Jacques, ai să isprăvești oare curînd ?

— Cînd vrei tu, vecină.

— Dar nu vezi că eu vreau să sfîrșești ?... îmi spuse eu cu jumătate glas. Așa că am sfîrșit, am stat să răsuflu și am sfîrșit din nou ; iar Suzanne...

STĂPÎNUL : Îți lua fecioria pe care n-o aveai ?

JACQUES : Întocmai ; dar să nu crezi că s-a lăsat păcălită, ba mi-a zîmbit și mi-a zis :

— I-ai tras clapa lui bărbatu-meu ; ești un drăcos.

— Ce vrei să spui, vecină Suzanne ?

— Nimic, nimic ; lasă că mă-nțelegi tu. Mai păcălește-mă încă de cîteva ori la fel, și-am să te iert...

I-am legat vreascurile, le-am luat la spinare ; și ne-am întors, ea la casa ei, eu la a mea.

STĂPÎNUL : Fără să poposiți în drum ?

JACQUES : Fără.

STĂPÎNUL : Va să zică, nu era departe din crîng și pînă-n sat.

JACQUES: Cam tot cît era și din sat pînă-n crîng.

STĂPÎNUL : Oare numai atîta prețuia Suzanne ?

JACQUES : Ba prețuia poate mai mult, pentru un altul, pentru o altă zi ; fiecare moment își are prețul lui.

Peste cîtăva vreme. vecina Marguerite, nevasta celuilalt şoltic, avînd de măcinat nişte boabe şi neavînd timp să meargă la moară, veni să-i ceară tatei un băiat care să se ducă în locul ei. Fiind eu cel mai mare, ea era sigură că tata o să mă aleagă pe mine, şi chiar aşa s-a întîmplat. Vecina Marguerite pleacă; eu o urmez; îmi pun sacul pe măgar şi-l mîn singur la moară. Iată grăunţele măcinate, şi ne întoarcem, măgarul şi cu mine, destul de trişti, căci mă gîndeam că n-o să mă aleg cu nimic din corvoada asta. Mă înşelam însă. Între sat şi moară trebuia să străbat o pădurice; acolo am găsit-o pe vecina Marguerite stînd la marginea drumului. Începuse să amurgească.

— Jacques, îmi zice ea, te-ai întors, în sfîrşit! Ştii că a trecut mai mult de-o oră, lungă şi plictisitoare, de cînd te aştept ?...

Cititorule, prea eşti şi dumneata cîrcotaş. Ai dreptate, orele lungi şi plictisitoare sînt ale doamnelor de la oraş ; iar ora întreagă de care-ţi vorbeam e a vecinei Marguerite.

JACQUES : Păi era apa scăzută, moara abia măcina, morarul se îmbătase şi, oricît m-am zorit, n-am putut să mă întorc mai degrabă.

MARGUERITE : Aşază-te aici şi să pălăvrăgim puţin.

JACQUES : Cu dragă inimă, vecină Marguerite...

Iată-mă stînd lîngă ea ca să pălăvrăgim, însă tăceam amîndoi. Atunci îi zic :

— Păi, vecină Marguerite, nu scoţi o vorbuliţă şi văd că nu pălăvrăgim.

MARGUERITE : Tac, fiindcă mă gîndesc la ce mi-a spus bărbatu-meu despre tine.

JACQUES : Să nu crezi o iotă din ce ţi-a spus ; îi place să-şi rîdă de oameni.

MARGUERITE : Mi-a spus că n-ai fost niciodată îndrăgostit.

JACQUES : Da, cu asta n-a minţit.

MARGUERITE : Cum ! Niciodată ?

JACQUES : Niciodată.

MARGUERITE : Cum La vîrsta ta să nu ştii încă ce e o femeie ?

JACQUES : Ba să mă ierți, vecină Marguerite.

MARGUERITE : Atunci ia spune, ce e o femeie ?

JACQUES : O femeie ?

MARGUERITE : Da, o femeie.

JACQUES : Păi stai... O femeie e un om cu fustă, cu tulpan și cu țîțe mari.

STĂPÎNUL : Mare ticălos mai ești !

JACQUES : Cealaltă nu se înșelase ; și asta voiam să se înșele. Cînd mi-a auzit răspunsul, vecina Marguerite a izbucnit în niște hohote nesfîrșite de rîs ; iar eu, cu totul uluit, am întrebat-o de ce rîdea atîta. Vecina Marguerite mi-a spus că rîde de naivitatea mea.

— Cum ! un vlăjgan ca tine ! E adevărat că nu știi mai mult ?

— Nu știu, vecină Marguerite.

După vorbele astea, vecina Marguerite tăcu și eu făcui la fel.

— Zău, vecină Marguerite, i-am zis mai apoi, ne-am așezat să pălăvrăgim și iată că nu spui nimic și nu pălăvrăgim de loc. Ce ai, vecină Marguerite ? Ai căzut pe gînduri.

MARGUERITE: Da, mă gîndesc... mă gîndesc... mă gîndesc...

Și rostind „mă gîndesc" ăsta, pieptul i se umflă, glasul i se muia, mădularele îi tremurau, ochii i se închiseră, gura i se căscase puțin ; gemu din adîncul inimii ; leșină și eu m-am făcut că o cred moartă și am început să strig cu spaimă în glas :

— Vecină Marguerite ! Vecină Marguerite ! Spune o vorbă ; vecină Marguerite, ți-e rău ?

MARGUERITE : Nu, copilule, lasă-mi o clipă de răgaz... Nu știu ce m-a apucat... Mi-a venit așa, pe neașteptate.

STĂPÎNUL : Mințea.

JACQUES : Da, mințea.

MARGUERITE : Mă gîndeam...

JACQUES : Te gîndești așa și noaptea, lîngă bărbatul dumitale ?

MARGUERITE : Cîteodată.

JACQUES : Și pesemne că-l sperii.

MARGUERITE : S-a obișnuit...

Marguerite își revine încetul cu încetul din leșin și zice :

— Mă gîndeam că la nuntă, acum opt zile, bărbatul meu și cel al Suzannei și-au rîs de tine ; și mi s-a făcut milă, și nu știu ce m-a apucat...

JACQUES : Ești prea bună.

MARGUERITE : Mi-e nu-mi place să se rîdă de oameni. M-am gîndit că la cel dintîi prilej au să reînceapă și mai vîrtos, și-o să mă mîhnească și mai mult.

JACQUES : Păi numai să vrei dumneata, și nu s-ar mai întîmpla.

MARGUERITE : Cum ?

JACQUES : Învățîndu-mă...

MARGUERITE : Ce ?

JACQUES : Ce nu știu eu și-i face să rîdă atîta pe bărbatul dumitale și pe al Suzannei, care altfel n-ar mai rîde.

MARGUERITE : O ! Nu, nu. Știu bine că ești băiat de treabă și că n-ai spune nimănui ; dar n-aș îndrăzni.

JACQUES : De ce nu ?

MARGUERITE : Fiindcă n-aș îndrăzni.

JACQUES : Ah ! Vecină Marguerite, învață-mă, te rog, și am să-ți port cea mai mare recunoștință ; învață-mă...

Și tot rugînd-o așa, îi strîngeam mîinile, iar ea mi le strîngea pe ale mele ; îi sărutam ochii, iar ea îmi săruta gura. Între timp, se înnoptase de tot. Atunci îi zic :

— Îmi dau seama, vecină Marguerite, că nu-mi vrei binele într-atîta, încît să mă înveți ; tare mai sînt mîhnit. Hai să ne ridicăm și să plecăm spre casă...

Vecina Marguerite tăcu ; îmi prinse iar o mînă și nu știu unde mi-o puse, dar știu că am strigat :

— Ia te uită ! Uite că n-are ! Uite că n-are !

STĂPÎNUL : Ticălosule ! Mare ticălos mai ești !

JACQUES : Adevărul e că ea era tare despuiată și că eu, de asemenea, mă despuiasem. Și mai e că-mi țineam mereu mîna acolo unde ea n-avea nimic, și ea își pusese mîna acolo unde la mine nu era tocmai ca la ea. Adevărul e că eu mă aflam sub ea, și prin urmare ea peste mine. Adevărul e că, neușurînd-o de nici o osteneală, a trebuit s-o ducă ea singură pe toată. Adevărul e că punea atîta inimă să mă învețe, încît la un moment dat am cre-

zut c-o să-și dea sufletul. Adevărul e că, fiind la fel de tulburat ca și ea și nimeaiștiind ce spun, am oftat : „Ah ! vecină Suzanne, ce plăcere îmi faci !"

STĂPÎNUL : Vrei să zici „vecină Marguerite" !

JACQUES : Nu, nu. Adevărul e că am luat un nume drept altul și că, în loc să spun vecină Marguerite, am spus vecină Suzanne. Adevărul e că i-am mărturisit vecinei Marguerite că tot ce ea credea că mă învață atunci vecina Suzon mă învățase, nițel mai altfel, e drept, cu trei sau patru zile înainte. Adevărul e că ea mi-a zis :

— Cum ! adică Suzon și nu eu ?...

Adevărul e că i-am răspuns :

— Nici una și nici cealaltă.

Adevărul e că tot rîzîndu-și de ea însăși, de Suzon, de cei doi soți, și că tot ocărîndu-mă, m-am pomenit peste ea, și prin urmare ea sub mine, și că mărturisindu-mi că așa îi place mai mult, dar nu atît cît îi plăcuse altminteri, ea s-a pomenit iar peste mine, și prin urmare eu sub ea. Adevărul e că după cîteva clipe de odihnă și de tăcere, ne-am pomenit nici ea dedesubt, nici eu deasupra, nici eu dedesubt, nici ea deasupra; căci ne aflam și unul și altul pe-o parte, iar ea ținea capul plecat înainte și șezutul lipit de coapsele mele. Adevărul e că, dacă aș fi fost mai puțin savant, buna vecină Marguerite m-ar fi învățat tot ce se poate învăța. Adevărul e că ne-a venit tare greu să mai ajungem în sat. Adevărul e că boala mea de gît s-a înrăutățit și mi se pare că n-am să mai pot vorbi cincisprezece zile.

STĂPÎNUL : Și nu le-ai mai văzut pe cele două femei ?

JACQUES : Ba să am iertare, le-am mai văzut de mai multe ori.

STĂPÎNUL : Pe amîndouă ?

JACQUES : Pe amîndouă.

STĂPÎNUL : Și nu s-au luat la harță ?

JACQUES : S-au îndrăgit și mai mult, fiindcă își erau de folos una alteia.

STĂPÎNUL : Cele din lumea mea ar fi făcut tot așa, dar fiecare cu al ei... Rîzi ?

JACQUES : De fiecare dată cînd îmi aduc aminte de omulețul care țipa, înjura, dădea din cap și din picioare,

din mîini, din tot trupul, și era gata să se zvîrle din podul cu fîn, cu riscul de a-și frînge gîtul, nu mă pot împiedica să rîd de el.

STĂPÎNUL : Și cine e omulețul ăsta ? Soțul vecinei Suzon ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Soțul vecinei Marguerite ?

JACQUES : Nu... Nu te mai schimbi : așa ai s-o ții toată viața...

STĂPÎNUL : Atunci, cine ?

Jacques nu-i răspunse la întrebare, iar stăpînul adăugă : Spune-mi numai cine era omulețul.

JACQUES : Într-o bună zi, un țînc, stînd lîngă tejgheaua unei lenjerese, țipa cît îl ținea gura. Negustoreasa, plictisită de țipetele lui, îi zise :

— De ce țipi, dragul meu ?

— Fiindcă vor să mă facă să spun *a*.

— Și de ce nu vrei să spui *a* ?

— Fiindcă nici n-o să apuc bine să zic *a*, c-au să și vrea să mă facă să zic b...

Asta înseamnă că n-am s-apuc să spun bine numele omulețului, că va și trebui să povestesc restul.

STĂPÎNUL : S-ar putea...

JACQUES : Ba e sigur.

STĂPÎNUL : Haide, dragă Jacques, spune-mi numele omulețului. Te mănîncă pe limbă să-l spui, nu-i așa ? Hai, dă-i drumul !

JACQUES : Omulețul ăsta era un soi de pitic, cocoșat, strîmb, bîlbîit, chior, gelos, curvar, îndrăgostit și poate plăcut de Suzon. Era preotul satului.

Jacques semăna ca două picături de apă cu țîncul lenjeresei, cu singura deosebire că, de cînd cu boala lui de gît, era greu să-l urnești să zică *a* dar, odată urnit, mergea de la sine pînă la capătul alfabetului.

Mă aflam în șură la Suzon, numai eu și ea.

STĂPÎNUL : Și nu stăteai degeaba, așa-i ?

JACQUES : Nu. Cînd sosește popa, îl apucă năbădăile, bombăne, îi poruncește Suzonei să-i spună ce făcea între patru ochi cu cel mai desfrînat flăcău din sat, în ungherul cel mai dosnic al cocioabei.

STĂPÎNUL : După cîte văd, îți mersese buhul.

JACQUES : Şi pe merit. Popa era supărat foc ; la vorbele astea, mai adăugă cîteva şi mai puţin binevoitoare. Mă supăr şi eu. Din ocară în ocară, am ajuns la pumni. Eu înşfac o furcă, i-o trec printre picioare şi, hiţa-n sus, hiţa-n jos, îl arunc în podul de fîn, nici mai mult nici mai puţin, ca pe un maldăr de paie.

STĂPÎNUL : Şi era înalt podul ?

JACQUES : De cel puţin zece picioare, iar omuleţul nu s-ar fi putut coborî fără să-şi frîngă gîtul.

STĂPÎNUL : Şi pe urmă ?

JACQUES : Pe urmă îi dau Suzonei basmaua la o parte, o iau de ţîţe, o giugiulesc ; ea abia dacă se împotriveşte. Era pe-aproape un samar de măgar căruia îi cunoşteam moliciunea ; o împing pe samar.

STĂPÎNUL : Şi-i ridici poalele ?

JACQUES : Îi ridic poalele.

STĂPÎNUL : Şi popa vedea asta ?

JACQUES : Cum te văd.

STĂPÎNUL : Şi tăcea ?

JACQUES : Da' de unde, zău aşa. Nemaiputîndu-şi stăpîni mînia, începe să strige :

— Să... să... săriţi ! Uci... ci... gaşul ! ...fo... fo... foc... ho... ho... hoţii !...

Şi iată că soţul, pe care îl credeam departe, dă fuga.

STĂPÎNUL : Rău îmi pare ; nu prea-mi plac popii...

JACQUES : Şi ai fi fost încîntat ca sub ochii ăluia...

STĂPÎNUL : Recunosc.

JACQUES : Suzon avu vreme să se ridice ; eu îmi potrivesc hainele, şi-o iau din loc ; Suzon mi-a povestit ce s-a întîmplat pe urmă. Soţul, văzîndu-l pe popă cocoţat în fîn, începu să rîdă. Popa îi zice : „Rî... rî... rîzi... pro... pro... prostule ce eşti..." Soţul îi dă ascultare, rîde şi mai cu poftă şi-l întreabă cine l-a cocoţat acolo. Popa : „Dă.. dă... dă-mă jo... jo... jos." Soţul rîde şi mai tare şi întreabă cum să facă. Popa : „A... a... aşa... cu... cu... cum m-am ur... ur... cat... cu fu... fu... furca...". „Al dracului să fiu dacă n-ai dreptate ; vezi ce-nseamnă să fii cărturar ?..." Soţul ia furca, o întinde popii ; ăsta se aşază călare pe furcă, aşa cum îl pusesem eu ; soţul face de vreo două ori ocolul şurii cu popa proţăpit în furcă, însoţindu-şi plimbarea cu un fel de cîntec bisericesc ; iar

popa strigă : „Dă... dă... dă-mă jos pu... pu... puşlama, n-a... n-a... n-auzi să mă da... da... dai jos o dată ?“ Şi soţul îi zice : „Ce-ar fi părinte, să te arăt aşa, pe toate uliţele satului ? Ar fi un alai cum nu s-a mai văzut de cînd lumea !..“ Totuşi, popa s-a ales numai cu spaima, şi soţul l-a lăsat jos. Nu mai ştiu ce i-a spus atunci omului, căci Suzon a şters-o ; dar am auzit : „Ne... ne... nenorocitule ! Da... da... dai într-un pre... pre... preot ! Te af... af... afurisesc ; ai să... să... ai să fii... ble... ble... blestemat !...“ Omuleţul tot vorbea ; iar soţul îl gonea din urmă cu lovituri de furcă. Am venit şi eu, laolaltă cu mulţi alţii ; cînd dă cu ochii de mine, de departe, soţul, ţinîndu-şi furca în mînă ca o lance, îmi zice : „Apropiete, vino-ncoa !“

STĂPÎNUL : Şi Suzon ?

JACQUES : S-a descurcat.

STĂPÎNUL : A păţit ceva ?

JACQUES : Da de unde ; femeile ştiu s-o scoată totdeauna bine la capăt, cînd n-au fost prinse asupra faptului... De ce rîzi ?

STĂPÎNUL : Fiindcă o să-mi vină şi mie să rîd, ca şi ţie, de cîte ori o să-mi aduc aminte de popişorul ăla în vîrful furcii soţului.

JACQUES : Nu după multă vreme, întîmplarea a ajuns la urechile tatei, care a rîs şi el, apoi m-am dus la armată, precum ţi-am spus...

După cîteva clipe în care Jacques fie că tăcu, fie că tuşi, după cum spun unii, sau după ce-a mai rîs, după cum spun alţii, stăpînul, adresîndu-se lui Jacques, îi zise :

— Şi povestea dragostei tale ?

Jacques plecă fruntea fără să răspundă nimic.

Cum se poate oare ca un om cu bun-simţ, cu purtări cuviincioase, un om care se făleşte cu filozofia să se distreze înşirînd povestiri atît de deşănţate ? — Mai întîi, cititorule, aici nu sînt povestiri ; e o istorie, şi eu nu mă simt mai vinovat, ba poate mă simt mai puţin vinovat chiar, cînd scriu năzbîtiile lui Jacques, decît Suetonius, cînd ne transmite desfrînarea lui Tiberiu. Şi totuşi, îl citeşti pe Suetonius şi nu-i aduci nici o mustrare. De ce nu-ţi încrunţi sprîncenele cînd îi citeşti pe Catul, Marţial,

Horaţiu, Juvenal, Petronius, La Fontaine şi atîţia alţii ? De ce nu-i spui stoicului Seneca : Ce nevoie avem de desfrînarea sclavului tău cu oglinzi concave ? De ce nu eşti îngăduitor decît cu morţii ? Dacă ai sta să te gîndeşti un pic la părtinirea asta, ai vedea că ea se naşte din vreun principiu vicios. Dacă eşti ca o floarea, nu mă citi ; dacă eşti stricat, mă poţi citi fără teamă de urmări. Şi apoi, dacă ce-ţi spun eu aici nu te mulţumeşti, deschide prefaţa lui Jean-Baptiste Rousseau [1] şi ai să-mi găseşti acolo apologia. Care dintre voi ar cuteza să-l defăimeze pe Voltaire, fiindcă a compus *Fecioara* ? Nici unul. Aveţi, aşadar, două cumpene pentru faptele oamenilor ? Dar o să spui, *Fecioara* lui Voltaire e o capodoperă. — Cu atît mai rău, fiindcă astfel va fi şi mai mult citită. — Iar Jacques al dumitale nu e decît un ghiveci de fapte, unele adevărate, altele născocite, scrise fără artă şi împărţite fără rînduială. — Cu atît mai bine ; *Jacques* al meu va fi mai puţin citit. Oricum ai întoarce-o, n-ai dreptate. Dacă lucrarea mea e bună, o să-ţi placă ; dacă e rea, n-o să-ţi facă nici un rău. Nu există carte mai nevătămătoare decît cartea proastă. Fac haz scriind sub nume de împrumut neghiobiile pe care le săvîrşeşti tu ; neghiobiile tale mă fac să rîd ; iar scrierea mea te necăjeşte. Cititorule, dacă e să vorbim cinstit, apăi găsesc că dintre noi amîndoi nu eu sînt cel mai rău. Cît de mulţumit aş fi dacă m-aş putea pune la adăpost de ponegrirele tale pe cît te poţi pune tu la adăpost faţă de plictisul sau faţă de primejdia lucrării mele ! Făţarnici josnici, lăsaţi-mă în pace. F...ţi-vă ca nişte măgari leneşi, care au chef să zburde ; dar îngăduiţi-mi să spun *a f...* ; vă las vouă fapta, lăsaţi-mi mie cuvîntul. Voi rostiţi cutezători a ucide, a fura, a trăda, dar celălalt cuvînt n-aţi îndrăzni să-l spuneţi decît printre dinţi ! Nu e adevărat oare că cu cît laşi să-ţi scape din gură mai puţine din cuvintele astea deocheate, cu atît îţi rămîn mai multe în minte ? Oare ce v-a făcut actul genital, atît de firesc, de necesar şi de just, ca să-i înlăturaţi numele din discuţiile voastre şi să vă închipuiţi că v-ar murdări gura, ochii şi urechile ? E bine ca spusele cel mai puţin folosite, cel mai puţin scrise,

[1] Jean-Baptiste Rousseau (1671—1741) — poet liric francez.

cel mai puțin rostite, să fie și cele mai știute și cele mai general cunoscute; și asta așa e ; iar cuvîntul *f...* nu e mai puțin familiar decît cuvîntul pîine ; îl cunosc toate vîrstele, îl cuprind toate dialectele : are o mie de sinonime în fiecare grai, se imprimă în fiecare fără să fie rostit, fără glas, fără chip, iar sexul care îl săvîrșește cel mai mult îl ține sub tăcere cel mai mult. Parcă vă aud cum strigați : „Tii, ce mai cinic ! Ce mai nerușinat ! Ce mai sofist !...“ Curaj, ocărîți din toată inima un autor respectabil pe care îl aveți toată ziua în mîini și căruia eu nu-i sînt aici decît tălmaci. Licența stilului său aproape că-mi e o garanție pentru curățenia moravurilor lui ; e Montaigne [1]. *Lasciva est nobis pagina, vita proba* [2].

Jacques și stăpînu-său petrecură tot restul zilei fără să-și descleștezе dinții. Jacques tușea, iar stăpînul zicea : „Cumplită tuse !“ Se uita la ceasornic fără să vadă cît e ora, își deschidea tabachera fără să știe și-și lua priza de tabac fără să-și dea seama ; asta mi-o dovedește faptul că le făcea pe toate de cîte trei sau patru ori la rînd, în aceeași ordine. Peste o clipă, Jacques tușea din nou, și stăpînul zicea : „A dracului tuse ! Și-ai mai și băut pînă n-ai mai putut din vinul hangiței. Și nici ieri seara, cu secretarul, nu te-ai cruțat mai mult ; cînd te-ai întors, te clătinai și nu mai știai ce vorbești ; iar astăzi ai făcut zece popasuri, și pun rămășag că nu ți-a mai rămas nici strop de vin în ploscă !...“ Apoi mormăia printre dinți, se uita la ceas și-și desfăta nările.

Am uitat să-ți spun, cititorule, că Jacques nu pornea niciodată la drum fără o ploscă plină cu cel mai bun vin, atîrnată la oblîncul șeii. De fiecare dată cînd stăpînul îi întrerupea povestirea prin cîte o întrebare puțin mai lungă, el desprindea plosca, sorbea o înghițitură turnată de sus și o punea la locul ei doar cînd stăpînu-său tăcea din gură. Și am mai uitat să spun că de fiecare dată cînd avea nevoie să chibzuiască, prima lui mișcare era să-și întrebe plosca. Dacă trebuia să ia o hotărîre într-o chestiune de morală, să discute un fapt, să aleagă un drum

[1] Vezi *Eseurile* lui Montaigne, c. III, cap. V, după care este imitat întregul pasaj de mai sus.

[2] În limba latină : *Scrierea noastră este lascivă, dar viața ne este curată.*

în locul altuia, să înceapă, să urmeze sau să lase baltă o treabă, să cumpănească foloasele sau relele unei acțiuni politice, a unei speculații negustorești sau de finanțe, înțelepciunea sau nebunia unei legi, soarta unui război, alegerea unui han, și în han alegerea odăilor de locuit, iar în odăi alegerea unui pat, prima lui vorbă era : „Să întrebăm plosca". Iar cea din urmă : „Asta e părerea ploștii și a mea". Cînd ursita îi amuțea în cap, se lămurea prin ploscă ; plosca era un soi de Pythie portativă, tăcută de îndată ce se golea. La Delfi, Pythia, cu poalele suflecate, stînd cu curul gol pe trepiedul ei, primea inspirația de jos în sus ; Jacques, pe calul lui, cu capul dat pe spate, cu plosca destupată și aplecată spre gură, primea inspirația de sus în jos. Cînd Pythia și Jacques își rosteau oracolele, amîndoi erau beți. El susținea că Sfîntul Duh se pogorîse asupra apostolilor într-o ploscă : Rusaliilor le spunea sărbătoarea ploștilor. A lăsat un mic tratat cu toate felurile de a ghici viitorul, tratat foarte serios în care dă întîietate ghicitului lui Bacbuc [1] sau prin ploscă .Declară, cu tot respectul adînc ce i-l poartă, că sînt false spusele parohului din Meudon, care îi punea întrebări divinei Bacbuc prin lovirea pinteculuí. „Mi-e drag Rabelais, spune Jacques, dar adevărul mi-e mai drag decît Rabelais." El îl numește eretic *Engastrimut* [2] ; și dovedește prin o sută de argumente, unele mai tari decît altele, că adevăratele oracole ale lui Bacbuc sau ale ploștii nu se fac auzite decît prin gîtlejul ei. Îi socotește în rîndul adepților de frunte ai lui Bacbuc, drept adevărați inspirați ai ploștii, din aceste ultime secole, pe Rabelais, La Fare, Chapelle, Chaulieu, La Fontaine, Molière, Panard, Gallet, Vadé [3]. Platon și Jean-Jacques Rousseau,

[1] *Bacbuc* sau *bahbuh* (în ebraică) — ploscă, butelie. Pomenită de Rabelais în *Pantagruel*.

[2] Cuvînt de origine elină, însemnînd cel ce vorbește din stomac.

[3] Cu privire la unii dintre cei enumerați mai sus, lăsîndu-i la o parte pe Rabelais, La Fontaine sau Molière, anumiți istorici literari ne informează că, de pildă, Gallet, un fost băcan, devenit autor de cîntece și bețiv vestit, a murit la Le Temple, închisoare pentru datornicii urmăriți de creditori. Prietenul său, Panard, îl plîngea mai ales pentru că a fost îngropat sub „un jgheab de apă" tocmai el, care nu bea niciodată apă.

care au proslăvit vinul bun fără să-l bea, sînt, după părerea lui, falşi fraţi ai ploştii. Plosca a avut pe vremuri cîteva altare vestite ; La Pomme-de-pin, Le Temple [1] şi la Guinguette, altare a căror istorie o scrie aparte. Jacques zugrăveşte, în felul cel mai măreţ, avîntul, căldura, focul de care bacbucienii sau perigordienii [2] erau — şi mai sînt încă şi în zilele noastre — cuprinşi, cînd, spre sfîrşitul ospăţului, stînnd cu coatele rezemate de masă, Bacbuc sau plosca sfîntă li se arăta, era pusă în mijlocul lor, şuiera, îşi arunca departe de ea scufiţa şi-şi umplea adoratorii cu spumă profetică. Manuscrisul lui e împodobit cu două chipuri, în josul cărora se citeşte : *Anacreon şi Rabelais, unul printre cei vechi, iar celălalt printre moderni, mari preoţi ai ploştii.*

Adică Jacques a folosit termenul *Engastrimut* ?:. De ce nu, cititorule ? Căpitanul lui Jacques era bacbucian ; el a putut cunoaşte vorba asta, iar Jacques, care culegea tot ce spunea el, şi-a amintit-o ; adevărul e însă că *Engastrimut* îmi aparţine şi că în textul original se citeşte : *Ventriloc.*

Toate astea sînt foarte frumoase, ai să spui, dar cum rămîne cu dragostea lui Jacques ? — Dragostea lui Jacques numai Jacques şi-o cunoaşte ; şi iată-l chinuit de-o boală de gît care-l reduce pe stăpînu-său la ceasornic şi la tăbăcheră ; strîmtorarea asta îl mîhneşte tot atît cît şi pe dumneata. — Ce-o să ajungem ? — Pe cinstea mea că habar n-am. Aici ar fi potrivit s-o întrebăm pe sfînta Bacbuc sau plosca sfinţită ; dar cultul ei decade, templele îi sînt pustii. La fel au făcut şi oracolele păgînismului la moartea sfîntului nostru Mîntuitor ; la moartea lui Gallet, oracolele lui Bacbuc au amuţit ; de aceea nu mai există marile poeme, nu mai există bucăţile acelea de-o elocinţă neîntreruptă şi nici lucrările însemnate cu pecetea beţiei şi a geniului ; tot e chibzuit, măsurat, academic şi searbăd. O, sfîntă Bacbuc ! o, ploscă sacră ! o, divinitate a lui Jacques ! Reîntoarce-te printre noi !... Aş avea chef, cititorule, să-ţi vorbesc despre naşterea sfintei Bacbuc, despre miracolele care au însoţit-o şi au

[1] Pomme-de-pin era faimoasa tavernă a lui Villon.
[2] Adică din Périgord, vechi ţinut francez, cu vii renumite.

urmat-o, despre minunile din timpul cît a fost puternică și despre prăpădul care a urmat cînd a început să fie dată uitării; și dacă boala de gît a prietenului nostru Jacques mai ține, dacă stăpînu-său se încăpățînează să păstreze tăcerea, vei fi nevoit să te mulțumești cu episodul ăsta, pe care voi încerca să-l lungesc pînă ce Jacques se va lecui și-și va reîncepe povestea dragostei...

Aici există un gol cu adevărat regretabil în discuția dintre Jacques și stăpînu-său. Într-o bună zi vreun urmaș de-al lui Nodot, de-al președintelui de Brosses, de-al lui Freinshémius sau de-al părintelui Brottier [1] poate că-l va umple; iar urmașii lui Jacques și ai stăpînului său, proprietari ai manuscrisului, vor rîde cu hohote.

S-ar părea că Jacques, silit să tacă din pricina bolii de gît, și-a oprit povestea dragostei și că stăpînu-său a început povestea propriei lui iubiri. Asta nu e decît o presupunere pe care o vînd și eu cum am cumpărat-o. După cîteva rînduri punctate, care arată golul, se citește: „Nimic nu-i mai trist în lumea asta decît să fii prost..." Oare Jacques e cel ce rostește o zicală atît de aleasă? Sau stăpînu-său? Aici ar fi loc pentru o îndelungată și spinoasă dizertație. Dacă Jacques era atît de neobrăzat, încît să-i spună stăpînului său asemenea vorbe, apăi și acesta din urmă era destul de cinstit ca să și le spună el însuși. Oricum ar fi, e vădit, prea vădit chiar, că mai departe vorbește stăpînul.

STĂPÎNUL: Era în ajunul zilei ei, și n-aveam un ban. Cavalerul de Saint-Ouin, prietenul meu intim, nu ducea niciodată lipsă de nimic.

— N-ai bani? îmi zise el.

— N-am!

— Atunci n-ai decît să-i faci.

— Știi tu oare cum să-i fac?

— Fără îndoială.

Cavalerul se îmbracă, ieșim, și mă conduce prin mai multe ulițe întortocheate, într-o căsuță întunecoasă, unde

[1] După anumiți cercetători, Nodot a fost descoperitorul unor pretinse fragmente de Petronius, de Brosses a încercat să refacă textul lui Salustius, Freinshémius a adăugat suplimente la Quintus-Curtius, iar Brottier a tradus din Tacit.

urcăm pe-o scăriță murdară, pînă la etajul al treilea ; acolo intru într-un apartament destul de mare și mobilat într-un fel ciudat. Printre altele, în apartamentul acela se aflau trei scrinuri puse la rînd, fiecare de altă formă ; înapoia scrinului din mijloc era o oglindă cu rama de sus prea înaltă pentru tavan, așa că o bună parte din ea stătea ascunsă după scrin ; pe scrinuri se aflau tot soiul de mărfuri ; două jocuri de table ; răspîndite prin casă, se găseau scaune destul de arătoase, dar nici unul pereche cu altul ; la piciorul unui pat fără perdele se vedea o minune de divan ; la una din ferestre — o colivie, fără păsări, dar nouă-nouță ; la cealaltă fereastră — un policandru atîrnat de-o coadă de mătură, iar coada de mătură sprijinindu-se cu amîndouă capetele de spătarele a două gioarse de scaune din paie ; la dreapta și la stînga — tablouri, unele atîrnate de pereți, altele puse vraf.

JACQUES : Asta miroase de la o poștă a afacerist.

STĂPÎNUL : Ai ghicit. Și iată că domnul cavaler și domnul Le Brun (așa îl chemă pe negustorul de vechituri și pe cămătarul la care ne aflam) se aruncă unul în brațele altuia...

— Of ! Dumneavoastră erați, domnule cavaler ?

— Păi sigur că eu, dragă Le Brun.

— Dar ce vi s-a întîmplat ? Nu ne-am mai văzut de-o veșnicie. Triste vremuri, nu-i așa ?

— Foarte triste, dragă Le Brun. Dar nu despre asta-i vorba ; ascultă, aș vrea să-ți spun ceva...

Eu mă așez. Cavalerul și Le Brun se retrag într-un ungher și vorbesc. Nu pot să-ți redau din convorbirea lor decît vreo cîteva frînturi prinse din zbor...

— E bun ?

— Grozav.

— Major ?

— Și încă cum.

— E fiul ?

— Fiul.

— Știi că ultimele noastre două afaceri... ?

— Vorbește mai încet.

— Și tatăl ?

— Bogat.

— Bătrîn ?

— C-un picior în groapă.

Le Brun, cu glas tare :

— Știți, domnule cavaler, eu nu mai vreau să mă amestec nici cît negru sub unghie, fiindcă după aia am totdeauna necazuri. E el prietenul dumneavoastră, dar să fie sănătos ! Domnul are o înfățișare pe deplin boierească, dar...

— Dragă Le Brun !

— N-am nici un ban.

— Dar ai cunoștințe !

— Toți sînt niște ticăloși, niște pușlamale fără pereche. Tot nu v-ați săturat, domnule cavaler, să treceți prin mîinile ăstora ?

— Nevoia nu cunoaște lege.

— Nevoia care vă îmboldește e o nevoie plăcută ; vreun joc de cărți, vreo loterie, vreo fetișcană.

— Dragul meu !...

— Așa sînt eu totdeauna, slab ca un copil ; și-apoi dumneavoastră, nu cred să existe om pe care să nu-l puteți face să-și calce pînă și jurămîntul. Hai, sunați, ca să aflu dacă Fourgeot e acasă... Adică nu, nu sunați, Fourgeot o să vă ducă la Merval.

— De ce să nu ne duci dumneata ?

— Eu ? Am jurat că lepădătura de Merval n-o să mai lucreze cît o trăi nici pentru mine, nici pentru prietenii mei. Va trebui să răspundeți dumneavoastră pentru domnul, care poate că... vreau să zic care, fără îndoială, e un om cinstit ; eu o să răspund pentru dumneavoastră în fața lui Fourgeot, iar Fourgeot o să răspundă pentru mine în fața lui Merval...

Între timp a intrat o slujnică, spunînd :

— Dumnealor au venit la domnul Fourgeot ?

Le Brun, către slujnică :

— Nu, n-au venit la nimeni... Domnule cavaler, zău că mi-e cu neputință, mi-e cu neputință.

Cavalerul îl îmbrățișează, îl mîngîie :

— Dragă Le Brun ! Prieten drag !...

Eu mă apropii, îmi unesc stăruințele cu ale cavalerului :

— Domnule Le Brun ! Dragă domnule !...

Le Brun se lasă convins.

Servitoarea, care zîmbește la toată maimuțăreala asta, pleacă și, cît ai clipi, se întoarce cu un omuleț șontorog, îmbrăcat în negru, sprijinit în baston, bîlbîit, cu obrajii uscați și scorojiți, cu privirea ageră. Cavalerul se întoarce spre el și zice :

— Hai, domnule Mathieu de Fourgeot, n-avem nici o clipă de pierdut, du-ne degrabă...

Fourget, fără să pară că-l aude, își dezlega o pungulită din piele fină.

Cavalerul, către Fourgeot :

— Nu vă sinchisiți, asta ne privește...

Mă apropii, scot o părăluță și i-o strecor cavalerului, care i-o dă servitoarei, mîngîind-o pe sub bărbie. Între timp, Le Brun îi spunea lui Fourgeot :

— Nu-ți dau voie ; să nu-i duci acolo pe dumnealor.

FUORGEOT : De ce, domnule Le Brun ?

LE BRUN : Fiindcă e un pungaș, o pușlama.

FOURGEOT : Știu că domnul Merval... dar pentru orice păcat există îndurare; și-apoi, nu mai știu pe altul care să aibă bani în clipa de față.

LE BRUN : Domnule Fourgeot, fă cum vrei ; domnilor, eu îmi spăl mîinile.

FOURGEOT (către Le Brun) : Domnule Le Brun, nu vii și dumneata cu noi ?

LE BRUN : Eu ? ! Ferească Dumnezeu ! E un mișel cu care n-am să mai dau ochii cîte zile oi avea.

FOURGEOT : Dar fără dumneata n-o s-o scoatem la capăt.

CAVALERUL : Așa e. Hai, dargă Le Brun, e vorba să mă servești, să-ți cîștigi recunoștința unui om darnic, aflat la strîmtoare ; n-o să mă refuzi ; ai să vii.

LE BRUN : Să merg la Merval ? ! Eu ? ! Tocmai eu ? !

CAVALERUL : Da, dumneata, dumneata ai să mergi, pentru mine...

După atîtea stăruințe Le Brun se lăsă dus, și iată-ne, eu, Le Brun, cavalerul și Mathieu de Fourgeot porniți, cavalerul luîndu-l prietenește de mînă pe Le Brun și zicîndu-mi :

— E cel mai cumsecade; cel mai binevoitor om din lume ; cea mai bună conștiință...

LE BRUN : Cred că domnul cavaler ar fi în stare să mă facă să falsific bani.

Iată-ne la Merval.

JACQUES : Mathieu de Fourgeot ăsta...

STĂPÎNUL : Ei, ce vrei să spui ?

JACQUES : Mathieu de Fourgeot... Vreau să spun că domnul cavaler de Saint-Ouin îi cunoaşte pe toţi oamenii ăştia după nume şi pronume şi că e şi el o puşlama înţeleasă cu toate secăturile astea.

STĂPÎNUL : S-ar putea să ai dreptate... E cu neputinţă să găseşti om mai blajin şi mai binecrescut, mai cinstit, mai politicos, mai omenos, mai simţitor, mai dezinteresat decît domnul de Merval. După ce se încredinţă că sînt major ca vîrstă şi că sînt bun platnic, domnul Merval luă o înfăţişare pe deplin drăgăstoasă şi mîhnită şi ne spuse cu glasul cel mai pocăit cu putinţă că era deznădăjduit ; că fusese chiar în dimineaţa aceea silit să-şi ajutoreze un prieten strîmtorat de nevoi dintre cele mai grabnice şi că era cu totul lefter. Apoi, adresîndu-mi-se mie, adăugă :

— Domnule, să nu vă pară rău că n-aţi venit mai devreme ; aş fi fost adînc mîhnit să vă refuz, dar aş fi făcut-o ; prietenia e mai presus de orice...

Iată-ne înmărmuriţi de-a binelea ; iată-l pe cavaler, pe Le Brun însuşi şi pe Fourgeot la picioarele lui Merval, şi pe domnul Merval spunîndu-le :

— Domnilor, mă cunoaşteţi cu toţii ; îmi place să îndatorez şi încerc să nu stric serviciile pe care le fac, lăsîndu-mă rugat ; dar, pe onoarea mea de om, n-am nici măcar patru ludovici în casă...

În mijlocul oamenilor ăstora, eu păream un osîndit care tocmai şi-a auzit sentinţa. Îi spuneam cavalerului :

— Cavalere, hai să plecăm, dacă domnii nu pot să ne ajute...

Iar cavalerul, luîndu-mă deoparte :

— Nici să nu te gîndeşti, doar e ajunul zilei ei. Te înştiinţez că am prevenit-o şi se aşteaptă la un dar din partea ta. Tu o ştii cum e : nu că ar fi interesată, dar e la fel ca toate celelalte şi nu-i place să-i fie înşelate aşteptările. S-o fi şi lăudat la taică-său, la maică-sa, la

mătuşi, la prietene ; şi, după toate astea, să n-aibă nimic de arătat, e îngrozitor...

Şi iată-l reîntors la Merval şi stăruind cu şi mai multă aprindere. Merval, după ce se lăsă hărţuit cum se cuvine, zice :

— Am sufletul cel mai neghiob din lume ; n-aş putea răbda să văd oameni la strîmtoare. Să mă mai gîndesc. A ! mi-a venit o idee.

CAVALERUL : Ce idee ?

MERVAL : De ce nu luaţi mărfuri ?

CAVALERUL : Ai dumneata ?

MERVAL : Nu ; dar cunosc o femeie care vă poate face rost ; o femeie de treabă, cinstită.

LE BRUN : Da, şi o să ne facă rost de nişte zdrenţe, pe care ni le va vinde la greutatea lor în aur şi din care n-o să scoatem nimic.

MERVAL : Ba de loc. Are pînzeturi frumoase, giuvaeruri din aur şi argint, toate soiurile de mătăsuri, perle, cîteva nestemate ; n-o să pierdeţi prea mult la astfel de mărfuri. Femeia aceea e o fiinţă cumsecade şi se mulţumeşte cu puţin, numai să aibă garanţii ; sînt mărfuri căutate şi care se cumpără la preţuri foarte convenabile. La urma urmei, duceţi-vă să le vedeţi, că doar văzutul n-o să vă coste nimic...

I-am arătat lui Merval şi cavalerului că poziţia mea nu-mi îngăduia să fac pe vînzătorul ; şi că, chiar de nu mi-ar fi fost silă de-o asemenea învoială, situaţia în care mă aflam nu-mi dădea răgazul să trag foloase de pe urma ei. Binevoitori, Le Brun şi Mathieu de Fourgeot spuseră amîndoi odată :

— N-ai nici o grijă, o să vindem noi pentru dumneata ; o să ne pierdem numai o jumătate de zi...

Şi astfel şedinţa fu amînată pentru după-masă la domnul de Merval, care, bătîndu-mă uşurel pe umăr, îmi spuse cu glas mieros şi convins :

— Domnule, sînt încîntat să vă pot servi ; dar, credeţi-mă, să faceţi cît mai rar asemenea împrumuturi ; ele duc totdeauna la ruină. Ar fi o minune, în ţara asta, să mai puteţi trata încă o dată cu oameni atît de cinstiţi ca domnii Le Brun şi Mathieu de Fourgeot !

Le Brun și Fourgeot de Mathieu, sau Mathieu de Fourgeot, îi mulțumiră înclinîndu-se și spunîndu-i că e prea bun, că încercaseră doar să-și facă și ei micul lor negoț, după cum le cerea conștiința, și că n-are de ce să-i laude.

MERVAL : Vă înșelați, domnilor, căci, la urma urmei, ce este conștiința în zilele nosatre ? Întrebați-l pe domnul cavaler de Saint-Ouin, care trebuie să aibă o idee...

Iată-ne plecați de la Mervali care ne întrebă, din capătul de sus al scării, dacă se poate bizui pe noi ca să-i dea de veste negustoresei. Noi îi răspundem că da ; și ne ducem toți patru să luăm masa într-o crîșmă din apropiere, în așteptarea orei întîlnirii.

Masa a comandat-o Mathieu de Fourgeot și s-a priceput s-o facă. La desert, două fetișcane din Savoia s-au apropiat de masa noastră cu diblele lor; Le Brun le-a poftit să ia loc . Le-a dat să bea, a intrat în vorbă cu ele și le-a cerut să cînte. Pe cînd cei trei tovarăși ai mei se distrau mototolind-o pe una dintre ele, cealaltă, care stătea lîngă mine, mi-a șoptit :

— Domnule, te afli printre oameni deocheați ; printre ei nu e măcar unul care să nu-și aibă numele trecut în registrul roșu al poliției.

Am plecat de la crîșmă la ora făgăduită și ne-am dus la Merval. Uitam să-ți spun că masa golise atît punga cavalerului, cît și pe a mea, și că pe drum Le Brun i-a spus cavalerului, care mi-a spus apoi mie, că Mathieu de Fourgeot cerea zece ludovici pentru comisionul lui și că era cea mai mică sumă ce i se putea da ; că dacă va fi mulțumit de noi, vom avea mărfurile la prețul cel mai bun și că ne vom scoate lesne suma dată, vînzîndu-le.

Iată-ne la Merval, unde negustoreasa ne-o luase înainte cu mărfurile ei. Domnișoara Bridoie (așa o chema) ne-a copleșit cu plecăciuni și politeți, ne-a întins dinainte stofe, pînzeturi, dantele, inele, diamante, cutiuțe de aur. Am luat de toate. Le Brun, Mathieu de Fourgeot și cavalerul au făcut prețul mărfurilor, iar Merval ținea pana. Totalul s-a ridicat la nouăsprezece mii șapte sute șaptezeci și cinci de livre, pentru care era tocmai să fac chitanța, cînd domnișoara Bridoie îmi zise, făcînd o plecăciune

(căci nu spunea nimănui o vorbă pînă nu făcea o plecăciune) :

— Domnule, aveți de gînd să vă plătiți chitanțele la scadență ?

— Sigur că da, i-am răspuns eu.

— În cazul ăsta vă e totuna dacă îmi dați chitanțe sau polițe.

Cuvîntul poliță mă făcu să pălesc. Cavalerul băgă de seamă și-i spuse domnișoarei Bridoie :

— Polițe, domnișoară ? Păi polițele au să umble din mînă în mînă și nu se știe în ce mîini pot să ajungă.

— Pesemne glumiți, domnule cavaler ; ne pricepem și noi oleacă la felul cum trebuie să ne purtăm cu oamenii de rangul dumneavoastră...

Și apoi, după o plecăciune :

— Hîrtiile astea sînt păstrate în portofelul nostru ; nu sînt scoase decît la vremea lor. Poftim, priviți...

Și iarăși o plecăciune, după care negustoreasa își scoate portofelul din buzunar ; citește o sumedenie de nume de toate stările și condițiile. Cavalerul se apropiase de mine și-mi spunea :

— Polițe ! E o chestie a naibii de serioasă ! Vezi ce faci. Femeia mi se pare cinstită, și apoi, înainte de scadență, o să aibă unul din noi bani, ori tu, ori eu.

JACQUES : Și ai semnat polițele ?

STĂPÎNUL : Le-am semnat.

JACQUES · Cînd copiii pleacă în capitală, tații au obiceiul să le țină o mică predică : „Nu te înhăita cu desfrînați ; caută să placi mai-marilor tăi prin corectitudine în îndeplinirea îndatoririlor ; nu-ți lepăda credința în Dumnezeu ; fugi de fetele stricate, de escroci și, mai cu seamă, nu semna niciodată poliță"

STĂPÎNUL : Ce vrei ? Am făcut și eu cum fac ceilalți ; primul lucru pe care l-am dat uitării a fost lecția tatii. Iată-mă pricopsit cu mărfuri, dar nouă ne trebuiau bani. Se găseau acolo, printre altele, cîteva perechi de manșete cu dantelă, foarte frumoase ; cavalerul le luă la prețul de cost, spunîndu-mi : „Iată de pe acum o parte din tîrguielile la care n-o să pierzi nimic". Mathieu de Fourgeot luă un ceas și două cutiuțe de aur, plecînd să-mi aducă fără zăbavă banii pentru ele. Restul îl luă

în păstrare Le Brun, la el. Eu am virît în buzunar o garnitură minunată, cu manşete ; era una din florile buchetului pe care-l aveam de dăruit. Mathieu de Fourgeot se reîntoarse cît ai clipi cu şaizeci de ludovici ; el îşi opri zece pentru sine, iar eu îi primii pe ceilalţi cincizeci. Şi îmi spuse că nu vînduse nici ceasul şi nici cele două cutii, dar că le pusese amanet.

JACQUES : Amanet ?

STĂPÎNUL : Da.

JACQUES : Ştiu la cine.

STĂPÎNUL : La cine ?

JACQUES : La domnişoara cu plecăciunile, la Bridoie.

STĂPÎNUL : Aşa e. Împreună cu perechea de manşete şi cu garnitura ei, am luat un inel drăguţ, o cutie de benghiuri, din duble. Aveam cincizeci de ludovici în pungă ; şi eram şi eu şi cavalerul cum nu se poate mai voioşi.

JACQUES : Asta e foarte bine. În tot ce-mi spui un singur lucru mă neliniştește : dezinteresul domnului Le Brun ; oare ăsta nu s-a înfruptat de loc din pradă ?

STĂPÎNUL : Haida de, Jacques, se vede că glumeşti ; nu-l cunoşti pe domnul Le Brun. I-am propus să-i dau ceva pentru serviciul făcut ; s-a supărat, mi-a răspuns că i se pare că-l iau drept un Mathieu de Fourgeot ; că el nu întinsese niciodată mîna.

— Vezi, exclamă cavalerul, dragul de Le Brun e mereu acelaşi ; o să roşim mereu că el a fost mai cinstit decît noi...

Şi luă pe dată din mărfuri două duzini de batiste şi o bucată de muselină pe care îl rugă să le primească pentru nevastă-sa şi pentru fiică-sa. Le Brun începu să privească batistele, care i se părură atît de frumoase, muselina, pe care o găsi atît de fină, şi totul îi fu dăruit cu atîta inimă bună, încît gîndindu-se că va avea curînd prilejul să-şi ia revanşa faţă de noi prin vînzarea lucrurilor rămase în mîinile lui, se dădu bătut ; şi iată-ne plecaţi şi gonind nebuneşte birja spre locuinţa iubitei mele, căreia îi erau hărăzite garnitura, manşetele şi inelul. Darul i se păru minunat. A fost încîntătoare. Şi-a încercat pe loc garnitura şi manşetele ; inelul părea făcut pentru degetul ei. Am cinat, veseli, după cum îţi închipui.

JACQUES : Şi te-ai culcat acolo.

STĂPÎNUL : Nu.

JACQUES : Atunci s-a culcat cavalerul.

STĂPÎNUL : Cred că da.

JACQUES : Aşa cum te duceau, cred că n-au ţinut multă vreme cei cincizeci de ludovici.

STĂPÎNUL : Nu. Peste opt zile ne-am dus la Le Brun, ca să vedem ce bani s-au putut scoate pe restul mărfurilor.

JACQUES : Nimic, s-au aproape nimic. Le Brun s-a mîhnit, a tăbărît pe Merval şi pe domnişoara cu plecăciunile ; i-a făcut puşlamale, ticăloşi, pungaşi, s-a jurat să nu mai aibă niciodată de-a face cu ei şi ţi-a dat vreo şapte-opt sute de franci.

STĂPÎNUL : Cam atît ; opt sute şaptezeci de livre.

JACQUES : Aşa că, dacă ştiu să socotesc nitel, opt sute şaptezeci de livre de la Le Brun, cincizeci de ludovici de la Merval sau de la Fourgeot, garnitura, manşetele şi inelul, hai, încă cincizeci de ludovici, şi iată ce ţi-a înapoiat din cele nouăsprezece mii şapte sute şaptezeci şi cinci de livre, în mărfuri. Drace ! cinstită treabă ; Merval avea dreptate ; n-ai oricînd prilejul să dai peste oameni atît de cumsecade.

STĂPÎNUL : Uiţi manşetele luate la preţul de cost de către cavaler.

JACQUES : Păi domnul cavaler n-a mai pomenit niciodată de ele.

STĂPÎNUL : Aşa e. Dar cele două cutiuţe de aur şi ceasul pus amanet de către Mathieu, de ce le laşi la o parte?

JACQUES : Fiindcă nu ştiu ce să spun despre ele.

STĂPÎNUL : Totuşi, ziua scadenţei poliţelor veni.

JACQUES : Şi nici dumneata, nici cavalerul nu făcuserăţi rost de bani.

STĂPÎNUL : Am fost silit să mă ascund. Mi-au fost încunoştinţate rudele. Unul din unchii mei veni la Paris şi înaintă un memoriu la poliţie, împotriva tuturor acestor pungaşi. Memoriul fuse trimis unui funcţionar ; funcţionarul ăsta era un ocrotitor plătit de-al lui Merval. S-a răspuns că, afacerea fiind săvîrşită legal, poliţia nu putea face nimic. Cel care primise amaneturile de la Mathieu

pentru cutiuțe îl dădu în judecată. M-am amestecat și eu în proces. Cheltuielile de judecată fură atît de nemaipomenite, încît după vînzarea ceasului și a cutiuțelor tot ne mai lipseau vreo cinci sau șase sute de franci ca să le putem plăti pe toate.

Asta n-o crezi, cititorule. Și dacă ți-aș spune istoria cu limonagiul răposat nu demult în vecinătatea mea, și care a lăsat doi bieți orfani, mititei ? Comisarul a venit acasă la răposat, a pus sigiliul, s-a făcut un inventar, o vînzare ; din vînzare s-au obținut opt-nouă sute de franci. Din acești nouă sute de franci, după scoaterea cheltuielilor justiției, au mai rămas doi gologani pentru fiecare orfan ; i s-au pus fiecărui copil cei doi gologani în palmă, și au fost trimiși la azil.

STĂPÎNUL : E îngrozitor.

JACQUES : Și mai sînt și acum la azil.

STĂPÎNUL : În vremea asta a murit tata. Am achitat poliţele, am ieșit din ascunzătoare, unde, spre cinstea prietenului meu, cavalerul, și a iubitei mele, trebuie spus că mi-au ținut tovărășie destul de statornică.

JACQUES : Și iată-ne cu călcîiele mai aprinse decît înainte după cavaler și după frumoasa dumitale ; iar frumoasa făcîndu-te să-i plătești mai scump decît oricînd favorurile.

STĂPÎNUL : De ce, Jacques ?

JACQUES : De ce ? Păi fiindcă așa cum erai, fără nimeni pe cap și avînd o avere frumușică, trebuia să facă din dumneata un neghiob deplin, adică un soț.

STĂPÎNUL : Pe cinstea mea, cred că așa aveau de gînd, dar n-au izbutit.

JACQUES : Ori ești dumneata norocos, ori au fost ei nepricepuți.

STĂPÎNUL : Mi se pare că nu mai ești răgușit și că vorbești mai binișor.

JACQUES : Ți se pare, dar nu-i așa.

STĂPÎNUL : Va să zică, n-ai fi în stare să spui mai departe povestea dragostei tale ?

JACQUES : Nu.

STĂPÎNUL : Și ești de părere să continui eu cu a mea ?

JACQUES : Părerea mea e să facem o pauză și să ridic piosca.

STĂPÎNUL : Cum ! Cu boala ta de gît, și tot ți-ai umplut plosca ?

JACQUES : Da ; dar, pe toți dracii, e ceai de mușețel ; de-asta n-am idei și mă simt ca un dobitoc ; și atîta vreme cît va fi ceai de mușețel în ploscă, voi fi dobitoc.

STĂPÎNUL : Ce faci ?

JACQUES : Vărs mușețelul pe jos ; mi-e teamă să nu ne poarte ghinion.

STĂPÎNUL : Ești nebun.

JACQUES : Înțelept sau nebun, n-o să rămînă nici cît o lacrimă în ploscă.

Pe cînd Jacques deșartă plosca, stăpînul se uită la ceas, își deschide tabachera și se pregătește să-și spună mai departe povestea dragostei. Iar eu, cititorule, mă simt ispitit să-i închid gura arătîndu-i de departe un militar bătrîn, călare, cu spinarea încovoiată și gonindu-și calul ; sau o țărăncuță cu o pălăriuță de paie, cu fuste roșii, umblînd pe jos sau pe-un măgar. Și-apoi, de ce militarul cel bătrîn n-ar fi chiar căpitanul lui Jacques sau camaradul căpitanului lui Jacques ? — Păi ăsta a murit ! — Crezi ?... Și de ce țărăncuța n-ar fi vecina Suzon, sau vecina Marguerite, sau hangița de la Cerbul-Mare, sau maica Jeanne, sau fiică-sa Denise ? Un scriitor de romane nu s-ar da în lături s-o facă, dar mie nu-mi plac romanele, cel puțin nu-mi plac dacă nu sînt de Richardson. Eu povestesc o istorie, fie că istoria asta va interesa pe cineva, fie că nu va interesa : mie puțin îmi pasă. Am de gînd să spun adevărul, și asta și fac. De aceea, n-am să-l pun pe fratele Jean să se reîntoarcă de la Lisabona ; popa cel gras care vine spre noi într-o brișcă, lîngă o femeie tînără și frumoasă, n-o să fie de loc abatele Hudson. — Dar abatele Hudson a murit ! — Așa crezi ? Ai fost dumneata la înmormîntarea lui ? — Nu. — L-ai văzut cînd îl îngropau ? — Nu. — Va să zică, e mort sau viu, după cum mi-o place mie. Nu depinde decît de mine să opresc brișca și să scot, în legătură cu popa și cu soața lui de călătorie, un șir de întîmplări în urma cărora n-o să mai afli nici dragostea lui Jacques, nici pe cele ale lui stăpînu-său ; dar mi-e silă de toate pro-

cedeele astea ; văd doar că, dacă pui nițică imaginație și un pic de stil, nimic nu-i mai ușor decît să torni un roman. Să rămînem la adevăr, și pînă cînd i-o trece lui Jacques boala de gît, să-l lăsăm pe stăpînu-său să vorbească.

STĂPÎNUL : Într-o dimineață, cavalerul îmi iese în cale, tare mihnit ; cu o zi înainte petrecuserăm la țară împreună, cavalerul, iubita lui sau a mea, sau poate a amîndurora, tatăl ei, mama, mătușile, verii și eu. Cavalerul mă întrebă dacă n-am scăpat cumva vreo vorbă care să-i fi lămurit pe părinții fetei despre patima mea. Apoi îmi aduce la cunoștință că tatăl și mama, îngrijorați de stăruințele mele, își întrebaseră fiica ; așa încît, dacă aveam gînduri cinstite, nu era nimic mai lesne decît să le mărturisesc ; că în condițiile astea ar fi o cinste pentru ei să mă primească ; dar că de nu voi limpezi lucrurile pînă în două săptămîni, mă vor ruga să-mi încetez vizitele care băteau la ochi, despre care se vorbea și care făceau rău fetei lor, îndepărtînd partidele bune ce s-ar fi putut ivi, dacă n-ar fi existat teama de refuz.

JACQUES : Ehei, stăpîne, așa-i că i-a mirosit Jacques ?

STĂPÎNUL : Cavalerul adăugă : „Două săptămîni ! răgazul e destul de scurt. Iubești și ești iubit ; spune, ce ai de gînd să faci ?“ I-am răspuns limpede cavalerului că mă voi retrage.

— Să te retragi ? Așadar, n-o iubești ?

— Ba o iubesc, și încă mult de tot ; dar am rude, am un nume, o situație, pretenții și n-o să mă hotărăsc niciodată să îngrop toate avantajele astea în prăvălia unei mic-burgheze.

— Și vrei să le-o spun ?

— Cum dorești. Dar mă miră, cavalere, neașteptata și scrupuloasa gingășie a oamenilor ăstora. I-au îngăduit fetei să-mi primească darurile ; m-au lăsat de zeci de ori între patru ochi cu ea ; fata cutreieră balurile, petrecerile, spectacolele, face plimbări la țară sau prin oraș cu primul venit care-i pune la îndemînă o trăsură frumoasă ; ei dorm buștean în timp ce la ea se face muzică sau se discută ; tu te duci pe-acolo cînd ai chef ; și, fie vorba între

noi, cavalere, dacă eşti tu primit în casă, ar mai putea fi primit şi un altul. Fata lor e rău văzută ? Nici n-am să dau crezare, nici n-am să neg tot ce se spune despre ea ; recunoaşte însă şi tu că părinţii ar fi trebuit să se gîndească mai de multişor să-şi păzească fata ca să rămînă cinstită. Vrei să-ţi vorbesc deschis ? M-au luat drept un soi de nătăfleaţă pe care şi-au pus în gînd să-l ducă de nas la picioarele popii din parohie. Dar s-au înşelat. Găsesc că domnişoara Agathe e fermecătoare ; mi-a sucit capul ; şi asta cred că se vede după cheltuielile nemaipomenite pe care le-am făcut pentru ea. Nu mă dau înapoi să le fac şi de-acum încolo, dar trebuie să fiu sigur că pe viitor o să fie ceva mai puţin neînduplecată.

Am de gînd să nu-mi pierd veşnic la picioarele ei averea, timpul şi suspinele pe care le-aş putea dărui mai cu folos în altă parte. Să-i spui vorbele astea din urmă domnişoarei Agathe, şi pe cele de mai înainte părinţilor... Trebuie fie ca legătura noastră să înceteze, fie ca eu să fiu primit altfel, iar domnişoara Agathe să facă pentru mine ceva mai mult decît a făcut pînă acum. Recunoaşte, cavalere, că atunci cînd m-ai dus prima dată la ea m-ai făcut să nădăjduiesc unele îngăduinţe pe care nu le-am aflat. Cavalere, m-ai cam înşelat.

CAVALERUL : Pe cinstea mea, m-am cam înşelat mai întîi pe mine însumi. Cui naiba i-ar fi trăsnit vreodată prin minte că sub înfăţişarea uşuratecă, sub tonul liber şi voios al nebunei ăsteia mici s-ar ascunde un balaur al virtuţii ?

JACQUES : Cum dracu, domnule ! E prea de tot ; va să zică, ai fost şi dumneata curajos o dată în viaţă ?

STĂPÎNUL : Se mai întîmplă. Aveam la inimă păţania cu cămătarii, fuga mea la Saint-Jean de Latran, din faţa domnişoarei Bridoie, şi, mai presus de toate, mofturile domnişoarei Agathe. Mă cam plictisisem să tot fiu amînat cu fleacuri.

JACQUES : Şi după discursul ăsta curajos către scumpul dumitale prieten, cavalerul de Saint-Ouin, ce-ai făcut ?

STĂPÎNUL : Mi-am ţinut cuvîntul ; am încetat vizitele.

JACQUES : *Bravo ! Bravo ! mio caro maestro !*

STĂPÎNUL : Au trecut două săptămîni fără să mai primesc nici o veste, în afară de cele ale cavalerului, care mă informa întocmai despre urmările lipsei mele din familie și mă încuraja să mă țin tare. Îmi spunea :

— Au început să se mire, se privesc neliniștiți, vorbesc ; se întreabă cu ce te-ar fi putut nemulțumi. Fetița se preface că e demnă ; spune, cu nepăsare silită, prin care se vede lesne că-i e ciudă : „Dumnealui nu se mai arată ; după cît se pare, nu mai vrea să fie văzut ; să-i fie de bine ; treaba lui..." Și-apoi face o piruetă, începe să îngîne un cîntec, se duce la fereastră, se întoarce, dar cu ochii înroșiți ; toată lumea își dă seama că a plîns.

— Că a plîns ?

— Apoi se așază ; își ia lucrul ; vrea să lucreze, dar nu lucrează. Ceilalți vorbesc, ea tace ; ceilalți încearcă s-o înveselească, ea se supără ; i se propune un joc, o plimbare, un spectacol ; ea primește și, cînd totul e gata, o apucă altă toană, care peste o clipă nu-i mai e pe plac... O, dar te văd tulburat ! N-am să-ți mai spun o vorbă.

— Cavalere, crezi așadar că dacă aș reapare...

— Cred că ai fi un prost. Trebuie să te ții tare, să ai curaj. Dacă te-ai întoarce la ea fără să fii chemat, ai fi pierdut. Trebuie să-i înveți minte pe oamenii aceștia mărunți.

— Dar dacă nu mă cheamă înapoi ?

— Au să te cheme.

— Dar dacă or să zăbovească prea mult pînă atunci !

— Au să te cheme ei, curînd. Ce naiba ! Un om ca tine nu poate fi înlocuit cu una, cu două. Dacă te întorci singur, domnișoara o să-ți facă mutre, o să te facă să-ți plătești scump pozna, o să-ți impună tot ce i-o trăsni ei prin cap ; și va trebui să i te supui : va trebui să-i cazi în genunchi. Vrei să fii stăpîn sau să fii rob și încă robul cel mai chinuit ? Alege. Cinstit vorbind, te-ai purtat cam ușuratic ; n-ar putea cineva să te creadă îndrăgostit de-a binelea ; dar ce-ai făcut e bun făcut ; și dacă e cu putință să te alegi cu ceva, nu trebuie să dai înapoi.

— Și spui că ea a plîns ?

— Auzi vorbă. Sigur că a plîns. Dar mai bine să plîngă ea decît să plîngi tu.

— Dar dacă nu mă cheamă înapoi ?

— Îți spun că o să te cheme. Cînd ajung acolo, nu pomenesc o vorbă despre tine, ca și cînd n-ai exista. Ea mă tot sucește cînd pe-o parte, cînd pe alta, și eu mă las în voia ei ; în sfîrșit, mă întreabă dacă te-am văzut ; eu răspund cu nepăsare, cîteodată da, cîteodată nu ; apoi se vorbește despre altceva ; dar nu trece mult și iar se revine la dispariția ta ; se-ntîmplă să aducă vorba despre asta fie tata, fie mama, fie mătușa, fie Agathe, spunînd : „Și cîte n-am făcut noi pentru el ! Cît ne-am frămîntat pentru necazurile lui ! Și dovezile de prietenie arătate de nepoată-mea ! Eu nu știam cum să mă port mai bine cu el ! Și el, cîte jurăminte de prietenie nu ne-a făcut ! Să te mai încrezi în bărbați !... Acum pas de mai deschide ușa celor care vin !... Și să mai crezi în prieteni !"

— Dar Agathe ?

— I-a cuprins deznădejdea, te asigur eu.

— Dar Agathe ?

— Agathe mă trage deoparte și zice : „Cavalere, înțelegi ceva din purtarea prietenului dumitale ? M-ai încredințat de-atîtea ori că sînt iubită ; îl credeai, nici vorbă, și de ce nu l-ai fi crezut ? Și eu îl credeam..." Apoi se întrerupe, glasul i se tulbură, ochii i se umezesc... Ei, dar bag de seamă că și tu faci la fel ! N-am să-ți mai spun nimic, hotărît lucru. Văd ce vrei, dar n-am să te las, nici în ruptul capului. Dacă ai făcut prostia să te retragi fără nici o noimă, nu vreau să mai faci încă una ducîndu-te și aruncîndu-te de gîtul lor. Trebuie să folosești prilejul ăsta ca să faci un pas înainte în relațiile tale cu domnișoara Agathe ; trebuie ca ea să vadă că nu te ține atît de bine, încît să nu te poată pierde, cel puțin dacă nu-și dă silința să te păstreze. După cîte ai făcut, să mai rămîi la pupatul mîinii ? ! Hai, cavalere, spune-mi drept, pe conștiința ta, că doar sîntem prieteni și poți să-mi spui fără nici o grijă c-ai vorbi prea multe : e adevărat că n-ai avut nimic de la ea ?

— Nu, nimic.

— Fugi de-aici că minți ; vrei să faci pe delicatul.

— Poate c-aș face, dac-aș avea de ce ; dar îți jur că n-am fericirea să mint.

— E de necrezut, fiindcă, orice s-ar zice, eşti destul de isteţ. Cum se poate ? N-a avut nici măcar o clipă de slăbiciune ?

— Nu.

— O fi avut ea, dar n-ai băgat tu de seamă şi ţi-o fi scăpat. Tare mă tem să nu fi fost un pic nătăfleaţă ; bărbaţii cinstiţi, delicaţi şi duioşi ca tine se întîmplă să fie aşa.

— Dar tu, cavalere, ce învîrteşti pe-acolo ?

— Nimic.

— N-ai avut nici o pretenţie ?

— Ba să mă ierţi, am avut, şi încă i-am făcut curte destul de multă vreme ; dar tu ai venit, ai văzut şi ai învins. Mi-am dat seama că te privea într-una, iar la mine nu se mai uita de loc ; şi am înţeles. Am rămas prieteni buni ; îmi încredinţează micile ei gînduri, cîteodată îmi urmează sfaturile ; şi, din lipsă de ceva mai bun, am primit rolul de subaltern la care m-ai silit.

JACQUES : Dă-mi voie să-ţi spun două lucruri, domnule : primul că eu unul n-am izbutit niciodată să-mi spun povestea fără ca un diavol sau altul să mă întrerupă, pe cînd a dumitale merge ca la moară. Aşa-i viaţa : unul aleargă printre mărăcini fără să se înţepe ; altul poate să se uite cît o vrea unde calcă, că tot dă peste mărăcini cînd îi e lumea mai dragă şi se întoarce acasă jupuit de viu.

STĂPÎNUL : Nu cumva ţi-ai uitat cîntecul : sulul cel mare şi ce stă scris în ceruri ?

JACQUES : Celălalt lucru pe care voiam să ţi-l spun e că nu-mi iese din cap că domnul cavaler de Saint-Ouin era un mare pungaş ; şi că după ce a împărţit banii dumitale cu cămătarii Le Brun, Merval, Mathieu de Fourgeot, sau Fourgeot de Mathieu, şi Bridoie, caută să te lege la gard cu ţiitoarea lui, cu binişorul şi în toată legea, bineînţeles, în faţa notarului şi-a popii, ca să-şi mai aibă partea şi la nevasta dumitale... Aoleu ! gîtul !...

STĂPÎNUL : Ştii ce-ai făcut acum ? Un lucru tare obişnuit şi tare nelalocul lui.

JACQUES : Sînt în stare de aşa ceva.

STĂPÎNUL : Te plîngi că eşti întrerupt mereu şi întrerupi şi tu.

JACQUES : Asta e urmarea pildei proaste pe care mi-ai dat-o. O mamă vrea să-şi facă de cap, dar îi cere fiică-si să fie cuminte ; un tată vrea să fie risipitor, dar îi cere lui fiu-său să fie econom ; un stăpîn vrea...

STĂPÎNUL : Să-şi întrerupă sluga, să-l întrerupă cînd are chef şi să nu fie întrerupt.

Oare nu ţi-e teamă, cititorule, că ai să vezi din nou aici scena de la han, cînd unul striga : „Ai să cobori", iar celălalt : „Ba n-am să cobor !" Ce mă opreşte să nu te fac s-o auzi : „Am să întrerup". „Ba n-ai să întrerupi" ? N-aş avea decît să-l aţîţ puţin pe Jacques sau pe stăpînu-său, şi cearta-i gata ; iar o dată începută, cine ştie cum se va isprăvi ? Adevărul e însă că Jacques i-a răspuns cu modestie stăpînului său : „Domnule, n-am să te mai întrerup ; vorbesc şi eu cu dumneata, după cum mi-ai îngăduit."

STĂPÎNUL : Treacă de la mine ; dar asta nu-i tot.

JACQUES : Ce altă necuviinţă am mai putut săvîrşi ?

STĂPÎNUL : O iei înaintea povestitorului şi-i răpeşti plăcerea pe care nădăjduieşte s-o tragă din mirarea ta ; aşa că, fălindu-te cu o agerime nelalocul ei, ghicind ce voia să spună, lui nu-i mai rămînea decît să tacă, şi eu tac.

JACQUES : Ah ! stăpîne !

STĂPÎNUL : Blestemaţi să fie oamenii deştepţi !

JACQUES : N-am nimic împotrivă ; dar n-o să fii atît de crud...

STĂPÎNUL : Recunoaşte cel puţin că aşa ai merita.

JACQUES : Aşa e ; dar, cu toate astea, o să te uiţi cît e ceasul, o să-ţi iei priza de tabac, o să-ţi treacă supărarea şi-o să-mi spui povestea mai departe.

STĂPÎNUL : Păcătosul ăsta face din mine ce vrea...

La cîteva zile după discuţia cu Saint-Ouin, iată-l că se iveşte iar pe la mine ; părea triumfător. „Ei, prietene, îmi zice, altă dată o să crezi în profeţiile mele ? Ţi-am spus eu că noi sîntem cei mai tari, şi iată o scrisoare de la mititica : da, o scrisoare, o scrisoare de la ea..."

Scrisoarea era foarte drăgăstoasă ; dojeni, plîngeri *et caetera* ; şi iată-mă din nou poftit la ea acasă.

Cititorule, aici te-ai oprit din citit ; ce s-a întîmplat ? A ! Cred că-nţeleg, ai vrea să vezi scrisoarea. Negreşit că

doamna Riccoboni[1] ţi-ar fi arătat-o. Şi sînt sigur că-ţi pare rău că n-ai văzut scrisoarea pe care doamna de La Pommeraye a dictat-o celor două mironosiţe. Deşi mi-ar fi fost cu mult mai greu s-o fac decît pe a Agathei, şi nu-mi închipui că am talent cu carul, cred că aş fi scos-o la capăt, dar n-ar fi fost originală ; ar fi semănat cu una din sublimele cuvîntări scrise cu toptanul de Tit Liviu în *Istoria Romei*, sau de cardinalul Bentivoglio în *Războaiele Flandrei*. Asemenea lucruri citeşti cu plăcere, dar îţi destramă iluziile. Un istoric, cînd pune pe seama personajelor lui cuvîntări pe care ele nu le-au ţinut, poate să pună pe seama lor şi fapte pe care nu le-au înfăptuit. Te rog, deci, să uiţi scrisorile astea două şi să citeşti mai departe.

STĂPÎNUL : M-au întrebat din ce pricină am lipsit atîta, şi le-am răspuns ce mi-a trecut atunci prin cap ; s-au mulţumit cu spusele mele, şi toate şi-au reluat mersul obişnuit.

JACQUES : Adică dumneata ţi-ai cheltuit banii mai departe, iar treburile amoroase n-au înaintat nici cu un pas măcar.

STĂPÎNUL : Cavalerul îmi cerea noutăţi şi părea îngrijorat.

JACQUES : Poate că era cu adevărat.

STĂPÎNUL : De ce crezi ?

JACQUES : De ce ? Fiindcă el...

STĂPÎNUL : Hai, spune tot.

JACQUES : Nici nu mă gîndesc ; trebuie să-i laşi povestitorului...

STĂPÎNUL : Îmi pare bine că lecţiile mele îţi sînt de folos... Într-o bună zi cavalerul m-a poftit să facem o plimbare numai noi doi, singuri. Ne-am dus să ne petrecem ziua la ţară. Am plecat de cu zori. Am prînzit şi am cinat la han ; vinul era grozav, şi am băut pe rupte, vorbind despre stăpînire, despre biserică şi despre aventuri amoroase. Niciodată nu-mi arătase cavalerul atîta încredere, atîta prietenie ; mi-a povestit toate întîmplările vieţii lui, cu o sinceritate de necrezut, neascultîndu-mi

[1] Scrisoare pentru care Diderot are multe cuvinte de laudă, dar nu şi pentru actriţă, care era slabă.

nici binele, nici răul. El bea, mă pupa, plîngea de atîta dragoste ; beam îl pupam şi plîngeam şi eu, la rîndul meu. Dintre toate faptele lui din trecut nu se căia decît de una singură şi zicea c-o să aibă remuşcări pînă la mormînt.

— Cavalere, i-am spus, destăinuieşte-te unui prieten ; aşa o să-ţi uşurezi inima. Hai, spune, despre ce-i vorba ? Vreun păcat de nimic, căruia delicateţea ta îi sporeşte greutatea ?

— Nu, nu, oftă cavalerul plecîndu-şi capul pe braţe şi acoperindu-şi obrajii de ruşine ; e o mîrşăvie de neiertat. Mă crezi ? Eu, cavalerul de Saint-Ouin, mi-am înşelat odată, da, mi-am înşelat prietenul !

— Cum s-au petrecut lucrurile ?

— Vai ! Mergeam amîndoi în aceeaşi casă, aşa cum faci tu şi eu. Acolo era o fată ca domnişoara Agathe ; el era îndrăgostit, iar eu eram iubit ; el se ruina cheltuind pentru ea, iar eu mă bucuram de favorurile ei. Şi n-am avut niciodată curajul să i-o mărturisesc ; dar dacă am să-l mai întîlnesc vreodată, am să-i spun totul. Taina asta îngrozitoare pe care o port în fundul sufletului mă copleşeşte, e o povară de care trebuie neapărat să scap.

— N-ar fi rău, cavalere.

— Mă sfătuieşti şi tu s-o fac ?

— Sigur că te sfătuiesc.

— Şi cum crezi c-o să ia prietenul meu lucrurile ?

— Dacă ţi-e prieten, dacă e om drept, îţi va găsi iertarea în el însuşi ; va fi mişcat de sinceritatea şi de căinţa ta ; te va lua în braţe ; ar face ce-aş face şi eu în locul lui.

— Aşa crezi ?

— Aşa cred.

— Şi aşa te-ai purta ?

— Fără îndoială...

Atunci cavalerul se ridică deodată, păşeşte spre mine, cu ochii în lacrimi, cu braţele deschise, şi zice :

— Prietene, îmbrăţişează-mă.

— Cum, cavalere ! zic eu, adică dumneata... ? Eu ? Ticăloasa de Agathe ?

— Da, prietene ; îţi dau cuvîntul înapoi, eşti stăpîn să faci cu mine ce vrei. Dacă gîndeşti, cum gîndesc şi eu,

că ocara adusă e de neiertat, nu mă ierta : ridică-te, părăseşte-mă, iar dac-ai să mă mai vezi vreodată nu te mai uita la mine decît cu silă şi lasă-mă cu durerea şi ruşinea mea. Ah, prietene, dacă ai şti cum îmi stăpîneşte inima ticăloasa aia mică. M-am născut om de treabă ; dă-ţi seama cît m-a făcut să sufăr rolul ruşinos la care m-am coborît. De cîte ori nu mi-am întors ochii de la ea, ca să mă uit la tine, gemînd din pricina trădării ei şi a mea. E uluitor că n-ai băgat niciodată de seamă...

Între timp, ascultînd spusele cavalerului, eu stăteam nemişcat ca un Terme [1] pietrificat. Am exclamat :

— Ah ! nemernica ! Ah, cavalere, tu, tocmai tu, prietenul meu !

— Da, am fost, şi mai sînt încă, fiindcă folosesc, ca să te scot din ghearele creaturii ăsteia, o taină care e mai mult a ei decît a mea. Sînt deznădăjduit că n-ai căpătat nimic care să te despăgubească de tot ce-ai făcut pentru ea. (Aici Jacques începu să rîdă şi să fluiere.)

Păi ăsta e *Adevărul în vin*, de Collé [2], vei spune. Nu ştii ce vorbeşti, cititorule ; tot căutînd să faci pe deşteptul, nu eşti decît un dobitoc. Întîlneşti atît de puţin adevărul în vin, încît se poate spune, dimpotrivă : falsitatea e în vin. Ţi-am spus o grosolănie ; îmi pare rău şi-ţi cer iertare.

STĂPÎNUL : Încetul cu încetul, mînia mi s-a potolit. L-am îmbrăţişat pe cavaler ; el s-a aşezat iar pe scaun, cu coatele rezemate de masă, acoperindu-şi ochii cu palmele ; nu cuteza să mă privească.

JACQUES : Cît de mîhnit trebuie să fi fost ! Şi ai avut măcar bunătatea să-l mîngîi ?... (Şi Jacques începu iar să fluiere.)

STĂPÎNUL : Mi s-a părut cel mai nimerit să mă fac că iau lucrurile în glumă. La fiecare vorbă veselă, cavalerul îmi spunea uimit :

— Nu mai există om ca tine ; n-ai pereche ; preţuieşti de-o sută de ori cît mine. Eu nu cred să fi avut tăria sau mărinimia să-ţi iert asemenea ocară, şi tu glumeşti ; e

---

[1] După mitologia romană, zeitatea ocrotitoare a hotarelor şi înfăţişată uneori sub forma unui stîlp pe care era aşezat un bust.

[2] Charles Collé (1709—1783) — autor dramatic francez.

nemaipomenit ! Prietene, ce-aș putea face ca să-ndrept răul ?... Ah ! Nu, nu, asta nu se poate îndrepta. Niciodată, niciodată n-am să uit nici crima mea și nici bunătatea ta ; au săpat două urme adînci, pe care le port aici. Pe una am să mi-o amintesc ca să mă dispreţuiesc, pe cealaltă ca să te admir, ca să-mi sporesc prietenia față de tine.

— Hai, cavalere, nu te mai gîndi la asta ; faci prea mult caz și de fapta ta, și de a mea. Să bem mai bine în sănătatea ta. Sau, cavalere, hai să bem în sănătatea mea, dacă nu vrei în a ta...

Încetul cu încetul, cavalerul prinse curaj. Îmi povesti toate amănuntele trădării lui, acoperindu-se singur cu ocările cele mai aspre ; îi făcu harcea-parcea și pe fată, și pe mamă, și pe tată, și pe mătușă, și întreaga familie, pe care mi-o înfățișă ca pe o haită de ticăloși nedemni de mine, dar cu totul demni de el ; astea sînt chiar vorbele lui.

JACQUES : Iată de ce le sfătuiesc eu pe femei să nu se culce cu oameni care se îmbată. Nu-l dispreţuiesc mai puțin pe cavalerul dumitale pentru trăncăneala lui în dragoste decît pentru fățărnicia lui în prietenie. Ce naiba ! N-avea decît să fie om cinstit... și să vorbească de la început... Dar să știi, domnule, eu stărui să cred că e un golan, o puşlama fără pereche. Nu știu cum o să se sfîrșească întîmplarea ; dar tare mă tem că iar te înșală, chiar în clipa în care, chipurile, îți deschide ochii. Scoate-mă și pe mine, și ieși și dumneata, cît mai repede, din hanul ăsta și din tovărășia unui astfel de om...

După ce vorbi așa, Jacques își duse plosca la gură, uitînd că nu mai avea în ea nici ceai de mușețel, nici vin. Stăpînul începu să rîdă. Jacques tuși un sfert de ceas fără întrerupere. Stăpînul își scoase ceasul și tabachera și își continuă povestirea pe care aș întrerupe-o, dacă n-ai nimic împotrivă, măcar ca să-l fac pe Jacques să turbeze, dovedindu-i că nu stătea scris în ceruri, după cum credea, că el va fi mereu întrerupt, iar stăpînu-său nu va fi niciodată.

STĂPÎNUL (către cavaler) : — După toate cîte mi-ai spus, nădăjduiesc că n-ai să-i mai vezi de-acum înainte.

— Eu să-i revăd ?... Mi se frînge inima doar că plec fără să mă răzbun. Au trădat, au tras pe sfoară, au batjocorit, au despuiat un om cumsecade ; s-au folosit de patima şi de slăbiciunea unui alt om cumsecade, căci îndrăznesc încă să mă socotesc astfel, ca să-l mîne într-un şir întreg de grozăvii ; au îmboldit doi prieteni să se urască şi poate chiar să se strîngă de gît unul pe altul, căci la urma urmei, dragul meu, recunoaşte că de mi-ai fi descoperit uneltirile ticăloase, brav cum eşti, te-ar fi apucat o asemenea furie...

— Nu, n-aş fi mers pînă acolo. De ce-aş fi făcut-o ? Şi pentru cine ? Pentru un păcat pe care oricine l-ar fi putut săvîrşi ? Mi-e nevastă ? Şi chiar dacă mi-ar fi ? Mi-e fiică ? Nu ; e o mică destrăbălată ; şi-ţi închipui că pentru una ca ea... Hai, prietene, dă-o-ncolo şi să bem. Agathe e tînără, zglobie, albă, dolofană, durdulie ; stă carnea pe ea, piatră, nu-i aşa ? Şi are pielea neasemuit de dulce. Trebuie să fie grozav s-o ai, şi-mi închipui că ai fost destul de fericit în braţele ei, ca să-ţi uiţi de prieteni.

— Te asigur că dacă nurii cuiva şi plăcerea ar putea uşura un păcat, nimeni pe lume n-ar fi mai puţin vinovat decît mine.

— Ia stai, cavalere, că dau înapoi ; îmi retrag iertarea şi vreau să pun o condiţie, ca să-ţi uit trădarea.

— Vorbeşte, prietene, porunceşte, spune : să mă arunc pe fereastră, să mă spînzur, să mă înec, să-mi înfig un cuţit în piept ?...

Şi cît ai clipi, cavalerul ia un cuţit de pe masă, îşi desface gulerul, îşi deschide cămaşa şi, cu privirile rătăcite, îşi repede cu mîna dreaptă cuţitul la încheietura umărului stîng, părînd că nu aşteaptă decît porunca mea ca să-şi ia viaţa, aşa cum făceau cei vechi.

— Nu de asta e vorba, cavalere, lasă-ncolo rabla de cuţit.

— Nu-l las, fiindcă merit ; un semn de la tine, şi...

— Îţi spun să lepezi rabla de cuţit ; nu-ţi cer atîta, ca să te iert...

Cu toate astea, vîrful cuţitului se afla tot deasupra claviculei stîngi ; îi prind mîna, smulg cuţitul şi i-l arunc

cît colo, apoi, apropiindu-i sticla de pahar și umplîndu-i-l, îi zic :

— Hai să bem mai întîi ; și-o să afli pe urmă ce cumplită condiție pun ca să te iert. Va să zică, Agathe e plină de nuri și voluptuoasă ?

— Ah ! prietene, de ce n-o cunoști și tu cum o cunosc eu ?

— Așteaptă să ni se aducă o sticlă de șampanie și-apoi o să-mi povestești una din nopțile tale. Trădătorule drag, numai după aceea am să te iert. Hai, începe ; nu m-auzi ?

— Ba te-aud.

— Ți se pare prea aspră condiția mea ?

— Nu.

— Ai căzut pe gînduri ?

— Mă gîndesc !

— Ce ți-am cerut ?

— Povestea uneia din nopțile mele petrecute cu Agathe.

— Așa e.

Între timp, cavalerul mă tot măsura din cap pînă-n picioare și-și spunea sieși : „Are aceeași statură și-i aproape de aceeași vîrstă cu mine ; și chiar dacă ar fi vreo deosebire oarecare, pe întuneric, închipuindu-și că aș fi eu, ea n-ar bănui nimic..."

— La ce te gîndești, cavalere ? Doar paharul ți-e plin ; de ce nu începi ?

— Mă mai gîndesc, prietene ; m-am gîndit, gata : îmbrățișează-mă, o să fim răzbunați, da, o să fim. E o mîrșăvie din partea mea ; și dacă mie nu-mi face nici o cinste, apoi pungășoaica aia mică o merită din plin. Îmi ceri să-ți povestesc una din nopțile petrecute cu ea ?

— Da ; îți cer oare prea mult ?

— Nu ; dar dacă în locul unei povești, ți-aș da chiar o noapte ?

— Ar fi ceva mai bine.

(Jacques începe să fluiere.)

Cavalerul scoate îndată două chei din buzunar, una mică și alta mare.

— Cea mică, zice el, e de la ușa din stradă, cea mare e de la anticamera Agathei ; iată-le, sînt amîndouă în slujba ta. Să-ți spun cum am făcut eu zilnic, de vreo șase

luni încoace ; să faci și tu întocmai. După cum știi, ferestrele ei dau spre drum. Cît timp le văd luminate, mă plimb pe afară. Un ghiveci cu busuioc pus la vedere e semnalul nostru de înțelegere ; atunci **mă** apropii de **intrare**, deschid ușa, intru, încui **la** loc, urc treptele cît pot mai încet, ocolesc prin coridorul cel mic din dreapta ; prima ușă la stînga în coridorul ăsta e ușa ei, după cum știi. Deschid ușa cu cheia cea mare, trec în odăița din stînga, unde găsesc o mică lampă de noapte, la lumina căreia mă dezbrac în voie. Agathe lasă ușa camerei întredeschisă ; trec și mă duc s-o întîlnesc în pat. Înțelegi ?

— Foarte bine !

— Fiindcă ceilalți dorm în odăile din preajmă, noi tăcem.

— Și-apoi cred că aveți de făcut ceva mai plăcut decît să stați la taifas.

— La caz de nevoie, pot să sar din pat și să mă încui în odăiță, dar asta nu mi s-a întîmplat încă niciodată. De obicei, ne despărțim cam pe la patru dimineața. Dacă plăcerea sau odihna ne face să întîrziem, ne sculăm amîndoi odată ; ea coboară, eu rămîn în odăiță, mă îmbrac, citesc, mă odihnesc, aștept să se facă ora de vizită. Apoi cobor, salut, o îmbrățișez, ca și cum abia atunci aș fi sosit.

— La noapte ești așteptat ?

— Sînt așteptat în fiecare noapte.

— Și-mi lași mie locul ?

— Din toată inima. Nu-mi pare rău că alegi noaptea în locul povestirii ; dar aș vrea tare mult să...

— Hai, spune ; sînt puține lucrurile pe care m-aș da înapoi să le fac pentru a te îndatora.

— Aș vrea să rămîi în brațele ei pînă la ziuă ; **atunci** am să vin eu să vă prind asupra faptului.

— A, nu, cavalere, ar fi o răutate prea mare.

— Răutate prea mare ? Nu sînt eu chiar atît de rău pe cît mă crezi. Mai întîi am să mă dezbrac în odăiță.

— Zău, cavalere, năzdrăvan mai ești ! Și apoi nu se poate : dacă-mi dai cheile mie, tu n-o să le mai ai.

— Ce prost ești !

— Ba mi se pare că nu prea.

— De ce n-am intra amîndoi odată ? Tu o să te duci la Agathe ; eu am să rămîn în odăiță pînă ce-o să-mi dai un semnal, asupra căruia ne vom înțelege.

— Pe cinstea mea, mi se pare atît de hazliu, atît de trăsnit, că abia mă abțin să nu primesc. Dar dacă stau să socotesc bine, mi-ar place mai mult să las farsa asta pentru una din nopțile următoare.

— A, înțeleg, ai de gînd să ne răzbunăm de mai multe ori.

— Dacă n-ai nimic împotrivă.

— S-a făcut.

JACQUES : Cavalerul dumitale mă face să nu mai înțeleg nimic. Îmi închipuiam că...

STĂPÎNUL : Îți închipuiai ?

JACQUES : Nu, domnule, poți continua.

STĂPÎNUL : Am băut, am spus o sută de năzbîtii, și despre noaptea care se apropia, și despre cele ce aveau să urmeze, și despre aceea cînd Agathe se va găsi între cavaler și mine. Cavalerul redevenise încîntător de vesel, și convorbirea noastră nu era de loc tristă. Mi-a dat și niște povețe pentru purtarea în timpul nopții, care nu erau toate la fel de ușor de urmat ; dar după un lung șir de nopți bine folosite eram în stare, chiar din prima noapte, să nu-l fac de rîs pe cavaler, oricît de neasemuit s-ar fi pretins el, și de-aici începură amănuntele nesfîrșite despre talentele, desăvîrșirile și priceperea Agathei într-ale dragostei. Cavalerul adăugă, cu o artă de necrezut, beția patimii la beția vinului. Clipa aventurii sau a răzbunării mi se părea că se lasă prea mult așteptată ; ne-am ridicat, totuși, de la masă. Cavalerul plăti ; era pentru prima dată cînd se întîmpla asta. Ne-am urcat în trăsură ; eram beți amîndoi ; vizitul și valeții noștri erau și mai beți decît noi.

Ce m-ar împiedica, cititorule, să trîntesc vizitiul, caii, trăsura, stăpînii și valeții într-o rîpă ? Dacă te sperie rîpa, atunci ce m-ar împiedica să-i duc vii și nevătămați în oraș, unde aș face trăsura lor să se lovească de o altă trăsură, în care aș pune alți tineri beți ? Ar fi rost de ocări, de o ceartă, de săbii trase din teacă, de o încăierare în toată regula. Și ce m-ar împiedica, dacă nu-ți plac încăierările, să pună în locul acestor tineri pe domnișoara

Agathe şi pe una din mătuşile ei ? Dar nu s-a întîmplat nimic din toate astea. Cavalerul şi stăpînul lui Jacques ajung la Paris. Stăpînul îmbracă veşmintele cavalerului. E miezul nopţii ; se găsesc sub ferestrele Agathei ; lumina se stinge ; ghiveciul cu busuioc e la locul lui. Cei doi mai dau o raită de la un capăt la altul al străzii, cavalerul reamintindu-i prietenului său lecţia. Apoi se apropie de poartă ; cavalerul deschide, îl vîră pe stăpînul lui Jacques, păstrează cheia de la uşa de-afară, pleacă, şi acum, după amănuntele acestea date pe scurt, să-l lăsăm pe stăpînul lui Jacques să ia din nou cuvîntul :

— Casa îmi era cunoscută ; urc în vîrful picioarelor, descui uşa de la coridor, o încui la loc, intru în odăiţă, unde găsesc mica lampă de noapte ; mă dezbrac ; uşa camerei era întredeschisă ; trec ; mă îndrept înspre alcovul unde Agathe nu adormise încă. Dau perdelele la o parte şi pe dată simt două braţe goale cuprinzîndu-mă şi trăgîndu-mă spre pat ; mă las în voia lor, mă culc, sînt copleşit de mîngîieri, le înapoiez şi eu. Iată-mă cel mai fericit muritor din lume ; şi mai sînt şi acum, cînd...

...cînd stăpînul lui Jacques observă că Jacques dormea sau se prefăcea că doarme :

— Dormi ! strigă el. Dormi, marţafoiule, în momentul cel mai interesant al povestirii mele !...

Şi tocmai la momentul ăsta îl pîndea Jacques să ajungă.

— Ai să te trezeşti ?

— Nu cred.

— De ce ?

— Păi, dacă mă trezesc eu, s-ar putea să mi se trezească şi boala de gît, şi cred că-i mai bine să ne odihnim amîndoi...

Şi iată-l pe Jacques lăsîndu-şi capul să-i pice în piept.

— O să-ţi frîngi gîtul.

— Nici vorbă că da, dacă aşa stă scris ; dumneata nu eşti în braţele domnişoarei Agathe ?

— Ba da.

— Şi te simţi bine acolo ?

— Foarte bine.

— Atunci rămîi unde eşti.

— Îţi convine să-mi spui să rămîn.

— Rămîi măcar pînă aflu povestea plasturelui lui Desglands.

STĂPÎNUL : Te răzbuni, trădătorule.

JACQUES : Şi chiar dac-ar fi aşa, stăpîne, după ce mi-ai tăiat povestea dragostei mele prin o mie de întrebări şi prin tot atîtea toane, fără să auzi măcar un murmur din partea mea, n-aş putea să te rog şi eu s-o întrerupi pe-a dumitale, ca să-mi spui povestea plasturelui bunului Desglands, faţă de care sînt atît de îndatorat, fiindcă m-a scos de la felcer în clipa cînd, nemaiavînd bani, nu ştiam ce să mă fac, şi la el am cunoscut-o pe Denise. Denise fără de care nu ţi-aş fi spus o vorbă în tot timpul călătoriei noastre ? Stăpîne, dragă stăpîne, spune-mi te rog povestea plasturelui lui Desglands ; poţi s-o spui în cît de puţine cuvinte ţi-o plăcea, că aţipeala care m-a cuprins tot o să se-mprăştie, şi poţi fi sigur că voi asculta cu toată luarea-aminte.

STĂPÎNUL (înălţînd din umeri) : În vecinătatea lui Desglands trăia o văduvă încîntătoare, care se asemăna în multe privinţe cu o curtezană vestită din secolul trecut. Cuminte din chibzuinţă, desfrînată din fire, părîndu-i rău a doua zi de prostia făcută în ajun, şi-a petrecut toată viaţa trecînd de la plăceri la remuşcări şi de la remuşcări la plăceri, fără ca deprinderea plăcerii să-i înăbuşe remuşcările, fără ca obişnuinţa remuşcărilor să-i înăbuşe pofta de plăceri. Eu am cunoscut-o în ultimele ei clipe ; spunea că scapă, în sfîrşit, de doi mari vrăjmaşi. Soţul ei, îngăduitor faţă de singurul păcat pentru care ar fi putut-o mustra, a compătimit-o cît timp a trăit şi a regretat-o multă vreme după ce a murit. Susţinea că ar fi fost la fel de caraghios să-şi împiedice nevasta să iubească, pe cît ar fi fost dacă ar fi împiedicat-o să bea. Îi ierta sumedenia de cuceriri, pentru gustul delicat de care ea dădea dovadă în alegerea curtezanilor. Femeia asta n-ar fi primit nici în ruptul capului curtea unui neghiob sau a unui ticălos : favorurile ei au fost întotdeauna răsplata talentului sau a cinstei. A spune despre un bărbat că era sau că fusese ibovnicul ei însemna să depui mărturie asupra marilor lui merite. Fiindcă se ştia uşuratică, ea nu se lega să fie credincioasă. „În viaţa mea n-am făcut decît un singur jurămînt fals, spunea ea : cel

făcut prima dată." Îi rămîneai prieten și dacă pierdeai simțămîntul avut față de ea, și dacă-și pierdea ea simțămîntul pe care i-l inspiraseși. Nicicînd n-a existat pildă mai grăitoare a contrastului dintre un suflet cinstit și niște moravuri desfrînate. Nu s-ar fi putut spune că femeia asta a avut moravuri ; și trebuia să mărturisești, totuși că greu s-ar fi putut găsi o ființă mai cinstită. Duhovnicul ei o vedea rareori la picioarele altarului ; dar îi găsea oricînd punga deschisă pentru săraci. Despre religie și despre legi spunea, în glumă, că sînt o pereche de cîrji care nu trebuiesc răpite celor cu picioarele slabe. Femeile, care se temeau s-o aibă prietenă din pricina soților, o doreau pentru copiii lor.

JACQUES *(după ce spuse printre dinți)* : O să-mi plătești tu portretul ăsta blestemat, *(adăugă)* : Ai fost îndrăgostit de femeia asta ?

STĂPÎNUL : Aș fi fost, fără îndoială, dacă nu s-ar fi grăbit Desglands să mi-o ia înainte. Desglands își pierdu mințile...

JACQUES : Domnule, oare povestea plasturelui și aceea a dragostei lui Desglands sînt atît de legate una de alta, încît nu pot fi despărțite ?

STĂPÎNUL : Ba pot fi despărțite ; plasturele este doar un incident, pe cînd povestea cuprinde tot ce s-a petrecut în vremea cînd se iubeau.

JACQUES : Și s-au petrecut multe lucruri ?

STĂPÎNUL : Multe.

JACQUES : În cazul ăsta, dacă o să-l lungești pe fiecare așa cum ai lungit portretul eroinei, n-o să mai terminăm nici pînă la paștile cailor, și s-a zis cu povestea dragostei mele și a dumitale.

STĂPÎNUL : Ascultă, Jacques, de ce mă zăpăcești ? N-ai văzut la Desglands un copilaș ?

JACQUES : Unul răutăcios, neobrăzat și bolnăvicios ? Ba da, l-am văzut.

STĂPÎNUL : E copilul din flori al lui Desglands și al frumoasei văduve.

JACQUES : Țîncul ăsta o să-i dea multă bătaie de cap. Și cum e singurul lui copil, sînt motive serioase să nu iasă din el decît o secătură ; știe că va fi bogat, deci încă un motiv serios să nu ajungă decît o secătură.

STĂPÎNUL : Şi, cum e bolnăvicios, nu-l învaţă nimic ; nu-l struneşte, nu i se împotriveşte la nimic ; iată al treilea motiv serios ca să nu ajungă decît o secătură.

JACQUES : Într-o noapte, dracul de copil a început să zbiere ca din gură de şarpe. Se sperie toţi ai casei ; dau fuga. El vrea să se trezească taică-său.

— Tăticu doarme.

— N-are a face ; vreau eu să se scoale, aşa vreau, aşa vreau...

— E bolnav.

— N-are a face, trebuie să se scoale, aşa vreau, aşa vreau...

Desglands e trezit ; îşi pune halatul pe umeri, soseşte.

— Iată-mă că am venit, micuţule. Ce vrei ?

— Vreau să fie aduşi aici.

— Cine ?

— Toţi cîţi sînt în castel.

Sînt aduşi toţi ; stăpîni, slugi, străini, cei care mîncau acolo ; Jeanne, Denise, eu cu genunchiul meu bolnav, toţi, în afară de-o bătrînă portăreasă neputincioasă, căreia i se dăduse un adăpost într-o cocioabă cam la un sfert de leghe de castel. Ţîncul vrea să se ducă cineva după ea.

— Copile, e miezul nopţii.

— Aşa vreau, aşa vreau.

— Ştii doar că locuieşte departe.

— Aşa vreau, aşa vreau.

— Ştii doar că e bătrînă şi că n-ar putea umbla.

— Aşa vreau, aşa vreau.

Trebuia ca biata portăreasă să vină ; mai bine zis fu adusă, căci decît să facă drumul singură, mai bine ar fi mîncat ţărînă. După ce ne-am adunat cu toţii, puştiul vru să fie dat jos din pat şi îmbrăcat. Iată-l dat jos şi îmbrăcat. Apoi vru să trecem toţi în salonul cel mare, iar el să fie pus în jilţul cel mare al lui tăticu. S-a făcut şi asta. Are chef să jucăm hora în jurul lui, şi noi începem să jucăm hora. Dar cu adevărat de necrezut e ce s-a întîmplat după asta...

STĂPÎNUL : Cred că de rest o să mă scuteşti.

JACQUES : Nu, nu, domnule, o să auzi şi restul...

Doar nu-ți închipui că poate cineva să-mi facă un portret al mamei lung cît o zi de post și să scape nepedepsit...

STĂPÎNUL : Jacques, te fac praf.

JACQUES : Cu atît mai rău pentru dumneata.

STĂPÎNUL : Ți-a rămas la inimă lungul și plictisitorul portret al văduvei ; dar cred că mi l-ai răsplătit îndeajuns cu lunga și plictisitoarea povestire a toanei copilului.

JACQUES : Dacă așa crezi, spune mai departe povestea tatălui ; dar fără portrete, stăpîne ; urăsc de moarte portretele.

STĂPÎNUL : De ce le urăști ?

JACQUES : Fiindcă sînt atît de puțin fidele, încît, dacă din întîmplare te întîlnești cu originalele, nu le recunoști de loc. Povestește-mi faptele, repetă-mi vorbă cu vorbă spusele, și-am să-mi dau curînd seama cu ce fel de om am de-a face. O vorbă sau un gest mi-au dezvăluit uneori mai mult decît trăncăneala unui oraș întreg.

STĂPÎNUL : Într-o zi, Desglands...

JACQUES : Cînd dumneata lipsești de acasă, intru cîteodată în bibliotecă și iau vreo carte ; de obicei aleg o carte de istorie.

STĂPÎNUL : Într-o zi, Desglands...

JACQUES : O răsfoiesc sărind peste toate portretele.

STĂPÎNUL : Într-o zi, Desglands...

JACQUES : Iartă-mă, stăpîne, îmi dădusem drumul și trebuia să merg pînă la capăt.

STĂPÎNUL : Și-ai ajuns ?

JACQUES : Am ajuns.

STĂPÎNUL : Într-o zi, Desglands o pofti la masă pe frumoasa văduvă, împreună cu alți boierași de prin împrejurimi. Domnia lui Desglands se apropie de sfîrșit ; și printre oaspeți se afla unul către care începuse să încline nestatornicia ei. Erau cu toții la masă. Desglands și rivalul lui stînd unul lîngă altul, în fața frumoasei văduve. Desglands își folosi toată istețimea ca să însuflețească discuțiile ; îi spunea văduvei vorbele cele mai curtenitoare ; dar ea, cu gîndul în altă parte, n-auzea nimic și-și ținea privirea ațintită asupra rivalului. Desglands avea în mînă un ou proaspăt ; un tremur pricinuit de gelozie îl face să încleștеze pumnul, iar oul, țîșnind din coajă,

se împrăştie pe obrajii vecinului. Acesta ridică mîna. Desglands îi prinde pumnul, îl opreşte şi-i şopteşte la ureche : „Domnule, socotesc că l-am primit..." Se lăsă o tăcere adîncă ; frumoasei văduve i se face rău. Ospăţul a fost scurt şi trist. Cînd s-au ridicat de la masă, ea i-a chemat pe Desglands şi pe rivalul lui într-o încăpere separată ; şi a făcut tot ce cuviinţa îngăduie unei femei să facă pentru a-i împăca ; i-a rugat, a plîns, a leşinat, dar serios ; îi strîngea mîinile lui Desglands, îşi întorcea ochii muiaţi în lacrimi spre celălalt. Unuia îi zicea : „Spui că mă iubeşti !...", celuilalt : „Spui că m-ai iubit !...", iar amîndurora : „Şi îmi vreţi pieirea, vreţi să mă faceţi de rîs, să mă faceţi urîtă şi disprefuită în tot ţinutul ! Oricare dintre voi îi va lua viaţa rivalului, să ştie că eu n-am să-l mai revăd niciodată ; n-o să-mi mai poată fi nici prieten, nici iubit ; îi făgăduiesc o ură care nu mi se va stinge decît o dată cu moartea..." Apoi iar o apuca leşinul, şi leşinînd spunea : „Bărbaţi fără inimă, scoateţi-vă spadele şi împlîntaţi-le în sînul meu ; dacă în clipa morţii v-aş vedea îmbrăţişîndu-vă, mi-aş da sufletul fără părere de rău..." Desglands şi rivalul său stăteau neclintiţi sau îi dădeau ajutor cînd o apuca leşinul şi cîteva lacrimi le picurau din ochi. În cele din urmă, au trebuit să se despartă. Frumoasa văduvă a fost dusă acasă mai mult moartă decît vie.

JACQUES : Ia spune, domnule, ce nevoie aveam eu de portretul femeii ăsteia ? N-aş fi ştiut acum la fel de bine ce mi-ai spus ?

STĂPÎNUL : A doua zi, Desglands se duse în vizită la frumoasa lui necredincioasă ; acolo îşi întîlni rivalul. Şi care n-a fost mirarea rivalului şi a văduvei văzîndu-l pe Desglands cu obrazul drept acoperit cu un cerc mare de mătase neagră.

— Ce-i asta ? întrebă văduva.

DESGLANDS : Nu-i nimic.

RIVALUL SĂU : O mică inflamaţie ?

DESGLANDS : O să-mi treacă.

După ce mai stătură puţin de vorbă, Desglands plecă, şi, ieşind, îi făcu un semn rivalului, care îl înţelese pe deplin. Acesta coborî şi, ajunşi în stradă, apucară unul într-o parte, celălalt în cealaltă parte ; se reîntîlniră în do-

sul grădinilor frumoasei văduve, se bătură, și rivalul lui Desglands rămase la pămînt, rănit grav, dar nu mortal. În timp ce rănitul e dus acasă, Desglands se întoarce la văduva lui, se așază și mai stă puțin de vorbă despre întîmplarea din ajun. Ea îl întrebă ce înseamnă benghiul uriaș și caraghios care îi acoperă obrazul. El se ridică, se uită în oglindă. „Într-adevăr, îi răspunde, îl găsesc și eu cam prea mare..." Desglands ia foarfecele doamnei, își desprinde peticul de mătase, îl îngustează cu un deget sau două, îl pune la loc și o întreabă pe văduvă :

— Cum îți par acum ?

— Cu un deget sau două mai puțin caraghios decît înainte.

— Tot e ceva.

Rivalul lui Desglands se vindecă. Urmează al doilea duel, din care tot Desglands iese învingător ; și așa, de vreo cinci sau șase ori la rînd ; și de fiecare dată Desglands își îngustează peticul de mătase, cîte un pic, punîndu-și-l apoi la loc, pe obraz.

JACQUES : Și cum s-a terminat aventura ? Cînd m-au dus la castelul lui Desglands, mi se pare că el nu mai purta peticul negru.

STĂPÎNUL : Nu-l mai purta. Sfîrșitul aventurii a fost moartea frumoasei văduve. Faptul că s-a chinuit atîta i-a distrus pînă la urmă sănătatea, și așa destul de șubredă.

JACQUES : Dar Desglands ?

STĂPÎNUL : Într-o zi, pe cînd ne plimbam împreună, el a primit un bilet, l-a desfăcut și a spus : „Era o ființă foarte de treabă, dar n-aș putea fi mîhnit că a murit..." Și, pe loc, și-a smuls de pe obraz ce-i mai rămăsese din peticul negru, ajuns după atîtea ajustări aproape de mărimea unui benghi obișnuit. Iată povestea lui Desglands. Ești mulțumit, Jacques ? Și pot nădăjdui că vei asculta povestea dragostei mele sau măcar vei spune mai departe povestea dragostei tale ?

JACQUES : Nici una, nici alta.

STĂPÎNUL : Pentru care motiv ?

JACQUES : Păi fiindcă e prea cald, eu sînt ostenit, locşorul ăsta e foarte plăcut, sub copacii de colo vom avea umbră şi, răcorindu-ne pe malul gîrlei, ne-om odihni.

STĂPÎNUL : N-am nimic împotrivă ; dar guturaiul

JACQUES : Mi se trage de la căldură ; şi, cum spun medicii, cui pe cui se scoate.

STĂPÎNUL : Ceea ce e adevărat pentru lucrurile sufleteşti, ca şi pentru cele trupeşti. Am băgat de seamă ceva destul de ciudat : că nu există nici o maximă morală din care să nu se facă un aforism pentru medicină ; şi că, tot aşa, puţine sînt aforismele medicinei din care să nu se poate face o maximă morală.

JACQUES : Aşa trebuie să fie.

Amîndoi descalecă şi se tolănesc pe iarbă ; Jacques îi zice stăpînului său :

— Veghezi sau dormi ? Dacă veghezi, dorm eu ; dacă dormi dumneata, veghez eu.

Stăpînul îi zice :

— Dormi, dormi liniştit.

— Va să zică, mă pot bizui că vei veghea ? Fiindcă de data asta am putea pierde doi cai.

Stăpînul îşi scoate ceasul şi tabachera. Jacques se porneşte pe somn ; dar se trezeşte mereu, tresărind şi plesnindu-şi palmele una de alta, în vînt. Stăpînu-său îi zice :

— Cu cine naiba te lupţi ?

JACQUES : Cu muştele şi cu ţînţarii. Tare-aş vrea să aflu la ce-or fi folosind lighioanele astea supărătoare.

STĂPÎNUL : Şi, fiindcă nu ştii, îţi închipui că nu sînt de nici un folos ? Natura n-a făcut nimic nefolositor şi de prisos.

JACQUES : Cred şi eu ; o dată ce un lucru este, înseamnă că trebuie să fie.

STĂPÎNUL : Cînd ai prea mult sînge sau ai sînge stricat, ce faci ? Îl chemi pe felcer şi el îţi scoate două sau trei lighenaşe. Ei bine, ţînţarii ăştia de care te plîngi sînt un stol de felceri înaripaţi care vin să te înţepe cu lanţetele lor şi să-ţi ia sînge, picătură cu picătură.

JACQUES : Da, numai că mi-l ia anapoda, fără să ştie dacă am prea mult sau prea puţin. Ia cheamă un ofticos aici şi-ai să vezi dacă micuţii felceri înaripaţi n-au

să-l pişte şi pe el. Nu se gîndesc decît la ei, şi totul în natură se gîndeşte la sine şi numai la sine. Ce-are a face că le dăunează altora, dacă ţie ţi-e bine ?...

Apoi plesnea iar aerul cu palmele şi zicea :

— Lua-i-ar dracu de felceri înaripaţi şi mititei !

STĂPÎNUL : Jacques, cunoşti fabula cu Garo [1] ?

JACQUES : Da.

STĂPÎNUL : Cum o găseşti ?

JACQUES : Proastă.

STĂPÎNUL : Uşor de zis.

JACQUES : Şi uşor de dovedit. Dacă în locul ghindelor, în stejar ar fi crescut dovleci, crezi că bietul Garo s-ar mai fi culcat sub un stejar ? Şi de vreme ce nu s-ar fi culcat sub un stejar, i-ar mai fi păsat lui, pentru salvarea nasului, dacă din stejar cad dovleci sau ghinde ? Fabule din astea să citeşti copiilor dumitale.

STĂPÎNUL : Nu-mi dă voie un filozof cu un nume ca al tău [2].

JACQUES : Păi fiecare îşi are părerile lui, iar Jean-Jacques nu e Jacques.

STĂPÎNUL : Cu atît mai rău pentru Jacques.

JACQUES : Cine poate şti de-i mai rău ori mai bine, pînă nu ajunge la ultimul cuvînt al ultimului rînd de pe fila pe care o ocupă în marele hrisov ?

STĂPÎNUL : La ce te gîndeşti ?

JACQUES : Mă gîndesc că, în timp ce dumneata îmi vorbeai, iar eu îţi răspundeam, dumneata îmi vorbeai fără să vrei, iar eu îţi răspundeam tot fără să vreau.

STĂPÎNUL : Şi apoi ?

JACQUES : Apoi ? Că eram amîndoi nişte maşini vii, care gîndesc.

STĂPÎNUL : Şi acum ce vrei ?

JACQUES : Pe cinstea mea ; acum e tot la fel. Şi în amîndouă maşinile se mişcă o rotiţă în plus.

STĂPÎNUL : Şi rotiţa asta... ?

JACQUES : Să mă ia naiba dacă pot să cred că se mişcă fără să aibă o cauză. Căpitanul meu zicea : „Găseşte o cauză şi o să urmeze îndată un efect ; dintr-o

---

[1] E vorba de fabula lui La Fontaine *Ghinda şi dovleacul.*

[2] E vorba de Jean-Jacques Rousseau.

cauză slabă — un efect slab ; dintr-o cauză vremelnică — un efect vremelnic ; dintr-o cauză care se întrerupe și reîncepe — un efect așijderea ; dintr-o cauză stăvilită — un efect domolit ; dintr-o cauză oprită — un efect nul".

STĂPÎNUL : Eu însă parcă simt înlăuntrul meu că sînt liber, așa cum simt că gîndesc.

JACQUES : Căpitanul meu zicea : „Asta simți acum, cînd nu vrei nimic ; dar dacă ai vrea să te arunci din șa, în goana calului ?"

STĂPÎNUL : Află că m-aș arunca.

JACQUES : Și ai face-o cu dragă inimă, fără să stai de loc pe gînduri, cu aceeași plăcere cu care ai descăleca la ușa unui han ?

STĂPÎNUL : Nu tocmai așa ; dar ce-are a face, din moment ce mă arunc și dovedesc că sînt liber.

JACQUES : Căpitanul meu zicea : „Cum ! nu-ți dai seama că, dacă nu te contraziceam eu, nu ți-ar fi trăsnit niciodată prin minte să-ți frîngi gîtul ? Deci eu sînt acela care te apuc de picioare și te arunc jos din șa. Iar prin căderea dumitale, dacă dovedești ceva, apoi nu dovedești că ești liber, ci că ești țicnit." Și mai zicea căpitanul meu că cine folosește libertatea fără rost nu dovedește altceva decît că e un adevărat maniac.

STĂPÎNUL : Asta e prea tare pentru mine ; dar, în ciuda căpitanului tău și în ciuda ta, eu tot am să cred că vreau cînd vreau.

JACQUES : Păi dacă ești și ai fost totdeauna stăpîn pe voința ta, de ce n-ai chef acum să iubești o maimuțică ? Și de ce n-ai încetat s-o mai iubești pe Agathe de cîte ori ai vrut ? Trei sferturi din viață, stăpîne, ni le petrecem voind, dar nesăvîrșind.

STĂPÎNUL : Ai dreptate.

JACQUES : Și săvîrșind fără să vrem.

STĂPÎNUL : Poți să mi-o dovedești ?

JACQUES : Dacă mi-o ceri.

STĂPÎNUL : Ți-o cer.

JACQUES : Atunci am s-o fac și hai să vorbim despre altceva...

După rostirea balivernelor ăstora și a altora cam de același soi, tăcură și unul și celălalt ; Jacques, săltîndu-și

uriaşa lui pălărie, adevărată umbrelă pentru vreme ploioasă, umbrar pe timp de arşiţă, obroc pe orice fel de vreme, altar întunecos sub care unul dintre cele mai minunate minţi din cîte au existat vreodată consulta destinul atunci cînd se ivea prilejuri cu totul deosebite; ...dacă marginile pălăriei acesteia erau ridicate, mutra lui Jacques părea pînă cam pe la mijlocul trupului; cînd erau pleoştite, abia-l lăsau să vadă la cîţiva paşi înaintea lui; şi de-aici căpătase deprinderea de-a umbla cu nasul în vînt; şi de-aceea se putea spune despre pălăria lui:

Os illi sublime dedit, coelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus. [1]

Ovidiu, *Metam.*, lib. I, v. 85.

Săltîndu-şi deci uriaşa pălărie şi plimbîndu-şi privirile în zare, Jacques zări un plugar care îşi stîlcea în bătaie, de pomană, unul din cei doi cai înhămaţi la plug. Calul tînăr şi viguros, se trîntise pe brazdă, iar plugarul îl scutura degeaba de hăţuri, îl ruga, îl ameninţa, îl înjura, îl lovea; dobitocul rămînea neclintit, refuzînd cu încăpăţînare să se scoale.

După ce se gîndi puţin la priveliştea asta, Jacques îi spuse stăpînului său, care privise de asemenea cu luare-aminte:

— Ştii ce se petrece acolo, domnule?

STĂPÎNUL: Ce altceva vrei să se petreacă decît ce văd?

JACQUES: Nu bănuieşti nimic?

STĂPÎNUL: Nu. Dar tu ce bănuieşti?

JACQUES: Bănuiesc că netotul, trufaşul, trîndavul dobitoc e un orăşean, care, mîndru că mai înainte a fost cal de şa, dispreţuieşte plugul; şi ca să spun tot, într-un cuvînt, bănuiesc că e calul dumitale, simbolul lui Jacques aici de faţă, şi a altor laşe secături de teapa lui, care au plecat de la ţară ca să vină să poarte veşminte de slugă în Capitală şi cărora le-ar place mai mult să-şi

[1] Omului chip înălţat dărui ca să cate spre ceruri,
Faţa în sus îndreptînd, să-şi ridice privirea la aştri.
(Ovidiu, *Metamorfoze*, în româneşte de Maria Valeria Petrescu, E.S.P.L.A., 1957).

cerșească pîinea pe străzi, sau să crape de foame, decît să se întoarcă la plugărie, cea mai folositoare și mai vrednică de cinstire dintre meserii.

Stăpînul începu să rîdă ; iar Jacques, adresîndu-se plugarului care nu-l auzea, zise :

— Biet om, dă-i, dă-i pînă n-oi mai putea ; s-a nărăvit, și multe șfichiuri ai să-ți mai rupi la bici pînă ce-o să-l deprinzi pe ticălosul ăsta cu adevărata demnitate a muncii și cu un pic de poftă pentru trudă... !

Stăpînul rîdea mereu. Jacques, mai din milă, mai din silă, înaintă spre plugar, dar nu făcu nici două sute de pași cînd, întorcîndu-se către stăpînu-său, începu să strige :

— Domnule, vino repede încoa ; e calul dumitale, e calul dumitale !

Și chiar era, într-adevăr. Abia îl recunoscu animalul pe Jacques și pe stăpînul lui, că se și ridică deodată, își scutură coama, necheză, se săltă în două picioare și își apropie cu duioșie botul de al tovarășului său. În acest timp, Jacques, mîniat mormăia printre dinți :

— Nemernicule, derbedeule, trîndavule, ce dracu m-o fi oprind să nu-ți trag vreo cîteva cotonoage ?...

Stăpînu-său, dimpotrivă, îl pupa, îl mîngîia cu o mînă pe spate, iar cu cealaltă îl bătea ușurel pe crupă și, aproape plîngînd de bucurie, spunea :

— Căluțul meu, bietul meu căluț, iată că te-am regăsit !

Plugarul nu știa ce să mai creadă.

— După cîte văd, boierule, calul ăsta a fost al dumnevoastră ; dar după lege e și al meu ; l-am cumpărat la ultimul tîrg care s-a ținut pe aici. Dacă vreți să-l luați înapoi pentru două treimi din cît m-a costat, mi-ați face un mare bine, fiindcă nu-mi folosește la nimic. Cînd e vorba să-l scoți din grajd îl apucă năbădăile ; iar cînd trebuie să-l înhami e și mai și ; dacă ajunge pe cîmp, se culcă și mai bine s-ar lăsa ucis decît să dea o mînă de ajutor sau să rabde un sac pe spinare. Boierilor, fiți vă rog atît de miloștivi și scăpați-mă de dobitocul ăsta afurisit. E el frumos, dar nu-i bun decît să tropăie sub călăreț, și asta mie nu-mi vine de loc la socoteală... Jac-

ques și stăpînu-său îi propuseră un schimb cu oricare din caii lor care i-ar fi fost mai pe plac ; plugarul primi, și călătorii noștri se întoarseră la pas spre locșorul unde se odihniseră, de unde văzură mulțumiți cum calul cedat plugarului își începea fără silă noua lui muncă.

JACQUES : Ei, ce mai ai de zis, domnule ?

STĂPÎNUL : Ce să mai zic ? Fără îndoială că ești inspirat ; de te-o fi inspirat Dumnezeu sau Diavolul, habar n-am. Jacques, dragul meu, tare mă tem să nu-l ai pe dracu în tine.

JACQUES : De ce pe dracu ?

STĂPÎNUL : Fiindcă faci minuni, iar dogmele tale sînt foarte suspecte.

JACQUES : Și ce-au a face dogmele pe care le mărturisești cu minunile pe care le faci ?

STĂPÎNUL : Văd că nu l-ai citit pe Dom la Taste [1].

JACQUES : Și ce spune Dom la Taste ăsta, pe care nu l-am citit ?

STĂPÎNUL : Spune că și Diavolul face minuni, la fel ca și Dumnezeu.

JACQUES : Și atunci cum deosebește el minunile Diavolului de minunile lui Dumnezeu ?

STĂPÎNUL : După dogmă. Dacă dogma e bună, minunile sînt ale lui Dumnezeu ; dacă e rea, minunile sînt ale Diavolului.

JACQUES *(aici Jacques mai întîi începe să fluiere, apoi spune)* : Și cine o să mă învețe pe mine, un biet neștiutor, dacă dogma unui făcător de minuni e bună sau rea ? Hai, domnule, să încălecăm pe dobitoacele noastre. Ce-ți pasă dacă ți-ai regăsit calul cu ajutorul lui Dumnezeu sau cu al lui Belzebut ? Crezi că n-o să meargă la fel de bine ?

STĂPÎNUL : Nu. Totuși, Jacques, dacă ai fi bîntuit de Diavol...

JACQUES : Ce leac s-ar găsi ?

STĂPÎNUL : Leacul ? Pînă la slujba de alungare a Diavolului, leacul ar fi să nu mai bei decît agheasmă.

---

[1] Dom Louis la Taste (mort în 1754), benedictin, autor al *Scrisorilor teologice*.

JACQUES : Eu, domnule, să fiu silit să beau apă ! Jacques silit să bea agheasmă ! Prefer să-mi fie trupul bîntuit de o mie de legiuni diavolești decît să beau un singur strop de apă, sfințită sau nu. N-ai băgat de seamă pînă acum că sînt hidrofob ?...

Cum ! *hidrofob* ? A zis Jacques hidrofob ?... Nu, cititorule, nu ; mărturisesc că vorba nu e a lui. Îmi aparține. Dar te poftesc să citești cu aceeași asprime critică o scenă de comedie sau de tragedie, un singur dialog, oricît de bine făcut ar fi și mă îndoiesc că n-ai să găsești vorbe de-ale autorului puse în gura personajelor sale. Jacques o fi zis : „N-ai băgat încă de seamă, domnule, că la vederea apei mă apucă năbădăile ?..." Ei și ? Spunînd altfel decît el, eu am vorbit mai puțin adevărat, dar mai pe scurt.

Încălecară pe cai ; și Jacques îi zise stăpînului său :

— Ajunseseși cu amorurile dumitale la clipa cînd, după ce-ai fost de două ori fericit, te pregăteai pesemne să mai fii și a treia oară.

STĂPÎNUL : Cînd, deodată, ușa coridorului se deschide. Și camera se umple de o gloată de oameni care încep să umble de colo-colo, gălăgioși ; zăresc luminile, aud glasurile bărbaților și ale femeilor care vorbesc toți odată. Perdelele patului sînt trase cu putere în lături și-i zăresc pe tată, mamă, mătuși, veri, verișoare, și un comisar care începe să vorbească cu gravitate :

— Domnilor și doamnelor, lăsați gălăgia ; e prins asupra faptului ; domnul e un om de onoare : n-are decît o singură cale ca să îndrepte răul ; și sînt sigur c-o să prefere s-o urmeze de bunăvoie decît să se vadă silit de legi...

La fiecare vorbă rostită, comisarul era întrerupt de tată și de mamă, care mă copleșeau cu mustrări ; de mătușă și verișoare, care-i dădeau Agathei cele mai necruțătoare denumiri. Agathe își trăsese velințele peste cap. Eu rămăsesem înmărmurit și nu mai știam ce să zic. Comisarul îmi spuse batjocoritor : „Domnule, văd că vă simțiți foarte bine, totuși trebuie să ne faceți plăcerea

de-a vă scula şi de-a vă îmbrăca..." Ceea ce am şi făcut, dar cu hainele mele, puse pe ascuns în locul veşmintelor cavalerului. Fu adusă o masă ; comisarul începu să întocmească procesul-verbal. În acest timp, mama abia putea fi oprită să nu-şi stîlcească fiica în bătaie, iar tatăl îi spunea : „Binişor, nevastă, binişor ; dacă o să-ţi omori fata în bătaie, n-o să fie nici mai bine, nici mai rău. O să se facă totul cum e mai bine..." Ceilalţi se aşezaseră pe scaune şi pe feţele lor se citea fie îndurare, fie indignare, fie mînie. Tatăl, dojenindu-şi din cînd în cînd nevasta, îi spunea : „Uite ce înseamnă să nu veghezi la purtarea fiică-ti..." Iar ea îi răspundea : „Cu înfăţişarea lui atît de cuminte şi cinstită, cine ar fi crezut..." Ceilalţi păstrau tăcere. După ce procesul-verbal fu întocmit, mi-l citiră ; şi cum nu cuprindea decît adevărul, l-am semnat şi am plecat împreună cu comisarul, care m-a rugat, foarte binevoitor, să mă urc într-o trăsură aflată la poartă, de unde m-a condus, cu un alai destul de numeros, de-a dreptul la For-l'Evêque...

JACQUES : La For-l'Evêque ! În puşcărie !

STĂPÎNUL : În puşcărie ; şi pe urmă să te ţii ce mai proces dezgustător ! Mi se cerea nici mai mult nici mai puţin decît să mă însor cu domnişoara Agathe ; părinţii ei nici nu voiau să audă despre o altfel de împăcare. De cu zori, cavalerul se ivi în celula mea. Ştia tot. Agathe era deznădăjduită ; părinţii ei turbaseră ; el îndurase cele mai cumplite mustrări pentru fătarnicul prieten adus în casă ; în primul rînd el era vinovat de nenorocirea lor şi de necinstirea fetei ; bieţii oameni îţi făceau milă. Cavalerul ceruse să-i vorbească Agathei între patru ochi ; şi abia dacă i se îngăduise s-o facă. Agathe voise să-i scoată ochii, îi spusese cele mai groaznice cuvinte. El se aşteptase la toate astea ; o lăsase să-şi potolească mînia, după care încercase s-o împingă la ceva mai chibzuit.

— Dar fata, adăugă cavalerul, spunea un lucru la care nu ştiam ce să răspund : „Tata şi mama m-au prins cu prietenul tău ; să le spun că, culcîndu-mă cu el, credeam că mă culc cu tine ?...

El i-a răspuns :

— Cinstit vorbind, îți închipui că prietenul meu s-ar putea însura cu tine ?...

— Nu, răspunse ea, ci tu, mîrşavule, tu, ticălosule, ar trebui să primeşti osînda asta.

— Dar ştii că n-ar depinde decît de dumneata ca să mă scapi, i-am spus eu cavalerului.

— Cum ?

— Cum ? Arătînd cum s-au petrecut lucrurile ; spunînd adevărul.

— Am ameninţat-o pe Agathe să-l spun ; dar nici vorbă că n-am să fac una ca asta. E o cale care nu sînt sigur dacă ne-ar folosi la ceva, dar sînt sigur că ne-ar acoperi de ruşine. Şi apoi e vina dumitale.

— Vina mea ?

— Da, vina dumitale. Dacă nu te-ai fi împotrivit năzbîtiei propuse de mine. Agathe ar fi fost prinsă între doi bărbaţi, şi totul s-ar fi sfîrşit printr-o ocară. Dar n-a fost aşa, şi trebuie să scăpăm din încurcătură.

— Dar ia ascultă, cavalere, ai putea să-mi lămureşti ceva ? Hainele mele au fost puse, iar ale dumitale au fost luate din odăiţă ; zău, degeaba m-am tot gîndit : e un mister care mă uluieşte. Din pricina asta, Agathe mi se pare cam suspectă ; mi-a dat prin minte că a prins şiretlicul şi că a existat o înţelegere între ea şi părinţi.

— Poate că te-au văzut cînd urcai ; e sigur însă că de-abia te dezbrăcaseşi cînd mi-a şi trimis hainele şi mi le-a cerut pe ale dumitale.

— Cu timpul au să se lămurească toate...

Tocmai eram pe cale, cavalerul şi cu mine, să ne mîhnim, să ne consolăm şi să ne învinovăţim, să ne ocărîm şi să ne cerem iertare, cînd intră comisarul ; cavalerul păli şi ieşi pe neaşteptate. Comisarul era un om de treabă, cum se mai nimereşte cîte unul ; recitind acasă procesul-verbal, îşi adusese aminte că pe vremuri învăţase la şcoală cu unul care purta numele meu ; îi dădu prin gînd că puteam să fiu vreo rudă sau chiar fiul fostului său coleg ; şi chiar aşa era. Mai întîi de toate, mă întrebă cine era omul care o ştersese cînd intrase el.

— N-a şters-o, zic eu, a ieşit ; e prietenul meu bun, cavalerul de Saint-Ouin !

— Prietenul dumitale ? Pesemne glumeşti. Ştii, domnule, că el a venit să mă anunţe ? Era însoţit de tatăl fetei şi de încă o rudă.

— El ?

Chiar el.

— Sînteţi sigur de ce spuneţi ?

— Foarte sigur ; dar cum ai spus că-l cheamă ?

— Cavalerul de Saint-Ouin.

— O ! Cavalerul de Saint-Ouin, aşa e. Şi ştii ce e prietenul dumitale, bunul dumitale prieten, cavalerul de Saint-Ouin ? Un escroc, un om cunoscut de poliţie pentru nenumărate pungăşii. Poliţia nu-i bagă la gros pe derbedeii ăştia doar fiindcă îi mai sînt de folos cîteodată. Sînt pungaşi şi denunţători de pungaşi ; se pare că sînt socotiţi mai folositori prin răul pe care-l previn sau îl destăinuiesc, decît sînt dăunători prin răul pe care-l fac...

I-am povestit comisarului trista mea aventură, întocmai cum se întîmplase. El însă n-o privi mai cu îngăduinţă, căci tot ce-ar fi putut să mă scape nu se putea nici cita şi nici înfăţişa în faţa judecăţii. Totuşi, îmi făgădui să-i cheme pe tată şi pe mamă, s-o strîngă cu uşa pe fată, să-l lămurească pe magistrat şi să nu uite nimic din ce mi-ar fi de ajutor ; dar mă preveni totodată că, dacă oamenii aceştia erau bine sfătuiţi, autorităţile nu puteau face mare lucru.

— Cum, domnule comisar, să fiu silit să mă însor cu ea ?

— Să te însori ? Ar fi cam albastru, aşa că nu la asta mă gîndeam ; vor trebui însă plătite despăgubiri, şi în astfel de cazuri sînt grozav de mari...

Dar mi se pare că vrei să spui ceva, Jacques.

JACQUES : Da ; vreau să spun că dumneata ai fost cu adevărat mai nefericit decît mine, care am plătit şi nu m-am culcat. Altminteri, dacă Agathe ar fi fost însărcinată, aş fi înţeles mai lesne povestea dumitale.

STĂPÎNUL : Nu înlătura presupunerea asta ; peste cîtăva vreme de cînd mă aflam închis, comisarul îmi aduse vestea că Agathe venise la el să-şi facă declaraţia de sarcină.

JACQUES : Şi iată-te tatăl unui copil...

STĂPÎNUL : Căruia nu i-am dăunat cu nimic.

JACQUES : Dar pe care nici nu l-ai făcut.

STĂPÎNUL : Nici protecţia magistratului, nici toate demersurile comisarului n-au putut împiedica afacerea să urmeze calea justiţiei ; dar fiindcă fata şi părinţii aveau faimă proastă, nu m-au însurat cu de-a sila. M-au osîndit doar la o amendă cît toate zilele, la plata cheltuielilor de lăuzie şi la hrănirea şi creşterea unui copil, rod al faptelor prietenului meu, cavalerul de Saint-Ouin, al cărui chip în miniatură este. A fost un prunc dolofan, pe care domnişoara Agathe l-a născut, cu bine, între luna a şaptea şi a opta, şi căruia i s-a dat o doică bună ; doica am plătit-o pînă în ziua de azi.

JACQUES : Cam ce vîrstă are domnişorul dumitale ?

STĂPÎNUL : În curînd o să împlinească zece ani. L-am lăsat tot timpul la ţară, unde un dascăl l-a deprins cu cititul, cu scrisul şi cu socotitul. Nu e departe de locul unde mergem ; şi-am să folosesc prilejul ăsta ca să plătesc oamenilor ce li se cuvine, să-l iau şi să-l dau la meserie.

Jacques şi stăpînu-său mai dormiră încă o noapte pe drum. Se găseau prea aproape de capătul călătoriei pentru ca Jacques să înceapă să spună mai departea povestea dragostei lui ; de altfel, mai avea mult pînă să i se lecuiască boala de gît. A doua zi ajunseră... — Unde ? — Pe cinstea mea că habar n-am. — Şi ce treabă aveau acolo unde se duceau ? — Orice treabă doreşti. Parcă stăpînul lui Jacques spunea la toată lumea ce treburi are ? Oricum, însă, ele nu-i cereau mai mult de două săptămini. — S-au sfîrşit cu bine, s-au sfîrşit cu rău ? — Nici asta nu ştiu. Boala de gît a lui Jacques s-a vindecat prin două leacuri care îi erau nesuferite ; dieta şi odihna.

Într-o dimineaţă, stăpînul îi zise slugii :

— Jacques, pune frîiele şi şeile pe cai şi umple-ţi plosca ; trebuie să mergem ştii tu unde.

Zis şi făcut. Iată-i porniţi la drum spre locul unde de zece ani era hrănit, pe socoteala stăpînului lui Jacques, copilul cavalerului de Saint-Ouin. La o depărtare oarecare

de hanul unde trăseseră peste noapte, stăpînul îi spuse lui Jacques următoarele cuvinte :

— Jacques, ce părere ai despre dragostele mele ?

JACQUES : Că sus, în ceruri, stau scrise lucruri ciudate. Te văzuşi cu un copil. Dumnezeu ştie cum ! Cine poate şti ce rol va juca încul ăsta în lume ? Cine ştie dacă nu e născut pentru fericirea sau pentru năruirea vreunui imperiu ?

STĂPÎNUL : Îţi garantez eu că nu. Am să fac din el un strungar în lemn sau un ceasornicar de ispravă. O să se însoare şi-o să aibă copii care vor strunji la nesfîrşit, pe lumea asta, picioare de scaune.

JACQUES : Da, dacă aşa stă scris în ceruri. Dar de ce n-ar ieşi un Cromwell [1] din dugheana unui strungar ? Cel care i-a tăiat capul regelui său n-a ieşit oare din dugheana unui berar, şi nu se spune astăzi că...

STĂPÎNUL : Să lăsăm asta. Acum eşti sănătos, cunoşti povestea dragostei mele ; poţi deci să reiei cu sufletul împăcat povestea dragostei tale.

JACQUES : Toate îmi stau împotrivă. Mai întîi, puţinul drum pe care îl mai avem de făcut ; în al doilea rînd, uitarea locului unde am rămas ; în al treilea rînd, o afurisită de presimţire pe care o am aici... îmi spune că povestea nu trebuie să se sfîrşească ; îmi spune că ea ne va aduce ghinion şi că, de-abia reluată, va fi întreruptă îndată de o catastrofă fericită sau nefericită.

STĂPÎNUL : Dacă e fericită, cu atît mai bine !

JACQUES : Aşa gîndesc şi eu ; dar presimt... că va fi nefericită.

STĂPÎNUL : Nefericită ! fie ; parcă nu tot o să se întîmple, fie că vorbeşti, fie că taci ?

JACQUES : Cine poate şti ?

STĂPÎNUL : Te-ai născut cu două sau trei veacuri prea tîrziu.

---

[1] *Olivier Cromwell* (1599—1658), om de stat, mai întîi conducător al revoluţiei burgheze din Anglia, apoi „lord-protector" al republicii create cu acest prilej. În timpul revoluţiei conduse de Cromwell, a fost decapitat regele Carol I al Angliei.

JACQUES : Da' de unde, domnule. M-am născut la timp, ca toată lumea.

STĂPÎNUL : Ai fi fost un mare prevestitor.

JACQUES : Nu prea știu bine ce e aia un prevestitor, dar nici nu mă sinchisesc să știu.

STĂPÎNUL : E unul dintre capitolele importante din tratul tău despre ghicitorie.

JACQUES : Adevărat ; dar e atîta vreme de cînd e scris, încît nu-mi mai amintesc nici o iotă din el. Zău, domnule, iată cine știe mai mult decît toți prevestitorii, decît toate gîștele proorocițe și găinile sfinție ale republicii : plosca. Să întrebăm, deci, plosca,

Jacques își ia plosca și se sfătuiește îndelung cu ea. Stăpînu-său își scoate ceasul și tabachera, se uită cît e ora, își ia priza de tabac, și Jacques zice :

— Acum mi se pare că văd ursita mai puțin neagră. Spune-mi unde rămăsesem.

STĂPÎNUL : La castelul lui Desglands, cu genunchiul ceva mai bine și cu Denise pusă de maică-sa să te îngrijească.

JACQUES : Denise fu ascultătoare. Rana de la genunchi aproape că mi se închisese ; ba chiar putusem să joc hora din noaptea aceea, cînd cu copilul ; totuși, din cînd în cînd, înduram dureri nemaipomenite. Felcerului castelului îi trăsni prin cap să știe mai mult decît confratele lui, și anume că suferințele astea, a căror reîntoarcere era atît de înverșunată, nu puteau să aibă altă pricină decît rămînerea vreunui corp străin în carne, după scoaterea glontelui. Prin urmare, veni în odaia mea cu noaptea în cap ; trase o măsuță lîngă pat ; și cînd perdelele fură date la o parte, văzui o masă încărcată cu unelte tăioase ; o văzui pe Denise stînd la căpătîiul meu și plîngînd cu lacrimi fierbinți ; pe maică-sa, în picioare, cu brațele puse cruciș și destul de tristă ; pe felcer fără surtuc, cu mînecile vestei suflecate și cu un bisturiu în mîna dreaptă.

STĂPÎNUL : Mă îngrozești.

JACQUES : Și eu m-am îngrozit. „Prietene, îmi zice felcerul, te-ai săturat să tot suferi ?

— Pînă peste cap.

— Vrei să se sfîrşească odată şi să-ţi păstrezi piciorul ?

— Sigur.

— Atunci scoate-l din pat, ca să pot lucra în voie."

Îi întind piciorul. Felcerul ia mînerul bisturiului între dinţi, îmi trece piciorul sub braţul stîng şi-l ţine zdravăn acolo, îşi ia din nou bisturiul, îi vîră vîrful în gura rănii mele şi-mi face o tăietură largă şi adîncă. Eu nici nu clipeam măcar, dar Jeanne întoarse capul, Denise scăpă un ţipăt şi simţi că-i vine rău...

Aici Jacques îşi opri povestirea şi dădu un nou asalt ploştii. Asalturile erau cu atît mai dese, cu cît distanţele erau mai scurte, sau, cum spun geometrii, erau invers proporţionale cu distanţele. Jacques se pricepea să măsoare cu atîta dibăcie, încît plosca, plină la plecare, era golită exact la sosire. Domnii de la poduri şi şosele ar fi putut face din el un odometru [1] grozav, şi fiecare asalt îşi avea îndeobşte motivul lui. Cel de-acum avea drept scop s-o trezească pe Denise din leşin şi să-l facă pe Jacques însuşi să-şi vină în fire după durerea tăieturii, făcute de felcer la genunchi. Denise trezită, el regăsindu-şi cumpătul, Jacques continuă.

JACQUES : Tăietura uriaşă dădu la iveală fundul rănii, de unde felcerul scoase, cu cleştişorii lui, o bucăţică mică de tot din nădragii mei, care rămăsese acolo şi a cărei şedere îmi pricinuia durerile şi împiedica lecuirea deplină a rănii. După operaţia asta, starea mea se îmbunătăţi din ce în ce, datorită îngrijirilor Denisei ; nici tu fierbinţeli, nici tu dureri ; aveam poftă de mîncare, somn, puteri. Denise mă pansa cu pricepere şi cu o delicateţe nemărginită. Făcea să vezi cu cîtă grijă şi cu ce mînă uşoară îmi scotea bandajul, teama de a nu-mi pricinui nici cea mai mică durere, felul cum îmi spăla rana. Eu stăteam pe marginea patului ; ea ţinea un genunchi în pămînt şi-mi proptea piciorul rănit pe coapsa ei, iar eu, cîteodată, mai şi apăsam un pic ; îi ţineam o mînă pe umăr ; şi o priveam lucrînd, cu o duioşie pe care cred

[1] Unealtă servind la măsurarea drumului.

că mi-o împărtășea și ea. Cînd îmi termina pansamentul, îi luam amîndouă mîinile, îi mulțumeam, nu știam ce să-i mai spun, nu știam cum să-i mai mărturisesc recunoștința mea ; ea stătea în picioare, cu privirea plecată și mă asculta fără să scoată o vorbă. Nu se întîmpla să treacă pe la castel nici un boccegiu fără să-i cumpăr și ei cîte ceva : o dată o bășmăluță, altă dată cîțiva coți de indian sau de muselină, o cruciuliță de aur, ciorapi de bumbac, un inel, un șirag de mărgele. După ce-mi făceam mica tîrguială, eu mă simțeam stînjenit să i-o dăruiesc, ea s-o primească. Mai întîi îi arătam ce cumpărasem ; dacă-i plăcea, îi spuneam : „Denise, pentru tine, l-am cumpărat..." Dacă îl primea, îmi tremura mîna întinzîndu-i-l, și ei îi tremura mîna primindu-l. Într-o zi, nemaiștiind ce să-i mai dăruiesc, am cumpărat niște jartiere ; erau făcute din mătase, înzorzonate cu alb, roșu și albastru și cu un pompon. Dimineața, înainte de venirea Denisei, le-am pus pe spătarul scaunului de lîngă pat. De cum le-a zărit, Denise a și zis :

— Vai ! ce jartiere frumoase !

— Sînt pentru drăguța mea, îi răspund eu.

— Va să zică, ai o drăguță, domnule Jacques ?

— Sigur că da ; oare nu ți-am spus pînă acum ?

— Nu ; fără îndoială că e frumușică, nu-i așa ?

— Ba e chiar frumoasă.

— Și o iubești mult ?

— Din toată inima.

— Și ea te iubește la fel ?

— Nu știu. Jartierele sînt pentru ea, și ea mi-a făgăduit o favoare, pe care, dacă mi-ar face-o, cred că m-ar înnebuni.

— Ce favoare ?

— Mi-a făgăduit să mă lase să-i prind eu, cu mîna mea, una din jartierele astea două...

Denise se roși, se înșelă asupra înțelesului vorbelor mele, crezu că jartierele erau pentru alta, se întristă, făcu o stîngăcie după alta, căută peste tot cele trebuitoare ca să mă panseze, deși se aflau sub ochii ei, și nu

le găsi ; vărsă vinul pe care îl încălzise, se apropie de pat ca să mă panseze, îmi prinse piciorul cu o mînă tremurătoare, îmi dezlegă feşele pe dos şi, cînd trebui să-mi spele, uşurel, rana, uitase tot ce-i trebuie ; se porni să caute, mă pansă, şi pe cînd mă pansa, am văzut-o că plînge.

— Denise, mi se pare că plîngi ; ce ai ?

— N-am nimic.

— Te-a necăjit cineva ?

— Da.

— Cine e răutăciosul care te-a putut necăji ?

— Dumneata.

— Eu ?

— Da.

— Cum am putut să fac una ca asta ?...

În loc să-mi răspundă, ea întoarse privirea spre jartiere.

— Nu zău, făcui eu, astea te-au făcut să plîngi ?

— Da.

— Hai, Denise, nu mai plînge, că pentru tine le-am cumpărat.

— Nu mă minţi, domnule Jacques ?

— Dimpotrivă, e-atît de adevărat, încît poftim.

Şi în aceeaşi clipă i le-am întins pe amîndouă, dar am oprit una ; cît ai clipi i-a înflorit un zîmbet printre lacrimi. Am luat-o de mînă, am apropiat-o de pat, i-am apucat un picior şi i l-am pus pe margine ; i-am ridicat fustele pînă la genunchi, unde ea le ţinea strînse cu amîndouă mîinile ; i-am sărutat piciorul, i-am prins jartiera pe care o oprisem ; şi de-abia i-o prinsesem, că a şi intrat Jeanne, maică-sa.

STĂPÎNUL : Supărător oaspete.

JACQUES : Poate că da, poate că nu. În loc să-şi dea seama de tulburarea noastră, ea nu văzu decît jartiera din mîna fiică-si.

— Frumoasă jartieră, zise ea, dar unde e cealaltă ?

— La piciorul meu, îi răspunse Denise. Mi-a spus că le-a cumpărat pentru drăguţa lui, şi m-am gîndit atunci că erau pentru mine. Nu-i aşa, mamă, că, dacă mi-am pus una, trebuie s-o păstrez şi pe cealaltă ?

— Ah ! domnule Jacques, Denise are dreptate ; o jartieră fără cealaltă nu merge, şi doar cred că nu vrei să-i iei înapoi ce are.

— De ce nu ?

— Fiindcă nici Denise n-ar vrea, şi nici eu.

— Atunci să facem altceva, ; am să i-o pun şi pe cealaltă, de faţă cu dumneata.

— Nu, nu, asta nu se poate.

— Atunci să mi le dea înapoi pe amîndouă.

— Nici asta nu se poate.

Dar iată că Jacques şi stăpînu-său au ajuns la intrarea în satul unde mergeau să vadă copilul şi pe gazdele copilului cavalerului de Saint-Ouin. Jacques tăcu ; stăpînu-său zise :

— Să descălecăm şi să poposim aici.

— De ce ?

— Fiindcă, după cîte se pare, ai să ajungi la încheierea dragostei tale.

— Nu prea.

— Cînd ai ajuns la genunchi, nu mai ai mult.

— Stăpîne, Denise avea coapsa mai lungă decît celelalte.

— Să descălecăm, totuşi.

Şi descălecară. Mai întîi Jacques, grăbindu-se spre cizma stăpînului său ; dar acesta nu apucă să-şi proptească bine piciorul în scară, că se şi desfăcură chingile, iar călăreţul meu, răsturnat pe spate, era cît pe-aci să se prăvălească la pămînt, dacă nu l-ar fi primit sluga în braţe.

STĂPÎNUL : Aşa, Jacques, noroc că ai tu grijă de mine ! N-ar fi lipsit mult ca să-mi frîng o coastă, să-mi rup o mînă, să-mi sparg capul, sau poate să fiu ucis.

JACQUES : Mare pagubă !

STĂPÎNUL : Ce-ai spus, marţafoiule ? Ia stai, că te-nvăţ eu să vorbeşti...

Şi stăpînul, după ce-şi învîrti de două ori sfichiul biciului peste pumn, dădu fuga după Jacques, iar Jacques porni să dea roată, în goană, pe după cal, pufnind în rîs ; stăpînul se porni să înjure, să blesteme, să facă spume la gură de mînie şi să dea şi el ocol calului, revărsînd spre

Jacques un potop de ocări ; și goana asta ținu pînă ce amîndoi, lac de sudoare și istoviți de oboseală, se opriră unul de-o parte a calului, celălalt de partea cealaltă, Jacques răsuflînd din greu și rîzîndu-i într-una, stăpînu-său răsuflînd și el din greu și zvîrlindu-i priviri furioase. Tocmai începuseră să-și recapete răsuflarea, cînd Jacques îi zise stăpînului :

— Domnul stăpîn o să recunoască acum ?

STĂPÎNUL : Ce vrei să recunosc, pungașule, cîine, ticălosule, dacă nu că ești cel mai ticălos dintre toate slugile și eu cel mai nefericit dintre toți stăpînii ?

JACQUES : Nu s-a văzut limpede că facem lucrurile fără să vrem, cea mai mare parte a timpului ? Hai, spune cu mîna pe inimă : ai vrut ceva din tot ce-ai spus sau ai făcut de-o jumătate de ceas încoace ? N-ai fost un păpușoi tras pe sfori și n-ai fi fost mai departe, timp de o lună, o paiață, dacă mi-aș fi pus eu de gînd ?

STĂPÎNUL : Cum ! Era o joacă ?

JACQUES : O joacă.

STĂPÎNUL : Și te-așteptai să se rupă chingile ?

JACQUES : Păi eu le pregătisem.

STĂPÎNUL : Și asta era sîrma pe care o prinseseși deasupra capului meu, ca să mă faci să dau din mîini și din picioare, după cum ai fi avut tu chef ?

JACQUES : Întocmai !

STĂPÎNUL : Și răspunsul tău neobrăzat era gîndit dinainte ?

JACQUES : Gîndit dinainte.

STĂPÎNUL : Ești o secătură primejdioasă.

JACQUES : Numai datorită căpitanului meu, care s-a distrat la fel, într-o bună zi, pe seama mea, am putut căpăta o minte atît de ageră.

STĂPÎNUL : Dar dacă mă răneam ?

JACQUES : Stătea scris în ceruri și în prevederea mea că n-o să se întîmple una ca asta.

STĂPÎNUL : Atunci hai să stăm jos ; avem nevoie de odihnă.

Și după ce se așezară, Jacques zise :

— Să-l ia ciuma de neghiob !

STĂPÎNUL : Mi se pare că vorbeşti de tine.

JACQUES : Da, de mine, care n-am mai păstrat măcar o înghiţitură în ploscă.

STĂPÎNUL : Să nu-ţi pară rău ; aş fi băut-o eu, căci mor de sete.

JACQUES : Atunci să-l ia ciuma şi pe neghiobul care n-a oprit două.

Stăpînul îl roagă să-şi spună mai departe povestea, ca să-şi înşele osteneala şi setea, Jacques nu vrea nici în ruptul capului ; stăpînul bombăne, Jacques se lasă bombănit ; în sfîrşit, Jacques, după ce pomeneşte de nenorocirea care i-ar ajunge dacă şi-ar spune mai departe povestea dragostei, zice :

— Într-o zi de sărbătoare, pe cînd stăpînul castelului era plecat la vînătoare...

După ce rosteşte vorbele astea, se opreşte deodată şi zice :

— Nu pot ; mi-e cu neputinţă să fac un singur pas mai departe ; mi se pare că am iarăşi mîna ursitei în beregată şi că o simt cum mă strînge ; pentru Dumnezeu, domnule, îngăduie-mi să tac.

— Atunci taci şi du-te de întreabă la prima colibă despre locuinţa doicii...

Locuinţa doicii era o poartă mai devale ; ajung acolo, fiecare dintre ei ţinîndu-şi calul de dîrlogi. Cît ai clipi, uşa de la casa doicii se deschise, şi în prag se iveşte un bărbat ; stăpînul lui Jacques scoate un strigăt şi-şi duce mîna la sabie ; bărbatul celălalt face la fel. Caii se sperie de zăngănitul săbiilor, cel al lui Jacques îşi rupe hăţul şi scapă ; în aceeaşi clipă cavalerul cu care se bate stăpînul se prăbuşeşte mort în ţărînă. Sătenii dau fuga. Stăpînul lui Jacques încalecă degrabă şi se depărtează în goană. Oamenii îl înhaţă pe Jacques, îl leagă cu mîinile la spate şi-l duc în faţa judelui din partea locului, care îl trimite la puşcărie. Bărbatul ucis era cavalerul de Saint-Ouin, pe care întîmplarea îl adusese, împreună cu Agathe, în aceeaşi zi la doica fiului lor. Agathe îşi smulge părul, lungită peste cadavrul ibovnicului ei. Dar stăpînul lui Jacques e atît de departe, încît nici nu se mai vede. Jac-

ques, pe cînd era dus de la casa judecătorului spre temniță, zicea :

— Trebuia să se întîmple așa : stătea scris în ceruri...

Iar eu mă opresc, fiindcă am spus tot ce știam despre aceste două personaje. — Și dragostea lui Jacques ? — Jacques singur a spus de-o sută de ori că stătea scris în ceruri să nu-și termine povestea, și văd că avea dreptate. Și mai văd, cititorule, că asta te supără ; ei bine, ia povestea de unde a lăsat-o și du-o singur mai departe, sau mai bine fă-i o vizită domnișoarei Agathe, află numele satului unde e întemnițat Jacques și întreabă-l pe el ; n-o să se lase rugat ca să te mulțumească ; asta o să facă să-i mai treacă de urît. Luîndu-mă după niște memorii pe care am motive serioase să le socotesc suspecte, aș putea să înlocuiesc ce lipsește aici ; dar la ce bun ? Numai ce e socotit drept adevăr poate interesa. Totuși, fiindcă ar fi o îndrăzneală să te rostești, fără adîncă chibzuință, asupra convorbirilor dintre Jacques Fatalistul și stăpînul său, opera cea mai importantă din cîte au apărut de la *Pantagruel* al maestrului François Rabelais și de la viața și aventurile *Cumătrului Matei* [1], am să recitesc memoriile astea cu toată silința și cu toată nepărtinirea de care sînt în stare ; și pînă în opt zile am să-ți spun părerea mea definitivă, fără să dau înapoi dacă vreunul mai deștept decît mine va dovedi că m-am înșelat.

Editorul adaugă : Cele opt zile au trecut. Am citit memoriile în chestiune ; din cele trei paragrafe pe care le-am găsit în plus față de manuscrisul al cărui posesor sînt, primul și ultimul mi se par originale, iar cel de la mijloc vădit pus de-o mînă străină. Iată-l pe cel dintîi, care presupune o lacună în convorbirea dintre Jacques și stăpînu-său.

Într-o zi de sărbătoare, pe cînd stăpînul castelului era plecat la vînătoare, iar ceilalți ai casei se duseseră să asculte slujba la biserica aflată cam hăt la o leghe depăr-

---

[1] Lucrare atribuită multă vreme lui Voltaire și lui Diderot, în realitate însă datorată abatelui Delaurens, născut în 1719 și mort în temniță în anul 1797.

tare, Jacques se sculase. Denise stătea lîngă el. Tăceau amîndoi, părînd că-şi fac mutre, şi chiar îşi făceau. Jacques folosise toate mijloacele ca s-o hotărască pe Denise să-l facă fericit, iar Denise se ţinuse tare. După o tăcere îndelungată, Jacques, plîngînd cu lacrimi fierbinţi, îi zise cu glas aspru şi amar :

— Păi vezi că nu mă iubeşti...

Denise, plină de obidă, se ridică, îl ia de braţ, îl duce pe neaşteptate spre marginea patului, se aşază acolo şi zice :

— Ei, bine, domnule Jacques, spui că nu te iubesc ? Hai, fă din biata Denise tot ce pofteşti...

Şi rostind cuvintele astea, iat-o izbucnind în lacrimi şi înăbuşindu-se în suspine.

Ia spune-mi, cititorule, ce-ai fi făcut în locul lui Jacques? Nimic. Tocmai asta a făcut şi el. A dus-o înapoi pe Denise la scaunul ei, i s-a aruncat la picioare, i-a şters lacrimile care îi curgeau şiroaie din ochi, i-a sărutat mîinile, a mîngîiat-o, a liniştit-o, a crezut că era iubit din inimă şi a lăsat la voia dragostei ei clipa cînd i-o plăcea să i-o răsplătească pe-a lui. Purtarea aceasta o mişcă adînc pe Denise.

Poate o să mi se spună că Jacques, fiind la picioarele Denisei, nu-i putea şterge lacrimile... cel puţin dacă scaunul nu era foarte jos. Manuscrisul nu dă lămuriri, dar se poate bănui că aşa era.

Iată al doilea paragraf, copiat din viaţa lui *Tristram Shandy*, dacă nu cumva convorbirea dintre Jacques Fatalistul şi stăpînu-său nu e mai veche decît lucrarea aceasta şi dacă preotul Sterne n-a fost plagiator, ceea ce nu cred, şi asta numai dintr-un respect cu totul deosebit faţă de domnul Sterne, pe care îl socotesc altfel decît pe cei mai mulţi dintre literaţii din ţara lui, obişnuiţi să ne fure şi să ne ocărască atît de des.

Altă dată, într-o dimineaţă, Denise vine să-l panseze pe Jacques. La castel toată lumea doarme încă ; Denise se apropie, tremurînd. Ajunsă la uşa lui Jacques, ea se opreşte, şovăind dacă să intre sau nu. Apoi intră, tremurînd ; rămîne vreme îndelungată lîngă patul lui Jacques,

fără a îndrăzni să ridice perdelele. După aceea, le dă în lături încetişor, îi spune, tremurînd, bună ziua lui Jacques ; îl întreabă, tot tremurînd, cum şi-a petrecut noaptea şi cum o duce cu sănătatea. Jacques îi răspunde că n-a putut închide ochii, că a suferit şi că mai suferă încă de o mîncărime grozavă la genunchi. Denise se oferă să-i aline mîncărimea ; ia un peticel de flaneluţă ; Jacques îşi scoate piciorul din pat, şi Denise începe să i-l frece cu flaneluţa pe deasupra rănii, mai întîi cu un deget, apoi cu două, cu trei, cu patru, cu toată mîna. Jacques se uită la ea şi se îmbată de dragoste. Apoi Denise începu să-l frece cu flaneluţa chiar pe rană, a cărei cicatrice mai era încă roşie, mai întîi, cu un deget, pe urmă cu două, cu trei, cu patru, cu toată mîna. Dar n-a fost de-ajuns să-i aline mîncărimea sub genunchi şi pe genunchi, a trebuit s-o mai potolească şi deasupra, unde se simţea şi mai tare. Denise îi puse flaneluţa deasupra genunchiului şi începu să frece acolo destul de tărişor, mai întîi cu un deget, apoi cu două, cu trei, cu patru, cu toată mîna. Patima lui Jacques, fiindcă el n-o slăbea din ochi, crescu, pînă-ntr-atîta, încît, nemaiputînd să se abţină, se repezi la mîna Denisei... şi o avu.

Dar ce nu lasă într-adevăr nici o urmă de îndoială asupra plagiatului sînt cele ce urmează. Căci plagiatorul adaugă : „Dacă nu te mulţumeşti, cititorule, cu cele ce ţi-am destăinuit din dragostea lui Jacques, fă tu mai bine, n-am nimic împotrivă. Oricum ai porni-o, sînt sigur că vei sfîrşi la fel ca mine. — Te înşeli, bîrfitor fără pereche, n-am să sfîrşesc ca tine. Denise a fost cuminte. — Păi cine te contrazice ? Jacques se repezi la mîna ei şi îi avu mîna. Numai firea ta stricată te face să auzi ce nu ţi s-a spus. — Cum ! Numai mîna ? — Sigur : Jacques avea prea mult bun-simţ ca să abuzeze de aceea pe care voia s-o ia de nevastă şi să-şi pregătească astfel o neîncredere care i-ar fi otrăvit tot restul zilelor. — Dar în paragraful de mai înainte se spune că Jacques făcuse totul ca s-o hotărască pe Denise să-l facă fericit. — Asta fiindcă, după cîte se pare, pe-atunci nu voia încă s-o ia de nevastă."

Al treilea paragraf ni-l arată pe Jacques, pe bietul nostru Fatalist, cu fiare la mîini şi la picioare, culcat pe paie, în fundul unei temniţe întunecoase, reamintindu-şi tot ce mai păstrase din principiile de filozofie ale căpitanului său şi nemaiavînd mult pînă să creadă că într-o bună zi îi va părea rău, poate, după locuinţa asta jilavă, împuţită, înecată în bezne, unde era hrănit cu pîine şi apă şi-şi folosea picioarele şi mîinile ca să se apere împotriva atacurilor şobolanilor şi şoarecilor. Mai aflăm că, pe cînd sta adîncit în gînduri, porţile temniţei şi ale celulei lui sînt sfărîmate ; că el este pus în libertate împreună cu o duzină de tîlhari şi că se înhăitează cu banda lui Mandrin [1]. Între timp jandarmii îi urmăriseră stăpînul, îl prinseseră şi-l închiseseră în altă temniţă. Stăpînul ieşise de acolo numai datorită ajutorului dat de comisarul care-i fusese de atîta folos în prima lui aventură. De vreo două-trei luni trăia retras, în castelul lui Desglands, cînd întîmplarea îi înapoie sluga aproape la fel de esenţială pentru fericirea lui ca şi ceasornicul şi tabachera. Căci nu trăgea o priză de tabac măcar, nu se uita o dată cît e ceasul, fără să spună oftînd : „Pe unde-oi fi fiind, bietul meu Jacques... ?“ Într-o noapte, castelul lui Desglands e atacat de oamenii lui Mandrin ; Jacques recunoaşte locuinţa binefăcătorului şi a iubitei ; face pe mijlocitorul şi scapă castelul de jaf. Se poate citi apoi amănuntul mişcător al întîlnirii cu totul negîndite dintre Jacques, stăpînu-său, Desglandes, Denise şi Jeanne.

— Tu eşti, dragul meu ? !

— Dumneata eşti, dragă stăpîne ? !

— Cum de-ai ajuns printre oamenii ăştia ?

— Şi dumneata, cum se face că te întîlnesc aici ?

— Tu eşti, Denise ?

— Dumneata eşti, dragă Jacques ? Cît m-ai făcut să plîng...

Între timp, Desglands strigă :

— Să se aducă pahare şi vin ; repede, repede ; el ne-a salvat viaţa la toţi...

---

[1] Tîlhar faimos, ale cărui isprăvi se situează între 1750 şi 1755, în Franţa.

Peste cîteva zile, bătrînul portar al castelului își dădu sufletul ; Jacques ocupă locul rămas liber și se însură cu Denise, lucrînd împreună cu ea întru naşterea discipolilor lui Zenon și ai lui Spinoza, iubit de Desglands, îndrăgit de stăpînu-său și adorat de nevastă-sa ; căci așa stătea scris în ceruri.

Au vrut unii să mă convingă că stăpînul și Desglands se îndrăgostiseră de nevastă-sa. Nu știu dac-a fost așa, dar sînt sigur că seara el își spunea sie însuși : „Dacă stă scris în ceruri să fii încornorat, Jacques, orice-ai face, tot vei fi ; dacă, dimpotrivă, stă scris să nu fii, orice-ar face ei, nu vei fi ; dormi deci, dragul meu..."

Cuprinsul

	Pag.
CĂLUGĂRIȚA	5
NEPOTUL LUI RAMEAU	197
JACQUES FATALISTUL ȘI STĂPÎNUL SĂU .	295